
VE RI
TAS

NYELVTUDOMÁNYI

KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

HUSZONÖTÖDIK KÖTET.

AZ I—XXV. KÖTETHEZ VALÓ TARTALOMJEGYZÉKKEL, TÁRGYMUTATÓVAL
ÉS SZÓJEGYZÉKEKKEL.

BUDAPEST, 1895.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

Értekezések.

Ismertetések.

TARTALOM.

Kisebb közlések.

Mondattani vázlatok.

I. A hiányos mondatok.

— Fölolvasás a M. T. Akadémiában 1895. jan. 7. —

Miután a magyar mondattannak két terjedelmes részét, a határozókat s az összetett mondatokat, földolgoztam két nagyobb munkában[1]: kötelességemnek tartom, hogy a mondattannak többi szakaszait is tüzetesen kidolgozzam. Minthogy azonban ez bonyodalmas és időbe telő munka: a kutatások eredményeit előbb rövid vázlatokban kívánom bemutatni. Egyelőre a mondatrészek egymáshoz való viszonyát választom e vázlatok tárgyául, s így első sorban természetesen az alany és állítmány viszonyáról kell szólanom, itt is legelőbb azokról az esetekről, melyekben az alany vagy az állítmány hiányzik, tehát az úgynevezett hiányos mondatokról.

A hiányosságnak a mondatban számos fokozata lehet, de megkülönböztethetünk két főosztályt. Lehet a mondat valósággal hiányos, a mikor t. i. nyelvérzékünk egyáltalán nem különböztet meg benne alanyt és állítmányt, tehát a mondat nem tagolódik két részre. Lehet aztán csak látszólag hiányos; ilyenkor csak nincs kitéve az alany vagy állítmány, más szóval csak lappang az egyik rész, s néha a nyelvérzékre nézve teljesen el is vész, s akkor a mondat valóban hiányossá válik.

1. Tagolatlan mondatok.[2])

A nyelvtani állítmánynak forma szerint főrésze az ige, mely azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami cselekszik, szenved vagy vala-

---

[1]) *A Magyar Határozók*, két kötet. *A Magyar Kötőszók*, három kötet.

[2]) Vö. Miklosich: Subjektlose Sätze. — Veress Ig.: Alanytalan mondatok, PhilKözl. 16: 636.

milyen állapotban van. Az alany nevezi meg azt, a ki vagy a mi cselekszik stb.

Ilyen két főrészre tagolódnak mondataink rendszerint. Mégis vannak tagolatlan mondataink is, melyek egyetlen képzetet fejeznek ki, egyszerüen elmondják, hogy mi történik vagy mi történjék, a nélkül, hogy a cselekvőt s a cselekvést egymástól megkülönböztetnék. A tagolatlan mondatnak négy eredeti és tipikus osztályát állíthatjuk föl.

I. Az elsőbe tartoznak az alanytalan igék («személytelen igék»). Ezek többnyire természeti tüneményekre, időjárásra, időmulásra és testi bajokra vonatkoznak, tehát olyan jelenségekre, történésekre, melyeknek cselekvője ismeretlen. Pl. *villámlik, dörög, esik, havazik, kiderül, beborul, be van borulva, fagy, enged, virrad, pitymallik, esteledik, alkonyodik; hol fáj? itt szúr, a szívembe nyilallott ...*

Ezek közül némelyeket alanynyal is használunk, de egyesek, minők *villámlik, havazik, fagy* (‚es friert' értelmében) mindig alanytalanok, s nem is gondolunk hozzájuk alanyt. — A *villámlik -ik* ragja látszólag alanyt fejez ugyan ki, de ez csak forma, melynek semmi tartalma nincs, még kevesebb, mint a német *es*: *es blitzt, es schneit.* (Ez az *es* a mai német nyelvérzéknek jóformán a. m. a magyar *valami;* vö. *es raschelt:* valami zörög, *es klopft:* valaki kopogtat.)

II. Szintén teljes mondat értékük van az indulatszóknak: *jaj!* = ‚ez fáj'; *á* v. *áh!* = ‚ez csodálatos dolog' stb. Hisz vannak indulatszók, melyek nem eredetiek, hanem mondatokból fejlődtek, pl. *ne!* és *ni!* < *nézd, la!* < *lásd* (ném. *holla!* és *halló!* a *holen* ige imperativusa, eredetileg a túlsó parton levő révésznek szólt).

III. Tagolatlan mondatnak tekintendő a megszólítás is (a vocativus), pl. *te!* = halljad te; *Károly!* = ‚halljad te Károly' vagy ‚jöjj ide Károly!'

Ha a megszólítás a 2. személyű igét követi, akkor nem külön mondat, hanem a kitett vagy oda gondolt *te* névmásnak értelmezője, pl. «*Hallod-e te, Károly!*» «*Gyere* [*te*], *Károly!*» (Vö. «*Sajnálom szegényt*», hol a *szegényt* szó az alattomban értett *őt* névmás értelmezője.)

IV. Sokszor ijedtünkben, meglepődésünkben vagy egyéb érze-

lemtől indítva egyszerüen a látott vagy gondolt személynek vagy tárgynak megnevezésével kiáltunk föl; pl. *Segítség! Egy egér! Katonák! Lovas katonák! Szegény katonák! Szivárvány! Vége!* — Mondhatnám: *Egy egér van itt! Katonák jönnek!* De amaz egyszerű fölkiáltásokhoz tényleg nem gondoljuk hozzá ezeket az állítmányokat.

Az ilyen megnevező mondatokat sokszor indulatszó vagy megszólítás előzi meg: «*Ni, a huszárok!*» «*Édes anyám, egy egér!*»

Nincs kizárva az a lehetőség, hogy egyes ilyen kifejezések másféle mondatrészekből rövidültek; pl. «*segítség!*» ebből: *adjatok segítséget!* «*ni, a huszárok!*» ebből: nézd *a huszárokat!* (Vö. *Ne meg könyved:* en tibi tuum librum CorpGr. 279. eredetileg: *nézd meg könyvedet.* «*Neszsze a ritka madarat!*» «Neszsze a fösvényt!» Faludinál, ebből: *nézdsze;* Kis Ig. ebben a latin *ecce avim raram, ecce avarum* utánzását látja, de egy hallgatóm értesítése szerint Somogyban, Lugoson ma is mondják: *Nesze a kenyeret! Nesztek a húst!* Azonban latinos Faludinak ez a mondata: «*Imé* maga pusztáján *a megvont remetét*» . . . 288. e h. *imé, lássad* . . .)

Ide tartozik az ilyen összetett mondatok előrésze: «*Egy percz* . . . s elszántan ugrik az ablak párkányzatára» (Tompa). Az ürge «mint szalad! *Pillanat,* s odabenn van» (Pet.). «*Egy fuvallat,* összedől e kártyahalmaz» (Ar.). «Nem is nyögött, *egy rángás,* s vége volt» (Pet. — vö. Veress, Pótk. a PhKözl.-höz II. 138. Lehr: Toldi 196). — Többnyire oda lehetne tenni ezekhez a *kell* igét, de nyelvérzékünk erre nem eszmél.

Míg az eddigiekről azt hihetjük, hogy eredeti kifejezésmódok, melyek sohasem voltak alanyra s állítmányra tagolva: addig viszont más tagolatlan mondatok csak idő jártával lettek ilyenekké, rendszerint rövidülés által, de néha két szerkezetnek összezavarása (ill. analogiás hatás) folytán. Ilyenek:

V. *Azt mondják, beszélik,* s más ilyen többes 3. személyű mondatok, melyekben általános alanyt kellene kifejeznünk, de ennek kifejezése lassanként idejét multa. A többes forma mutatja, hogy ezeket valaha többesszámú alanynyal mondták, ez pedig nem lehetett más, mint *emberek* vagy ezzel egyértékű szó. Molnár Albert így magyarázza: «Subintellige: *az emberek, némelyek*» (CorpGr. 261); de tényleg ma már nem gondolunk erre az alanyra.

VI. *Terítve van, föl van tálalva, be van fogva* nyilván ilyenekből rövidültek: *terítve van az asztal, föl van tálalva az étel, be van fogva a ló* — de most már az alanyok hiányát nem érezzük.

Jókai azt írja: «*No, az ocskói kastélyért már meg van fizetve*» (Szeretve mind a vérpadig I. 185). Ez két egyértékű kifejezés kombinálása: «*Az ocskói kastélyért (már megfizettünk + az ocskói kastély ára) már meg van fizetve.*»

A mely kifejezésekre e két magyarázat közül egyik sem alkalmazható, azok alkalmasint német eredetűek: *segítve van rajta, gondoskodva van róla* stb.

VII. Ha azt mondjuk: *Innen igen messzire látni,* — itt nézetem szerint mai nyelvérzékünk az infinitivust veszi állitmánynak, mintha valóságos igealak volna s nem csak igenév (hiszen a *szabad* szó is igévé válik: *szabadna, szabadjon*). Pedig az ilyen infinitivus eredetileg alanya volt a mondatnak; ezt bizonyítják nyelvemlékeinkben s nyelvjárásainkban az ilyen multidejű szerkezetek: *látni vala, láthatni vala, látni volt* stb. Egyébiránt alig kételkedhetünk, hogy a főnévi igenévnek ez az egész használata szláv eredetű (l. Nyr. 19: 249).

VIII. A palócz azt mondja: Úgy megdagadt a képi, hogy *a szemit se látszik* (Nyr. 6: 462); s Vitkovics is palóczosan írja: *Elég termést látszik a tőkéken* (Munk. 2: 77). Itt tehát a *látszik* igének nincs alanya, s e szerkezet talán «*a szemit se látni*» analogiájára keletkezett, de talán szláv eredetű.

Az Ormánságban azt mondják: *el van addal a buzát, meg van véve a bort.* Ez kétségkívül a déli szlávságból van véve, mert a szlávságban e szerkezet majdnem általánosan el van terjedve; pl. szerbül *broja se ne znade* szó sz. ‚a számot nem tudódik', oroszul *umnožilo sja bratьi* ‚meg van szaporodva a testvéreket' (Mikl: Subj. Sätze 54), kisoroszul «*ošukano mene* deceptus sum, wörtlich *deceptum est me*» (uo. 58. — Vajjon nem szláv eredetű-e a hasonló finn szerkezet? vö. Budenz: Finn nyt. 61. §).

IX. Ha azt mondom: *úgy látszik, eső lesz* — a *látszik* igének forma szerint megint nincs alanya, legföljebb a *dolog* vagy a *helyzet* képzetét magyarázhatni bele e mondatba. Ilyenek még: *úgy tetszik, úgy rémlik, úgy illik, úgy lesz, van úgy hogy* . . . stb. (l. MKszók. 2: 53—54.) — Tulajdonkép a mellékmondat volna itt a *látszik* alanya, de az alanyi mellékmondatot módhatározó mondattá változ-

tatja a főmondatbeli *úgy* szócska. Hasonló változáson megy át néha a tárgyi mellékmondat, pl. *úgy hiszem, esik* (e h. *azt hiszem, esik*); *úgy érzé, hogy minden tagja reszket* stb. (l. MKszók. 2 : 55.)

X. A *félő* szó a régieknél szintén előkerül alany nélkül, mert egyértékű ezzel: *félni lehet* vagy *félni kell;* pl. «*Ha nem félő a dértől,* a földbe áshatni» a plántát (Lippai: Pczs. Kert I. 44) stb.

2. Lappangó alany.

Az eddigiektől megkülönböztethetjük azokat az eseteket, melyekben az alany vagy állítmány nincs ugyan kitéve, de azért tudatunkban megvan, vagy határozottan, vagy csak kissé elhomályosodva.

Egészen kétségtelen az alany hozzáértése az igéhez, ha csak a személynévmás van elhallgatva, pl. *irok* = *irok én, irj* = *irj te.* Hasonlókép van bemutatások alkalmával háttérben a mutató névmás, pl. «*Kovács úr. — Öcsém*» = *ez Kovács úr — ez öcsém.* Szintúgy, ha valami pletykára azt mondom: *Mesebeszéd!* = *ez mesebeszéd;* vagy ha dícsérik valami tettemet s azt felelem rá: *Kötelességem volt* = *kötelességem volt az.*

De vannak állandó fordulatok, melyekben élénken érezhető az alany s a mondat úgyszólván csak megrövidült a gyakori használat következtében, úgy mint a gyakran használt szók is elrövidülnek, elkopnak. Így lappang az *Isten* neve ebben a népies szólásban: *tudja;* pl. egy halasi közleményben: Mög is kék má fordúni, mer ezúta a lovak tuggya mêre löttek (Nyr. 8 : 43). Elállt az szépen, tudja meddig (uo. 86. szintén Halasról). Így írja Lehr: «tudja mily különbség» e h. Isten tudja, mily különbség (Nyr. 4: 552). — *Majd elválik* v. *megválik:* ezekbez alanyul rendesen ilyen mellékmondat értődik: ‚hogy lesz', ‚mint lesz', ‚mi lesz a dologból'. Az általános *dolog* vagy *dolgom* fogalma lappang a köv. mondatban: Én a magyar isten híve vagyok máig, és úgy is halok meg, *akármire válik* (Vajda J: Béla királyfi 23. Vö. még: «*Akárhogy válik:* es mag ausfallen, wie es will; *még úgy válik, hogy:* es wird noch so sein dass» Adámi: Spr. 212). — Szintúgy az ilyen kifejezésekben: *ha kenyértörésre kerül;* «*ha ivásra kerül,* ki nem tesz rajta senki; *ha arra kerül,* hogy» . . . (CzF.)

Az időhaladást jelentő kifejezések is rendszerint maguk-

tól kiegészítődnek nyelvtudatunkban. Az *óra* van pl. alanyul érezve az ilyenekben: *Elütötte a nyolczat* (Kaz: Bácsm. aug. 3.). *Éjfélt üt* (KisfK: Karácsonéj). *Tizenegyet verte,* midőn elváltunk (Vitk: Munk. II. 67), *Tizenkettőt ver* Adonyban (Ar: Tengerihántás). — «*Már tizenkettőre jár*», t. i. *az óra* vagy *az idő*. — Az *idő* egészítendő ki s gyakran ki is van téve az ilyenekben: *Már későre jár. Már őszre jár. Tavaszodik.* «*Immár hat esztendejére jár,* hogy itt lakom» (RMNy. IIb. 313. itt a mellékmondatot lehetne alanynak tekinteni). Vö. Elvándorol a madár, *ha őszre jár az idő*. (Pet.) *Még korán van. Már későn van.* «*Éjféltájban lehetett már*» (Ar: Sz. László). — A székelyeknél, csángóknál s göcsejieknél találkozunk evvel a szerkezettel: *hány órakor van? vagyon-e már uzsonnakor?* stb. (l. MHat. 1:447). Ezek tulajdonkép alanyok s így értendők: ‚hány óra idő van? vagyon-e már uzsonnaidő?' De az 1592-i kolozsvári Cisióban (az N. lapon) azt olvassuk: «Mikorontan az mezőben vagy és tudni akarod, *hány órakort legyen,* végy fel egy szalmaszálat» ... Itt tehát a *hány órakort* világos ragos alak s alanyul az *idő* értendő. (Az erdélyi szászok, úgy hallom, szintén mondják: *Um wie viel Uhr ist's?* De ez alkalmasint a székely kifejezés fordítása).

Sokszor nincsenek kitéve, mert az illető állítmány mellett maguktól érthetők: a *pénz, birtok, gabona* stb. Példák:

Minden apró szükségre saját erszényéből *telt* (Abonyi: A mi nótáink I: 20). Ott telik, a hol van (Dug: Példb. 1: 156). Még ezüstsarkantyus csizmára is *jutott* neki (Abonyi id. h. 19). A fösvénytül jut, a torkostul nem jut (Nép, Veszprém). Ha nem *csordul, csöppen* (Közm.). Fösvénynek soha *nem elég:* avarus semper eget PPBl. Míg barátunknak *van,* nekünk is van: wir haben, so lange unser Freund hat (Kaz: BarnhM. 79).

Azt gondoltuk, *miénk egész [a] diófáig* (Gvad: RP. III. czikkely). Oly kevély, *mintha egész a diófáig övé volna* (Kovács: Közm. 96).

Termett neki az idén szépecskén. Az idén *vékonyabban takarodik:* ‚szűkebb az aratás' (Somogy, Nyr. 8: 525).

Utójára hagytam azokat az érdekes szerkezeteket, melyekben az alany ki van ugyan téve, de nem alanyul, hanem valamely más mondatrész képében (vö. Lehr Nyr. 4: 544).

Ha azt mondjuk: *Sokan* elestek *a törökök közül,* — itt az

ige mellett két határozó van,*) s mindegyik lehetne alany. Lehetne: *Sok* elesett a törökök közül; és lehetne így is: Sokan (vagyis nagy számmal) elestek *a törökök,* — a hogy régente csakugyan mondták (vö. «*Hullnak* mindkét részről *számtalanon a vitézlő rendek*», Hall: HHist. 3: 29 s még ma is: *Elegen vannak a mi embereink* stb.). — Kétségtelen, hogy a mai szerkezet a két egyértékű régi szerkezet kombinálásából állott elő. Hasonló kombinálások a következők:

Az pogányok közül is nagyobb részre elhiszik (Károlyi: Credo 51. = az pogányok is nagyobb részre elhiszik + az pogányok közül is a nagyobb rész elhiszi). — Megmaradna az morzsalékokban hét kosárral (Zvon: Post. 2: 185 = megm. az morzsalékokban hét kosárnyi + megm. morzsalék hét kosárral). — Evvel csak ott kelhetsz elébb, a hol gyengébbűl jutott az észben (Fal. 809). Az árnyoldalakból sokkal bővebben kijutott számunkra (Pet.-társ. lapja 2: 235. — vö. fönt a *jut* ige alany nélküli használatát). Jócskán fogyott a borból stb. (vö. a partitivus alanypótló szerepéről MHat. 1: 82—34). — Elég már a komédiából! (Pet., vö. Veress: Alanyt. mond. 640). — A parttól még messze van odáig (l. Veress uo.).

Különösen az *-an, -en* ragos számnevek és a részhatározók (partitivusok) szerepelnek sokszor mint az alany helytartói. A régi *ben*-es partitivust látjuk ebben az állandó szólásban is: *míg benne tart* e h. míg az eltart, míg van belőle (benne) valami. Vö. Míg ez világba tart (LevT. 2: 77). A ki békeséges szívében, annak tart éltében: ein friedfertiger Mensch lebet lange (Fal. 463. tehát soká tart élete). Míg hát tart az éjtszakába', esze nélkül kap lovára (Tompa).

«*Csak úgy virág, ha tarka; csak úgy asszony, ha barna*» (Pet., vö. Veress id. h. 136) legegyszerűbben ennek a rövidítéseül tekinthető: *csak úgy virág a virág, ha tarka* (vö. *míg a világ* e h. *míg a világ világ,* l. Veress 159).

3. Lappangó igeállítmány.

Itt két főesetet különböztetünk meg: az ige leggyakrabban páros vagyis egymással kapcsolatos mondatokban van elhallgatva, de a másik eset sem ritka, hogy t. i. egyes, magában álló mondat-

*) Az *-an, -en* ragos határozókról l. MHat. 1: 208.

ban sincs kitéve az ige, hanem csak hozzáértjük a kifejezett mondatrészekhez.

I. Egymással összefüggő mondatoknak gyakran van azonos igéjük, s ilyenkor nem ritkaság a második mondatban az igének elhallgatása, kivált

1. Olyankor, mikor a második ige alakilag is teljesen azonos volna az elsővel. Így:

a) Kérdésre való közvetetlen felelésben többnyire csak a kérdezett mondatrészt teszszük ki: pl. Ki volt itt? A bátyám. Mit akart? Pénzt. Öcséd volt itt? Az [volt itt] v. Az hát! Kimegyünk a ligetbe? Ki[megyünk a ligetbe], v. ki hát! v. igen! (Az *igen* szó eredetileg alkalmasint csak igét helyettesített, pl. Örültél az ajándéknak? «Igen» = igen örültem.) Soká tartott a tárgyalás? «Soká» vagy «bizony soká» vagy «nagyon soká». Az ellenfél nyerte meg a pört? Az ám. Nem akart engedni? Nem ám. — (A magyaros felelésről érdekes fejtegetése van Szász Károlynak a Nyr. 1: 80. lapján.)

b) Összehasonlító mondatokban legtöbbször egyazon ige szerepel, de rendesen nem ismételjük, s ha az egyik mondat mellékmondat, többnyire ebből hagyjuk el az igét s csak az eltérő mondatrészt teszszük ki (l. erről bővebben MKszók. 3: 160—163. 179); pl. Úgy ír neki, valamint egy idegennek (ír, Mikes). Szebbnek tartják, mikor a nép azt kérdezi vkiről: miért nem becsülik meg ezt az embert jobban, mintsem [azt tartják], mikor azt [kérdezi]: miért becsülik annyit (Fal. 594).

Van úgy, hogy az összehasonlításnak mind a két tagjában hiányzik az ige, mert ezt a ‚tertium comparationis'-t úgyis könnyen kiegészíti a hallgató: pl. Többre észszel, mint erővel (Dug: Pb. 1: 291, t. i. többre mész), v. Többet észszel, mint erővel (t. i. többet tehetsz). Valamint a terebélyes fa, azonképen a familia (t. i. mind a kettő kiterjeszkedik, Mikszáth: Nemz. ur. 111). — Még egyszerűbb összehasonlítást látunk ebben a háromszéki szólásban: A nagy harang s az ő szája (Nyr. 9: 31, t. i. mind a kettő nagy hangon szól).

c) De természetesen sok más mondatkapcsolatban is megesik, hogy az igét ismételni kellene s ennek egyhangúságát kihagyással igyekszünk elkerülni, különösen kapcsolt, ellentétes, megengedő és föltétes mondatpárokban; pl.

A csitkó általbucskázott a fejin, s lett belőle kölesvetés; *által Palkó es*, s belőle kölesőrző lett (Kriza 400). Az ajándékot nem szokta elfogadni, kivált [—] ha azt neki szép leány kinálja (Pet: A kisbéres). A világi birák kezéből néha kimenekedhetünk, de bezzeg nem az élő Istennek hatalmából (Fal. 46). Ha szeretsz, asszonyom, úgy kivánj egyebet, különben, tört szivvel [—], de mégis elmegyek (Pet: Szécsi M.). Mint a páva megy az utczán, ha beszél is, csak úgy kurtán (Göcs. Népd. 1).

Gyakori az ellipsis különösen a föltételező mellékmondatokban (l. MKszók. 3 : 115); pl. Sem magamé, sem másé lenni nem tudok, ha csak tied nem (Shak. 2 : 181). Ha valaki, ő tartozik nekem hálával.

Közmondásokban sokszor m i n d a k é t i g e hiányzik: Guba gubához, bunda bundához (Nyr. 10: 524). Rózsához az illat, szűzhöz a szemérem (Dug: Pb. 1 : 281). Fazekas korongrúl, varga kaptájárúl [beszél] (uo. 282). Magda Magdának, Magda az egész világnak (134). Ki vödörrel, ki csöbörrel (172). Kinek a pap, kinek a papné. Kecskérül gyapjut, kerecsenbül hattyut (Erd: Közm.).

2. Elhagyjuk azonban az igét olyankor is, mikor m á s a l a k b a n kellene ismételni, de az alakváltozás az adott viszonyok közt magától érthető. Így:

a) Más s z e m é l y b e n ismétlődnék az ige az ilyen példákban (az egyes esetek itt hasonlók a föntebbi *a. b. c.* pontokbeliekhez):

Mikor jöttél meg? Tegnap [jöttem meg]. Mit mond Bátori uram hozzá? Bátori: Ezekre ezt (Fal. 670). Nem jöttök velünk? Nem v. nem ám v. nem bizony. Nem eszel belőle? Nem én.

Én is úgy teszek, mint te [teszel]. Úgy méri, mint Bódván [mérik] az aludt tejet (Nyr. 6: 227). — A mint a többi, te is csak úgy (Fal. — itt mind a két ige hiányzik).

Megverek vkit vagy engem valaki. «Vagy levág vki, vagy én le vkit» (NépkGy. 1:247). Ha te elmész, én is el, tőled nem maradok el (Népdal). Ha volnék én az arany csiga, te a fényes gyongy, mit az magába zár (Szász: Ford. 107). Lónyai László megszálla a fehér farkasnál, hol én is [—], s egy reggel az ő szobájában valek (Kaz: Pályám 263).

b) Más m ó d b a n kellene ismételni az igét a köv. és hozzájuk hasonló példákban (leggyakrabban *mintha* és *hogy ne* mellett):

Zene hallik mély vadonban, *mintha* égből [hallatszanék], mint álomban (Ar: Rege a csod.). Itt-ott összevissza betapodja, mintha csak véletlenből (Baksay: Gyalogösv. 2: 150). — Eljössz velünk? *Hogyne!* (= hogy ne mennék?) Pénze is penészes, hogy ne gúnyája? (Dug: Pb. 1: 149.) Értelmes szavak is gyakran csalnak, hogyne még inkább a jelek? (Kovács P: Fars. kaland 49). — Ezt (a sebet) türelmesen viselhetém, s *ne* férjem titkait? (Shak. 2: 36). «Később meg is kaptam [a hivatalt]. *Bár ne!*» (Ar. s Pet. lev. 194). Hányat engednek még töltenem benne, s bár ne különben mint eddig, az ég hatalmasságai? (Kaz: Levelei 2: 288). — Köszönd, hogy apádnak szólítottál, mert *ha nem*, egészen bényellek vala (Kriza 395).

c) Néha más időben vagy cselekvésben, vagy tárgyas alak helyett tárgyatlanban kellene az igének ismétlődni:

Ma is úgy vagyok, mint tegnap [voltam]. Pászthory a fogadóba szállott, hol a marsal [volt szállva] (Kaz: Pály. 271). — Iróra nézve mindig örvendetesb, ha a közönség azt kérdezi: miért nem dolgozik, *mint ha* ellenkezőt [kérdez] (Ar. FővLap. 19: 1583).

II. A lappangó igéjű mondatoknak második főosztálya, t. i. az egyes, önálló mondatoké, szintén elég gazdag. Ezekben többnyire a határozó mondatrészek vannak kitéve (ill. a mondat tárgya), az ige pedig az alanynyal együtt csak gondolatban van meg.

1. Az ide tartozó mondatoknak legnagyobb része fölszólító, még pedig:

a) Leggyakrabban olyan mondat, mely helyhatározóból áll, s melyhez magától értődik valamely mozgást, menést jelentő ige. Pl.

Előre! «Szegezz szuronyt s csak előre!» (Gyulai). *Haj elébb, haj elébb,* asszonyom nyolcz ökre! (Népk. Gy. II. 87). Haj vitézek, *haj elébe!* (Ar: Rege a csod.). — *Hátra! Vissza!* — Gyerek, vagy *be,* vagy *ki!* «Lélek ez ajtón se be, se ki!» (Ar: Tetemre-h. — vö. Nyr. 8: 302). Ki kutya a miséről (Nyr. 24: 31). *Föl* Budára! *Rajta!* — *Talpra* magyar, hí a haza (Pet.). *Lóra,* csikós, lóra! (Népd.). Egy, kettő, a *palotához!* (Ar: Szentiv. álom 207). *Nyakamba, karomra!* (Népk. Gy. 1: 318).

Ide, ide jó vitézek! (Ar: Rege a csod.). Ide szóra, ti világnak lustosi! (Fal.). — *Félre,* undok pocz, vakandok! (Ar! Szentiv. álom 165). Tüskedisznók, innen *el!* (uo.). No még egy körtáncz, egy tündéri dal: és akkor, egy percz harmadára, el (uo.). *Tova* kutatni! égess, gyújts, ölj (Shak. 2: 68). — *Ne igen messze* eszeddel, szemeddel! (Fal: NU.). A mértékletesség megkívánja, hogy *ne igen*

kifelé őt érzékenységinkkel (Fal. 586). Vigyáznak magok lépésekre, hogy se ide, se oda kelleténél *ne tovább* (599). Asszonyunkhoz *ne közel!* (Ar: Szentiv. álom 165).

Lassan, fiúk, lábujhegyen! (Ar: Keveh.). Csak lassan! — *Ne olyan sebesen!* stb.

Főnévi igenév: Gyerekek, aludni [menjetek]! ebédelni [gyertek]! — Tova *kutatni!* (Shak. 2: 68.) stb.

Ki vele! Hátrább az agarakkal! Ezzel a szerkezettel foglalkoztam MHat. 1: 370. Alkalmasint német eredetű, de már a népnyelvben is rég el van terjedve. — Az idézett helyen fölsorolt példákat hadd egészítsék ki a következők: Fére a tréfával: *le burle da parte!* (Fal. 19). Mást mutatok: ide szemeddel! (351). Félre onnan szemeddel! (354). — «Előbbre a lőcscsel! Hátrább az agarakkal!» (Dug: Pb. 2: 73). Hamarább a görcsökkel! (uo. 1: 178). Lassan a testtel! (Nép.). Lassabban e kitagadással! (Ar., Nyr. 7: 409). — El tehát a hon bajával, most ez egyszer el vele! (Pet: Egri hangok). Bitóra véletek! (Pet: Coriol. 1: 1). El veled, te élet átka, el veled, le a pokolba! (Pet: A türelemről). — Tüzet alájuk, máglyára velük mind, a mennyien vannak (Szarvas, Nyr. 13: 281).

Más ez: Bottal az ebre! (Ar: Egri lány).

(De régibb magyar szerkezet: *doronggal hozzá* e h. doronggal *fogj* hozzá; l. alább).

b) Sokszor az *ad, vesz, tesz* igék fölszólítója marad el mint magától érthető: *adj, végy, tégy* vagy *adjatok* stb., ritkábban a 3. személy: *adjon, vegyen.* Az ilyen mondatok rendesen tárgyat és helyhatározót foglalnak magukban:

Bort ide! Ide azt a pénzt! Jó a pálinka reggel, ide hát egy üveggel! (t. i. pálinkát, Kuthy: Haz. rejt. 34). Milljom átok! bort a billikomba! (Pet: Felkösz.). Franciska, ide a satullt! Franciska, die Schatulle her! (Kaz: BarnhM. 45). — Tüzet alájuk, máglyára velük! (Szarvas, Nyr. 13: 281). Ha pediglen sánta, csidmát a lábába! (Népk. gy. 3: 55). Kiki egyet az ölébe! (Ar: Rege).

Le a kalapot! Hut ab! (Márton ném. szót.). Elő a tőkét! (Ar: Arist. 2: 27). Le a lábodat! (t. i. a székről, Nép).

Néha a helyhatározót dativus helyettesíti: *Virgácsot neki!* Botot neki! Vizet a kutyának! (Nép). «Ejh, szerelem!» szól vén korunk, «oka a vér fölöslege s nagy hőfoka; csapot reá, hűtőt neki!» (Délib. h. 120). — Hátha az anyja, szép huga már most jönne siratni? *Vissza neki!* (Ar: Tetemr., l. Nyr. 8: 302). Czoki neki! (Nép.). — *Böcsületszavát* [adja nekem], hogy hallgatni fog ön (Nagy Ig: Az életuntak 2: 8). Kezet rá! — «Vigyétek a tömlöcznek sötét fenekére. Tizenharmad napig *se enni, se inni»* (ne adjatok neki, Népk. gy. 1: 166). — Kiki magának [szedjen stb.].

Ide tartoznak ezek az elrövidült üdvözlések: *Jó napot* (adjon Isten)! Jó reggelt! Jó estét! Jó éjtszakát! — *Egészségire!* így is: Adj[a] Isten egészségire! vagy: egészségire váljon v. váljék! (Ez néhol, pl. Zalában, Rábaközben, Boros-Jenőn, így rövidül: «Váljék!» Szatmárban: «Használjék!» Dugonics így írja: Egészség utánna! mint Szatmárban mondják, ha valami elvész: Hideg víz utána!) — *Szerencsés utat!* (tréfásan: szerencsés fölfordulást!)

c) Hasonló ellipsist látunk még más kifejezésekben is, többnyire állandó szólásokban, pl. esküvésben stb.

Isten engem! (e h. Isten engem úgy segéljen; más rövidítéssel: Isten úgyse', sőt Isten uccsa, vagy engem ugyse', engem uccsegen stb.). Artemis engem . . . ! (Ar: Arist. 2: 346).

Elavult szólások: Ha meg akarod békíteni testedet, *doronggal hozzá!* (Czegl: MM. 191, e h. dor. fogj hozzá v. láss hozzá). Ha erő nem használ, *ravaszsággal hozzá* (Kisviczai, Erd: Közm.). Kézzel hozzá, ha a kés nem fogja (Kovács: Közm. 108). Észszel hozzá, fiam, ha erőd nem birja (Dug: Pb. 2: 156). — Vö. Csak csinján a dolognak: óvatos légy (Nyr. 7: 275). Így is: Csinján a dologgal! Lassan a testtel! No csak bátran a kanállal! (Nép.). — Jelentő móddal: «Kártyás az egész compagnia. A dámák az elsők hozzá, s utolsók tőle» (Fal. 146. azaz elsők, kik hozzá-fognak, s utolsók, kik tőle megszünnek).

d) Külön említhetjük az elliptikus tiltó mondatokat:

Ne olyan szelesen! «No csak ne oly nagyon!» (Merényi: Sajóv. népm. 2: 101). — *Egy szót se többet* róla: nichts mehr davon! (Kaz: Sarah S. 95). — A mi gyarlóságunk mind azt kiáltja: *ne annyit;* kevélységünk ellen(é)ben mind azt, hogy meg többet (Fal. 537).

Oda se neki! (Nyr. 3: 20, néha már jelentő móddal értve, pl. 7: 275 — eredetileg: oda se *nézz* neki! l. Lehr: Toldi 461). Oda se a bajnak, Pista! (Tóth E: Falu r.).

Érdekes, hogy az ige hiánya következtében néha a tárgyeset, minthogy nincs mire vonatkoztatni, elveszti ragját; pl. *Jó nap' Isten!* (Kálmány: Koszorúk 1: 28). Jó nap Isten, jó nap! (Népk. gy. 1: 164). Isten jó nap, Isten! (2: 13). Kard ki, kard! — Sőt egy-egy állandó szólásban ige mellett is történik ilyen kopás: *Eszem a zuzzúja* (e h. zuzzáját, Somogy, Lugos vid.). Gyilkolom a fattya (Ar: Török B., vö. Gyilkolom a lelket! Ar: Toldi est. — l. ezekről Lehr Nyr. 6: 114). — Vö. *ne madár,* ered. ne (nesze, nézd, nézdsze)

a madarat, l. itt 1 : IV. — «Ne a kenyér» analogiájára: Fogja ez a darab kenyér! (Nyr. 6: 231. Hétfalu).

2. Ritkábban hagyjuk kifejezetlenül (ha nem tekintjük a *van* szót) a jelentő módú igét.

a) Még leggyakrabban történik ez kérdésekben; pl.

Jó utazók! *hová, merre?* (Fal.) Bogár Imre, hová olyan szaporán? (Népd.). Felséges uram! hova s meddig ilyen egyedül? (Népk. gy. 3: 326).

Minek ez a bot? stb. (= minek kell?)

Mit egy úrnak egy arany? (Közm., e h. mit *ér?* palóczosan így is: «Mit egy úrnak egy arany? Könnyen kicsapja, ha van.») *Mit nékem a világ?* (Kölcsey: Borkirály). Mit az nekem? (Ar: Életéből). Mit nékem a te mulatságod? Was gehn mich deine Freuden an? (Dóczi: Faust). — Eh, de mit most okoskodni! (Pet: Barátimhoz). — Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (Pet: Az alföld).

Hogy az alma? — ebben ma csak a *hogy* az állítmány képviselője, s igét nem is gondolunk hozzá. Azt lehetne hinni, hogy eredetileg így hangzott: Hogy *kél* az alma? De lehetett így is: *Hogy adja az almát?* s a tárgy úgy vesztette el ragját, mint az előbbi pont végén láttuk. S csakugyan azt olvassuk egy 18. századi beszélgetésben: *Hogy tuczetjét?* wie teuer das Dutzend? (KirBesz. 21. — Vö. még: Egy sing bársonyt vehetek den. 1365; *hogy esik hát egy fertály?* MTolv: Arithm. 81). — L. MHat. 2 : 361.

Édes néném, *az egészség?* (hogy szolgál? Mikes 21. lev.).

b) Esküformák: Istenemre! Lelkemre! Becsületemre! (t. i. esküszöm, mondom, fogadom).

c) Káromkodás: Az angyalát! A Jézusodat! stb. — (Aztán elgyöngült jelentéssel, tréfásan is: Az angyalát ennek a kis lánynak! «Oh, azt az égi angyalképedet!» Du holdes Himmelsangesicht! Dóczi: Faust csal. kiad. 143). — *A fenét!*

d) Állandó szólásforma ez: *Soha ilyet!* e h. soha se láttam ilyet. Pl.

Soha ily katonás leányt (Dug: Szerecs. 1 : 423). Soha éltemben oly nagy mi haszna embert (Dug: Pb. 1 : 240). A hegedős most megijed s búsan kiált: Soha ilyet! (Phil. Közl. 10: 992). Soha több fát, mint az erdőn, ki egyenes, ki görbe (Közm.).

e) Közmondásokban és közmondásos szólásokban

különféle igék kimaradhatnak s idővel egészen elveszhetnek a nyelvtudatra nézve. Pl.

Arra közelebb, de erre hamarább (el lehet menni, Kovács: Közm. 83). Falra borsót (hányni kár v. időveszteség). Kopaszra hajport. Disznóra gyömbért stb. (Dug: Pb. 1: 259, t. i. kár vesztegetni). Hol szóval, hol bottal az ember ellen (136, kell védekezni). Nem mindig papsajt.

f) Néha még elbeszélő mondatban is elmaradhat az ige, kivált ha gyors mozgást vagy általában egymásra gyorsan következő cselekvéseket beszélünk el. Pl.

Egy pillantást vetve a toronyra, kocsira ülök s *ki a faluból* (KisfK: Víg besz. 136). Ő maga derékon kapta a megkötözött lelkészt, hajduja a varázslót, *fel mind a kettőt a hintóba* (Jók: MFöld. 22).

Ezt az ellipsist leginkább a székely népnyelv kedveli, s mulatságos példát közölt Szilágyi Sándor egy székely adomában (Nyr. 20: 44):

Járásbiró: Nó Están, adja elé a dolgot igazán, úgy a hogy történt.
Están: Hát istálom, jókor reggel az ágyból fel, a zekét a vállamra, botot a kezembe s az utczára ki. Mikor Alszegen be, a kutya az inamba, Mózsi engem kétszer pofon. Én Mózsit a földre le, térgyemmel a mellire reá s egyik kezemmel a fülit, másikkal a haját. Erre két csendőr felém, az egyik a puskát nekem, másik a vasat kezemre, s engem is, Mózsit is a tömlöczbe bé.

g) Az összetett mondatnak sok érdekes szerkezete van, melyben a főmondat vagy néha a mellékmondat igéje hiányzik. Ilyenek:

Megrúga egy lovam úgy a baloldalomban, *kicsinyben* hogy meg nem halék (Cserei: Hist. = kicsinyben mult). Igy *majd hogy, alig hogy* stb. l. MKszók. 2: 144. — *Rég* hogy ezen baraczkfa alá jár, l. uo. 140, *hiába hogy* stb. uo.
Soha, *míg a világ!* (Belényesi, BSzemle 6: 128. 162 = míg a világ tart v. áll; de alkalmasint ebből rövidítve: *míg a világ világ.* Vö. *míg a világ világ lesz;* a Katalin-legendában: *Míg világ világul leszen.* Vö. Vörösmartynál: Míg a világ, míg napja tart). A szó belőle, míg a világ, folyna (Ar: Toldi, l. Lehr 121). Alhattál volna, míg a világ (Népk. gy. = örökké). — Egyszer volt özönvíz, *mióta* a világ (Ar: NCz.).

A van ige hiánya.

A *van* ige, mely az összes igék közt legáltalánosabb, legtartalmatlanabb, épen ezért leggyakrabban is elmarad (vö. Veress Ig: *Van* alak- és mondattana, Phil. Közl. 2. pótk. 190. 191. l.). Megjegyzendő azonban, hogy a *van* nem maradhat el csak olyankor, mikor a mondat alanya ki van téve, holott más igék, mint láttuk, alanyostul elmaradhatnak (Előre! Istenemre! stb.).

1. Így elmaradhat a *van* először is a következő kérdésformákban:

Hol a kés? Hol a késed? Hol a könyvem? stb. Hol egy paripa mint a téj? (Ar: Keveh.) stb. Veress 203. (Nem tudja kê, hun a birákok? Nyr. 3: 323). — Ki van a szekerem rudja, Isten tudja, *merre utja* (Népk. gy. 3: 143). — De *ki van...? mi van...?* nem rövidülhetnek, l. Veress 206. holott pl. németül: *wer da?*

Hány óra? — S így a feleletben is: Két óra. Fertály háromra. Már 12 óra [van]. Ellenben: már dél van; már reggel van; este van. (A palóczok, úgy hallom, mondják ezt is: Éjfél már.)

Mi baj? Mi ujság? Mi hír Budán?

Mi bajod? Mi közöm hozzá? «Mi gondunk rá?» (Pet.) stb. Veress id. h. 191. — *Mi hasznom belőle?* Mi haszna abban üdőt tölteni? (Pázm. l. Nyr. 19: 245). *Mi haszna,* hogy kiabál? Így is: mi haszna kiabál? (Innen aztán a *mi-haszna* lassanként a *hasztalan*-nal válik rokonértelmüvé; vö. Mi haszna még a gyors nyilak? Ar: Keveháza. «Soha éltemben oly nagy mi haszna embert» Dug: Pb. 1: 240. — Vö. még: De mi hasznomra az ott maradás? Dug: Szerecs. 1: 58. Mi hasznában kerüli az ember a sátán kisírtetit? KBodor: HÖszt. 13. L. még NySz. *haszon,* Szól.)

«*Miért e félelem?* Hallgat minden elem» (Ar: V. László). Lakomára jöttünk, *minek e feszület?* (Ar. — stb. l. Veress 314. De a *minek* mellett inkább *kell* egészíthető ki, l. fönt 2. a).

2. A *hol* kérdésre felelő helyhatározók mellett igen gyakran (s ilyenkor a határozó rendszerint megelőzi az alanyt):

Itt a könyv. Itt a pénz. Itt a kezem. (Igy: Itt az idő, most vagy soha! Pet.) «Mit tünődöm? *Amott egy tanya.* Bemegyek» (Pet.). «*Ott a sátán háza*» (Pet.).—Hol fel a talpával a kerék, hol alá (Ar: TSz. 1: 19). Lábbal föl, fővel alá (Kisv: Adag.). — Csupa csiriz a fejében (Dug: Pb. 1: 124). *Arczán egész lelke* (Kaz: Magy. ut. VII: 5. végén). — *Kinn* a farkas, *benn* a bárány. — *Körül* a sok szinben szüzek, asszonyságok (Ar.). Köröskörül sötét felhő az égen, egy

magányos csillag ragyog középen (Pet.). Lenn a Dunában a nap képe, reszket a folyó örömébe (Pet.). Az egyik kezemben fegyverem, a másikat sem hevertetetem (Pet.). — Férjeink fogságban ki tudja meddig (Baksay: GyÖ. 2: 264). — Vö. Veress 203. 207. 209. 211.

Ide csatolhatjuk az olyan hiányos állapothatározó mondatokat, minőket a köv. magyaros szerkezetű példákban látunk:

Azon hevenyében helyt s időt rendelnek, megjelennek, *hegyes tőr a markokban : colle spade alla mano* v'entrano (Fal. 7, az olasz eredeti tehát úgy mondja, mint a német: tőrrel a markukban). Megy továbbra, lant kezében, kémlelődve meg-megáll (Bajza 1: 144). Pór menyecske jött, korsó kezében (Pet.). Csak félig mutatják a betyár alakját, kit éji szállásra prüsszögve visz a ló, háta mögött farkas, feje fölött holló (Pet.). — Vö. Veress id. h. 138.

3. Más határozó mellett ritkábban marad el a *van;* legtöbbször még az állapothatározó igenév mellett (l. Veress id. h. 216):

Rakva az ő szüve álnakságban (Valk: Gen. 22). A jó emberek halála sokszor keservesb kínokkal rakva, hogysem az kedvére élő gonoszoké (Pázm: Kal. 807). Mért szemed kisírva lányka? mért ily búban arczaid? (Bajza 1: 150). Becsukva a szem, hülve a szív (Pet.). Isten kék egével födve a tanyája (Ar.). — Innen van aztán, hogy ez az igenév a melléknévi állítmány analogiájára a többesképzőt is fölveheti: *Rakvák* halottaknak dögeivel (VirgC. 145). *Rakvák vagyunk* bűnnel (Helt: Bibl. 1: e4). Az útak *rakvák valának* békákkal (Lép: PTük. 1: 259). L. MHat. 2: 310. Ma csak a jelen idő 3. személyében: Szíveink *telvék* (Pet.) stb.

Lovam lába *indulóban,* magam szája bucsuzóban (Erd: Népd. 1: 20). — *Tele* az egész táj sűrű fehér gőzzel (Ar.). Szívem olyan tele szerelemmel (Pet.).

Oda a pénzem! Oda minden reménység: lapsa est spes PPBl. Oda hát mi tőlünk a successio (Czeglédi, NySz.). Édes hazánk oda, nyakunkon a török hada (Czuczor: Hunyadi). — «*Fogytán* a rím, Halkabban csendül» (Kiss József). *Készen* a játszók? (Ar: Haml. 3. fv.). — Ajtómon is *fából* a kilincsem (Nyr. 3: 94). — Most *így* a divat (Nép, Rácz-Almás).

Látta, hogy *hijában* minden akaratja (Ar.). *Mind hiába* stb. (Veress 214—5).

«*Kár érte*» alkalmasint idegen eredetű szólás (vö. kár volt érte; kár volna érte). — Népiesen alanynyal is: Kár a kan papnak a rák (tréfás mondás, mely visszájáról olvasva is csak így hangzik).

Litér mit ér, Rátót még annyit se ér, Kádártába kár a kenyér (veszprémi közmondás). Biz Isten, kár e nagy ijedség (Borsszem Jankó 1320. sz. 3). Tudom, azért akarnak engem kényszeríteni, hogy én úgysem leszek kár ha odaveszek is (Baksay: GyÖ. 2: 185).

Lányokhoz *korán* még mennie (Pet. l. Veress 212).

4. Sokszor hiányzik a *van* személyragos alany mellett (vö. már fönt az 1. pontban: *Mi bajod?* stb.):

a) *Vége!* Vége a tréfának! Oda vagyok, végem! (Ar.). Oda vagyunk, végünk! (Ar. — stb. l. Veress id. h. 192).

b) *Két éve* annak (Pet.). *Másfél hete,* hogy őket elhagyám (Pet.). Jó ideje, hogy a nap lenézett (Pet: Szilaj Pista — stb. l. Veress id. h. Lehr: Toldi 379—380). — Vö. *Sok ideje vagyon-e,* hogy szülted őtet? (DebrC. 337). Egynehány napja vagyon, hogy szülélek (338). *Órája vagyon* már az álomból felkelnünk (Illy: Préd. 1: 19, főnévi igenévvel; ugyanezzel, de *van* nélkül: Nagy ideje mennünk, Ar.).

Az ilyen időhatározások sokszor szerepelnek közbeszúrt mondatokul: Már kétségbe kezdék esni, a midőn *immár annak negyed napja* rettentő szélvész jövén reánk erre a tengerre hoza bennünket (Mik: MulN. 336). A kit az a Molnár Gyuri *szent Györgykor lesz esztendeje* elvett volt (Nyr. 4: 32). — Innen aztán valóságos időhatározókká válnak s elvesztik mondati természetüket: *Negyed napja* vártalak, azolta semmit sem öttem (TelC. 293). Magával nem szólottam alkalmas ideje (LevT. 2: 285). Ha most esztendeje azt mondta volna vki: wenn man mir es vor Jahr und Tag gesagt hätte (Kaz: Sara S. 72).

c) Csak *egy forint híja* [van] a pénzemnek. *Ujja híja* (Nép e h. egy ujja hiányzik). *Egy tányérom híja* (Nép). — Vö. Koszorúdnak *híja lesz* miatta (Ar: A méh rom.). «Ételed jó, de *egy híja van. Az az egy a híja,* hogy nagyon sótalan» (Pet.). Vö. még: *egy híján húsz.*

d) Összehasonlításokban: *Több pénze, mint esze* (Dug: Pb. 1: 159). Mint a sásnak, három éle nyelvének (2: 43).

e) Közmondásokban: Ifjúnak ereje, öregnek esze (Kovács: Közm. 149). Gonosz hírnek sebes szárnya (155).

5. Hasonlókép hiányzik sok tagadó mondat személyragos alanya mellett a *nincs* ige:

Nekem *semmi bajom* (Pet.). Erre *semmi gondunk* (Pet.) stb. Ébeni uramnak semmi böcsületi (MonOkm. 24: 571). — *Semmi baja* h. *kutya baja,* l. Veress id. h. 191.

Se híre, se hamva. Se szere, se száma. Se vége, se hossza. Se füle, se farka. «Se korongja, se sara. Se írja, se szelenczéje» (Dug: Pb. 1 : 245). A jóravalóknak se nyugtok, se maradások miattok (Fal. 350). Sem éjem többé, sem napom (Pet. stb. Veress 192).

Soha nyugta nyelvének (Dug: Pb. 1: 128). Had, melynek soha vége (Ar.).

Személyrag nélküli alany mellett ritkán hiányzik a *nincs* ige:

Semmi baj. Se baj. Semmi kétség (Ar: A fülemüle). Egy hang lesz a gyűlés, abban semmi kétség (Pet.). — *Se pénz, se posztó.* Addig se konczert, se Svábhegy, a míg ez megnincs (Jók: Humor. papirszel. 238). Minek is ott híd, hol se víz, se medre? (Ar.). — *Sehol* egy védő kar, özön az ellenség (Ar.).

6. Végül az összetett mondatok szerkezetében is sok különösség a *van* kihagyásából magyarázódik. Ilyenek pl.

Úgy-e hogy mondtam, vagy: *úgy-e mondtam=úgy van-e, hogy mondtam;* de a *van*-t soha sem teszszük ki. (Egyébiránt mellékmondat nélkül is mondjuk: *Úgy-e? Úgy-e bár?*) — L. MKszók. 2: 151.

Miért hogy szentelt csontjaid elszaggaták viaszpóláikat? (Ar: Haml.). — L. MKszók id. h.

Jár a lélek, *mind a hány* (Ar: Szentiv. álom 222) = *mind, a hány van.* — A *valamennyi* így vette föl a ,mind' jelentését: Eljön valamennyi = eljön, valamennyi csak van.

Más személyben s más időben ritkán marad el a *van* ige. Pl.

Önfeledve ajkam szól: *te itt?* (Ar: Emlények). A nap még fénylik, holott *halva te* (Szász K. Kisf.-társ. Évl. új f. 3: 82). — *Ihol én, ihol én* pőrölye világnak! (Ar: BH. 9: 35, «*en ego* malleus orbis» a krónikákban). — E gyönyör «miénk, *míg együtt,* — elvész hogyha válunk» (Szász K. Ford. 56 = míg együtt vagyunk). —

Soha, soha ilyen őrült szerelem! (Pet. = nem volt). Jöttök, felel, épen a készre, kapóra; soha ily szerencsés hely, alkalom, óra (Ar.= nem volt v. nem lesz). — Vö. *soha ilyet,* l. 13. l.

NB. Az úgynevezett *copula* kihagyásáról az állítmányi névsző tárgyalásakor lesz szó.

SIMONYI ZSIGMOND.

Vogul szójegyzék.

Bizonyára sok időbe telik még, fájdalom, míg egy teljes vogul szótár birtokába juthatunk. Nemcsak azért, mert az ilyen munka megirására több év szükséges, hanem mostoha viszonyaink miatt is, a melyek miatt még a hátralevő vogul szövegek kiadására is várakozni vagyunk kénytelenek. Ámde bizonyos, hogy a megjelent három kötet vogul népköltési gyüjtemény nemcsak néprajzi, de legkivált nyelvészeti tekintetből is rendkívül becses, szinte megbecsülhetetlen tartalmú, és misem kivánatosabb, mint hogy nyelvészeink minél behatóbban foglalkozzanak vele. Hogy pedig e szövegek beható tanulmányozásából hány homályos kérdés nyerhet felvilágositást, azt egyelőre még csak sejteni sem tudjuk. S mégis azt tapasztaljuk, hogy e becses anyag, tisztelettel ugyan, de félretétetik, a minek az oka nem lehet egyéb, mint a szótár hiánya. Mert mit csinálhat a nyelvész szótár nélkül — a holt anyaggal? S az eredménytelenség biztos kilátásával senki sem mer e szövegek tanulmányozásába belefogni, bizonyára a tudománynak nagy kárára.

Ezért bátorkodtam én erre a munkára vállalkozni, a mely csak félmunka, mert egy teljes vogul szótárt csakis egyedül Munkácsi irhatna meg. Azonban reménylem, hogy az én ideiglenes munkám is megtermi majd gyümölcseit, — ha egyébként nem, hát csak ideiglenesen, Egyuttal lehetetlen elhallgatnom, a mit külömban mindenki természetesnek fog találni, hogy bizonyára némely hiba, mulasztás stb. is belefurakodott ezen első kisérletbe.

Ezen szójegyzékben feldolgoztam a három kötet ‚Vogul népköltési gyüjteményt', továbbá Munkácsi nyelvtanait, a melyek a NyK. 21. s kv. köteteiben jelentek meg. A Reguly-féle irás nincs bevéve, valamint nem dolgoztam fel Ahlqvist-nak ujabban megjelent vogul evangeliomát sem, mivel ehhez már

készített szótárt Hunfalvy a NyK. 9. kötetében. A két szöveg közt van ugyan eltérés, de nem oly lényeges, hogy érdemes lett volna értük minden szót újra írni. Külömben még e szöveg helyessége is szigorú birálatra szorúl. Megemlítendő még, hogy Ahlqvist-nak van egy vogul szójegyzéke is (Wogulisches Wörterverzeichnis. Hels. 1891. a finn irod. társaság kiad.), a melyre, minthogy teljes szótárt nem irok, fölösleges lett volna, hogy tekintettel legyek. Igy is meglesz ezen szójegyzékkel együtt az összes ismert vogulság szótára, és csakis a halászati műszók hiányzanak, a melyeket Munkácsi az Ethnographiában állított össze, de a melyeket már nem birtam felhasználni.

A mi eljárásomat illeti, a mennyire helyszűke miatt tehettem, minden szót s változatot külön kiirtam, mert ez a szótár használójára a legkényelmesebb. Eltértem ettől annyiban, hogy a névutók s határozók ragos alakjait a tőszóhoz irtam, ha az alak ezáltal nem változott. A rokon alakú szókra nem mindenütt utalok, mivel ezeket a német szómutatóból könnyű összeállítani. Továbbá a képzett igéket állandóan a tőige alá soroztam, részben helykiméléshől, részben mivel a gyakorító képzők a jelentésen úgyse igen változtatnak. Megtalálni is könnyű őket, mert a tőszó a képző hozzájárulásával változatlan marad. Az igéket a praes. sing. 3. személyében irtam, kivéve a tavdai igéket, a melyek a futurumban közöltetnek, mivel a praes. gyakorító képzővel bővül.

Hogy megkönnyítsem a képzett igék keresését is, betűrendben elsorolom itt a leggyakoribb képzőket, a mint a praes. sing. 3. személyében a tiszta igetőhöz járulnak.

Ezek: *-ämli, -äsi, -ätali, -ėji, -ejoḁli, -elāli, -ėlti, -emli, -ėmti, -ėnti, -ėśli, -eslanti, -ėtāli* || *-χati, (-khati), -χatili, -γėli, -γėlāli* || *-ilāli, -iläti, -ili, -iltāḷi, -inti, -ipi, -iśli, -iślāli, -itaχti, -itāli, -iti, -ji* || *-li, -litäpi* || *-mati, -mäti* || *-pi, -pti* || *-sėtaχti, -si* || *-taχti, -taχtili, -tėli, -tėmtaχti, -tėptāli, -ti, -tili, -titi* || *-uji, -ujėpti, -uḷāli.*

Rövidítések: *B.*=éjszaki, *D*=déli nyelvjárások, *K.*=kondai, *KL.*=közép-lozvai, *AL.*=alsó lozvai, *P.*=pelimi, *T.*=tavdai. Ezen betűk az idézet száma előtt állnak; az éjszaki vogul szóknál csak a puszta szám van rendesen. A római számok a Vogul népk. gyüjtemények köteteit jelentik; a hol csak arabs szám van, az azt jelenti, hogy a szó az illető dialektus nyelv-

tanából van idézve; némely szó, mivel igen gyakori, vagy a nyelvtanban könnyen föllelhető, nincs idézve.

A

-a, (-ä) 1) -e (interrogativum) *am-a* én-e? *näš-ä* csáklya-e? AL. 62. 2) felszólító pl. *äñkw-a* ugyan anyám I.123.

a-á igen | ja — *a-ha* AL. 61.

a'imelti táj | es schmerzt 351.

a'ir örvény | wasserstrudel II.391.

āγi leány | mädchen, tochter.

aγja ejha | juhei II.87.

aγlä-pāγlä immel-ámmal | oberflächlich III.415.

aγšeriγ pók | spinne AL. 78.

aγwtés kő | stein II.56. szikla | fels I.27.

āγwti hánt | schälen II.77.

ailmatél-, ailti l. *aiwé*

aimant előbb, régen | früher AL. 61.

aité, il-ai. elveszt | verlieren — *āγélém il-aitstél* elvesztette eszét; *āmp il-aitstél* az eb megveszett | der hund wurde wüthend T. 307.

aiwän zabola | zaum II.339.

aiwé alszik | schlafen T. 328. *jil-ailté,* K. *jql-ailti* elaltat, einschläfern; *jil-ailmatéleum* (pass.) elalszom T. 310.

ajal első | der erste T. — *ajalt* előtt, elé | vor; elől | vorn, voran; előre | vorwärts T. — *ajalnel* elölről | von vorn T. 306.

ajäñ, a. χum-pï' : apród | knappe II.131. — *a. χum saw pïγä* sok fegyveres szolgái II.5.

ajémkitém apró-cseprő | sehr klein — *a. la'iliñ, tquliñ nāj* a.-cs. lábas, szárnyas istennőcske II.136.

aji iszik | trinken; — *ajenti* iddogál I.115. — *ajti* itat | zu trinken geben I.69. K. II.376.

ajiñ II.20. l. *ajäñ.*

ajté ejt T. 327.

ajuw ajtó | thüre T. 156.

āk nagyapó | grossvater K.

aki nagyatya | grossvater III.124. bácsi | vetter I.34. *akim-aś* öreg bácsim II.127.

akwé egy | eins — *akw'-ërt* egyszer | einmal; *a-māt-ërt* id. *a.-mat* valamely | irgend ein; *a.-māt* egyszer csak, tlk. egy helyt; *a.-mūs* minde- egyre | unaufhörlich I.162. *a.-mūs ta'ilä* telides teli | ganz voll II.120. *a.-ma'il-tarés* egymás mellett | neben einander II.111. *a.-qlpï'* örökösen. I.142. *a.-pāl* egyik-másik része | irgend ein theil I.90. *a.-pāγén* egymás mellé II.267. *a.-ti* épp úgy I.58. *a.-ti-pél* mindenesetre 350. *a.-ta māt* ugyancsak azon a földön | eben in jener

gegend I.54. *a.-ti sawit* ugyanannyi — a mennyi | gerade so viel. *a.-toχ* ugyanúgy | eben so I.146. *a.-tori'* egyszerre | auf einmal II.200. *a.-mūs at* soha | nie I.3.

akwäi' (transl.) egytől egyig | bis auf eins, insgesammt II.119. mindenfelé | überallhin I.8. *a. ātim* éppen nincs | es ist durchaus nicht I.3.

akwėś egyszeriben | auf einmal II.93.

ākw nagyanya | grossmutter II.322. néne | tante — *ākum-, ākwä-ekwä* nénėm-, nénje-asszony I.15. II.125; I.7.

al majdnem, valószinüleg | beinahe, wahrscheinlich KL. 21. P. 23.

al-khañghwa valaki | jemand AL. 59. *al-khuń* valamikor | je einmal P. 19. *al-män, al-mäner, al-mär* valami | etwas P. 12.

āl 1) lábszár | schienbein II.170, 358. 2) öl | schoss — *āl-til* tele öllel III.32. 3) tegez | köcher (?) I.125.

al'at ágy | bett T. 309.

alä fedél | dach II.395. — *mā aläi'* a föld szinéhez | zur oberfläche der erde II.74. 98. — *aläñ* födeles II.351. *aläp* fedelű II.313. — *sq̨rniñ aläp kit ńārä* aranyos fejbőrű két bocskor III.3.

ālä majdhogynem I.17. II.72. III.142. *ā.-pél* mintha, csaknem 351. *āläti* már csaknem II.259. — l. *al.*

aläm íme I.136. hiszen III.20. lám II.432. | sieh', nun

ālėm bal II.244.

ālemkätėnti, ālėmti, ālenti- l. *ālmi.*

alėślėp vadász-, és halászzsákmány | jagdbeute u. fischfang I.134. — v. ö. *ali* öl.

alγä, alγäl' l. *ali*: felső.

ali felső | oben I.135. — *ali vōt* felszél | nordwind; *alγä* II.89. *alγäl'* II.87. a folyón fölfelé | stromaufwärts; — *alėl, a.-uit* felülről a folyón | von oben herab am strome; — *alėn* a folyó felvidékén | oben am strome B. 336.

ali öl | tödten I.3. II.279. — *alili* öl II.61. vadászgat | jagen II,201. — *aliśli* id. I.4. — *alėśli* id., halász | fischen I.153. — *aliślāli* fogdos, öldös III.368. — *alχati* verekedik | sich herum schlagen I.25. II.93. — *akw-mūs at alχatili* semmikép se hagyja magát megöletni II.202.

al'iñ ragyogó | glänzend II.327.

almaji letelepszik | sich niederlassen AL.' 77. — v. ö. *q̄li* él.

ālmi emel | heben I.150. — *namėn ālėmnuwu* nevedet magasztalnók | deinen namen würden wir preisen II.134. *ma'il-jōr ālėmnuwu* mellerőt merítenénk | brusteskraft schöpfen II.134. — *ālmėji* id. I.30. *ālmelāli* id. II.192. *ālėmti* id. III.186. *ālėnti* id. II.285. hord | tragen I.22. II.96. *ālmėlti* emelint II.182. *almejoq̨li* fölemel P. III.523. *alemkätenti* (refl.) emelkedik AL. 77.

alnė élet | das leben AL. 69. — v. ö. *q̄li* él.

ālpėl reggel | morgens II.3. korai | früh III.204. *χolitän ā.* holnap jókor | morgen früh II.127.

alpi test | körper I.132. *alpip* (adi.) II.62.

al'pti fest | mahlen P. 27.

alś halász-, vadász-szerszám | geräthe zum fischen u. jagen III.64. 379. *alśiñ* (adi.) III.64. — V. ö. *ali* öl.

alu át | durch, *jī-a.* egész éjen át KL. 18.

āluw, ēt-āluw III.227. — l. *alu.*

am B. AL. *äm* KL. T. *ąm* K. P. én | ich.

aman, man B. — *am, amnä* vagy, avagy | oder K.

āmėn fejbőr | oberleder — *ńārä-āmnanėlnė samanl saka pattuwäst* bocskoruk fejbőrére szemük nagyon ráesett III.407.

āmėrawė alámerül | versinken I.71. — *āmėrmati* belemerít eintauchen III.242. *āmėrtėlawė* levágódik ill. földre esik | zu boden fallen II.183.

āmiś találós mese | räthsel B. NyK. 24:153.

āmp kutya | hund.

āmpėr hambár | kornboden I.48.

ań most | jetzt, *ań-man, ań-maniñ, ań-manėñ* hát | nun; *ań-maliñ* hát ime III.279. ezalatt | während II.20. *a.-m. āγi* ama leány | jenes mädchen II.97. *ań-mōnt* a minap | neulich II.129. valahol | irgendwo II.204. *ańiñėn χątėliñėn* I.3. *a. χątėliñnė* II.118. mind e mai napig; — *an-ta* (sic!) íme az AL. — v. ö. *äń.*

ań mert | weil K. I.167.

ańä, pors-a. szemétdomb | mist-haufen II.112. *ńāl-kēr-a.* nyilvas csomója | knoten an der pfeilspitze II.221.

ānės 1) falka | heerde I.31. 2) szánsor | schlittenreihe II.96.

āñχä hófajd | schneehuhn II.337. III.136.

āñχwi levet *(josäγä* hótalpait) | ausziehen, ablegen II.299. — *āñχwiti* id. I.49. *χot-āñχwitali* id. II.198. kioldozgat | losknüpfen III.144. *āñχwili* III.250. *āñχwsi* II.274. levetköztet | auskleiden, — *āñχwsėlaχti* levetkőzik | sich auskleiden II.187.

āni csésze | schale I.63. — *pūri-ā.* áldozattétel-edény | opferschale. II.180.

ańili megcsókol | küssen I.136. II.89. *ańilaχti* csókolódik | sich küssen I.20. II.264.

āñk asszonyka | weibchen KL. III.483. — *nētä āñk* asszonynép | frauenzimmer KL. III.485. — v. ö. *āñkw.*

añkėr terebélyes | geräumig III.196. — *añ. tal'ėχpä ul'pä-tal'ėχ* terebélyes csúcsú czirbolya-fenyő teteje III.91. — sűrű | dicht KL. 30.

ankėskė öreg asszony, anyóka | altes weib, mütterchen K. I.167. 168. — v. ö. *āñk.*

añgurmäti tekint | schauen AL. 60. — v. ö. *añkwäti.*

āñkw 1) anya | mutter. — *āñkwä-jēkwä* asszony-anyja | seine frau mutter KL. III.539. — *āñäkėn* nagyanyád | deine grossmutter III.231. 2) menyecske | junge frau P. III.539. 3) jávortehén | elenkuh, *āñkw-kwot-josä* jávortehén lábszár bőrével fedett hótalpak | mit dem beinfell der ellenkuh überzogene schneeschuhe II.22. — szarvastehén | hirsch-kuh, *āñkw-kwot kit josä* II.113. — v. ö. *āńėk*, *āñk*.

āñkwäti tekint, pillant | schauen, blicken II.299. *āñkwėti* id. P. 18. — *āñkwätāli* id. II.127. *āñkwėrmäti* id. II.213.

āñkwėl 1) fatuskó | klotz II.93. 2) *kĕr-ā*. vasüllő | ambos II.298. 3) á. é. medvefül | ohr des bären III.143.

āńś atya | vater III.100. öreg | alter II.98.

ančėm-khąr csunya | hässlich T. 167.

ańśėr agyar | hauzahn.

ańsėr vagyon | vermögen I.121.

āńśuχ öreg | alter; gazda | hausherr. — *āńśuχ* KL. III.353. *āńśuk* öreg III.208. dual. *ańśukwäi'* (*a* br.) II.129.

āńt 1) szarv | horn II.167. 2) csont | bein II.11. — *āńtiñ uj* szarvas állat | hornvieh II.282.

āpä bölcső | wiege II.85.

āpėr ügyesség, fortély | gewandtheit, list II.289. 123. — *āpriñ* ügyes | gewandt III.147.

āpėrli ügyeskedik | geschickt sein II.61.

āpi' öcs | jüngerer bruder; (tlk. unokaöcs) — dim. *apikwė* I.7. *aχja, apikät* ejhaj öcsike II.87. *apikĕt* id. II.127. — *apiriś* II.19. *apirėś* II.125.

āpśi öcs I.42. III.120. *āpśikwė* I.42. — l. *āpi'*.

ārėś tűzhely | feuerherd II.404.

ari' fölös | überflüssig — *arχän* bőségben | in überfluss II.257. *arγänpi* legfölebb | höchstens. II.421.

ariti fönmarad, fölöslegessé válik | übrigbleiben, überflüssig werden II.213. I.34.

ārpi czége I.133.

ārśėñ χątėl tüzes nap | glühende sonne II.291. — l. *ārėś*.

arsin rőf | elle I.14. KL. *aršin*.

ārt 1) idő | zeit. 2) mód | art u. weise II.418. 3) sokaság | menge — *ti kem ārt māχum* ilyen sokaságú nép | so zahlreiches volk II.6. 4) nemzedék | geschlecht II.203. — *ārtiñ* 1) módos II.418. 2) okos | klug II.170.

ārtėli fontolgat, okoskodik | klügeln II.170. — *ārtėlaχti* vágyódik | sich sehnen III.61.

ārtmi: *taw χumlĕ vassi' ārtmi* ugyan mi fog ezután történni II.375. — *taw man ürėl ā*. ugyan mikép lehetne itt cselekedni (*ill.* mikép fog az megtörténni) II.73.

aś fölszín | oberfläche AL. 60. — v. ö. T. *ąś*.

as 1) nyilás, rés | öffnung, spalt III.40. 2) lyuk | loch I.12. — *as-pīγėt* semmirekellők | die nichtswürdigen I.26. hitvány állatok | nichtsnutzige thiere II 117.

ās hát | nun II.89.

āś 1) apa | vater I.4 20. 2) nagybátya | onkel II.91. — *āś-ǭjkä* öreg II.115. *āśä-pī'* nagybátya II.93. *āś-pīrėś* kedves atyafi | lieber verwandter III.231. — dim, *āśukwė; āśikėn* atyácskád II.356. *āśäkėn* nagybátyad | dein grossvater III.231. — v. ö. *āńś.*

āśėχ nagyon | sehr P. 22.

aśerėm hideg | kalt, kälte I.24. 57.III.82.

(il-) aśkhėt-s elviselődött a (ruhám) | mein kleid ist abgetragen T. 307.

āśinti reménykedik | hoffen K.

assin I.43. III.190. — l. *arsin.*

astal ǭlėn csendben légy | sei ruhig II.306.

āśtė savanyodik | sauer werden T. 307.

āstės (præt.) kész lett | wurde fertig I.11. *āstėm* id. III.141. megtelt | wurde voll III.378. — *ńālnė mēn tū āstsėmēn* a nyilhoz már mi odáig értünk | wir gelangten schon hin (waren nahe) zum pfeil II.217. — *at āstėläst* nem értek rá | sie hatten keine zeit dazu II.235. *āstlaχti* készülődik | sich vorbereiten II.129.

at öt | fünf — *at-lqu* ötven III.429. — v. ö. *ät.*

at nem | nicht. *at-pėl* még sem II.162. *åtnūw* még nem | noch nicht; *atä-atä,* P. *atė-atė* sem-sem | weder noch.

at szaglás | geruch III.98. — *atiñ* szagos | riechend III.103. édes | süss III.50. *atėñ* édes III.235.

āt hajszál | haar II.365. — *ātiñ* sörényes | bemähnt II.354. — T. *āt.*

āt ugrás III.335. — P. *ät* KL. *ät.*

ātak fegyver | waffe III 209.

ātaktī fölfegyverez | bewaffnen III.209.

ātä fegyver | waffe III.199.

atä l. *at* nem.

atė l. *at* nem.

atėχ, ńilėχ-a. körülbelül négy-öt I.4.

ateji megszagol | riechen III.208. — *atejāli* III.208. *atinti* III.98. id.

atėm ember | mensch I.203. nép | volk III.231.

atėr derült | heiter II.337.

ati gyűjt | sammeln II.120. — *atili* id. II.246. *atχati* II.81. 428. *atχatili* II.160. egybegyűl | sich versammeln.

ati nem | nein; — *atiñ-ke* nohát a. a. ha nem kell, hát 352. nem lehet máskép II.55.

ātim nincs | es ist nicht.

ātitaχti neki vágja magát | losrennen I.27.

atlės atlasz KL. III.203.
atnūw l. *at* nem.
atpėn ötven II.57.
au egy | ein II.303. egyik | einer II.297.
aul 1) vég | ende — *am śāńśi-lili-aulėm χartańkwė* az én veréb-lelkem végét kiszakítani II.188. *akwʿ- aul numpėl jāli* egyik vége felé megy II.271. *ault* utoljára | zuletzt I.56. *sar-ault* elsőben | zuerst 373. 2) tájék | gegend — *ńąr aulnėl* Urál tájéka felől I.12. *totim aulä-nūpėl* a tájék felől, melyről hozták II.122. 3) (nincs megszabott jelentése) *taw vārėm aulä* ez az ő dolga | das ist seine sache II.21. *śūli āt-aulėn joχtsėmēn* ősz hajhoz jutottunk | wir kamen zu grauen haaren I.137. *śākiń sūw-aulėn joχtsėmēn* mankós botra jutottunk I.137. *matnė kāt-aulėn j.* öreg vénülő kézre jutottunk I.136. *lui nąr aulkėm* aláfelé nyuló bérczecském II.244. — *aulėp* végű — *kēriń aulėp sirejriśėm* vas végű kardocskám | mein schwertlein mit der eisernen spitze II.144. 4) első | erster III.451. — v. ö. *ąul.*
aum betegség | krankheit I.158. II.261. *aum-mos* fájdalom s kór I.165. — *aumiń* fájós, kinos | schmerzlich II.303. III.164. *aumėń* beteg | krank KL. 20.
aumäń, jėlpiń vit au. jelpiń tūr szent víz folyta szent tó | mit heiligem wasser fliessender heiliger see II.1. — l. *ąw.*
aurėχ-pāl meredek partú vidék | steiles ufergebiet II.29. — *awrėχ* 360.
aut hegy | spitze II.295.
aw kēmel egyformán | auf einerlei art 329. — l. *au.*
āwa medve feje | kopf des bären III.144. 171. — *āwäń* (adi.)
āwi ajtó | thüre. — *āwpä, āwiń* (adi.)
(sip)-awrėń nyak-örvös | mit einem halsband versehen III.231.

Ä

-ä (interr.) vajjon? -e? B. AL.
ă nem | nicht T. 322. — *ă-khan* senki | niemand AT. 167.
ä-ä igen | ja P. 23.
äχ-khąn, äχ-ńoχor T. 167. — l. *khąn, ńoχor*
ăγ anyós | schwiegermutter T. 155.
äχ hegy | berg T. 159.
ä'in áll | kinn; — *ä'inäspinėl* állánál fogva | beim kinn I.15. *ä'inėp* állú (orrú) | mit einem kinn versehen III.394. — *ä'iniń* állas III.261. 394.
äγnėń I.119. — l. *ä'iniń.*
äχtχati gyülekezik | sich versammeln K. 376.
äi-mänt, äm-mänt, äi-mäntän most, imént | jetzt, so eben KL. 16. — *äi-mänt* hejha KL. III.349.

äit öt | fünf T. 160. — *äitlú* ötven | fünfzig l. *ät.*

äit illat | duft; *äitiñ* illatos T. 160. *äiteñ-khąr* izletes | schmackhaft T. 225.

äitäm ember | mensch T. 166. 331.

äiti hisz | glauben K. — választ | wählen T. 159.

äiti l. *äjti.*

äji iszik | trinken — *äjti* itat | zu trinken geben — *śäm-äiti* (megitat), megmérgez | vergiften P. 22. *il-äiti* id. T. 311. — D. (de v. ö. *ajti, ajtąum* K. II.376.) — *äjkėti* beivódik | eingesaugt werden T. 154. — *äjnė-khąr* inni való | getränk K. I.166.

äjmėm ruhám | mein kleid K.

äk, āki nincs | ist nicht. — *äk-ńär äk* semmi sincs | es ist nichts T. 322.

äk l. *äkwe.*

äkėñ hirtelen, egyszeriben | plötzlich — FK. *äkwėñ.*

āki anyós T. 164. — v. ö. *äχ.*

äkwė egy | eins K. KL. — KL. összetételben 1) *äk* pl. *äk-por* egyszer | einmal; *äk-näχėmt* egyedül | allein; *äk-khąjip-lou* tizenegy | eilf. 2) *äkwʿ-ołt pēś* egymás mellett | neben einander; *äkwʿ lält pēś* egymással szemben | einander gegenüber; — K. *äkwʿ maunp* egy alakú. *ä.-mäist* egyszer csak, *äkwė-pėl* egyre, mindig | fortwährend; *ä.-ton* mindegy | einerlei; *ä.-täkw* egyedül, egymagában | allein — K. *äkwėt* KL. *äkwät* együtt | zusammen; K. KL. *äkwän* | együvé; *äkwėps* egyhamar | sobald.

äkwi ugyis | ohnehin KL. 16.

äl ne | nicht T. 323.

äl-khäñkhä, äl-mär valaki, valami | jemand, etwas KL. 11.

äl födél, felső rész | deckel. dach K. II.227. KL. 13. — a folyó fölvidéke | die obere seite des stromes K. KL. P. — *äl-vōt* fölszél | nordwind K. *äl-mōkhėm* fölvidéki nép | leute von der oberen gegend P. — **Rag.** *älγė, älγäl* K. *ällä* KL. *ällė* P. *äläl* P. KL. fölfelé | aufwärts.

älä-ńėr valamely | irgend einer T. 166. — v. ö. *äl-*

älä közel, közelében | nahe, neben KL. 14.

äli (postp.) vminek tetejére, szinére | auf die oberfläche. — *ąm vąinėm ä.* auf meine schulter; *mōkän äli* a föld szinéhez | zur erde. — **Rag.** *älγėm* stb. fölöttem K. 378. — v. ö. *äl.*

äläm lám | sieh', nun KL. III.203.

äläu, älu 1) közel | nahe; 2) -ra | in T. 312. 314. — v. ö. *äli.*

äli T. *äli* KL. vagy | oder.

äli öl, vadász | tödten, jagen D. — *il-ä.* elpusztít | zerstören T. 159. *pil-ä.* megsért | verwunden AL. 61. *śäm-ä.* megöl | tödten KL. 20. — *älili* megöl KL. III.489. *khul äliloali* halat fog | fische fangen K. *älχati* K. 374. *älkäti* K. II.226. verekszik | sich herumschlagen; *älkėti* szidalmaz | schelten T. 154. *il-ä.* megbénul | er-

lahmen T. 313. *ülkitlė* veszekedik | zanken T. 165. — *älėm-khąr* zsákmány | beute K. *älne-χar* id. AL. 78. — v. ö. B. *ali.*

älkė felső | ober KL. III.203.

älmi hord | tragen T. 315. — *il-älmėji* elemelődik T. 159. — v. ö. *ālmi.*

älu majdnem | beinahe, fast T. 321. — v. ö. *ālä.*

äm l. *am.*

äm-mänt l. *äi-mänt.*

äm-mälä ha | wenn KL. 23. — *äm-mänėñ* ha ugyan, pedig | wenn, nun KL. III.347. *äm-nė* avagy | oder K. II.232.

ämälės találós mese | räthsel FT. 153.

ämertäχti merül | sinken T. 154.

ǟmp eb | hund T. 153.

äń most | jetzt K. KL. AL. P. — *äń-tė* ímez, ime most K. I.168. *äń-ąs* most már | jetzt schon K. I.169. *äń-ti* mindjárt | sogleich P. 20. emide | hierher AL. 60. *äń-tü* amoda | dorthin AL. 60. *äń-mąntė* nem rég, éppen az imént | soeben P. 19. — v. ö. *ań.*

äńä rakás | haufen P. 10. falka | heerde K. — *pors-äńä* szemétdomb B. III.463. v. ö. *ańä.*

(il)-äñi levet (ruhát) | ausziehen T. 310.

äñghą hófajd | schneehuhn T. 163.

äñqwält később | später AL. 61.

änkwänt id. KL. 17.

äńśer-tal fogatlanul | zahnlos (adv.) III.251. P. III.521. — v. ö. *ańśer.*

äńśi van neki | haben D. — lehet | möglich P. III.521. visel, hord | tragen KL. 34. szül | gebären K. II.240.

äńśuχ T. 160. l. *ǟńśuχ.*

äńt szarv | horn T. 153.

äp, lili-äpėl pūläśėstä leheletével illette | er hat ihn mit seinem h a u c h e berührt I.23.

äpä T. 164. l. *āpä.*

äpp-ou-pū kutyakölyök | hundsjunge T. 156. — v. ö. *ǟmp.*

är (adi.) minden | jeder pl. *är īt* minden éjjel; — *är-khąr* (subst.) id. T. 167. *är-pom* mindig | immer T. 317.

ära sok | viel K. I.169.

(puru)- ärätė visszatart | zurückhalten T. 308.

ärėmląχėn nagyon, szerfölött | sehr, überaus sehr T. 321.

ǟrėnt adósság | schulden T. 326.

äreś wüt kvász KL. 20.

äri több | mehr K. 365. *khuś äri okwei* huszonegy | einundzwanzig P. 9. — *ärin* többé, tovább, ezentúl | länger, nachher KL. 17.

ärili megemlékszik róla | gedenken einer sache K. II.378.

äričäχ karó | pfahl T. 155.
äritäpti meghagy | zurücklassen KL. 23.
ärkiñ tovább | länger — *päl it ä.* fél éjszakánál t. T. 323. — v. ö. *äri, ärin.*
äruląχėn nagyon, szerfölött | sehr, überaus sehr T. 321.
ärun inkább | eher T. 323. — v. ö. *ärin.*
ärút nagyon | sehr T. 321. — v. ö. *äri.*
(il)-äruti megmarad | übrig bleiben T. 310. — v. ö. *ariti.*
äs rés | lücke III.144. lyuk | loch K. II.124. T. 160. — v. ö. *as.*
äś dolog | arbeit K.
äčäl halál | tod T. 330.
äśät-ku kölcsön | leihweise T. 160. (tat. *äǯät).*
äšelti dolgozik | arbeiten K. 396.
äsenti remél | hoffen K. I.169. *äśenti* id. P. 10.
äśerėm hideg | kälte K.
äśi, äči nagyatya | grossvater T. 164. 156.
(kwąt) — ästąuseï (pass. dual.) *koätäm* megrühesedtek kezeim | meine hände wurden krätzig K.
ät ugrás | sprung P. III.523.
ät haj | haar T.
ät öt | fünf KL. *ät* K. *äit* T.
ät szag | geruch KL. III.489. P. III.533. — *ńal-ät vł* szaglászik | wittern P. 17. — *äteñ* szagos | riechend KL. III.489. izletes | geschmackhaft K. — *ätiettal*: *teñ ätiettal jėkwėr-kąmtė ołim* nincsen gyökérhalom, melyet megne szagolnának | es ist kein wurzelhaufen, den sie nicht beriechen P. III.523.
ätäm ember | mensch T. 107. — l. *äitäm.*
ätenti szagolgat | beriechen KL. III.489. — *il-ätuji* megszagosodik | einen geruch bekommen T. 307.
äti gyüjt | sammeln K. II.227. AL. 72. — *ätėχtenti* gyűlik | sich anhäufen KL. 14. *äteśli* összeszed | zusammen klauben. KL. 351.
ätėχ adó | steuer K.
ätmėn ötven K. II.222.
ätpėn ötven | fünfzig KL. 22. K. II.235. — v. ö. *ätpennė* K. 386.
äu, äw leány | mädchen. tochter T. 154. — *äu-puänė* (*äu* br.) gyermekei | seine kinder T. 160. *jū-äwinśit* nőtestvérek | geschwister T. 158. v. ö. *jū-pūńśit* v. *pūńśt* fiútestvérek | gebrüder T. 158. — v. ö. *äγi.*

E

ē igen | ja T. 323.
-ė (interrog.) vajjon ? -e ? | ob — *minėin·ė ?* mész-e ? P. 24.

ēχ-jā ejha—ei! I.59.
ejja id. I.7.
ēkwä asszony | frau B. — *ēkwė* asszony K. I.166. feleség | gattin K. II.225.
ēkwoj ugyan | nun denn I.168.
1) *ēl, ēlä* előre, jövőre | vorwärts, künftig, 342. II.249. *ēläl, ēlälė* künftig I.154. *ēlänūw, ēlnūw* előbbre; a távolba | weiter vor, in die ferne II.295. 125. *ēlėl* 336. *ēlėn* I.13. III.81. távolról, távolban | von, in der ferne; *ēlniñ* előbb | früher (adv.), — *ēlniñ tāl* előbbi télen | im vorjährigen winter (adi.) III.278. — Igek. *ēl-mini* előre megy | vorwärts gehen; *ąlnėm ēl-jonγäslėm* pénzem eljátszottam | ich habe mein geld verspielt.
2) *el* K. — *el-mō* idegen föld | die fremde II.222. *el-ol* (FK. *ąl)* első | der erste, *el-oli* id. — *elėn* távolban; *elt* előtt, elől, előbb, korábban | vorne, früher; *eläl, eläl'aχ* előre | vorwärts; *elė-ńou, el-ńąu* előbbre | weiter vor; *elėχ khąl* holnapután | übermorgen; *ele-päri* előre-hátra, össze-vissza | durcheinander; *el-poąl* előtt | vor (postp.) — Igek. *el-khąiti* elfut | weglaufen; *el-pėsti* leold | losbinden; — *elė-lökėmi* eltaszít | wegstossen; *elė-ṡąorità* megvágja | einschneiden.
3) *ēli* további, *potrēn* beszédüket | ihre weitere reden III.278. *ēlit* maga előtt | vor sich selbst I.121. *ēli-pālt* előtt, — *eli-, ili-pāl* id. T. 309.
elėχ khąl — l. *el.*
elėχ szita | sieb K. 377.
elėm háló | netz T. 313.
ēl'ėm-χąlės B. *ē.-kholės, ē.-khols* K. ember | mensch
ēl'ėm enyv | leim I.101.
ēlmip, ēlmiñ éles | scharf I.7. II.277.
el'ėmti ragaszt T.308. — v. ö. *ēl'ėm.*
ėlpėl előbb, tovább | früher T.318.
ėlti vonszol | ziehen K. II.240.
-ėm vagy | oder T. 324.
ēñkaj szolgáló, komorna | dienstmädchen, zofe I.165. 62.
ēntėp öv | gürtel I.115.
ēnti felövez | umgürten III.4. — *ēntapti* id. I.36. *ēntχati* övét fölövezi | den gürtel sich umgürten II.127.
ēra 1) rendes (tlk. örök, állandó) | gewöhnlich — *jąt ēra ūlnė motän tątėstė* rendes lakó helyére vitte magával K. II.225. — 2) végképpen | völlig — *ēra tė vuotėmtėstė* végképpen elfujta | völlig, ganz u. gar weggeweht K. II.228.
ērγi énekel | singen II.54. *ėrχkiti* éneklődik (поется) T. 319. — v. ö. *ēri'.*
ēri' ének | gesang I.4. II.10. — *ēri* K. I.171. *ėru* T. 319.
ēri 1) kell | sollen II.6. — 2) alkalmas | geeignet sein —

meñkwnė ēre'it manóknak lesznek a. | sie werden sich zu teufeln eignen I.130. — *ērmili* id. 341. — *ērnė, saχi ē; χum* subára szoruló ember | einen pelz bedürftiger mensch I.152. *sim joli-pāl ērnė pūl* szivnek tetsző édes falat | dem herzen angenehmer süsser bissen (v. ö. *kellő)* III.49. — *ērp* szerető | geliebter K.

ēriñ lehet | möglich II.266. talán | vielleicht I.161. III.75. K. III.127. — V. ö. *ēri.*

ēriñpi talán | vielleicht 351. — l. *ēriñ.*

ērkėn, nañ ērkėn a te kedvedért | dir zu liebe. III.233. — v. ö. *ēri.*

ērkėlqwė (pass.) kényszeríttetik | gezwungen werden K. 398.

ermitqli megemlékszik | sich erinnern AL. 61.

ērpti szeret 341. — v. ö. *ērp, ēri.*

errą örökké, mindig | immer — *oqt-e.* soha | nie K. — FK. *īra.*

ērt, akw'-ē., akw'-mat-ē. egyszer | einmal; — *moś-ē.* rövid idő alatt, gyorsan | in kurzer zeit, schnell; — *tą ē.* néha | manchmal; — *latiñ ē., morsiñ ē.* ritkán | selten.

ērtėm mintha | als ob II.127.

ērttėm a mint | als. II.20.

ēru l. *ēri'.*

ērwi, ērwėsti kérdezget | fragen K. II.225.

-ės sem | kein — *äk khum-ės* egy férfi sem KL. 23.

ės, jiw-ės árnyék | schatten K. 374.

eš dolog | arbeit KL. AL. T.

ešäntė bízik, reménykedik T. 165. 159.

ešėlti dolgozik | arbeiten KL. 17. — *ešėltetti* id. AL. 61.

ėsėm forró | heiss K. — *ešim* id. T. 316.

ėsi leszáll | herabsteigen K. I.170. — *ėsėpi* id. K. 227.

ēsėmtaχti szégyenli magát | sich schämen K. I.169. — *ēssėmawė* (pass.) szégyenli magát I.11. II.293, *ēssėmti* szégyenkezik | verschämt sein 352.

ēsėrmä szégyen | schande II.302.

esili fölforr | sieden K. 374.

ešim l. *ėsėm.*

ēšėm emlő | zitze; — *ēšmäñ* emlős — *ąńśtal ē. ma'ilėp mokėm* szűz emlős mellű szülöttem | mein kind, die eine brust mit jungfräulichen zitzen hat III.36.

ēssėmawė l. *ēsėmtaχti.*

ēt éjjel | in der nacht I.36. *ētä* id. — *sāt ēt sāt χątėl* hét éjen, hét napon át I.36. *sāt ētiñ χątel* id.; *ēti* este | am abend; *ētin* estére | auf den abend II.258. — *ēt-pos* hold | mond II.52. holdvilág | mondschein I.24. (*tlk.* éji fény).

ētäliñ éjjelenként | je während der nacht II.162.

ētχėlāwė simėm éhes vagyok | ich bin hungrig I.11. — v. ö. *simänl ētχelāwėt, majtänl ētχėlāwėt* II.257.

ētimi beesteledik | es wird abend I.3. III.114. — *jol ētimtawäst* (pass.) rájuk esteledett | sie wurden vom abend überrascht II.91.

X, kh, γ, gh.

khaėwlant-: *qit ulnė lėp-khaėwlantus* (pass. præt.) a mezőt a víz elöntötte | die wiese wurde vom wasser überschwemmt T. 312.

χāχseï II.66. *χāχtälėn* II.327. — l. *χañχ.*

khāχti hágtat KL. 34.

khaχėrt-: *pašėm ńounė khaγėrtaum* (pass.) a füsttől ég a torkom vom rauch brennt mir der hals KL. 22.

χaγijāli kiáltást dörög | laut schreien II.29.

khāχmil hágcsó, hegyorom | leiter, bergspitze KL. 34. — v. ö. *khāχti.*

kaikhatė találkozik | es trifft sich T. 315.

khairėn drága | theuer AL. 414.

khaitėl módjára, -ként, -képpen | nach art u. weise, so wie T. 321. *am-khaitlam* éppúgy, mint én | ganz so, wie ich AL. 61. — v. ö. *χqjtėl, khqjtėl.*

khaiti l. *χajti.*

khajar hamis (adj.) *khajarėl* hamisan (adv.) | falsch T. 320.

khajė kiköt | landen T. 159.

khajėrli hamiskodik | falsch handeln P. 28. — *khajėrmati* ravaszkodik | schlau sein AL. 65.

χajtä követ | bote I.107. III.527. *χ.-χum* leánykérő követ | brautwerber II.95.

χajti fut | laufen I.17. — *χajtili* (fr.) II.194. *χajtilāli* (fr.) III.365. *χajtiti* (fr.) I.4. 137. *χajtėli* kérőbe megy | freien II.284. — *iñ χajteläsėt* a leánykérést tárgyalták | sie besprachen die brautbewerbung II.95. *χajtlitäpi* oda fut | hinlaufen II.125. *χajtemli* futamodik | plötzlich laufen KL. 24. lecsúszik | abrutschen II.83. — *khaiti* futkos P. III.523. *khaitenti* id. KL. III.489. *khajtútė* id. T. 326. K. *khqiti, khqitenti, khqititi* id. K. II.228. 232. 238. — *khqiti* KL. III.485. *khqitsi* száguld | rennen K. 397.

χajtpä híd | brücke (tlk. futó) 364.

χal B., *khal* L. *khql* K. T. köz | zwischenraum. — *kit χal pattuwės* megbolondult | verrückt werden 340. — **Rag.** *χalnė* közt; *khalnė* közben | zwischen KL; *khqlnė*, közbe, középre | dazwischen, in die mitte T. — *χaltė* közt | zwischen; *tė-, tä- khalt* eközben, aközben; *khaltė* közben KL.; *khqlt* közép útján | in der mitte des weges K. I.172. *säm-khqlt* szemben | vor den augen — *s.-kh. lattėn* mondd szemembe | sag mir es ins gesicht K. 377. *täkw khq-*

lätet loqtti önmagában szól | er redet für sich K. II.224. *khqlt* középen | in der mitte, közt, közben | zwischen, während (postp.) T. 312. 319. *χalkwėt* közt; *χalėt-χalėt* ritkán | selten; *khwqšä khalėl* KL. *χqšä χal* B. ritkán | selten, *vot khalėl* K. *vāti χal* B. gyakran | oft. — *χalėñ* közti I.125. III.335. *khqlėñ* id. KL. III.349. *χaliñ va'ilėp* közbefogó vonószíj I.93. *χaliñiś* ritkán | selten 347. — *χulpä*: *atėr tqrėm sāt χ. pl'* derült ég két k ö z é b e n l a k ó fiú II.337.

khal' nőstény | weibchen KL. III.353.

χal' zaj | lärm III.293. hír | kunde II.81.

χāl' nyírfa | birke II.381. — l. *khōl'.*

χāl'äśi nyírfaerdő | birkenwald II.381.

khalė váj | aushohlen T. 327.

χal'ėm mámor | rausch I.115. — *χal'meñ* mámoros u. o.

χaleu csüllőmadár | möve II.166.

χal'γi csúszkál *jāñk tarmėl* a jégen | schleifen auf dem eis 339.

χal'i gyors | schnell (adi.) II.417.

khalplenti kigúnyol | verhöhnen AL. 79.

χalipi hasad | reissen, sich spalten III.211. — *χaltėli* hasít I.151. II.59. *χaltėlawė* (pass.) reped II.67. — *khalti* P. 10. *il-khalútė* fölfejt (varrást) | auftrennen T. 307.

(jūw-) χal'temti betol, *sūpnė* szájába | hineinstecken in den mund I.125.

χal'tėmtaχti kioson | entschlüpfen 329. — v. ö. *χal'i.*

kham arczczal, felső részszel lefelé | mit dem gesicht, oberen theil abwärts KL. 13.

khamitaχti fölfordul | umwerfen KL. 13.

khammaś khamitaχti teljesen fölfordul | vollständig umwerfen KL. 13.

khan valaki | jemand P. 12. — v. ö. *khqn.*

khanä hanyatt | rücklings KL. 13. *khqnä-tari* (*q* sic!) id.

χāñχei sás | riedgras — *χāñχei lūsiñ tūr* sás teres tó II.320. — *χāñχiñ* kákás | schilfig III.205.

khanχati bánt | beleidigen, stören KL. III.353.

khañkhä ki, kicsoda | wer KL. 11. — v. ö. *khan.*

χāñχėltėp létra | leiter I.23.

χāñγi (*χāñχės* I.24.) hág | steigen II.354. III.50. — *χāñχäsi* fölmegy | hinaufgehen I.149. *χāñγili* fölfelé halad II.257. *nqñχ-χāñγiti* fölmászik | hinaufkriechen II.127. *χāñχti* emel | heben I.69. szállít | hinbefördern II.175. — *khāñghi* KL. 30. *khāñkhi* KL. 34. *khäñghė* T. 309. — *khōnkhi, khēñkhili* K. II.224. *kēñghi* AL. 72. T. 327. id.

khañgwa ki, kicsoda | wer AL. 59. — *khañghwa* valaki | jemand AL. 55. — v. ö. *khan, khañkhä.*

χani 1) függ | hängen II.66. — 2) ráakad | antreffen — *qul ńoχs aulėn χanėm χum* első nyusztocskájára akadt férfi III.260.- —

3) hozzáragad | kleben — *aṅ voss ǫsä mān ta χanimė* most pedig egész testét hozzáragadt föld lepi I.43. — *ľūľnė mān at χani* álló helyén nincs maradása | er kann auf seinem standplatz nicht ausharrenI. 82. — *χanilāli pāi'* partra ér | an's ufer gelangen II.194. — *χanėśli* lóg II.303. *χanuji* odaragad, odailleszkedik | kleben, sich anschmiegen I.20. 63. II.116. *kērä āχwtäsėn tū χanuwės* (a nyíl) vasa a kőbe akadt | die pfeilspitze ist in dem stein stecken geblieben II.303. *χanujepti* ragaszt I.75. — *khani* függ K. II.239. KL.12.

khanl hón | achsel P. III.539. *khanl-rǫu* KL. III.491. *χanl-rǫw* III.419. *χanl-pattä* hónalja II.99. 300. id.

χansä hímzés | stickerei III 310. — *χansäṅ* tarka | bunt II.16. ékesített | geschmückt II.184. — *χǭtėl-χansäp* naphímes. — v. ö. *χansi*.

χansi jegyez | bezeichnen III.337. — *khanśi* ir | schreiben P. 27. — v. ö. *χasχati*.

χaṅśi ismer, fölismer | kennen, erkennen III.337. 288. tud | wissen III.231. *χanśėtāli* megismer III.147. *χaṅśulāli* észrevesz | bemerken III.360. *χaṅśti* tanít | lehren I.153. III.65. *χaṅśtap* tanítás | unterricht 364. *χot-χaṅśti* elszoktat | abgewöhnen 348. — *khaṅśi* id. P. III.521. tud | wissen K. II.377. fölismer K. I.166. (*khǫśγėn* (*ǫ* sic!) hallod-e te (tlk. tudod K. II.223.); tud KL. III.347. (*khośēn* tudsz KL. 18.). — *khaśkhėti* egymást megismeri | einander erkennen T. 313. *khanśti* tanít P. *khanśtǫp* tanítvány, *khanśten* tanító, *khanśtaχtlėp khul* iskola T. 331. *khanśtaneχti* tanulni kezd | anfangen zu lernen AL. 61.

χantal 1) a min nem függ semmi — *ṅoχs χ. akw' ľēṅk ātim* nincs egy szeg sem, melyen nyusztbőr ne függne | es ist kein nagel, woran kein marderfell hängt I.31. 2) érinthetetlen — *ēlėmχǫlės la'il χ. jelpiṅ ṅǭr tels* ember lábának é. szent Ural támadt | es wurde der dem menschlichen fusse untastbare Ural erschaffen I.143. 3) megmászhatatlan *ūs* vár | eine unerklimmbare burg II.7. — v. ö. *χani*

khanti megtalál | finden KL. 26.

χāp hajó | schiff — *χāpiṅ jā* hajós folyó II.160.

χāpχä I.68. *χāpγä* I.6. nyárfa | pappel

χar AL. *khar* KL. P. (kiegészítő szó | ein ergänzungswort) — *tė-, ta-χar* ez, az | dieser, jener AL. 59. *älnē-χar* zsákmány | beute AL. 78. *tä-khar* izé | etwas KL. 66. *ťim-khar, ťim-kharėp* ép ilyen | genau so KL. 11. *khwoitėp-kh.* betegen fekvő | der kranke, *khaṅśtėp-kh.* tanító | lehrer, *voχetėp-kh.* verekedő | raufbold P. 27. — v. ö. *khǫr*

χār rénbika | renn-stier II.46. *χār-pī'* csődörcsikó | hengstfüllen II.339.

χar tér | platz III.5. *mā-χ.* földszín | erdoberfläche III.41.

χara széles *χal* köz | ein breiter zwischenraum II.192.

χarä mā tágas vidék | geräumige gegend II.109. szabad hely | freier platz II.260. *χ. suj* gyér liget | ein lichter hain III.20; II.409. *kharä* KL. III.481.

χarätali, χarili, χariti l. *χarti*

χarės vékonyhavú *takwės* ősz | die herbstzeit, wenn der schnee noch dünn liegt II.46.

χariñ téli *sās* nyirhéj | die birkenrinde in winterszeit II.52.

χarńi sovány (tlk. vékony *śolśi* hölgymenyét | mager schmächtig II.71. *χarńiñ* zsenge (*puñkpä* fejű) | zart II.58.

χarsiñ bozontos szőrű | zottig III.413. — *kharsiñ* P. III.523. *kharśēñ* KL. III.491.

χarti 1) von II.300 húz I.6. vonszol II.272. | ziehen ; bevon | einziehen I.27. kiszakít | zerren II.188. *ēntėp χ.* az övet felölti | den gürtel anlegen III.337. *jǫut χarti, χartili* íjjat feszít | den bogen spannen II.168. 42. — *χartili* (fr.) III.19. *χartilāli* III.144. *χartχati* vonúl | herankommen II.68. *χarttaχtili* vonszolódik | sich fortziehen I.121. — *χarätali*: *jüntėp-kēmli χarätalnät sujti* midőn a pánczélruha aljának s u h o g á s a hallik | als das rauschen am saume des panzerhemdes vernehmbar wird II.93. *kharti* húz KL. III.201. von KL. III.347. P. 27. hurczol KL. III.347. bevon KL. III.487. *tēp-kän nuñk-kh.* szántóföldet fölszánt | den acker aufackern P. 15. *lėlä khartelit* lélekzik | athmen P. 22. *ät khartenti* szimatol, szaglál | wittern KL. III.489. (v. ö. *ätem khartilem* szagomat visszatartom | ich halte meinen geruch zurück (u. o.); *kharilenti* eltűnik | verschwinden KL. 45. — 2) *χarili* kialszik | erlöschen — *nāj lǫtχä* a szikra | der funken I.13. *pī'-lili χ.* a fiú élete kioltódik | das leben des kindes erliecht II.425. *ēti sēri-pos χarils* az estfény elaludt 350. — *χariti* kiolt | auslöschen; *lilin χaritawė* életed kioltatik | dein leben wird ausgelöscht II.87. *ulä lap-χarititä* eloltja a tüzet | er löscht das feuer aus 348. de *lap-χarititä* I.72. — *jel-kharti* id. P. 15. 27. *kharutlė* id. T. 158. — v. ö. *khǫrti.*

χas ágazás | verzweigung: — *kit χaspä aiwän* két ágú zabola II.339. v. ö. III.267. 335.

χasχati rajzolódik | es wird hingezeichnet II.117. — l. *χansi*

χasäp kárpit | vorhang II.40. III.231. hálósátor | schlafzelt II.83.

(*nāñχ-*) *χasärti* felborzol | struppig machen 48.

(*pėľ*)-*khaśėtau* (pass.) megpenészedik | schimmlig werden P. 22.

χasi 1) penget | erklingen lassen *tān* hurt | die saite III.537. *χassėnti* id. III.411. *χasėślanti* id. III.427. — 2) vág, ránt | schneiden, zerren, reissen; — *χansä χasnė kasäj* himzés v á g ó kés | ein messer zum ausschneiden der stickerei III.362. *pal-khasti* szétágazik az út | der weg verzweigt sich P. 18. *χasmäti* leránt | herabzerren, herabreissen III.455. *tǫu päl-khaśmatė* az ág leszakad | der zweig bricht ab T.316. *χassėmti* húzni kezd III.299. 409. ránt I.73.

III.455. *jąut χ.* íjjat előragad | ergreifen, an sich reissen II.93. *il-khaśkhus* (pass.) meghasadt | ist geborsten T. 307. — 3) beköt | einbinden — *āpän χasimėm* bölcsőbe vagyok bekötve III.209.

χāsi ismer | kennen II.85. ért I.22. II.23. tud *(χaśsėn* (præt.) III.231. *χāśsäγä* (præt. dual.) I.165.); *χaśśi* fölismer III.134. — *χaśtal* ismeretlen | unbekannt III.172. — *khaśkhėti* egymást megismeri T. 313. — v. ö. *χańśi*

χasiñ mohos | moosig III.17. *χassiñ* III.52.

(il)-khaśkhus l. *χasi* 2)

χasli moh | moos II.31. *χasliñ mā* ingványos föld | moorgrund II.337. III.89.

χaślime dühösködve | grimmig I.50.

χasliti mohosodik | es wird moosig II.33. *χaslitim* mohos | moosig III.219.

χasmäti l. *χasi* 2)

χasmiñ 1) vonszolt | gezogen — *sąrńi jäpėk χ. ląñχėm ēlä ta pūnsäslėm* aranyos selyemként v. utamat erre tovább folytatom III.288. — 2) beborított | überzogen — *viγir ąl'ät χ.* vörös színnel b. | mit rother farbe ü. III.111. — 3) ékesített | geschmückt — *liliñ ąl'ät χ. kwol* eleven színekkel é. ház | mit lebendigen farben g. haus II.319. — v. ö. *χasi* 2)

χassėmti l. *χasi* 2)

khāti szakít | reissen AL. 72. *pil'-χatti* szétszakít | zerreissen AL. 61. — *khatlenti* tépáz | zausen AL. 79.

χaureśli köszörül | schleifen — *sūpä-ńelmä χ.* száját nyelvét k. | mund u. zunge wetzen III.429.

khäñkhä valaki | jemand, *äl'-kh.* id. *at-kh.* senki | niemand KL. 11.

khäñghė mászik | kriechen T. 309. — v. ö. *χāñγi*

khäp ladik | boot T. 331. v. ö. *χāp*

khäpkhą nyárfa | pappel T. 163. — *χāpχä*

khär csődör | hengst T. 159. — v. ö. *χār*

(pāl-) khäślė megreped | bersten T. 316. — v. ö. *khaśkhus χasi* 2)

(päri-) khäulėti oldalt fordul *vąnsėχ* a palló | die diehle verbiegt sich T. 373.

khäuli evez | rudern KL. 13.

χili ás | graben I.3. III.54. *χilėlāli* váj | aushöhlen II.36. *χilχati* ás I.6. *χilχatili* turkál | wühlen II.164.

χil'iñ jelű | bezeichnet — *nē-χil'iñ, χum-χil'iñ jelpiñ mā* nő-jelű, férfi-jelű szent föld II.373. *ēlėm-χąlės χ. mā* emberjegyes terület III.77.

χiń, laj-χ. alvilági vész | die unterwelts-pest II.282. 350. *pit-χiń* járványvész | pest II.282.

χińγi feléje közeledik | sich nähern I.111. megrohan | angrei-

fen III.335. — *khiňňeji* leselkedik | auflauern KL. III.485. *khiňňenti* id. KL. III.347.

khipsäti csúszik | ausgleiten KL. 19.

(pal-)khirati elszóródik | sich verstreuen AL. 78.

χis fövény | sand, *χ.-sam* I.12. *χ.-nämpėr* II.26. fövényszem | sandkorn — *χ.-χumpiñ* homokos habú III.324. 496.

khisati csúszik | rutschen AL. 54. 78. *χisäti* szánon csusztat | mit dem schlitten fahren III.101. 317.

khitėrti ráhuz (ütést) | einen schlag versetzen AL. 70.

khiulenti evez | rudern KL. 45. — v. ö. *khäuli.*

χq ki | wer

khoiγėli l. *χuji*

khqinti: *ńirėl oqnėm śäm-khqintėstė* engem megvesszőzött | er hat mich mit ruthen geschlagen K.

khoipė l. *khojpėñ*

(läp-) khqištäus (pass.) bemohosodott | bemoosen P. 17.

khqitėl l. *χqjtėl*

khqiti l. *χajti*

khqiwė (pass.): *jqmp puru-khqiwės* a hold fogyóban (visszamenőben) van | der mond ist im abnehmen T. 308.

χoj hím | männchen III.470.

khōj üstök | schopf KL. 5. *päňk-khoj* id. K. *χqjiñ* (adi.) II.388.

khqjėr ravasz | schlau K. I.167. *khqjärėl* hamisan (adv.) KL.19.

khqjėrli hamiskodik | hintergehen P. 27. — *khajėrli.*

χqji (*χōji* II.3.) talál, érint | treffen, berühren I.93. ér | antreffen II.266. *χōji* id. II.62. — *sawnė χqjäsėn* inségbe jutottál | du kamst in noth I.138. *qu χqjnė qwiñ jā* víz sebje m o s t a (ill. é r i n t ő) folyó II.137. *numėl minnė tqrėm χqjnė ńoltė* fent járó isten l á t o g a t ó (ill. m e g t a l á l ó, é r i n t ő) földfokán II.136. *χqjiltāli* id. II.347. *χqjilāli* betér | einkehren II.406. — *χqjtal* érintetlen | unberührt III.362. — D. *khqji* talál P. III.521. találkozik | es trifft sich T. 166. *khojėkhati* id. P. 19. *khōji* érintkezik AL. 70. *khoji* talál K. II.239. *sopi kh.* ketté vág (ill. talál) | in zwei schneiden K. II.237. *ńōlėl tāre khojėntqu* (pass.) keresztűléri őt a nyíl II.240. *noňkhwė khōji (ō* l.) fölér | hinaufreichen II.223. — 2) kerül | kostet T. 166. KL. 22. P. 10. — *män śätnė kh.* mennyibe kerül | auf wie viel kommt es ill. was kostet es? KL. 22.

χqjilt -ként | gleich *vātėm pil χ.* szedni való bogyóképpen II.6. *jā χqjiltėl* folyó alakjában | in gestalt, gleich einem flusse I.141. *ti-, ta-χ.* így, úgy | so

khqjip: *äk-kh.-lou* tizenegy | eilf KL. 21.

khojlqlė hajladozik | sich beugen T. 327. *il-khojlqli* lehajlik T. 310. *il-khotant* id. T. 310.

khojpéñ méltó | würdig K. 396. *khọipė* megfelelő | entsprechend K. 369.

χạjtėl -ként, -képpen | gleich — *tūlmėχ-χ.* tolvaj módra | gleich einem dieb III.119. a mint | so wie I.75. — *khạjtėl* KL. *khạitėl* P. K. *khoitėl* K.

χạjti betegen fekszik | krank liegen I.165. II.342.

χojtil kór | krankheit I.158.

khọl hal | fisch T. 331.

χol reggeli idő | der morgen 341. *χoli* reggel | morgens II.258. kelet | osten II.5. *χolit* másnap reggel | am anderen morgen I.6. *χolit?χạ̄tėl* holnap | cras II.87. *χolitän* másnap II.87. — *khạlti, khạltän* holnap AL. 60. — *khul,* AT. *khọl, khultạ* reggel; — *khulėť,* AT. *khọlait, khọläiťạtėn* holnap; *khọl-pos* hajnal | morgenroth. T. 317. — *khwạl, -t, -tän* K. *khwōlt, khwạltiñ* P. *khwol, -tän, -it* KL. id.

χōl áldás | segen II.75. jólét | wohlstand I.32. *χōleť* (dual.) boldogok | sie sind glücklich I.4. — *χoläñ* dús | reich III.35. II.348. boldog III.187.

khạľ nőstény | weibchen P. III.523. v. ö. *khaľ*

khọľ posztó | tuchwaare T. 161.

khōľ nyírfa | birke KL. III.483. AL. 77. T. 161. *kheľ* P. 17. — v. ö. *χāľ.*

khạl l. *χal.*

khạlds ikėm senki sincs | niemand ist T. 167. — v. ö. *khạls*

χạ̄lä tetem | leichnam II.279. III.110. — *χạ̄läñ mā* halottas ország | todtenland I.90. *χạläñ* (*ạ* br.!) fekete | schwarz II.321.

kholė istálló | stall K. II.238.

khōlėχ holló | rabe K. II.225. — *khwọlėχ* varjú K. II.226.

khōlėχ K. *khạlėχ* T. 322. nép | volk

(jạlė) kholėkhtoạli befuródik | sich hineingraben K. II.228.

(pėľ)- khạłeluχ festeni | färben P. 22.

ēlėm-χạlės l. *khạls*

χạ̄lγėlāli csúszik | rutschen II.43. 112. — v. ö. *χāľγi*

χạ̄li (*khạli, khwạli*) meghal | sterben I.6. elpusztul | zu grunde gehen I.23. elmúlik, kifogy | ver-, ausgehen I.145. 160. elcsöndesedik | still werden III.107. — *sun-jiwä χạ̄lės* szánfája elkopott II.211. — *χạ̄lti, χōlti* tönkre tesz, elpusztít II.143. 27. elfogyaszt | verzehren II.321. *kiti ēt χ.* két éjszakát eltölt | zwei nächte verbringen III.185. *χạ̄tėl χạ̄ltnė* egy nap multával II.429. *tāl χạ̄ltnė* a tél eltöltésére III.13. v. ö. II.189. *χōltili* id. II. 149. *χōltiti* id. III.419. *χot χōlälti* elpusztúl XXII.51. *χạ̄lėm* halott | todt I.136. *χạ̄ltal* ki nem fogyó | unerschöpflich I.113. vége érhetetlen | unendlich III.192. — *khạli* meghal | sterben KL. 16. T. 311. *khạ̄li* AL. 72. — *päl-khạlwė* elhervad | verwelken KL. 20. — *jạl khōli* meghal K. II.376. — *khwạli* K. II.232. *khwạliti* K. II.231. elfogy | ausge-

hen; *khwąltal* kifogyhatatlan K. II.379. — *vütnė khwąlli* a vízbe vesz | im wasser umkommen P. 23. *jąl-khwąli* elmulik | vergehen P. 373. *khwąltėli* veszít | verlieren P. 21. — *pil-khwąlili* megromlik | verderben AL. 61. *kwat-khwąlėląli* elfogyatkozik | abnehmen AL. 61.

χōli hall | hören; *khōli* K. II.239. AL. 72. *khwōli* KL. III.349. P. III.521. id. sejt | vermuthen K. I.167. *khwōlėloali* KL. 351. *χōlili* id. I.70. II.127; *χōlilāli* hallgatózik | horchen II.243. — *khōlti* mutat | zeigen K. II.239. *χōltili* I.165. *χōlti* id. III.124. elárul | verrathen I.49. *toqrė-khōltili* bebizonyít | beweisen K. 377. *khōlpi* meghall K. — *khōlkhati* hallatszik | es verlautet P. 23. *khąlkhątė* id. T. 153. *khwōlχati* id. KL. 21.

khōlė hál | übernachten T. 327.

χolliti himbál | schaukeln I.103.

kholpi reped | bersten K. 378. *pal-kh.* széthasad P. 18. *pal-khōlpi* id. KL. 22. — *khōlti* hasít | spalten KL. III.483. hámoz | schälen, *khōlteli* id. P. 27.

khąls ember | mensch KL. 11. *ēlėm-χąlės* id. B. *at khąls* senki | niemand KL. 11.

khąltėrėm híd | brücke T. 314.

kholti l. *kholpi*

khom férfi, férj | mann, gatte K. II.230. 240. *viś kh.* fiú | knabe K. II.240.

χąman némelykor | bald, manchmal 340.

khąm, khąmäi, khąmė l. *χąmi*

khomėľ, khomľė hogyan? miképpen? a hogyan | wie, so wie K.

khomėr természet | der männliche samen II.223

χąmχi zúg (mint a bőgöly) | sausen I.156.

χąmės hoporcs | holper III.360.

χąmi arczra | auf's gesicht III.463. hasra | auf den bauch I.5. *χ. sāsχati* a vízbe belefordul III.229. *puńkä χ. tārmatėstä* fejét leeresztette | den kopf hängen lassen I.80. *χ. rauti* felfordít | umstossen II.118. — *khąmi päts* arczra borúlt K. 376. *khąmäi, khąmė* id. *khąm* igek. P. 16.

khąm-khąmi szádjával lefelé borít | mit der öffnung abwärts umstürzen P. 16. — *khąmutė* id. T. 331. *χąmitaχti* egymást | elborítja | einander überdecken I.160.

χąmlėχ csibor | schwimmkäfer I.40.

χąmsaχti fölmer | aufschöpfen III.229.

χąmśi ostor | peitsche I.16. II.318.

khąmsėmti ütöget | schlagen P. III.539.

χąn fejedelem | fürst I.8.

khon FK. *khwąn* ki? | wer? K. — *khonär, khwąnär* id. *khąn* id. P. *khon-khon* némely | irgend einer K. *khōn* mikor | wann T. 316.

khaŋ: *äl kh.* ne érintsd | berühre es nicht T. 158.

khona, khonäi' l. *χqni.*

χqnal egykor | einmal I.17. *χ. χqtél* egy jövendő napon | an einem künftigen tag, künftig I.78.

khōñéltqp hágcsó | leiter T. 331.

(nuñ)-khqnémli fönnakad | hängen bleiben T. 331.

(lol-) khōnér a láb hátsó térdhajlata | hintere kniekehle P. 9.

khqñgha át, keresztül | über AL. 60. *khqñkhā* K. II.237. *χqñχä* II.291. *kqñkhė* K. I.171. *kqñghė* P. 19. *khqnghq* T. id., *kqñkhä* id. AL. 14. múlva, *sqat-k.* egy hét múlva | binnen einer woche KL. 18. —Igek. *k.-tuštpesėm* átléptem | übertreten P. *k.-kälstil* megelőzte, túlhaladta | überholen T. 316.

χqñχä ki? a ki | wer? welcher II.280. *χqñχän* id. I.143.

khqñγä rén | rennthier K. II.235. v. ö. *khonγė-pqn* rénszarvas szőre K. II.223.

χōñχėlt folyócska | flüsschen II.2. 140.

khqñkhėnnq egyikőtök-másikótok | der eine u. andere von euch beiden T.167.

kōñkhi, kōñghi l. *χāñχi*

χqni hanyatt | rücklings III.403. *khqni; khoni'* id. K. II.233. *khoni' pūtmėstė* hasba döfte | in den bauch stossen u. o. *khonäi* id. P. 16. *khona* id. AL. 60. *khanqu* id. T. 312.

(jel)-khqńi behúnyja a szemét | die augen schliessen P. 15.

χqńiñ görbe | schief, krumm III.409. *khqńiñ khōp* meredek, magas oldalú ladik | ein boot mit steiler hoher seitenwand, P. 16.

khōńś csillag | stern T. 156. 310. — v. ö. *χōs*

khqnsi ir, fest | schreiben, zeichnen K. 399. *khqnśė* id. T. 327. — v. ö. *χansi*

χqnt had | kriegsvolk I.119. II.99. *χ.-χāp* hadi hajó | kriegsschiff II.163. — *khōnt* id. K. II.227. tábor | lager K. II.228.

χqnti 1) megtalál | finden III.396. — *khōnti* K. I.166. *khqnti* KL. III.349. *khqnti, khqntloqli* P. III.521. 573. T. 153. id. — *χqntipi* id. I.34. *χqntχati* találkozik, akad | es trifft sich I.24. 5. *χqntχatili* id. III.321. *khōntkhėti* id. K. II.234. — 2) B. észrevesz | wahrnehmen I.12. néz I.46. tekint II.112. pillant II.125. | sehen, schauen, blicken; *elė-khōnti* előre néz | vorwärts schauen K. II.230. — 3) *χqnteli* hall | hören *palkätä* a fülecskéje I.44. *χōntėmlāli* id. III.389; — hallgatózik | horchen II.217. figyel | aufmerken III.193. *χqntėmli* id. I.61; *χōntėli* hallgatózik I.20. érez | fühlen III.83. *χontėlāli* meghallgat | anhören II.145. — 4) *khqntė* szül | gebären T. 327. *pū khqntqm-vail* a fiú születése óta T. 318. — 5) *khwqntėmli* szót fogad | gehorchen (ill. meghallgat) KL. III.485.

χqntli hadakozik | krieg führen II.131. *χqntlaχti* II.24. *khōntlaχti* K. II.226. P. 27. *khqntlqχtė* T. 315. id.

khōp ladik | boot K., KL. III.485.

khqp (pl. *khqmpėt)* hullám | welle K.

χāp- : *tū tajmėm χāpät* eszméletem veszte pillanatában III.419. *tātėl ąlpä śälmanėm χāpėt* a mint eszméletem híján voltam, abban a pillanatban III.293.

χąpėji fölkapja *pąsmėχ* a czipőjét | den schuh schnell anziehen III.427. *khąpėji* id. AL. 56. — *χōptilāli* kapdos | hin u. hergreifen II.190.

χąpėn halhólyag | fischblase I.151.

(kat-) χąpi (kéz) fej | die handmitte III.120.

khopliñ dombos | hügelig P. III.523.

χąpliñ kopogó *suj* zaj | klopfendes geräusch (eines ankommenden bootes) III.442. 497.

χąpt rénökör | renn-ochs II.372. *χąptėp, χąptiñ* (adi.) u. o.

khōr hím | männchen K. III.491. KL. III.203. bika, rénbika, szarvasbika | stier, rennstier, hirschbock K. III.489. II.235. KL. III.347. csődör | hengst KL. 23. — v. ö. *χār*

χor-voj apróhal-zsir | kleiner fische fett II.77. — v. ö. *khwąriñ*

khąr D. *khor, ghąr* T. (kiegészítő szócska | ein ergänzungswort) *tėmlē-khąr* miféle | was für einer? K. II.237. *ťimlē-, temľiñ-kh.* ilyen, olyan | solcher P. *tämėñ-, tąmėñ-kh.* id. T. *khot-, ńoχor-kh.* a ki, a mi | welcher, welches T. *äm-khąrem* stb. enyém | mein KL. T. — *mėnėp-kh.* menő ember K. II.223. ember K. II.233. *äjnė-kh.* innivaló | trunk K. I.166. *tēnė-kh.* u. o.; *tīni-kh.* ennivaló | speise T. 330. — *älėm-kh.* zsákmány | beute K. *jontėm-kh.* varrás | nähterei T. 307. *khątė oqlmėm-kh. tąu oqlėmwėst* kiki a hova elemelődött, oda emelődött el K. II.239. — *wüťiñ-kh.* nedves valami | etwas nasses KL. *seim-khor* sovány | mager T. 160. *uuñ-ghąr* sebes (folyó) | reissender (fluss) T. 154. — *viś-khąrt* gyermekek | kinder K. II.239. *jilkė-kh.* első | erster KL. 11. *uś-kh.* egy keveset | ein wenig T. 313 *uχ-khor* egyféle | einerlei; *sąu-khąrtnėl* a sok közül | unter den vielen T. 159. — *säptėl päñ-kh.* nagyon részeg | sehr berauscht T. 322. *äm poulėm-kh.* földim, falumbeli | mein landsmann T. 165. — l. *χar, khar.*

khōr kor, idő | zeit T. 316.

χąrämiñ ékes | geschmückt III.74.

χārėχsi rabló | räuber II.280.

χorėmti l. *khwąrti.*

khorėp vörösfenyves | lerchenbaum-wald K. II.235. — v. ö. *khworėp.*

χārχei harkály | specht III.293. — v. ö. *khwōrėχ.*

khąrji l. *khwąri.*

khąrkhąu : *śopėm kh. lėχ-juntus* ingem szegélylyel körülvarratott | an mein hemd wurde ein saum angenäht T. 315.

khąrątė néz | schauen T. 160. 309. *khąrqulątė* őrködik | wachen T. 316. 331.

(pąli)- χą̄rsäti szétmegy | zerspringen II.375.

χąrtχén I.7. *χąrtχąn* II.42. *khortkhän* K. II.224. ölyv | geier.

χąrti l. *kwąrti.*

khąrtė húz, szánt | ziehen, ackern T. 154. 327. — *khąrtėli,* felajz | spannen (den bogen) K. II.228. — *äm šomėm ľėp-khąrtkhą-tus* (pass.) az én szememet bevonta a hályog | an meinem auge entstand ein staar (wurde vom staar überzogen) T. 312. *il-khąrulė, il-khąrutlė* elalszik, eloltja (a tüzet) | es erlischt, auslöschen (das feuer) T. 310. — v. ö. *χarti, kharti.*

khǫru zsák | sack. T. 154- — v, ö. *χuri'.*

χōs csillag | stern III.135. — v. ö. *khōńś.*

χoś, χoś-jiw kemény fenyő | harte fichte K. I.171.

khöś bélgiliszta | bandwurm T. 155. — v. ö. *χūńś.*

khoś-viť húgy K. — v. ö. *χuńś.*

khoš habár, bár, bármint | sowohl T. 324. — v. ö. *kwoss.*

khōs húsz | zwanzig T. 307. *khǫs* K. — l. *χūs.*

χąsä B. *khąšä* KL. 14. hosszú | lang; sokáig | lange zeit; *χąsäi'* soká. *χąsät, -n* messzi, messzire | fern, weit; *χąsit* hosszában, mentében | entlang 337. *satmilėn χąsitėl* bűvigéd útján | durch, vermittelst dein zauberwort I.161. — v. ö. *khwąšä.*

khąsėχ szűk | eng T. 310.

khąšėm hagyma | zwiebel P. 9.

khąšėmtė megránt | ziehen, zupfen T. 159.

χąśėp-jiw gyalogfenyő | wachholder III.278. — P. *khwąśppė-jū* III.539.

khošėχpi ropogtat | krachen lassen — *koąt-tǫľė khoškhėñ ōlenti* a kézujj ropog | der finger kracht K. 397.

(nǫñkhaľ)- khošertaχti fölemeli a fejét | den kopf erheben K. II.233.

khoškhė imádkozik | beten T. 324. — v. ö. *khwąśγi.*

khöškhėñ l. *khošėχpi.*

khöśγi sątėñ hangya-büvölet | ameisen-zauber K. II.223.

χąši, χąšėñ; — *χąsi-χumlė-närin-ą̄tėr* sokszolgájú-férfiucska, szentséges hős; *rušiñ-aulėp-χąšėñ-sai'* bojtos végű-sokszolgájú-hajfürt II.25.

khąsiñ-khąr katona | soldat T. 160.

χositi kisöpör | auskehren III.195.

khąsiti rohan | stürzen T. 318.

χą̄slėχ horognyíl | pfeil mit hacken I.113.

χąsnä a fa rugékony része | der elastische theil des holzes I.151. — *χąsnäñ* 1) rugékony | elastisch I.151. 2) hajlós (fa) | biegsam 3) bordás | gerippt — *χąsnäp* id. II.22. — *khąśnė* hajlós | biegsam KL. III.483.

khǫšō, khušǫ hosszu | lang — *khǫsǫ-t, -n, -nėl* távolban stb.

ärun khoṡon tovább | weiter T. — *khoṡt, khoṡto* hosszában | entlang, *nat-khoṡtna* örökre | auf ewig AL. 60. — v. ö. *χasä.*

χossuli csapdos, hajít, meglegyint | schlagen, werfen, streifen III.440. II.68. I.75. *χossulāli* II.98. *χosγili* III.365. *χosχi* II.79. csapdos; — *χosγawė* (pass.) himbálódik | sich schaukeln I.15. *χossulaχti* csapódik | schnellen I.15. *χossiχati* fölcsapdos *uľä ńelmä* a tűz lángja | die flamme schlägt in die höhe I.45.

χǫt hat | sechs B. *khat* KL. T. *khōt* K.

khǫt papir | papier T. 308. irás | schrift T. 159.

χot B. *khot* D. hol | wo; bárhol | irgendwo I. 59. — *khot* hová T. — mely, melyik | wer, welcher KL. T. *khot . . . khot* némelymás | mancher KL. — *khǫt* hol? T. — *khot-poǫl* honnan | woher P. — *kwǫt* hol KL.

χot- B. *khwǫt-, khwǫtė-,* K. P. (igekötő | partikel) el, meg, le pl. *χot-saji* elrothad | verfaulen, *χot-lǭtχati* megfakúl | die farbe verlieren. — *khwǫtė-kwǫltili* elveszt | verlieren *khwǫt-pätti* elejt | fallen lassen P. *khwǫt-tėpsėm* eltévedtem | sich verirren *khwǫt-roχti* megijed P. erschrecken. — össze, szét *khwatė-sqχti* összekusszál | zusammenwirren, *khwqt-rimli* összezavarodik | sich verwirren P. *khwǫtė-tērs* szétmállott | auseinanderfallen — l. NyK. 21:348. 23:383. 24:21.

khotaľ, khwǫtaľ hová | wohin KL. — *khutaľ* AL. — *khotaiľ* id. AT.

χotäľ B, *khotäľ, khwǫtäľ* II.224. K. *khotäľ* T. hová; valahová; valahogyan | irgendwie B. NyK. 21:344. *χotäľ ǭlnė* bármerre levő I. 57. — *χotä* id. 63. 71.

χǫtäń hattyú | schwahn I.30.

(il-)khōtė lehajlik | sich biegen T.310.

khotė valahol | irgendwo K. II.226.

khǫtė K. II.226. *khwǫtė* K. II.224. P. hová | wohin?

khwǫtėχ-mäter valamelyik | jemand K.

χotėl B. *khotėl* D. *khotėl* T. *khwatėl* KL. honnan | woher. — *χotėl-uit (-uilt* R.) merről | von welcher seite NyK. 21 : 345.

χǭtėl B. *khǫtėl* L. P. T. *khotėl* K. nap, délszeg | tag, sonne, mittagsgegend — *χǭtėlä* nappal | bei tage, *ētä-χǭtėlätėl* éjjel-nappal | tag u. nacht; *khotėlätel* naponként | täglich K. I.167. *khǫtlän* nappal | bei tage KL. 17; *khotėl-jot-ṡit* délkor | mittags K. *khǫtėl-poǫl* déltáj | mittagsseite KL. III.347. *χǭtėlińṡiń* nap szerént | der sonne nach *jǭńγi* fordul | sich wenden NyK. 21:345. *khotėlėńėṡ* dél felől | von der mittagsgegend K.

χǭtäli nappalodik | es wird tag III.112. *χǭtältėn χǭtėl* derítsd fel a napot | lass die sonne aufgehen I.129. *χǭtėlti* tündököltet | glänzen lassen II.316.

χotėm B. *khǫtėm* K. KL. *khǫtėm-ṡak* KL. *khwǫtėm-ṡakh* AL. valahogyan | irgendwie — *χ.-kēpėl* valahogyan, *χ.-kāsim* akárhogyan | wie immer, *χotėm-, χot-mūs* valamiképpen | irgendwie.

χoti minő, micsoda, melyik | was für einer, welcher.
khąti szakít | reissen P. T.
khątči írástudó | schriftgelehrter T. 325.
χątpä valaki | jemand — *ąlnė χ.* ember | mensch I.21. *χum χ.* férfi személy | mannsbild I.131. *χoti χ.* akárki | irgendeiner; *mat-χ.* kicsoda | wer; *nēm-χ. nē-mat χ.* senki | niemand.
khąttä valahol | irgendwo AL. 60. valamikor | irgendwann AL. u. o.
χottė valahol | irgendwo II.125. valahová | irgendwohin II.27. — *khwąťťä* id. AL. 60. *khwąttė* id. P. 13. *khwąťťėl* valahonnan | irgendwoher AL. 60.
khąuri koppaszt | schaben P. 14.
χąus hamvas | aschgrau II.341.
χąut jegenyefenyő | rothtanne II.122. — *khąut* lúczfenyő | weisstanne KL. 14.
khąwąntė függ | hängen T. 314.
χū ember | mensch *jäχėń-χū-χūśėń-χū* sok-népű-ember — sok-szolgájú-ember II.52.
(nuń)-khuipi fölpuffad | aufplatzen T. 309.
khuj hajnal | morgen, sonnenaufgang KL. III.201. AL. III.207.
χuj hím | mänchen II.339. — v. ö. *χoj.*
χuji fekszik, hever | liegen I.2. II.163. *akwʿ ľąńχä χ.* csak nyoma látszik II.125. — alszik | schlafen III.15. — *χujili* III.351. *χujγėlāli* II 81. *χujipi* II.254. *χujipti* lefektet | legen I.67. *χujti* fölbujtat | aufhetzen II.81. — *khuji, khujiloąli; khujjeloąlenti* fekszik; hever KL. III.481. 485; 351. *khuji* alszik P. 23. *khojnė mō* K. II.236. *jąl-khoiγėli* lefekszik K. 374. *il-khujlalem* id. T. 310. — *khwuji* id. P. III.521. — *khujės* fekvés KL. III.483.
khuľ posztó | tuchwaare K. II.229. szűr | mantel KL. 30. — v. ö. *khoľ.*
χuľ emésztő betegség | verzehrende krankheit I.96. II.4. *χuľ-ątėr* ördögfejedelem | höllenfürst I.160. *khwūľ* ördög | teufel K. III.127. — *χuľtal* I.96.
χul hal | fisch — *χuliń* (adi.) — *χulän-sam* halpikkelyek | fischschuppen II.28. *vās-uj-χul, lunt-uj-χul* kacsaféle, lúdféle állatok I.50.
khul ház | haus T.153.
khul reggel l. *χol.*
χulaχ holló | rabe I.1. — v. ö. *khwōlėχ, khwōrėχ.*
khuľem hamu | asche K.
χuli hámlik | sich schälen — *ań sāskwė χuli* (part.) *kit ąsnė χumľė patsėn* most pedig mint lehámló nyirhéjacska miképpen lettél oly halavány I.123. —v. ö. *khulti.*
χūľi elhagy | verlassen III.105. *χūľti* hátramarad | zurückbleiben III.110. (*u* br. I.17. 52. III.154. stb.) *χūľtėlāli* id. III.154.

χūľtėptāli meghagy | übriglassen II.195. — *khūľi* id. AL. 72. *khuľė* id. T. 327. *il-khulqs* elfogyott | ausgehen T. 317. *khultulė* elveszt T. 328. *khuľti* marad | bleiben K. II.238. KL. III.353. *khwuľti* id. P. III.523.

χuľili támad | entstehen II.352. *vitėn χuľilime* vizzel van elborítva | mit wasser überschwemmt I.45. *χuľilėnė tūr-vit* felbuzgó tóviz | emporquellendes seewasser II.314. *nąñχ-χ.* fölbukkan, fölmerül | emportauchen I.161. 140. *χuľilāli* id. III.154. *śakw χ.* tűzözön kerekedik | eine feuersbrunst entsteht I.47. *vitėn χuľilālim* a vizen lebegvén | auf dem wasser schwebend I.47. *χuľiti* előbuktat | auftauchen lassen I.140. előhoz | hervorbringen. erschaffen I.129. fölemel | herausheben III.500. *χuľitāli* id. III.154. *χuľitaχti* fölbukik II.393. *nalu χ.* ereszkedik | sich herablassen II.266. — *khulanti khqtėl* a nap lenyugszik | die sonne geht unter AL. 77. *khūľilāti* (*ū* l.) felszáll | aufsteigen K. II.232.

χūlp háló | netz I. 27.

χulpji halász | fischen II.118.

χultėχ halászfelekezet | fischergesellschaft III.498.

χuľtγi uszkál | schwimmen II.95. *χuľtγinti* hintázik a hullámokon | auf den wellen schaukeln I.95. hullámzik | fluthen II.391. *χuľtχinti* vizben lubiczkol | im wasser waten II.118. — *khuľti* inog | schwanken AL. 69.

khulti lehánt | abschälen P. 14. — v. ö. *kholti.*

χum, χumľė B. *khum, khumľe* P. KL. hogyan, a hogyan | wie; *χum-mūs, χumľė-mūsėχ* id. *kwoss-χumľe, χ.-kāsiñ* akárhogyan | wie immer 344. — v. ö. *khǫmėľ* K. *khunäľ* T.

χum ember férfi | mensch, mann — *χum-pľ'* ember II.105. *χ.-lunt* hím lúd | gänserich II.105. *χumpä, χumäñ, χumėñ* (adi.) II.498. 125. — *khum* id. KL. III.481. K. *khǫm.*

χūma ejha | juchhei II.125.

khumlqχ komló | hopfen T. 315.

χump hullám, hab | welle, schaum — *χumpiñ* I.61. v. ö. *khūp.*

χumpėltantawė (pass.) hullámzásba hozódik | aufwallen I.61.

χūń mikor | wann, hogyan | wie — *at χ.* soha | nie, *kwoss χ.-ta'il* mindig | immer; — *khūń* KL. *khun* K. *khōn* T.

khunäχ hogyan | wie? T. 319.

khunäľ id. T. 319.

khuńė húny | die augen schliessen T. 327.

χuñχal patak | bach II.320.

χūni kanalaz | mit dem löffel schöpfen II.300. *χūnliti* id. II.33. — *khūni* P. 17.

khunnä rénszarvas | rennkuh KL. 46.

khuńqltė valamikor | irgendwann KL. 16.

χūńś bélgiliszta | bandwurm NyK. 24:155. *khūńś* id. KL. 3. — v. ö. *khōś.*

χuńś húgy | urin NyK. 22:3. *khuś-wüť* KL. 3. AL. 55. T. 156. — v. ö. *khoś-viť.*

khuńśė, húgyozik | urinieren T. 333. *khuńśi* KL. 3. AL. 55.

χuńśiñ kemény | hart III.143.

χūnt batyú | bündel III.57. — v. ö. *khūt.*

χūńt, χūńtė valahogy | irgendwie II.113. valamikor | irgendwann 340. *khuńtė* valamikor KL. 16. — *nēm-χūńt* soha | nie, *χūńt-ta'il* valamikortól fogva | seit jeher 340.

χūntėp lapát | schaufel 327.

χūnti hátára vesz | auf den rücken nehmen II.221. *χūntmi* id. III.186; *χūntliti* hátán czipel | am rücken tragen II.227. *khunti* id. KL. 5. — v. ö. *khūti.*

(älä-) khuńuñ valahogyan | irgendwie T. 319.

khuośt hosszában, mentében | entlang KL. 14. 45. — v. ö. *χqsit.*

khup (khump-) hullám, hab KL. P. T. — l. *χump* B. *khąp* K.

χūr szél | rand II.314. — *khur* K. II.228. *khūr* KL. III.351. (*u* br. NyK. 22:18.)

tu-khur izé | etwas T. 166. — v. ö. KL. *tä-khar.*

χuraχli fél | fürchten II.26.

(il-)khuratė leborotvál | abrasieren T. 158. *χot-χūrėti* lenyír | scheeren III.227. *khwurėti* id. P. III.523. *χūrtėli* horzsol | streifen II.192.

χūrėm B. *khūrėm* K. KL. *khōrėm* T. három | drei.

χuri alak | gestalt II.354. *ta, mat χurip* ép olyan, milyen alakú | gerade so, wie gestaltig I.26. I.1. ügyes | geschickt I.6. *ti χuril* ilyen módon | auf diese art I.137. *χulaχ χuril* holló alakban | in gestalt einer rabe I.11. *χuriñ* (adi.) II.321. — *khurėp* K. III.127. *khurėl* KL. III.351.

χuri felénk | furchtsam II.323.

χuri' zacskó | beutel II.179. III.242. *vaś-χ.* gyomorzacskó | magenbeutel III.242. *(χūrγėm, ū* l. III.298.) — *khūri* tömlő | schlauch K. II.231.

khurläti folyat | rinnen T. 325.

khurt khqtėl holnapután P. 19.

χūrtėli l. *khuratė.*

khurti gyolcs | leinwand T. 315.

χūs B. *khūs* KL. *khus* P. *khōs* T. *khos* K. húsz | zwanzig.

χūś szolga | diener I.165. II.301. *χūśėñ* (adi.) II.52.

khuś-wüť l. *χuńś.*

χusäti hasít | spalten II.73. 291. *khuśeti* P. AL.

χusi görbe | schief II.129. [*khuośt.*

khuśti hosszában menő | nach der länge zu T. 312. — v. ö.

khūt (khūnt-) K. *khut* KL. batyú | bündel — l. *χūnt.*
khuť-khuń bármikor | wann immer KL. 16.
khuta AL. 66. — l. *χūtäï.*
khutaľ hova | wohin AL. 60.
χūtäï mögé | hinter III.223. *khuta* id. *khuti* id. K. *khutėl* mögül | von hinten K. — v. ö. *χūnt, χot-*
khūti hajlik | sich beugen P. 15. AL. 70. *χūtaχli, χūtaχlāli* (fr.) hajlong II.423. *khūtėltaχti* id. AL. 54. (*u* br. 64. 77.). — *χūtėχli* 1) hajlong III.192. 2) hajlongva imád | anbeten I.37. II.99. — *nǫkh-khūtėmtaχti* fölköti háti batyúját | sein bündel aufbinden K. 374.
khwāsi tép | reissen, jäten AL. 72.
khwǫji fekszik | liegen K. II.376. *khwoiti* betegen fekszik | krank liegen KL. 30. *khwoitėp-khar* beteg | ein kranker P. 10. — v. ö. *χuji.*
khwǫiti fölbujtat, uszít | hetzen K. 399.
khwǫl, khwōl l. *χol.*
khwǫlėχ K. II.226. l. *χūlaχ.*
khwōli stb. l. *χōli* hall.
khwǫli stb. l. *χǭli* hal, vész.
khwǫli megy | gehen K. II.227, *khwǫlti* áthalad | hinwegschreiten K. III.130. *khwǫltiti* léptet, félrerak KL. III.491. (v. ö. elveszt NyK. 22:19. *khwǫli* halni többől) — v. ö. *kwāli.*
khwǫľili marad | bleiben K. II.226. *khwǫľti* elhagy | zurücklassen K. II.234. *elė-khwǫľtėpti* elhagy K. — v. ö. *χūľi* elhagy.
khwǫn l. *khon.*
khwǫnǫtėl egykor, a jövőben | künftig KL. 16. — v. ö. *χǫnal.*
khwǫńkhi húny | die augen zumachen K. 396. *khwǫńiti* id. KL. 27. — v. ö. *khuńė* T.
khwǫntėmli l. *χǭnti.*
khwǫr alak, kép | gestalt, form K. I.166. *khwǫr* K. II.224. — v. ö. *χuri.*
khwōrėχ csóka | dohle K. II.126.
khworėp czirbolyaerdő | zirbelwald K. III.226.
khwạri szitkozódik | fluchen P. 11. *khwǫrkhati* id. KL. 15. haragszik | zürnen KL. 19. *khǫrji* (sic!), *khwǫrjäχti* id. KL. 20.
khwạriń χul szárított vagdalékhal | getrocknete kleine fische KL. 46. — v. ö. *χor-voj.*
khwǫrti ugat | bellen K. 378. *χǫrti* vonít | heulen III.417. III.314. *χǫrtėsli* (fr.) id. III.429. *χartėlti* rángat III.314. *χorėmti* megugat III.341. *khwǫrėmti* id. KL. III.491. P. III.525. *χǫrėmtapti* id. III.393.
khwǫśä KL. *khwǫśė* K. P. *khwǫiśe* FK. *khwǫśe* K. I.168. *khwǫśät, -n ;* — *khwǫśäst* hosszában | entlang KL. *khwǫśt* id. P. 16. *khwǫśtėl* hosszára | bis ans ende I.167. — l. *χǫsä.*

khwąsė a mint | als K. I.169. *khwąsė när* akármi | irgendwas K. I.167. — v. ö. *kwoss.*

khwǫsėti hasít | spalten K. I.170. — v. ö. *khwāsi.*

khwąśγi imádkozik | beten K. II.376. — l. *khwąśśi.*

khwąśppė jū borókaág | wachholder P. III.539. — v. ö. *χąśėp.*

khwąśśi 1) imádkozik | beten KL. 26. 2) panaszkodik | klagen P. 23. *khwaśśėkhąti* id. P. 27.

khwǫsti felránt | aufreissen K. — v. ö. *khwāsi.*

khwąt . . . — l. *khot* . . . *χot* . . .

khwuji l. *χuji.* — *khwūľ* l. *χuľ.* — *khwūľti* l. *χūľi.* — *khwurėti* l. *khurutė.* SZILASI MÓRICZ.

A Königsbergi Töredék újabban fölfödözött részeit Nagy Gyula nagy fáradsággal kibetüzte s közzétette az idei Akadémiai Értesítőben. Hogy a szöveget kiegészíthessük, mindenekelőtt a latin eredetijét kellene előkeríteni. Addig részünkről legföljebb a köv. toldásokat merjük indítványozni. 1. lap, 3. sor: [a]niad le. — 8. s. [Me]rt v. [Mie]rt. — 11. s. uta[l]atlon ? — [Te] le[g]. — 13. s. [ha]mar ele mulhas[sa, eg]ecnec eg[et] meg[e iarhassa ? es] nazaret. — 20. s. iduz leg [marıa ysten]. — 21.-2. s. aldut uog te [mend asunuc f]elevl. — 2. lap, 1. s. scen[t]. — 6. sc[en]t. — 24.-5. s. quin angol[oc erevleneo, vrduguc busu- v. buzio-]lanoc (bosszúlának) pukul[n]oc setit segeb[en].

Nagy Gy. olvasására megjegyzendők: 1. l. 23. s. *leszel* alak eddigi tudomásunk szerint a régiségben nincs. — 2. l. 3. s. vesc alig lehet más, mint *vész* (mert a *vësz* ige régente *vészen* volt). — 12. s. muyun alig lehet más, mint tollhiba «munyun» helyett; vö. mvny 14. s. és menyun 11. s. — 13. s. alkalmasint *állata félen* vagyis oldalt, félre. — 16. s. latuc = *látúk* (látók) v. *látjuk.* — 20. s. fizeni talán tollhiba *fizetni* helyett ? — 26. s. ignec nem lehet *égnek*, mert az *ég* sehol sem fordul elő *i*-vel; hanem *igynek*: «ez lőn új igynek csudája».

A nyelvi sajátságokból csak egynéhányat emelünk ki. A *-nek* és *-vel* ragok mélyhangú párja itt *-noc* és *-vol.* Vajjon lehet-e ezeket *o*-val olvasni ? akkor a magash. alakokat így kellene képzelni: *-nëk, -vël,* holott tudjuk, hogy eredetileg így ejtették: *nêkëm, vêlem.* Úgy látszik, a *-noc* és *-vol* irás *-nak* és *-val* ejtést jelölt, tehát az Árpádok korában az *o* betü nem csak *o*, hanem *a* hangot is jelölt, s ezen kétértelműség elhárítására alkalmazták aztán az *a* hangra az *a* betüt. Ez utóbbi már itt is megvan, pl. sarmazal = *származál* stb., és az 1 : 21. sorban egymás mellett wagun és uog = *vagyun* és *vagy.* — Érdekes az *-at, -et*-féle főnévképzés változatos alakja: sciletetvi = *sziletetvi* — tamadatia = *támadatja* — aradatia = *áradatja*, holott a HB-ben kinzotvia = *kínzotuja* — és mogzotbelevl = *mogzotbelól.* — A névragok közt itt is különböznek hagzásukban: gukeritul = gyükeri-*túl*, [ke]ralatul = kerályá-*túl* (vagy -*tűl*), és másfelől [b]inucrevl = bínök-*ről* s mogzotbele[vl] = mogzotbel*ől*, agbe[le]vl = ág-bel*ől* (ámbár «scuz» mellett «sceuz» is előfordul 1 : 19. és 1 : 14. s e szerint a -revl *rűl*-nek is olvasható; de ez kevésbbé valószinű). — Sok nyelvtani alaknak itt van most legrégibb előfordulása, de fölsorolásukat máskorra hagyjuk. SIMONYI ZSIGMOND.

XVI. századi magyar glosszák az Egyetemi Könyvtárban.

A budapesti egyetemi könyvtárnak egyik XVI. századi latin codexében (*Cod. Lat. Saec. XVI. No. 114.*) olyan egykorú magyar bejegyzésekre bukkantam, a minők a XV. századi Németújvári és Budapesti Glosszák. A különbség az új nyelvemlék s az említett glosszák között csupán annyi, hogy e codexben szövegközi értelmezések nem fordulnak elő, a magyarázatok ugyanis részint a lapszélre, részint az illető latin szók fölé vannak jegyezve.

A codex, melyben e lapszéli és sorközi magyar jegyzeteket találtam, vegyes tartalmú, nagyrészt szent beszédeket tartalmazó latin kézirat, melynek első 97 levele Szent Ágoston reguláinak fejtegetését foglalja magában s ily czímet visel: *Exposicio Regule beati Augustini episcopi*. Írásából itélve, a XVI. század elejéről, tehát még codexeink korából való. A magyar jegyzetek a codexszel egykorúak s ennélfogva nyelvileg — bár nem sok anyagot őriztek meg — a codexek nyelvével egyenlő fontosságúak. A latin kézirat még egy más okból is érdekes. Ugyanazon szabályokat foglalja ugyanis magában, a melyeknek magyar fordítását a XV. századi Birk-Codexben bírjuk (l. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 136. s köv. ll.).

Itt közöljük betűhöz híven e magyar glosszákat, a sorközieket *S*-sel, a lapszélieket *L*-lel jelölve, s csupán annyi változtatást engedve meg, hogy az *y*-ról a jelentőségtelen két pontot elhagytuk. A sorközi jegyzeteknél mindig közöljük a latin szót vagy kifejezést, a mely fölé jegyezve vannak; a lapszéli jegyzeteknél azonban az eredetit csak ott adhatjuk, a hol a szövegben a megfelelő kitételre rá lehetett akadni. A betűszerinti közlés után a megállapítható régi kiejtést is kiteszszük, az esetleg szükséges fölvilágosításokat pedig lap alatti észrevételeinkben adjuk meg.

[1b. levél. L.] *egyenes* — ëgyenës.

[9. L.] *Megijenth* — mëgijent.

[26b. L.] *zaygasnalkwl* — zajgásnálkül: sine tumultu.

[29. L.] *wylagnak nagyob genyeresegyebewl* vel *gengyessegyebwl* — világnak nagyobb gyënyëréségéből v. gyëngyësségéből.[1])
Merthekletheas segtharthassokro — mértékletësségtartásokról.[2])
[30. S.] *byzonyawal* — bizonyával: certe.
[30b. L.] *wygaztakath* — vigasztakat: iam vegetatos.
[32. L.] *zyksegzenwedesben* — szikségszenvedésben: in sustinenda parcitate.
[38b. L.] larua . . . wlgo *alarchya* — álarcza.
[41b. S.] *zemermethlen* — szëmérmetlen: impudicus.
[42. S.] *wmagoknak leendnek* — ő magoknak lëendnek: et cum se inuicem sibimet.
noha — noha: eciam.
egembe nezessel — ëgyembe nézéssel: conspectu mutuo.
azywek kynythyat [így] *ferthezethessegyeketh* — a szivek kinyitják fërtézetësségëket: corda nunciant impudica.
masmassykhoz walo gyeryedethben gyenyerkednek — másmásikhoz[3]) való gerjedetben gyënyërkëdnek: alterutro delectantur ardore.
noha — noha: eciam.
testhekben ferthezethes ylletheanelkwl maradnak — testëkben (am testükben) fërtézetës illetésnélkül maradnak: intactis ab immunda violacione.
[45b. S.] *zemnek bwyasagath* — szëmnek bujaságát: oculi petulanciam.
[Uo. L.] *zertelen thwzteteseth*[4]) — szërtelen [fer]tőztetését?
[Uo. S.] *De legottan rewla fegelem legen* -- de legottan róla fëgyelëm lëgyën: sed de proximo corrigantur.
[50. S.] *es alkolmas kemensegyel fegyelmeztessekh* — és alkolmas keménséggel fëgyelmeztessék: et competenti seueritate cœrceri.
[Uo. L.] vel *fegelmezny*, vel *thylthattasek* — fëgyelmezni, tiltattassék.

---

[1]) Vö. «Gyûngős, szep az orgona szó» Meliusnál (NySz.). A *gyöngyös* szó ily jelentésére ezen kívül nem volt eddig adatunk. [De itt alkalmasint *gyengeség* olvasandó, ‚kényesség‘ jelentésében; vö. Éltek vala oly nagy szép gyengeséggel, öltözettek nagy drága öltözettel RMK. 5: 15. Ilyenformán Faludinál is, l. NySz. — Szerk.]

[2]) Az utolsó betűt (*l*) a könyvkötő vágta le. A szó két sorba van írva, az idézett szétválasztás szerint, kötőjel nélkül.

[3]) Am. egymáshoz. Nyilván a latin *alius* használatának másolata (pl. *alius alii* subsidium ferunt, stb.). A Nyelvtört. Szót. nem ismeri.

[4]) Igy! A két szó két sorba van írva. A második az elején bizonyára meg van csonkulva, a kötés következtében.

[Uo. L.] coerceri — cohiberi, vel *thyltassegh* — tiltassék.[1])
[53. S.] *ymteth* — imtëtt: admonitus.
[54b. S.] *kynek hatalmath yllethi* — kinek hatalmát illeti: ad cuius dispensacionem pertinet.
[Uo. S.] *akarathya zerenth valo* — akaratja szërént való: arbitrium.
[Uo. L.] *yobwlādo* vel *yobwlando* — jobbulandó.
[Uo. L.] *bozzoallas ala vettessek* — bosszóállás alá vettessék.[2])
[Uo. S.] *fegelm ala wettessek*, vel *adatassek neky* — fëgyelm alá vettessék, adattassék neki[3]): debet emendatoriam subire vindictam.
[55b. S.] *hogh ne w deglethw bwnewel* — hogy në ő dëglető[4]) bűnével. ne contagione pestifera plurimos perdat.

Ennyi mindössze a magyar bejegyzés a kéziratban. Hogy Szent Ágoston reguláiban, melyeket a könyv fejteget, a Birk-Codex latin eredetijére ismerhettünk, néhány szabálynak egybevetése igazolni fogja. A különbség csupán annyi, hogy a Birk-Codexben a szabályok nőkre vannak alkalmazva. Mutatványunkat azon régulák közül veszszük, melyeket fönt idézett munkánkban közöltünk, azért a nyomtatás könnyítése végett a magyar szöveget mindjárt a régi kiejtésre átírva adjuk.

[70. lev. Az V. fej. 4. szabálya.] Nec eant ad balnea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quam duo vel tres, et ille qui habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus prepositus iusserit ire debet.

Neque eant ad balneas. Së fërdőbe në mënjenek, söm ëgyéb herre háromnál kevesben. *Nec illa.* Az ës, kinek nyavalyája[5]) volna valahová mënni, në azokval mënjën, kikvel ő akarna, de kikvel fejëdelmasszony mondandja, tartozzék mënni.

[70b., 5. szab.] Egrotancium cura, siue post egritudinem reficiendorum, siue aliqua imbecillitate, eciam sine febribus laborancium, vni alicui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique opus esse prospexerit.

Aegrotantium cura. Kórokval való bánás,[6]) akár kórságnak utánna éltetendőknek, akár még hideglëlés nélkül valami erőtelenségbe nyavalygóknak, valakinek hagyassék, hogy ő kérje az pinczéből, kinek mire szükségét látandja.

---

[1]) Érdekes, hogy a *tiltattassék* alak változataként utólag a *tiltassék*-ot is oda jegyzi az író.

[2]) Nyilván a következő latin kifejezésnek egy másik értelmezése.

[3]) Értsd: fëgyelm adattassék neki.

[4]) Am. dögletö, megmételyező. (Vö. NySzót.)

[5]) A latin eredeti alapján mindjárt meg is kell változtatnunk a hely magyarázatát, a melyet könyvünkben adtunk. A *nyavalya* itt világosan ‚szükséget' jelent s nem betegséget, a mint az eredeti ismerete nélkül mindenki értette volna.

[6]) Az eredeti ismerete nélkül e helyet is másképp értettem idézett munkámban.

[71b., 6. szab.] Siue autem qui cellario, siue qui vestibus siue qui codicibus preponuntur, sine murmure seruiant fratribus suis.	*Sive autem quae cellario.* Akár kedig kik pinczén, akár ruhákon, akár kënyvekën tisztől szërzettetnek, zúgódás nékil szolgáljanak atyjok fiainak, az szororoknak.
[72b., 7. szab.] Codices certa hora petantur, singulis diebus, extra horam qui pecierit non accipiat.	*Codices certa hora.* Kënyveket mëndën napon ëggy bizony órába kérjenek; üdő kívél kik kérendik, në vëhessék.
[73., 8. szab.] Vestimenta vero et calciamenta quando indigentibus fuerint necessaria, dare non differant, sub quorum custodia sunt, que poscuntur.	*Vestimenta vero.* Ruhákat kegyig és sarukat, midén szűkësëknek këlletendnek, në halaszszák adni, kiknek ezök őrizeti alatt vannak.

Nem folytatjuk az egybevetést. E rövid idézet is igazolja, hogy e szabályokban a Birk-Codex eredetijét kell látnunk, s egyszersmind jogossá teszi azt a kivánatot, hogy a Birk-Codexnek immár szükségessé váló kiadásában a latin eredeti is közölve legyen.

ZOLNAI GYULA.

Az indogermán rokonsági nevek egy részét érdekesen magyarázzák most a reflexiv *seu̯e* , *su̯e-* (latin *suo-*, *suus*) névmástőből. Erre nézve az Indg. Forsch. 2:6. 7. lapjain a köv. összeállítást adja Johansson: «Wörter, worin der Reflexiv-Stamm auftritt mit der Bedeutung von ‚eigen, zur Familie gehörig' u. s. w. sind z. B. idg. **su̯e-sor-* [*schwester, soror*] (über **sōr*, **sēr* «Weib» vgl. Bezzenberger Gött. Nachr. 1878. 271. Bugge BB. 14:76. Brugmann C. St. 9:594. Verf. Beitr. z. Gr. Sprachk. 140. f.), idg. **su̯e-ku̯r-* (N. **su̯eku̯ēr*, **su̯ĕku̯ōr*), woraus skt. *śvàśura-*, l. *socer* u. s. w. lit. *svaĩnė* «Schwester der Frau» (der Bildung nach mit an. *sveinn* zu vergleichen); weiter vgl. russ. *svajákъ* «Schwager, Bruder der Frau», *svojačina* «Schwester der Frau» mhd. *ge-swīe* ‚Schwägerin'. Aus einem vielleicht mit lat. *suē-tus* — wozu lat. *svē-sco* eine Neubildung ist — nahezu identischen idg. **suo-to-* enstand lit. *svótat* und abg. *svatъ* ‚Verwandter', *ϝέτης* (ἕταιρος) u. s. w.»

Szláv szavaink eredetéhez.

Az *Archiv für slavische Philologie* egyik újabb füzetében (15. k. 481. stb.) *Uhlenbeck* leideni nyelvész igen pontosan egybeállította a szláv nyelvek legrégibb germán elemeit: *Die germanischen Wörter im Altslavischen.* Összeállításából minket leginkább azok a szók érdekelnek, melyek az ószlovénból átjöttek a magyar nyelvbe. Ezeket tehát itt közöljük, már csak azért is, mert a nyelvünkbeli szláv elemek tisztázására még sok a tennivaló, s a magyar-szláv egyezések esetében sokszor kell körülnéznünk, vajjon a magyaron s a szláv nyelveken kívül még hol s minő alakkal s jelentéssel találjuk meg az illető szókat. De még a mikor kétségtelen is, hogy mink a szlávságból kaptuk a szót, akkor s érdekes a szót a szlávságon túl, lehetőleg eredetéig visszakísérni. Kit nem érdekel, ha látja, hogy a mi *vitéz* szavunk a híres *Vikingek* nevétől származik, *Kinizsi* (Kenézi) neve a német *könig*-gel egyeredetű, *pénz* a *pfennig*-gel stb. ?

Alamizsna. — Ószl. *alamužīno* = ófn. **alamuosin*, melynek csak *alamuosan* mellékalakja van meg a nyelvemlékekben.

Baraczk. — Ószl. **bresky*, szerb *breskva*, szlov. *breskev*, lengy. *brzoskiew* stb. Eredetileg szl. **bersky*, ófn. *pfersih*, nőnemű mellékalakja: **pfersuhha*. [A németek e szót az olasz kertészettel s gyümölcstermeléssel vették át: ol. **persica, pesca*, lat. *persicum malum* ‚perzsa alma'.]

Bárd (inkább a németből; l. Nyr. 24:61.). — Ószl. *brady* ; az *y* germán eredetre vall: er. szl. **bordy*, **bordû*, **bordô* alakból, mely a germ. **bardô* ‚csatabárd, szóra megy vissza.

Barna. — Ószl. **brunŭ*, szerb *bruny*, barna, ószl. *brunatĭnŭ*, lengy. *brunatny*, sötétbarna, lengy. *brunak*, barna ló stb. — Germ. *brûna:* ófn. *brûn*. [A német szót a román nyelvek is átvették: ol. *bruno*, fr. *brun*.]

Bodon, bödön. — Ószl. **bŭdŭnĭ* = szlov. *bedenj*, kád, kupa,

bdenj, odvas fa méhek számára, kisor. *badanj* stb. Aln. **budinna*, ófn. *butinna* alakból ered.

Borda. — Ószl. *brŭdo* domb, az újabb nyelvekben a m. takácsborda. Az oroszban *berdo*, takácsborda, miből ősszl. **bĭrdo* tehető fel. Germ. *berd-* (*bred-*)-ből van átvéve: holl. *berd*, ófn. *bret*, angsz. *bred*, deszka.

Buda (*bódé*). — Óşzl. *buda* = cseh *bouda*, lengy. szorb, kisor. *buda*, or. *budka*, = kfn. *buode*, fn. *bude* (ang. *booth*, óész. *búth*).

Császár. — Óşzl. *cěsari* = gót *kaisar*.

Csima (*czima*, *csuma*, *czumma*). — Óşzl. **cima*, szlov. *cima* (a *k*: *c* változás régebbi kölcsönvételre vall) = régi **kima*: óaln. *kîmo* [ófn. *chîmo*, gót **keima*, újfn. *keim*. — Szarvas Nyr. 13: 98 a magyar szót a latin-görög *cyma*-ból származtatja.]

Csöbör. — Óşzl. *čĭbrŭ* **čĭbŭrŭ* (szlov. *čeber*, szerb *čabar*, bolg. *čŭbŭr*, cseh *cber* stb.): ófn. *zwibar*, *zubar* [*zwi-bar*: «eigentlich Traggefäss mit zwei Henkeln» Kluge].

Eczet. — Óşzl. *ocĭtŭ* = gót *akeit* [?].

Esztrág. — Óşzl. *strŭkŭ*, *stĭrkŭ* kelyett, magánhangzóját nem tekintve, a germánból ered: óész. *storkr*, angsz. *storc*, ófn. *storah* [és *storc*, Kluge. — Vö. Nyr. 23. k.]

Garád. — Óşzl. *gradŭ*, fal, város, alkalmasint gót *gards*, litv. *gardas* szóból ered.

Garázda. — Óşzl. *gorazdŭ*, egy még ki nem mutatott gót **garazds*, tapasztalt (*ga* + *razda-* nyelv) szóból ered. A jelentésre nézve fontos a cseh *horazditi*, szidni, és a szlávból átvett magy. *garázda*.

Halom. — Óşzl. *chlŭmŭ* = germ. *holma-*: óész. *holm*, kis sziget, angsz. *holm*, tenger [vö. Kluge s. v. *Holm*, és Nyr. 5:390.].

Haraszt. — Óşzl. *chvrastŭ* = **chvorstŭ*, mely az ófn. *horst* ‚erdő' régibb alakjára megy vissza.

Kalapál. — Óşzl. *klepati*; kölcsönvétel a germánságból: holl. *klappen*, *kleppen* stb.

Katlan. — Óşzl. *kotĭlŭ* = gót *katils*.

Kenéz [vö. *Kenézi*, *Kinizsi*]. — Óşzl. *kŭnęgŭ*, *kŭnędzĭ* = germ. *kuninga-*: ószász *cuning*, ófn. *chuning* stb. *kŭnędzĭ* e. h. **kŭnęgjĭ*, **kŭnęgjŭ*.

Király. — Óşzl. *kralĭ*, **korljĭ*, mely Nagy Károly tulajdonnevéből ered.

Konyha. — Óşzl. **kuchĭnja*: lengy. *kuchnia*, or. *kuchnja* stb. = ófn. *chuhhina*.

Korona. — Óşzl. *koruna*, *kruna*, nem közvetetlen a latinból ered: ófn. *corôna*, óész. *krúna*, *króna*.

Könyv? — Óşzl. **kŭnęga* (lengy. *knęga*), *kŭniga* könyv = óész. *kenning*. A *kŭniga* alak homályos.

Kuka ‚gamó, kajmó' Tsz. — Ószl. **kuka:* bolg. szerb *kuka* horog, ószl. *kukonosŭ*, görbeorrú. Ógerm. **hôka*-ból: kaln. *hôk*, angsz. *hôc*, holl. *hoek*.

Kupecz: újszlov. *kupec.* — Vö. ószl. *kupŭ, kuplja, kupiti*, venni = germ. **kaupa-*, **kaupja-*, **kaupjan* (gót *kaupôn*).

Murok. — Ószl. **mruky*, sárga répa: szlov. *mrkva*, szerb *mrkva*, cseh *mrkev*, or. *morkovj* = ófn. *moraha, morha* régibb alakjával [újfn. *mohr-rübe, möhre*, vö. *morchel*].

Oltár. — Ószl. *olŭtarĭ* = ófn. *altâri.*

Palaczk. — Ószl. **plosky, ploskva* = germ. **flaskô*, ófn. *flasca.*

Pap. — Ószl. *popŭ*, egy germán nyelvjárásból: óaln. **papo (pfaffe)*, mely a lat. gör. *pappas* szóra megy vissza.

Pele. — Ószl. *pluchu* (myoxus glis) **plĭchŭ*, *pĭlchŭ* helyett (kisor. *pelch*, cseh *plch*) = ófn. *pilih.* A *p* bizonyítja, hogy e szót a szlávok a fölnémetből vették át: vö. újfn. *bilch*, melyből germ. **bilk* alak tehető fel.

Pénz. — Ószl. *pěnęgŭ, pěnędzi* = germ. *penninga-:* óész. *penningr*, ófn. *pfenning.*

Pohár. — Ószl. **pecharĭ (pecharĭnikŭ)*, szlov. *pechar*, szerb *pechar* = ófn. **pęchâri* [<klat. *bicarium*].

Retek. — Ószl. *rŭdŭky* és *redŭky:* szlov. *retkev, retkva* stb.= ógerm. fem. **redikô*, ellenben ófn. masc. *retih* (lat. *radix*).

Ruta. — Ószl. *ruta:* lengy. szorb. or. szerb, szlov. *ruta*, és **ruty:* lengy. *rutewka*, szerb *rutvica* = ófn. *rûta* és ógerm. *rûtô.*

Szekrény (de ez talán inkább közvetetlen a németből jött hozzánk, vagy az olasz *scrigno*-ból <klat. *scrinium).* — Ószl. *skrína, skrinija* arca = ófn. *scrîni.*

Szombat. — Ószl. *sąbota* = germ. **sambat-* (ófn. *sambaztac*). [Itt azonban a szláv alaknak nem kell okvetetlen a németből erednie, hanem jöhetett keleti forrásból is. Erre nézve ide teszszük Kluge legújabb kiadásából a minket is érdeklő *Samstag* czikket: Aus kirchenlat. *sabbati dies*, woraus frz. *samedi*, ital. *sabbato*, prov. *dissapte*, ir. *sapait* stammt, kann ahd. *sambaȥtac* nicht abgeleitet sein, weil dadurch die hd. Nasalierung nicht erklärt wird und weil ein kirchenlat. Wort keine Verschiebung von *t* zu *ȥ* haben dürfte. Da dem ahd. *sambaȥ* das aslov. *sąbota*, magy. *szombat*, rumän. *sămbătă* zunächst stehen, dürfte östlicher Ursprung anzunehmen sein; dafür spricht auch die Entlehnung von baier. *pfinz-tac* «Donnerstag» aus gr. πέμπτη [vö. péntek]. Obwohl ein gr. *σάμβατον neben σάββατον bisher nicht gefunden, wird seine Existenz doch unzweifelhaft durch pers. *šamba;* auch die entsprechenden arab. äthiop. abessin. Worte zeigen inneres *mb*. Offenbar ist ein etwa im 5. Jahrh. bestehendes orientalisches *sambato* durch das Griech. (mit dem Arianismus, s. *Kirche, Pfaffe*) zu den Ober-

deutschen und Slaven gekommen; doch fällt auf, dass Ulfila *sabbatô dags* ohne Nasalirung sagt (vgl. got. *aikklêsjô* gegen westgerm. *kirika* aus κυριακόν). — Az Indg. Forsch. legujabb, 4. kötetében az *Anzeiger* 98. lapján, egy Gröber folyóiratában megjelent franczia szófejtő czikk ismertetésében olvassuk: *Samedi.* Über die verschiedenen Benennungen des Sonnabends. Behandelt *mb* in ahd. *sambaztac,* vgl. jüd. nachbibl. *Sambation, Sabbation* ‚Sabbatfluss'. Auch vulgärgriech. ist der Übergang ββ zu μβ öfters belegt. — Most az μβ-hangú alakot régi görög és latin népnyelvi formának bizonyítja Meyer G., ki az Indg. Forsch. 4. kötetében állítja össze a *szombat* név történetét. S legújabban Schulze V. is bőven tárgyalja a *szombatot* a Kuhn-féle Zeitschr. 33: 366.]

Vitéz. — Ószl. *vitęzi, *vitęgjŭ,* = óész. *víkingir.*

Szolga. Ide iktatjuk u. a. folyóiratból (15:479) Zubaty József véleményét a *szolga* szónak kelta eredetéről: «Slav. *sluga* «Diener» hält Miklosich für einen Angehörigen der ursprachlichen Wurzel *kleu-* «hören» indem er lat. *cluens, cliens* in Vergleich bringt. Mir will es scheinen, dass schon der Begriff «*Diener*» selbst einen fremden Ursprung des Wortes wahrscheinlich macht. Es gehört vielleicht zu ir. *sluagh* m. «an army, multitude, host legion, people» (welsh *llu*): da das Wort allgemein Slavisch ist, dürfte in demselben die uralte Entlehnung eines Keltischen Wortes vorliegen, welches etwa «(bewaffnetes) Gefolge» bedeutet haben mag.»

Simonyi Zsigmond.

Valaki. A *vala-ki, vala-mi* szók magyarázatához (l. 24: 368. l.) fontos adatok még: votják *olo-kin* valaki, *olo-mar* valami, *olo-kitin* valahol, *olo-kočä* valamilyen stb. s ezek mellett *olo, oloj* (Sar.), *ulaj* (Mal.) talán; *olo—olo* talán-talán, vagy vagy, akár-akár (pl. *oloj duno, oloj duntäm* akár drága, akár olcsó). Tekintve hogy a votjákban az «esse» ige alakjai: *vil-* (inf. *vïlnï,* part. perf. *viläm* stb.), *vań* («van; lévő»), *val* («vala»), nem valószinű, hogy az *olo, oloj* hozzájuk tartozzék, mi egyszersmind arra is világot vet, hogy a magy. *vala*-ki és *val-*, *vol-* ige csak esetleges hangzásbeli összetalálkozások. Ellenben etimologiai kapcsolatban állhatnak a votj. *olo* es egyéb rokonnyelvi párjai a magy. *vagy* kötőszóval, melyet Simonyi (Magy. Kötőszók 120. l.) a *val-* «esse» ige származékának magyaráz. A tatár *ällä* «talán, vagy talán», Budagov szerint *älä* elszigetelten áll a törökségben; valószinüleg a nepnyelvi orosz *aĺi, äĺi* (= или) «vagy, vagy talán» átvétele.

Munkácsi Bernát.

Végszó a ‚nap' és ‚vidra' magyarázataihoz.

Folyik tovább a háború a Nyelvtud. Közl. újabb füzetében is, bár észrevehetőleg lankadó kedvvel s az előbbi harczterülethez képest szűkebb határok közt. Sajnálatos, hogy mint minden földi műveletnek, véget kell érnie ennek a jeles mulatságnak is. Legalább az egyik szereplő hüvelybe dugta immár szablyáját, kijelentvén, hogy «vitatkozni tovább nincs szándékában», valamint hogy a mi élt fegyverének a «lesbekerítés», «szóhimezés»-féle kifejezések adtak, azt ő nem sértő szándékkal alkalmazta; hanem az egésznek «a nép és régiség» az okai, egyedül ezeket illetheti érte «vád», a mennyiben t. i. ama kifejezések használatát már «vérébe oltották». Megnyugvással illik tudomásúl vennünk e kijelentést annál is inkább, minthogy köztudomás szerint Sámbár Mátyás- és Mokány Bercziék nyelvében még sokkal kuruczabb stilusvirágok is teremnek s jó szerencse, hogy ezek egyszer be levén «oltva a vérbe», éppen gyöngédebb fajtáikban törtek elő.

Külömben hadd lássuk közelebbről a hadi eseményeket!

Azon ellenvetések közül, melyek a *nap* szó eredetének vogul mithologiai alapon történt magyarázatával szemben fölmerültek, legnyomósabbnak látszott az, mely a HB. *nap* alakjára hivatkozott, ebben látván t. i. czáfolatát a magyarázat azon föltevésének, hogy a *nap* szó magánhangzója eredetileg hosszan hangozhatott. Ez ellenében utaltam a HB. *odutta* alakjára, melynek kezdőmagánhangzója nyelvemlékekben s nyelvjárásokban hosszan találkozik (l. Nyr. IX, 4.), továbbá a hasonló viszonyban álló magy. *álom, aluv-, olt-* és *ház, haza, honn* alakokra, melyekben a tőbeli magánhangzó hosszúságának eredeti voltát a rokon nyelvek alakjai bizonyítják (vog. *ūlėm*, osztj. *χāt, χōt)*. Már nézetemnek első tárgyalása alkalmával rámutattam az őrségi *mináp, tennáp* alakokra (v. ö. még göcseji *tennâp* Nyr. XIII, 218.), melyekben a hosszúság egyelőre csak régibb hangállapot maradványának magyarázható. Mindez azonban ellenfelemet nem elégíti ki; ő most azt kívánja, hogy arra idézzek analog eseteket, «hogy eredeti *aj*-ból *o* származhatik», mit azonban sohasem állítottam s közvetetlen átmenetben soha nem is

gondolhattam. Hogy mikép gondolom a *nap* alak fejlődését, arról világosan nyilatkozom a *hajnal* szó tárgyalásánál (Ethnogr. 4:51.), kijelentve, hogy «jóformán az elavúlt magy. *nal* (t. i. a *haj-nal* utórésze = zürj. votj. *nil*, finn *neite* stb.) s nem valamely a vogul *nāj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak (v. ö. magy. *nép* = votj. *nil-pi* «gyermek, háznép», magy. *ép* és vog. *jelp-* : *jelpt-* «gyógyít, épségre hoz», *jelpiñ* «erős; szent»), mely külömben a *najp*-féle hangzásból a *j* hatása alatt könnyen magashangúságba csapott volna át». Egy **nąlp*, vagy **nolp*-féle régibb alak fölvételével pedig (v. ö. kondai vog. *nąi*, *nąi*) igen könnyen megmagyarázhatók úgy a göcseji *nâp*, őrségi *náp*, mint a HB.-beli *nop*, mely utóbbiban az *o* alakulatára az elenyészett *l* hatása is tekintetbe vehető (v. ö. *óma*: alma; továbbá az *l* megtartásával is: HB. *holz*: halsz, *choltat*: holtát, *holnom* Weszpr. cod. ezek mellett: meg*haal* Érdy cod. Komjáthi; ÉV. *χąl-* KV. *khōl-* finn *kuole-)*.

Nem találnak kegyes fogadtatásra az «asszony» és «nap» jelentésű *nāj* szók azonosságára vonatkozó bizonyítékaim sem. Igazoltam, hogy az énekek, midőn a nap fölkeltéről szólanak, ezt többször így fejezik ki: «A reghajnal-sugaras *nāj* a te anyád íme a magas fa ágernyőjére jutott», azaz hogy íme már magasan áll. Ez ellen az az ellenvetés, hogy az a *nāj* nem a «nap», hanem *Kaltėś-asszony* s idézve van e mellett egy régibb idézetem (Ethnog. IV, 50. és NyK. XXI. 444.): «a mint Reghajnal anyácskád kivilágosodik, a mint *Reg-Kaltėś anyácskád* kivilágosodik.» Ez tökéletesen helyes, hiszen magam irom e szóban forgó helyről, hogy a benne említett «*napasszony a Kaltėś-asszony*» s viszont hogy ez az alak «úgy látszik eredetileg a bíborban elömlő, a sötétségből ki nem bontakozott kelő napot, a hajnalt jelentette»; de éppen ez szerintem világos bizonyíték ahhoz, hogy a vogulok mythikus felfogása szerint van egy női solaris alak, melyen a *nāj* «nap», tkp. «asszony» kifejezés alapúlhat. Nyíltan elismeri ezt bírálóm is, midőn ismételve kijelenti, hogy «*Kaltėś* valóban a megvilágosodó, pirkadó ég (illetőleg hajnal) női személyesítője» (NyK. XXIV, 472.), tehát szerinte is nappali égi fényt jelölő, solaris alak.

Azonban a napnak női személyként való apperceptiójára koronabizonyság, mely elől ellenfelem a hallgatás leplével tartja távol az itélő szemét, hogy a Regulytól följegyzett *Kuľ-ątėr-* himnuszban egyenesen a «tüzes napra» *(arśiñ χātėl)* van alkalmazva appositióképpen a «fejedelmi asszonyanyánk» jelzés (*nāj-āñkūw*), sőt hogy minden kétség ki legyen zárva, az előbbi szólamon rajta van Reg. fordítása «*krasni solniško*» (tűztől piros, izzó nap), emezen pedig: «*sonne.*» Itt már nem lehet vitatkozni azon, hogy az «asszonyanyánk» nem a «nap».

Hivatkoztam a föld keletkezése szent regéjében előforduló *χq̊tēl ēkwä* «Nap-asszony» és *Ēt-pos -q̊jkä (Jq̊ñχėp-q̊jkä)* «Holdvilág-öreg» (férfi) mithologiai nevezetekre is, melyekből ugyancsak világossággal kiderül, hogy a vogul hagyomány a nappal valami női személy képzetét fűzi össze, ellentétben a holddal, melynek működését férfi alaknak tulajdonítja. Ez is értéktelen bizonyság volna, mivel a rege előadásából az következik, hogy az a «Napasszony» hordja a napot, tehát «nem a napnak személyesített alakja», mintha bizony Helios nem volna napisten azért, mert csak hajtja a napfogatot, maga pedig ettől különálló személy.

Hogy pedig ismét ne érjen a vád, hogy csak régebbi bizonyítékaimat ismétlem, ezúttal egy döntő tanúlságú új adattal is szolgálhatok. Ha az éjszaki vogul és osztják *nāj* «nap» szó igazi alapértelme szerint «asszony» s más részről az éjszaki vogul szent regében «Napasszony» és «Holdvilág-öreg» nevű mythikus alakok találkoznak, méltán volna elvárható, hogy a *nāj* «nap»-nak megfelelőleg a hold *q̊tėr*-nak, vagy osztjákúl *ūrt*-nak, azaz «úr»-nak neveztessék. S csakugyan nagy meglepetésemre Ahlquist éjszaki osztják szótárában előkerül az elvárt kifejezés: obdorszki osztj. «*urt*, *ort* mond, monat», melyet, tekintve Ahlquistnak egyéb tökéletlenségeit különösen a magánhangzók hosszúságának jelzésében, bátran azonosíthatunk az éjsz. osztj. *ūrt* «herr, edelmann» szóval. Megerősíthet bennünket ebben, hogy hasonló kifejezés járatos a «hold»-ra a Felső-Ob osztják népének nyelvében is. Megboldogúlt Pápai Károly barátom jegyzetei közt találom a következő adatokat: *iki* мѣсяцъ (hold; hónap): *iki iringeltüe joχtės* мѣсяцъ совсѣмъ полнымъ сдѣлался (a hold teli lett, egész tányérja fényes), *iki kulas* м. кончался (a hold végére jutott, fogytán van) | *tem ikin* e hónapban, *laljok ikin* a mult hónapban | *iki jewėt* недѣля (hét, woche). S ugyancsak e nyelvben *iki* öreg (após, nagybátya stb.), Castrén szerint: szurguti osztják *iki*, irtisi *ika*, *iga* «verheirateter mann, greis» (v. ö. éjsz. vog. *q̊jkä* «öreg; gazda», zürjén, votják *aj* «vater, greis»). Reméllem, hogy a kétkedés komor felhője ezen bizonyságok fényénél mégis csak el fog oszlani.*)

---

*) Ezek után azt sejtem, hogy az éjsz. vogul *jq̊ñχėp*, déli *jōñkhėp*, tavdai *jamp* «hold» szóban is, melynek megfelelője az ugor nyelvekben nem találkozik (irtisi osztj. *tīliś*, szurguti *teles*, zürj. *töliś*, votj. *toleʒ́*, cserem. *telʒ́e* | finn *kuu*, mord. *kov*, *kou*, magy. *hó*, *hold)* szintén valami mythikus képzet lappang, t. i. e h. való: *jq̊ñχėp q̊jkä* «forgó öreg.» A *jq̊ñχ-* «forogni» szerepére a holdnak vogul nevében már Hunf. gondol, de Budenz minden egyéb fölvilágosító adat híján helyesen jegyzi meg, hogy «a ,luna'-nak ily etymonja egy kissé keresett s bizony az elnevező népnek nagy refle-

A *nāj*-nak harmadik jelentése a költői nyelvben: «tűz», melynek profán kifejezése az éjsz. vogulban: *ulä.* Hogy ez a *nāj* is tulajdonképpen «asszony» értelmű, arra kétségtelen bizonyíték gyanánt idéztem a Patkanov-féle *ār natmapä tāran-tut naj-añka* «sok nyelvű vészes tűz fejedelmi asszony» déli osztják ének kifejezést. Bírálómnak ez a kifejezés 1. nem költői; 2. tagadja, hogy belőle következtetést lehetne vonni a «tűz» jelentésű *nāj* alapértelmére (holott itt a *naj-anka* világosan a *tut* «tűz» szó appositiója); 3. nem bírja «gyarló észszel fölérni, miként lett az ‘asszony‘-ból ‚tűz‘»? «A költői nyelv» — így kiált föl — «már odáig megy, hogy «asszony»-ból «tűz»-et csinál? Ezt valóban mindeddig nem tudtam! De hinni ezután sem fogom!» Igen sajnálatos dolog ez, de a tényeken mitsem változtat. A tűznek személyesítése a legközönségesebb dolog a népek hitvilágában minden korban, kezdve a Védák *Agni*-ján s végezve az Ethnographia egyik utóbbi számában (V, 337.) ismertetett marosmenti *tűzemberek*en.

Nincs ellenmondás a votják *Kildiś-in* mithikus név szó szerinti «teremtő ég» értelme s a vogul *Kaltėś, Kältėś* (= votj. *Kildiś*) kimutatott néphitbeli tulajdonságai közt. Mint valamely nyelv szókincsének régibb korbeli idegen elemei gyakran igen tanúlságos adatait őrízik meg a befolyásoló nyelv hangtani s egyébnemű fejlődésének, úgy vetnek a mithoszbeli átvételek is többször világot azon nép régi hitvilágára és gondolkozásmódjára, honnan eredetileg kerültek. Ma a zürjének és votjákok jobbadán földmüvelők s kultura tekintetében jóval fölötte állanak vogul és osztják nyelvrokonaiknak. E fejlettségi külömbség természetszerüleg visszatükrözik a hitélet és népszokások terén is; míg t. i. amazoknál a keresztyénség sok századok behatása következtében csak gyér foszlányait

---

xiójába került» (MUgSz. 766.). Talán nyitját adja a *ją̄ñχėp* kifejezés alapjáúl szolgáló felfogásnak a szent rege előadása a hold mozgásáról: *Ēt-pos ą̄jkä āmpėntėl χartχateı̈'. j ą̄ ñ χ e ı̈', j ą̄ ñ χ e ı̈', mōnt minėm mātēnnėl ą̄s ti mineı̈':* Holdvilág-öreg az ebeivel nyargalászik. Forognak, forognak, mig végre ismét azon helyen mennek el, melyen előbb mentek.» (VogNépkGy. I, 24.). Nem világos, hogy ez ebfogatos szánon történő holdforgás (a Napasszony három lóval nyargal) a havi változásnak, vagy a mindennapos égbolt-kerülésnek kifejezése-e. Nem lehetetlen, hogy a mithosz keletkezésébe belejátszott a népetimologia is, Budenz szerint t. i. a *ją̄ñχėp* «hold» töve nem a *jāñχ-* «forogni», hanem egy egészen más hasonló alakú ige, mely a magy. *ég-* «ardere» zürj. *jugid*, votj. *jugit* «hell, klar, licht» stb. szókból következik, úgy, hogy a vog. *ją̄ñχėp* «hold» alapértelme ez volna: «splendens.»

látjuk ezek tekintetében a régi állapotoknak: itt elég jó karban föllelhető még a hozzájuk tartozó hagyományos népköltészet is, mely híven őrízett meg egyes régibb időkben átkerült permi mithoszképzeteket oly esetekben is, midőn azok képződésük területén csak egy-két homályos névben, vagy szólásban tartották fenn nyomukat. Nyelvészeti alapon ilyeneket kereshetünk a következő vogul mythikus nevekhez fűződő hagyományok közt:

1. *Kuľ, Kuľ-ātėr* = Ördög, mely a zürjén *Kuľ* «teufel, böser geist» mása (votják megfelelője: *Kiľ* betegség, kór s ezt terjesztő szellem, *Kiľ-däj* id., mint votj. *min-* «menni», zürj. *mun-*, votj. *kiž* «húgy»: zürj. *kudź;* votj. *sil.* «állani»: zürj. *sulal-*; a votj. *Kiľ* eredeti vogul mása: *χuľ* betegség, kór, *tērėn-χuľ* járványos kór);

2. *Kworės, Numi- Kworės* = *Numi-Tārėm*, melyben a votj. *kwaž* teljesebb képét ismerhetjük föl. Ez utóbbinak jelentése: «idő, időjárás, ég» (*kw. jugit* az idő derült, *kw. gudirja* mennydörög), mely mellett azonban a glazovi imádságokban az istennevek közt is szerepel (*óstä Inmarä, Kildišinä, Kwažä, Voršudä!*) s egyebütt is ily értelemmel e szólásban: *Kwažä, än kušti!* óh *Kw.*, ne hagyj el (könyörgés, ha az idő kedvezőtlen). A hangmegfelelésre nézve v. ö. votj. *kwaži* «harismadár»: cser. *härš*, mord. *kěrši*, csuv *karėš*, magy. *haris, hors* id. | votj. *pič* «bolha»: csuv. *porźa*, tat *borča* | *žož* «tücsök»: tör. *sarėska* id. stb. (l. Votj. Nyelvtanulm 350.) | zürj. *kirš* és *kiš* kéreg, héj, votj. *kič, kiš* id. | *koži, koži* borsó: v. ö. orosz. *goroχ* borsó, litván *garšva*, lett *gāršas* «giersch, ægopodium» (Miklosch. Etym. Wb.) | *kiž-pu* «nyírfa»: magy. *hárs*-fa.

3. *Kaltėš*, melynek viszonyáról a votj. *Kildiš-in, Kilčin* szóhoz és mithologiai alakhoz már többször szólottam (különösen NyK. XXI, 228). Azt a néhány adatot, mely a votjákban a *Kildišin* mythikai képzetéről még fönmaradt, nem érthetnők meg, ha a vog. *Kaltėš*-ről szóló bővebb hagyomány segítségünkre nem jönne. Azon felfogás, hogy *Kaltėš* az élet adója, mindnyájunk anyja, (*šāńuw, nāj-āńkuw*), ki életünk határát is megszabja (*Kaltėš lāwėm ālnė pos*), magyarázza meg a votj. *Kildiš* szót, mely participialis képzése a votj. *kild-* «létrehozni, rendelni, intézni, teremteni» igének. Ugyancsak ebből értjük meg a *Kildišin-mumi* K.- anya kifejezést, valamint azt, hogy a gabona őrszellemét (mely t. i. a gabonát előhozza) a kazáni votjákok *ďü-kėlčin*-nek nevezik. Abból, hogy *Kaltėš*, mint az élők anyja, különös védő istennője a szülő nőknek, világossá válik előttünk a votják *Kildišin-šuräs-dorä vetlini* «K. utjára menni» kifejezés, melyet akkor alkalmaznak, midőn az új szülött gyermek anyjához ajándékot visznek. Végűl az egész mithosznak még világosan föltetsző «hajnal, égi jelenség»-féle alapképzete adja annak megfejtését, hogy miért *in*, azaz «ég»

a *Kildiś*. A h a j n a l «t e r e m t ő é g», a napnak, illetőleg naphősnek anyja, mely méltán sorakozik az imádságokban az *Inmar* («Ég») és *Kwaź* (az időjárásban nyilatkozó «lebegő ég») alakokhoz, épúgy, mint a vogulban *Kaltėś* az «Ég» *(Numi-Tǭrėm*, vagy más neven *Numi-Kworės)* családjához. Vajjon továbbra is «napnál világosabb az ellentét» bírálóm szemében?

Az ellenmondás keresése egyébként is kedvelt fegyvere vitázó ellenfelemnek. Legutóbbi czikke végén így kél ki: «Csupán egy állítására (t. i. az enyémre) «akarom még k ü l ö n ö s e n ráirányítani a figyelmet. ,Hogy... *Sorńi-ǭtėr*, irja... egy részről s más részről *Kaltėś*, bár regéik többször egymáséba szövődnek, mégis külön személyei a vogul mythologiának, azon a vogul vallásos költészet ismerője nem vitatkozhatik.' E czélzással ugyan M. engem akart meglőni, csakhogy magát találta el. Lássuk csak, mit mond Pervuchin művének bírálatában (NyK. XXI:228.): ,*Kaltėś-ēkwä*, vagy más nevén *ākw* «anyó», mint *ǭtėr* «fejedelem» κατ' ἐξοχήν = *Mir-susnė χum* «Világot néző férfi = *Sǭrńi-ǭtėr*.' Hogy *Kaltėś* és *Sǭrńi-ǭtėr* külön myth. alakok, azon a vogul vallásos költés ismerője nem vitatkozhatik és ime saját állítása szerint *Kaltėś-ēkwä* = *Sǭrńi-ǭtėr!* Kell ennél nagyobb ellenmondás?!» — Nem korrektűl kezeli az idézetet, jó uram! Az illető helyen ez olvasható: «A *Kaltėś-ēkwä*, v a g y m á s n e v é n *ākw* «a n y ó» (mint *ǭtėr* ,fejedelem' κατ' ἐξοχήν = *Mir-susnė χum* ,Világot néző férfi' = *Sǭrńi-ǭtėr* ,Aranyfejedelem') a s z ü l ő n ő k n e k v é d ő a s s z o n y a.» A ki nem kapkodva olvassa e mondatot, nem értheti félre, hogy a zárójelben közbevetett mondat a rövides *ākw* nevezet mellett fölhozott analogikus magyarázat s hogy az ellenem különös figyelem-ráirányítással felhozott állítólagos «ellenmondás» nem egyéb nagyfokú figyelmetlenseg bizonyságánál.

S ez a bizonyság a maga nemében nem áll egészen egyedűl. A *nāj* «nap» szó föltett eredeti «lux, splendor» jelentésének igazolására hivatkozás történik valami «*nāńgėm* = ,fénylem' igére s a *nāgėliń* ,fényes' melléknévre s idézve van Hunf. ,Vogul föld és nép' művének 165. lapjáról «*nāgėliń śėmpė-χum* = ,fényes szemű férfi' azon megjegyzéssel, hogy «a *nāgėliń* melléknév egy *nāgėl* = ,fény' főnév letezesét is föltételezi a vogulban». Ha pedig az ember utána néz a forrásnak, akkor a következő tapasztalokra jut: 1. hogy az idézett helyen az illető szavak másképp vannak írva, t. i. így: *nágeling śempe kum*; 2. hogy az idéző törekedett azokat átírni, de nem vette magának azt a fáradságot, hogy Reguly e szövegének már három év óta kiadott s a vogulok földjén hiteles magyarázatok alapján történt átírását (Vog. NépK. Gyüjt. II, 335.) megtekintse, hanem ebben csak úgy, saját ötletei után járt el; 3. hogy ennélfogva a három szó közül az egyiket (*nágeling*=éjsz. vog. *nāńkiliń* «látásra képes, éleslátó» ettől: *nāńk-* «látszani») a Regulytól följegyzett tökélet-

len alakban hagyta, a másikat (*kum* = éjsz. vog. *χum*) éjszaki vog. nyelvre fordította, a harmadikat (*śempe* = éjsz.-vog. *sampä*, lozvai *šämpä*) déli vogulra, de minden alap nélkül a zártabb *e*-vel jelezte a magánhangzókat; 4. hogy Hunf. a *nágeliny* szóhoz ezen megjegyzést fűzi: «*előttem homályos e szó*»; birálóm pedig csakhogy valami újabb erősséget tüntethessen föl nézete mellett, ezt elhallgatja s az adattal úgy operál, mintha hangzása és jelentése minden kétségen fölül meg volna álapítva.

Tudományos értékükhöz és jelentősségükhöz képest amúgy is aránytalanúl terjengőseknek találván e vitákat, a *nap* szó tárgyában adott minapi válaszomban csak a legfőbb ellenvetések ismertetésére szorítkozom, meg lévén győződve, hogy a helyes itéletalkotásra ennyi is elegendő a szakértő számára. Ellenfelem ebbeli nyilatkozatomat «keveset mondó»-nak tartja s abban a véleményben van, hogy jobb, hogy nem közöltem az elhallgatott megjegyzéket; mert «csak az ő kezébe adtam volna velük fegyvert magam ellen». Hát álljon itt e kicsinyléssel szemben egy mutatvány az «elhallgatott megjegyzések» közül, melynek egyébként más irányban is tanúlsága van.

A vog. *nāj* «nap» nevezet «lux, splendor»-féle alapértelmébe vetett «hit»-ének alapossága mellett ellenfelem Hunfalvyt hívja bizonyságúl, «ki a tavdai (recte: kondai) vogulok harmadik hónapjának *tāri nāj joñp* nevét így fordítja magyarra: ‚*fenyü-* fény- *hó*', a negyedikét pedig *käl-nāj-joñp*-ot ekképpen: *nyír-* fény- hó.' Hogy ezen hónapnevekben *nāj* igazában *nap*-ot jelent, ahhoz semmi kétség sem fér szerinte (NyK. XXIV. 38.). Ugyanily határozottsággal ismétli állítását ujabban (u. o. 473.), kijelentvén, hogy az emlitett két «tavdai» vogul hónapnévben «a *nāj*-nak ‚lux, splendor' értelme elvitázhatatlan». No vizsgáljuk meg, menynyire elvitázhatatlan!

Hunfalvy Pál, a magyar összehasonlító nyelvtudomány ujjá ébresztője s tudományos irányának megindítója, rendkívül terhes feladatot a viszonyokhoz képest kielégítő sikerrel oldott meg Reguly éjszaki vogul hagyatékának közlésében és értelmezésében. Ő nem támaszkodhatott elő közlésre, emlékezetre, vagy szemléleti benyomásokra fáradságos munkájánál; előtte holt betű, gyér szavú papir feküdt, számára érthetetlen célzásokat és vogul zsargonban elferdített, értelmükben kifürkészhetetlen szibériai orosz tájszókat tartalmazó jegyzetekkel. Bizonyára nemcsak órákat, hanem esetleg napokat kellett eltöltenie egy-egy adaton való elmélkedéssel; de még akkor is, ha olyan világosnak tetsző jegyzetekkel volt dolga, mint pl. *kwol* «jurte», vagy *pāl* «bank», a dologról alkotott képzete igen lényegesen eltérhetett a valóságtól, illetőleg Regulynak ez emlékeztető följegyzésekhez kötött képzetétől. Nem lehet ennélfogva rajta megütköznünk, ha itt-ott felfogásaiban,

illetőleg meghatározásaiban tévedésekre akadunk s hogy adatai fölhasználásában általában kritikai óvatosságra vagyunk utalva. Ez utóbbinak szükségét többször volt alkalmam világos példákkal igazolni e folyóiratban is, s annál súlyosabb beszámítás alá esik, hogy ellenfelem egyszerüen hitelesnek elfogad ilyen «fenyű-fény-hó», «nyír-fény-hó»-fele értelmezést, a nélkül, hogy számot vetne annak homályosságával, sőt tovább menve következtetéseket épít rá s a kezdő köteles szerénységével éppenséggel egybe nem férő mértékfölötti önérzettel handabandázik velük ellenem.

Ha megnézte volna Hunfalvynak jegyzetét ez adatokhoz. (Vog. f. és nép 114 és 320. ll.), akkor láthatta volna, hogy ő a szóban forgó vogul hónapneveket *Ahlquist* leveleiből tudja, melyeket Schiefner közölt a szentpétervári akadémia «Bulletin»-jeinek XVI. kötetében. E levelek nyelvészeti tartalmát Hunf. már előbb magyarúl is kiadta «Egy vogul monda» cz. akadémiai rendes tagsági székfoglaló értekezésének toldalékában (Akad. Értesítő XIX, 318. l.), melyet ha megnézünk, azt tapasztaljuk, hogy Hunf. ott nem «fenyű-», ill. «nyír- fény- hó»-nak fordítja a kondai vogul «*tári-náj-jonkep*» és «*kel náj-jonkep*» hónapneveket, hanem azt mondja, hogy ezek értelmükben «megegyeznek a lozvavidékiekkel» (t. i. hónapnevekkel). S ugyancsak ott közölve van Ahlquist nyomán a lozvavidéki megfelelő hónapnevek közt «*tar- il- jonkep* tannen -splint -monat», «*kel- il- jonkep* birken-splint- monat». Már ebből rájutott volna tisztelt birálóm, hogy a «*náj*»-nak «fény», vagy plane «nap»-féle értelme inog s a legkevésbe sem elvitazhatatlan.» Azonban ha még tovább ment volna kutatásában, meg helyesebben értesülhetett volna a czáfolatához szükséges nyelvi adat alkatáról. Hunf. ugyanis nem pontosan írja ki Schiefnert, kinél e két adat így van írva: *täri-näi-yoṅqep, qel-näi-yoṅqep* (az *ä* alúl pontozva Lepsius irásmódja szerint nyílt *e* értekkel); összezavarja a «fenyő» jelentésű Reg.-féle *täri* jegyzetet (melyet ő ilyen alakban helyesen idéz Vog. f. es nép 86. l.) a Reg.-féle «*târi* kranich» jegyzettel (Hunf. «*tari* daru» u. o. 89. l.), azután nem találva Regulynál világos magyarázatot az Ahlquist-fele *näi*-re, azonosítja azt a *nāj*-jal (melyet később, megfeledkezve az Ahlquist-féle «splint» fordításról, «fény»-nek fordít), végül nem veszi számba az Ahlquist-fele *q* betű *kh* hangértékét. Oda tehát ily módon a *nāj* alak hitelessége is. Most ha még tovább haladunk nyomozásunkban, kiderül, hogy Schiefner is rosszúl közli Ahlquist adatát. Ez utóbbinak t. i. szótári jegyzeteit ujabban kiadta kézirati hagyatéka alapján a Finn-Ugor Társaság («Wogulisches Wörterverzeichniss von Ahq. Ahlquist. Helsingfors, 1881.») s ebben a szóban forgó adatok így vannak jelezve: *täri- ńäi- joṅqep. qēl- ńäi-j.* s meg van magyarázva «*ńäi* bedeutet baumsplint.» Tehát sem nem *nāj*, sem nem *näi*, hanem *ńäi* s értelem szerint nem «nap», nem «fény», hanem

ad hoc «baumsplint» (azaz a fa kérgét követő ifjabb, külső gyűrűs rostrétegek, melyek a régibb belső rétegektől dúsabb nedvtartalmuknál, világosabb színüknél és lágyabb alkotásuknál fogva különböznek). Mindezen tévedések tetejébe kisül, hogy a «baumsplint» értelemmeghatározás is félreértés s a szó igazi jelentése: «b a u m s a f t.» Az én megfigyelésem szerint a kondai vogulban *ńäi'* éjszakiban *ńai'* (tő: *ńäγ-, ńaγ*) «древесный сокъ», fanedv, falé; továbbá *täri- ńäi'- joṅkhėp* az orosz junius, *khol-ńäi'-j.* julius. A *ńäi'* itt adott értelme egybehangzik Ahlquist levelének azon állításával, hogy a kondai «*täri-näi-yoṅqep*» stimmt überein mit dem loswinschen namen *tär- il- yoṅqep*» vagyis hogy KV. *ńäi'* = LV. *il* (recte: *il'*). Az *il', īl'* szónak t. i. értelme: «сокъ», nedv; Reg.-nál: *il'* saft, *täri-il'* fichtensaft od. wasser zum trinken, tannensaft; a votjákban is: «*il'*, Kaz. *ėl'* nyers (hús v. fa); nedves, *ėl'-ńań* (Kaz.) tészta (tkp. ‚nedves kenyér'), *ilis* nedves»; hasonlóképpen: zürj. *ul'* «feucht, frisch, roh». A Lozva mellékén én is hallottam a *täri- il'- jąṅχėp* «fenyőnedv-hónap» nevezést május tájára és a *khōl- il- jąṅχėp* «nyírnedv-hónap»-ot junius tájára alkalmazva. Castrén a déli osztják nyelv területén ugyanily neveket jegyzett föl: «*unз- ele- tīliś* fichtensplint-monat, mai; *sūmet-ele-tīliś* birkensplint-monat, juni», melyekben *elē, elle* «splint»*) összevetve a finn *jälsi* «fanedv» szóval) = vog. *il'.* Az oka pedig a hónapok ily elnevezésének az, hogy ezen idők alatt nyerik a kellemes ízű fenyő- és nyírvizet, melynek czéljából a kérget lehántják s a fa kiválasztott nedvét nyírhéj-edénybe kaparják. — Ez a története a «f a n e d v» s z ó «n a p p á» v a l ó v á l t o z á s á n a k, melyhez «semmi kétség nem fér», mely «elvitázhatatlan.»

No de azt hiszem, immár túlos túlon sat sapienti s csak az marad kérdésnek, hogy mennyire áll ma tisztábban a *nap* és *ember* szók eredetének problémája a világosság azon fokához képest, melybe e problémát az «Ethnographiá»-ban közölt hypothetikus magyarázatok helyezték, más szóval: mi az a tudományos eredmény, melyet e sok vitatkozással, hely- és költségvesztegetéssel *szereztünk?*

*

Most pedig fordúljunk tekintetünkkel a «tettek más mezejére«!

Rettenetes műveletek látványa tárúl itt szemeink előtt. Reszkess Bizáncz! Argumentumok, tisztázatlan kérdések és feladatok bástyája várja a hős ostromát, de ím ő mielőtt fokosát reá sujtaná,

*) Ahlquist vogul szójegyzékében is «*il* baumsplint», mely utóbbi szót, úgy látszik, «baumsaft» értelemben használják. V. ö. erre nézve Ahl. osztják szótárában: «*jitėp* baumsaft, splint. Finn. *jälsi.*»

a falon levők rémületére egy lehullott kődarabon mutatja be ádáz kedvteléssel vitézi erejét. Zúz, vág, tör, bököd, emel, döf, tol; porlik fegyvere alatt a törmelék ... Uram, teremtőm, mi lesz ebből?! ...

A magyar műveltségszók terén tett szerény vizsgálódásaim egyéb érdekes eredmények mellett annak nyomára is vezettek, hogy több e körbe tartozó szava van nyelvünknek, melyet, mivel megfelelője eddigelé főkép a szlávságból volt ismeretes, idegen eredetűnek itéltünk; melynek azonban pontosan egyeztethető mása föltalálható az ugor nyelvekben is, még pedig olyan alakban, mely szláv (ill. indogermán) forrásra vissza nem vezethető. Ilyenek pl. a magy. *vidra, viza* és *lapú* szavak, melyeket a szláv *vydra, vyza* és *lopuch* alakok átvételének tekintenek; de melyek kifogástalanúl egyeztethetők az osztj. *vondėr, vunǯ (uns)* és vog. *ląpėňk* azonos, ill. rokon jelentésű szavakkal is a nélkül, hogy az utóbbiak alakját a szláv, ill. indogermán nyelvekből megfejthetnők. Az ily műveltségszókat ennélfogva, szemben az indogermán nyelvek megfelelő alakjaival, mai ismereteink alapján egyelőre eredetieknek tarthatjuk az ugorságban s lehetségesnek kell gondolnunk, hogy ezen esetekben az indogermán nyelvek voltak az átvevők, mely fölvételre t. i. alapúl szolgálhat a nyelvi körülményeken kívül az a bizonyára több évezredes érintkezés is, mely az ugor s más részről az indogermán nyelvek egyes ágai (különösen az árjaság és szlávság) közt már a történet előtti korban is fönnállott. Természetes, hogy nem könnyü világos pillantással behatolni az ősrégi korok homályába s hogy a szakembernek ily természetű kutatásoknál saját szakja területén is vajmi könnyen eshetik tévedése, s még inkább gyakori ez, ha észrevételei tőle idegen szakterület fölkeresésére kényszerítik. A tudomány társadalmában ebből nem is csinálnak nagy dolgot, mindnyájan mindenben nem lehetünk egyformán tájékozottak; munkabeosztás és szakrendszer uralkodik itt is s ha előfordúl, hogy az egyik szak munkását kutatásának útjai a tőle idegen szak területére kényszerítik, rendesen szíves útmutatást talál esetleges tévedéseiben az illető szak képviselői részéről. A jóakaratú idegennel szemben a l o v a g i a s s á g a tudomány terén is kötelező. Lám Miklosich a magyar nyelv szláv elemeit kutatva, számos részletben tévedett; de azért a szláv kulturhatás eszméje iránt táplált minden antipathia mellett egy magyar nyelvésznek sem jutott eszébe, hogy abból nagy gaudiumot csapjon, hogy ime Miklosich a magyar nyelvtörténetben ennyire tájékozatlan, hogy ezt sem tudja, meg azt sem tudja. Csak a budapesti egyetem szláv tanszékén uralkodnak erre nézve más felfogások. Ennek képviselője fentebb érintett szerény véleményem előterjesztésére egyszeriben, minden érthető ok nélkül oly bőszülten tör elő, mintha legalább is a szláv föld valamely tartományát állott volna szándékomban elpusztítani.

Csak úgy repülnek szegény fejemhez a «szemfényvesztés», «ferdítés», «botlás» s más efféle kifejezések. A legszigorúbb tárgyilagossággal, a sértő kifejezések minden viszonzása nélkül tettem meg észrevételeimet erre a förmeteges czikkre. Rámutattam, hogy a legnagyobb szláv nyelvész, Miklosich, 1875-ben idegen eredetűnek itéli a szláv *lopuy* szót s hogy az ellenfelemtől vitatott nézet 1871-ből való. Fölhívtam figyelmét néhány szláv-ugor kulturfogalomra vonatkozó szóegyezésre, melyekben az ugor eredet bizonyitékai világosan jelentkeznek. Utaltam ismét arra, hogy bár a probléma részletei homályosak, de általában az ősi kulturai érintkezés lehetősége ugorság és szlávság közt történetileg is igazolható. Ezek mellett azonban teljes beismeréssel kijelentettem, hogy «a szláv *vydra* lehet az ugor *vondėr* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak, nem lévén tényleg — megengedve az ellenvetés helyességét — a szókezdet hangalkata elég erős bizonyiték a magyar-féle eredet kizárólagos lehetőségének fölvételére» (NyK. XXIV. 207.).

Ezek után az lett volna méltán elvárható, hogy a vita esetleges folytatása a fölvetett nagy jelentőségű kérdéseket, a kimutatott ugor-szláv (ill. indo-germán) szóegyezések viszonyát tisztázza, hogy magyarázatát adja a magy. *ólom*, vog. *wōlėm* és szláv *olovo*, a magy. *laboda*, vog. *lūpänt* és szláv *loboda*, az osztják *vonder* és indo-germán *udra* (szláv *vydra*), valamint a többi ily esetek alaki és jelentesbeli hasonlóságának. Mindez azonban nem történt, hanem e helyett ellenfelem a fönt idézett világos nyilatkozatban elejtett régibb nézetemet rántja újból elő s a hozzá fűzött valóban igen mellékes és fejtegetéseim folyamán tekintetbe sem vett megjegyzésem «kétségbeesett kisérlet»-én fitogtatja, hogy ő mily tudósa a szláv-litván hangviszonyoknak s hogy én mily keveset értek hozzájuk.

Hát én mindenesetre mély hódolattal hajlok meg e nagy tudás előtt, bár azt hiszem, hogy a maga részéről oly élesen föltüntetett többlete az én csekély ismereteimhez képest épp oly kevéssé válik dicsőségére, mint amily kevéssé kell nekem szégyenkeznem a megfelelő kevesebblet miatt. Elvégre is szerény munkásságom irányának egyetlen ismerője sem várja tőlem a szláv-litván hangtörvények tisztázását; mert ha magyar összehasonlító nyelvészeti tanulmányaim közben hébe-korba rá voltam is utalva, hogy betekintsek e szakterületre, alig mondhatja valaki róla, hogy ez valami nagyképüsködéssel, a különös szakismeret hivalgásával történt volna. Elég baj az nekünk, «szerencsétlen» magyar nyelvészeknek, hogy egyetemünk szláv tanszékének mintegy másfél évtizedes fennállása után is még mindig Miklosichhoz kell fordúlnunk magyar

(ill. ugor) és szláv nyelvi birtokkérdésekben s ha nem mindenkor találunk pontos és világos útbaigazítást, ezt bizony legkevésbé illik annak gúnynyal fölhánytorgatni, kinek hivatalából is folyó kötelessége lett volna az erre vonatkozó forrásmunkát számunkra elkészíteni. A szláv *vydra* és litván *údra* viszonyára nézve tett mellékes megjegyzésemben is világosan tekintélyre hivatkozva írom: «a mint Mikl. szótárából láthatjuk, egy litván rövid *u*-nak megfelelhet a szlávban is *u*». Erre idézett példáimon ellenfelem a következő szavakkal gúnyolódik: «érdekes és igen jellemző, hogy M. mikép állapítja meg két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz. Miklosich Etym. Wbuch. munkájában lapozgatva, véletletlenűl rátalál 3, mondd három esetre, a melyben a litván — tudja a jó Isten (már legalább M. nem tudja) miért — rövid *u*-t tüntet fel a szláv *u*-val szemben és kész a hangtörvény: ‚litván rövid *u*-nak megfelelhet a szlávban is *u*'.» Hát erre a következő megjegyzéseim vannak: 1. Eszem ágában sem volt és semminemű hivatottságot sem érzem magamban rá, hogy én a szláv és litván «két rokon nyelv hangtani viszonyát egymáshoz megállapítsam», vagy hogy bárminő «hangtörvényt» közöttük fölállítsak; ez az imputatio csak nem jóindulatú felfujása annak a fönt is idézett szerény megjegyzésemnek, hogy a mint Mikl. szótárából láthatjuk . . . megfelelhet . . . — 2. Ez a vélemény éppenséggel nem «3, mondd három esetre» van alapítva, hanem — s ezt ellenfelemnek sokkal jobban illik tudni nálam — egész sereg esetre (l. pl. Mikl. szótárának *jucha, kupŭ, kurŭ, kuri-, lub, pustŭ, puzyrĭ, šumŭ, šut-, dur-* stb. czikkeit), melyek akkor is igazolják, hogy «litván rövid *u*-nak megfelelhet a szlávban is *u*', ha a litvánban jövevény szók is a szlávságból. — 3. Mikl. szótára ez esetekben nem figyelmeztet a litván szavak átvett voltára, holott ezt megteszi pl. a szláv *tjudo, čudo* «wunder» szó czikkében («lit. *cudas, čudas* entlehnt»), vagy a szláv *jucha* «jusculum» szónál («lit. *juše*; entlehnt *juka*», hol tehát az átvétel mellett az eredeti alakot is jelzi). Külön kérdés, hogy vajjon a nem ősi rokonságon alapuló közös *u* hangmegfelelések alkalmasak-e arra a czélra, melyből kiindúlva reájuk hivatkozás történt. Természetesen erre tagadólag kell válaszolnunk s egy szakértő objektiv felvilágosításának éppen ezt (hogy t. i. a felhozott példák nem bizonyítanak, mivel jövevényszók) kellett volna kiemelni. Egyébként nem tettem függővé a litv. *údra* = szláv *vydra* egyeztetés helyességét attól, hogy vannak-e e két nyelvágban közös *u* hangmegfelelések, vagy nem s hűtlen idézet az ellenfelemtől, midőn a «*vydra*=*údra* egyeztetésre» alkalmaztatja velem a «romba dől» kifejezést (499. l. 11. sor), holott én ezt a szóban forgó egyeztetés «okvetetlenségére» alkalmaztam («ha a dolog így volna ... az egész szláv *vydra*=litv. *udra* egyeztetés okvetetlensége romba dől»). Mert ez két dolog; az én eredeti szavaim t. i.

azt jelentik, hogy a lit. *udra* megfelelője hangozhatik bár a szlávban *vydra*-nak, de nem kell okvetetlenül így hangoznia, hanem hangozhatik esetleg — föltéve, hogy van litv. *u* = szláv *u* őskori hangmegfelelés — *udra*-nak is.

Tényleg nincsen őskori litv. *u* = szláv *u* hangmegfelelés; a lit. *ū* szabályos mása a szlávban *y*, a litván *u*-é *ŭ* (ъ). A *vydra* szóra nézve közömbös, hogy a litván *údra* alak kezdő magánhangzójának hosszúsága eredeti-e, vagy csak újabb keletű (a mint a rövid hangzós zd. szkr. *udra*, ófeln. *ottar* stb. alakokból következnék); mert egy régibb rövid hangzóju litv. *udra* alaknak szabályos szláv **ŭdra* másából is csak *vydra* fejlett volna. Igy magyarázza a *vydra* alak keletkezését Miklosich («asl. *vydra* aus *ŭdra*» Etym. Wb.).

De másrészt tagadhatatlan, hogy a magy. *vidra* szabályosan megfelel az osztják *vondėr* alaknak és társainak. Vajjon lehet-e ily körülmények közt biztosnak tartanunk, hogy nem eredeti szó, hanem a szláv *vydra*, *vidra* átvétele?!

Azt hiszem, e kérdésben csak annyira vagyunk, mint a mennyire e tárgybeli multkori czikkemben jutottam: «Az ugor *vondėr* szó mellett a megfelelő indg. alakokat átvételből magyarázhatjuk legalkalmasabban.» «A szláv *vydra* lehet az ugor *vondėr* szabályos magy. *vidra* másának egyenes, vagy közvetett átvétele; de lehet ettől független megfelelője is a litván *údra*-nak» (l. fönt 207. l.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Hold ,reggel'. Nyelvemlékeinkben egész a XVII. századig kimutatható a *holval*, *hollal* szó ,reggel' és ,holnap' jelentéssel; ebből az következik, hogy volt valaha egy reggelt, hajnalt jelentő **hol* főnév (ill. **χol* = vogK. *χol*). De volt valaha a *hold* főnévnek is — megmaradt ,luna' jelentésén kívül — ,reggel, hajnal' jelentése. Ez következik a régi nyelvben gyakori időhatározóból, mely így hangzik: *holdá*, *holdá kelve*, *holtá kelve*, *holté kelve* = ,holnap, holnap reggel'. *Hold-á* a lativus *-á* raggal tkp. ,reggel-re, reggel-re kelve'. (A *hold-á*, *holt-é* alapszavának megfelelője szintén megvan a vogulban, osztjákban: *χolt* stb. vö. Budenz MUSz. 105). — De van még egy bizonyíték: a *hold föld*. Mert ez kétségkívül a német *Morgen* vagy a szláv *jutro* fordítása. («Nach herrschender Ansicht ,morgendliche Arbeit für ein Gespann, was ein G. an einem M. pflügt'; ähnlich mlat. *dies:* tantum terræ quantum quis per diem uno aratro arare potest.» Kluge. Vö. még horv. *jutro zemlje*, tót *jutro* hold föld: *jutro* tkp. reggel.)

SIMONYI ZSIGMOND.

Ősvallásunk egy-két ‚nyelvi emléke'.

III.
A ‚*hajnal*' szó.

Ősvallásunknak harmadik nyelvi emléke! Lássuk, hogy bizonyítja meg Munkácsi az igazeredetűségét. ‚Ha a magyar *nap*, úgymond, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony». S hogy ez így van, mutatják a vog. *khuj*, *khoj* «hajnal» s a finn *koi* «stria lucis, prima lux matutina» jelentésű szók, melyek a *hajnal* szót összetételnek tüntetik föl s *haj* előrészéhez úgy viszonylanak, mint déli vog. *khoj* «crines» a magy. *haj* id., vog. *vōj* a magy. *vaj*, vog. *suj* «hang, zaj» a magy. *zaj* szókhoz. A *haj-nal* utórésze a «nő» mélyhangú másának nyilván olyan kicsinyítő képzése, mint a zürj.-votj. *nil* «leány» szó (vö. vog. *tąrėmlė* istenke, osztj. *vojlė* állatocska), melynek szabályos nyugati ugor megfelelői: finn *neite*, *neita* «virgo, sponsa», lapp *neita* id. Jóformán ezen elavult magy. *nal* s nem valamely, a vogul *nâj*-nak megfelelő képzőtlen alak teszi előrészét a *nap* szónak is.» (Ethnogr. 4:51.).

Senki sem tagadhatja, hogy Munkácsi értelmezése nem szellemes, de végre is a szellemesség maga nem lehet mértéke valamely szómagyarázat hitelességének, hacsak valódi nyelvészeti bizonyságok nem kapcsolódnak hozzá alapképen. Pedig ennek épen az alaperőssége hiányzik; mert ugyan mire is építi Munkácsi értelmezését? ‚Ha a magy. *nap*, mondja, alaprészeiben egyezőleg a vogul mythosszal ezt jelenti: «Hajnalasszony fia», mi természetesebb, mint hogy a *hajnal* alaprészeiben ezt jelentse: «Hajnal-asszony».' Ámde, mint kimutattam, a *nap* etymonja nem lehet «hajnalasszony fia», a két név közt föltett szoros kapcsolatnál fogva tehát egyszerűen folyik a következtetés, hogy a *hajnal* szó alapértelme se lehet: «hajnal-asszony». Ez az etymon azonban még nincsen kizárva föltétlenül, mert a két szó közt nem kell okvetetlen mythologikus viszonynak lenni, mint a hogy M. gondolja; lehetséges ez

abban az esetben is, ha az «aurora» jelentésű *χoj, χuj* szó használatos a vogul mythologiában, mint a hajnalnak megszemélyesítése, még pedig vagy magában mint a hajnalistennő neve, vagy a *nâj* «nő» szóval összetéve. Ha ezt Munkácsi ki tudja mutatni, elfogadható magyarázata. De nem hiszem, hogy merne reá vállalkozni, mert a szóbeli nevek sohasem jelölik a hajnalistennőt. Könnyen érthető dolog, hogy M. értelmezésének meglatolásánál legkevésbbé sem lehet döntő az a körülmény, hogy alakilag legcsekélyebb kifogás sem emelhető ellene, mert tisztán a formai szempont nem lehet irányadó az etymologizálásban.

Ha már egyszer benne vagyok a *hajnal* szó ügyének tisztázásában, megpróbálom eredetét homályos burkából kifejteni.

Valódi, tudományos értelemben vett magyarázatot — a régibb tapogatódzások helyébe*) — Budenz adott a *hajnal* szóról. ‚Eddig is bizonyosnak vettük, írja szótárában (104. l.), hogy a f. *koi* «aurora»-nak van köze a m. *hajnal*-val, mely ugyanazt teszi; csakhogy ez utóbbinak további képzése homályos maradt. Most azonban, hogy a *koi*-ban egyszersmind «splendere, lucere» jelentésű igetőt ismertünk föl, könnyű az egész *hajnal* szót is egyéb magyar analógiák szer. megfejteni. Az ebbeli *haj-* igének momentán (*-n* képzős, vö. *köszön-* stb.) alakjától, azaz *hajon-* (**hajonik, hajnik* «lucescit, megvirrad») igétől lesz *hajnal (hajnala)* épen úgy, mint *fonal, fonál (fonala-)* a *fon-*, vagy *kötêl (kötele)* a *köt-* igétől. E mellett egészen nyilt kérdésül maradhat még ezen *l*-es végképzőnek mivolta, gyaníthatjuk bár, hogy az csak oly természetű, mint az oszt.-vog. *χatel-, kātel-, χotel*-beli *l.*‘

Budenz értelmezése meggyőződésem szerint minden tetszetessége mellett sem adja igazi megfejtését a *hajnal* szónak. Mert utóvégre az a körülmény, hogy e névnek *haj-* része testvére a finn *koi*

---

*) Alig méltó a megemlítésre Dankovszkynak ábrándos elmefogása (Krit.-Etym. Wörtb. 417.), mely szerint a *hajnal* édes egy testvér a görög *φαινολίς* névvel: *φαινολίς ἠώς* Homerosnál. — A vele egykorú Kassai magyarázata értelmében (Szókönyve 2 : 342.) a ‚*hajnal* loco *hajlan* (áll) per methatesim: a nap *fejhajlása* keletre‘. — Ipolyi szintén a *hajolni (hajlani)* igével ejti kapcsolatba a *hajnal* szót (Magy. Myth. 282.), mely szerinte így ‚a hasadás, előtörés, előhajlás, értelmével találkoznék, a mint a feljövő világosság vagy nappal a sötétségből előtörve úja és körmeivel, vagy lábújaira emelkedve, előhajolva képzeltetett‘. Különben már Kassai és Ipolyi előtt Kresznerics is az «inclinare» értelmű *haj-* igetőhöz köti a *hajnal* szót (Szót. 1:216.) — A NagySzótár magyarázataszerint a *hajnal* eredetileg időhatározó s am. reggel, korán reggel, napkölte előtt. Gyöke: *haj*, vagyis a nyilást jelentő *aj* (pl. *ajtó*); ebből lett a *val* instructivus raggal *aj-on-val* v. *haj-on-val* v. *haj-on-nal* s összébbhúzva *haj-n-nal*, *haj-n-al*.

«aurora» névnek, még nem teszi teljes világításba az egész *hajnal* elnevezést. Hiszen Budenznek saját vallomása szerint végső *l*-jének mivolta ezután is csak ,nyilt kérdés'-nek marad. Már pedig csonka magyarázatban nem nyugodhatunk meg, főleg ha módunkban áll teljeset s valóbbszinűt adni helyette.

A *hajnal* etymonját hitem szerint csak a napnak egyéb részeit jelölő szavainkkal kapcsolatban tehetjük teljesen tisztába; azaz előbb meg kell vizsgálnunk, milyen ezeknek az eredetük; ha ezt megtettük, néznünk, mily jelentésbeli kapcsolatban állanak a *hajnal* névvel. Ha pedig már ennyire jutottunk, a keresett etymon úgyszólván magától kifejtődzik homályos burkolatából.

A «dies» főrészeinek egyéb nevei a *hajna*lon kivül tudvalevőleg ezek: *holval* (a régiségben közkeltű szó) «aurora, tempus matutinum; morgen, morgenröthe»; *reg, reggel, (*regvel)* «diluculum, mane; morgen»; *nap, nappal (*napval)* «dies; tag»; *est, estel (*estvel)* «tempus vespertnium, serotinum; abend». Vegyük szemügyre őket egyenkint.

A *holval*-nak eredetét már megvilágítottam a Nyr. mult évfolyamában (337—343.), a hol kimutattam, hogy e szó voltakép összetett név; első része a *hol* rokonnyelvi alakok (osztB. *χolá* | osztIrt. *χodaj* || vogK. *kol* | vogL. *kuol* || zürj. *kia, kila)* tanubizonysága szerint = «diluculum, aurora, mane; morgen»; míg a *val* részre nézve két eshetőség van, t. i. vagy a «lux, splendor» értelmű finn *valo, valu* | észt. *valu, valge* | mord. *valda, valdo* szóknak képmása, vagy pedig a finn *vuode (vuote)* | észt. *võde* «idő» jelentésű név lappang benne. Az idéztem rokonnyelvi és nyelvtörténeti erősségek egész világosan az első lehetőség elfogadása mellett szóltak. A *holval* szó etymonja tehát: «matutina lux, aurorae lux; morgenlicht, morgenröthe».

E névnek megfejtése kétségtelen fölötte megkönnyíti a *nappal, reggel, estel* szóalakok eredetének délszinrehozását. Egészen bizonyos ugyanis, hogy ezeknek régenten *napval, regvel, estvel* formájuk volt. Az analogia pedig azt kivánja, hogy a *holval* szónak *val* része s az ezeknek második tagja között valami szorosabb kapcsolat legyen (mert egyazon fogalom részeinek jelölői), azaz hogy eredetükre nézve egyezők, vagy legalább közelállók legyenek egymáshoz. Lássuk, a nyelvtörténeti s rokonnyelvi bizonyságok megerősitik-e, vagy esetleg lerontják-e föltevésünket.

Azt kimondhatjuk általánosságban, hogy a *napval, regvel, estvel* szóalakok *val, vel* tagja csakúgy nem lehet rag, nevezetesen instructivus rag, mint nem a *holval* szóe (a megokolást l. idézett nyelvőri czikkelyemben 337. és 340.).

A mi pedig külön a *nappal (*napval)* szót illeti, nincs kétségem benne, hogy összetett név, mely így elemzendő: *nap+val*. A régiség egész világosan szól a mellett, hogy a *val* eredeti jelen-

tése «lux, splendor» volt, vagyis hogy a finn *valo, valu*, észt. *valu, valge* stb. szóknak kétségtelen ikertestvére. Állításom igazolják a következő példák: Az vr a vylagossagot nevezee *nappalnak* es a seteetet eeynek (JordC. 5). Éffelikor hogy volna, oly nagy fényesség szállá meg az egész hegyet, hogy azt hinnék, hogy *nappa* volna (ÉrdC. 674. a). Oly nagy világosság volt, mintha *nappal* lettl volna (Zvon: Post. 20:67.). *Nappalkor* munkánkat irigy sötétség el nem titkolhatja, mert meglátja nagy ég (Zrínyi 10:134.). Mint szép fényes *nappal* mi országunk tündöklött (Listi: M. Márs 177.). A *nappal* ki-fejtődzik az éj barna pólájából (Baróti SzD: MVir. 314.). stb. Eme példákban a *nappal* szónak szembeszökőleg lux solis: sonnenlicht; napvilág (pl. *nappalkor*=*napvilág*kor; a *nappal* kifejtődzik = a *napvilág* kifejtődzik stb.) a jelentése, tehát ezek szerint a *val* tagadhatlan ivadéka a *valo, valu* névnek. — Ugyanezt egyéb nyelvtörténeti példák is igazolják, főleg a következők: *Nap velag* midőn allatokat megzepőit (DebrC. 352.). Az baglyoknac nem szokása, hogy *napvilágon* járjon (Vás: CanCath. 137.). Kit be fedez ey vtan az *napvilag* (Born: Ének. 229.). stb. Ezekben, mint könnyen észrevehetni, a «*napvilág*» kitétel helyébe találóan beiktathatjuk a «*nappal*» szót s ilymódon szintén bizonyolva látjuk állításunkat. Ide járul azután az a körülmény is, hogy a rokon nyelvek közül a mordvinban megleljük a *nappal*-nak jelentesbeli *ši-valda* megfelelőjét (a *valda* rész pedig a *val*-lal egyazon tőről sarjadzott), a mely eredetileg szinte «sonnenlicht» jelentésű, de azonmód, mint magyar társa «tageslicht» értelemben is használatos.

A *nappal* név tehát kétségkívül a **nap-valo* összetételnek fejleménye. A régiségben, valamint mostanság is, két jelentése van e szónak: 1) dies; tag. 2) luci, interdiu; bei tage. Tehát, mint látjuk időhatározói alkalmazása is van.

Föltehetjük, hogy az időhatározói alak egykoron eltért a főnévi formától, de idővel a népetymologia, mely tisztán a látszat után szokott indulni, hasonlóvá képezte őket. Abban ugyanis alig kételkedhetünk, hogy a *nappal* időhatározói szerepében régenten rendszerint el volt látva a «tempus»-t jelölő *-t* vagy *-n* raggal. (Ezt még akkor is föl kellene tennünk, ha a *val* részt a *vuode, vōde* szóból akarnók leszármaztatni). Hogy később mért vesztette el ezen elemet, arra nézve két eshetőséget is gondolhatunk. Egyik az, hogy nyelvünk általában szereti az időjelző ragokat elenyészteni; a másik, mely sajátosan erre az esetre vonatkozik, abban találja alapját, hogy a nyelvérzék a *val* részt időjártával összetévesztette az instructivusraggal. Az utóbbi eset — legalább nekem — valóbbszinűnek tetszik.

Külön véve a *reggel* (**regvel*) szót, ezt is a *nappal*-nak analogiája szerint így kell elemeznünk: *reg*+*vel*. A *reg* eredetét illetőleg nem szükség eltérnünk Budenz magyarázatától (l. MUSz. 649—50.); hogy pedig a *vel* részben is a *valo, valu* név ivadékát

lássuk, a régiség elég erős alapot nyújt a következő példákban: *Reggel* nem lészen többé, az nap sem szolgál (Mél: Sz. Ján. 524.). A nap fel költét elől veszi az hajnal és *reggel*, midőn virrad és világosodik (Com: Jan. 6.). Aldozathnak keweree ne maraggyon the nalad *reegghelyg* (JordC. 59.). Lészen olly *reggel*, mellynek estvelét nem fogod látni (Mad: BHal. 73.). stb. E példákban a *reggel*-nek magától megtetszőleg «matutina lux; morgenlicht; regvilág» jelentése, tehát a *vel* részre «lux, splendor» értelem esik. E mellett szól az a körülmény is, hogy a *reggel* szót a régi nyelvben nem egyszer találjuk helyettesítve a *holval* névvel, a melynek *val*-ja elvitázhatlanul azonegy a finn-észt *valo, valu* szóval: *Holuatol* foguan mend maiglan al a mezőn: de mane usque nunc (BécsiC. 4.). Aloǵ *holnaliglan:* dormi usque mane (u. a. 7.). Semyt *hollara* ne hagyon: nec remanebit quidquam usque mane (JordC 87.) stb. — Azután a mordE. nyelvben a «morgen» fogalom kifejezője: *valske*, a mely név a *valo, valu, valge, világ* stb. szavakkal ugyanegy tőből fakadt (l. MUsz. 582.), tehát voltakép «lux, splendor» jelentésű s így a *reggel vel*-jéhez szépen odaillik. De egyéb ugor nyelveknek a «mane» fogalomra használt szavai is eredetük szerint majd mind a «világosság»-ra mennek vissza. Már pedig föltéve, hogy a *vel* az «idő» értelmű *vuode, vōde* szónak származéka, akkor, mivel társa, a *reg* főnév valójakép «sötétséget homályt» jelent, a *reg-vel* összetétel épen nem volna megegyeztethető a «morgen» fogalomhoz kapcsolt «lux, splendor» képzetével. — E szerint a *reggel* név etymonja csakis: *reg+vel (valo)* «lux, matutina; morgenlicht» lehet.

Nehezebb a «lux» jelentés belemagyarázása az *estel (*estvel)* szó *vel*-jébe; véleményem szerint mindamellett ennek is ugyanaz az eredete, a mi a *holval, nappal, reggel* összetételek második tagjának. Az *est* név eredete a Nagy Szótár szerint egybefügg az *esni* igével, tehát nem egyéb, mint: «*eset*», azaz: «*nap-eset*». Budenz elveti e magyarázatot s a finn *ehtoo (ehto)*, lapp *ikto* stb. szavakkal egyezteti az *est* szót (l. NUSz. 799.). Ha megtekintjük a NySzótárt, határozottan Czuczoréknak kell igazat adnunk, mert ebben egész csomó példát találunk arra, hogy az «occidens solis, occidens; sonnenuntergang» «*nap-eset*»-nek van mondva: *Nap essetiglen:* usque ad occasum (FestC. 7. 54.). Mene *nap esetre* (TelC. 218.) stb. A finn *ehtoo*, lapp *ikto* és társaik különben is nagyon hihetően germán eredetűek (l. Simonyi: MagyNy. 2:215.). — Igaz ugyan, hogy az «abend» fogalomhoz a *valo, valu* szó «lux, splendor» értelme nem igen talál, de könnyen föltehetjük, hogy az *est-vel* összetétellel kezdetben nem is egyenesen a sötétség beálltát, hanem a napnyugvással járó szürkületet, pirosságot akarták kifejezni (ily értelemben még most is sokszor élünk vele), azaz eredeti értelme: «abenddämmerung; crepusculum vespertinum» volt. S így aztán

a «lux» jelentés nem lehet akadálya a *valo-*, *valu*-val való rokonításnak. De meg nem is kell okvetetlen felvennünk ezt az esetet, mert nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy az «abend» fogalom jelölésére eleinte csupán magát az *est (eset)* szót használták (mint még manap is használják) s csak később toldották meg a *vel*-lel az említett időjelző szók végtagjának analogiájára. Természetes dolog, hogy a *valo*, *valu* etymonját már ekkor nem igen érezhették. Ugyanezt az utóbbi esetet kell föltennünk az *éjjel*=*éj*+*vel* szónak kialakulására is, mert épen nem gondolhatjuk, hogy egyedül csak ebben lappangana az «idő» értelmű *vuode*, *vōde* szó.

Azt állítottam föntebb, hogy a *holval*, *nappal*, *reggel*, *estvel* szóalakok megfejtésével úgyszólván magától tisztázódik a *hajnal* név eredete. Kérdi valaki, miért, hogyan, mi módon? Felelem: egyszerűen azon okból, mert az említésbeli szavakkal szoros kapcsolatban van. A *holval*, *reggel*, *nappal*, *estvel* nevek ugyanis tudvalevőleg egyazon fogalomnak, a «dies»-nek különböző részeit jelölik, kell tehát valamely közös részüknek lenni. Ezt a közös elemet csakugyan megtaláltuk «lux, splendor» értelmű *val*, illetőleg *vel* végtagjukban. De az is ismeretes dolog mindenki előtt, hogy a *hajnal* név is bizonyos részét jelöli a «dies»-nek, önmagától folyik tehát a következtetés, hogy ebben is meg kell lenni ugyanannak a közös résznek, a mely megvan társaiban. A *hajnal* tehát minden bizonynyal *öszetett szó*, mely szerintem így elemzendő: *hajno*+*val*. A *hajno* nomen verbale: a **hajonik (hajnik)* igének sarjadéka (l. MUSzót. 104.), mely szorosan összefügg a «lucere, splendere», illetőleg «aurora» értelmű finn *koi*, valamint a vogul *χoj*, *χuj* «aurora» rokonnyelvi alakokkal; a *val* rész pedig a finn-észt. *valo*, *valu* név képmása.

Az analogia, mint láttuk, egyenesen kivánja a *hajnal* illyetén értelmezését. Halljuk, mit szólnak hozzá a rokonnyelvek! A vogulság rendszerint ezeket a kifejezéseket használja az «aurora» fogalomnak jelzésére: felsőlozvai *χuj-puńk*, középlozvai *χuj-päńk* (mind a kettő tulajdonkép am. «hajnalfő», tavdai *χoi-pus* (tkp. «hajnalfény»). Használatos magán a *χuj* szó is (l. Ethnogr. IV. évf. 51.), szintúgy továbbképzett *χujpeń* alakja*) (l. MUSzót. 101.). Az osztIrt.-ban *χodaj-χunt* (tkp. «morgenlicht»), osztB.-ban *χola-χuńtl* (tkp. «morgenlicht»); az észtben *koidu-valge* (tkp. «morgenlicht»); zürjénben *kia*, *kila*; lappban *kvokso* (lpF. *guofsò*) használatosak stb. — Mint látnivaló, a vogT., osztIrt., osztB. és az észt nyelvben összetett szót, még pedig oly összetett szót találunk az «aurora» fogalmának megjelölésére, melynek első tagja sajátlagosan «aurora, diluculum» értelmű (vogT. *χoj*, osztIrt. *χodaj* | osztB. *χolu*, észt. *koidu)*, míg a másodiknak «lux, splendor» a jelentése. Ez a rokonnyelvi jelenség szépen összetalál a *hajnal* névnek fölállítottuk

*) Talán ez is inkább ‚hajnal-fő'. S. Zs.

magyarázatával, mert a *hajno* rész, mint a vogul *χoj, χuj* és a finn *koi* szóknak alaki s jelentésbeli megfelelője (természetesen *-n* momentán képzővel továbbképezve) az «aurora» értelmet rejti magában, a *val* pedig teljes-tökéletes mása a finn-észt *valo, valu:* «lux, splendor» szónak. E körülmény tehát hathatósan nyilatkozik értelmezésünk mellett.

A jelentési szempont ilyformán tisztázva volna értelmezésünkben. Csupán az lehet még kérdés, hogyan fejlődött ki a **hajno-valo* összetételből a *hajnal* alak, vagyis megfelel-e magyarázatunk a hangalaki követelményeknek? Legföljebb csak az első pillantásra vehetünk észre nehézséget, a melyet egy szemesebb tekintet nyomban eloszlat. Már azonmód is nehézseg nélkül magunk elé képezhetjük a *hajnal* forma kialakulását, mint a hogy a Nagy Szótár állítja elénk, vagyis: **hajon-val* <*hajnval* <*hajnnal* <*hajnal;* de találunk ennél természetesebb s így valóbbszinű fejlődési módot is a *fonál (fonal), kanál (kanal)* szavak analogiájában. Az első tudvalevő a *fon-* igének származéka, a másik pedig egy «schöpfen; meríteni» értelmű **kan-* ugor alapigéből fakadt (vö. vog. *kōn-* schöpfen, zürj. *gum-, gun-* u. a. l. MUSzót. 4.). Mindkét forma az ugor *-m₀l* (= *-m* moment. igek. + *-d* deverb névszók.) képzőbokorral alakult meg (l. Ugor alaktan 215—16.); tehát a *fonál,* illetőleg *fonal* szó eredeti **fono-m₀l* alakból nyerte *fono-val* >*fonoal* >*fonāl-on* keresztül mai formáját; a *kanál (kanal)* pedig **kana-m₀l* ősalakokból fejlődött *kana-val* > *kanaal* >*kanāl* változatokon át. Szakasztott ilyennek vehetjük a *hajnal* hangalakulását is, a mely e szerint ily módon ment végbe: **hajno-val* >*hajnoal* >*hajnāl.* Ezen fejlődésmód, mint látnivaló, természetesebb, mint a Czuczortól fölállított s hozzá még a nyelvtörténetben is van némi alapja; nevezetesen Görcsönyi históriásénekében a *hajnal* második *a*-ját ékezve *(hajnàl)* találjuk, a mely körülmény bizonyságnak vehető arra, hogy *oa* hangcsoportból fejlődött.

A felhoztam jelentésbeli s alaki erősségek tehát, úgy hiszem, elég hathatósan és meggyőzően bizonyítják, hogy a *hajnal* valóban összetett név, a melynek *hajn-* része a vogul *χoj, χuj,* finn *koi* szóknak bővült mása és jelentése sajátlag «diluculum, aurora», míg a második tagjában, az *-al*-ban a finn *valu, valo,* észt. *valu, valge* «lux, splendor» név lappang. *Etymonja e szerint: «lux matutina; morgenlicht, morgenröthe».**

*) Befejezésül érdemes még két érdekes körülményre szemügyet vetni. Az egyik az, hogy a *hajnal* szónak a Nagyszombati codexben *halnal* alakja kerül egy helyütt elő: Tauaz időben, mikoron az nap feel kezdvnla *halnalnya* a hegnek magassagara (113.) Mátyás Flórián erre az egyetlen bizonyságra támaszkodva azt állítja, hogy a tárgyalásbeli névnek *halnal* volt az eredeti alakja, a mely szerinte ,a *holval* hasonmásának lenni látszik

v : n hangcserével; további idomulásai: *hajnal*, *hanjal*'. (NyK. 3 : 346.) Hogy ennek a következtetésnek semmi igazi alapja nincsen, alig szükség bizonyítanunk. Hiszen már maga az a körülmény, hogy nyelvemlékeinkben merőben egy helyütt bukkan elő a *halnal* forma, elégséges arra, hogy alapos gyanut keltsen bennünk igazeredetüsége iránt. Önkénytelen is arra gondolunk, hogy itt a leíró tolla alkalmasint akaratlan csúszott fölfelé s rovott a *j* helyébe *l*-et; tehát tollhibával van dolgunk, a mint Budenz is tartja (MUgSzót. 102.). Azonban e mellett egy más eshetőség is szeget üthet a fejünkbe, hogy t. i. a *halnal* combinált alak a *hajnal* és *holval* szavakból. Ezeknek a jelentése ugyanis tudvalevőleg majd hogy teljesen összevág. Már pedig épen ezen értelmi rokonságuk miatt könnyen föltehető, hogy a leíró ugyan igazában *hajnal*-t akart írni, de fülébe csengvén az azonjelentésű *holval* név is, szórakozottságában összevegyítette a kettőt és *halnal*-t vetett a pergamenre. — A másik figyelmet érdemlő körülmény az, hogy a *hajnal* egyike azon szavainknak, melyek idegen, nyelvekben is honosságot nyertek. Igy belekerült a lengyel nyelvbe *hajnal hejnal*, *ejnal* alakokban s «morgengesang» jelentésben (l. Miklosich: Etym. Wörtb. 83.); de ugyanebben ismeretes sajátlag «aurora» értelemben is (vö. *hejnal s'vita*=aurora lucet. Linde: Slov. I. 623.) Grimm állítása szerint átkerült a *hajnal* a németséghez is (l. Ipolyi: Magy. myth. 282. Ipolyi magát a munkát, a melyben Grimm ezt állítja, nem nevezi meg, csupán a lapszámot jelzi. Több fremdwörterbuch-ot megnéztem, de a hajnalt egyikben sem találtam. Végre is: fides penes auctorem! Grimmnek pedig elhihetjük, hogy igazat mond.) Szintúgy meghonosodott a hazai szlávságban ugyanoly értelemben («aurora, morgengesang»), mint a lengyeleknél. Kérdés, mily úton-módon vándorolt a *hajnal* e nyelvekbe? Ipolyi elég bőven fejtegeti eme dolgot (282—285.), még pedig azért, mert két cseh író, név szerint Hanusch és Jungmann, erőnek erejével el akarták a lengyel *hejnal*-, *ejnal*-nak magyar eredetét vitatni s a *Honidlo* szláv pásztoristennek nevével igyekeztek őket rokonságba állítani. De már Grimm megbizonyította törekvésüknek hiú voltát (Ipolyi 284.). Ugyanő észrevette azt is, hogy a lengyel *ejnal*, *hejnal* szavaknak csakúgy, mint a németbe átkerült *hajnal*-nak igazi forrása nem más, mint a magyar éji őrök ismeretes «*hajnal vagyon, szép piros hajnal, hajnal vagyon!*» kiáltása. Grimm ezen állításának alaposságát terebesen megokolja Ipolyi. Szerinte ,tudomásul van, hogy az ország tisztán szláv vidékein s városaiban régtől már s utóbbi időkig a várostornyok és várdákról magyar őrszavak, köszöntések stb. kiáltása volt szokásban; így pl. még Bélnél felhozva a beszterczebányai tót toronyőr «*szalaj virasztaj*» kiáltása, mit Bél «szóljál virrasztó, szóljál» szavakkal értelmez'. [Helyesen: *Szólalj virrasztó, szólalj*; vö. Nyr. 4:226 és 169., hol szintén szó van e dologokról. — S. Zs.] Ez a körülmény, igazat kell adnunk Ipolyinak, kétségtelen érthetővé teszi a *hajnal* szó elterjedését a felvidéki szlávság körében, a kiktől azután könnyen átvándorolhatott a lengyelekhez. Ezek különben is tudvalevőleg állandó kereskedelmi összeköttetésben álltak hazánkkal, nem is említve azt, hogy egy ideig törté-

nelmi kapocs is fűzte őket hozzánk. És ha még hozzávesszük, hogy a 16. században a magyar nyelv divatban volt egyes lengyel nemesi udvarokban, alig lehetséges, hogy teljesen tisztában ne álljon előttünk a *hajnal* átköltözése útja. Egyébként arra nézve, hogy valóban a magyar volt az átadó mind a két szláv nyelvre nézve, nem pedig megfordítva, már maga az a nyelvészeti körülmény is meggyőzhet bennünket, hogy a *hajnal* jelentésköre meg van bennük szorítva. — A mint közletője volt a felvidéki szlávság a lengyel nyelvnek, ugyanígy lehetett a hazai németség is szállítója külföldi atyjafiainak.

R. PRIKKEL MARIÁN.

A hajnal szó ujabb etymologiájához. Az összehasonlító nyelvészkedés, mely tárgya természeténél fogva többnyire a történet előtti korok rejtelmeit kutatja, méltán nevezhető a valószínűségek tudományának. Ritka eset, hogy e téren a vizsgálódás mathematikai bizonyossághoz vezessen; mert még oly világos és minden szakértő meggyőződésével egyező ténynél is, minő pl. az, hogy a magy. *száz* a vog. *sāt*, finn *sata* stb. alakokkal egyetemben iráni eredetű (zend *sata*, szkr. *çata* stb.), akadhat módszeres tudós, ki egészen kifogástalan okoskodással bizonyítja, hogy a szó eredeti, sőt elemeire bontható (Nyr. XXI, 243—49. ll.). Meg könnyebben lehetséges az ilyes olyan magyarázatoknál, melyek kezdettől fogva is csak a valószínűség szerény «igény»-ével lépnek föl. Tagadhatatlan, hogy a *hajnal*-nak itt adott magyarázata is magyarázat, valamint az volt a Budenzé is, ki e czélra **hajon*- «lucere» igét és <*ál* képzést vett föl benne. A kérdés csak az, melyik a valószínűbb. Az-e, mely mindenféle bajos hangváltozási s egyéb föltételekkel végzi műveletét, mely fölvesz először egy **hajn*- nem létező alapigét, azután ennek valamint egy másik, a kívánatos alakban szintén nem igazolható **val*- «lucere» igének participialis összetételét (**hajnó-való*), végűl fölveszi a képzőelemek nyom nélkül való eltűnését: avagy az, mely a legközelebbi rokon nyelvben mutatkozó kész szóra (vog. *χuj, χoj* «hajnal») utal és csupán az ezentúl fönnmaradó végzetet igyekszik, mint a bíráló úr is elismeri, «alakilag a legcsekélyebb kifogás» nélkül magyarázni. — Ahhoz, hogy a magy. *hajnal* mythikus kifejezés lehessen, szükségtelen, hogy a vog. *χuj* szó is ily szerepben kimutatható legyen, ha egyébként bizonyos, hogy maga a hajnal, mint égi tünemény, mythikai személyként szerepel a nép hitvilágában. Különben ha olyan okvetetlenség a *χuj*-nak keresett alkalmazása, mutatkozik az a *χuj-puňk*, *χuj-päňk* «hajnal fő» kifejezésben, hol a «fő» másként, mint mythikai apperceptiónak aligha magyarázható. Az énekben is a hajnal ragyogása *Kaltėś* fejével, illetőleg hajfonatának szétbontásával van kapcsolatba hozva (l. Vog. NépkGyüjt. I, 39.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Ismertetések és birálatok.

Mi a mondattan?

John Ries. Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch. Marburg. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung. 1894. M. 3.

I.

A mondattan helyét a nyelvtan többi részei között nem tekinthetjük végleg megállapitottnak; ép oly kevés az egyöntetüség a mondattan körébe utalt tárgyakat illetőleg. Az a különböző felfogás, mely a mondattan tárgyalását illetőleg a nyelvészek között uralkodik, indította e mű szerzőjét a kérdésnek minden oldalról való tárgyalására. Több mondattani mű birálata közben érlelődtek meg az itt kifejtett nézetek a szerzőben, s az egész könyvön meg is látszik keletkezésének ez a módja; egyes nyelvészek eljárását birálva adja elő a saját felfogását, a mi kissé nehézkessé s szétfolyóvá teszi előadását. Különösen két kérdéssel foglalkozik Ries: a nyelvtannak mely részei tartoznak a mondattan körébe, s mily viszonyban áll a mondattan a nyelvtan többi részeivel.

A könyv két részre oszlik. Első felében birálja a syntaxis legszokottabb tárgyalásmódjait; s már itt előre meg kell jegyeznem, hogy a szerző különbséget tesz a *syntaxis* és *mondattan* (Satzlehre) elnevezés között, a mennyiben szerinte a syntaxis nem csupán a mondatok tárgyalásával foglalkozik. Első sorban birálja az olyan eljárást, midőn a syntaxisba kerül mindaz, a mi a nyelvtan többi részeiből kiszorult; ily módon egymás mellé kerülnek a beszédrészek, továbbá a szóragozás alakjainak jelentése és használata, valamint egyes valóban mondattani kérdések tárgyalása. Az ilyen eljárásmódot szerzőnk *elegy-syntaxis*-nak (Mischsyntax) nevezi, s evvel szemben két más s szintén eléggé elterjedt tárgyalásmódot vesz birálat alá: midőn a mondattannal foglalkozók vagy csak jelentéstani kérdéseket vonnak vizsgálódásuk körébe, vagy pedig csupán a mondatokkal foglalkoznak. Az előbbi felfogás képviselője Miklosich, a ki így határozza meg a mondattant: «A nyelvtannak az a része, mely a

szófajok és szóalakok jelentésével foglalkozik, neveztetik syntaxisnak. E szerint a syntaxis két részre oszlik; az elsőnek tárgya a szófajok, a másodiknak a szóalakok jelentése.» (Vergl. Grammatik der slav. Sprachen, IV. k.) Természetes, hogy az így meghatározott mondattan magába foglalja a jelentéstannak egy nagy részét, viszont meg kizárja a mondatok tárgyalását. Evvel szemben sokkal helyesebb az a felfogás, hogy a syntaxis egyedüli tárgya a mondat, vagyis syntaxis annyi mint mondattan. Ries evvel sem elégszik meg; szerinte a szavakról nem mehetünk át egyenesen a mondatra, mert a szavak értelmes kapcsolata még nem mondat, s így némi ugrással jutunk csak a szótanból a mondattanba. Tehát a syntaxis tárgya a mondattani kapcsolatok *(syntaktisches Gebilde)*, vagyis szószerkezetek *(Wortgefüge)* tárgyalása; e szószerkezetek körébe tartozik az egész mondat is. Azonban az az ugrás, melylyel Ries a szótól a mondathoz jut, csak látszólagos, s a nehézség, melyet abban lát, ha a syntaxist egyszerüen mondattannak nevezzük, onnan ered, hogy a beszéd egyes részeit a legkisebbben kezdve elemzi. Valóban, ha így soroljuk el e részeket: hang — szó — mondat, némi hézag van a két utolsó között. Azonban a beszédet elemezve, a nyelvbeli egyénből, a mondatból kell kiindulnunk, s úgy kell a kisebbekre áttérnünk. Az előbbi sort tehát helyesen így kell felállítanunk: mondat — szó — hang, s a nyelvtanokban a tárgyalás ellenkező rendje csak kényelem szompontjából történik. S ha nem is mondhatjuk, hogy a szavak összefüzése már mondat, annyi mindenesetre igaz, hogy a mondat szavakból áll. Megelégedhetünk tehát avval a meghatározással, hogy a mondattan (vagy syntaxis) a nyelvtannak az a része, mely a mondatokkal s a mondat részeivel foglalkozik.

Könyvének második részében Ries a mondattan viszonyát tárgyalja a nyelvtan többi részeihez. Gyakori eljárás, hogy a nyelvtanok és nyelvészeti munkák szerzői a hangtant, alaktant és mondattant állítják egymás mellé, mint a nyelvtan fő részeit; e három részhez járul újabban, mint szintén külön főrész, a jelentéstan. A következetlenség és logikátlanság, mely e felosztásban nyilvánul, könnyen szembetünik. Alaktan és mondattan, valamint jelentéstan és mondattan, nem egyrangú s egymás mellé állítható részek, mert nincs közös alap, melyre támaszkodva ilyforma osztályozást felállíthatnánk. Az iskolai czélokat szolgáló nyelvtanban még szembeállíthatjuk az alaktant a mondattanal, az előbbi részbe osztva mindazt a mi a megtanulandó nyelvben a szók alakjára vonatkozik, s a mire a tanuló első sorban rászorult, ha az illető idegen nyelvvel foglalkozni akar. Azonban valamely nyelv tudományos tárgyalásában ilyen, tisztán praktikus czélnak nem szabad a tárgyalás helyes módját megzavarni. A beszéd, mint már említettem, a következő részekből áll: mondat szó, hang; e szerint a nyelvtannak három főrésze, melyet joggal egymás

mellé állíthatunk: a mondattan, szótan és hangtan. E mellett a nyelv tényeit két külön szempontból tárgyalhatjuk, t. i. alakjuk és jelentésük szerint. Igy tehát az említett főcsoportokon belül külön kell tárgyalni a szavak, valamint a mondatok alak- és jelentéstanát. Külön, monographikus tárgyalásra alkalmas lehet valamely nyelv alaktana vagy jelentéstana, ily esetben meg is állhat ez az elnevezés; de valamely nyelvnek rendszeres és tudományos czélú leirásában ezeket a részeket semmi esetre sem szabad a mondattan mellé állítani. Már csak azért sem, mert hisz mind az alaktan, mind a jelentéstan önállóan tárgyalva mind szótani, mind mondattani részleteket egyesít magában; sőt ha egy nyelv alaktanát külön akarjuk tárgyalni, a jelentéstan egyes részleteit is bele kell vonni. Az egész nyelvtant rendszeresen tárgyalva, szét kell választani e részleteket, mindent a maga helyére utasítva.

A nyelvtant tehát, a most említett szempontokat figyelembe véve, a következőkép kell felosztani:

I. Hangtan.	II. Szótan.	III. Mondattan.
	1. A szók alakja.	1. A mondatok alakja.
	2. A szók jelentése.	2. A mondatok jelentése.

Ries ezután részletesen tárgyalja, mi való a mondattan körébe, s mit kell eddigi, szokásos tartalmából a többi részek, különösen a szavak jelentéstana javára kiválasztani. Az egyes részek határait szétválasztva sok oly nehézségre akad Ries, melynek ismét az a felfogása az oka, hogy ő a beszéd legkisebb részéből indul ki, s úgy halad fölfelé. Ha az ellenkező eljárást követjük, s a mondatot tekintjük a beszéd legfőbb egységének, világosan szétválik a mondattan és a szótan köre. A mondattanba tartozik minden, a mi az egész mondatra, valamint egyes részeire, tehát a mondatrészekre vonatkozik. A szótan pedig a szavak alakjával és jelentésével foglalkozik tekintet nélkül mondatbeli szereplésükre.

Igen helyesen tárgyalja végül Ries a mondattan és stilisztika viszonyát. Utal arra, hogy tulajdonkép nem mondattant és stilisztikát, hanem nyelvtant és stilisztikát kell egymás mellé állítani, s hogy e két tudományszak között nem tárgy, hanem csupán czél és felfogásmód tekintetében van különbség. A stilisztika elfogadja a nyelvtan tényeit, s arra építi a maga igazságait. A czél különbsége talán így tehető legkönnyebben érthetővé: a nyelvtan azt kutatja, mi van valamely nyelvben, hogyan tudja az illető nyelv a gondolatokat kifejezni, a stilisztika czélja ellenben megállapítani, mikor helyes és szép a nyelvbeli kifejezés.

Balassa József.

II.

Riesnek 163 lapra terjedő könyve a syntaxis tárgyának, tárgyalása módjának és a grammatika többi részeihez való viszonyának meghatározásával foglalkozik, és habár nem is tulajdoníthatok fejtegetéseinek oly kiváló fontosságot, mint a külföldi kritikának némely nyilatkozatai (v. ö. pl. Liter. Centrbl., 1894, n. 27 és Berl. Phil. Wochenschr., 1894, n. 38), szivesen elismerem, hogy a tárgyat behatóan és érdekesen fejtegeti, s hogy általában véve könyve időszerű. Mert bármennyire különösnek tetszik első pillanatra annyi rengeteg sok syntaxis megírása után annak a kérdésnek fölvetése, hogy mi a syntaxis ? : ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, csakhamar be kell látnunk, hogy a grammatikát eddigelé nem sikerült végérvényesen taglalni, hogy nincsenek pontosan meghatározva részei, részeinek anyaga és tárgyalása módja, és hogy különösen kuszáltak a nézetek a syntaxis felfogásában. Hangtan, alaktan, szótan, synonymika, jelentéstan, syntaxis, stilisztika, rhetorika, lexicographia stb. mind nyelvvel foglalkozó disciplinák, de nem kaptunk még végleges feleletet arra a kérdésre, hogy nem tekinthetők-e mindezek a disciplinák az úgynevezett nyelvtan (grammatika) részeinek, és ha nem, akkor melyek a nyelvtan részei, és különösen, hogy mi hát tulajdonképen a syntaxisnak anyaga és tárgyalása módja ?

A kérdésnek utolsó felére törekszik feleletet adni Ries könyve két fő, egy destructiv és egy constructiv részben, melyek közül az első az eddigelé dívó syntaktikai rendszerek birálatát, a második a szerző syntaktikai rendszerének megokolását foglalja magában. Az eddigi syntaktikai rendszereknek három főfaját külömbözteti meg. Az egyiket, a legáltalánosabban elterjedtet, helyesen nevezi «vegyülék-syntaxisnak» (Mischsyntax), mert ebben minden elvi megállapodás nélkül tárgyaltatnak külömböző módon, külömböző, majd az alaktanba vagy szótanba, majd a syntaxisba, majd a stilisztikába vagy rhetorikába tartozó nyelvi jelenségek, úgy hogy bátran kimondhatni, hogy az ilyféle syntaxisok rendszerének egyedüli alapelve a rendszertelenség. Ennek a rendszernek méltó elitélése után áttér a másodikra, a Miklosich-félére, melyet méltán még kevésbé helyeselhet az előbbinél, a mennyiben Miklosich szerint a syntaxis a szónemek és szóalakok jelentésének a tana, és nem tartozik körébe a mondatnak tárgyalása, mely pedig kétségtelen, hogy a syntaxisnak legfőbb részét képezi. Azután áttér a szintén nem kevesek által követett rendszernek birálatára, mely szerint a syntaxis teljesen azonosíttatik a mondatok tanával. Szerző kijelenti, hogy ez utóbbi felfogás legközelebb áll ugyan az övéhez, de nem fogadhatja el a maga egészében, mert vannak olyan szók vagy több szóból álló szószerkezetek

(m. pl. könyvczímek és hirdetések, teszem ilyenek «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris»), melyek nem mondatok és mégis a syntaxis körébe tartoznak. Végül kifejtvén könyvének második főrészében a syntaxisnak az alak-, jelentés-, szó-, hangtan- és stilisztikához való viszonyát, arra az eredményre jut, hogy a syntaxis «szószerkezettan», és hogy a mondatok mint szószerkezetek a syntaxisnak csak legfőbb, de nem egyedüli tárgyát képezik. Az egész nyelvtant három részre osztja következőképen: I. Hangtan. II. Szótan. A) A szavak alakjának tana. B) A szavak jelentésének tana. III. Szószerkezettan. A) A szószerkezetek alakjának tana. B) A szószerkezetek jelentésének tana.

Hogy szerzőnk érvelései nem kifogástalanok, az különösen kitünik az' első főrésznek *Syntax als Satzlehre* (45—61. ll.) czímű harmadik fejezetéből, melyben a mondattan értelmében vett syntaxis rendszerének helytelenségét törekszik kimutatni. Szerző rendszerének főhibája az, hogy míg a nyelvtan 2. és 3. részébe tartozó anyagot igen helyesen az alaki és jelentésbeli nyelvi sajátosságokra való tekintetből két, A-val és B-vel jelzett alosztályba sorozza: az egész nyelvtan anyagát — a helyett hogy itt is tekintettel lenne az alaki és jelentésbeli momentumokra — már tisztán csak az alaki tulajdonságok alapján osztja három részre. Hogy ez helytelen eljárás, kiviláglik abból, hogy vannak olyan szavak is, melyek egyetlen egy hang által fejeztetnek ki (mint pl. *ó*, *ő*, *e*), és olyan mondatok, melyek egy szóból állanak; tehát szerzőnek pusztán alaki felosztása alapján csakis a hangtannak illetőleg szótannak keretébe tartozhatnának. De ez természetesen lehetetlenség, s így a szerző kényszerítve van az illető egy hangból álló szavaknak és egy szóból álló mondatoknak tárgyalását részben a hangtanba, részben a szótanba, illetőleg részben a szótanba, részben a szószerkezettanba tartozónak nyilvánítani, a mire bizonyára nem volna szüksége, ha a nyelvtant — tekintettel nemcsak az alakra, hanem a jelentésre is — hang-, szó- és mondattanra osztaná. Szerző szerint a syntaxis = szószerkezettan (szószerkezeten két vagy több szóból álló kifejezést ért), melynek a mondatok csak fő, de nem egyedüli anyagát képezik; szerinte a mondat = szószerkezet, s ez többnyire így is van, de nem mindig, mert, mint fentebb említettem, a mondat sokszor csak egy szóval fejeztetik ki, s akkor nem tekinthető szószerkezetnek, szóval: a mondat nem = szószerkezet, s így a mondattan nem képezheti részét a szerző által tisztán külsőleg, alakilag felfogott szószerkezettannak.

A szerző szerint a syntaxisnak tárgyát azért képezik a szószerkezetek (és nemcsak ezeknek egyik faja, a mondatok), mert számos olyan kifejezés van a nyelvben, mely se mondatnak, se mondatrésznek nem nevezhető és azért mégis syntaktikai jelentőséggel bírván, a syntaxisba

tartozik; ilyenek pl. a már említett könyvczímek és hirdetések, m. pl. «Cäsars Ermordung», «Reise nach Paris». Én azonban az ilyféle kifejezéseket, bármennyire törtem rajtuk a fejemet, nem tudom másként magyarázni, mint hogy azok a könyvczímeknél és hirdetéseknél szokásos brachylogia folytán részei egy csak gondolt, de szavakkal csak részben kifejezett mondatnak, tehát mondatrészek, s mint ilyenek a mondattannak vett syntaxisba tartoznak. De a szerző tovább megyen, s mintegy ad absurdum viszi érvelését. Azt bizonyitgatja ugyanis, hogy tudományos syntaxisban a mondatoknál is csak azoknak alkotó elemei (nyilván az alany és állítmány) bírnak a mondat szempontjából fontossággal, míg a mondatnak többi (bővítő) részei nem tekinthetők a mondat részeinek, hanem csak mint szószerkezetek veenődk figyelembe. Ime szinte hihetetlennek látszó okoskodásának foglalata saját szavai szerint a 60—61. lapokon:

«Handelt es sich ... (wie im Sprachunterricht) darum, bestimmte vorliegende Sätze grammatisch zu analysiren, so wird man es allerdings nicht umgehen können, alle Worte des Satzes als seine Theile zu bezeichnen ... Es unterliegt natürlich keinem Zweifel, dass in einem bestimmten Satze jedes in ihm vorkommende Wort als ein Theil dieses Satzes angesehen werden kann ... Handelt es sich aber nicht um die grammatische Analyse bestimmter Sätze in der Schulpraxis, sondern um die wissenschaftliche Erforschung und Darstellung der Form, Bedeutung und Bildung der syntaktischen Gebilde überhaupt, so werden einerseits für das syntaktische Gebilde, das wir ... als «Satz» bezeichnen, nur die constituirenden Theile desselben, nicht die zufälligen ... in Betracht kommen; und andererseits werden Form, Bedeutung und Bildung der nicht satzbildenden Wortgruppen gesondert zu behandeln sein, ohne Hineinmischung der Beziehungen zum Satze, die ihrerseits für die Wortgruppen wiederum nichts Wesentliches, sondern etwas Zufälliges sind.»

Tehát szerző a mondat bővítő (esetleges) részére nézve kétféle felfogást, egy iskolait és egy tudományosat tart lehetségesnek, a mit szintén nem értek, mert én úgy vélekedem, hogy a tárgyalás módja, a módszer lehet ugyan különböző az iskolai és tudományos nyelvtanban, de helyes felfogás egy és ugyanazon tárgyra nézve csak egy lehetséges: tehát arra nézve is, hogy a mondatnak bővítő elemei a mondat részeinek tekinthetők-e vagy sem, úgy az iskolai mint a tudományos nyelvtanban csak egyféle felfogás lehet helyes.

Helyesen külömböztet meg a szerző úgy a szótanban mint a syntaxisban alaki és jelentésbeli elemeket, csakhogy alig hiszem, hogy ezek az elemek egymástól annyira elkülönítve volnának tárgyalhatók, mint a hogy szerző gondolja. Általában véve helyén való lett volna, hogy a sz. annak kimutatására, hogy miként gondolja ő rendszerét a praxisban ki-

vihetőnek, megkisérlette volna valamely nyelv tanának vázlatát könyvéhez csatolni függelékként.

Ismételem, hogy a sz. nézeteivel épenséggel nem érthetek egyet, de tekintetbe véve, mennyire meg nem állapodottak a nézetek a nyelvtan és különösen a syntaxis lényegének és rendszerének felfogása tekintetében, és tekintetbe véve, hogy szerzőnek beható tárgyalásai ha nem is meggyőzők, de legalább újabb gondolkodásra késztetnek a nyelvtudománynak egy igen nehéz és fontos kérdésében: könyvét a szakértők figyelmébe ajánlom.

PECZ VILMOS.

A finnség szláv jövevényszavai.

Dr. Joos. J. Mikkola: Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen. Helsingfors, 1894. 8°. 6+193 l.

A finnség tekintélyes számú jövevényszavai jó részének mintaszerű kimutatását birjuk Thomsen Vilmos két remek munkájában: *Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen* (1870) és *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog* (1890). A germán és a balti elemeken kívül meglehetős számmal találhatók a finnségben orosz jövevényszavak is, különösen a karjalaiak, oloneciek, vepszek és vótok nyelvében, a kik mai napság szoros érintkezésben élnek orosz szomszédjaikkal. A szlávságnak a finnségre gyakorolt hatását legelőször tudtunkkal a nemrég fölfödözött német finnista, a hamburgi Fogel Márton (1634—1675) érintette, a ki a finn *leipä* (kenyér) és *lusikka* (kanál) szavakat a *cleba* és a lengyel *lyska* mássaiúl említi. A finnek közül az élesszemű Porthan volt az első, a ki ügyet vetett az orosz jövevényekre, s azon egybevetései, a melyeket mutatványokul fölsorol, majdnem mind megállhatók. Utána Sjögren foglalkozott e tárgygyal, s ő már 144 orosz szóátvételt állított össze, de ezeknek körülbelül csak a fele kétségtelen. Teljesebb és szigorúbb kritikával készült Ahlqvistnak egy kis dolgozata (1857), a melyben csak egynéhány merész egybevetést találunk. Ugyanő még egyszer foglalkozott e tárgygyal a finn nyelv műveltségi szavairól írt érdemes, bár sok helyütt nem eléggé kritikus munkájában. Másképp fogta föl tudvalevőleg a szlávságnak, valamint általában az indogermánságnak a finnséghez (általában az ugorsághoz) való viszonyát Anderson Miklós ismeretes munkájában (Studien zur Vergleichung der indogermanischen und finnisch-ugrischen Sprachen. Dorpat, 1879), a melyben a szláv elemeket szintén nem jövevényekül, hanem az ősrokonság tanúiul idézi, de csak csekély számmal. Lönnrot

nagy finn-svéd szótárában szintén találunk utalásokat sok jövevényszó eredetére.

Mellékesen Thomsen is ügyet vetett a finn-szláv érintkezésekre. Korábbi munkájában annak a lehetőségére utal, hogy már a közös ugor alapnyelv ki volt téve valamely szláv-litván nyelv hatásának. Ettől a föltevéstől azonban ujabb munkájában már elállott, s most azt bizonyítja, hogy az ugorság azon rendkivül régi indogermán jövevényszavainak eredete jórészt az iráni nyelvekben keresendő. A finnségben, különösen a legkeletibb ágaiban mutatkozó szláv hatásnak csak elenyészően csekély része vihető vissza oly régi korba, mint a germán és litván átvételek. Úgy látszik, hogy a finnek csak aránylag későbbi időben jutottak közvetetlen érintkezésbe a szlávokkal, s valószinűleg a nevüket is a germánoktól vették át. Setälä a finnség hangtörténetéről szóló munkájában a szláv átvételeket is a megillető figyelemben részesíti és több átvételi réteget különböztet meg köztük.

Végre a finn és szláv nyelvi érintkezésekről terjedelmes munkát írt Weske Mihály, a nemrég elhúnyt észt származású kazáni egyetemi lector. Munkájában (Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Kazán, 1890) először az orosz nyelvbeli finn jövevényszavakról szól, azután a finn nyelvekbe belekerült szláv, orosz és litván szavakról, végre a szláv, litván és finn nyelvek közös szavairól. Weske azzal a fantasztikus föltevéssel áll elő, hogy a finn nyelvekben nemcsak a szláv-litván, hanem a szláv-litván-germán nyelvegység korából származó jövevényszavak is találhatók. Műve azonban némi különösségei, módszerbeli hibái és zavarossága mellett is mint az első, a mely a tárgyat behatóan vizsgálja, mindenesetre figyelemre méltó.

Még néhány kisebb dolgozat megbeszélésével fejezi be Mikkola a tárgyára vonatkozó előző irodalom fölött tartott szemléjét, a mely az olvasót meggyőzheti arról, hogy a finn-szláv nyelvi érintkezések kérdésének újabb, beható és kritikai tárgyalása korántsem volt fölösleges.

A finnség jövevényszavainak legrégibb rétege a litvánból való, mint már Thomsen igen meggyőzően kimutatta. A szláv jövevényszavak későbbiek a litvánoknál, s mint Mikkola hangtani kritériumok és történelmi adatok alapján kimutatja, a germán (gót) jövevényeknél is újabbak. Mindazonáltal megengedi, mert némely nyomok a nyelvben arra mutatnak, hogy már a litvánokkal való érintkezés korában is töténtekr szláv telepítési kisérletek a finnség egykori lakóhelyeinek közelében.

A nyelv, a melyből a finnségnek szláv jövevényszavai kerültek, kétségkivül az orosz volt; ezt bizonyítják a finnség akkori lakóhelyeinek régibb és jelenlegi néprajzi viszonyai. Hogy mely orosz nyelvjárásból valók azok a régibb szláv jövevények, azt nem lehet egykönnyen

megállapítani, mert azon átvett szavak oly korból valók, a melyet néhány század választ el a legrégibb orosz írott nyelvemlékektől. Mindenesetre oly régiek a finnség szláv jövevényszavai, hogy a történelem-előtti orosz nyelv alakjait mutatják, azért M. az ó-orosztól (az írott nyelvemlékek nyelvétől) való megkülönböztetés czéljából ős-orosznak nevezi.

A szláv jövevényszavak ezen legrégibb rétegén kívül vannak későbbi orosz átvételek is valamennyi finn nyelvben (az egy livet kivéve, a mely a későbbi orosz jövevényszavakat a lett nyelv közvetítésével kapta). Legkevesebb van természetesen az oroszságtól legtávolabb eső nyugati finn nyelvjárásokban. Különösen műveltségtörténeti tekintetben érdekes néhány a finn és észt nyelvben előforduló egyházi műszó (*kuoma* = koma, *pakana* = pogány, *pappi* = pap, *raamattu* = szentírás, *risti* = kereszt stb.), a melyek arra vallanak, hogy az oroszok részéről meglehetős régen, a római katholikus vallás meghonosítása előtt, történtek a görög-katholikus hitre való térítési kisérletek. (Azon finneknél, a kik a görög-katholikus hitet vallják, majdnem az egész keresztény terminologia az oroszból van átvéve vagy lefordítva).

A következő fejezetben a szerző az orosz jövevényszavakban mutatkozó hangmegfeleléseket tárgyalja és következtetéseket von ki belőlük az ős-orosz nyelv hangzására nézve.

A munka legterjedelmesebb részét a betűrendes szójegyzék teszi, a melyben a régibb átvételek lehetőleg teljes számmal vannak tárgyalva, az újabbak közül azonban jobbára csak azok, a melyek a hangtani részben példákúl szerepeltek. Találunk közöttük természetesen olyanokat is, a melyek (más úton) a mi nyelvünkbe is belekerültek; ilyenek pl. *pirta* = *borda* (takácsborda), *papu* = *bab*, *unukka* = *unoka*, *varpu* = *veréb*, *kaatio* = *gatya*, *kapusta* = *káposzta*, *kaasa* = *kása*, *kassara* = *kaczor*, *risti* = *kereszt*, *kuoma* = *koma*, *kurva* = *kurva*, *akkuna* = *akna*, *pätsi* = *pest*, *pakana* = *pogány*, *pappi* = *pap*, *vapaa* = *szabad*, *ulitsa* = *utcza*, *hurtta* = *hort* (a Besztercei és a Schlägli Szójegyzékben), *siisti* = *tiszta* stb.

Meg kell még említenem, hogy a finn *kurkku* (torok) szó, a melyet eddig mindig a mi *torok (torko-)* szavunkkal egyeztettünk, idegen eredetűnek bizonyúlt; szerzőnk előbb egy ős-orosz * кърkъ (óbolg. кръкъ collum) alakból származtatta, utóbb azonban (133. l.) valószinűbbnek tartja, hogy germán jövevényszó (v. ö. ó-éjsz. *kverk* ‚kehle, gurgel,' *kyrkja*, würgen'), s ez utóbbi nézetét a fölhozott okoknál fogva el is fogadhatjuk. A finn *vaati-* (kiván, követel) ige, a melyet Budenz (MUSz. 556.) a mi *vágy-* igénkkel egyeztetett, szerzőnk szerint szintén jövevényszó (< вадить ‚anlocken' vagy < ős-éjsz. **kvaďja*, **kváďia*, ó-éjsz. *kveďja* ‚anreden, auffordern, fordern, begehren, bitten' 93. l.)

Melegen ajánljuk Mikkolának kiváló gonddal és szigorú kritikával írt munkáját nyelvésztársaink figyelmébe.

SZINNYEI JÓZSEF.

Helyneveink eredetéhez.

A honfoglalás története. A művelt közönség számára írta Borovszky Samu· Budapest, Franklin-Társulat, 1894. Ára 1 frt.

Nem bemutatóúl írjuk e sorokat; Borovszky könyve, A honfoglalás története ismert, élvezettel olvasott irodalmi mozzanata az ezredéves ünnepre készülődő mozgalmaknak. Világosan, vonzóan, műgondra valló előadásban beszéli el nekünk a honfoglalás történetét, jobban mondva nemzetünk eredetét s viszontagságait a mai magyar haza megalapításáig. Van azonban művének egy oldala, a mely a nyelvészt külön is érdekli: a magyar helynevek magyarázata, a melylyel a XIII—XVI. fejezetek foglalkoznak. E helynév- magyarázatok jelentékeny része ugyan az előző kutatások, különösen Hunfalvy Pál nyomozásainak eredményeit adja elő, azonban igen sok új származtatás, eredeti ötlet is kerül közöttük napfényre. Mi e helyen csak ez utóbbi névmagyarázatokra akarunk figyelmeztetni s itt-ott némi észrevételt tenni.

A római korbeli helynevek rövid tárgyalása s a helynevek fontosságának hangsúlyozása (XIII. fej.) után először a szláv eredetű helyneveket fejtegeti Borovszky részletesebben. Kiemeli azon szemléleteket, melyek a helynév-alkotásban legnagyobb szerepet játszanak: «Valamely geographiai objectum fehér vagy fekete színe, új vagy ó volta, valamely folyó gyors vagy lassú haladása, valamely hegy görbe vagy kopasz teteje, erület sík vagy puszta fekvése, vidék szép vagy kies tekintete, víz meleg vagy sós állapota: oly jellemző sajátságok, melyeknek legtöbb helynevünk köszönheti eredetét» (68. l.). Igen nagy szerepet játszanak a helynév-alkotásban a növény-, állat- és ásványnevek is. Érdekes aztán, hogy a népnek értelemkereső hajlama mennyire kiforgatja az idegen eredetű s pl. állatot, növényt, ásványt vagy egyebet jelentő nevet eredeti mivoltából. A mai biharmegyei *Szent-Elek* falu pl. a XVI. század elején még *Eszenytelek* volt s ennek előrészében Borovszky szerint egy kőrisfát jelentő szláv szó (vö. tót *jaseň, jeseň*, Jancsovics) lappang. Mindenesetre bizonyos, hogy a *Szent-Elek* merő népetimologia. Némely helyneveink természetrajzi tanulságokat is rejtenek. A bölénynek szláv nevéből például t(tót *tur*) számos helynevet lehet származtatnunk; ilyen eredetűeknek említi Borovszky a *Tur*, *Tura*, *Turány*, *Turcz*, *Turócz*, *Turopolja* stb. neveket. (Már a *Turzó*-t talán a családnévből kellene inkább magyaráznunk.)

E nevek arra vallanak, hogy hazánk hajdan bölényekben igen bővelkedett s a magyarázatot megerősítik a magyar eredetű *Belényes*, *Belényszeg* helynevek, valamint a germán eredetű *Visonta* is, mely szintén bölényt jelent.

A szláv eredetű nevek közt, mint a *volŭ* ‚ökör' szó származékát említi a háromszéki *Volál*-t is. Megjegyezzük, hogy e név nem kis valószinűséggel a magyar nyelvből is megfejthető (vö. régi *valál*, am. ‚birtok, helység, falu', l. Nyr. III. 291), a mi természetesen nem zárja ki, hogy a helynév mégis idegen s talán épen szláv származású legyen. A helynevek eredetének kérdése általában a legnehezebb föladatok egyike. A történeti adatok hiányos volta mellett s főkép mert a kellő régiségből nincsenek teljesen megbízható följegyzéseink, a kutatót lépten-nyomon csalóka látszatok, népetimologiák délibábjai vezethetik félre. E sorsot bizonyára a Borovszky magyarázatai sem kerülték ki; mindamellett, ha egy részük puszta ötletté fog is idővel foszlani, megérdemlik figyelmünket. Hogy több magyarázata valóban nem állja ki a történeti adatok ellenvető szavát, kimutatta Nagy Géza a munkáról szóltában (l. Ethnographia V. 205. s köv. ll.), a hol egyebek közt oly régi névalakokat is idéz, melyek a kérdéses helyneveknek világosan személynevekből való származása mellett bizonyítnak. *Makó* neve nem származhatik a szláv eredetű *mák* szóból (76. l.), mert régen *Makófalvá*-nak nevezték, *Makó* (régiesen *Mokou*) bánról, a kinek 1256-ban jutott birtokába. *Páskaháza* sem az erdőírtást jelentő szláv *paseka*-t rejti előrészében, mint Borovszky vallja (80. l.), hanem Nagy Géza szerint az Árpád-kori *Páska* személynévből magyarázandó, stb.

Legnagyobb számmal és legtöbb eredetiséggel a germán eredetű helyneveket kutatja Borovszky (XV. fej.), s itt néhány olyan tetszetős magyarázatot ad, hogy a tárgy minden kényessége mellett is megnyeri hitünket. Csak egy párt említek.

A *Kőrös*, *Körös*, mely régen *Kris*-nek hangzott, Borovszky szerint az ófelnémet *griez* ‚föveny, homok' szóból származik, a melyből a német földön gyakori *Griez*, *Griezpah* nevek is keletkeztek (85. l.). A *Bakony* hegység nevét az ófn. *buochâ* ‚bükkfa' magyarázza meg s teljesen egybevág a Fulda melletti *Bocconia* erdőnévvel (86. l.). Az erdélyi *Baromlak* nem egyéb mint a német *wurmloch* ‚kigyólyuk' magyarosodott alakja; német neve ma is *Wurmloch*. A szatmármegyei *Béltek* neve az ófn. *waldeck* ‚erdővég, erdőalja' szóból ered, s 1475-ben még valóban *Erdőalja-Béltek*-nek nevezték (87. l.).

Érdekesen és a nyelvbuvárra nézve is igen tanulságosan csoportosítja Borovszky a magyar szókból származott helyneveket (XVI. fej.), a melyeknek etymonjaiból műveltségtörténeti tanulságokat is von le,

Nem terjeszkedhetünk ki e magyarázatok ismertetésébe, csupán néhány észrevételt teszünk reájuk. A *Verebély* helynevet szerzőnk a *veréb* szóból származtatja (96. l.), csakhogy képzését nyelvészetileg alig tudnók megmagyarázni. Valószinűleg népetimologia az egész alak. A *Körtvélyes* helynévnél (uo.) meg kellett volna a nagyobb közönségre való tekintettel jegyezni, hogy a *körtve* szónak régi teljesebb alakja *körtvély* volt. A *kő* szónál (97. l.) föl lehetett volna említeni, a mire Nagy Géza is figyelmeztet (Ethnogr. V. 200), a *Bálványkő*, *Hegykő* (régen *Igykő*, azaz szent kő) helyneveket is. Az *örvény* szóra nézve (98. l.) megjegyezhetjük, hogy nemcsak régi helyneveinkben, hanem a codexekben is előkerül néha *örény*, *öríny* alakkal (l. NySzót.). A fejezet végén megjegyzi szerzőnk, hogy «vásárt jelent helyneveinkben a *-soka* szó is» (102. l.). Nem ártott volna ilyen helynevekből példát is idézni, mert nem mindenki ismeri őket.

Mint érdekeset megemlítem még a *székely* szónak új magyarázatát, melyet a sok régi mellé Borovszky ad (118. l.). Szerinte a *székely* név a gót *sakula* szónak átalakulása volna, a mely verekedőt, harczost jelent s a melylyel a gepidák, e gót faj illette volna az erdélyi magyarokat. Bizonyságul Kézait említi szerzőnk, a ki a székelyeket *zaculi*-nak nevezi, s hivatkozik a *Székelyhid* névre is, melynek régi alakja *Zakulhid* volt.

Borovszky munkája mindenesetre figyelemre méltó adalékokat nyujt helyneveink magyarázatához, s ennélfogva a nyelvészek külön érdeklődésére is bizton számíthat.

ZOLNAI GYULA.

Az arab nyelvjárások legujabb irodalma.

Az élő arab nyelv különféle dialektusait csakis a legujabb időben kezdték a mai nyelvtudomány methodusának megfelelő módon feldolgozni. Csupa empirikus leirások és gyakorlati czéloknak szolgáló kézikönyvek régóta vannak. De a mint pontosabb megfigyelés után kiderült, e kisérletekben még a nyelvjárások hangviszonyai sincsenek elég élesen feltüntetve. Még arról egyátalán nem volt szó, hogy az egyes nyelvjárásokon belől előtünő árnyalatokat megfigyelték volna.

Valamely vulgáris arab dialektusról tudományos módszeren alapuló nyelvtant legelőször 1880-ban *Spitta Vilmos**) dolgozott, a kairói alkirályi könyvtár korán elhúnyt igazgatója. Előtte csak szórványosan mutatkozott itt-ott valamely kisebb körre terjedő tudományos kisérlet, mint

---

*) *Grammatik des arabischen Vulgärdialektes von Aegypten* (Lipcse 1880, XXI.+519. lap). V. ö. ismertetésemet Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft XXXV. köt. (1881) 514—529. lapjain.

pl. a *Walliné*, ki a tőle gyűjtött beduin-költemények ismertetése alkalmával az arab hangtan alapját vetette meg [1]) és *Wetzsteiné* a szíriai sivatagban tanyázó beduinok nyelvjárásáról.[2]) Spitta uttörése után az ő általa megmutatott módszer szerint fogtak valamennyi arab nyelvjárás feldolgozásához. E törekvések már most egy egész irodalmat teremtettek, melynek puszta bibliographiai felsorolása is tulságosan sok tért igényelne. Csak azt az egyet akarom megemlíteni, hogy most, a mint ezt *Vollers*-nek, Spitta hivatalos utódjának kitünő munkája [3]) legjobban mutatja, az uj irány hatása alatt, még a pusztán gyakorlati czélra rendelt nyelvkönyvek is tudományos alapvetésre épülnek.

Az arab nyelvjárások között régibb időben egyről sem termett annyi nyelvtan, szókönyv és a gyakorlati elsajátításra szolgáló segédkönyv, mint az Afrika északi részén élő arab nyelvjárásról, az ugynevezett *maghrebi*, azaz nyugati dialektusról. Ennek feldolgozásában már a XVI. század elejétől kezdve [4]) legelőször a spanyolok működtek, kapcsolatban azon ténynyel, hogy e dialektus egy fél évezreden át élő nyelve volt Spanyolország lakosságának. A Spanyolországban uralkodó mórok e nyelven beszéltek. Az arabul beszélő mohammedánok között eszközlendő hittérítés elősegítése volt e legrégibb nyelvkönyvek közvetlen czélja. Sűrűbben azonban évszázadunk harminczas évei óta jelentkeztek a maghrebi dialektus feldolgozásai, még pedig a *franczia* irodalomban.

Könnyen sejthető annak oka, hogy miért részesült éppen az északafrikai arab nyelvjárás ily kiváltságos gondozásban, és miért éppen *franczia* részről. Algeria meghódítása által ugyanis az ottani arab nyelvjárás gyakorlati ismerete életbevágó szükségévé vált ezer meg ezer franczia embernek, kik Algeriában mint állami hivatalnokok működnek, vagy mint gyarmatosok ott megtelepedtek, vagy akár csak mint utazók az ország nyelvének ismeretére szorultak. Francziaország politikai érdeke, vagy akár — a mint mondani szokás — kultúrmissziója Afrika északi

---

[1]) Számos czikkben, melyek a *Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft* V. VI. IX. és XII. köteteiben jelentek meg, különösen *Über die Laute des Arabischen und ihre Bezeichnung* IX. köt. (1855) 1—69. l. XII. köt. (1858.) 599—675.

[2]) *Sprachliches aus den Zeltlagern des syrischen Wüste* (U. o. XXII. köt. (1868) 69—198. l.

[3]) *Lehrbuch der aegypto-arabischen Umgangsprache mit Übungen und einem Glossar* (Kairo, 1890).

[4]) *Arte para legeramente saber la lingua araviga. Vocabulista aravigo in letra castellana* (Granada, 1505.). E ritka könyvből (szerzője Pedro d'Alcala) ujabb kiadást *de Lagarde* eszközölt.

és nyugati partvidékén, a bennszülöttek nyelvének ismerete nélkül nem volna teljesíthető.

A mit a francziák e téren dolgoztak, pusztán csak gyakorlati, mindennapi szempontból történt. A nyelvtudomány igényeit nem igen vették figyelembe, úgy, hogy *Stumme*, az alább említendő munkák egyikének szerzője, teljes joggal panaszolja el bevezetésében: «Es ist und bleibt doch sonderbar, dass man in Frankreich für wirklich wissenschaftliche Durchforschung der arabischen Dialekte des Maghreb so wenig Interesse bezeugt».

A francziák gyakorlati szó- és nyelvkönyveit, «guide de conversation»-jait e századunk elején egy férfi munkássága előzte meg, a kinek helye a nyelvészet ez ágának művelésében, bennünket annál is inkább érdekel, minthogy magyar származású emberről van szó.

Értem *Dombay Ferenczet* (szül. Bécsben 1758., megh. 1810.), kit bátran lehet az északafrikai nyelvjárás ismertetésének uttörőjéül tisztelni. Huzamos ideig tartózkodott Északafrikában; a II. Józseftől Marokkóba küldött követségnek tagja volt. Irodalmi munkássága a mohammedánság e része történelmének és művelődésének ismertetése körül csoportosul. 1800-ban jelent meg «*Grammatica linguae mauro- arabicae juxta vernaculi idiomatis usum*» czímű munkája, melyet sok ideig, mig csak a franczia könyvek ki nem szorították, a maghrebi nyelvjárás *standard work*-jának tekintettek.*)

Dombay munkáinak érdemét le nem szállítja azon tény, hogy most, megjelenésük után ide s tova egy századdal, már teljesen elavultak. A maga idejében nem végzett felesleges munkát, mindenesetre komolyan előbbrevitte az arab nyelvjárások ismeretét, és — a mi érdemének méltatására külön kiemelhető — szótári tekintetben számos becses adatot őrzött meg (különösen a marokkói beszédre nézve), a melyeket Dozy az arab szótárak mellé szerkesztett pótlásaiban (*Suppléments aux dictionnaires arabes* 1881.) felhasználhatott.

E nyelvjárás körül is az ujabb nyelvtudomány szellemében a tudományos munka csak Spitta uttörése után indult meg. E czélra mindenek előtt két tényt kellett figyelembe venni. *Először* azt, hogy a maghrebi dialektus, bár a többi élő arab nyelvjárással szemben azon sajátosságainál fogva, melyekkel tőlük különbözik, egységet alkot, másrészt meg azon nagy területen, melyen beszélik, tetemes különféleséget mutat fel. A tudományos vizsgálódásnak nemcsak amaz egyezésekre, hanem főképpen még a nyelvjárás *differencziálódására* is ügyet kell vetnie. *Másod-*

*) L. Ny. Közl. **12**: 440—2. *Egyetemes Philologiai Közlöny* **4**: 113. és kk. ll.

szor e nyelvjárások tudományos megfigyelésére nézve nagy fontossággal birnak Északafrika arabságának nyelvtörténeti *előzményei*.

A mohammedán hódítás, illetőleg térítés[1]) e területén azon nyelvek mellé telepedett meg az arab nyelv, a melyeket egy nagy tömegnek tekintve, *berber* nyelveknek szoktuk nevezni. Nem szenvedhet kétséget, hogy az autochthon lakosság anyanyelvei e reájok terülő arab nyelv dialektikus alakulására lényeges befolyással voltak és vannak, éppúgy a mint régóta ki van mutatva, hogy viszont az arab nyelv mily nagy befolyást gyakorolt e területeken a berber dialektusokra. A maghrebi arab nyelvjárások tudományos vizsgálatában tehát a megfigyelés egyik kiváló pontját e kölcsönhatás tényeinek kifürkészése és nyomainak kimutatása kell hogy képezze.

Ezen szempontokból kezdik most Németországban az északafrikai dialektusok tanulmányozását. *Socin* lipcsei tanár buzdítására, egyik tanítványa, *Stumme*, hosszabb időt töltött Északafrika különböző vidékein és részint a helyszinén, részint pedig Európában megforduló északafrikaiak szájából gyűjtött anyagok alapján most e két tudóstól több munkával rendelkezünk, melyek a maghrebi dialektus különféle árnyalatait legelőször mutatják be a mai nyelvtudománynak teljesen megfelelő szempontokból.

A jelenkor semitistái között az ilyen tudományos munka vezetésére alig volna valaki jobban előkészítve mint éppen Socin Albert, ki már a hetvenes évek óta arabok, szírek, és a nem-sémi népek közül a kurdok között tenger sok népies nyelvanyagot gyűjtött össze és dolgozott fel.[2]) Ő előtte az élő közlés alapján gyűjtött anyag transscriptiójában, a finomabb dialektikus hangsajátságok megfigyelésében és hű visszatükrözésében meglehetős pongyolaság járta. E dolgokra nézve a szigorúbb módszert különösen Socinnak köszönjük és az északafrikai dialektologia pontos ismeretére nézve nagyon megnyugtató körülmény, hogy az anyaggyűjtés és feldolgozás az ő iskolájából indult ki.

Csak nagy általánosságban óhajtom e helyen Socin és Stumme e körbe tartozó nagyobb dolgozatait jelezni azok számára, kik tartalmuk iránt érdeklődni találnának. Stumme tunisi tartózkodása alatt egy nagy csomó költeményt és mesét szerzett össze,[3]) melyeket mestere módszeré-

---

[1]) Lásd Budapesti Szemle 80:48. l.

[2]) Az arab nyelvjárások köréből ide tartoznak: *Der arabische Dialekt von Mosul und Mardin.* Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 36. köt. (1882.) 1—53, 238—277. ll. 37. kötet (1883.) 188—222. Ugyanazon dialektusra vonatkozik: Arabische Sprichwörter und Redensarten (Tübingen, 1878.).

[3]) Tunisische Märchen und Gedichte (szöveg és fordítás) 2 kötet. Lipcse, 1893.

nek megfelelő transscriptióban ismertetett, és melyeknek átírása a maghrebi dialektus tunisi ágának sajátosságait híven mutatja be. Különösen még egy irányban úttörő kisérlettel ér fel Stumme bevezetése e könyvhöz. A közölt költemények versmértéki viszonyaiba alaposan belemélyed és egy uj rendszer alapján, melyet ezentul mindenkinek tekintetbe kell vennie, a ki arab népdalokkal foglalkozik, kimutatja, hogy e népköltészetben, melynek ritmusát eddigelé szorosan metrikus schémába nem birták foglalni valósággal quantitáló versmérték jut érvényre. Ennek schémáit és különösen a régi arab versmértékhez való viszonyát legelőször Stumme mutatta ki.

Minden egyes arab dialektuson belül lényeges különbség mutatkozik a városlakó népség és a sivatagot lakó beduinok nyelvhasználata között. E jelenséget eddigelé legélesebben a szír-arab nyelvjárásra nézve figyelték meg, még pedig első sorban *Wetzstein* (a fent 91. l. 2. jegyz.) említett dolgozatában; azóta *Landberg* gróf, ki a szíriai nyelvjárásra terjedő munkájának sajtó alatt levő második kötetében a szír beduinok nyelvjárását tárgyalja.[1]) A maghrebi dialektus körében ugyanezen tünemény mutatkozik, a miről könnyen meg lehet győződni, ha Stumme tunisi gyüjtéseit, melyek a városi lakosság nyelvét tükrözik, egy másik munkájával hasonlítjuk össze, melynek közleményei a Tunis és Tripolis határán tanyázó beduinok költészeti világába avatnak be. Azon kiváló fontosságon kívül, melylyel e munka[2]) a nyelvészre nézve bír, nem utolsó helyen említhető azon nagy érdek, melyet a népies költészetet tanulmányozók körében van hivatva kelteni. E szempontból nem csak tárgya tekintetében bír e gyűjtemény nagy fontossággal, hanem azon kapcsolatnál fogva is, melyet a modern beduin költészet és az iszlám előtti pogány arab poesis között felmutat. A szerző nagy lelkiismeretességre valló tudós bevezetésében minde mozzanatokról számot ad és nehány elmemozdító észrevételével e költészet mélyebb megfigyelésére serkent, sőt a maga körén kívül is világosságot vet azokra a gyüjteményekre, melyek a mai arab beduinok költészete ismertetésében az ő közléseit megelőzték, nevezetesen régibb időből a *Wallin* gyüjteményeire (l. 91. lap 1. jegyzet), melyek a tulajdonképeni Arábiára[3]) és ujabb időből a Sachau-éira, melyek a mesopotámiai beduinságra

---

[1]) *Proverbes et dictons du peuple arabe. Matériaux pour servir à la connaissance des dialectes vulgaires* par C. *Landberg* I. kötet. Leiden, 1883.

[2]) *Tripolitanisch-tunisische Beduinenlieder*. Leipzig, 1894.; franczia kiadásban is megjelent.

[3]) *Probe aus einer Anthologie neuarabischer Gesänge, in der Wüste gesammelt* (Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft V. köt. — 1851. 1—23. lapjain; VI. köt. 1852. 190—218. 369—378. lapjain.

terjednek.[1]) Stumme e gyüjteményén is beigazolja azon rendszert, melyet előbbi munkájában a népies költészet versmértéktani sajátságaira nézve felállított. Egy függelékben «Glossar» czimén foglalja össze mindazon szótári tanulságokat, melyeket a két munkájában előadott szövegek felmutatnak. Számos oly szóval és szójelentéssel találkozunk itt, melyek semmi egyéb arab nyelvjárásban nem fordulnak elő; nagyban érvényesül e szókincsen a berber nyelvek hatása, mely az északafrikai arabságot minden ponton a legérezhetőbb módon érinti.

A maghrebi dialektus legnyugatibb ágával, *a marokkóival* foglalkozik *Socin* két munkája. A «marokkói» elnevezés persze nagyon általánlános meghatározása e nyelvjárásnak. Ezt könnyen belátjuk, ha egy pillantást vetünk Marokko birodalom mappájára. E birodalom 672282 négyzetkilométerre terjed, arab lakossága különféle nyelvü berber kabilok közé van vegyülve. Jó volt tehát e nagy területnek egy speciális részletére korlátolni a kutatást. A Socin-tól (részben Stumme közreműködésével) kiadott és lefordított szövegek[2]), leginkább népmesék, gyermekversikék, találós mesék, a marokkói arabság legdélibb kerületéből, a Wâld Szúsz-t környező népesség köréből vannak véve. Itt az arabság a *Silhuberberek* nyelvének hatását érzi. A közölt szövegek nyelvi becsükön kívükiváló folklorisztikus anyaggal érnek fel. Érdekes látni, hogy a népmesék tárgyai e délmarokkói népköltészetben mily nagy mértékben azonosak a Grimm-féle népmesékkel. Az összehasonlító mondakutatás művelői is nagy köszönettel tartoznak Socin-nak, hogy a szövegeket pontos német fordítással kisérte, mely az arabul nem értőket képessé teszi arra, hogy a távol országokból szedett anyagot az általános tudomány hasznára fordithassák.

A német birodalom gyarmati érdekei is nagy lendületet adnak most a népies nyelvjárásokat ismertető irodalomnak. A legapróbb afrikai dialektusoknak, melyekkel a német gyarmatosító mozgalom érintkezésbe kerül, megirják nyelvtanát és szerkesztenek róla szótárt. *Seidel*, a Deutsche Kolonialgesellschaft titkára, vagy hat, eddig feldolgozatlan délnyugati afrikai nyelvnek irta meg gyakorlati nyelvtanát. A mire a mult századokban a hittérítés szolgált inditóul, arra most az emberek anyagi érdekeik előmozdítása szempontjából szánják magukat. Az arab nyelvjárások is belevágnak a német gyarmatosító mozgalom körébe. Zanzibár-

---

[1]) *Arabische Volkslieder aus Mesopotamien* (a berlini akadémia értesítőjében) Berlin, 1889.

[2]) *Zum arabischen Dialekt von Marokko* (Leipzig, 1893.). *Der arabische Dialekt der Howâra des Wâd Sûs in Marokko* (Leipzig, 1894.). Mindkét munka a szász tudós társaság értekezései során jelent meg.

ban és az átellenben levő partvidéken arabul beszélnek. Mindenki tudja, hogy mennyi politikai érdek kapcsolja a német birodalmat a keleti Afrika e részéhez. A gyakorlati érdekeket nagyon ügyesen kötik össze a tudományos haszonnal. Ennek köszönjük, hogy most ezen arab dialektusról is fontos nyelvtudományi tanulmányokkal rendelkezhetünk. A zanzibári arab nyelvjárást helyesebben *'ománi*-nak nevezhetjük. 'Omán-ból, Arábia délkeleti tartományából (fővárosa Maszkat) vándorolt be Zanzibár arab lakossága. Az ománi és zanzibári arab nyelvjárások most is teljesen egyeznek. Lényegesen elütnek a többi dialektustól, oly annyira, hogy az ománi arab csak nagy nehezen birja megérteni az egyiptomi, a szír, vagy marokkói ember beszédét. E nyelvjárás főbb sajátságait már 1880-ban ismertette *Praetorius*[1]); a mult évben *Reinhardt*, Keletafrika legjobb ismerőinek egyike, a berlini keleti szeminárium tankönyvei során (13. sz.) egy terjedelmes munkát adott ki e nyelvjárásról,[2]) miután ugyanazon sorozatban *Moritz* már 1892-ben Zanzibár és Omán nyelvét, ennek irásbeli kifejezése szerint ismertette volt.[3]) — E tankönyvsorozat (*«Lehrbücher des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin»* Spemann kiadásában) általános hozzáférhetőségét, fájdalom, azon rettenetes árak nehezitik meg, melyeket a könyvkereskedésen reájuk szabnak (Reinhardt könyveért 40 márkát kérnek).

GOLDZIHER IGNÁCZ.

Studia Sinaitica.[4])

Müller Miksa nem egy ízben panaszolta el keserű hangon, mily csekély pártfogásban részesítik Angolországban a keleti tanulmányokat. Azt mondta egy alkalommal, hogy a németországi kis szász királyságban is magasabb fokon áll a keleti tudományok méltatása mint a nagy angol államban. Akarva nem akarva mosolyogni kellett az embernek, ha a nagy tudós mindenesetre túlzó panaszkodásának találó fültanuja lenni.

---

[1]) *Über den arabischen Dialekt von Zanzibar.* Zeitschrift der deutschen morgenl. Gesellschaft 34 : 217—231. lapjain.

[2]) *Ein arabischer Dialekt gesprochen in 'Oman und Zanzibar nach praktischen Gesichtspunkten* für das Seminar für orient. Sprachen in Berlin. (Berlin, 1894.).

[3]) *Sammlung arabischer Schriftstücke aus Zanzibar und Oman, mit einem Glossar herausgegeben.* Berlin, 1892.

[4]) *Studia Sinaitica.* 4 kötet in 4-o I. köt. XII+131 lap. II. köt. 24+112 lap. III. köt. VIII+138 l. IV. köt. XII+18+18 l. London 1894 (Cambridge University Press Warehouse).

De hát Müller se vonatkoztathatja e nyilatkozatát a keleti tudományok jelen állására Angliában. A tudományok nem ott mondhatók virágzóknak, a hol állami vagy társadalmi pártfogás jó módba helyezi a tudósokat és könnyüvé teszi munkájuk teljesítését (és biz' Angliában e tekintetben sincs panasz), hanem talán inkább ott, a hol ily pártfogás hiánya nem rettenti vissza a tudomány emberét önzetlen lelkesedésétől, eszményi czéljainak követésétől. A tudomány története tanuskodik róla, hogy legnagyobb műveit nem *buzdítás* segítette elő, hanem nagy lelkek *lemondása* teremtette meg.

De akár igaza van Müllernek a keleti tudományok angol *pártolásáról* ismételve nyilatkoztatott ítéletével, akár nem: egyet semmi esetre nem volna lehetséges eltagadni. Művelni tágasabb körökben nem művelik sehol a keleti tudományokat mint azon országban, mely neki is módot nyujtott arra, hogy nagy alkotásait megteremtse és tudományos munkája eredményét *közkincscsé* tegye. Sehol a világon szélesebb körökre a keleti ismeretek iránt tanusított érdeklődés nincsen elterjedve mint éppen Angliában.

Ez ország nagy egyiptologusai meg assyriologusai tudományukról nagy közönségnek tarthatnak előadásokat és hallgatóik között nagy számmal láthatni a tudomány nagy kérdései és eredményei iránt érdeklődő hölgyeket is. S valódi specialitása az angol orientalizmusnak az a példátlan részvétel, melyet tudós nők mutatnak a tudomány ez ága iránt. Korunk tudományos életére nézve jellemző jelenségnek tekinthetjük például, hogy Angolország jeles egyiptologusai között említheti az 1891-ben elhalálozott *Miss Amelia B. Edwards*-ot, ki a szaktudósok között nem mint holmi dilettáns csodabogár, hanem mint velük teljesen egy színvonalon illetékes, valóban teremtő elme foglalta el helyét.

Az utolsó négy évben a szyr irodalom művelői között előkelő helyen találkozunk két angol hölgygyel: *Agnes Smith Lewis* és *Margaret Dunlop Gibson*-nal. A kora özvegységre jutott ikertestvérek, kik régóta foglalkoznak a keleti nyelvek tanulmányozásával és elméleti ismereteik mellett a keleti utazásaik révén szerzett gyakorlati nyelvképességgel is dicsekedhetnek (jól beszélik az arab és görög nyelvet), a Szinai félsziget híres klastromát és annak soká hét pecséttel rejtett régi könyvtárát tüzték ki kutatásaik középpontjául. E kutatásaik eredményei a tudós világban jogos feltünést keltettek. Mióta Tischendorf Konstantinnak, a híres lipcsei theologusnak és palæographusnak a legnagyobb nehézségek és akadályok között sikerült az úgynevezett *Codex Sinaiticus*-t felfedezni és megszerezni (1861), e rejtélyes könyvtár az ottani barátok növekvő féltékenysége miatt még hozzáférhetlenebbé vált. A két tudós nő felfedezései most úgyszólván egy csapásra megváltoztatták ez állapotokat. Most a

Szinai-klastrom könyvtárának kincseit, legalább tartalmukra nézve, csak úgy ismerjük mint bármely európai könyvesházét.

Legelőször 1892-ben léptek elő (a Londonban tartott orientalista-kongresszus alkalmával) a Sz. Pál levelei régi arab fordításának fényképi mutatványaival.*) Ha tudjuk, hogy az Ujtestamentom szövegkritikájában mily nagy szerepük van a régi fordításoknak, könnyen méltathatjuk azon feltünést, melyet a szövegkritika apparátusának e váratlan meggazdagítása előidézett. De ez időben a hölgyek már egy sokkal fontosabb felfedezésnek is birtokában voltak. Ugyanakkor, midőn az arab Epistolákat találták a Sz. Katalin-klastrom könyvei között, (1892-ki februárban) egy szerencsés véletlen oly felfedezésre segítette őket, a melyhez fogható eddigelé az Ujtestamentom szövegtörténetének terén még alig tünt fel. Egy régi szyr codexet találtak, mely nem egyebet tartalmaz, mint a négy evangeliomnak a II. századból származó fordítását, tehát egyikét a legrégibb okiratoknak, melyek az U. T. szövegének ellenőrzésére nézve rendelkezésre kerültek.

De nem könnyű szerrel volt e szöveg felismerhető. A codex úgynevezett palimpsestet mutat; a régi szöveg fölé a VIII. században mindenféle kevésbé fontos legendákat írtak; ez újabb szöveg alól csak nagy nehézséggel és az ily czélra használt chemiai eljárás alkalmazásával lehetett a régi alapirást helyreállítani. Ez eljárás teljesen sikerült és miután a tudós hölgyek a régi irás fenmaradását fényképezés utján biztosították, Angolország három nagy tudósa, Bensly, Harris és Burkitt, csak nem rég (1894) adták ki e fontos okiratot a cambridgei egyetem költségén.

E fordítás, a mint Nestle a szokásos görög szövegtől való eltérései alapján kimutathatta, régibb mint Tatianus (170 felé készült) evangeliumi harmoniája, és e régiségével az evangeliumi szöveg alkatának legeslegősiebb tanui közé tartozik.

E sikerek a hölgyeket a könyvtár rendszeres átkutatására indították. Ki tudhatja, mily kincsek rejlenek még a barátoktól fel nem ismerve a Sz. Katalin hegyén rejtett gyűjteményben? Arra határozták el tehát magukat, hogy a codexeket egyenkint megvizsgálják és katalogust készítenek róluk. Ehez a klastrom főapátjának, Porphyrios érseknek engedélye volt szükséges. Szerencsések voltak, hogy az apátúr felhatalmazta őket az összes codexek megtekintésére és leírására, azon feltétel alatt, hogy munkájukat negyven nap alatt elvégezik és a katalogus másolatát a könyvtár használatára bocsátják.

A hölgyek lelkiismeretesen kihasználták a nekik engedélyezett

*) Lásd *«Akadémiai Értesítő»* 1892. évf. 641. lapján.

negyven napot. A codexek körül tett első tanulmányaiknak, úgymint a codexek alapján ezentúl eszközlendő részletes kutatásoknak van szentelve a *Studia Siniatica* czímén megindított gyűjtemény, mely az eddig megjelent négy részszel még nincsen lezárva.

A munkát annak ajánlják, kinek a multnak szűkkeblű hagyományától eltérő nagylelkűsége nélkül e tanulmányok egyátalán meg sem indulhatnak, e szavakkal: «*τῷ μακαριωτάτῳ καὶ φιλομούσῳ κυρίῳ Πορφυρίῳ τῷ τοῦ Ὄρους Σινᾶ Ἀρχιερεῖ ὑπολήψεώς τε καὶ εὐγνωμοσύνης ἐλάχιστον δεῖγμα προσφέρει ἡσυντάκτης*» (csak az egyik testvér beszél itt).

A gyűjtemény eddig megjelent részeiből kettő (I. és III.) a kézratok katalogusát nyujtja elénk. Az I. 270+3+55 számban 131 lapon a szyr kéziratokét, úgymint egy külön appendixben a görög nyelvüekét. Nem puszta könyvczímeket közölnek, hanem sok helyütt, a hol érdekesebb tartalmú codexekről van szó, bővebb szövegkivonatokat, gyakran még fényképi hasonmásokat is elénk adnak. A kéziratok tartalma legnagyobbrészt a bibliai és egyháztörténeti irodalom köréből való. De, a mint alább még visszatérünk rá, a profán irodalom sem hiányozik közöttük.

A nyelvészetet különösen a 94. lapon e czím alatt «Palestinian Syriac» csoportosított három kézirat érdekli, a szyr nyelv palesztinai nyelvjárásán szóló *lectionariumok*, melyeknek nyelvtudományi fontosságát Mrs. Lewis nemrég Genfben tartott előadásában tüntette fel.[1])

A III. rész a Sz. Katalin-klastrom arab kéziratainak katalogusát tartalmazza 628 számban, míg a II. Sz. Pál levelei arab fordításának diszes kiadását nyujtja. E kötetet egy 22 lapnyi bevezetésben nyelvészeti és kritikai megjegyzések kisérik, a melyek közül a fordítás nyelvhasználatára vonatkozó kimutatások az arab lexikographiához és jelentéstanhoz igen becses adalékot szolgáltatnak.

A «*Studia Sinaitica*» azonban nemcsak a két tudós hölgy munkáinak közlésére van hivatva. Felvételt talál abba más tudósoktól eredő tanulmány is, a mennyiben a gyűjtemény czéljaival és rendeltetésével kapcsolatban van, azaz a mennyiben a Sz. Katalin-klastrom kézirati kincsei ismertetéséhez nyujt adalékot.

Az eddig megjelent darabok negyedike *Nestle Eberhard* ulmi tanár, a szyr nyelv és irodalom jeles művelőjének egy dolgozatát tartalmazza. E munka is[2]) a szinai klastromban felfedezett egy fontos kéziratból indul

---

[1]) L. Jelentésemet az orientalisták X. nemzetközi kongresszusáról, «*Akdadémiai Értesítő*» 1894. évf. 697. l.

[2]) *A Tract of Plutarch on the advantage to be derived from one's ene-*

ki. Ugyanis a klastrom 16. számú szyr kézirata néhány egyházi tractatuson kívül a görög profán irodalom néhány emlékének szyr fordítását tartalmazza, nevezetesen Pythagoras egy beszédét, Lukianos egy értekezését, több plutarkhosi darabot, egy philosophus értekezését a lélekről. Ugyanezen hártyacodex tartalmazza végre szyr fordítását Aristides apologiájának a keresztyénség mellett, melyet Rendel Harris már 1891-ben tett közzé.*) A katalogizáló hölgyek e tartalmas kéziratnak különös gondot szentelnek, ismertetése a Studia I. kötetében a 18—38. lapokat foglalja el; a *λόγος Φιλοσόφου τινὸς περὶ ψυχῆς* teljes terjedelmében van itt kiadva.

A plutarkhosi értekezések szyr fordításainak feldolgozásával foglalkozik Nestle. A tőle ez alkalommal kiadott és fordított értekezés szyr szövege eddigelé semmi európai gyűjteményben nem fordult elő: valóságos *unicum.*

Már régi idő óta számos példán kimutatták, hogy a szyr fordítások mily nagy fontosságúak az eredeti szövegek kritikai megállapítására és helyreállítására nézve. Különösen áll ez a görög irodalom régi szyr fordításairól, melyek a görög szöveg régi hagyományát mutatják föl és így szövegkritikai becsükre nézve a fenmaradt legrégibb kézirati apparátussal érnek fel. *De Lagarde* ez irányban kifejtett munkássága után legújabban Ryssel (*Über den textkritischen Wert der syrischen Übersetzungen griechischer Klassiker*, Leipzig 1881) fordított kiváló figyelmet a görög írók munkái szövegtörténetének e tényére és a szövegkritikai hasznára. Vajjon Plutarkhos értekezéseinek a Codex sinaiticus nr. 16-ban található fordításaira is alkalmazhatjuk e tapasztalatot? Kevésbé; még pedig azért nem teljes mértékben, mert a szóban forgó szyr Plutarchos nem is annyira fordítását mint átdolgozását adja a görög munkáknak. A szyr fordítók egyebekben a szószerinti fordítás legszolgaiasabb módját szokták alkalmazni. E fordítások révén a szyr nyelv egész jelleme megváltozott. A sémiségben és így a szyr nyelvben sem találjuk a logikai kategoriák árnyalatait oly változatosan tükröző particulákat; az absztrakt fogalmak kifejezésére sem alkalmasak e nyelvek. A fordítók csakis az eredeti nyelven elkövetett száz meg száz-féle ficzamitás által juthattak oda, hogy a szyr nyelvet a philosophia organumává és közvetitőjévé képesítsék. Nem is volt náluk, úgy mint nálunk, orthologiai mozgalom, mely a fordítóktól elkövetett nyelvujítás elé gátat vetett volna.

---

mies. The Syriac version edited from a MS. on Mount Sinai, with a translation and critical notes; by Eberhard *Nestle* Ph. D., Th. Lic.

*) *The apology of Aristides, edited and translated,* Texts and Studies ed. by Robinson I. Cambridge University Press 1891).

A szóban forgó Plutarchos-fordítások azonban, mint már mondottam, nem szószerinti tolmácsai Plutarchos szövegének. A fordító nem azon czéllal tette át szyr nyelvre, hogy a görög nyelvet nem értők a Plutarchos eszméivel szyr nyelven ismerkedjenek meg, hanem azért, hogy a benne előforduló ethikai tanításokkal megismerkedjenek, még pedig keresztyén szempontból. Inkább átdolgozása, alkalmazása Plutarchos munkájának, semmint fordítás. A szyr fordító a görög mythologiai vonatkozásokat, a pogány eszmekörre valló részleteket vagy teljesen mellőzte vagy pedig keresztyén értelemben módosította. Az idegen ízű tulajdonneveket is, melyek a szyr ember szempontjából érdekkel nem bírhattak, egyszerüen elhagyta, és általános névszókkal helyettesítette: «egy király», «egy bölcs» stb. «Midőn ily jellemüknél fogva — úgy mond Nestle — a szyr szövegek a philologusra nézve, ki inkább gyönyörködik a régi szövegek szószerinti fordításában, kevésbé tanulságosak, annál érdekesebbek abból a szempontból, hogy a görög philosophia és a keresztyén erkölcstan között levő kapcsolatot mutatják fel.»

N. a szöveg és fordítás elé bocsátott bevezetésben nagyon tanulságos nyelvészeti észrevételeket közöl a szöveg alapján. E megjegyzések részint a nyelvtanra, részint a lexikonra vonatkoznak. A szyr nyelv lexikographiája mindeddig még csak készülőben van. Minden új szöveg újabb tanulságokat szokott nyujtani a szók használatára nézve. A kiadó azon volt, hogy e szövegekből is szorgalmasan kivonja a belőlük meríthető új lexikographiai adatokat. Azonkívül pedig (XV—XVIII lapokon) «*Index of some Syriac words with their Greek equivalents*» czímű fejezetben is igen hasznos szótári adalékot nyujt.

Az egész gyűjtemény a cambridgei University Press gyönyörű betüivel van nyomtatva és nagyszámú hasonmás tábláival valódi diszére válik a kiadó egyetemnek, mely ez idő szerint Angliában a keleti philologia művelésében az első helyre küzdi fel magát és szabad szellemével mindinkább veszélyes vetélytársául mutatkozik Oxfordnak.

GOLDZIHER IGNÁCZ.

A német nyelvjárások.

Ferdinand Mentz. Bibliographie der deutschen Mundartenforschung. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. Band II.) Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel. 1892.

A német nyelvjárások irodalmának e kimerítő bibliographiája egyik bevezető kötete annak a nagyobb szabású gyüjteménynek, mely — Bremer Otto szerkesztésében — a német nyelvjárásokat fogja terjedelmes monographiákban tárgyalni. A gyüjtemény első kötetéről *(Deutsche Phonetik von Otto Bremer)*, mely phonetikus bevezetés a német nyelv-

járások tanulmányozásához, más alkalommal fogok részletesebben zólani. A tervbe vett harmadik kötet (*Deutsche Mundartenkarte mit Text von Otto Bremer*) a német nyelvjárások térképét fogja tartalmazni. E három bevezető kötethez fognak csatlakozni az egyes nyelvjárások leirásai.

A czímben említett kötet összeállítja a német nyelvjárásokról szóló egész irodalmat a XVIII. század elejétől az 1889. év végéig, csakis azokat a munkákat sorolva el, melyek valamely nyelvjárás grammatikájának legalább egy részletét tárgyalják; elhagyta azonban a szerző a puszta szövegközléseket s a tájszóláson irt irodalmi termékeket. A nyelvjárások osztályozása, melyet e könyv követ, Bremer munkája. Az egész német nyelvterületet négy nagy nyelvjárás csoportra-osztja; ezeken belül sorolja el a főbb nyelvjárásokat. *I. Felnémet nyelvjárások* (Oberdeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1. az alemán és sváb nyvjok, 2. a bajor-osztrák nyvjok. II. *Középnémet nyelvjárások* (Mitteldeutsche Mundarten), ide tartoznak: 1, a frank nyvjok, 2. a thüringi és felső szász nyvjok, 3. keleti középnémet nyvjok. III. *Északnémetországi nyelvjárások* (Norddeutsche Mundarten). IV. *Alnémet nyelvjárások* (Niederdautsche Mundarten), ide tartoznak: 1. alsó frank nyvjok, 2. alsó szász nyvjok, 3. keleti alnémet nyvjok. Ez osztályozás bővebb magyarázatát bizonyosan a készülő harmadik kötet fogja nyujtani.

Bennünket e kötetben első sorban a magyarországi német nyelvjárások érdekelnek, és pedig két szempontból. Egyrészt kétségtelen, hogy a magyar nyelv német elemeit kutatva, főleg a hangalak magyarázatában, ezek a német nyelvjárások nyujthatnak legtöbb felvilágosítást; másrészt szintén a magyar nyelvtudomány feladata, hogy kutassa és kimutassa azt a hatást, melyet a magyar nyelv a Magyarországban élő németek nyelvére gyakorolt. Csakhogy a német nyelvjárásoknak ilynemű vizsgálata szempontjából eddigelé alig történt még valami. Egyáltalán — mint e könyv legjobban tanusítja — a Magyarország területén lakó németek — az erdélyi szász nyelvjárások kivételével — a legmostohább elbánásban részesült.

A magyarországi német nyelvjárásokat három csoportra kell osztanunk; külön önálló területként válnak ki az erdélyi és a felső magyarországi, különösen a szepesi szászok, végül az ország többi részén elszórt német telepek nyelvjárása. Az erdélyi szászok nyelvjárását könyvünk a középnémet, szorosabban a moseli frank nyelvjárások közé sorolja; s e nyelvjárásoknak elég bő irodalmuk van (815—878. számok). Az északmagyarországi nyelvjárások a keleti középnémet nyvjokhoz tartoznak; a rájok vonatkozó irodalom (1027—1039. sz.) alig egyéb, mint Schröer K. J. dolgozatai, melyek a bécsi tud. akadémia évkönyveiben jelentek

meg. A Magyarország többi részén elszórt német községek nyelve, egy kalap alá fogva, a bajor-osztrák nyvjok közt foglal helyet; pedig, mint a telepítések története is bizonyítja, nagyon különböző vidékről került ki az alföld és a Dunántúl német lakossága. Azonban e nyelvjárások irodalma jóformán semmi. Csakis három dolgozatot említ könyvünk; ezek között van az én dolgozatom is (Aussprache des Schriftdeutschen in Ungarn, Phon. Stud. II.), a mely azonban nem tekinthető nyelvjárástanulmánynak. Nem hagyhatom végül szó nélkül a szerzőnek azt a botlását, hogy a Bánságot, úgy látszik, külön osztrák tartománynak tekinti, a mennyiben Magyarországtól elkülönítve tárgyalja *(Sprachinseln im Banat)*, épúgy, mint pl. a krajnai és bukovinai nyelvjárásszigeteket.

BALASSA JÓZSEF.

Szláv szavainkról.

A szláv szók a magyarban. Ásbóth Oszkár-tól. Budapest, 1893. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XVI. III. sz.)

Hasznos szolgálatot tett a hazai nyelvtudománynak Ásbóth, mikor a nyelvünkbeli szláv jövevényszók hangtanából következtetést vont átvevésük korára. A jövevényszók hangteste igen sokszor kormeghatározó. A ném. *pflanze* < lat. *planta*, ném. *pforte* < lat. *porta*, ném. *pflug* < ószl. *plugъ* korábbi átvételek, mint a ném. *pein* < lat. *poena*, ném. *pilgrim* < lat. *peregrin*(us) stb., mert az elsőkön végrehajtódott a lautverschiebung; az utóbbiak tehát a lautverschiebung letünte után kerültek bele a németbe. Ép így áll a kérdés a ném. *kiste* < lat. *cista*, ném. *kirsche* < lat. *cerasus* stb. szavakkal, szemben a ném. *zins* < lat. *census* félékkel, mert a latin *c* : *e*, *i* előtt körülbelül a hetedik századig *k*-nak hangzott. Ép így, legalább negative, megmondhatjuk, hogy a cseh *galiba* stb. szavak csak a XIII. század után kerültek be a csehbe, mert ha előbb megletttek volna, a *g* : *h* hangtani változáson okvetlen keresztül mentek volna. — A jövevényszók hangtestéből tehát igen is lehet következtetni a korra, sőt e következtetések sokkal többet bizonyítanak, mint az egyes szavak nyelvemlékbeli első előfordulása. — S ez a jelenség természetes kapcsolatban van a hangtani változások történetével. Jól mondta Holzmann: «Erleiden einige laute eine veränderung, so werden dadurch alle worte berührt, an denen jene laute theil haben und so können solche veränderungen eine sprachzeit von der anderen scheiden» (Zeitschr. für Völkerps. 4: 320). — De tovább megyek. A jövevényszó hangtestéből, jelentéséből sokszor meg lehet ismerni az átadó nyelvjárást is. A új Tsz. *czóp* szavában (hajfonadék, varkocs Hétfalu) az egy *p* hang mutatja, hogy ez csak is az erdélyi szászság adománya, mert a *pf* végű szók e nyelvjárásban a legtöbb esetben *p*-re vég-

ződnek (v. ö. erd. szász *zôp* < ujfn. *zopf* Fromman Die deutschen Mundarten 5: 363. 364). — A Fertő mellékén *kóter*-en nemcsak börtönt, hanem kalitkát is értenek, a hová pl. a baromfit csukják. S ez a jelentés mutatja, hogy e szavunkat csak is az osztrák nyelvjárásból vehettük, mert ott a *kotter*: hundsstall stb. jelentésben járatos (Lexer Kärnt Wb.).

S ha most már figyelmünket a szláv nyelvekből került jövevényszók felé fordítjuk, látni fogjuk, hogy szláv szavaink egy részét egyetlen egy ma élő szláv nyelvből sem fogjuk tudni megfejteni. Ellenben ha az ószlovénhez fordulunk, sok kétes dologra megkapjuk a feleletet. Ásbóth értekezésének fénypontja ‚Az ószlovénből történt átvételek kora és a hangtani kritériumok' czímű fejezet. Ebből okulást nemcsak a hazai tudomány, de a szlavisztika is meríthet.

Az értekezés első fejezete az ó-szlovén nyelvről szól. A szerző elmondja, hogy eddig nem igen szóltak ahhoz a kérdéshez, milyen szláv nyelvből vettük mindjárt a honfoglalásra következő időkben azt a sok szláv szót, mely a nemzet közkincsévé lett. A magyar nyelv bizonyítja, hogy abban a nyelvben, a honnan mi merítettünk, a *st*, *zsd*, ѧ ѫ (ę, ą), ъ ь megvolt teljes fejlettségében ép úgy, mint akár az ószlovén nyelvemlékek nyelvében. Erre a körülményre támaszkodva állította föl Kopitar, s védte utána Miklosich a pannóniai elméletet. Ásbóth e nyelvet csak ‚identifikál'-ja az ószlovénnel s így megengedi, hogy talán az itt beszélt szláv nyelv csak dialektusa volt az ószlovénnek. — Ebből az ‚identifikálás'-ból annyit látok, hogy Ásbóth nem tartja valószinűnek a pannóniai elméletet. De kérdjük, van-e a magyar nyelvben bizonyság arra nézve, hogy ez nem ugyanaz a nyelv, a mely az ószlovén nyelvemlékekben őrződött meg; kérdjük, hogy van az, hogy szláv jövevényszavaink jó része csakis úgy fejthető meg hangtanilag kifogástalanúl, ha a nyelvemlékekben megőrzött ószlovén nyelv adataiból indulunk ki. Ásbóth igen helyesen mondja, hogy ha csak valami különös körülmény nem teszi az ellenkezőt szükségessé, mindig az ószlovén, tehát a nyelvemlékek megőrízte nyelv alakjaiból induljunk ki. S így haladva csakugyan a legtöbb esetben meg is kapjuk a helyes magyarázatot. Sok pro, és sok contra érvet lehet fölhozni az ószlovén nyelv hazájára, de a magyar nyelv kétségtelen bizonysága, hogy mi az ószlovénből vettük szavainkat, a melyekért persze, mellesleg megjegyezve, nem mentünk Szaloniki környékére. — Addig tehát, míg a magyar nyelvből nem tudunk bizonyságot, hogy az itt beszélt nyelv más nyelv, vagy talán dialektusa volt az ószlovénnek, nincs ok az eltérő föltevésre.

Nem tartom egészen helyesnek, hogy az irrationális hangzókat Ásbóth a Miklosich-féle átírással adja. A ъ helyett *ŭ*, a ь helyett *ĭ* a magyar nyelvész előtt úgy tünik föl, mintha az egyik rövid *u*, a másik

rövid *i* volna. Miklosich jelzése ellen már Hattala és Böhtlingk is fölemelte szavát; leghelyesebb, ha e ‚halbovcal'-okat a transcriptiónál cyrill jegyükkel írjuk, a mint Jagič V. teszi. — Az első fejezethez még csak azt jegyzem meg, hogy nem ártott volna itt is megemlíteni, hogy az újszlovén nyelv nem egyenes örököse az ószlovénnek (V. ö. Volf: Kiktől tanult a magyar írni-olvasni? ‚az ószlovénnek egyenes örökösében, az újszlovénben' stb. 29. lap). Az elnevezés Kopitar-Miklosiché, kik szlovén létükre mintegy hazafias ügyet védtek vele.

A második szakaszban a szerző nagy elmeéllel, szigorú kritikával ír az ószlovénből vett jövevényszókról, s hangtani kritériumaikról. Nem ártana e szakaszt az *Archiv für slavische Philologie* lapján is közzé tenni, sok okulást meríthetne belőle a szlavisztika. Lényeges megjegyzésem e szakasz ellen nincsen. De nem írom pl. alá, hogy a *keddet* egyszerűen lefordítottuk a szláv szóból. Hisz ugyanezt megtehettük volna akkor a *szerda*, *csütörtök*, *péntek* szavakkal. A 11. lapon levő példák közt nem tartom bizonyító erejűnek a *csuda*, *csoda* (< ószl. *čudo*) szót, mert az *o* hang nyiltabbra válásának az is lehet az oka, hogy a magyar szóvégén a nyíltság második fokán álló rövid hangzót meg nem tűr. Ezért váltak *a* végüekké az ol. *palio*, *torso* stb. — Ki kell emelnem a *lencse*, *szerencse* szavak magyarázatát, a melyek Jagičcsal szemben igen helyesen vannak magyarázva. Miután a szerző fölsorolta és megrostálta mindazokat a magyar szavakat, a melyekből a *st*, *zsd* hangokra vonatkozólag következtetést vonhat, áttér az orrhangú hangzókra. Itt nem tartom egész helyén valónak, hogy Szarvasnak annyira neki támad a *rend* és *roncsika* miatt. A ki a szláv nyelvészetnek csak az elemeit ismeri, az előtt világos, hogy Szarvas tévedett. Nehéz kérdés eldönteni, mikép hangzott az Ѫ (ą) az ószlovénben (v. ö. Jagič. Wie lautete Ѫ bei den alten Bulgaren? Archiv III.). E tekintetben a magyar nyelv történetéből — véleményem szerint — döntő bizonyság a rövid hangok nyiltabbra válása, s teljesen egyet érthetünk Ásbóthtal, ki azt mondja, hogy az ószlovén Ѫ (ą)-nak a magyarban rendesen *on*, *om* felel meg, de kimutatható, hogy ez régibb *un*, *um*-on alapul. — A *múka* szó nem valószinűtlen, hogy újabbkori átvevés, bár a szó előfordulása (Hetés Nyr. 2: 322: ‚nèm birgyák e a *mukát* maguk') megengedi, hogy az újszlovénből került (v. ö. újszl. *moka*, de *mŭoka* ‚mehl' Archiv VIII.), s első hangzója talán a *munka* hatása alatt vált *u*-vá. Különben Ásbóth magyarázata is megállhat. A *pók* szót újabbkori átvevésnek tartom (v. ö. szerb. *pauk*, cseh *pavouk*, újszl. *pavk* t. *pavûk*) s nem tartom valószinűnek, hogy úgy vesztette volna el a nasalisát, mint a *pénz* : *píz* féle szavak. — A *putnok* magyarázatánál megerősíthetem abbeli nézetét, hogy a t. *putńik* csakis utast jelent, ellenben nem adhatok neki igazat a *bojnik* szór avonatkozólag,

mert a t. *bojńik* (Szarvas, Békés megye ; v. ö. egy dalban «*bojńik bojuje*») ‚harczos'-t is jelent, bár gyakoribb a ‚zsivány, betyár' jelentése.

Az ószlovén nyelv harmadik fősajátsága: az irrationális hangzók (ъ, ь) kifejlett, szabályos használata. E hangzók szótagképzését kétségbe vonni nem lehet, valamint azt sem, hogy a szláv apostolok korában két külön hang voltak, mert különben nem használtak volna jelelésükre két külön jegyet. — Két magyar adat még bizonyítja is Ásbóth szerint (*popu* 1229-ből, *ceru*fa 1193), hogy a magyarok a ъ-ban *u*-féle hangot hallottak a szóvégén. — Nagyon egyetértek Ásbóthtal, mikor azt mondja: «Mi legföljebb lehetségesnek mondhatjuk, hogy a magyarok az ilyen szláv szók végén még valami hangzófélét hallottak, mely hasonlított ahhoz a nemsokára eltünt tompa hangzókhoz, melyeket a most mássalhangzóra végződő magyar szók végén is ejtettek'. A két sovány adatra valóban nem lehet semmit sem építeni először mert igen késeiek az irrationális hangzók élete szempontjából, másodszor mert a legtöbb valószinűség szerint analogiás alakulások. Föltünő, hogy mind a ъ, mind a ь szóvégén a magyarban mindig elesik (v. ö. *galamb*: ószl. *goląb*ь; *kakas*: ószl. *kokoš*ь; *kalács*: ószl. *kolač*ь | *ablak*: ószl. *oblok*ъ; *abrak*: ószl. *obrok*ъ; *abrosz*: ószl. *obrus*ъ stb.). Sehol semmi nyoma, hogy e hangzót szóvégén a magyarok hallották volna, s ha már okvetlen «identifikál»-ni akarjuk a velünk érintkezett s nagy részt közénk olvadt szlávok nyelvét, talán éppen itt találunk egy dialektikus vonást, a mely e nyelvet az ószlovéntől megkülönbözteti. Talán e nyelvben hamarább tüntek el a szóvégéről ez irrationális hangzók a kiejtésben. A legkevesebb bizonyíték tehát a szláv szók régiségére épen az irrationális hangzókból vonható. — Az értekezés több helyén előfordúl az a kijelentés, hogy mi sem ebből, sem abból a szláv nyelvből (újszlovénből, csehből, lengyelből, tótból) nem vettünk át szavakat. Igaz, hogy a szerző oda teszi, hogy a közmagyarra egyáltalában nem vagy alig volt e nyelveknek hatása. Csakhogy nagyon nehéz megmondani, hogy egy-egy ma kihalt szó pl. közmagyar vagy tájszó volt-e. A Beszterczei és Schlägli szójegyzék *kotergart*-ja pl. a csehből magyarázható meg legjobban, s végső alakja a lat. *quadrigale*. Mint elvet teljesen igaznak ismerem Behaghel szavát, mikor azt mondja: ‚Die Berührung zweier Sprachen findet nicht immer und überall auf die gleiche Weise statt. Sie kann herbeigeführt werden durch unmittelbaren periodischen Verkehr ihrer Vertreter, sei es dass zwei Völker grenznachbarlich bei einander wohnen, sei es, dass die Angehörigen eines Stammes sich auf dem Gebiete eines andern angesiedelt haben oder auch nur gelegentlich in Kriegsfahrten das fremde Gebiet über ziehen'. Nem mondom, hogy Ásbóth a priori mondta ki nézetét; inkább hiszem, hogy teljes meggyőződése hosszas szláv tanulmányai

alatt, de talán nem okolta meg eléggé. A magy. *pisztráng*-ot hosszú *á*-ja miatt «talán» a lengyelből származottnak gondolja maga Ásbóth is.

Az utolsó fejezet ‚Miklosich és a magyar nyelvészek'-kel foglalkozik. Elmondja, mennyire megtévesztették nyelvészeinket néha-néha Miklosich munkái. A *gát* szónál azonban a cseh *g* : *h* változására nem mondhatjuk oly apodictice, hogy a XII. században a cseh *g* már mind *h* volt. Legelső adat erre egy 1199-ből való oklevél, s Jireček mélyebb kutatás után arra az eredményre jut, hogy 1170 körül lép föl e változás a nép nyelvében s körülbelül hat évtized alatt föltünő gyorsan hajtódik végre. A teljes kifejlődés tehát körülbelül a XIII. század elejére esik (Alter des czechischen *h* für *g*. Archiv 2 : 333—336). — A *padmaly* s *lapu* szavaknál Ásbóth meggyőzően ír, s azt hiszem, megállapítását végleg elfogadhatjuk. — Az értekezés végén azt az örvendetes dolgot olvassuk, hogy a szerző Miklosich értekezését egy újjal fogja helyettesíteni. Vajha minél hamarébb létre jönne, mert bizony Miklosich ránk vonatkozó értekezése elavult. — A szláv jövevények teljes kimutatására senki sem hivatottabb nyelvészeink közt Ásbóthnál.

MELICH JÁNOS.

Helyhatározó demonstrativ elemek.

Az urali nyelvek helyhatározói demonstrativ elemei. Dr. *Giesswein* Sándor rendes tagtól. Budapest, 1894. A Szent-István-társulat tud. és irod. osztályának fölolvasó üléseiből.

Giesswein Sándor dr. 29. lapon igyekszik mindazt elénk tárni, a mit a helyhatározók demonstrativ elemeire az «urali» nyelvekben talált A munka tulajdonkép az ugor összehasonlító grammatikához egy feje zettel akar járulni, s ebben a szándékában dicséret illeti meg a szerzőt. A kivitel azonban meglehetős messze elmarad a kitüzött szándéktól. A művecskéből úgy látjuk, hogy a szerző ügyszeretettel foglalkozik az ugor nyelvekkel, de egy-egy esetleges véletlen dologra végtelenűl sokat akar építeni. Szemükre lobbantja a nyelvészeknek, hogy mért nem vonnak következtetéseket akkor is, ha az urál-altaji, indogermán és hamito-szemita nyelvcsaládok közt analog jelenségekre akadnak. A szerző előtt, úgy látszik, egy ős nyelv lebeg, a melyből szétválás folytán vált ki a három fő nyelvcsalád. Helyteleníteм a szerzőnél az «urali» nyelvek elnevezést, mert rajta az ugor nyelveket érti. Nem értem, mért jelöli a vonal fölött *e* és *o*-val a határozatlan magas, illetve mély hangot, mikor erre általánosan elfogadott helyes jelölésünk van. Az ő jelölése azt a benyomást teszi, mintha e határozatlan hang *e*, *o*-féle volna. Értekezésében három helyhatározói demonstrativ elemet tárgyal: a *t*, *n* és *l* csoportot. A szóvégi *t* nála egyszer *z*-vé változik, másszor ugyanabban a hangtani helyzetben megmaradhat *t*-nek. Nem akarunk hosszasan foglalkozni e különben figyelemre méltó tanulmánynyal; szerzője a tárgyára vonatkozó m a g y a r irodalmat ismeri, csak az a kár, hogy igen hamarosan következtet messzemenő dolgokat egy-egy jelenségből. Művét szigorú kritikával kell fölhasználni annak, a ki okulást akar belőle meríteni.

MELICH JÁNOS.

Könyvészet 1894.*

Magyar nyelv.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Szerk. Némethy G. és Petz G. 18. évf.

Kiemelendők: Balassa J. Egy régi franczia nyelvtanról. — Hellebrant Á. A m. philol. irodalom 1893. — Incze B. Nom. és acc. c. inf. az Iliasban és Od. — Kont. I. A franczia philol. irod. 1891—3. — Krausz S. A görög s latin hangok a zsidó irod. tanusága szerint. — Pecz V. Az analogia az újgörög szavak képződésében.

Ethnographia. Szerk. Munkácsi Bernát. 5. évf.

Kiemelendők: Munkácsi B. A magyar fémnevek őstörténeti vallomásai. — U. a. Adalékok az iráni műveltséghatás magyar nyelvhagyományaihoz.

Fodor, Nik., Theoretisch-praktischer Lehrgang der ungarischen Sprache, f. den Selbstunterricht. (IV+243.) Budapest.

Görg Ferdinand, Praktisches Lehrbuch der ungarischen Sprache f. den Selbstunterricht. 3. Aufl. X+181. (Kunst der Polyglottie.)

Magyar Nyelvőr. Szerk. Szarvas Gábor 23. évf.

Kiemelendők: Albert János: A magyar nyelv jelene és jövője. — Balassa József: A szlavóniai nyelvjárás. — Goldziher Ignácz: Szómagyarázatok: Díj. Munkácsi Bernát: Szómagyarázatok: eper, szeder. — Pap Ferencz: Gondolatok Kemény Zsigmond nyelvéről. — Prikkel L. Marián: Szómagyarázatok: holval. — Szabó Ernő: A házi állatok a magyar szólásokban. — Szarvas Gábor: Szólásmagyarázatok: követ fújni. — Szilasi Móricz: Szómagyarázatok. — Szinnyei József: A m. nyelvbe átvett oláh szavak. — Veinstein-Hevess Kornél: A Jordánszky és Érdy codex.

Schlägli magyar szójegyzék. A XV. sz. első negyedéből. Közzé tette és magyarázatokkal ellátta *Szamota István.* (A nyelvemléknek hasonmásával.) 111 l.+14 l. hasonmás. Ára 2 frt. — (Ism. NyK.)

Szarvas G. és Simonyi Zs. Nyelvtörténeti Szótár. — Ism. LC. (Setälä E.) Itt megemlítjük, hogy a londoni Athenaeum és Academy cz. irodalmi hetilapokban is hosszabb ismertetések jelentek meg a NySz-ról.

Szilasi Móricz. Kombinált műveltető és mozzanatos igeképzés. Kny. a NyK-ből. 78 l.

Szinnyei J. Magyar Tájszótár. I. k. 4. 5. füz. (Egér-Hagy) Bpest. Nagy 8r, 320 hasáb. — Ára füz. 1 frt.

---

*) Ezúttal rövidebb a könyvjegyzék, mint taval, főleg azért, hogy kevesebb helyet foglaljon el. A fontosabb ismertetések a köv. folyóiratok 1894. évf.-ból vannak megemlítve: LC. = Literarisches Centralblatt. IndgF. = Indogermanische Forschungen. BPhW. = Berliner Philol. Wochenschrift.

Zolnai Gyula: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. (26 hasonmással.) Nagy 8r. IV+296. Ára 6 frt. (Ism. BSzemle.)

Ugor és más altaji nyelvek.

Ahlqvist A. Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer Wogulischen Grammatik. Herausgegeben von Yrjö Wichmann. (Suom.-Ugr. Seuran Toimituksia VII.) Helsingfors 1894. — XIV+244. (Mellékczime: Forschungen auf dem Gebiete der Ural-altaischen Sprachen von A. A. IV. Teil: Über die Sprache der Wogulen. 2. Abtlg.)

Fiók Károly. Az árják és ugorok érintkezéseiről. Huszka János «Székely ház» cz. műve mellékletéül irta Fiók Károly. Különlenyomat. Bpest. 55. l. — (Ism. Ethnographia 1885.).

Giesswein Sándor. Az urali nyelvek helyhatározói demonstrativ Bpest. 29 l. — Ára 40 kr.

Houtsma, M. Th. Ein türkisch-arabisches Glossar. Nagy 8r. V+114+60. Leiden. — (Ism. NyK.)

Huth, Dr. Georg. Die Inschriften v. Tsagan Bišin. Tibetisch-mongol. Text mit Übersetzung; sowie sprachl. u. histor. Erläuterungen. Lex.-8r. VI+63. l.

Krohn Julius: Suomen suvun pakana jumalanpalvelus. Helsingissä. (A finn-ugorság pogány istentisztelete. Számos képpel).

Mikkola Joos. J. Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen. I. Helsingfors 193 l. (L. itt 85. f.).

Qvigstad, G. K. Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania 1893. VIII+357+8. Ára 8 m. — (Ism. LC.)

Radloff W. Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. 1. Lfg. Die Denkmäler v. Koscho-Zaidam. Text, Transscription u. Übersetzg. Lex.-8r. 83 l. St. Petersburg.

Radloff W., Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. 6. Lfg. 4r. 1. k. 1601—1914. hasáb. Szt. Pétervár.

Setälä Emil: Über einen «gutturalen» Nasal im urfinnischen. (A Thomsen Vilmos ünneplésére kiadott emlékkönyvben 230—245. l.)

Setälä Emil: Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria. (A nyelvészet s a finn nép őstörténete. — Wallin «A finn nép őstörténete» cz. munkája birálata, a *Valvoja* cz. finn folyóiratban).

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XII. Helsingissä 1894. — Tartalma: H. Paasonen: Proben der mordwinischen Volkslitteratur. II. Erzjanische Zaubersprüche, Opfergebete, Räthsel, Sprichwörter und Märchen. 154 l. — Évi jelentés 1893-ról. — A társaság tagjai stb.

Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. (A Finn irodalmi társaság folyóirata, 3. folyam 8. 9. 10. kötet, Helsingfors. Egy-egy kötet 3 frank.) A 8. k. tart. Relander O. A régibb finn népdalok képesbeszédéről, 298 l. Yrjö-Koskinen E. S. Finn rokonértelmű szók gyüjteménye, 33 l. — A 9. k. tart. Grotenfelt Gusztáv: A Finn ir. társ. könyvtárának katalogusa. A finn-ugor nyelvekre s népekre von. irodalom, 276 l. A társaság-nak tárgyalásai 1893—4, 140 l. — A 10. k. tart. Forsman A. V. Búvárlatok a finn nép személyneveiről I. 255 l. Sirelius U. T. Mondattani tanulmány Jääski és Kirvu nyelvjárásáról, 143 l.

Teza E. Nomi di stelle (a magyar s finn csillagnevekről, a NyK. s a Fennia után). Különny. Atti del R. Istituto Veneto, tomo V. serie VII. 12 l.

Thomsen Vilhelm. Inscriptions de l'Orkhon déchiffrés par V. T. 1. livraison: l'alphabet. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran tutkimuksia. V.) Helsingfors. 56 l.

Winkler, Heinr., Japaner u. Altaier. Nagy 8r. 24 l. B.

Szláv nyelvek.

Leskien, Aug. Untersuchungen über Quantität und Betonung in den Slavischen Sprachen. L. 1893. (2. rész; az első 1885-ben jelent meg.) 84 l. — Ára 3 m. — (Ism. LC. IndgF.)

Muža Emil: Praktische Grammatik der kroatischen Sprache f. den Selbstunterricht. Wien. 12r. (Kunst der Polyglottie.)

Sterzinger, J. V., Böhm. Wörterbuch. 11 u. 12. Hft. Prag.

Strauss Adolf u. Em. Dugovich. Bulgarische Grammatik. Ein Handbuch zur Erlernung der modernen bulgar. Schrift- u. Verkehrsprache. Nagy 8r. IV+170. Wien.

Germán nyelvek.

Adamek, Dr. Ed. Die Räthsel unserer deutschen Schülername an den Namen der niederösterreich. Lehrerschaft erklärt. XXIV+134. Wien. Nagy 8r.

Bause, Jos. Wie kann unsere Schrift vereinfacht u. vervollkommnet werden? Aufklärungen u. Vorschläge zu Besserungen. Paderborn. Nagy 8r. (VII+144 'és 8 autogr. l.)

Bayerns Mundarten. II. Bd. 2. Hft. München.

Borchardt, Wilh. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmunde nach Sinn u. Ursprung erläutert. In gänzl. Neubearbeitg. Nagy 8 r. X+354. L.

L. *Bremer Otto: Deutsche Phonetik.* (Gramm. deutscher Mundarten I.) L. 1893. Nagy 8r. XXIII+208. Ára 5 m. — (Ism. LC. Sievers.).

Brunner, A.: Schlecht Deutsch. Eine lustige u. lehrreiche Kritik unserer neuhochdeutschen Mundunarten. Wien. 8r. 207 l.

Cook, Albert S. A first book in Old English. Grammar, reader, notes, and vocabulary. Boston, 1894. XII+314. — (Ism. LC.)

Eckstein, Ernst: Verstehen wir Deutsch? Volkstümliche Sprach-Untersuchungen. 2. Aufl. V+163. L.

Frey, Dr. Ewald, Die Temporalconjunctionen der deutschen Sprache in der Übergangszeit vom mhd. zum nhd. (Berliner Beiträge zur germ. u. rom. Phil. 4.) B. 1893. 104 l. Ára 3 m. (Ism. LC.).

Grammatiken, ältere deutsche, in Neudrucken, hrsg. v. John Meier.— II. Die deutsche Grammatik des Johns. Clajus. Nach dem ältesten Druck v. 1578 mit den Varianten der übrigen Ausgaben hrsg. v. Friedr. Weidling. VII+LXXVI+179.

Grieb, Ch. F. Engl. Wörterbuch 10. Aufl. 2—4. Lfg. Stuttgart.

Grimm J. u. W. Deutsches Wörterbuch. 4. Bd. 1. Abth. 2. Hälfte. 10. Lfg. — 9. Bd, 1. Lfg. L.

Grundriss der germanischen Philologie. 1892/3. A második kötetnek s az egész remek gyüjteménynek utolsó füzetei. (Ism. LC.)

Heintze, Albert. Gut Deutsch. Eine Anleitung zur Vermeidung der häufigsten Verstösse gegen den guten Sprachgebrauch u. ein Ratgeber in Fällen schwank. Ausdruckweise. 2. Aufl. 8r. VIII+180. B. (Ism. LC.)

Henry, Vict. Precis de grammaire comparée de l'anglais et de l'allemand. Paris, 1893. XXIV+418. — (Ism. LC. IndgF. III.)

Heyne, Moritz. Deutsches Wörterbuch. 2. Bd. H.—Q. 5. Halbband: R.—setzen. L. 1892—3. (1238 és 592 hasáb, nagy 8r.) 10 és 5 m. — (Ism. LC.)

Holder. Alfr.. Alt-celtischer Sprachschatz. 5. 6. Lfg. Lex.-8r. 1025—1536. hasáb. L.

Jahresbericht üb. die Erscheinung auf dem Gebiete der germanischen Philologie. 1. Abtlg. B. Nagy 8r. 128 l.

Jahresberichte für neuere deutsche Litteraturgeschichte, unter ständ. Mitwirkg. v. J. Bolte, W. Creizenach, G. Ellinger etc., mit besond. Unterstützung v. Erich Schmidt hrsg. v. Jul. Elias u. Siegfr. Szamatólski, 3. Bd. (Jahr 1892.) 1. Abtlg. Lex.-8r. 104 l. Stuttgart.

Kaufmann Friedr. Zur deutschen Dialektkunde. IndgF. Anzeiger 69—79. l.

Koch, Oberlehr. Dr. Johann. Die ehemalige berlinische Gesellschaft f. deutsche Sprache u. ihre Büchersammlung. Progr. 4 r. 32 l. B.

Lindelöf: U-Umlaut. (Ism. IndgF. III.)

Lorentz, Friedr. Über das schwache Praeteritum des Germanischen u. verwandte Bildungen der Schwestersprachen. Nagy 8r. 79 l. L.

Lundell, J. A. Svensk ordlista med reformstavning ock uttalsbeteckning. Stockholm. Kis 8r. 32+384. — (Ism. LC. IndgF.)

Meier, Dr. Johann. Hallische Studentensprache. Eine Festgabe zum 200 jährigen Jubileum der Universität Halle. Nagy 8r. IV+97.

Meyer, Raphael. Einführung in das ältere Neuhochdeutsche zum Studium der Germanistik. Nagy 8r. VII+99. L.

Muret, E. Encyklopädisches Wörterbuch der englischen u. deutschen Sprache. Mit Angabe der Aussprache nach dem phonet. System der Methode Toussaint-Langenscheidt. 1. Tl. Englisch-Deutsch. 1. Hälfte. Grosse Ausg. Lex.-8r. 1223 l. B.

Noreen Adolf. Abriss der urgermanischen Lautlehre mit besond. Rücksicht auf die nord. Sprachen zum Gebrauche bei akad. Vorlesungen. Strassbg. Nagy 8r. XII+278. 5 márka. — (Ism. LC. Igen becses munka; a néhány év előtt megjelent svéd eredetinek átdolgozása.)

Ordbok öfver Svenska Språket, utgifven af Svenska Akademien. (A svéd nyelv szótára; szerk. Wisén, Södervall és Cederschiöld, de Wisén meghalt az 1. füzet megjelenése előtt.) 1. füz. *A-Afbild.* Lund, 28 l. és 112 hasáb, 4r. — (Ism. LC. — Nagyszerü munka; az egész 1860 ívre fog terjedni. Már az 1. f. megjelenése előtt 2350 előfizetője volt!)

Richter, Albert. Deutsche Redensarten. Sprachlich u. kulturgeschichtlich erläutert. 2. verm. Aufl. L. 1893. Kis 8r. 190 l. — Ára 3 m. (Ism. LC. és Zeitschr. für d. d. Unterricht.)

Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte, hrsg. v.

W. Braune. I. *Abriss der althochdeutschen Grammatik,* m. Berücksicht. des Altsächsischen. Von *Wilh. Braune.* 2. Aufl. Nagy 8r. 62 l. — II. *Mittelhochdeutsche Grammatik v. Herm. Paul.* 4. Aufl. XII+173.

Schmitz, Wilh. Die Misch-Mundart in den Kreisen Geldern (südl. Tl.), Kempen, Erkelenz, Heinsberg, Geilenkirchen, Aachen, Gladbach, Krefeld, Neuss u. Düsseldorf, sowie noch mancherlei Volkstümliches aus der Gegend. Nagy 8r. 212 l. Dülken.

Sprachpauke, oder kein dogma der ortografí —:— entwiklungsfreiheit. stenografischer bericht fom fereinigten reichstag aler deutschen von F. 8. — 41 l. Bonn.

Stoffel C. Studies in english written and spoken. For the use of continental students. 1. series. London u. Strassburg. — (Ism. LC.)

Studentensprache u. Studentenlied in Halle vor 100 Jahren. Neudr. des «Idiotikon der Burschensprache» v. 1795 u. der «Studentenlieder» v. 1781. Eine Jubileumsgabe f. die Universität Halle-Wittenberg, dargebracht vom Deutschen Abend in Halle, 8r. XLIII+118 és VIII+127. Halle.

Studien, alsatische. 5. Hft. Nagy 8r. Strassburg,. — 5. *Die mundartlichen Urkunden des Strassburger Urkunden buchs* v. Dr. *Erwin Haendcke:* VII+48.

Wilmanns: Deutsche Grammatik. (Ism. IndgF. III.)

Wright: Primer of the Gothic language. (Ism. IndgF. III.)

Wunderlich, Herm. Unsere Umgangssprache, in der Eigenart ihrer Satzfügung dargestellt. 8r. XV+271. Weimar.

Román nyelvek.

Alge S., Beiträge zur Methodik des französischen Unterrichts. Nagy 8r. 68 l. St. Gallen.

Ausgaben u. Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie. Veröffentlicht v. *E. Stengel.* 91. Hft. Nagy 8r. Marburg. — 91. Diez-Reliquien, aus Anlass des 100. Geburtstags des Altmeisters roman. Philologie zusammengestellt v. *Edm. Stengel.* III+48.

Behrens D., Friedrich Diez. Festrede, zur Feier v. Diez' 100stem Geburtstage geh. Mit 1 Portr. u. bisher noch nicht veröffentlichtem biograph. Material. Lex.-8r. 41 l. Giessen.

Bloch, Gilbert, Die Reform der französischen Orthographie im Anschluss an die Petition Havet, professeur am Collège de France, an die Academie française. Nagy 8r. IV+234. Biel.

Böhme, Osk.. Zur Kenntnis des Oberfränkischen im 13., 14. u. 15 Jahrh. m. Berücksicht der ältesten oberfränkischen Sprachdenkmäler. Diss. Nagy 8r. 83 l. Gablonz.

Gorra, Egidio. Lingue neolatine. Milano 1894. III+147. kis 8r. (Ism. LC. BPhW. Általános és elég jó áttekintése a román nyelvek fejlődésének.)

Gröber, Prof. Gust., Grundriss der romanischen Philologie, unter Mitwirkg. v. Baist, Th. Braga, H. Bresslau etc. II. Bd. 2. Abtlg. 3 Lfg. Lex.-8r. (S. 257—384.) Strassburg.

Hendrich, Gust., Stellung des französischen Adjectivs. Progr. Nagy 8r. 60 l. Görz.

Jahresbericht, kritischer, üb. die Fortschritte der romanischen Philologie. Unter Mitwirkg. v. 115 Fachgenossen hrsg. v. *Karl Vollmöller u. Rich. Otto.* Mitred. v. G. Baist, C. Salvioni, W. Scheffler, E. Seelmann. 1. Jhrg. 1890. 2. Hft. Nagy 8r. (147—254.) München.

Jahresbericht, 1., des Instituts f. rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig. Hrsg. v. *Dr. Gust. Weigand.* Nagy 8r. VIII+155. L.

Keller, Dr. A., Historische Formenlehre der spanischen Sprache. Nagy 8r. VIII+84.

Koschwitz, Prof. Ed., Grammaire historique de la langue des Felibres. Nagy 8r. VII+103. Greifswald.

Koschwitz, Prof. Ed., Les parlers parisiens d'après les témoignages de MM. de Bornier, Coppée, A. Daudet, Desjardins, Got, d'Hulst, le P. Hyacinthe, Leconte de Lisle, G. Paris, Renan, Sully-Prudhomme, Zola, et autres. *Anthologie phonétique.* Nagy 8r. V+XXXII+147. Paris.

Körting, Gust., Encyklopädie u. Methodologie der französischen Philologie. Sep. Ausg. aus dem 1886 erschienenen 3. Thl. *der Encyklopädie u. Methodologie der roman. Philologie.* Nagy 8r. X+421. L.

Levy, E., Provenzalisches Wörterbuch. 3. Hft. L.

Meyer-Lübke, Wilh. Grammatik der romanischen Sprachen. 2. Bd. Formenlehre. L. XIX+672, nagy 8r. Ára 19 márka. — (Ism. LC.)

Palliopi, Zaccaria, ed Emil Palliopi, dizionari dels idimes Romauntsch d'Engiadin'ota es bassa, della Val Müstair, da Brauogn e Filisur, con particulera consideraziun del idiom d'Engiadin'ota. 3 fasc. Nagy 8r. (385—576). Basel.

Rydberg, Gust. Le développement de facere dans les langues romanes. Paris 1893. Nagy 8r. IV+255, 2 tábla. (Ism. LC.)

Sachs, Karl, Französisch-deutsches Supplement-Lexikon. Eine Ergänzg. zu Sachs-Villatte, encyklopäd. Wörterbuch, sowie zu allen bis jetzt erschienenen französisch-deutschen Wörterbüchern. Unter Mitwirkg. v. Prof. Dr. *Césaire Villatte* bearb. Lex. 8r. XVI+329. B.

Scherffig, Rich., Französischer Antibarbarus. Mit Berücksicht. der Stilistik, Synonymik u. Phraseologie. Nagy 8r. IV+189. Zittau.

Tobler, Adf., Vom französischen Versbau alter u. neuer Zeit. Zusammenstellung der Anfangsgründe. 3. Aufl. Nagy 8r. 482 l. B.

Tobler, Adf., Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik. Gesammelt, durchgesehen u. vermehrt. 2. Reihe. Nagy 8r. VIII+251. L.

Villatte, C. Parisismen. Alphabetisch geordnete Sammlung. der eigenart. Ausdrucksweisen des Pariser Argot. Ein Supplement zu allen franz.-deutschen Wörterbüchern. 4. Aufl. Nagy 8r. XVI+326. B.

Weigand, Gust., Die Aromunen. Ethnographisch-historische Untersuchgn. üb. das Volk der sogenannten Makedo-Romanen od. Zinzaren. 2. Bd. Nagy 8r. XVIII+383. L.

Wilmotte, Maurice. Le Wallon. Histoire et littérature des origines à la fin du 18. siècle. Brüssel. 160 l. (Ism. LC.)

Latin és görög nyelvek.

Albrecht, Emil: Zur Vereinfachung der griechischen Schulgrammatik. Progr. 4r. 28 l. B.

Angermann C. Beiträge zur griech. Onomatologie. Meissen. 1893. — (Ism. BPhW.)

Beiträge zur historischen Syntax der griechischen Sprache. Hrsg. v. *A. Schanz.* IV. Bd. 2. Hft. (der ganzen Reihe 12. Hft.). Nagy 8r. Würzburg. — 2. Historische Syntax der griechischen Comparation in der klassischen Litteratur. Von Otto Schwab. 2. Hft.: Des besonderen Tls. 2 Abschn. (Syntax der steigernden Comparation). VII+180.

Blase, H., Geschichte des Plusquamperfekts im Lateinischen. Nagy 8r. V+112. Giessen.

Catalogus dissertationum philologicarum classicarum. Verzeichniss von etwa 18.300 Abhandl. L. IV+568. Ára: 2·50 m. — (Ism. LC.)

Cauer, Paul: Die Kunst des Übersetzens. Ein Hilfsbuch f. den latein. u. griech. Unterricht. Nagy 8r. VIII+130. B.

Corpus glossariorum latinorum a Gustavo Loewe incohatum, auspiciis societatis litterarum regiæ Saxoniæ composuit, recensuit, ed. Geo. Goetz. Vol. V. Nagy 8r. L. — V. Placidus, liber glossarum glossaria reliqua ed. Geo. Goetz. XXXVI+664.

Dyroff A.: Geschichte des Pronomen reflexivum (im Griech.) Würzburg 1893. — (Ism. BPhW.)

Fick, Aug. Die griechischen Personennamen. 2. Aufl. bearb. von F. Bechtel u. A. Fick. Göttingen. XVIII+474, nagy 8r. Ára 12 márka. — (Ism. LC.)

Forchhammer, P. W., Homer. Seine Sprache. Die Kampfplätze seiner Heroen u. Götter in der Troas. *Ein letztes Wort zur Erklärg. der Ilias.* Nagy 8r. 42 l. Kiel.

Froehde: Anfangsgründe der röm. Grammatik. (Ism. IndgF. III.)

Frölich, Karl: Adverbialsätze in Caesars b. Gall. V—VII. I. Tl. Progr. 4r. 23 l. B.

Grammatici graeci recogniti et apparatu critico instructi. Partis IV. vol. II. Nagy 8r. L. — IV. 2. Theodosii Alexandrini canones, Georgii Choerobosci scholia, Sophronii patriarchæ Alexandrini excerpta, recensuit et apparatum criticum indicesque adiecit Alfr. Hilgard. Vol. II. *Choerobosci scholia in canones verbales et Sophronii excerpta e Charicis commentario continens.* CXXXII+526.

Grammatik, historische, der lateinischen Sprache. Bearb. v. H. Blase, G. Landgraf, J. H. Schmalz. Fr. Stolz, J. Thüssing, C. Wagener u. A. Weinhold. 1. Bd. 1. Hälfte. Nagy 8r. L. — *Einleitung u. Lautlehre v. Fr. Stolz.* XII+364.

Hilberg, Isidor: Die Gesetze der Wortstellung in Pentameter des Ovid. Nagy 8r. VIII+892. L.

Johannson: Beitr. z. griech. Sprachkunde. — (Ism. IndgF. III.)

Jörss. Genuswechsel lat. Masc. (Ism. IndgF. III.)

Kretschmer, Paul: Die griechischen Vaseninschriften, ihrer Sprache nach untersucht. Nagy 8r. VIII+251. Gütersloh. — (Ism. Beiträge zur Kunde d. indg. Sprachen.)

Krüger, K. W. Griechische Sprachlehre f. Schulen. 2 Tl.: Über die Dialekte. 2. Hft.: Poetisch-dialekt. Syntax. 4. Aufl., m. Nachweisg. der gewählten Beispiele, besorgt v. W. Pökel. Nagy 8r. 202 l. Würzburg.

Lalin, Esaias: De particularum comparativorum usu apud Terentium. Nagy 8r. 34 l. Norcopiæ. L.

La Roche J. Beiträge zur Griech. Grammatik. 1. Heft. L. 1893. (Ism. BPhW.)

La Roche, Jakob: Homerische Untersuchungen. 2. Theil. L. 1893. Nagy 8r. IV+220. Ára 5 m. (Jobbára mondattani nyomozások. Ism. LC.)

Lewy, Heinz: Die semitischen Fremdewörter im Griechischen. Nagy 8r. B.

Merguet H. Cicero-Lexikon. 15. u. 16. Hft. Jena.

Meyer, Gust. Neugriechische Studien. (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Lex.-8r. Wien. — I. Versuch e. Bibliographie der neugriechischen Mundartenforschung. 104 l. II. *Die slavischen, albanischen u. rumänischen Lehnworte im Neugriechischen.* 104 l. — (Ism. LC.)

Meyer-Lübke W.: Die Erscheinungen auf dem Gebiete des Vulgärlateinischen. IndgF. Anzeiger 60—69.

Muss-Arnolt W. On semitic words in Greek and Latin. (Extracted from the Transactions of the American Philological Association XXII.) 1892. 35.—156. l. — (Ism. IndgF.)

Mutzbauer, Carl: Die Grundlagen der griechischen Tempuslehre und der homerische Tempusgebrauch. Strassburg, 1893 VII+403. Ára 15 márka. — (Ism. LC. Csak anyaggyüjtése értékes.)

Neue, Friedr. Formenlehre der lateinischen Sprache. 3. Bd. Das Verbum. 3 Aufl. v. C. Wagener. 1—3. Lfg. Nagy 8r. (1—64.) B.

Pauli, Carl: Altitalische Forschungen. 2. Bd. Eine vorgriech. Inschrift v. Lemnos. 2. Abtlg. Nagy 8r. IV+262. L.

Pecz Vilmos. Συμβολαὶ εἰς τήν μελετὴν τῶν μεταφορικῶν σχημάτων τῆς ποιησέως. Μέρος τριτόν. — Különnyomat az Athena 6. évfolyamából 426—441. l.

Pecz Vilmos. Ujgörög nyelvtan. Bpest. 217 l. — Ára 2 frt. (Ism. NyK.)

Planta R.: Gramm. der oskisch-umbrischen Dialekte. I. 1892. — (Ism. IndgF.)

Prellwitz W.: Etymologisches Wörterbuch der griech. Spr. 1892. — (Ism. Brugmann, IndgF.)

Ribbeck, W.: Homerische Formenlehre. 3. Aufl. Nagy 8r. VI+85. B.

Roehl, Herm.: Imagines inscriptionem græcarum antiquissimarum, in usum scholarum. Nagy 4r. III+87. B.

Roidis, E. D.: Τὰ εἴδωλα [a bálványok]. Athén 1893. 32+404. — (Ism. LC. Roidis a régi görög nyelvalak bálványozását gúnyolja, és sürgeti az új-görög irod. nyelvnek a népnyelvhez való közeledését.)

Scerbo, Francesco. Caratteristiche del Greco e del Latino. Flórencz 1893. Nagy 8r. XV+137. Ára 4 lira. (Ism. LC.)

Schmalz, Dr. J. H.: Erläuterungen zu meiner lateinischen Schulgrammatik. 2. Aufl. Nagy 8r. 54 l. Bielefeld.

Schubert, F.: Zur mehrfachen präfixalen Zusammensetzung im Griech. (Xenia Austriaca. 193—256.). — (Ism. BPhW.)

Solmsen Fel.: Studien zur lateinischen Lautgeschichte. Nagy 8r. VII+208. Strassburg.

Stowasser J. M.: Lateinisch-d. Schulwörterbuch. Wien. XX+1092. Nagy 8r. Ára 8·40 m. — (Ism. LC.)

Télfy Iwan: Chronologie und Topographie der griech. Aussprache. L. 1893. Kis 8r. VIII+86. Ára 2 m. — (Ism. LC. «Das kleine Buch ist ohne wissenschaftlichen Wert.»)

Ussing J. L. Græsk og romersk metrik. Kopenhága. 1893. Kis 8r. V+207. — (Ism. LC. Igen jó munka.)

Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Brugmann, Karl: Die Ausdrücke für den Begriff der Totalität in den indogermanischen Sprachen. Eine semasiologisch-etymolog. Untersuchg. Progr. Nagy 8r. III+80. L.

Delbrück: Vergleichende Syntax. I. (Ism. IndgF. III.)

Fick, Aug.: Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 4. Aufl. bearb. v. Adb. Bezzenberger, Aug. Fick u. Whitley Stokes. 2. Thl. Nagy 8r. Göttingen. — *Urkeltischer Sprachschatz v. Whitley Stokes.* Übersetzt, überarb. u. hrsg. v. Bezzenberger. VIII+337.

Geiger, Wilh.: Etymologie und Lautlehre des Afghanischen. München 1893. 4r. 56 l. Ára 1.70 m. — (Ism. LC.)

Horn, P.: Grundriss der neupersischen Etymologie. 1893. — (Ism. IndgF.)

Indogermanische Forschungen. Zeitschr. für indg. Sprach- u. Altertumskunde. Herausg. von *K. Brugmann u. W. Streitberg.* 4. k. Leskiennek ajánlva tanársága 25. évfordulójára. Strassburg. 478 l. Számos becses értekezéssel a legjelesebb indogermanistáktól. — Hozzá a könyvismertetéseket tartalmazó Anzeiger külön 172 l.

Schultze, Dr. Mart.: Grammatik der hindustanischen Sprache. Hindî u. Urdû, in ind., arab. u. latein. Schrift. Nagy 8r. IV+56. L.

Streitberg, Wilh.: Die Entstehung der Dehnstufe. Strassburg, Trübner. III+112. — (Ism. LC. Igen fontos az indg. nyelvhasonlításra.)

Sémi nyelvek.

Bardowicz, Leo.: Studien zur Geschichte der Orthographie des Althebräischen. Nagy 8r. VIII+112. Frankfurt a. M.

Barth, J.: Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen. 2. verm. Ausg. Nagy 8r. II, XX, XXXII+495. L.

Baumann, Vict.: Hebräische Relativsätze. Ein Beitrag zur vergleich Syntax der semit. Sprachen. Diss. Nagy 8r. 50 l.

Brockelmann, Carol.: Lexicon syriacum. Præfatus est Th. Nöldeke. (In 10 fasc.) Fasc. 1—5. Lex. 8r. B.

Dalman, Gust.: Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch. Nach den Idiomen des palästin. Talmud u. Midrasch, des Onkelostargum (Cod. Socini 84.) u. der jerusalem. Targume zum Petateuch. Nagy 8r. XII+348. L.

Delitzsch, Prof. Dr. Frdr.: Assyrisches Handwörterbuch. 1. Th. Nagy 8r. (1—230.) L.

Lehrbücher des Seminars f. orientalische Sprachen zu Berlin. XIII. Bd. *Ein arabischer Dialekt, gesprochen in Oman u. Zanzibar.* Nach prakt. Gesichtspunkten f. das Seminar f. oriental. Sprachen in Berlin bearb. v. *Carl Reinhardt.* B. Nagy 8r. XXV+428. (L. itt 96. l.)

Levin, Schmarja: Die hebräischen intransitiven Verba der Bewegung. Diss. Nagy 8r. 49 l. B.

Lincke, Alex.: Bericht üb. die Fortschritte der Assyriologie in den J. 1886—1893. Veröffentlichungen des 9. internationelen Orientalisten-congresses (London 1891.) Nagy 8r. VIII+124. L.

Muss-Arnolt, W.: A concise dictionary of the Assyrian language (Assyrian-English-German.) (In ca. 7—8. parts.) Part. 1. Nagy 8r. (1—64.) B.

Porta linguarum orientalium, inchoavit *J. H. Petermann,* continuavit *Herm. L. Strack.* Pars XIV. *Koptische Grammatik* mit Chrestomathie, Wörterverz. u. Literatur v. *G. Steindorff.* XVIII+220+94. B.

Poznanski, Sam.: Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprachwissenschaft. — I. Eine hebräische Grammatik aus dem XIII. Jh. Zum 1. Male hrsg., m. Einleitgn. u. Anmerkgn. versehen. B. Nagy 8r. 35+23.

Schrader, Prof. Dr. Eb.: Assyrisches Syllabar, für den Gebrauch in seinen Vorlesungen zusammengestellt. Mit den Jagdinschriften Asurbanipal's in Anlage. 2. Ausg. Nagy 4r. (8 l. 1 tábl.) B.

Schwally, Dr. Friedr. Idioticon des christlich-palästinischen Aramäisch. Giessen. 1893. XII+134. Ára 6·40 márka. — (Ism. LC.)

Seidel: Praktisches Handbuch der aegypto-arabischen Umgangssprache. — (Ism. LC. Globus.)

Strassmaier. I. N. Babylonische Texte. 11. Hft. Inschriften v. Darius, König v. Babylon (521—485 v. Chr.), nach den Thontafeln des Brit. Museums copirt u. autogr. 2. Hft. Nr. 249—451. vom 9. bis 17. Regierungsjahre. 161—320 l. L. Nagy 8r.

Winkler, Hugo: Sammlung v. Keilschrifttexten. III. Die *Keilschrifttexte Assurbanipals.* 1. Lfg. Prisma R.M. 1. Bruchstücke v. B. K. 1732, Col. I—III. Nagy 4r. 40 l. L.

Általános nyelvészet. Világnyelv. Nyelvtanítás. Vegyes.

Badings, Maj. A. H. L.: Neues Wörterbuch der deutschen, malaischen und holländischen Sprache. VIII+415. Amsterdam.

Bibliographie, orientalische. Unter Mitwirkg. v. R. Garbe, Th. Gleiniger, R. I. H. Gottheil etc. bearb. v. Lucian Scherman. Hrsg. v. Prof. Dr. *Ernst Kuhn.* VII. Jahrg. 1893. Nagy 8r. (1. Hälfte 160 l.) B.

Blätter, neuphilologische. Organ des Cartell-Verbandes neuphilolog. Vereine deutscher Hochschulen. Schriftleiter Stud. phil. *Karl Zeiss* u. *Arth. Byhan.* 1. Jahrg. 1894. 12 Hfte. Nagy 8r. L.

Darmesteter A. La vie des mots étudiées dans leurs significations. 4. ed. Paris, 1893. — (Ism. BPhW.)

Delbrück, B. Einleitung in das Sprachstudium. 3. verb. Aufl. L. 1893. Nagy 8r. VIII+144. Ára 2 m. — (Ism. LC.)

Erckert, R. Die Sprachen des kaukasichen Stammes. Mit einem Vorwort v. Friedr. Müller. 1. Thl. Mit Wörterverzeichniss. 2. Aufl. 12r. 135 l. Hamburg.

Fieweger: Internationale Verkehrssprache Dil, od. bestes Verständigungsmittel zwischen den Nationen nach dem System des Dr. Gül in Bagdad. Grammatik. 2. Tl. Übers. v. F. 8r. 8 l. Breslau.

Frost, Jul.: Volapük, spelin dil oma. 8r. 15 l. Breslau.

Gabelentz, Georg v. der: Die Verwandtschaft des Baskischen mit den Berbersprachen Nord-Africas, nachgewiesen. Hrsg. nach dem hin-

terlassenen Manuscript durch Dr. A. C. Graf. v. der Schulenburg. Nagy 8r. V+286. Braunschweig.

Grasserie, Raoul de la. De la parenté entre la langue egyptienne, les langues sémitiques et langues indo-européennes, d'aprés les travaux de M. Carl Abel. Études de grammaire comparée. (A «Muséon» cz. folyóıratból.) Nagy 8r. 92 l. Louvain.

Hehn, Vict.: Kulturpflanzen u. Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien nach Griechenland u. Italien, sowie in das übrige Europa. Historisch-linguist. Skizzen. 6. Aufl., neu hrg. v. O. Schrader. Mit botan. Beiträgen v. A. Engler. Nagy 8r. XXVI+625. B.

Hommel, Fritz: Sumerische Lesestücke. Schrifttafel, trilingue Listen, Syllabare, Paradigmen, bilingue Texte m. Analyse, kurze Grammatik. Nagy 8r. VIII+144 autogr. l. München.

Jeep, Lud.: Zur Geschichte der Lehre von den Redetheilen. 1893. — (Ism. LC.)

Misteli, Fr.: Charakteristik der hauptsächlisten Typen des menschlichen Sprachbaus. — (Ism. IndgF. III.)

Oertel, Hanns: William Dwight Whitney. (Nekrolog és könyvészet. — Beiträge zur Kunde der indg. Sprachen. 1894.)

Papyrus Erzherzog Rainer. Führer durch die Ausstellung. Mit 20 Taf. u. 90 Textbildern. Lex. 8r. XXIV+293. Wien.

Passy, P.: Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux. Paris 1890. — (Ism. IndgF.)

Ries, John: Was ist Syntax? Ein krit. Versuch. Nagy 8r. IX+163. Marburg. — (Ism. LC. Z. f. fr. Spr. u. Lit. és itt 78. l.)

Rothfuchs J.: Beiträge zur Methodik des altsprachl. Unterrichts, insbes. des Lateinischen. 3. Aufl. Marburg. 1893. — (Ism. BPhW.)

Rousselot: Modifications phonétiques. (Ism. IndgF. III.)

Schmidt, Karl. Die Gründe des Bedeutungswandels. Ein semasiolog. Versuch. Progr. Nagy 4r. 44 l. B.

Schuchardt Hugo: Das baskische Zeitwort und Julien Vinson. (Zeitschr. für. rom. Phil. 532—538. l.)

Schuchardt Hugo: Weltsprache und Weltsprachen. An G. Mayer. Strassburg. 54 l. Ára 1·40 m. — (Ism. LC.-ban Steitberg. — «Im Wortschatz, nicht im gramm. Aufbau scheint der wunde Punkt jeder künstlichen Gemeinssprache zu liegen. — Die dringende Noth zwingt den wirtschaftlich Schwächern die fremde Sprache zu lernen, sie anzuwenden. Ein solcher Zwang fehlt bei einer Weltsprache, die den Verkehr von gleich hochstehenden Kulturvölkern zu erleichtern bestimmt ist ... Eine Utopie wie die Bellamys ist daher trotz allem die Weltsprache.»)

Schulze, Wilh.: Orthographica. Progr. Nagy 8r. LXI l. Marburg.

Tomaschek, Wilh.: Die alten Thraker. Eine ethnolog. Untersuchg. II. *Die Sprachreste.* 1. Hälfte. Glossen aller Art u. Götternamen. (A «Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss.»-ból.) Lex. 8r. 70 l. Wien.

Verhandlungen der 42. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner in Wien vom 24—27. Mai 1893. Nagy 8r. XVII+926. L.

Kisebb közlések.

Szórványos és részleges hangváltozás példái az angolban czimmel a tavaly elhunyt hires nyelvész *Whitney W. D.* a következőket irja a *Brugmann* és *Streitberg* szerkesztésében megjelenő Indogermanische Forschungen 4: 32 kv. lapjain:

1. Némely szóban a hosszú ō megrövidülve hallatszik, a mely hangváltozást csak Új-Angliában (az Egyesült-Államok hat éjszakkeleti államában) tapasztalták eddigelé; pl. ezen szavakban: *nŏne*, *whŏle*, *hŏme*, *stŏne*, *smŏke*, de ez nem olyan hang, mint az ú. n. rövid angol *o*, minő a *not*, *pond* stb. szavaké. Tehát nagyon fontos dolog, hogy ezáltal egy egész új hang támadt, még pedig szórványosan (*sporadic*). Mert megjegyzendő, hogy egy s úgyanazon ember ajkán lehet hallani új kiejtéssel *smŏke*, *stŏne*, míg teljesen változatlanúl ejti, mint általánosan szokás *jōke*, *yōke*, *brōke*, *bōne* stb. Úgy hogy teljes lehetetlennek látszik, hogy lehetne valami okát találni, a miért az illető hang némely szóban megváltozik, míg a többiben makacsúl megmarad régi állapotában.

2. Hosszú ū megrövidül az egész angolságban, de szintén csak szórványosan. A rövid *u* azonban fonétikailag teljesen megfelelője hosszú párjának. Különösen megrövidülnek az *-ook (ŭk)* végű szók pl. *book*: *bŭk*; megmaradnak hosszúnak az *-oom*, *-oor (-ūm*, *-ūr)* végüek. Az *-oot (ūt)* végüek közül általánosan csak *foot* rövidül meg s lesz belőle *fŭt*, de némelykor hallani röviden még a *rŭt*, *sŭt (root*, *soot)* szókat; ellenben mindig hosszú *boot*, *hoot*, *shoot* stb. Isolált s részlegesen használt példák még *sŭn (soon)*, *rŭf (roof)*, *hŭp (hoop)*.

3. Az u. n. rövid angol *o* (the so-called ‚short *o*')' a minő *on*, *not* szókban, tehát tulajdonképpen rövid magyar *a* (very nearly a corresponding short to the long *au* or *aw*, of *laud*, *bawl*), meghosszabodik szintén az angol nyelv területén, de nem egyformán. Angliában is meghosszabbodik általánosan az *-r* előtt pl. *ôr*, *bôrn*, *hôrse* (tlk. *âr* stb.) s azonkivül szórványosan, mint pl. *ôften*, *sôft*; de határait nem lehet pontosan megszabni. Amerikában a hosszabodás nagyobb területeket foglal el. Igy pl. majdnem általánosan hosszan ejtetnek itt az *-ong* végü szók

(pl. *song*, *strong*), a melyek Angliában rövidek. S terjed itt különben is az *ô (â)*, példák *ôffice*, *wôsh* stb. Isolált kiejtésüek *dôg*, *gôd*, a melyek egyes egyedül s általánosan hosszúak az összes *-og*, *-od* végű szók között, s különösen kiemeli W., hogy az ő nyelvérzékét roppant sértené, ha valaki ama két szó analogiájára esetleg ezt találná mondani *hôg*, *lôg*, *rôd*, *trôd* a rendes *hog*, *log*, *rod*, *trod* helyett.

Ezekből s még egyéb kisebb jelentőségű példákból, melyeket itt elsorolni fölöslegesnek tartok, W. a hangváltozásokra nézve a következő tanulságokat vonja le:

«Ezen élő nyelvben (más nyelvekről mások szóljanak) a hangváltozások nem történek egyszerre s általánosan (with an allinvolving sweep), hanem részlegesen s térrel-közzel terjedve (by gradual extension).

Pontos s biztos határt lehet vonni, hogy egy személy vagy község nyelvében, mely szók azok, a melyek valamely hangváltozást szenvedtek, s melyek nem; — tehát oly pontosság ez, mely nélkülözi a következetességet (fixity thus failing to imply consistency).

Phonetikailag különben egyenlő szavak közül egy rész megváltozhatik, a nélkül, hogy a többit magával ugyanezen változásra vonzaná, szóval:

A hangváltozás itt nem egyforma (not invariable), hanem tarkázva van következetlenséggel s kívételekkel, — noha kétségtelen az is, hogy nyilvánvaló a törekvés az általános egyformaság felé.»

W. megfigyelése mellé sorakozik Setälä-nek hasonló s mégis lényegesen eltérő tapasztalata, melyet a líveknél tett az *ü* 7 *i*, *ö* 7 *e*, *a* 7 *o* hangváltozásokra nézve. (Ny. K. 21 : 256 s kv. Bp. Szemle 80 : 356 s kv.) Csakhogy Setälä egészen más következtetésre jut s minthogy a dolog elég fontos, érdemes, ha az említett megfigyelését s a tanulságként levont következő szavait itt ismételjük: « ... minden esetre bizonyos, hogy életünk egy-egy szakában változatlanúl egyforma a kiejtésünk. Ebben, úgy vélem, bárki is megnyugodhatik; csakhogy egészen másként áll a dolog, ha ez állításnak következményeit is megvizsgáljuk.»

«A legfontosabb következménye tudniillik az, hogy e szerint nincs szórványos, hanem egyedűl állandó hangváltozás. Midőn a lív nyelvben az *ü* lassacskán *i*-vé változott, ez a következő sorrendben történt: *ü*. $ü_2$, $ü_3$, $ü_4$, $ü_n$ .. *i*. A ki az *ü* helyett $ü_3$-t ejtett, *minden szóban így* mondta, valamint az is, a ki már az *i* fokára eljutott; *nem lehetséges, hogy ugyanazon ember ugyanazon hang helyett egyik szóban* ü-*t, a másikban* $ü_2$-*t, egy harmadikban* i-*t ejthessen*». (Bp. Szemle id. h. 357).»

Látjuk a nagy különbséget a két tudós tapasztalata között. Whitney ép azt emeli ki mint fontos megfigyelését, a mit Setälä oly merően

tagad. Természetes, hogy következtetéseik is merőben ellenkezők, noha W. elég óvatos.

Ki tudja, melyiknek van igaza? Őszinteségében az egyiknek sem szabad s nem is lehet kételkedni; csak azon fordul meg a kérdés, melyik a pontosabb s jobb megfigyelő. Úgy látszik pedig, hogy ez esetben a finn tudósé a pálma. W. dolgozatán meglátszik, hogy csak ötletszerű, mig ellenben S. rendszeresen s aggodalmas pontossággal tette meg vizsgálódásait.

Mindamellett még számos, jelesen képzett s lelkiismeretes tudósnak kell majd foglalkoznia ezen alapvető megfigyelésekkel s a velük összefüggő legfontosabb nyelvészeti problémával. SZILASI MÓRICZ.

A finn-ugor társaság közgyűléséről, a melyet m. é. decz. 2-án tartottak meg, az Uusi Suometar nyomán a következőket irhatjuk. Az elnök Donner Ottó megnyító beszédében a kölcsönös viszonyt fejtegeti, mely a nép általános műveltsége s a fokozódó tudománykedv között létezik, s különösen kiemeli, hogy a kettő egyenes arányban szokott fejlődni, valamint hogy termékenyítőleg hatnak kölcsönösen egymásra.

Ezután a titkár Paasonen H. számolt be a társulat évi működéséről. Felolvasást évközben igen sokan tartottak; bennünket legközelebbről érdekelnek Setälä felolvasásai a Pallas Nagy Lexikonjáról s Balassá-nak «A magyar magánhangzók története» cz. értekezéséről. Ezenkivül Paasonen bemutatta Munkácsi értekezését a fémnevek-ről. Foglalkoztak továbbá az ó török feliratokkal (Donner, Heikel), a lett kölcsönszavakkal (Mikkola) a votjákokkal (Wichmann), az ugor nyelvészet történetével (Setälä) stb. Különös megelégedéssel említi föl a titkári jelentés Krohn Gyulának a finn faj (ill. ugorok pogány ősvallásáról szóló művét (Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus), mely azonban csak fia Károly kiadásában jelenhetett meg. A könyvet tulajdonképpen a finn irodalmi társaság adta ki, de a F. u. t. szintén támogatta. A jelentés korszakalkotó műnek mondja, a minő Castrén kutatásai óta nem jelent meg az irodalomban.

Megemlítendő még Thomsen levele, melyben igéri, hogy «Inscriptions de l'Orkhon» cz. müvének második része, melynek elkészítésében sulyos betegsége akadályozta, nemsokára megjelenhetik.

Ebből is látható, hogy finn testvéreink élénken részt vesznek közös tudományunk fejlesztésében. Sőt ha még figyelembe veszszük a következőket, örömmel vehetjük tudomással czéltudatos s buzgó törekvéseiket, de egy kissé röstelkedve és szégyenkezve is, hogy minálunk hozzájuk

képest mily parányi, a mi történik. — Pedig hát mi volnánk az első nép az ugorok közt!

Az 1893. évben a finn állam költségén utaztak Heikel dr. és segédje J. Ax egyetemi hallgató. Czéljuk volt kutatásokat tenni különösen Tobolszk s Perm kerületekben ugor régiségek után, a melyek alapján azt remélik, hogy az ugorok vándorlását majd meghatározhatják. Kezdetnek igen szép siker koronázta munkájukat. — A társaság segélyezésével végezte tanulmányait Kallas O. az észtek között. — Elhatározta a társaság, hogy egy három évre terjedő ösztöndíjat alapít az ázsiai török nyelvek tanulmányozására. — J. Abercromby, az ugor nyelvészet nagylelkű pártfogója (angol ember létére!), száz font sterlinget adományozott ismét *samojéd* tanulmányokra s utazásra.

Mindez csak 1893-ban történt, s ezenfelül a társaság kiadványában megjelentek 1894-ben a következő értékes művek: 1. A társaság évkönyve, főtartalma: H. Paasonen: Proben der mordwinischen Volksliteratur 2. V. Thomsen: Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (a könyvkereskedésben csak a II. füzettel együtt fog megjelenni). 3. A. Heikel: Antiquitès de la Sibérie occidentale (30 képpel). 4. Aug. Ahlqvist: Wogulische Sprachtexte.

Mindezek nemcsak hogy rendkivül értékes művek, de nagyon költségesek is. Nos, mi történik nálunk ezzel szemben, akár az állam, akár az Akadémia részéről? (Egyesek nem lévén, ne említtessenek!)

S még egy dologra akarok figyelmeztetni, a mely szintén fényes világot vet a finnek igazi s nagyszabású tudományosságára. Az évkönyv végén föl vannak sorolva a folyóiratok, a melyeket a társulat saját kiadványaiért cserébe kap. Ezek száma a hazaiakon kivül 51; köztük hozzávetőleg van 30 olyan, melynek nálunk hirét-hamvát sem láthatni. S van ezek közt ismét legalább 10 olyan, a melyet ugor nyelvésznek figyelemmel kellene kisérnie.

Hát hol vannak a nyilvános könyvtárak? SZILASI MÓRICZ.

Kotorgárt. *Kotorgárt* azon elavult szavaink közé tartozik, a melyeknek nincs meg eddig az elfogadható etymológiai magyarázatuk. Előfordulásának eddig következő helyei ismeretesek: *kotergard* (Beszt. Sz. 142: scutum) *katorgarth* (Schlägli Sz. 606: scutum); *kothorgarth* 1494, 1497 okl.; *kotergarth* 1490 okl.; *kotorgart*oth 1520 okl.; *kotorgard* 1522 okl. (v. ö. Századok 27: 315, Schlägli Sz. 30). A Schlägli szójegyzék *katorgarth*-ja, bár az *a* világosan kiolvasható, alighanem íráshiba, mert a szó egyebütt mindig *ko-* kezdettel fordúl elő. A szó olvasása: *kotorgárt*, *kotorgárd*, *kotërgárt*.

Nem régen kezembe akadt a *Prešpurský slovník* (vydal Ferd. *Mečnik.* V. Praze 1892. 8-o. Elismerő birálata Archiv für slav. Phil. XV.

308[1]); ,De armis' czímű fejezetéből meggyőződtem, hogy a mi két nominálunknak több olyan fegyvertani kifejezése van, a melyek a pozsonyi verses szójegyzék (cseh) szavaiból egész helyesen magyarázhatók meg. Igy pontos megfelelők *helm*: galea, *ſsalp*: cassida (77 l.), *samostrziel*: balista (92. l.) a mi *helm*, *salap*, *zomoserig* szavainkhoz. Ebből indulva ki a *kotorgárt*ban is cseh jövevényt kerestem. Fölvilágosításért *Gebauer* J. prágai egyetemi tanárhoz, majd *Zíbrt* J. drhoz, a prágai cseh muzeum hivatalnokához fordultam, a ki a középkori cseh fegyverekről hasznos dolgokat írt. Ezeknek értesítéseiből valamint, *Pastrnek* bécsi egyetemi magántanár szóbeli közléseiből a következő művekből idézhetjük a cseh szót:

«*kotrkál* (al.[ias] *kotrgál*), u, [=genetívusa] m. [=masc.] reytharská okrauhlá pawéza ein Ritterschild. D [obrowský]; scutum. Wg. 1548 [=Adam z Weleslavý: Sylva quadri linguis czímű művéből a XVI. száz. végéről; ő adta ki a Herbar[ium] w[el] Bilinař Mathiolůw-t]. Zdřewa fjkowého mocné pawézy a *kotrgály* dělogj' Herbar. p. 100». Slownyk česko-ńemecky. Josefa *Jungmanna*. W. Praze 1836. II. 146;

«*kotrkal*, u. [=gen.], m. [masc.] okrouhlý štít jezdců, Reiterschild. V. Z. «[Weleslavy Sylva stb.]; stř. lat. quadrigale. Gl. 107 [=*Brandl* Glossarium Bohemicum]». Česko-ńemecky Slovník sestavil František Št. *Kott* V. Praze 1878; I. 765;

,*kotrkál*, *kotrgál* čes[ký], obs.[oletum] scutum equestre jezdecká dlouha pavéza; patrně cizi, neznámo ale, odkud vzato'. *Matzenauer*: Cizí slova ve slovenských řéčech V Brně 1870. 218 lap. Legfontosabb adat, mert a kotorgárt leírása is benne van, Winter Z. dr. ,Dějiny kroje v zemích čaských od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy'.[2]) VPraze 1894, czímű műve 269. lapján ez: Ke konci věku (sc. XV.) staly se jezdcům povši Evropě oblí beny pavézy rázu uherského a polského, jako mívali vojáci Matiaše Corvina. Byla to prkna nevolná, čtyřhranná, vypouklá, na jichž hořejší obrubě vyříznut byl otvor pro oštěp. Jezdec měl takový štít na prsou. Š. títy jezdecké objevuj í se v inventářích *koncem věku (sc. XV.) jménem «kotrkálů»*.[3])

---

[1]) Maguk a cseh folyóiratok megtámadták a kiadót, s azt mondták, hogy több szót egyszerűen az «ujjából szopott». Össze kellene vetnie valakinek a mi két nominálunkat, s alighanem elállanának a csehek vádjuktól.

[2]) A viselet története cseh földön a XV. századtól a fehérhegyi csatáig.

[3]) A korszak (t. i. XV. száz.) vége felé egész Európában a lovasságnál magyar és lengyel typusú pajzsok voltak kedveltek, a milyenek Corvin Mátyás katonáinak voltak. Volt pedig ez a pajzs egy nem nagy deszka, *négyszögletű*, homorú, a melynek fölső peremén nyilás volt a lándsa szá-

Ezek az adatok kétségtelenűl igazolják, hogy a régi csehben volt egy *kotrkál*, *kotrgál* szó, a melyről Matzenauer nem tudja, honnan való, de Brandl után Kott megmondja, hogy az átvevés a köz. lat. *quadrigale*-ből történt. A magyar *kotorgárt*, *kotorgárd*, *kotërgárt* a cseh *kotrgál*-ból való. A szó végi *t*, *d* afféle járulékhang, mint a milyen van a *rubint*, *tulipánt*, *lepint*: lepény, *girind*: görény stb. szavakban (Nyr. kal. 69).

A *kotorgárt* pályafutása tehát ez: klat. *quadrigale* > cseh *kotrkál*, *kotrgál* > magy. *kotorgárt*. Megjegyzem, hogy utána néztem, vajjon lengyelben, szerbben nem fordúl-e elő a szó hasonló hangalakban. Azonban a legjobb szótárakban sem találtam.

MELICH JÁNOS.

Panyóka. Simonyi a múlt évben (210. és 354.) két magyarázatot adott e szóról. Az első szerint kicsinyített származéka volna a *Panni* névnek (v. ö *Kati* < *katuska*); a második értelmében pedig népetymologiai keveredés folytán keletkezett a *Panni* és *fonóka* szók párosodásából. Jelentése, mint a Nagy-Ajtaynál található ‚*panóka* király' példa mutatja: elpuhult, asszonyias. Így Simonyi.

Elleneszól Baróti Kisded Szótára, a melyben egyebek közt ezt találjuk: ‚*Panyókául* (*palástul*, fel nem öltve) venni magára p. o. a mentét.' Itt a *panyóka* szó épen nem ‚elpuhult, asszonyias' értelmű, hanem egész világosan valami ruhafélére vonatkozik. Hogy pedig Baróti ezen adata szavahihető, bizonyítja a Tájszótár ilyképen: ‚*Panyókán*: mentét v. dolmányt melegben félvállon, fel nem öltve.' Ugyanily értelemmel közlik a debreczeni népnyelvből is. (Nyr. 23: 335): ‚*Ponyókán*, *ponyókásan*, *ponyókára*: könnyedén, pongyolán.' Kétségtelen tehát, hogy Nagy-Ajtay ‚*panóká*'-ja, a melynek jelentése szembeötlőleg: ‚elpuhult' asszonyias, semmi rokoni közösségben sincs a *panyóká*-val. A két szót e szerint külön kell vállasztanunk. Az elsőt bátran elfogadhatjuk a *Panni* és *fonóka* nevek elegyülésének, de a *panyóká*-ra új magyarázatot kell keresnünk.

Nézzük, mit mond róla a Nagy Szótár. ‚*Panyóka*: valószinűleg egy gyökből eredt a *panya*, *pányva* szóval s jelent kötelkét, madzagocskát, zsinórkát, melynél fogva felső öltönyt nyakba vetni szokás'. Nem mondhatjuk, hogy e magyarázat erőltetett volna. Ha azonban Baróti közlésére tekintünk, a mely szerint ‚*panyókául* = *palástul*', vagyis *panyóka* = *palást*, megingatódik benne a hitünk. Kérdés azonban hiteles-e a ‚palást' jelentés? Minden bizonynyal hiteles, mert Kassai Szókönyve is tanuskodik mellette(4: 445.) e szerint: ‚*Ponyókán*, *panyókán* vette fel az öltözeköntösét, avagy pongyolán: laxe, expandendo, non stringendo ad corpus'. Mint látható, a ‚palást, mente' jelentés, ha nem is oly világosan, mint Barótinál, de azért elég érthetően kitetszik itt is a *panyóká*-ból. S ha szemesebben nézzük a föntebbi népnyelvi közléseket, úgy találjuk, hogy

---

mára. A lovasnak ilyen pajzsa volt a mellén. E lovas pajzsok a XV. sz. végéről származó inventáriumokban ‚*kotrkál*' névvel fordulnak elő».

igazában azok is ezen értelem mellett szólnak. De hiszen maga a Nagy Szótár is ‚vállra vetett felső ruhának' mondja a panyókát.

Honnan eredt tehát, ha sem a *Panni* és *fonóka*, sem a *panya (pányva)* nevek sarjadéka nem lehet? Nem kell sokat örlődnünk-törődnünk rajta; kezünkbe adja a megfejtés kulcsát Kassai ím ezen bizonyságtételével: ‚A ponyvának a Hegyalján más neve: *ponyóka*' (IV. 145.) Kétkedés nélkül kimondhatjuk, hogy ez a *ponyóka* szóalak azonegy a mi *panyóka* szavunkkal. Sem alaki, sem jelentési akadékot nem találhatunk, a mely útját szegné a vele való rokonításnak. A *panyóka* forma a *-ka* kicsinyítő képzővel nehézség nélkül kimagyarázható a *ponyva* szó népies *ponya* (l. TSz.) alakjából. (vö. *mente* > *mentőke* NSzót.). A mi pedig a jelentésbeli kapcsolatot illeti, ezt is minden fejtörő okoskodás nélkül tisztába tehetjük. A *ponyva* szó ‚lepedő, fedő' értelme és a ‚palást, mente' jelentés közt a rokonság oly világos, hogy szinte fölösleges bizonyítani; de különben is Kassai közlése egészen szembeszökővé teszi. E szerint tudnivaló ‚*panyókán* venni magára valami ruhadarabot' annyit tesz, mint: laxe, expandendo, non stringendo ad corpus, vagyis: szélesen, kiterjesztve, testhez nem szorítva. Innét világos, hogy a kifejezés eredeti értelme ez: kiterjesztve, *ponyva*, *lepedő módjára* (azaz: mint palástot, mentét) teríteni, venni magára. De ugyanebből érthető az is, mért vett a *panyóka* szó idővel magába ‚palást, mente' jelentést*), noha e mellett még az eredeti értelem is kiérzik belőle.

Különösnek csupán a ‚*panyókán* venni, ölteni, yetni magára' vonzat tetszhetik, de megadja a magyarázatot hozzá a ‚*pőrén*, *pengyelén*, *pongyolán* öltözni, járni, lenni' stb. vonzatok analógiája, mert a ‚pőre, pengyele, pongyola' szavak ezekben is bizonyos ruhadarabot jelentenek.

Réthei Prikkel Marián.

Adatok a magyar nyelvbeli latin elemekhez. — A magyar nyelvben használatos latin elemekről mindeddig csak Kovács Gyula írt rendszeres értekezést, «Latin elemek a magyar nyelvben» czímű munkájában. — Azonban e műben az óriási anyagnak csak igen kis részét dolgozta fel; azokon kívül, miket bennök fölemlít, még végtelen sok mindennapos latin szót használunk, s ezek külön munkában még nincsenek egybegyűjtve. — Legösmertebb idegen szavakat magyarázó szótárunk, a Füredi Ignácz-féle Közhasznú idegen szótár, vegyesen sorolja fel a sokféle nyelvből átvett, de meg nem honosult s első pillanatra is felösmerhető idegen szavakat, melyek közt természetesen sok a latin eredetű is; ámde speciális feladatánál fogva épen a meghonosult, magyarrá vált szavak hiányzanak belőle. — Pedig nyelvészeti s művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen érdekes lenne egy ilyen lehetőleg teljes összeállítás, mert megállapíthatnók belőle ama befolyás nagyságát, melyet a latin nyelv a magyar nyelvre, gondolkodásra, nyelvérzékre gyakorolt. Hogy e befolyás mily mély és állandó, arra nézve elég, ha a mai nyelvre hivatkozom. Maga a nép is igen sok latin szót vett át, s közülök nem egy valóságos magyar szóvá vált.

---

*) De hiszen a *panyóka* sehol sem jelent valósággal palástot. Baróti magyarázata csak azt jelenti, hogy ‚úgy mint a palástot szokás'. *A szerk.*

Felfogásom szerint a latin szóknak rendszeres összeállításába okvetlenül föl kell vennünk mindazon szavakat, melyek a hosszas használat, a megszokás folytán a magyar gondolkodás elemeivé váltak; tehát mind a klasszikus, mind a középkori latinságból átvett szavakat; főképen azokat, melyeket a nép is használ vagy használt, de azokat is, miket a közép osztály, — mert ezek is mellőzhetlen elemei nyelvünknek; valamint a latin révén hozzánk került idegen származású elemeket is. — Ellenben el kell hagynunk mindazokat, melyek, bár latin eredetüek, nyelvünkbe más úton jutottak; mert ezek a magyar nyelvnek nem latin, hanem szláv, olasz, német stb. elemei.

Ezekkel s az evvel rokon eszmékkel a Nyelvőr, a Nyelvtudományi Közlemények s az Egyetemes Philologiai Közlöny birálói Kovács művét ismertetve bővebben foglalkoztak, s így hosszasabban fejtegetni nem szükséges. Egyelőre főfeladat: az anyag pontos összegyűjtése; csak ha ez teljes, befejezett: csak akkor lehet valóban tanulságos annak beható tanulmányozása, csak akkor állíthatók fel teljes érvényességgel a rájuk vonatkozó fontos nyelvtörvények. — A következő sorok czélja is csak az, hogy egy pár oly közhasználatú latin származású szót említsek fel, miket sem Kovács, sem birálói nem említettek, s mik a Füredi-féle «Közhasznú Idegen Szótár»-ból is hiányzanak.*)

Animóval csinálni valamit: «jó kedvvel tenni meg azt». Egész animóval dolgozik. — *Antikvárium.* — *Antikváros, antikvárus.* Használtabb, mint az antiquarius. — *Abszens* s innen Bukovay *Abszencius* v. *Abszi.* — *Áperte,* nyiltan. A nép is használja: «Áperte megmondtam neki.» Versben is írja Kozma Andor: P. Hirl. 1893. XII. 10. sz. — *Bagaria.* A NySz. és CzF. szerint: corium Bulgaricum, bolgáriai bőr. [?] — *Barbarizál.* — *Betónia,* virágnév. — *Czakó,* a ciconia-ból? — *Czédula* (scedula). — *Disipálni.* — *Dormitórium.* — *Dukál.* — *Determinánс.* — *Determináczió.* — *Exponált.* — *Flagelláns.* — *Flaska.* — *Fölöstökòm.* — *Február.* — *Fóka.* — *Firma; jó firma* = nagy gazember. — *Gubernátor,* erdélyi népetimologia szerint: *Guber Márton.* — *Gíra.* — *Graduál.* «Az öreg graduál» énekes könyv. — *Gyehenna.* — *Hedera,* a felfutó egy fajának neve. A nép is használja. — *Infáns.* — *Invokál.* — *Intrikus.* — *Intresszátus.* Használja a nép is. — *Instellál, instelláczió,* nemcsak *installál* s *installáczió.* — *Januárius.* — *Június.* — *Július.* — *Kreatúra.* — *Konstantin.* — *Kárbunkulus.* — *Kárpálni.* — *Klára.* — *Kompánia.* Használja a nép is: «No, te ugyan jó kompániába kerültél!» — *Kalefaktor;* nagy kalefaktor = nagy csínytevő. — *Kúria,* régi nemesi ház jelentésben. — *Kronométer.* — *Lénia.* — *Matúra,* érettségi vizsgálat. — *Monitor,* kis hadihajócska (nem csak «intő, figyelmeztető», mint Füredi magyarázza). — *Magazinom.* — *Náczió,* nem csak nemzet, nép, hanem ily összetételben: gaznáczió=gazember. — «Te gaznáczió!» — *Naíva.* — *Okumlálni?* — *Priváta,* külön óra; privátára járni. — *Plága:* ha léniával a tenyerünkre ütnek. «Plágát kapni.» — *Preskribálni.* Preskribálja az orvos a receptet. — *Pipatórium.* Latinos szóképzés. — *Praktikus.* — *Praktizálni.* — *Rigmus.* — *Szeréna,* női név. — *Szekunda:* rossz osztályzat. (Füredi csak «második osztály»

---

*) Ezeket még különösen Dankovszky szótárából lehetne szaporítani. *S. Zs.*

jelentésben közli.) — *Sterilizál.* — *Tángál*, nem csak «érint», hanem ,jól elver' jelentésben is. — *Trivialitás.* — *Trémázni.* — *Viktória.* — *Vegetáriánus.* — *Verbéna*, virágnév.

TÓTH REZSŐ.

Tröster János. Többször olvashattuk, hogy Tröster János volt egyike az elsőknek, a kik a magyar nyelv ugorságát észrevették. Legujabban Setälä küzd azon balvéleménynyel szemben, mintha Tröster lett volna az ugor rokonság első hirdetője. Erdélyi szász létére meg nem feledkeztek róla honfitársai sem s a nagyszebeni «*Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*» (1893. 16. évf. 2. sz.) ismertetve Tröster munkáit, elsőnek mutatta be azok közt, kik a magyar nyelv ugor rokonságát észrevették. Munkácsi Tröstert szintén ugor rokonság hirdetőnek mutatta be. (Nyr. 11 : 250.)

Egyéb kutatásaim közt szükségem volt egy ízben a Tröster munkájára is. A mű hosszú czíméből álljon itt a következő: ,Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen, Darinnen dessen Alter und jetziger Einwohner. stb.... herausgegeben von Johanne Tröster, Cibinio-Transsylv. SS. Th. Philosoph. Medicæ Studioso Nürnberg In Verlegung Johann Kramers Gedruckt bey Christoph Gerhard 1666.' A munkában sok a magyar dolog s nem éppen utolsó a jobbágyokról írt ezen kijelentése: ,Wer sich nicht auf bestimmten Termin, mit genugsamen Kost einstellet, der krieget die «Harom paltza», das ist er wird mit drey Prügeln elendiglich abgeschmiedet.' Benkő Transylvaniájában Tröster művét forrásul használta föl. Ha gondosan végig olvassuk Tröster e munkáját, meggyőződhetünk róla, hogy Tröster észrevette, hogy a magyar nyelvben idegen elemek vannak, s szerinte «vielleicht keine (Sprache) in Europa ist, die nicht etwas bey der ungarischen abzufordern hat' 103 l. Másrészt azonban az is világos lesz előttünk, hogy Tröstornek eszeágában sem volt bebizonyítani, hogy a magyar ugor nyelv és hogy a magyarban német jövevények vannak. Az ő német-magyar egyezései azt akarják bizonyítani, hogy a magyar alapjában véve germán nyelv. Tröster e nézete műve következő helyeiből tünik ki: ,Weil nun die heitige Ungarische Sprach unwidersprechlich aus der Teutschen mit Zusetzung vieler Lateinischen und Griechischen Wörter entstanden ist, also kan ich sie für nichts anders als eine Alt-Teutsche und nach alle Sprachen Art mit andern vermischte Sprach halten.' ,Daraus den erscheint, dass die Ungarische billich eine halb-Teutsche Sprach zu nennen ist. Welches alles ich den Ungarn nicht zu Spotte, sondern vielmehr zu grosser Ehr herfür gesuchet habe' 343 l. ,Die Sprach der Ungarn aus der Alten und Neuen Teutschen Sprach kan gedeutet werden' 97. l. ,Diss sind nun ja deutliche Teutsche Wort welche niemand, als ein unverschämter Mensch laugnen kan, derer unzehlich viel mehr konten angezogen werden wenn ich nicht der kurtze wegen solche unterliss'. 100 l. Ez idézetekből láthatjuk, hogy Tröster czélja az volt, hogy a magyar nyelv németségét bebizonyítsa; e czélból gyakran ferdíti a magyar szavakat (pl. *istall* < *stall*, *istálló* helyett; *laytor* < *leiter*, *lajtorja* helyett stb.), csakhogy egyeztetései annál evidensebbek legyenek. A német-ma-

gyar megfelelések nála nem jövevényszók, hanem rokonság-bizonyitók. Jövevényszavaknak fogva föl egyeztetéseit ma is helyesek a következők: *ostrom* (Trösternél *ostorom* 94.) < *sturm*; *torony* < *thurn*; *tánczol* < *tanzen*; *sáncz* < *schantz*; *borbély* < *balbier*; *saczol* < *schatzen*; *pór* < *baur*; *sógor* < *schwager*; *viasz* < *wachs*; *czél* < *ziel*; *csür* (Tröster *tschür*) < *scheure* (v. ö. kfn. *schiure*). Ő említi először az *eper* < *erdbeer*-t, a mely ma már helytelennek bizonyúlt (Nyr. 23: 1.) Latin egyeztetései közül helyes *garádics* < *gradus*. Érdekes Tröster *hegyes tőr* szava (*hedyester*: reitdegen 238.; v. ö. Beszterczei 121, Schlägli szójegyzék 591.: fixularis). Ugyancsak Trösterből mutatható ki több magyar jövevény az erdélyi szász nyelvben: ‚*dolman* < magy. *dolomány* 217; *gepenyeg* < *köpenyeg*. 226; *pallas* < *palást* (ung. *habit* 226). *Lator* szavunkat igen szépen magyarázhatjuk Tröster erdélyi szász *loter* (‚loser ehebrecherischer Mensch 333) szavából (v. ö. kar. osztr. *lotter* ‚spitzbube, bösewiecht' Lexer Kärntisches Wb. 181). Tröster korában a magyarok a tolvajt *lopó*-nak (v. ö. Tröster *loppo*: dieb 101, horv. *lopov*: räuber) hívták. Tröster egyeztetéseit fölhasználta Benkő is, s ujakkal is pótolta; helyesek Benkőnél a németek közűl: *pléh* < *blech*; *héhel* < *hechel*; *mo'sar* < *mŏrsel*; *sendely* < *schindel*; *sonka* < *schincke*; *röstölő*: rŏstpfannen < *rösten* 405. Benkőnél számos helyes egyeztetésen kivül több székely tájszót is találunk (403), ezek a következők: *toporján féreg*: medve; *livu*: töltsér; *tege*: tegnap; *laposka*: tészta patzal (placenta duetilis); *ünő*: tehén; *kártya*: kanna; *üst*: vasfazék; *osztovát*: szövő szék; *rokolya*: vászon szoknya; *laska*: metélt; *gusaly*: rokkának szára; *kosolya*: kosár; *hoppa*: lakodalom; *tzondra*: szűr; *murok*: sárga répa; *gúnya*: ruha; *kolosma*: ümög vel ing; *vatzkor*: vad körtvély; *rikkents*: pásztor; *adi, hozi*: ex *adok* stb.

Az előadottakból látható, hogy Tröster a magyar nyelvet alapjában németnek tartotta, s így jogtalanúl foglal helyet az ugor rokonság első hirdetői közt.

MELICH JÁNOS

Valaki és néki. Prikkel M. figyelmeztet, hogy már Sándor I. fölismerte a tót *vola*-nak magyar s a m. *né*-nek szláv eredetét (Sokféle 8: 97. — U. o. több más érdekes szófejtés is van: a *billikom*-é *Willkomm*-ból 101., a *kudarcz*-é a ném. *kurz*-ból 117., a *tövis, tüske* szóké *tü*-ből 114. — szól továbbá a *kurucz, labancz* szókról, említi a *cseklye* ‚laqueus' szót stb.).

SIMONYI ZSIGMOND.

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele

mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke.

A középkori oklevelekben levő magyar szókra, mint nyelvünk legrégibb emlékeire nézve a következőket kell szem előtt tartanunk: 1) Az okmánytárak — csekély kivétellel — épen nem,[1]) vagy csak igen óvatosan használhatók. — 2) A hamis és hamisított oklevelek egyáltalában nem jönnek tekintetbe, ilyenek pl.: a zalavári 1019-iki és 1024-iki, továbbá a bakonybéli 1037-iki alapítólevelek, stb.[2]) — 3) Folyton figyelemmel kell lennünk arra is, hogy valamely oklevél egykorú alakjában maradt-e fönn vagy pedig csak későbbi átiratban; ilyenek pl. a pécsváradi 1015-iki, a garamszentbenedeki 1075-iki, a dömösi 1138-iki alapítólevelek stb., melyek mind hitelesek ugyan, de az első 1403-iki, a második 1250 körüli, a harmadik pedig 1329-iki átiratban jutott reánk; az átírók gyakran már kétszáz év mulva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezenkívül pedig a hely- és személyneveket igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése szerint írták le, innen van azután az a látszólagos ellentmondás némely hangok

[1]) Ilyen pl. legnagyobb okmánytárunk Fejér Codex diplomaticus-a; ebben és az ebből készült Czinár-féle Indexben és Jerney-féle Magyar Nyelvkincsek-ben, — egyéb képtelenségeket nem is említve — már a XI—XIII. századokban ilyen *á*, *é*, *ö*, *ü* stb. betűk egészen közönségesek, jóllehet a valóságban a XVI. század előtt sohasem találhatók.

[2]) Ezekről, valamint az átírt oklevelekről bővebben a következő művek szólnak: Dr. Fejérpataky László: A királyi kanczellária az Árpádok korában; Kálmán király oklevelei; Oklevelek II. István király korából. — Dr. Karácsonyi János: Szent István király oklevelei. Mind a négy a magy. tud. Akadémia kiadványa.

fokozatos fejlődésében, így pl. ha valamely XII. századbeli oklevélnek XV. sz. átiratában ezt a szót «Hotolmos» így találjuk: «Hatalmas», ne gondoljuk azt, hogy ez helyes, ugyanis az egykorú oklevelekben még a XIV. sz. közepéig csak az első írásmód járja, tehát az átíró csak a saját korának kiejtéséhez alkalmazkodott; ha mindezt tekintetbe nem vennők, igen gyakran megütköznénk azon, hogy a XII. sz.-ban már *a*-val írták az ilyen szókat, a XIII. sz.-ban pedig még mindig *o*-kat találunk, de a dolog azonnal világos lesz előttünk, ha tudjuk, hogy az egyik későbbi átirat, a másik pedig egykorú eredeti. — Az ilyen átírt oklevelek, ha 100—150 évnél nem későbbiek az eredetihez képest és ha a bennük előforduló magyar szók helyességének ellenőrzésére egykorú példáink vannak, szükség esetén mégis használhatók.

Nem szabad csupán az árpádkori oklevelekre szorítkoznunk, ugyanis 1450-ig, azaz az Ehrenfeld-codexig csak töredékes nyelvemlékeink vannak, tehát akárhány hang- és alaktani kérdésre, különösen a mi a fejlődés folytonosságát illeti, egyedül a középkori oklevelek magyar szavai nyújthatnak fölvilágosítást, mert ezeknél mindenütt ott van a legfőbb bizonyító erő, a pontos és hiteles évszám.[1]) — Ezenkívül számtalan olyan szót találhatunk, a melyek sem a Nyelvtörténeti Szótárban, sem másutt elő nem fordulnak; de az ismert szóknak is legrégibb előfordulását legtöbb esetben néhány száz évvel visszaszoríthatjuk, a mi a nyelvtörténetre nézve elsőrangú nyereség.

Már sokszor emlegették azt is, hogy az okleveleket idegenek írták és ennélfogva az azokban előforduló magyar szók a fölismerhetetlenségig el vannak torzítva, csakhogy nem ám oklevelekben, hanem az okmánytárakban;[2]) a mi pedig az oklevelek íróinak nemzetiségét illeti, azoknak legalább is 95%-a született magyar volt, mert mire valók volnának az ilyen, rendkívül gyakran található kifejezések a középkori oklevelek magyar szavai előtt: «maternaliter dicitur; in nostro hungarico appellatur; in hungarica et materna lingua nuncupatur; in vulgari et materno sermone vocatur; stb.; ha pedig az egyes határjeleket rumén, horvát, német stb. nyelveken is körül akarják írni, mindig kiteszik: «secundum

[1]) Évszámmal bíró legrégibb nyelvemlékünk a Müncheni biblia 1466.

[2]) Néhány ilyen remek példát a jegyzetekben hozok föl.

olahos; teutonice; in sclauonica lingua» stb.,[1]) de az ezek előtt álló magyar elnevezés mindig csak «vulgo; vulgariter». Hiszen ha nem lettek volna született magyarok, hogy tudták volna helyesen leírni az ilyen nehéz kiejtésű szókat, mint pl.: «*hidegkút, nádtó*» stb., melyeket ma sem tudunk másképen kimondani mint; *hidekkút, náttó,* pedig sem ezeket, sem a többi szókat sohasem találjuk másként írva, hanem mindig csak az akkori helyesírás tökéletes szabályai szerint, pl.: *hydegkut, nadtow* stb.; ez a helyesírás pedig — mint látni fogjuk — minden tekintetben meglepően következetes volt.

Jelen dolgozat czélja bebizonyítani azt, hogy a középkori oklevelekben tömegesen található magyar szók mily megbecsülhetetlenek nyelvünk történetére, különösen pedig az összehasonlító nyelvészetre nézve,[2]) miként mutatható ki minden egyes szónak, hangnak, képzőnek és ragnak fokozatos és következetes átalakulása és fejlődése;[3]) ez pedig egészen természetes, mert mindezekre nemcsak évszázadonként, hanem, ha kell akár évtizedenként is összeállíthatók a bizonyítékok.

A bevezetés elején elmondottak után nem hivatkozhatunk többé azokra az 1015-iki, 1019-iki, 1024-iki, stb. idézetekre, melyekkel a Nyelvt. Szótárban és egyébütt lépten-nyomon találkozunk, hanem a magyar nyelvtörténetet 1055-tel vagyis a tihanyi apátság alapítólevelével kell kezdenünk, mert ez a legrégibb egykorú és hiteles oklevelünk, egyszersmind nyelvemlékünk is.[4]) Van benne 58 magyar szó, továbbá 9 képző és rag, melyek közül néhánynak itteni alakja többé sohasem fordul elő; néha a szókból csaknem egész mondat alakul, pl.: «*feheruuaru rea meneh hodu utu rea*» = Fejérvárra menő hadútra; mindezeket a későbbi századokból vett példák tüzetesen megmagyarázzák és megvilágítják.

---

[1]) Mindezekre az egyes szóknál elegendő bizonyíték található.

[2]) Ezen a téren — mint látni fogjuk — valóban bámulatos eredmény érhető el.

[3]) Igy pl.: *holmu, holm, halm, halum, halom*; l. ezt.

[4]) A Sz. Benedekrend pannonhalmi levéltárában Tihany fasc. 1. nr. 1. jelzet alatt. — Egyetlen igen rossz kiadása: Fejér Codex Dipl. I. 388—394 l. Valóban érdemes néhány példát fölhozni arra nézve, hogy mennyire silányak és bosszantók, sőt néha nevetségesek ezek az okmánykiadások: *nueize* e h. *uueieze* (vejsze), *kukurea* e h. *bukurea* (bokorra), *neneh* e h. *meneh* (menő), *ruuozticu* e h. *ruuoz licu* (ravaszlyuk) stb. L. itt.

A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevelében levő 58 magyar szó betűrendben.

Arok. — Exhinc usque ad angulum *aruk.* — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrezuiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue.* — Indeque ad *aruk fee.* — Posthec ad *aruk* que ducitur usque ad baluuan.

1095. Incipit per munimentum quod uulgo dicitur *aruk.* — Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *huce arc.* O. L. D. 27. — 1234. Per uias uadit ad *Aruch.* Ph. 32/A. — 1283 (1309) Prima meta incipit in *Arukthetheu* O. L. D. 1168. — 1339. Iuxta quoddam fossatum wlgo *Hozyuaruk* vocatum. O. L. D. 3222. — 1413. In medio ipsius fossati seu dorso wlgariter *Arokhath* vocato. O. L. D. 28778. — 1462. Quandam metam *sarcanarokya* vocatam. O. L. D. 15742.

Török eredetű szó: *arik, aruk, jaruk;* az utolsó szótag *u*-ja még ma is megvan a lengy., or., szerb *jaruga*-ban bővebben; Mikl. Etym. W., Daničić Rječnik.

Aszó. — Hinc ad *fizeg azaa.* — Postea *nogu azah feherea.*

1095. Ad caput uallis que uulgo dicitur *Qumlouozou.**) Ph. 15/Oo. — 1236. Protenditur ad uallem que *feneozov* nuncupatur. O. L. D. 212. — 1265. In caput cuiusdam vallis que wlgo *azow* dicitur M. — 1338. In qua valle *Azow* vocata. A. 2. — 1420. Vnam magnam vallem quam ipse magister Johannes *Wyzesazow* vocari dixisset. O. L. D. 10923.

Az *aszni* igéből származik, épen úgy, mint az *aszú, asszú* melléknév is. A Tsz. mint élő szót ismeri. Az *aszó* helyett gyakran *aszúvölyy* — de sohasem *aszóvölgy* — olvasható: 1320 (1325). Quandam vallem *Azyuuelgh* uocatam. O. L. D. 2018. — 1377. Ad vnam vallem wlgariter *Azyuwelg* vocatam. O. L. D. 6397.

Bálvány. — Habet inicium . . . *baluuana.* — Posthec ad aruk que ducitur usque ad *baluuan.*

1109. De inde uadit ad monticulos et ibi stat meta lapidea que *baluan* uocatur. O. L. D. 11. — 1233. Procedit ad quandam aquam cum nomine *Baluanus.* M. Kisfaludy. — 1265. Dehinc uenit ad *Balwankew* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1381 (1416). Procedendo ad curiam Stephani dicti Merthym ibique pro meta statuam porte wlgo *Kapubalvany* vocatam assignassent. M. — 1454. Tres metas reperissent quarum vna a parte orientali *Balwankew* vocata O. L. D. 14818. — Szláv eredetű szó.

Berkenye. — Deinde ultra fyzeg ad *brokinarea.*

---

*) Wenzel Árp. Új Okm. I, 31. «Qumlouolou».

1252. Venit ad arborem *Berekenefa*. O. L. D. 368. — 1265. Sub una arbore que *Berekune* uocitatur in hungarico. M. — 1365. Cuiusdam arboris wlgo *Bereknyefa* vocate O. L. T. Ü. 18/15.

Szláv eredetű szó; horv. szerb. *brokinja* cseh. *břekyně*. — Az érintkezés és kölcsönvétel első korszakában a szláv nyelvekből jött szók megtartották eredeti alakjukat még ha két mássalhangzón kezdődtek is: *brokinja*: *brokina*: *brat brát* (HB.), *brazda: brázda:* 1095. Uertitur per IIII cumulos ad longum qui nulgo dicitur *huzeu braзda*[1]) Ph. 15/Oo.

Bokor. — Inde uluues megaia post *monarau bukurea.*

1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur*. Ph. 15/Oo. — 1255. Ibi est meta *monyerobwkur*. O. L. D. 419. — 1293. Peruenit super dumos qui *Rakathya bukruk* uocantur. M. Hanvay.— 1341. Peruenit ad vnum signum *Cipkebukur*. A. 2. — 1394. Ad vnum dumum *Zylbokor* dictum. A. 5. — 1411. Ad spinetum virgultum quod dicitur *Gymelchenbokor* Ph. 15/M. — Ismeretlen eredetű szó.

Disznó. — Alius locus qui *gisnav* dicitur hec talibus terminatur confiniis.

1266 (1297). Villam de *gesnov* uel apaty iuxta fyceg. — Ph. Ti. 1/9. — 1338. In possessionibus seu villis Marzaly *Geyznou* et Gadan. Ph. D. — 1364 (1399). Johanne filio Petri dicti Cheh Comite wlgo Greb dicto de *Gyznoyow*. O. L. D. 5277. — 1421. Ad locum similiter arundinosum *Gyznoshon* appellatum. O. L. D. 11115. — 1467. Ad quendam locum qui vocatur *Dyznoferthehel*. Lelesz Met. Bereg 21.

Török eredetű szó, csuvas nyelven: *sisna*. A mai szókezdő *d* helyett a *dió* szóban is *gy*-t találunk 1264. Venit uersus aquilonem ad arborem *Gyofa* sub qua est meta terrea. O. L. D. 33211. — 1288. Ad magnam arborem nucum que in vngarico *Marcelneygyaya* uocatur. Mon. E. Strig. II. 244. — 1372. Sub monte *Gyomal* dicta. O. L. D 30706.

Elő. — Posthec ad *eleuui humuk* inde ad harmu ferteu.

1213. Uadit usque ad lacum qui uocatur *Eleutou*. Ph. 41/F. — 1267. Inde itur ad lacum exteriorem *Eleusar* wlgariter appellatum. Transeundo lacum posteriorem wlgariter *Mugsar* uocatum. M. Békássy. — 1360. Ad quandam vallem *Eleuueulgh* vocatam. M. — 1390. Vnacum Georgio *Eleuiarow* nominato homine Blasii de Chak vicecomitis Comitatus Themesiensis. M. Kállay. — 1489. In promontorio *Elewmal* vocato. O. L. D. 29326. — *Eleuui* = *elevi*, azaz *elői*.[2])

Ér. — Adhuc autem est locus mortis dictus cuius incipit terminus a *sar feu eri iturea.*

---

[1]) Wenzel Árp. Új O. I, 32. «Buheubrazda».

[2]) Semmi esetre sem azonos az «*elv*» = túl szóval.

1095. Est una piscina que uulgo dicitur *tener here*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit ad locum qui uocatur *Ludos Here*. Ph. Ti. 1/5. — 1291. Ad quendam meatum fluuii *Kuuesheer* dictum. O. L. D. 1332. — 1347. Quendam riuulum *Bozzyaser* vocatum. O. L. D. 3920. — 1372 (1377.) Ad aliud *Er Tekereser* nominatum. O. L. D. 6027. — 1487. Territorium Nemesember felde et *Vekon eer melleke*. O. L. D. 28336.

Fa. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa*.

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur Sumlu et *basfaia* quam emit Oboneg comes de Bas. Ph. 15/Kk. — 1193. Usque ad arborem *cequfa*. O. L. D. 27. — 1275. Prima enim meta incipit a parte occidentali quod uulgo dicitur *kerezthfa*. O. L. D. 896. — 1349 (1367.) Deinde peruenitur ad arborem que vocatur *viadalfa* M. Bethlen. — 1414. Terra inculta haberetur in quadam valle penes *hatarfa* wlgo azal vocata. O. L. D. 27285. (Aszály : száraz l. NySz.)

Fejér. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea* meneh hodu utu rea.

1193. Warang copail *feyrhigaz* chepeil Quereki etc. (possessiones) O. L. D. 27. — 1240. In villa *Feyreghhaz*. Ph. 61/8. — 1342. Prima meta incipit iuxta lacum wlgo *Feyr Rakathya* uocatum. O. L. D. 3485. — 1367. Ad quendam locum wlgariter *feyeragagumlas* uocatum. O. L. D. 33613. — 1491. Quinque modios sew metretas frugum cum modio wlgo *Feyerwariweka*. O. L. D. 19702.

Fekete. — Inde per medium aque que uocatur culun ex qua ad *fekete kumuc* (így).

1095. In arpas Quecsa Zakan Licadi cima *feketeydi* Oba Mogurdi Scemsca. Ph. 15/Oo. — 1256 In monte *Feketew* dicto. O. L. D. 432. — 1291. Cadit ad *Feketesaar*. O. L. D. 1332. — 1323. Ad Siluas densosas que dicuntur *Fekethewerdeu*. O. L. D. 2168. — 1433. Ascendit sursum in quendam monticulum *Fekethe Morth* vocatum. M.

Fertő. — Posthec ad eleuui humuk inde ad *harmu ferteu*.

1193. In agar iuxta *ferteu*. O. L. D. 27. — 1211. Inde egreditur ad *Ferteu* et in metis interpositis extenditur ad aliud *Ferteu*. Ph. Ti. 1/5. — 1327. Vnam piscinam *Zoochfertey* vocatam. O. L. D. 2415. — 1382. Stagnum Peturdi *Ferthew* vocatum. O. L. D. 30725. — Valószínűleg a *ferteng* (volutari) igével rokon,*) mit a következő példák is igazolni látszanak: 1379. Ad vnum locum scilicet volutabrum porcorum *fertes* dictum Le. Met. Ugocsa 25. — 1545. Quendam lacum volutabrum wlgo *Ferteostho* nuncupatum. O. L. Nra. 620/28.

*) L. Budenz Ugor összehasonlító szótárában.

Fok. — Riuulus namque qui dicitur *fuk* fluens de prefato lacu.

1231. Usque ad *Buryasfuca.* O. L. D. 168. — 1257. Per paruam aquam que dicitur *fuk.* O. L. D. 456. — 1349. Transeundo ipsam piscinam per medium et uadit circa *Jaroufuk.* O. L. D. 4044. — 1399. Ad vnam aquam wlgariter *Zugofoka* vocatam. O. L. D. 8613. — 1423. Deinde vlterius in margine ipsius fluuii eundo peruenissent ad quendam meatum aque wlgo *Halowfokeley* vocatum. Lelesz Met. Ung. 1. — 1489. Quendam Rywlum suum in wlgari et materno sermone *fok* vocatum. O. L. D. 19516.

Fő. — Incipit terminus a *sar feu* eri iturea. — Ac postea *nogu azah feherea.* — Indeque ad *aruk fee.*

1095. Per arundinetum ad caput montis qui uulgo dicitur *see sec fehe.* Ph. 15/Oo. — 1109. Item sanctus rex dedit portum et naulum *Scigetfev* uocatum. O. L. D. 11. 1193. Prima meta incipit a *cutfev.* O. L. D. 27. — 1273. Peruenit in quadam via ad *Gudurfew.* O. L. D. 841. — 1339. In superiori capite seu ortu aque calide quendam vacuum fundum molendini *hewuyzfew* wlgariter nuncupatum. O. L. D. 3276. — 1399 (1406). Supra fontem *Egresfeye* vocatum. A. 6. — 1474. Quendam locum lutosum *Zeekfew* nominatum. O. L. D. 28863.

Fövényes. — Ex qua ad fekete kumuc hinc enim ad *fuegnes humuc.*

1193. In *fuenes* ad VI (aratra). O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Fuenes* et ibi extra nemus habet metas. Ph. 1/Z. — 1328. Peruenit ad *fuenesuth* vocatam saliendo ipsam viam. O. L. D. 2487. — 1430. Vltra quandam aquam *Fewenyesrew* nominatam. Lel. Me. Szabolcs 27. — Példák a tőszóra: 1340 (1389). Transit ad medium danubii ad quendam zaton wlgariter *veyteh fuuenye* nominatum. O. L. D. 3331. — 1363. Duo (iugera) in loco *Fwenwerem.* M.

Füzegy. — Iuxta *fizeg* munorau kereku. — Hinc ad *fizeg azaa* deinde ultra *fyzeg* ad brokinarea.

1095. Inde ultra agros cadit ad portum *Fizeg.* Ph. 15/Oo. — 1193. Prima meta incipit ab aqua *fuzeg.* O. L. D. 27. — 1329 (1358). Circa fluuium *Fuzeg.* O. L. D. 2532. — 1519. A parte aque *Fyzegh.* M. Kisfaludy. — Példák a tőszóra: 1252. Ibi est salix que uocatur *Surkfiz.* O. L. D. 369. — 1386. Arborem silicis wlgo *fyzfa.* O. L. D. 7182.

Had. — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea.*

1211. Post hec uenit ad magnam uiam que dicitur *Hoduth.* Ph. Ti. 1/5. — 1251. Usque ad locum qui uocatur *Hodut.* Ph. Ti. 1/8. — 1345. Iuxta vyam publicam *hoduth* vocatam. O. L. D. 3779. — 1417. Peruenissent ad viam publicam *Hadwth* vocatam Ph. Ti. 1/32. — Egyéb össze-

tételekben: 1237. *Hodnogio* castri Symigiensis. Ph. 34/Q. — 1347. Comiti Erdew dicto *Hodnogh* Syculo O. L. D. 29679. — 1477. Laurencium *Hadnagh*. O. L. D. 17953. — Ugor eredetű szó: vog. *Xont*.

Halom. — Indeque ad aruk fee post ad *luazu holma*. — Hinc usque ad zakadat ac deinde ad *serne holma*. — A *-d* helynévképzővel: Inde ad *holmodi rea* postea gnir uuege *holmodia rea*.

1193. Inde ad *cenholm*. O. L. D. 27. — 1221. Bissenos de *Nogholm*. Ph. 4/B. — 1313. Ad unum montem *Hygysholm* uocatum. O. L. D. 1827. — 1374. Super vno monticulo quod wlgo diceretur *halm*. O. L. D. 6241. — 1416. Ad vnum monticulum *Hatarushalum* vocatum. A. 7. — 1472. In quodam colle *papastahalom* vocato. O. L. D. 17341. — Példa a *holmod*-ra: 1231. Ad septemtrionem uersus *Holmod*. O. L. D. 168. — Szláv eredetű szó: or. *cholm* stb.

Három. — Inde ad *harmu ferteu* postea ad ruuoz licu indeque ad *harmu hig*.

1291. Ad tres montes *Harumheg* nominatos. Mon. E. Str. II. 280. — 1336. Arbor parua tulfa *harumikru*. O. L. D. 2982. — 1355. Peruenissent ad quasdam tres foueas *Harumkuth* uocatas. O. L. D. 4503. 1415. Tres possessiones volahales *Harumfyld* nuncupatas. M. — 1521. Procedit ad quoddam triuium aquarum *Haromagh* nominatum. O. L. D. 23504.

Hegy. — Postea ad ruuoz licu indeque ad *harmu hig*.

1095. Inde ad culmen uadit quod uocatur *chigisti* (hegyesd). Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad *cueshyg*. O. L. D. 27. — 1256. Deinde ascendit ad unum Berch qui uulgo *eregeteuhyg* uocatur. Ph. 10 G. — 1338. Vsque locum *Dubuereuhyg* vocatum. A. 2. — 1357. Usque montem *Kyralallohyg* denominatum. Ph. 17/Dd. — 1407. Ad montem wlgariter *kwnywkhegh* slauonicum vero loketh vocatum. O. L. D. 9363 (*loket* = könyök). — 1487. Ex opposito cuiusdam alterius montis altioris Dalwlchorre alias *Warywhegye* vocati. O. L. D. 37066 (rum. *deal* = domb, hegy; *cioară* = varjú).

Hely. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis. — Posthec *petre zenaia hel rea*. — Inde uero ad *oluphelrea*.

1231. Locus specialis quod uulgo dicitur *Wduorhel*. M. Kisfaludy. — 1263. Uillam *Sceredahel*. Ph. 36/T. — 1299. Quoddam forum *Cheturtekhel* uocatum. O. L. D. 1550. — 1360. Prohibuissent de quodam loco *Vizalohely* siue Machar vocato. M. — 1413. Venissent ad alium Bercz wlgo *Regytoronhel* vocatum. M. Motesiczky. — 1482. Mediam Curiam *Birosaghele* vocatam. M. Forgách.

Homok. — Posthec ad *eleuui humuk*. — Posthec ad *babu humca*. — Ex qua ad *fekete 'kumuc* (így) hinc enim ad *fuegnes humuc* postea ad *cues humuc*.

1095. Uertitur ad sabulosum munimentum qui uulgo dicitur *humuch aruk.* — 15/Oo. — 1269. In terra wlgariter *humuk* dicta. O. L. D. 676. — 1329. Super eundem sabulum quod wlgariter dicitur *homok.* A. 2. — 1377. Ad metam *homokhatar* dictam. O. L. D. 6418. — 1408. In loco *Vapashomok* dicto. Lel. Met. Szabolcs 61. — Török eredetű szó: *kumach, kumak, kum.*

Horh. — Inde uero ad *hurhu* hinc usque ad aliam uiam.

1095. Terminatur ab occidente ad caput uoraginis quod dicitur *churchufeu.* Ph. 15/Oo. — 1234. Ad caput voraginis quod dicitur *Churhufeu.* Ph. 32/A. — 1268. Deinde uadit ad locum *Wertishurh* uocatum. M. — 1346. In loco qui dicitur *Hurhtetew.* O. L. D. 3838. — 1397. Fossatum *Jaksahorha* vocatum. O. L. D. 8226.

Ma is élő szó: *horh, horhó, horog* = mély hegyi út, két hegyoldal közötti szoros út, szakadékos hegyoldalba vájódott (vízmosta) meredek út. Tsz. Valószínűleg ugyanazon tőből származik, melyből a *horol, hornyol* ige és a *horlás* főnév. (BesztSz. 321 és 757 SchlSz. 820 és 1319).

Kerék. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizeg *munorau kereku.* — Hinc usque ad aliam uiam que ducitur itervm ad *monarau kerekv.*

1193. Meta intrat in siluam et uadit usque ad *raquatiaquerec.* O. L. D. 27. — 1266. Inde uadit usque *Sumkerek* ad quendam lucum. O. L. D. 669. — 1326. Prope quasdam arbores ilicis *Kereek* dictas M. Kapy. — 1337. Venitur ad quandam Silvam vlmi *Zylkerek* vocatam. M. Kállay. — 1334. Uenit ad fructus arborum *Kukynzylwakerek* dictum. O. L. D. 31224. — A *kerek* vagy *kerék* szó igen gyakran az összetétel első részét képezi az ilyen erdő- vagy cserje-elnevezésekben: 1338. Circa quoddam aliud virgultum *Kerekerdew* vocatum. O. L. D. 3662. — 1425. Penes quendam locum viminosum *Kerekrakathya* vocatum. Lel. Met. Szatmár 8. — Néha a teljesen megfelelő szláv eredetű *korong* szóval is találkozunk: *) 1274 (1338). Quendam rubum densatum wlgo *Korongh* vocatum. O. L. D. 882. — 1507. Ad quendam locum circa scilicet quoddam spinetum vbi predicti actores locum eundem *Feskekorongya* appellassent. O. L. D. 32068.

Kert. — Alius locus *kert hel* nomine ad fenum utilis.

1275 (1281). Ad quoddam pomerium wlgo *Wegkerth* vocatum. O. L. D. 1091. — 1297. Magnum pomerium *Noygkert* dictum. M. Justh. — 1367. Quandam vineam in territorio ville Nyul in loco wlgariter *Feelkerth* vocato. Ph. ol. 29. — 1481. Duas particulas pratorum *Rethkerth* vocatorum O. L. D. 18467. — 1516. Fenetorum Balaheg *Zenakert.* O. L. D. 36402.

---

*) Igen gyakran a latin szó le sincs fordítva: 1418. Quandam Siluam rotundam. O. L. D. 27003.

Köris. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue.*

1171. De silua *keurus* incipiens. Ph. 27/Mm. — 1211. In loco autem qui dicitur *Keurus Tuuh* est meta sub fraxino. Ph. Ti. 1/5. — 1263. De arbore fraxino que wlgariter *keurus* nuncupatur. O. L. D. 33715. — 1347. Ad duas arbores Magyal et *Keurusfa* dictas. O. L. D. 3909. — 1411. Quandam arborem *Kewres* dictam. M. Kállay. — Török eredetű szó: *kavris.*

Körtvély. — Exinde ad publicam uiam que protelatur usque ad *kurtuel fa.*

1252. Inde procedit ad arborem que uulgo dicitur *Curtuelfa.* O. L. D. 33710. — 1291. Penes quandam arborem piri nomine *keth agow kurthuely.* O. L. D. 1332. — 1358. Inde venissent ad multitudinem lapidum vbi quandam arborem piri *kuben allo kurtuel* pro meta reperissent. Ph. Ti. 1/17. — 1368. Vnam magnam arborem piri siluestris *farkasakazthocurtuel* nominatum. O. L. D. 5696. — 1435. Ad arborem piri *kykellewkerthwel* dictam. O. L. D. 30434.

Török eredetű szó: *kertme* (Kún cod); megjegyzendő, hogy a ma kizárólagosan használt *körte* alak XIX. sz. előtt sohasem fordul elő, tehát csakis újkori rövidülés.

Köves. — Inter zilu kut et *kues kut.* — Postea ad *cues humuc.* — Postea ad *cuest.*

1193. Inde ad *quesarc.* O. L. D. 27. — 1211. Ad monticulum qui nocatur *Cuest.* Ph. Ti. 1/5. — 1312. Duo iugera in *Kuestetev.* O. L. D. 1806. — 1362. Ad quendam locum vbi *Keweshomlok* nominatur. O. L. D. 28913. — 1427. Ad finem cuiusdam montis videlicet ad locum *kuesor* dictum. O. L. D. 28800. — Példák a tőszóra: 1193. De prato transit usque ad *hygiskeu.* O. L. D. 27. — 1291. Uadit ad lapidem *Jegyku* dictum quem pro signo mete diuisissent. O. L. D. 1332. — 1335. Sunt preterea quatuor lapides viciniores ad Monasterium qui wlgariter hiis vocabulis nuncupantur *hygeskw kertuskw feerkw Oduoskw.* Ph. 14/A.

Kút. — Inter *zilu cut* et *kues kut.* — Hinc *ohut cutarea.* — Exinde *mortis uasara kuta rea.*

1184. Uilla que vulgo *vrcuta* dicitur, Ph. Ti. 1/4.—1214. Iuxta quandam fossam que uocatur *Aldoukut.* Ph. 41/F. — 1296. Quendam fontem *Hydegkuth* vocatum. O. L. D. 1456. — 1359. Iuxta quendam fontem aque *Bolgowkuth* vocatum. Ph. 68/X. — 1437. Peruenissent adquendam puteum fluentem inquo quidam Cubulus ligneus positus fuisset quem prefatus Johannes *Kwbelkwth* esse dixisset. O. L. D. 13035.

Leány. — Tendit usque ad *lean siher.*

1193. Inde ad *leajn Sewer.* O. L. D. 27. — 1265. Super metam lapideam *Leanhatar* uocaam. O. L. D. 595. — 1353. Nicolai dicti Aykas de

Leaneuka. M. — 1387. Ad possessionem eorum *Lyanwar* vocatam. Lel Ac. 17/1. — 1424. Particulam Silue *Leanchere* vocatam. Lel. Met. Szabolcs 39.

Lovász. — Indeque ad aruk fee post ad *luazu holma.*

1193. Inde ad *Loaz hyg.* O. L. D. 27. — 1236. De Agasonibus domini Regis de villa *Lowaz.* Mon. E. Strig. I. 315. — 1353. Jacobi *Luaz.* Ph. Ti. 1/16 — 1461. Cum duobus familiaribus wlgo *louaz* dictis. M. Kállay. Példák a tőszóra: 1193. Inte ad *lovacol.* O. L. D. 27. — 1297. In terra *Luoul.* M. Justh. — 1408. Ad agrum *Lwmezee* dictum. O. L. D. 28773.

Lyuk. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruuoz licu.*

1211. Inde flectitur metis interpositis ad *Ruozlicou.* Ph. Ti. 1/5. — 1269. Uadit ad locum qui *livkeurim* dicitur. O. L. D. 679. — 1339. Nemus *Hodlyukbereke* dictum. Le. Me Szathmár. 30. — 1357. A quodam loco Silue prenotate *Machkalyuk* vocato. Ph. 17/Dd. — 1391. Penes vnam foueam *Rauazlyuk* vocatam. O. L. D. 28934. — 1430. Ad locum qui vocatur *Borzlyuk.* Lel. Met. Szabolcs. 27.

Megye. — Inde *ulnues megaia* post monarau bukurea.

1247. Per quasdam sagaces wlgo *mege* nominatas. A. 1. — 1281. Per quendam limitem qui uulgariter *mege* uocatur. O. L. D. 1099 — 1379. Ad quandam gadem wlgo *megye* appellatam. O. L. D. 6617. — 1430. Per vnum terminum wlgo *mesde* alio nomine *mege* vocatum. O. L. D. 12298.

Szláv eredetű szó: *medja, meja*; mint láthatjuk az *a*-val végződő szók eleinte nem egészen alkalmazkodtak a magyar nyelv szelleméhez, hanem a magashangzók mellett a mélyhangok is megférték a szó végén, pl.: *szerencsa* NySz., *cseresnya*: 1268. Venit ad arborem *Cheresna.* O. L. D. 647.

Menő. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea meneh hodu utu rea.*

1337. Quendam alveum vulgo *Vyzzamenewpatak* vocatum. Sztáray O. I. 130. — 1338. Quedam semita *Zenthivanra menu golugwth* vocata. Zalamegyei O. I. 339. — 1401. Inter duas vias quarum vna *Chabaramenewth* et alia *ywanfelderemeneuth* appellarentur. O. L. D. 8650. — 1412. Vnum (jugerum) in Chychykfelde cum fine in *Alfalurameneben* et similiter vnum vltra Homorow. M. — 1415. Quemdam riuulum *Zykzoramenewpathak* vocatum pertranseundo. Zichy. O. VI. 352. — 1512. Alterum in loco *Rakosra Menebe.* M.

Mező. — Hinc uero ad caput petre posthec ad *bagat mezee.*

1206. Peruenit usque locum nomine *cuhnamezei.* O. L. D. 45. — 1256. Tendit per planiciem regis *Kyralmezey* dictam. O. L. D. 438. — 1341. Vadit ad vnam metam terream vbi terra vocatur *Woryoumezeuforka.* O. L. D. 3402. — 1379. Abhinc vlterius ad vnum paruum campum *Tyuissesmezeu* vocatum. M. Mednyánszky. — 1423. Terram *Edeskwrthuelmezeye* vocatam. M.

Monyoró. — Talibus terminatur confiniis iuxta fizeg *munorau kereku* inde uluues megaia post *monarau bukurea.* — Usque ad aliam uiam que ducitur itervm ad *monarau kerekv.*

1193. Inde ad *Moinnerrov kerek.* O. L. D. 27. — 1234 (1243). Descendit per uallem ad *munurous potok* O. L. D. 198. — 1267. Uenit ad duas arbores videlicet tulfa et *monorofa.* O. L. D. 32836. — 1330. Rubum auellanarum wlgo *Monyorosbukur* vocatarum. O. L. D. 2639. — 1378. Ad quendam dumum wlgo *Monyorobokor* dictum. O. L. D. 6506.

Török eredetű szó: *mañir, mañer* = steppenlauch;*) ez az értelme a magyarban is megvan: filipendula = *feldimonaro* (Schl. Sz. 892. Beszt Sz. 356); megjegyzendő, hogy a mai *mogyoró* alak 1580-ig sohasem fordul elő.

Nagy. — Exinde mortis uasarakuta rea ac postea *nogu azah feherea.*

1221. Bissenos de *Nogholm.* Ph. 4/B. — 1265. Ad magnum portum wlgariter Sven *Nogrevy* appellatum. O. L. D. 582. — 1346. Paulus *Noghlabu* dictus. O. L. D. 3837. — 1391. Ad caudam cuiusdam montis excelsi wlgo *Noghegfark* vocatam. O. L. D. 31113. — 1424. Ladislao *Nagzayw.* Lel. A 44/58.

Nyir-(fa). — Inde ad holmodi rea postea *gnir uuege holmodia rea.*

1219 (1276). Ascendit ad radicem montis qui *Nyr* dicitur. Mon. E. Strig. I. 223. — 1252. Uenit ad arborem que dicitur *Nyrfa.* O. L. D. 369. — 1298. Tres arbores vna *nirfa* et due Ilicis. A. 1. — 1336. Vadit ad arborem *Nyrfa* nomine. O. L. D. 2982.

Ó. — Incipit terminus a sar feu eri iturea hinc *ohut cutarea* (ó-út kútjára).

1255 (1261). Protenditur ad inferiorem partem illius loci qui *Ouwar* nominatur. O. L. D. 518. — 1347. Iuxta antiquum portum wlgariter *Orew* vocatum. M. — 1377. In terra *Otelek.* O. L. D. 6419. — 1437. Quendam antiquum Cursum aque *Tapolchavyze Oer.* Ph. 64/H. — 1479 Quandam antiquam viam *ovth* vocatam. M. — 1542. Quedam via antiqua in wlgari *Ohwht* vocata. M.

Ölyves. — Inde *uluues megaia* post monarau bukurea.

1211. In uilla Kecu isti sunt exequiales Wnoca *Wlues* Somorou Numuogi etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. In villa *Wlues.* Ph. 61/8. — 1270. Cadit ad riuum *vluespotok.* O. L. D. 705. — 1449. Predium *Ewlywes.* M. Példa a tőszóra: 1507. Accipitrem wlgariter *Elyew.* Lel. Ac. 115/22.

---

*) Lásd Munkácsi B. értekezését. NyK. 21: 122.

Ravasz. — Inde ad harmu ferteu postea ad *ruuoz licu.*

1135. Aratorum autem nomina sunt hec Gouc Reguta *Ruoz* Sarc. Ph. 15/Kk. — 1222. Terram de *Rvozd.* Ph. 6/Q. — 1272. In montem *Rowozmal* dictum. O. L. D. 921. — 1346. Ad terram siue locum qui antiquitus *Rouozlyk* vocabatur. O. L. D. 3839. — 1396. Foueas wlpinas wlgo *Rauazluk* vocatas. O. L. D. 8152. — 1532. Vnam subam subductam cum *rawazmal.* O. L. N. 49. — A mai *róka* szó csak a XVI. sz. második felében szorította ki a régi alakot.

Sár. — Incipit terminus a *sar feu eri iturea.* — Posthec ad *gunusara* hinc usque ad zakadat.

1193. Usque ad predictam aquam *sar.* O. L. D. 27. — 1223. Inde ad *Sartuu* ibi sunt quatuor mete. Ph. 1/Z. — 1279. Ad paludem *uegsar* uocatum. O. L. D. 1401. — 1327. Ad paludem *Saar Huzyusaar* nominatam. O. L. D. 2477. — 1389. Ad lutum qui wlgariter *Hydegsaar* nuncupatur. A. 5. — 1415. Iuxta flunium *Saarvize* vocatum. O. L. D. 10317.

Ség. — Exhinc usque ad angulum aruk et postea usque ad *seg* ac deinde ad ursa.

1095. Tendit ad montem qui uulgo dicitur ... *uoas seg* de quo tendit ad fornacem calcis. Ph. 15/Oo. — 1335. Super montem *Seeg* nuncupatum. O. L. D. 2946. — 1338. Cuiusdam monticuli *Seeg* uocati. O. L. D. 31057. — 1367. Ad collem *Seegh* nuncupatam. O. L. D. 5539.

Ugor eredetű szó: vog.[1]) *sankv, sächv* = or. bugor (halom, domb. rakás); miként a föntebbi példákból világosan kitünik, az eddig teljesen ismeretlen *ség* szó dombot jelentett; minden további félreértés kikerülése végett álljon itt a rokonhangzású, de patakot jelentő *séd* szóra is néhány példa: 1095. Trahit ad fontem qui nominatur *tuhut sedu.* Ph. 15/Oo. — 1341. Cadit ad fluuium *Hydeghsed.* O. L. D. 3808. — 1420 (1438). Iuxta meatum cuiusdam aque wlgo *Seed* vocate, O. L. D. 10921.

Sír. — Tendit usque ad *lean siher*[2]) indeque ad aruk fee.

1193. Inde ad *seyr kev.* O. L. D. 27. — 1252, Ibi est meta capitalis in monticulo *Ozolser* uocato. O. L. D. 369. — 1264. Uenit usque ad locum qui dicitur *paganser* Deinde uadit ad unum monti culum qui dicitur similiter *paganser.*[3]) O. L. D. 571. — 1354. Veniet ad quoddam monticulum *Aproseer* nominatum. Lel. Met. Szabolcs. 18.—1402. Sepulchrum predicti fratres *Salamonsere* vocari assermissent. O. L. D. 1430. — 1492. Prope lapidem *Serkew* vocatam. Ph. 50/A.

---

[1]) Munkácsi B. úr szíves közlése.

[2]) Hasonló példa: 1095. Inde per sepulchrum puelle tenditur ad uallem in qua est fossa. Ph. 15/Oo.

[3]) Középkori okleveleinkben igen gyakran találhatjuk: 1208. Usque ad metam inter sepulcra paganorum. O. L. D. 54. — 1336. Ubi eciam antiquitus fuerint sepulchra paganorum. O. L. D. 3007.

Ugor eredetű szó: cser. *šigér*, *šigar*, *šügár*: sír, sepulcrum; a föntebbi *siher* alak tehát csaknem teljesen megegyezik ezekkel.

Som. — Terciam partem forensis tributi de *sumig*.

1135. Habent siluas pro se separatas que uocantur *Sumlu* et bas faia. Ph. 15/Kk. — 1171. Protelatur sub monte *Sumug*. Ph. 27/Mm. — 1236. Inde protenditur et uadit ad *Sumkerek*. M. — 1347. Arbor *Sumfa* dicta. O. L. D. 3909. — 1351. Quidam rubus *sumbukur* vocatus. O. L. D. 4197. — 1410. Siluas magnas *Somos* et Halagus vocatas. O. L. D. 9661. A *gy* képzőről l. Ragok és képzők.

Szád. — Duabus continetur uiis quarum una uocatur *ziget zadu* altera magna.

1095. Per latera montis usque ad introitum fagorum qui uulgo dicitur *bik zadu*.*) Ph. 15/Oo. — 1236. Uadit crebris metis terreis et arboreis per ligot ad *Narzad*. M. — 1299. (1360). Iungit quendam locum *Nagpatakzada* vocatum. O. L. D. 1553. — 1347. Usque ad *Chabazurdukazada* uocatam. O. L. D. 3909. — 1369. Inter lapides *Zaadkeu* et Mezkeu. O. L. D. 31105. — 1436. In quadam captura piscium *Thozad* vocata. Lel. Bercs. 6/4. — 1493. Veniret ad locum *Kerekerzad* nominatum. Le. Met. Zemplén 70.

Szakadat. — Hic extendit usque ad *zakadat*. — Posthec ad gunusara hinc usque ad *zakadat*.

1211. Usque ad locum qui uocatur *Zacadat*. Ph. Ti. 1/5. — 1275. Ad fluuium *Zacadut* uocatum. O. L. D. 908. — 1284. Iuxta quoddam Nemus aquosum *Sakadath* uocatum. O. L. D. 1176. — 1379. Penes vnam viam *Zakadath* vocatam. M. Mednyászky. — Példák a rokon szókra: 1389. Vna rippa *Kewzakadas* vocata. Lel. Mat. Márm. 13. — 1314. Sub or vnius parui Berch *Zakaduth* vocato. O. L. D. 28715. (*or* = orr; *zakaduth*=szakadott). — 1511. Quedam stagna seu lacus wlgariter Holthdwna alio nomine *Dwnazakadekya*. O. L. D. 22137.

Szarm. — Rursus est locus pertinens ad prefatam ecclesiam qui incipit ab eodem lacu bolatin cuius est uocabulum *koku zarma* tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in keuris tue.

1211. Est locus qui dicitur *Choc zorma* et ibi est meta regis Andree. Ph. Ti. 1/5. — 1222. Inde uadit in *Scenegeteu zormu*. O. L. D. 103. — 1229. Duo molendina ecclesie daret uduornicis Regis unum quod erat super *Dunazorma*. Ph. 5/Gg. — 1252. Versus aquilonem ascendit ad *Ineuzorma* hinc vadit cum metis continuis ad *Zadurzorma*. O. L. D. 369. — 1297. Incipit a loco et possessione *Zymzorma* uocata. M. Justh. — 1347. A quodam portu seu transitu *Zuaykzorm* vocato. O. L. D. 3934.

---

*) Wenzel Árp. Új Okmt. I, 33. «Bilezadu»

A szónak helyes kiejtése ismeretlen, de értelme és eredete is homályos, csupán a legutóbbi adat nyújt némi fölvilágosítást arra nézve, hogy valami «rév» félét jelenthetett; a többi példák tanusága szerint is mindig folyóknál és tavaknál, szóval vizeknél említtetik.

Széna. — Posthec *petre zenaia hel rea.*

1299. Chege de Kach *scenaya.* Mon. E. Strig. II. 475. — 1326 (1335). Vsque viam *Scenahurdout* vocatam. O. L. D. 2515. — 1356. Feneti seu prati *Hothuanusystapaszygeth zenaya.* Zalamegyei O. I. 569. — 1429. A quadam fonte scaturiente in valle *Zenauapaya.* Ph. Ti. 18/1. — 1460. Singulam vnam extensionem brachiorum feni wlgariter *egeg wl zenath* extorsissent. O. L. D. 31755. — Szláv eredetű szó: *sjeno.*

Sziget. — Duabus continetur uiis quarum una uocatur *zigct zadu* altera magna.

1225. Tres insulas quauis modicas *Mogorsciget Beseneusciget Nassciget.* O. L. D. 119. — 1252. Inde vadit ad *Zyguethaga.* O. L. D. 369. — 1321. Insula maternaliter *Chakan Zygete* uocata. O. L. D. 2067. — 1348. Procedendo in acie insule *Nogzygethor* vocata. M. — 1436. Insula magna *Bende elethwalozygeth* appellata. O. L. D. 12907.

Szil. — Inter *zilu kut* et kues kut.

1211. Sub arboribus uulgariter *silfa* uocatis. Ph. 37/I. — 1225. Prima igitur ipsarum meta incipit uersus aquilonem a *scilfa.* O. L. D. 119. — 1347. Subtus arborem orni *Zyl* uocate. O. L. D. 3927. — 1429. Vsque quandam arborem ulmi wlgo *Zylfa* dictam.. Ph. Ti. 18/1.

Tó. — Addidit eciam lacum *segisto.*

1135. Circumdatur autem terra illa palude que uocatur *urtou* habens fenum et piscacionem. Ph. 15/Kk. — 1211. Uersus occidentem ad *veyrmur thouua.* Ph. Ti. 1/5. — 1225. Cum tribus piscinis quarum nomina sunt hec *Terem alia tohu Cuiseb cerecto Homus tohu.* O. L. D. 119. — 1355. Transeundo quendam lacum *Gekentou* nuncupatum. O. L. D. 17634. — 1389. Ad lacum *Tyztatow* vocatum. Lelesz. Ac. 18/12. — 1467. Decurrensque ad lacum *Remethek thawa* tendens directe ad Cherethyefok. Lel. Ac. 78/1. — Ugor eredetű szó: *to, tuv, toχ* stb.

Tő. — Tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in *keuris tue.* — Inde *aruk tue* que uallis usque ad kangrez uiam extenditur. — Exinde ad magnam uiam que ducit ad *aruk tue.*

1194. Ex inde procedit ad *aructeu* et ibi est meta. O. L. D. 33. — 1211. Usque ad locum qui uocatur *Zolocostueh.* Ph. Ti. 1/5. —1285. Inde procedit uersus orientem ad *Keuruspotokatewyn.* M. Soós. — 1359. Primo incepissent in fluuio Topol vbi alter fluuius Rednek vocatus caderet in ipsum fluuium Topol in loco videlicet *Rednektw* appellato. M. Kapy. — 1484. Penes *Holththyzateve* et vsque Ticiam corporalem [a derék Tiszáig] metaliter eundo. M. Ibrányi.

Út. — Hinc *ohut cutarea.* — Inde ad castelic et feheruuaru rea meneh *hodu utu rea.*

1095. Uadit ad aliam uiam que dicitur *qupisuta.* Ph. 15/Oo. —1253. Inde descendit in quandam viam in formam crucis factam que uulgo *Keruzt vth* dicitur M. Forgách. — 1320. Venit ad vnum locum *Petegyaluguta* dictum. O. L. D. 1990. — 1378. Peruenissent ad quandam magnam viam *Borhordouth* nominatam. O. L. D. 6871. — 1467. Ad viam que vocaretur *Therhes vth.* Lel. Met. Bereg 21

Vár. — Inde ad castelic et *feheruuaru rea* meneh hodu utu rea.

1095. Duodecimum predium quod dedit andreas episcopus in *felduuar.* Ph. 15/Oo. — 1193. Inde ad monticulum qui uocatur *war.* O. L. D. 27. — 1283. In quodam castello *Swynwar* nuncupato. O. L. D. 1142. — 1363 (1371). Ad vnum locum *Teglauar* uocatum wlgariter, secundum uero Olachos Charamida nominatum. O. L. D. 5782 (rum. *cărămidă* : tégla) — 1430. Castrum nostrum *Zenthlazlowara* vocatum ex opposito dicti Castri Galambocz. O. L. D. 12220

Vásár. — Postea gnir uuege holmodia rea exinde *mortis* uasara *kuta rea.*

1137. Duobus mancipiis Tecula cum tribus filiis et *Wasard* cum uxore et duobus filiis. Ph. 13/L. — 1214. Procedit ad aliam uillam que uocatur *Wasard.* O. L. D. 69. — 1270. Villa *Mortunvasara.* O. L. D. 746. — 1274. Cuiusdam terre Reginalis *Wasarfolua* uocate. M. Forgách. — 1321. In foro *Keedwasara* uocato. Zichy O. I. 196. — 1420. Ad quandam viam magnam quam *Wasarwth* vocari dixissent. O. L. D. 10923. — 1486. In Ciuitate pesthiensi in vico *Bwzawasar.* O. L. D. 19161.

Vég. — Inde ad holmodi rea postea *gnir uuege holmodia rea.*

1193. Inde ad aquam *vegag.* O. L. D. 27. — 1275. Incipit a parte orientali in palude *vegsar.* O. L. D. 927. — 1351. Vineam suam in monte *faluuege* uocato. Hazai O. III. 162. — 1467. Vbi a monte *Erkedhege vegen* caderet ad fluuium. Le. Me. Bereg. 21. — 1512. Plateam autem *Magyarwegh.* Plateam vero *Zaazweg.* O. L. D. 24869.

Vejsz. — Inter *feku*[1]) *ueieze* et uiam que ducit ad portum siue in piscacionibus seu in arundinetis eidem ecclesie adpendent. Est alius locus in eodem bolatin inter *putu uuvieze* et knez ad sanctam pertinens ecclesiam cum suis piscacionibus et arundinetis.

1095. Ad exitum riuuli quod dicitur *veieztue.*[2]) Ph. 15/Oo.— 1240.

---

[1]) Igen nehezen olvasható, talán seku.

[2]) Wenzel Árp. Új Okmt. I, 32. «Vecehtue».

In IIII-or locis locum congruentem piscacioni qui wlgo *Weyz* appellatur. Ph. 61/8.— 1283. Duos lacos piscine *Sceleueyze* et *Benedukueyze* uocatas. O. L. D. 1157. — 1357. In fluuio Sytua clausuram piscature scilicet *Weyz* vocatam figere consueuerunt. M. — 1455. Triginta octo clausuras wlgariter *Weyz* dictas. Lel. Ac. 66/41.

Vannak az oklevélben olyan személy- és helynevek, melyeknek a magyar nyelvben semmi értelmük sincs, de azért a hangok fejlődésének szempontjából mégis figyelemre méltók. Ezek betűrendben a következők: *babu*[1]) = Báb; *balatin* és kétszer *bolatin* = Balaton; *bagat*[2]) = Bagát; *culun* = Kolon; *ecli* = Ekli; *fotudi* = Fadd; *gamas* = Gamás; *knez* = Kenese; *koku* = Kak; *mortis* (kétszer) = Martos);[3]) *olup* = Alap;[4]) *putu* = Pot;[5]) *segis* = Segős, vagy *d* képzővel Segösd; telena = *Tolna; tichon* = Tihany; *turku* = Török, Törek; *ursa* = Örs.

Megfejtetlen szók: *asauuagi* (semmi esetre sem aszóág, mert ez az alak soha sem fordul elő, hanem mindig csak aszúág; egyébiránt az *uu* jelen oklevélben kivétel nélkül *v*-t jelent, tehát könnyen meglehet, hogy a kérdéses szó ásovágy, melynek értelme ásovány volna, de erre még nem lévén bizonyítékom, csak föltételesen merem állítani); *caztelic* és *kaztelic, feku, fidemsi, gunu, huluoodi* (kétszer), *itu, iohtucou, kangrez, lopdi* (talán lápod), *lupa, opoudi, petra, petre* (kétszer), *serne.*

Betűk és hangok.

A mássalhangzók közül a következők: *b, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t* és *z* mindig úgy vannak írva, mint ma; a többiekre nézve megjegyzendő: gy = *g* pl. füzegy = *fizeg*, megyéje = *megaia*; — h = *h*, csupán egyetlen esetben = *ch*, t. i. tihany = *tichon*; a mi a -nak *ch*-val való írását illeti, általános szabályt nem állíthatunk föl, mert igen ritkán található: *churchu* = horh, *chigisti* = hegyesd (az idézeteket lásd föntebb a horh és hegy szóknál), továbbá: 1095. Pastores Zolnic *Chozug*. Ph. 15/Oo — 1270 (1311). Vsque ad vnum montem circa dictam aquam qui vocatur *Mezechtelen hig* ascendendo. M. Görgey. — 1285. *Lopuch* = lapuh, lapu lásd az o — a

---

[1]) 1211. De inde ad sabulum Bab. Ph. Ti. 1/5.

[2]) Igen gyakori személynév.

[3]) 1358. Mortus alio nomine Morton. Ph. Ti. 1/17. — Ennek a szónak tehát semmi köze a *mart* és *martos* szókhoz.

[4]) Közönséges személy- és helynév.

[5]) Ismeretes személynév.

hangnál; j = i, pl. megyéje = *megaia*, vejesz = *uueiez*, de kétszer *h*-val iratik: nagy aszó fejére = *nogu azah feherea*, fejérvár = *feheruuaru;* k = *k* és *c* fölváltva, pl. kút: *kut* és *cut;* — ly = *l*, ny = *n*, pl, leány = *lean*, berkenye = *brokina*, de két ízben *gn*-nel írva: fövényes = *fuegnes* és nyír(fa) = *gnir;* ez igen ritkán található, pl.: 1223. Terciam partem Danubii et piscature integraliter que *thagna* dicitur. Ph. 1/Z. — 1240. In predio *Digna* hec sunt nomina Jobagionum. Ph. 61/8, (*digna* = dinnye); — sz = *z*, csupán egyszer = *s*, t. i. gyisznó: *gisnav;* v = *uu* és *u;* cz, cs, ty és zs hangok nem fordulnak elő.

A magánhangzók közül: á = *a*, lásd az *árok bálvány, három, sár, szád, vár, vásár* szókat; e = *e, fekete, fertő, hely, kert, ölyves, mezeje*, stb.) az *ë* hang csupán egyetlen egyszer *i*, hegy=*hig*, ez másutt is igen ritkán fordul elő és akkor is csak kivételesen mint pl. egyház helyett néha *igyház:* 1251. Itur ad forum versus *feir ighaz*. Ph. Ti. 1/8. — 1256. Asçendit a *Keuzyg* in montem *Hygmogos*. Ph. 10/G. (*zyg* = szeg.); — é = *e, ér, fejér, körtvély, ség, széna* stb.; i és í = *i, szil, sziget, nyír;* ó = *av, au, ah*, disznó: *gisnav*, monyovó: *munorau*, aszó: *azah;* a hosszú ó-nak ezek a legrégibb irásmódjai a jelen oklevélen kívül sohasem találhatók, hanem kizárólag csak *ov* vagy *ou*, pl. 1095. Aratores in Cupan Poscuba *Zaztou* Ratun Scekeres Paztur Lopu tunc bokon woiadi etc. Ph. 15/Oo — 1109. Dedit villam *Zamtov*. O. L. D. 11. — 1211. *Warou Numuolou Nuuzou Miltou Latou* etc. Ph. Ti. 1/5. (azaz: váró, nemvaló, nyúzó méltó, látó). — 1234. Itur ad rus Bissenorum quod uulgo dicitur *Beseneuthorlou*. Ph. 32/A. — 1269 (1275). Agasonum ducis qui dicitur *Nerguestortov*. O. L. D. 671. — 1340. Duo molendina pylatoria wlgariter *korlow* dicta. O. L. D. 3337. — 1418. Johannes *Thagadou*. Lel. Ac. 38/55; — rövid ö=*u*,*) pl. *körtvély, köues, ölyves, töve* stb.; hosszú ő = *eu, fertő, kőris;* ez a megkülönböztetés egészen következetesen tapasztalható a későbbi oklevelekben is, pl. 1181. Protenditur ad arborem que uocatur hungarice *Tulg*. O. L. D. 22. — 1358. Eandem possessionem *Kurtusmeger* titulo Buccinatorio hereditario iure etc. O. L. D. 4792. — 1168. Dedi eciam vineam unam in uilln *Sceplevs*. Ph. 51/N. — 1211. *Ereus Egueteu Chipeu*.

*) Másutt: *v, w*, pl.: 1324. Cadit ad vnum *usuin*. O. L. D.33338. — 1342 (1382). Petro dicto *Wzuegh*. O. L. D. 1353.

Ph. Ti. 1/5. — 1337. Ad vnum montem qui uulgo *keekleu* appellatur. O. L. D. 3057. — 1353 (1361). A puteo videlicet *Cepegeu* incipiens. O. L. D. 26980; — a hosszú ő egy esetben *eh*-val van írva, menő: *meneh*, meglehet, hogy itt nyújtott ē-t kell olvasnunk; ez a jelenség meglehetős gyakori a középkori magyar nyelvben: 1395. Johanne dicto *Nyese*. Lel. Ac. 22/18. — 1400. Sebastiani dicti *Borkethe* Lel. A. 27/21. — 1436. Georgio *Segethe* Le. A. 53/44. — 1459. Benedicto *Hydwete*. Le. A. 70/47. — 1502. Vsque ad *Theglawethe* domini de Pok. Ph. 4/S.; — hosszú = u, pl. kút; rövid ü és hosszú ű nem fordulnak elő.

Az úgynevezett szóvégi kihangzókra — jóllehet temérdek példa áll rendelkezésünkre — semmi bizonyosat sem mondhatunk. Ilyen szóvégi kihangzó három volt ú. m. *a*, *i* és *u*; legritkább az első és leggyakoribb a harmadik. Legkorábban eltűnt a két első, ugyanis 1220 után már nem található, az u még 1240-ig elvétve előfordul, mind a három csak mássalhangzók után áll, tekintet nélkül arra, hogy az illető szó magas- vagy mélyhangú.

Példák az *a*-ra: jelen oklevélben *ursa* = örs; 1181. Hec sunt nomina illarum Lence *Bibura* etc. Ph. 14/L. — 1211. Isti sunt ioubagiones Latamas Hotus Zegen *Hozuga*. Ph. Ti. 1/5.

Példák az *i*-re: *huluoódi*, *fotudi*, *holmodi* stb; — 1095. Secundum predium est *Ruozti*. Duodecimum predium est *Tumurdi*. Ph. 2/A. (ma: Ravazd és Tömörd), *chigisti* = hegyesd (lásd föntebb a *hegy* szónál); — 1095. Tercia uilla est que nominatur *panauuadi*. Ph. 15/Oo (ma: Ponyvád); 1131—41. In tribus uillis uidelicet in besen in *karadi* rad. Ph. 26/C.

Példák az *u*-ra: *szil*, *szád*, *kerék*, *horh*, *nagy*, *had*, *út*, *lovász*, *vár*, *lyuk*, *három*, stb.; 1095. Per alueum salsuginis que dicitur *scequ*. Ph. 15/Oo. (azaz szék, ugyanezen oklevélben *sedu*: séd, lásd föntebb a *ség* szónál); 1211. Protenditur usque ad *Beruc zegu*. Ph. 37/J. — 1232. Exinde tenet metam cum terra *Potkerequ*. M. Kisfaludy.

Ezeknek a szóvégi magánhangzóknak kérdése csak akkor lesz tisztázható, ha majd minden fönmaradt adat össze lesz gyűjtve, mert csak akkor lesznek megállapíthatók azok a mássalhangzók és hangcsoportok, melyekre ezek következni szoktak.

De nemcsak a szók végéről, hanem azoknak második és harmadik szótagjából is eltűnnek néha a magánhangzók. pl.

a jelen oklevélben: *ueiez*: vejsz, *siher*: sír; későbbi példák: 1095. ugyancsak *ueiez* (lásd föntebb ezt a szót); 1252. Inde cum multis metis vadit ad *Asawanthu*. O. L. D. 369. — 1240. Villas Dyaqui Stara Vyfolu Vduory Molua Vduorc *Buhturuyan*. Ph. 61/8. (azaz: bojtorján). —

1257. Uadit iuxta magnam siluam que dicitur *Ereztewen*. O. L. D. 456. — 1266. Unum predium nomine *Solomar* prope Budam. O. L. D. 604. — 1314. In eadem *Keseken Eger* pothoka. Prima meta incipitur in *Keseken egerfey*. O. L. D. 1844. (azaz: keskeny). — 1435. Ad vnam metam wlgo *Thelthewen* dictam. O. L. D. 30434. — 1484. Fenilium wlgo *Irothwan* ad ducenta falcastra. Le. A. 94/15.

Ezzel ellentétben némely szó — ha nem számítjuk az idővel eltűnt szóvégi hangzót — egy szótaggal rövidebb volt, mint ma, ugyanis egyes szóvégi mássalhangzó csoportok (*rk, lm, rm, tk* stb.) még eredeti alakjukban megvannak, pl. *harmu:* három, *holmu:* halom, továbbá:

1221. Quorum nomina sunt hec Zubus Beud Nepleguen *Nugulm* Hodus etc. Ph. 4/B. — 1277. Uenit ad fossatum *ark* uulgariter dictum. O. L. D. 35834. — 1328 (1388). Circa predictam viam est quedam arbor Magalfa wlgariter vocata que *Nyugulmfa* appellatur. O. L. D. 7345. — 1399 (1406). Vnum virgultum alias *Berk* wlgari. A. 6. — 1415. Ad quandam venam quam Andreas *Zydalmthauafoka*, dictus vero Sigismundus econtra Thwrzeg Eger vocari dixisset. M. Kállay.

Az *a—o, o—u* hangokról alább.

Ragok és képzők.

Egyes számú 3. szem. birtokrag 16 szónál fordul elő, ezek közül 7 magánhangzón, 9 pedig mássalhangzón végződik, ennélfogva két csoportra osztva fogjuk tárgyalni. Az elsőhöz tartoznak: *azaa* aszója, *fehe* és *fee* feje, *mezee* mezeje, *tue* töve, *holmodia* halmodi-ja (erre nézve lásd magát a szót és a szóvégi kihangzókat), *megaia* megyéje, *zenaia* szénája. Ezekből láthatjuk, hogy akkor még nem mindenütt szúrták közbe a hiatus elenyésztetésére a *j*-t. Ez, miként az alábbi példákból látni fogjuk, elvétve a XIV. sz. végéig is előfordul:

1095-iki példákat l. a *fő* és *vejsz* szóknál, 1135-ikit pedig a *fa* szónál; — 1211. Ad collem qui vulgo dicitur *Apatfeereh* et sub colle sunt due mete. Inde egreditur ad monticulum qui uulgo nuncupatur *Zouafeereh* iuxta quem est meta. Ph. Ti. 1/5. (azaz: *fejére*, ebből *fő*, *feje* ugyanilyen példát l. a *-ra -re* ragnál; — 1240. Fenetum nomine *Apat toa*. Ph. 61/8. — 1236. Prima huius terre meta incipit in *Euzlu mezee*. M. — 1257. Vadit ad finem *Chichowgepwe*. Usque ad *Bud gepwe* O. L. D. 461. — 1266. Cum stagno nomine *aaron mortuaya*. O. L. D. 604. — 1270. Fossatum quod wlgariter *Wrdugbarazdaya* nuncupatur. O. L. D. 1877. — 1283. Ipoliti nepotis Mohar nostro autem wlgari *Moharunukaya* uocati. O. L. D. 1145. — 1330. Incipit in vertice cuiusdam montis *Michalhazateteyer* vocato. M. Péchy. — 1351. Nec raccione collecte marturinarum *Bsazo-*

lusmaia uocatarum. A. 3. — 1389. Cuiusdam Silue *Kohnyaerdee* vocate. Excepta Silua Coquine. O. L. D. 7460. — 1404. In possessione *Jakabfyaianusfalva*. M. — 1407. Prescipta piscina *Penthelethonyaya* non *Zalkthonyaya* vocaretur. O. L. D. 10004. — 1433. Perveniet ad terram *Matediaya*. Ph. 15/E. (*dió* : *diaja*, mint *aszó* : *aszaja*, illetőleg *j* nélkül *azaa* ; l. még a *disznó* szót). — 1435. Cuiusdam terre *Baczkafayathaya*. M. Ibrányi. — 1448. Peruenissent ad silam sew rubetum wlgo *Makogevpevye* vocatam. O. L. D. 36391. — 1476. In prato *Czakokapozthaya* vocato. Le. A. 86/28.

Mássalhangzón végződő tőhöz 9 szóban járul a 3. szem. birtokrag: *uuege* vége, *sara* sárja, *uasara* vásárja, *cuta* kútja, *eri* ere, *uueieze* vejsze, *holma* halma, *zarma* szarma, *humca* homokja. Mindezekre álljanak itt a következő századokból való példák:

1095-iki példák az *ér* és *út* szóknál, továbbá: 1095. Quintum predium quod dicitur *ketel loca*. Ph. 15/Oo. — 1211. Tendit per ripam eiusdem fluuii ad locum qui dicitur *Banriuueh*. Ph. Ti. 1/5. (azaz: Bánréve, a középkorban *ré* sohasem fordul elő, hanem mindig csak *rév*). — 1231. Ad locum qui uocatur *Chasma Berke*. O. L. D. 168. — 1245. Iuxta magnam salicem in latitudine terrarum que uulgo *Ketbarana scele* dicitur. Ph. 64/A. — 1293. Ad pontem *Zemdyhyda* uocatum. O. L. D. 2223. — 1344. Monticulum qui wlgo *Bolukpeturholmya* nuncupatur. O. L. D. 3678. — 1344. In latere vnius vallis *Vrduk Zantasa* vocate. M.— 1343. Castra *Chaakturnia* et Sturgow vocata. Ph. 55/F. — 1348 (1379). Michaelis dicti *Mehfulca*. O. L. D. 37078. (*fulák* : fulánk, Ny.Sz. tehát *fulák* : *fulca*, épen olyan, mint *homok* : *humca*, l. ezt a szót). — 1357. Ad quendam foueam *Benediccerme* uocatam. A. 3.— 1364. Totalis possessionis Owalth alio nomine *Varnepefelde* uocate. M.— 1371. Venit ad Siluam *Ispantauakrzy*. M.— 1386. Hinc transeundo super *Rewfaorumya* vsque ad fluuium Danobii. O. L. D. 7182. (ez tehát épen ellentéte a *homok* : *humca*-féle alaknak, ma ugyanis: *homoka*, *orma*). — 1392. Ad quandam collem *Kaderdeuchupya* dictam. O. L. D. 28769. — 1395. Aliam particulam terre ipsorum *Eghazzerefelde* nominatam. M. — 1411. Venissent ad Alpem *Zephawasa* alio nomine *Crasnahawasa* vocatam. Le. Met. Mármaros 18. (*krasna* szép). — 1413. Exit de fossato magno *porozloarkya* vocato. O. L. D. 28778. — 1417. Cum piscina *Zenthistuanpalastya* vocata. Le. Introd. P./2.

A helyhatározó *-ra, -re* rag teljes *reá* alakjában 9 szóban 12-szer fordul elő és pedig hatszor össze van írva az illető szóval, hatszor pedig nincs. Miként már a bevezetésben is említettem, az oklevél egykorúságának egyik legerősebb bizonyítéka a *-ra -re* ragnak itteni teljes alakja (vö. *reá-m, reá-d* stb.), mely így sohasem található többé, de ezenkívül még az is figyelembe veendő, hogy a *reá* teljes alak különbség nélkül járul magas és mélyhangú tőhöz, a mi a következő századokban szintén nem fordul elő, hanem egészen úgy illeszkedik a tőszóhoz, akár csak ma.

1211. Ad montem qui uocatur *Varfeereh* iuxta quem sunt due mete. Ph. Ti. 1/5. (azaz *fejére*; még két ilyen példa a 3. szem. birtokragnál). — 1232. Superius peruenit ad *Yciafucara*. M. Kisfaludy. — 1265 (1272). Deinde uenit ad *Balwankure* et ibi sunt quatuor mete. O. L. D. 596. — 1273. Postea currit per duas metas continuas ad *menytegudurre*. O. L. D. 841. (azaz: mennyütőgödörre). — A XIV. századbeli példák a *menő* szónál találhatók.— 1401. Ad vnum montem *Mesesrehagow* vocatum. O. L. D. 8650.— 1402. Benedictum *Bothrafaragoth*. Le. A. 27/18. — 1421. Quadam particula terre *Monyorosrayarowfeld* vocata. M. — 1421. Ad quandam fossatam wlgo *weremre*. O. L. D. 11116. — 1426. Thoma dicto *Napranezew*. Le. A. 46/18. — 1474. Ad nouem marchas wlgo *kylenchgyrara*. M.

Az *-ász -ész* főnévképző egyszer fordul elő: *luaz* lovász; későbbi példák:

1231. Uadit ad occidentem super uia *Halazu*[1]) usque ad Danubium ad Vrrewy. O. L. D. 168. — 1240. In predio *Mehez* hec sunt nomina jobagionum. Ph. 61/8. — 1379. Petrum dictum *Madaraz*. Le. A. 12/47. — 1389. Petrus *Mehez*. O. L. D. 7469. — 1422. Johanne *Vadaz*. Le. A. 42/38. — 1423. Thomas *Rewez*. Le. A. 43/83. — 1461. Nicolao *Thykaz*. M. Kállay. — 1463. Petro *Banyaz*. M. Kapy.

Az *-at -et* főnévképző a *szakadat* szóban kétszer fordul elő és talán a *sziget* szóban is-et képző van; későbbi példák:

1327. Ascendit ad montem *Istenkelethe* dictum. O. L. D. 2470. — 1417. In loco *Thelekthekeruleth*[2]) nuncupato. M. — 1428. Ad locum qui dicitur *Heelewcheersarkalath*. Penes eandem Heelewch. O. L. D. 12031. — 1450. Vnum velum deauratum quod continet super lectum videlicet wlgo *menezet*. Le. A. 108. — 1479. Diuertens ad locum qui dicitur *Alsofolyamath*. M. — 1510. Penes quandam terram *Kewzepagazath* vocatam M. Forgách.

Az *-s* melléknévképző 3 szóban hatszor fordul elő: *köves* (4-szer), *ölyves* és *fövényes*; későbbi példák:

1095. Quartum predium quod est iuxta fluuium *arpas*. Ph. 15/Oo. — 1152. Duos pulsatores scilicet *Vosos Foth*. Ph. 38. — 1211. *Feguueres Erdeus Horogus Vodos Zentus* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1240. *Vendegus Vduorus Vydecus Hotolmos Scemus Golombus*. Ph. 61/8. — 1227. Ad unum montem que in hungarico *Nerges berch* nominatur. O. L. D. 134. — 1245. Iobagiones equestres qui uulgariter *Louoslegen* nuncupantur. O. L. D. 287. — 1275. Ascendendo circa montem *Vylagus*. M.

---

[1]) A «halász» szóra a többi példát l. a Term. Tud. Közl. 1894 évf. 492. l.

[2]) Ennek megfelelő latin szó az okleveleinkben számtalanszor található «diverticulum» pl. 1395. Abhinc inter duas sessiones versus aquillonem procedendo in diuerticulis terrarum arabilium pertingeret ad Arukzeg. M.

Rhédey. — 1257. Viginti sex iugeribus terrarum de *Keykusfev.* Ph. 14/M. — 1320. Ad vnam arborem *Ikrustul* dictam. O. L. D. 1990. — 1337. Possessiones *Oltarusperkedfew* et Zantowtelnk vocatas. O. L. D. 1390. — 1356. Supra quendam vadum seu transitum *Kuuechesrew* dictum. Le. Met. Ugocsa 10. — 1368. Quidam riuulus Rogosnapataka alio nomine *Sasuspatak.* O. L. D. 25769. (*rogoz* sás). — 1384. Molendini *Hedasmolon* nominati. O. L. D. 7101. — 1392. Vnam metam reperissent perforatom *Lykashatar* dictam. O. L. D. 28769. — 1392. Dirigitur ad Siluam *Euethes.* Ph. Ti. 1/21. — 1422. Stephanus *Syuathagus.* O. L. D. 11283. — 1423. Andree *Jonhus.* Le. A. 43/18. — 1427. Mesda seu signum inciperet in vno arbore piri siluestris wlgo *Ikreskurthuel* dicti. M. — 1389. Peruenit ad montem *Syuegesheg* appellatum. Le. Met. Abaúj 14.

Az -*i* melléknévképző egyszer fordul elő: *eleuui* elevi: azaz elői; későbbi példák:

1311. Decem pecias panni *ypri*[1]) uocati. O. L. D. 1790. — 1483. Duabus tunicis de medio pernis et *ahy.*[2]) M. Kállay. — 1343. Quandam magnam viam *atrakynoguth* vocatam. O. L. D. 3573 — 1382. Cuiusdam noui pontis *Zomaionihid.* O. L. D. 30725. — 1384. Ad antiquam viam *Posoniwth* vocatam. Ph. 41/R. — 1416. Quandam viam *Zechyvth* vocatam. A. 7. — 1423. Duobus pratis sew fenilibus vno Anthalnyla et altero *Athyaywthamelleke* nominatis penes viam de possessione Athya ducentem existentibus. Le. A. 43/11. — 1450. Continenciam ad domum videlicet *hazy helthezo.* Le. A. 108.

Az -*ó* -*ő* igenévképző két szóban fordul elő: *azah* asző, *meneh* menő; mint az alábbi példákból is látni fogjuk, a legszebb és legérdekesebb középkori magyar szók mindenesetre az igenevek.

1211. *Lukeu Kereu Thocorou Meteu Thogodou Erizeu* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1252. Quorum vinitorum nomina hec sunt in villa Sceuleus Crachin Hothus *Wetheu* Aarud *Feltheu.* O. L. D. 369. — 1256. Prima meta incipit a *feredeuzyg* iuxta pratum egrug. Ph. 10/9. — 1291. Uadit supra ad montem *akazthowhegy* vocatum. O. L. D. 1332. — 1353. Priuilegium[3])

[1]) *Ypres* (olv. *ipr*) város Nyug. Flandriában.

[2]) A középkori magyar nyelvben Aachen (ebből az ófn. szóból: *aha, acha* ‚víz') városának neve *Ah* volt: 1361. Faciat peregrinacionem ad ecclesiam beate virginis de *Ah.* M. — Az aacheni székesegyház híres magyar kápolnájáról (építtette Nagy Lajos királyunk 1374-ben) és annak magyar eredetű kincseiről bővebben: Hampel, Archæolog. Ért. új folyam VIII; továbbá Pulszky-Radisich, Az ötvösség remekei Magyarországon; végül: Az 1884-ik ötvösműkiállítás lajstroma.

[3]) Hogy ez az oklevél (eredetije nincs meg) csakugyan 1280 előtt kelt, kitűnik a következőkből: 1280. Quandam terram custodum siluarum nostrarum ad Potok pertinentem Roduan uocatam prout in antea contulisse dicimus eidem pacifice possidendam etc. M. Soós. — Talán ebből az *óv-ni* igéből származik az *avas erdő* elnevezés; az *avas* óvott, azaz tilos

quoddam excellentissimi principis domini Ladislai Regis Hungarie super terris Custodum siluarum et piscatorum tunc regalium prope villam Patak *Erdeuouou* et Halaz vocatorum. M. Soós. — 1334. In quodam loco wlgo *Wereumal* vocato. O. L. D. 2864. (*verő* ma is élő szó ebben: verőfény). — 1349. Ad terram vbi carbones cremantur *Zenhegethew* vocatam O. L. D. 30114. — 1357. Sud pede cuiusdam monticuli *Solumkaialthow* vocati. M. — 1359. Quatuor molendinis per manus artificis aqua desuper opprimente currentibus *felyulchapomolon* dictis. M. Kapy. — 1367 (1384) Cadit in alium fluuium *Altalesew* vocatum. O. L. D. 5595. —1369. Pergendo inter capita duorum riuulorum videlicet Vizak et *Vizzafuloupathaka* vocatorum. M. — 1389. Michael *Haztapaztou*. O. L. D. 7467.— 1415. Vnum crinale *Nyakbawethew* vocatum. M. Máriássy. — 1416. Michaelem dictum *Kerehtew*. M. Rhédey. — 1429. Georgius *Polczonzaro* dictus. M. Rhédey. — 1430. Monticulum wlgo *Dobogohalm* vocatum. O. L. D. 12298. — 1453. Mathias *Erdekelew* O. L. D. 36407. — 1480. Benedictum *Lothanoytho*. Ph. 51/Rr. — 1499. Petrum *Sokzerethe* Le. A. 107/2.

A *-d* hely- és személynévképző, mely állítólag azonos a következő *-gy* képzővel, csak az *-i* véghangzóval együtt fordul elő: *holmodi, opoudi, lopdi, huluoodi* stb.; későbbi példák:

1152. Item Damacham et *Houodi* et *Hugdi* liberas esse constituo Ph./38. — 1135. Quorum nomina ista sunt Zelemen *Nemusd* etc. Ph. 15/Kk. — 1211. *Hytuand Fiod Quereud Arud Tengurd Halald* etc. Ph. Ti. 1/5. — 1225. Quorum nomina sunt Kynus *Bizoud* etc. Ph. 1/F. — 1231. Usque Danubium ad Vrrewy qui est sub ecclesia *Erdeud*. O. L. D. 168. — 1252. Subtus montem *Mogusd*. O. L. D. 368. — 1264. Transeundo quandam vallem *Tekeneud* vocatam. Ph. 16/O. — 1297. Per viam a Lapus Nyar usque ad aquam *Kysdunad* uocatam que via dicitur Altaluth. M. Justh. — 1407. Juxta lapidem *Soosd*. M. — 1468. Duo falcastra feni in loco *Kyswelgyed* vocato. M.

A *-gy* képző, melylyel leginkább fanevekből erdő- és folyóelnevezések alkottatnak, kétszer található: *fyzeg* fizegy (mai kiejtés szerint füzegy) és *sumig* somogy; későbbi példák:

1349. Iuxta fluuium *Egreg*. Ph. 5/Ll. — 1231 (1397). Tenet metam cum Silua *Zylag*. O. L. D. 174. — 1489. Quoddam nemus *Zylagh* vocatum. O. L. D. 8446. — 1367. Vltra fluuium *Nyaragh* vocatum. O. L. D. 5549. — 1095. Siluam unam que appellatur *Hashag*. Ph. 2/A. — 1359. Versus Siluam ipsius Monastreii Feketeuerdeu seu *Hassagh*[1]) vocatam. Ph. 20/C.—

erdő volt ellentétben a közerdővel: 1337. Uersus occidentem per Nemus *Owosberuk* uocatum. M. — 1379 (1381). Siluas *Kuzerdo et Ouas* nuncupatas. O. L. D. 6753. — 1480. Quandam Silnam *Awas* vocatam. O. L. D. 36717.

[1]) A mai *hárs* alak a középkorban sohasem fordul elő, hanem mindig *hás;* pl. 1363. Arborem Tylie *Hasfa* wlgariter dictam. O. L. D.

1236. Tenet metam cum villa *Zaldubag*. M. — 1414. Quibusdam Siluis *Zaldobagh* et Eger appellatis.[1]) Le. A. 34/58.[2])

A folyó- és erdőelnevezéseken kívül a *-gy* képzővel ilyen szók is képeztetnek: *horhágy*, ebből *horh*, l. NySz. továbbá: «Vineam in territorio *Hurhag* vocato. O. L. D. 3181. — Igen gyakran találkozunk azzal a nézettel, hogy az ilyen folyónevekben *Egregy*, *Füzegy*, *Nyárágy* stb. az *ügy* ‚víz‘ szó tartotta fönn magát; de ez tévedés, hiszen az *ügy* szó csak nem fog minden egyes esetben a tőszó kedvéért *-ágy*, *-egy*, *-ogy* stb. alakot felvenni. De meg mit jelentsen akkor a *-gy* képző az erdőelnevezésekben: *szilágy*, *száldobágy*, *gyiógy* vagy *gyógy* (ebből gyió = dió, lásd a hangok és betűk közt a *d*-t), továbbá az ilyen szóban: *horhágy*(?) Ezekre csak nem lehet ráfogni, hogy vizek volnának. Egyébiránt az *ügy* ‚víz‘ szó, a hányszor csak előfordul, mindig teljes alakjában ki van írva, pl.: 1434. Ad quendam paruum riuulum qui wlgo *wyzafolowgy* vocaretur. O. L. D. 12594.

5207. — 1407. Arbore Tylia wlgo *hasfa* vocata. O. L. D. 9363. — Hasonlóképen: *nyás* nyárs, *fassang* farsang.

[1]) Os képzővel: 1493. Quandam Siluam *Zaldoboszeg* vocatam. Le. A. 106/2. — 1533. Siluam suam *Zaldobos* vocatam. O. L. Kol. Mon. 106.

[2]) A tőszó *száldob* az oklevelek tanúsága szerint hársfát jelentett: 1391. Sub quadam arbore Tilie wlgariter *Zaldob* vocata. Ad quandam Silnam *Malezaldoba* nominatam. O. L. D. 28954. — 1430. Peruenissent ad quandam arborem Tilie wlgo *Zaldob* vocatam. M. Bethlen. — A NySz.-ban csak egyetlen idevágó adat található: «A szőlőt, ha elég vastag, tzigolya avagy *száldok* vesszőkkel is meg lehet kötözni.» Apáczai Csere J. Encycl. 271. Sándor István is átvette ezt: «*szádok*, *száldok* tilia». De megvan a régi TSz.-ban mint székely tájszó: *szádokfa*, *zádokfa*. (A Czuczor-Fogarassy féle szótárban: «szál-dob egymás mellé vert két karóról lógó deszka melyen a helységekben elszállásolt lovas katonáknak abrakolásra dobolnak»; hogy ez az adat hiteles-e és az itt említett szál-dob mennyiben függ össze a fönt említettekkel, el nem dönthető. Ilyen értelme van egy állítólag 1463-iki oklevélben is, l. Székely Oklevéltár I. k.; csakhogy ez az oklevél nagyon gyanúsnak látszik, tehát bizonyítékul el nem fogadható). — Az oklevélbeli példák és a mai Száldobágy nevű helységek tanúsága szerint a *száldob* szó a következő megyékben élt: Bereg, Szatmár, Máramaros, Szilágy, Bihar, Kolozs, Udvarhely, stb., tehát csakis a Tiszától keletre.

Az a—o és o—u-féle elmélet.

A középkori magyar nyelv hangtanának kétségenkívül legnehezebb része a rövid magánhangzóknak *(a, o, ë)* mikénti kiejtése és írásmódja. Eddig az a nézet volt elterjedve, hogy az Árpádkorban, tehát tényleges nyelvtörténetünk három első századában a rövid magánhangzók kiejtése a mainál zártabb volt, t. i. a mai *a* akkor *o*, az *o u*, az *ë* pedig *i* volt. Ezekre mindenekelőtt a következőket kell megjegyeznünk; az *ë—i*-féle elméletre a már föntemlített (hangok és betűk: *e* hang) *hegy, szeg* és *egy* szókon kívül alig található bizonyíték, hacsak a *Tymis, Lyndua* szókat nem számítjuk, de ezek tulajdonnevek. Igy tehát marad még az *a* : *o* és *o* : *u*, melyek közül az első a XIV. sz. közepéig, részben annak végéig, az utóbbi pedig a XV. sz. közepéig, részben a XVI. sz. első negyedéig érvényben volt a fölhozandó példák tanúsága szerint.

Legújabban két nyelvtudósunk az eddigi elméletet alapjában megdönteni igyekezett; az általuk fölhozott érvekre a következőket kell figyelembe vennünk: 1. Igaz, hogy az oklevélbeli magyar szók írásmódjában vannak ingadozások és ellenmondások, de ezek aránylag csekély számmal találhatók, sőt — miként a «Bevezetés»-ben láttuk — inkább csak látszólagosak, mert többnyire átírt oklevelekből valók. 2. A nevezett hangok fokozatos átalakulása oly pontosan kimutatható, hogy el sem képzelhetjük miért kezdtek volna pl. csak 1320 táján (sok szónál már előbb is) *magast, agyagot, homokot, vakot, nagyot, parlagot, asztalt, vadat, papot, szolgát* stb. írni, pedig ezeket az alakokat már a XI—XIII. századokban is így írhatták volna, mert azok a betűk épúgy rendelkezésükre állottak akkor is, de azért a három első században a nevezett szókat csakis így találjuk: *mogos, ogog, humuk, vok, nog, porlog, oztol, vod, pop, zuluga* stb. 3. A régi elmélet mellett bizonyítanak a rokon és érintkező nyelvek, különösen áll ez a szláv nyelvekre nézve, mert itt nemcsak azokat a szókat hozhatjuk föl, melyeket a magyar nyelv vett át, hanem azokat is, melyek a magyarból kerültek az egyes szláv nyelvekbe. Itt azt találjuk, hogy a magyar ma már *a*-t, illetőleg *o*-t ejt azokban a szókban, melyekben középkori nyelvünknek megfelelőleg az átvevő szláv nyelvek, *o*-t illetőleg *u*-t mondanak, pl.: *oproda (apród), gjoput (gyapot), virostovati (virrasztani), inoš (inas), šipuš (sípos)* stb. A szláv nyelvekben az

ilyen szók: *boj, bob, kokoš, lopuch, svobod, kuchnja* stb. ma is épen úgy iratnak és hangzanak, mint a magyar-szláv érintkezés első századaiban, de a középkori magyar nyelv: *boj, bob, kokos, lopuch, zobod, cuhna* stb. szavait már a XV. sz. eleje óta így mondták: *baj, bab, kakas, lapuh* (ma *lapu*), *szabad, kohnya* stb. — Egyébiránt a kérdés végleges eldöntése nem fog egyhamar sikerülni, jóllehet az alább fölhozott bizonyítékok a régi elméletet legalább részben igazolni látszanak, csakhogy a míg az a néhány ellentmondás *) megfejtve nem lesz, addig folyton támadhatnak ellene kifogások.

Magában az 1055-iki tihanyi oklevélben csak két ellentmondó példával találkozunk: *azah* aszó, *zakadat* szakadat, de ezek közül az előbbi a későbbi oklevelekben a XIII. sz. végéig kizárólag «ozov, ozou»; a többi szókban egészen szabályosan mindig *o* felel meg a mai *a*-nak és *u* a mai *o*-nak, pl. *nogu* nagy, *holmu* halom, *hodu* had stb.; *bukur* bokor, *fuk* fok, *sum* som, *hurhu* horh stb.

Az egyes szók fejtegetésénél, a hangokról és képzőkről szóló fejezetekben temérdek idevágó adat található, tehát itt csak kiegészítésül lássunk még néhány példát:

1095. Inde ad caput arbustarum *Bolug*. Ph. 15/Oo. — 1211. *Hiuotol Moglou Vocu Morodec*. Ph. Ti. 1/5. — 1211. Extenditur metis interpositis usque ad *Hoyouholmu*. Ph. Ti. 1/5. — 1240. Arbor que uulgariter *Mogol* uocatur. O. L. D. 246. — 1278. Terram *Mogosmort* uocatam. O. L. D. 1021. — 1279. Super monticulo qui *Ogyogos* nuncupatur Hontme. O. 20. — 1289 (1291). Touthwelg *Wylagusberuk* Kerestus *Baanfolua* Kesekund Cheuzteluk *Pentekfolua Boynukfolua* Feirtou etc. (poss). O. L. D. 1244. — 1298 (1305). Kethnyres videlicet *Olnyres* et Fulnyres. O. L. D. 30589. — 1328, Ad metam *Kumluthighaz* vocatam. O. L. D. 2511. — Inde vadit in longitudine cuiusdam Nemoris ad *forcosverum*. O. L. D. 2872.— 1336. Item pallacium sub quo est cisterna cum cellario deserto quod *vokpynche* nominatur. O. L. D. 3002. — 1355. Possessionum Fulseuadryan antedicte et *Olsouadryan*. O. L. D. 17634. — 1364. In fine cuiusdam nemoris wlgariter *Huzyuberek* uocati. M. — 1369. Nicolaus dictus *Cinkus* M. — 1378. Possessionem *Viragusberk*. M. — 1385. Siluam autem *Vagutherdew* vocatam. M. — 1398. Laurencio dicto *Torkus*. M. Kállay. — 1418. Monticuli wlgo *Orum* vocati. O. L. D. 10682. — 1449. Quandam porcionem ipsorum Molendinariam aridam wlgo *Zarrazmalvm* dictam. Le. A. 61/45. — 1489. Cuiusdam prati *Hwzywmochar* appellati. Le. A. 98/2. — 1494. Jacobum *Gaydus*. Le. A. 102/19.

---

*) Ilyenek: *aianduc, halaz, zakalus, alma* stb., melyek sohasem találhatók így: *oianduc, holaz, zokalus, olmo* stb.

Mindezekből láthatjuk, a mai *a*-nak megfelelő *o* már a XIV. század végén eltünt, ellenben a mai *o* helyett *u*-t a XV. század végéig, sőt azon túl is találhatunk, de csak az utolsó szótagban pl. a Murmelius-féle szótárban (1533) ilyen alakot: *harum, halum, homalus, dakus, sarus* stb. akárhányat olvashatunk.

A mi a rokon és érintkező nyelvekkel való összehasonlítást illeti, az ugor és török nyelvekből egyelőre csak igen kevés példát hozhatok föl.[1]) Az oklevélbeli bizonyítékokat akként állítottam össze, hogy azonnal világosan szembetünjék minden egyes szónál a mai *a* és *o* hangokra való átmenet kora, azaz meddig irták ezeket *o* val, illetőleg *u*-val, tehát mikor tértek el a nevezett nyelvek megfelelő hangjaitól.

Mai	*borjú*	Középk.	*buryu*	török	*puru*
	fon (ige)		*fun*	ugor	*pun*
	had		*hod*	«	*chont*
	hat (számnév)		*hot*	«	*chot*
	holló		*hullou*	«	*kullach, chullach*
	homok		*humuk*	török	*kum, kumak*
	kapcs (-ok, -ol)		*copch*	«	*kopča*
	komló		*kumlou*	«	*kumlach, kumlak*
	orosz		*uruz*	«	*urus*
	torok		*turuk*	ugor	*tur*
	vad		*vod*	«	*vont*

Borjú. — 1211. Iuxta cuius ripam in loco qui dicitur *Bureu ohul* est meta. Ph. 1/5; *bureu* borjú valamint *huzeu* hoszjú, azaz hosszú, l. a berkenye szót;[2]) *ohul* = *oul* azaz ól, valamint *bahatur* = *batur*, azaz bátor, *tohu* = *tou*, azaz tó, l. ezt a szót, *gyohonni* = *gyónni* NySz. stb. (ilyen határjelek: lóakol, juhól, istálló, stb. igen gyakoriak az oklevelekben). — 1231. Usque ad *Buryas* fuca. O. L. D. 168. — 1462. Vacce cum vitellis wlgo *Bwrjos* Inew sex. M. Kállay.

Fonó. — 1254 (1324). Peruenit ad villam *Funo* populorum domine

---

[1]) Igen sok bizonyító szóra pl. *kurum: korom, burćak: borsó, komis:, harmincz* stb., melyek kétségtelenül így irattak: *kurum, bursou, hormich* (*harmicz*, l. Murm.), még nincsenek adataim, mert a hazai levéltáraknak még csak csekély részét dolgoztam föl eddig, t. i. az országost, a pannonhalmit, leleszit és részben a múzeumit; idővel tehát az itteni tizenegy példa nagyon könnyen megsokszorozódhatik.

[2]) *Ozev* aszjú, aszú, pl. 1270. Ad alium riuum *Ozevpotok*. O. L. D 705. — Későbbi példák az *aszó*-nál.

Regine. O. L. D, 1589. Ezek a fonók királyi (jelen esetben királynői) condicionariusok voltak és a helység, hol laktak, rólok neveztetett el, épen úgy, mint: *márczadó mézneveló, solymár, hódász* stb.

Had, l. ezt a szót.

Hat azaz 6. — 1296. Vbi sunt sex arbores uirgultinorum quare iste locus uocatur *Hotharasth*. O. L. D. 1435. — 1416. In quo loco essent sex arbores Ilicee *hathfa* vocate. Le. Met. Zempl. 1.

Holló. — 1285 (1334). Terram nostram vacuam et habitatoribus destitutam *Hullowdzalasa* vocatam in comitatu de Sarus existentem. Hazai O. VIII. 238. — 1327. Castrum *Hullouko* vocatam. O. L. D. 2418. (Hollókő Nográd vm.-ben.) — 1365. Peruenit ad quoddam prtaum *Hollouferuk* dictum. O. L. T. Ü. 18/15. — 1456. Castri *Hollokew*. O. L. D. 15105.

Homok l. ezt a szót.

Kapocs. — 1390 k. *copch* BesztSz. — 1458. Vnam Stragulam de panno Scarlat cum Spintere wlgo *kapch*. M. Kállay.

Komló. — 1095. *Qumlou*, l. az *aszó*-nál. — 1264. Procedit ad quendam collem *Kumloumal* dictam. — 1339. Ad faciem possessionis *Kumlow* prenominate. O. L. D. 3259. — 1363. Super terra *Komlozurduk* vocata. O. L. D. 5213.

Orosz. — 1258. Villarum Chun et *Vruzwar*. Ph. 41/L. — 1266 (1297). Cella monachorum qud *Wruzku* wlgariter nominatur. Ph. Ti. 1/9. 1324. In possessione sua *Vrusy* vocata. O. L. D. 2246. (Vámos-Oroszi Szatmár vm.-ben, ez az oklevél épen a vámadományról szól.)

Torok, HB.-ben *turchucat*.

Vad. — 1210. Hec sunt nomina Sutorum de eodem predio[1]) qui alio nomine Tymar[2]) dicuntur Stephanus *Vodos Vodu*. Ph. 61/8. —1298. Duas arbores vna *vodberekina* et alia Ilicis. A. 1. — 1386. In monte *Vadlegelew*. O. L. D. 7227.

Mai magy.	Középk.m.	Szláv	Mai magy.	Középk.m.	Szláv
asztal	*oztol*	*stol*	*lapu*	*lopuch*	*lopuch*
bab	*bob*	*bob*	*pap*	*pop*	*pop*
baj	*boj*	*boj*	*parlag*	*porlog*	*prelog*
galamb	*golomb*	*golomb*	*patak*	*potok*	*potok*
godolya[3])	*gudula*	*gdula*	*szabad*	*zobod*	*svobod*
halm	*holm*	*cholm*	*szolga*	*zuluga*	*sluga*
haraszt	*horozt*	*chwrost*[4])	*szolozsma*	*zulusma*	*służba*
határ	*hotar*	*kotar*	*tanya*	*tona*	*tonia*
kakas	*kokos*	*kokoš*	*udvar*	*uduor*	*dvor*
kamara	*comora*	*komora*	*unoka*	*unuka*	*vnuk*
káposzta	*kapuzta*	*kapusta*	*zab*	*zob*	*zob*
konyha	*kuhnya*	*kuchnja*	*torony*	*turn*	*turn* (kfn.)
lanka	*lonka*	*lonka*			

[1]) ősyán azaz Varsány.

[2]) A *timár*-nak tehát eredetileg nem Gärber, hanem Schuster volt a jelentése. (l. Nyr. 10:435.). — Mint királyi condicionariusok gyakran említtetnek; 1340. Condicionariorum regalium wlgariter Thymar dictorum. O. L. D. 3334.

[3]) Kihalt szó, az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben található, valami körtefajt jelentett; lengy. *gdula* = Pfundbirne.

[4]) Miklosich a létező forrásokból csak *chvrast* alakot tud kimutatni

Asztal. — 1293. Inde uadit ad *nugolm oztol* uocatum. O. L. D. 1370. — 1382. Andreas *Aztalnak* dictus. Zal. O. II. 186. — 1458. Manutergia wlgo *Astalkeskenev* quindecim. M. Kállay.

Bab. — 1211. Hodus Thompa Chima Arud Zeleh *Bobzem* etc. Ph. Ti. 1/5.

Baj. — 1231. Tendit cum eleuatis metis usque ad metam *Boynoc* et Thome. O. L. D. 168. — 1331 (1347). Martinus filius *Boynuk*. O. L. D. 3674. — 1377. Georgius *Baynuk* dictus. Le. A. 10/13.

Galamb. — 1210. Quorum nomina hec sunt Rupa Feud Filis Chuca *Golombus*. Ph. 5/F. — 1298. Petri filii *Golomb*. O. L. D. 1499. — 1476. In prato *Galambosparlaga* vocato. Le. A. 76/28.

Godolya. — Az okleveleken kivül csak a Beszt. és Schl. Szójegyzékekben fordul elő, magyarázatát l. ez utóbbiban és a Századok[1]) 1893. évf. 324. l. Egyéb példák: 1275. In montem qui dicitur *Gudulamal*. O. L. D. 921. — 1362. Arborem *Gudulafa* dictam. O. L. D. 5116. — 1515. Prope *Godolya* sunt quatuor (scil. jugera.) M. Ibrányi.

Halom, l. ezt a szót.

Haraszt. — 1227. Siluarum que uulgo *horost* dicuntur. M. Forgách. 1257. Uadit per Siluam que dicitur *horost*. O. L. D. 456. — 1341. Ad uirgul tum *Koachkharazthya* dictum. 3147.

Határ. — 1095. Inde ad caput quercus et ibi est cumulus hoc est *hotar*. Itur ad signum quod uulgo dicitur *hotar*. — 1239. Unde ad *Mege hotar*. Haz. O. II. 23. — L. még a *leány* szót. — 1332. Tres metas terreas *Zeghatar* nomnaitas. O. L. D. 2747.

Kakas. — 18. Petri filii *Cokos*. Mon. E. Strig. I. 219. — 1275. Inde circuit unum nemus quod uulgo uocator *Kocos*. O. L. D. 927. — 1323. Nicolao dicto *Kokos*. O. L. D. 2157. — 1370. Ad vnum lacum *Kakasthow* vocatum. O. L. T. Ü. 26/47.

Kamara. 1398. Possessionem suam *Elescomora* vocatam. O. L. D. 8380. — 1451. Johannes *Kamaras*. O. L. D. 14443. — A következő példa igen érdekes annak bebizonyítására nézve, hogy ugyanazon tőből származó szók különböző időben kerültek a magyar nyelvbe. Ugyanis a *komornyik* szót sem a középkori magyar nyelvben nem ejtették, sem a maiban nem ejtik *kamarnyik*-nak, pedig ha a kamara tőszóval egyidejűleg vétetett volna át, akkor ennek és a többi hasonló szóknak megfelelőleg az eredeti *o*-nak *a*-vá kellett volna átváltoznia, a mint ez a felhozott összes példák tanúsága szerint meg is történt,[2]) még pedig a XIV. sz. második felében, de a *komornyik* szó a XV. sz. második felében vétetett át,[3]) tehát akkor, mikor a magyar nyelvben az említett átalakulás már megtörtént, ennélfogva az akkor átvett ilyen szók már nem változtak többé és meg-

---

az ószláv nyelvben, de az ős-szláv alakot *chvrost*-nak tartja, ezt pedig kétségtelenül bebizonyította Uhlenbeck (l. itt 54.).

[1]) Az ottani példa 1543-iki átiratból való, tehát már o-val van írva: *Godola*.

[2]) Pl. az egy és ugyanazon tőből származó asztal és asztalnok szók körülbelől egy időben vehették föl mai alakjukat tehát valószinűleg együtt is kerültek nyelvünkbe.

[3]) A cseh nyelvből az akkori erős cseh hatás következtében.

tartották eredeti alakjukat. — 1496. Petrum *Comornik*. O. L. D. 30050.— 1505. Petrus *Komornyk*. Le. A. 113/64. — 1542. Joanni *Komornyk*. M.

Káposzta. — 1472. Petro *Kapwzthas*. O. L. D. 17340. — 1460. Possessiones Wywaras *Kapuzthasmegyer*. O. L. D. 15444.

Konyha. — 1206. Peruenit usque locum nomine *cuhnamezei*. O. L. D. 45. — 1327. Vadit a parte meridionale ad *Kuhnyaheg*. O. L. D. 2418. — 1380 (1414). Quedam Silua *Kohnyaerdew*[1]) appellata. O. L. D. 6742.

Lanka. — 1389. Quendam locum *lonkas* vocatum. O. L. D. 7481.

Lapu.[2]) — 1285. Cadit in meridiem ad *Lopuchustauara*. M. Soós. 1412. Feneto *Lapuhus* dicto. O. L. D. 9913.

Pap. — 1211. Cum terra ville *Popi*. Ph. Ti. 1/5. — 1290. Terram *Popnepe* vocatam. O. L. D. 1296. — 1338. Iuxta predictum virgultum *pop haraztha* dictum. O. L. D. 3662. — 1418. Johanne dicto *Pap* M. Kállay.

Parlag. — 1265. Uenit ad *Geuden porloga*. O. L. D. 595. — 1323. In planicie *Narosporlog* vocata. M. Hanvay. — 1389. Qnartale wlgo *parlag* dictum. O. L. D. 7469. — 1461. Usque ad quasdam terras arabiles *Henyelewparlag* vocatas. M. Kisfaludy.

Patak. — 1227. Inde tendit in *Zarozpotok*. O. L. D. 134. — 1323. Quedam aqua *Werespotak* nuncupata. O. L. D. 2160. — 1366. Vnus ryuulus qui uocatur *Hatarpataka*. O. L. D. 30691.

Szabad. — HB.-ben *zoboducha*. — Helynevekben igen gyakori.

Szolga. — 1222. Terciam partem Danubii et piscature que Tonya dicitur hungarice que ad castrenses *Zuluga* Geurienses pertinebát. Ph. 1/A. — 1292. Castrenses de Golgoch qui *Zulgageurienses* alio nomine nuncupantur Mon. E. Strig. II. 330. (Ezeken kívül is igen sokszor.) — 1325. Mark dictum *Zulga*. M. Kállay. — 1355 (1382). Jacobo dicto *Zolga*. O. L. D. 6868. — 1483. Valentino *Zolgabyro*. O. L. D. 18805.

Szolozsma. — Okleveleinkből és törvényeinkből annyira ismeretes, hogy elég lesz csak két példát felhozni: 1275. Collectam marturinarum et victualium que *Zulusma* nuncupatur bano Sclauonie pro tempore constituto nullatenus soluere teneantur. O. L. D. 33724. — 1351. *Banzolusmaya* l. a 3. szem. birtokragnál. (*Szolozsma* = ószl. *služba* a *sluga* szó-

---

[1]) Igen gyakran található már a legrégibb oklevelekben: 1109. Siluam coquine que circumiacet in metis. O. L. D. 11.

[2]) Egyike azon szóknak, melyeknek szláv eredete ellen és mellett a legutóbbi években sokat vitatkoztak; a szó ugor eredete mellett legfőbb bizonyítékul azt hozták föl, hogy a magyar szóban nincs nyoma a szláv végző *ch* hangnak, mely egyebütt fönn szokta magát tartani, azaz hogy nem mondjuk *lapuhok*, *lapuhos*, *lapuhot*, mint az összes többi szóknál, pl. *méhek*, *mohos*, *dohos*, *potrohot* stb. Ha tehát csak ezt kellett kimutatni, úgy a szónak szláv eredete most kétségtelenül be van bizonyítva, de ez a példa egyszersmind arra nézve is tanulságos, hogy a vitás szók eredetét csakis azoknak legrégebben előforduló alakjával dönthetjük el, már pedig erre a czélra codexeink és egyéb nyelvemlékeink igen fiatalok, de még vallásos tartalmuknál fogva szókincsük is csekély, tehát legtöbb esetben egyedül az oklevelek magyar szavai nyujthatnak fölvilágosítást.

ból; a *drug*-ból képzett *družba*[1]) középkori okleveleinkben szintén igen gyakran található mint személy- és nemzetségnév: *durusma* v. ö. Nyr. 21 : 374.)

Tanya. — 1109. Item dedit sanctus rex portum Modochea qui *thona* uocatur cum descensu ad piscacionem vsonum. O. L. D. 11. — 1293. Loca piscatoria in Danubio que wlgariter *Thana* dicuntur. O. L. D. 1374.

Udvar. — 1201. *Uduornici* de uosian. Ph. 19/V. — 1270. *Vdwornici* domini Regis in terra W*dwornuk* uocata. Mon. E. Strig. I. 581. — 1319. *Vdworus* cum fratribus suis. O. L. D. 1968. — 1388. Ad dictam possessionem *Wduarnuk* Daras. O. L. D. 8005. — 1412 (1420). Tribus Curiis *Peregwduar* vocitatis. O. L. D. 10758.

Unoka. — 1209. Quorum nomina sunt hec *Vnuča* Vitalis etc. Mon. E. Strig. I. 193. — 1263. Tenet metam cum villa *Apatunukaya* et ibi est meta. M. — 1283. *Moharunukaya* l. a 3. szem. birtokragnál. — 1463 Paulum *Vnoka.* O. L. D. 15875.

Zab. — 1264 (1270). Semel in anno Regi munera dare tenentur et pabulum quod uulgo dicitur *vamzob.* O. L. D. 561. — 1400. Nicolaum *Zabarus* dictum. Zichy O. V. 159.

Torony. — 1324. Castrum seu Turrym *Symonthurnya* vocatam. O. L. D. 2223. — 1343. *Chaakturnia,* l. a 3. szem. birtokragnál. — 1360. Castellanum de *Chaaktornya.* M. Békássy. — 1413. *Regitoronhel,* l. a *hely* szónál.

Lássuk most már a dolgot megfordítva, azaz a szláv nyelvekbe került magyar szók idevágó bizonyítékait; itt csakis a szerb, horvát és újszlovén nyelvekre hivatkozhatunk, mert ezek már a XIII. század óta vettek át magyar elemeket, a lengyel és cseh nyelvek azonban csak a XV. századtól kezdve, tehát akkor már ezt a két magánhangzót többnyire[2]) mai alakjukban találták.

Mai magy.	Középk. m.	Szláv	Mai magy.	Középk. m.	Szláv
apród	*oprod*	*oproda*	*gyapot*	*gaputh*	*gjoput*
bársony	*barsun*	*baršun*	*marok*	*mork*[3])	*morok* (*vaša*)
csont	*chunt*	*čunta*	*ország*	*uruzag*	*rusag*
gomb	*gumb*	*gumb*	*sipos*	*sipus*	*šipuš*

Apród. — 1324. Nicolao dicto *Oprod.* M. Ibrányi. — 1367. Johannes dictus *Aprod.* O. L. D. 30695.

Bársony. — 1221. In predio *Barsunus.* Ph. 4/B. — 1285. k. Mons vero *Barsunus* propter lectisternia sic relicta que fuere purpurea, de terricolis extitit nominatun. Kézai. Fontes dom. 1/2. 85. l.

---

[1]) Mint tájszó: *dorozsba, duruzsba, druzsba* = vőfély, valószínűleg csak újabb kölcsönvétel a tótból. (Tsz.)

[2]) Az utolsó szótagok mai *o*-ját kivéve.

[3]) Csak képzővel ellátott példák vannak.

Csont. — 1337. Benedictus dictus *Chuntus.* O. L. D. 3041. — 1430. Stephani dicti *Chontos.* O. L. D. 27863.

Gomb. — 1299. Petrus dictus *Gumbus.* Mon. E. Strig. II. 474. — 1458. Ladislaum *Gombos.* O. L. D. 15297.

Gyapot. — 1390. k. *gaputh.* Besz. Sz. 698.

Marok, mark (-os, -ú). — 1376. Nicolai dicti *Beumorkow.* M. — 1442. Gregorium *Markos.* O. L. D. 36390. — *Morokvaša* (szerb) = marokvas.

Ország. — 1230. k. *uruzag.* H. B.

Sípos. — 1400 (1403). Johanne *Sypus.* O. L. D. 1430. — 1463. Clementem *Sypus.* O. L. D. 15875. — A következő három szóra: *inoš* = inas és *virostovati* = virrasztani, *vorga* = varga csak *a*-val írt adataim vannak a XV. sz. első negyedéből, ezek tehát egyelőre mint tényleges bizonyítékok föl nem hozhatók.

Sokan azt fogják ellenvetni, hogy az idegenek, tehát az összes szlávok is a mi *a* hangunkat *o*-nak hallják, ennél fogva az ilyen szókat mint *apród* csakis *oprod*-nak hallották és így is vették át. De itt megint az a bökkenő, hogy a legtöbb magyar kölcsönszóban a mi *a* hangunkat nem írják és nem is mondják *o*-nak, pl. *falat*: *falat, gazda*: *gazda, vallani*; *valovati* stb.; de még a szláv nyelvekből a magyarba és innét azokba visszajutott szókat is *a*-val irják és ejtik*) pl. *akó*: *akov, asztal*: *astal* stb. pedig az ilyen szók eredetiét ma is *stol*-nak, *okov*-nak irják és mondják. Hasonlóképen állunk az *o*-val is: *dobos*: *doboš, bokor*: *bokor, csoport*: *čopor* stb. Ezeket a szókat valószinüleg később vették át, mint a föntebbi táblázatban összeállítottakat.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet.

Már az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy a középkori oklevelek magyar szavai a legrégibb kimutatható alakot tüntetik föl, tehát sokkal közelebb állnak a rokon és érintkező nyelvek megfelelő szavaihoz, mint ma. Ha szavaink legrégibb előfordulását hiteles adatokkal hat, hét, nyolcz századra visszavihetjük és az így nyert alakot a rokon vagy érintkező nyelvekéivel összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy azok néha teljesen megegyeznek, vagy pedig igen csekély a különbség köztük. Igy pl. *hot* (azaz 6): *chot, gemis*: *jemiš, zelednek*: *slědnik, lopuch*: *lopuch, sclner*: *seldener, ulcha*: *ulica, siher*: *šigar, šügar* stb. (ma: *hat, gyümölcs, szelindek, lapu, zsellér, útcza,*

*) T. i. az illető nyelv *a* betűjének hangjával.

sír.) Az oklevelek adataival tehát egyszerre eldönthetjük vitás szavaink eredetét és kimutathatjuk azoknak fokozatos átalakulását, mindez pedig összehasonlító nyelvészetünkre nézve nemcsak rendkívül fontos, hanem egyszersmind az egyedül biztos út annak oknyomozó alapon való tovább fejlesztésére. Lássunk tehát még néhány példát, melyek a föntebbi táblázatokban nincsenek meg.

Mai magy.	Középk. m.	Ugor s tör.	Mai magy.	Középk. m.	Ugor s tör.
bátor	*bahatur, batur*	*bagatur, batur*	*nyuszt*	*nuz*	*nochs*
			sír (főnév)	*siher*	*šiger, šügar*
disznó	*gisnav*	*sisna*	*só, saj(talan)*	*saht, soht*	*šäch*
gyümölcs	*gemis*	*jemiš*			
iker	*ikir*	*ikiz*	*szár*[1])	*zar*	*sari*
mogyoró	*munorau*	*mañer*	*ünő*	*ine*	*inek*

Bátor. — 1138 (1329). In villa scer hec sunt nomina seruorum qui dant panem Kuteles *Bahatur* Tulhoidi Mogdi Scerecin Scegun. Mon. E. Strig. I. 91. — 1252. Inter terram filiorum *Batur.* O. L. D. 368. — 1370. Johannes dictus *Batur.* Le. A. 6/2. — 1403. Blasium *Bator.* Zichy. O. V. 339.

Disznó, l. ezt a szót.

Gyümölcs. — 1095. Dirigitur ad spineum uirgultum quod dicitur *gemissen buqur.* Ph. 15/Oo. (azaz gyümölcsénybokor). — 1214. Inde ad lacum *Gemulscinus.* Ph. 41/F. — 1312. Circa pomerium quod wlgo dicitur *gemulchkerth.* O. L. D. 1806. — 1414. Arborem *Gymevlchfa* vocatam. O. L. D. 27000. — (Az *l* körülbelül a XII. sz. végén kerülhetett ebbe a szóba,[2]) hasonló a *boldog* szó, mely az egész középkoron át mindig: *bodug, boudug, bodog;*[3]) de viszont az *l* betűt a XVI. sz. eleje óta nemcsak a beszédben, hanem az irásban is elhagyogatták az ilyen szókból: *gyümölcs, polcz, csolnak, kulcs,* stb., pl. 1597. Apro *vas kucz* wszeogeben. O. L. U. C. 101/3.)

Iker. — 1095. Cuius meta incipitur de gemina frutice quod uulgariter uocatur *ikirbucur.* Ph. 15/Oo. — 1236 (1239). Riuulus cadit in alium quem quidam *Ycur* ozov uocant. Haz. O. VI. 33. — 1262. Duo parui lapides naturales contigui quas siluarum Custodes *Ykurku* nominarunt. Mon. E. Strig. I. 472.

Mogyoró, monyoró, l. ezt a szót.

---

[1]) Kihalt szó; az okleveleken kívül csak a Beszt. és Schl. Sz.-ben van meg, mindkettőben sárgát jelent, tehát ugyanazt, a mit «sari» a törökben.

[2]) Az oklevelekben 1526-ig *l* nélküli alak *(gyümőcs)* nem található (t. i. a XIII. sz. eleje óta).

[3]) 1377. Blasium dictum *Bodugh.* Le. A. 10/13. — 1463. Transitur ad ecclesiam Beate Marie virginis wlgo Kerek *Bodoghazzon* Eghazara. M. Balassa.

Nyuszt. — 1344. Nobilem dominam [1]) *Nuz* vocatam. O. L. D. 3707. — 1504. Vnam subam cum pellibus *nuz* subductam. O. L. D. 33011.

Sír, l. ezt a szót.

Só, sava, saj-talan. — A középkorban az országútakat *hadútnak*, *királyútjának*, *ötteványútnak*, *vásárosútnak* stb. nevezték, ezeken kívül az egész országban voltak még az úgynevezett *sóútak*, melyeken a folyóktól távolabbra eső vidékekre a sót széthordták; az ilyen útak neveiben maradt fönn a «só» szónak legrégibb alakja: [2]) 1257. Iuxta uiam antiquam que *Sohtuth* uocatur. Ph. 3/Q. Ez a Győrmegye keleti részén elhúzódó sóút volt, melynek még a latin nevét is megtalálhatjuk: 1235. Usque uiam que uocatur salifera. Ph. 5/W. — 1271. Iuxta magnam uiam *Sohtuth* a wlgó uocatam. Veszpr. kápt. — 1320. Circa viam *Souhtwth* nominatam Zalai. O. I/152. — Később, midőn a *t* előtti *h*-ból *j* lett, [3]) a föntebbi alak is megváltozott: 1431. Quandam viam *Saythwsuth* alio nomine Wasaruth vocatam. O. L. D. 31132. — 1451. Quandam viam publicam *Saythoswth* nominatam. O. L. D. 36407. — Ennek a szónak az ellentéte t. i. a *sajtalan*, már nemcsak codexeinkben, hanem az élő nyelvben is előfordul, oklevélbeli példák: 1469. Michaele *Saythalan*. O. L. D. 16907. — 1498. Emericus *Saythalan*. O. L. D. 20765. — Az itt fejtegetett szó azonban nem csak összetételekben, hanem külön is található. 1138 (1329). In uilla *Sahtu* sunt allatores Salis quorum nomina sunt hec. Mon. E. Strig. I. 94. — A sóútnak újabb elnevezései: 1452. Peruenissent ad vnam semitam *Sowth* nuncupatam. Le. Me. Már. 31. — 1510. Venissent vsque ad viam *Sooswth*. M.

Szár. — Beszt. Sz. 677 és Schl. Sz. 1242 szerint croceus = *zar*. — Oklevélbeli példák a Schl. Sz. jegyzeteiben, továbbá: 1479. Vnum equum *Zaar* alium Zewgh. O. L. D. 18278. — 1373. Equum suum *Zugzar* coloris Le. A. 8/14.

Ünő. — Beszt. és Schl. Sz.-ben: *ine.*

A mi a szláv nyelvekből átvett szókat illeti, itt már annyi az az eredetivel megegyező példa, hogy csak néhány jellemző összehasonlításra szorítkozhatunk.

---

[1]) A menyétfélék nevei gyakran találhatók nőnevek gyanánt, pl. 1394. Dominas Zypazzon et *Hewlgazzon*. Sopronvm. O. I. 519. Viszont néhány nyelvben a menyétet és nyestet asszonykának és menyasszonykának nevezik, pl. olaszul *donnola* (ebből *donna*), spanyolul *comadreja* (tulajdonképen komaasszonyka), bolgárul *nevjestulka* (ebből *nevjesta* menyasszony) stb. — A *nyuszt* szó «t»-jére nézve l. alább a *só* szót.

[2]) A szóvégi *t* épen olyan járálékbetű, mint ezeknél a szóknál: *nyuszt*, *rubint*, *tulipánt* stb,

[3]) Hasonló példák: *kerehtew*: *kerejtő*, *mezechtelen*: *mezejtelen*, *buhturuyan*: *bojtorján* stb. (ezeknek idézeteit már fönt láttuk); továbbá: 1364. Nicolaus dictus *Pirohtos*. Ph. 2/T. — 1398. Petrum *Puzthohtow*. Haz. O. I. 292. — 1390. k. *sahtar*: *sajtár*. BesztSz. 832. sz. — Ugyancsak így lett a kfn. *ehtel*-ből (eht: *acht*, azaz 8) *ejtel*, *sleht*-ből *selejt*, *Chehte*-ből *Csejte* (Nyitra vm. vágújhelyi járás, tótul ma is *Cachtice*), *Sehter*-ből *Söjtör* stb.

Mai magy.	Középk. m.	Szláv	Mai magy.	Középk.m.	Szláv
barázda	*brazda*	*brazda*	*mészáros*	*menzaros*	*mensar*
berkenye	*brokina*	*brokinja*	*szelindek*	*zelednek*	*sljednik*
bodza	*boz*	*boz, bez*	*szin*	*zen*	*sjen*
bozza			*(épület)*		
cseresnye	*cheresna*	*črešnja*	*útcza*	*ulcha*	*ulica*
dunyha	*duhna*	*duchna*			
esztergá-	*wzturgar,*	*strugar*			Középféln.
lyos	*eztergar*		*superlát*	*sparlah*	*sparlach*
megye	*mega*	*medja*	*zsellér*	*selner*	*seldener*

Barázda. — 1095. *brazda* l. a berkenye szót. — 1300. Per *Barazda* eundo ad metam. O. L. D. 34093.

Berkenye, l. ezt a szót.

Bodza. — 1339. Processissent versus orientem ad arborem *Bozfa* M. — 1406. Inde directe ad quandam dumum *Bozbokor* dictam. M. Rhédey.

Cseresnye. — *Cheresna*, l. a *megye* szót.

Dunyha. — 1475. Duos cussinos *duhna* vocatos. M. Kállay. — 1495. Quatuor puluinaria *Duhna* vocata. Le. A. 103/13. — 1522. *Duhna* vnum puluinar. O. L. D. 26268. (V. ö. *kohnya : konyha.*)

Esztergályos. — 1422. Johannis dicti *Wzturgar.* Haz. O. 214. — 1434. Matheus *Eztergar.* Ph. 49/Zz. — 1518. Egidio *Ezthergaros.* O. L. D. 23029.

Megye, l. ezt a szót.

Mészáros. — 1438. Johannes *Menzaros.* O. L. D. 36390. — 1453. Georgius *Menzarus.* O. L. D. 36407. — 1520. Luca *Menzaros.* Le. Prot. V. 120. — Ilyen kettős alakok t. i. orrhanggal és anélkül: *donga* — *duga*, *roncsika* — *rocska*, *munka* — *múka.*

Szelindek. — 1395. *Zelednek*, l. Termt. Közl. 1894. évf. 436.

Szín. — 1204. k. Et montem illum super quem duci *foliata* fecerunt nominauerunt *Zenuholmu.* Anonymus 32 fejezet (*foliatum :* levélszín, v. ö. fr. *feuillée*). — 1495. Vmbraculum wlgo *Zen* vbi idem Franciscus nonos vinorum recipi faciebat. M. Forgách.

Utcza. — 1348. In quodam alio viculo populoso *Zeuleusvlcha* vocato. O. L. D. 4017. — 1373. Plateam *Teglasulcha* nominatam. O. L. D. 31106. — 1429. In linea *Zenthmyklosvlczaya* nominata. Lel. A. 48/79. — 1455. In vico *Zenthpetherwchaya.* O. L. D. 36407.

Superlát = függöny. Kihalt szó, l. NySz.; továbbá Be. és Schl. Sz.: *soporlah*, *soporlath* (a Schl. Sz. 1206. sz. alatt sajtóhiba folytán *soporlak*), a Münch. C.-ben is *soporlah* van; legrégibb előfordulása: 1348. Quoddam ornamentum domus wlgo *sparlah* dictum. O. L. D. 3992. — Későbbi oklevelekben *soporlah.* — Kfn. *spar-lach*, *sper-lachen*, ebből *sparren*, *sperren* = auseinanderspannen és *lach*, *lachen* = tuch, decke, lacken (Lexer); evvel betűszerint megegyezik a *zapona* cortina (Be. és Schl. Sz.-ben), t. i. ez is »kifeszítettet» jelent, származik pedig a *pen* gyökből.

Zsellér. Eddig azt hittük, hogy a kfn. *sidelen* (ansiedeln) szóból származik (l. Mikl. Etym. W. «Wie es scheint ein mhd. *sidelaere* voraus-

setzend»), csakhogy ennek ellentmond a magyar szónak legrégibb alakja, melyben *n* betű is van: 1378. Tres fundi seu loci mansionales wlgo *Selnerhel* vocate. M. — Középfn. *seldener*: bewohner, besitzer einer *selden*, häusler, mietsmann; ebből: *selde* wonung, haus, bauernhaus, hütte sowie der dazugehörige grund und boden. (Lexer). — Igy tehát csak egy *d* hiányzik még az eredeti alakhoz.

Földolgozott levéltárak.

O. L. = magy. kir. Országos Levéltár; az O. L. után következő betük jelentése: D. = Diplomatikai osztály, azaz 1526 előtti oklevelek; T. Ü. = Táblai Ügyvédek iratai; U. C. = Urbaria et Conscriptiones; K. K. = Kolozsmonostori Konvent; L. = Limbus.

M. = Magyar Nemzeti Muzeum levéltára; a hol az M. után semmi sincs, ott a Muzeum saját tulajdonát képező oklevelekről van szó, az M. után következő nevek az itt őrzött családi levéltárakra vonatkoznak (ilyen eddig 30 van.)

Ph. = A Szt. Benedekrend főapátságának levéltára Pannonhalmán; itt találhatók Magyarország legrégibb oklevelei, t. i. az összes bárhol létező mintegy 60 db. XI—XII. sz. egykoru oklevél közül 30 db.

Le. = A prémontrei rend leleszi prépostságának levéltára. A «Le.» után következő betük jelentése: Me. = Metales; A. = Acta; Intr. = Introductoria; Bercs. = Bercsényiana; Prot. = Protocolla, azaz középkori eredeti protokollumok. — Egyike a legnagyobb és legrendezettebb levéltáraknak.

A. = A magy. tud. Akadémia könyvtárának oklevélgyűjteménye.

PÓTLÁSOK.

A Bevezetéshez arra nézve, hogy az oklevelek íróinak anyanyelve magyar volt: 1254. Insula cum piscatura et captura piscium que in nostro uulgari Tona et Zatun dicuntur. Ph. 12/J. — 1322. (1394.) Quandam insulam Petirke Fewldi nuncupatam materna lingua. O. L. D. 2117. — 1360. Tercie partis Tributi in porta Posoniensi que porta sancti Michaelis vocitatur versus Marhek wlgariter Zarrazwam Teutonice vero duer Mauth uocati. Ph. 31/Dd. — 1366. Cuiusdam montis lilimperg saxonice nominati in wlgari autem nostro Wiolaheg dicti. O. L. D.

5476. — 1408. Quadam Silua wlgo Bykerdew vocata sclauonicum autem Bukowyna diceretur. O. L. D. 9416.

Az egyes szókhoz. — *Berkenye:* 1279. Ascendit per aliud minus potok super arborem Berekenye M. — *Disznó;* az 1421-ből idézett *Gyznoshon* szóban a *hon* = *han*, ma csak mint Hanság helynév él még, de a XVII. századig ennek is Han volt a neve: 1584. Mikor nyaron az *hanon* marhath által wyhetnek. Mikoron telen a *han* megh fagy. O. L. U. C. 56/33. (Sarród kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Pomogy közt.) — 1597. Az *Hanon* walamy kewes oztál nylas kazalo. Az *Hanban* reth heleth nylasochkaya wagyon. O. L. U. C. 12/42. (Szergény kapuvári járás Sopron vm. Hegykő és Kapuvár közt.) — *Fűz:* 1295. Ad arborem salicis antiquam Meghefyuz dictam. O. L. D. 1413. — *Fövény:* 1354. (1360.) Quadam Insula Heghazasfuen vocata, O. L. D. 4908. — *Hely:* 1359. Iuxta fondum colonis Moyorhele. M. — *Kerek:* 1323. Ad vnum magnum dumum Tyweskerek vocatum. M. — *Körtvély:* 1475. Predia Kyszevlevs Kevrthwelbokor et Menes Nyom vocata. Le. A. 85/1. — *Lovász:* 1275. Peruenit ad Siluam Nicolay Luuaz nuncupatam. M. Tört. társ. let. 4. — 1436. Medium in terra Loazhaylok. M. – *Nagy:* 1295. (1342.) Marcus Zaznog. O. L. D. 35850. — *Ó:* 1321. Usque ad locum Outeluk dictum. M. Kállay. — *Sír:* 1269. Protenditur per duas metas ad quendam monticulum qui dicitur serholm. M. Jankovich gy. — *Szád:* 1397. (1416.) Peruenissent ad vnum Sork vocatum piscine Nogzad deinde per modicum spacium pergendo ad locum Hegeslaph peruenissent. M. Jankovich gy. — *Szakadat:* 1274. Transito uero flumine ipsius Sitthwa ascendit ad pyrum quandam ad locum Zakadath appellatum. M. Forgách. — *Sziget:* 1381. Ad quandam Insulam Hayorewzygethe nuncupatam. M. Dőry. — *Szil:* 1307. In possessione eorum hereditaria Neguenzil vocata iuxta Er. M.— *Tő;* az itt említett Ticia corporalis = *derék Tisza* kifejezéshez hasonló példák: 1329. Aque Derekkerus uocate. O. L. D. 2544. — 1377. Ad fluuium Mura wlgo Derekmura nominatum. O. L. D. 6437. — *Út:* 1357. Iuxta fluuium Situa in oppositum cuiusdam fosse Cholnukwth vocate. M. — *Vejsz:* 1284. Locis piscacionum Barchhtou et Ikerweyz vocatarum. M.

A ragokhoz; 3. szem. birtokrag: 1356. In latere cuiusdam campi Apachazeuleye nuncupati. M.— 1351. Particule terre litigiose Mykoteleke alio nomine Mark hazaeleufelde nominate. O. L. D. 28730. — 1361. Possessionis Waryobagyakezeu vocate. Soproni Okl. I. 335. — 1438. In terris arabilibus Byterfeldelabya vocatis. O. L. D. 13,147. — *A ra re* helyhatározó rag: 1422. Terre vero Berekallyafelde et Homoklab alio nomine Zalogosradelew. Terra Felyarofeld et alia terra Zendredelewfeld. M. — 1484. Gregorius Naghrawago. M. Ibrányi.

A képzőkhöz; az-*s* melléknévképző: 1313. Arbor magna Hangas Byk uocata. O. L. D. 1822. — 1341. Vadit ad vnum fontem qui vocatur Mohosfeu. O. L. D. 3402. — 1412. Medium Juger in Homorowel et similiter medium in terra Heteskwrtwel circa Bozyas. M. — 1472. Ad que dam duo loca tempore inundacionis aquarum aquosa Sombokosferthew nominata. O. L. D. 17341. — Az -*ó* -*ő* igenévképző: 1349. Stephano dicto Nylfaragow Görgey. — 1479. Michaelem Gonozgondolo. O. L. D. 18492. — 1509. Emerico Kyuuenhelew [kivénülő]. M. Forgách. — *Az erdőóvó*-nál jegyzetben említett *avas*-erdőhöz: 1524. Glandes Silue *pro-*

hibite Awas voca cate. M. Soós. — A *gy* erdő- és folyónévképző: 1448. Quoddam rubetum Hassagh nominatum. O. L. D. 86391.

Az *a—o* és *o—u*-féle elmélethez: 1368. Duas rotas in magno molendino molentes wlgo Hotosmolun vocato. Quatuor rotas molendini in predicto magno molendino Hotosmolun nominato. Hazai O. I. 259. (A 6 kerékből az egyik fél 2, a másik pedig 4 kereket kapott.) — 1337. Ville Farkasturuk. O. L. D. 3064. — 1325. (1332). Ac piscinas quarum nomina sunt hec Keulges Kewgestokaya Yneweizad Vereshid Hidalia Humukzug *Lapuhus* Zathuna Fyuzes Rewtokaia Forgianagus ete O. L. D. 2331. — 1363. Thomam dictum Gumbus. M. Káll.

Mai magyar.	Középk. m.	
borsó	*burso*	*burčak (török)*
korom	*kurum*	*kurum* „
pad	*pod*	*pod (szláv.)*

Borsó: 1254. Uadit ad locum qui Bursoteluk dicitur. O. L. D. 390. — *Korom:* 1325. Magister Kurmus. Haz. O. V. 100. — 1348. Petrus dictus Kurum. Zichy O. II. 315. — 1389. Jacobi dicti Korom. Károlyi O. I. 436. — 1418. Bako dictus Kormos. O. L. D. 10651. — *Pad:* 1244. (1335.) Sub monte Podholm. O. L. D. 267. — 1351. Super vnum monticulum wlgariter dicendo pod. O. L. D. 28730. (Erdély). — 1460. Terre Deda et Thewlgfapadia. O. L. D. 15462.

Az oklevelek magyar szavai és az összehasonlító nyelvészet: 1340. Usque viam *Sahtut* dictam iret. Zalai O. I. 365. — *Superlát:* csehül *sperloch* = tentidolum. Prešpurský slovnik 1815. sor.

Szamota István.

A Mátyás király halálára való emlékdalhoz. A 7. versszak 1. sorában *Magyar orzagnak fenes thykere* fölé négy betű van irva: *laga*, melyeket *Volf* a GyöngyC. kiadása alkalmával a *vilaga* azaz *világa* szó részének tartott (Nyelvemléktár II. XV. lap), de gyanítását nem tartotta érdemesnek a mű szavai közt is jelezni. *Sziládу* (RMK. I. 30.) elfogadta ezt a gyanítást s így közli a sort: *Magyarországnak fénes tíkere (vi)lága;* hasonlóképen *Zolnai* is, ki így irja át (Nyelvemlékeink 224. l.) az eredeti szavait: *Magyarországnak fényës tíkëre, világa.* Ugyanis ebben a versszakban a *bajnaka-hajlaka-oka* szavakhoz kell rím, s ezt a *tíkëre* nem adja ki. — Én azt hiszem, itt egy félbenmaradt hibajavítással van dolgunk, melyben a javítást beirták, de a hibát kitörülni elfeledték. A másoló ugyanis a *thykere* két utolsó szótagja helyébe szánta a *laga* szótagokat: *thylaga*, olv. *chilaga*, azaz *csillaga*. A *t*-t fölösleges lett volna kijavítani, úgyis hasonlított az ő *c*-je a *t*-hez és a *cs*-t mindig *ch*-val irja: *bech*: Bécs, *che*: cseh. Igy a rím még jobb, s a mérték teljesen megfelel, mert a sor 10 szótagos, mint három más versszak első sora (a többi ötben 11 szótagos az első sor) míg 13 szótagos sor egyáltalában nincs a költeményben. Az értelem is igen természetes (*M.-országnak fényes csillaga*) annyival inkább, mert csillagról az egész énekben máshol egyetlen kép sincs véve.

Kalmár Elek.

A magyar magánhangzók történetéhez.

Érdemes munkát végzett Balassa József, midőn a NyK. utóbbi füzeteiben a magyar magánhangzók történeti fejlődését tette különös vizsgálata tárgyává. Azon számos részlettanulmány között, melyekkel főkép az utolsó három évtizedben a magyar hangtan homályos kérdéseit a legkülönbözőbb irányokban tisztázni igyekeztek, ez az első nevezetesebb tudományos színvonalon álló kisérlet, mely általános, összefoglaló képben igyekszik bemutatni ha nem is az összes jelenségek, de mindenesetre egyik kiváló nagy csoportjuk terén végzett kutatások eredményeit s mely ily módon igen becses előmunkálat számba fog jöhetni a még mindig kiépítésre várakozó *rendszeres magyar hangtanhoz.* Azonban bár a lehető legszélesebb alapon, t. i. a nyelvemlékek, nyelvjárások s bizonyos fokig az összehasonlító nyelvtudomány tanulságainak egybefoglalásával végzi műveleteit, voltaképpen a jelen munka sem tekinthető kitűzött feladata végleges megoldásának, hanem inkább csak előzetes vázlatnak, melynek pontosabb kivitele, úgy látszik, valamely későbbi mű számára van föntartva. Kitetszik ez az értekezés egész szerkezetéből, melyben mint valami jeles festmény mintarajzában egyelőre csak jelezve vannak a főbb vonások és problémák a nélkül, hogy akár az anyag a maga teljességében, akár a bizonyságok, megokoló adatok és egyébnemű részletek az őket megillető tüzetességgel tárgyalva volnának. Ezen körülményeket szem előtt tartva, azt hiszem, nem végzek czélszerűtlen munkát, midőn egyes pontok megvilágításához szerény észrevételeimmel magam is hozzá kívánok járulni.

Ezek között első sorban azon véleményemnek kell kifejezést adnom, hogy olyan nyelveknél, minő a magyar is, melyeknek pozitiv történetében múlt és jelen csaknem összefolyik — a meny-

nyiben t. i. a nyelvemlékek nem valami régi korból valók és csekély számban tartalmaznak olyan sajátságokat, melyek az élő nyelvjárásokban is ne mutatkoznának — csakis a rokon nyelvekkel való összehasonlítás adja meg azt a tág látókört, melyben a hangtörténeti fejlődés menete és iránya egész világossággal szemlélhető. Pusztán a nyelvemlékek és nyelvjárások tanuságai alapján tudvalevőleg vajmi hamar készen lehetünk a magyar mássalhangzók történetével, melyekből a pozitiv nyelvtörténeten belül jóformán csak a *v* és *j* tüntetnek fel rendszeres változásokat. Azonban kizárólag e keretben mozogva, képtelenek vagyunk az alakok történeti elsőbbségének eldöntésére legtöbb esetben a nagyobb változatossággal jelentkező magánhangzók terén is; mert abból pl., hogy egyes nyelvemlékek és egyes nyelvjárások kétféle hosszú *é*-t s ismét más nyelvemlékek és más nyelvjárások egyfélét jeleznek, illetőleg ejtenek, éppenséggel nem vonhatunk semmi következtetést az egyik, vagy másik hangállapot régibb és eredetibb voltára; erre nézve csak az nyujt határozott útmutatást, hogy a kétféle *é*-nek kétféle magánhangzó felel meg a vogulban is. Mindezekből pedig az következik, hogy magyar hangtörténeti vizsgálatainkban az összehasonlító nyelvtudomány bizonyságai minden egyes adatnál lehetőleg tüzetesen és első sorban veendők figyelembe, nem pedig csak amúgy mellékesen, odavetett jegyzetképen s nem általánosságban és szórványosan, mint ezt B. értekezésében tapasztaljuk.

Midőn azonban a rokon nyelvek tanulságainak számba vételét ily szükségesnek itélem, nagyon idején valónak tartanám, ha nyelvbúváraink fölhagynának azon eddigelé általánosan követett helytelen eljárással, melynél fogva különösen hangtörténeti megállapításoknál tekintet nélkül a magyar nyelv szorosabb rokonságára, bármely távoli rokon nyelv teljesebb hangalakjából indultak ki s azt közvetetlenül a régi magyarnak is tulajdonítva pl. azt mondogatták, hogy a magy. *szem* és *szív* szókban a szóvégi mássalhangzó előtt *l* enyészett el, mivel a finnben *silmä* és *sydäme* alakok találkoznak, vagy hogy a magy. *hal* magánhangzója *á*-ból való, mivel finn párja: *kala* (NyK. XXIV. 275 és 377); holott mint a vogul *säm, sam*, osztj. *sēm, sem* «szem», vogul *sim, śim*, osztj. *sem, sam* «szív» alakok tanusítják az *l* elenyészte már nem esik a magyar nyelv külön életébe, a mint merő véletlennek kell

tartanunk a vogul-osztják *χul, khul, khọl* «hal» bizonysága nyomán a *hal* és *kala* magánhangzóinak közelállását is. Bár eddigelé rendszeresen bizonyítva nincsen, azt hiszem, nem tekinthető többé kétségesnek, hogy a magyar nyelv a vogullal és osztjákkal alkot szorosabb egységet s hogy az eddig közeli viszonyban képzelt zürjén-votják nyelv a nyugati nyelvek csoportjához tartozik. A rokon népek és nyelvek ilyetén megoszlását igazolja a történet is, mely közös «u g o r» néven nevezi a vogul, osztják és magyar népeket s szintén közös «c s ú d» néven ismeri a nyugati rokonság két legszélső tagját a finn és permi népcsoportokat, úgy hogy ez alapon jóformán vissza kell térnünk nyelvrokonságunknak elejtett régibb «finn-ugor» nevezetéhez, melyet mint a tudomány részéről egyedül megokoltat és helyest, kivétel nélkül alkalmaznak ma is a finn és egyéb külföldi tudósok s melytől tudvalevőleg Budenz is leginkább a kényelem kedvéért tért el, midőn a rövidebb «ugor» nevezetet hozta forgalomba az összes rokon nyelvekre. Bármiként is határozzanak azonban e mellékes pontban tudósaink, annyi bizonyos, hogy nyelvtörténeti összehasonlításainkban csak úgy járhatunk el magyar szempontból módszeresen, ha minden kérdésnél fokozatos haladásban legelőbb is nyelvünk legszorosabb rokonságát, az uralvidéki ugor nyelveket (vogult és osztjákot) vonjuk vallatóra s csak midőn itt határozott világosságot nem nyerhetünk, vagy ha kutatásaink eredményének további igazolását, illetőleg a megelőző fejlemények földerítését czélozzuk, térünk át a távolabbi rokonság fokán álló nyelvekre is.

De ha már a rokon nyelvek nyugati (finn-permi) ágában észlelt jelenségek sem nyujtanak mindenkor elég erős alapot a magyarra vonatkozó következtetésekhez, még kevesebbre lehet becsülnünk amaz eljárás tudományos értékét, mely túlterjeszkedve a finn-ugor nyelvek körén is, csupán az «a l t a j i» nyelvhasonlításból képes fényt szerezni valamely magyar nyelvi tény értelmezéséhez (l. NyK. XXIV, 266, 284. ll.). Az altaji nyelvcsaládok csak rekonstruált közösségeikben, «alapnyelveikben» vethetők egymással egybe; de nincs helyén, hogy az egyik nyelvcsalád ily közössége s egy másik nyelvcsalád egyetlen tagjának, vagy dialektusának esetleg hasonló jelensége közt (minő pl. a szókezdő *r* hiánya a törökségben és votjákban) mindjárt történeti kapcsolatot keressünk a nélkül, hogy arra nézve kielégítő bizonyságunk volna, hogy

amaz egyes nyelvi, vagy dialektusi sajátság már a rokon nyelvekkel való közösség őskorából való. Mert ha eleve nincs is kizárva, hogy pl. valamely közös szamojéd vonás minden finn-ugor nyelvből kiveszett s egyes-egyedül a magyarban tartotta fönn nyomát: a történeti összefüggés alig elképzelhető nagy távola miatt itt oly csekély a valószinűség foka, hogy tudományos műveleteinkben komolyan számba sem vehető.

Nyelvtörténeti vizsgálataink ilyszerű meneténél különös óvatosságra intenek az eddigi tapasztalatok a következtetések alapjáúl szolgáló szóegyeztetések megválasztásában is. Igen természetes, hogy Budenz Magyar-Ugor Szótára nem szorítkozhatott pusztán a kétségtelen rokonsági esetekre s etimologiai magyarázatokra, hanem hogy különösen ott, hol kész, egész szók alakjában nem kinálkoztak alkalmas egyezések, szófejtésekhez is kell vala folyamodnia, valamint hogy ezek kapcsán nem egyszer nyílt módja sejtelmek és föltevések koczkáztatására is. A mily megengedhetők voltak ezek az utóbbi csoportokba tartozó szóhasonlítások a maguk helyén, oly szigorú kritikát követelnek midőn arról van szó, hogy reája további következtetéseket építsünk: az *év* szó összefüggése az ugor *jᵢgᵢ-* «currere» igével, az *út*-é a vog. *vōt* «szél», vagy az *inas*-é a vog. *māń* «kicsi» szóval (NyK. XXIV. 265, 284 és 274. ll.) számos más hasonló szórokonítással egyetemben sokkal inkább rászorúlnak maguk is a bizonyításra, hogysem más tételek igazságának megerősítésére bizonyító vallomásuk nyomós lehetne.

Mindezen irányeszméket szem előtt tartva a következőkben Balassa kutatásait a magyar és urali ugor magánhangzói hangmegfelelések világos föltüntetésével szándékozom kiegészíteni s egyszersmind jelezni a magyar hangtörténetre nézve belőlük vonható tanúlságokat. Rövidség kedvéért a vogul nyelvjárások közül rendesen csak a három főbbet, t. i. az éjszakit (ÉV.), kondait (KV.) és tavdait (TV.) idézem s csak szükség esetén kivételesen a közép- és alsólozvait (KLV. ALV.), vagy a pelimit (PV.). Az osztjákra nézve, sajnos, csak Ahlquist és Castrén forrásai állanak rendelkezésemre, melyekről pedig személyes tapasztalásból is tudom, hogy hangjelzés tekintetében nem eléggé felelnek meg a tudományos követelményeknek.

I. Hosszú magánhangzók.

1. ê és é.

A) Magy. *ê* = urali ugor *ă, ĕ*.

a)

Magyar	Vogul Éjszaki		Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
é n (engem)	*ānėm*[1]		*oąnėm*	—	—	—
é r (eret)	*tār*[2]		*toąr*	*tārčėχ*	*lēr*	*ḻor, turt*
f é l (felet)	*pāl*		*poąl*	*pāl*	*pēlek*	*pēlek*
h é v (heves)	*sāñk*		—	*sėχ*[3]	*śañk*	*čenk*
h é t (hetet)	*sāt*		*soąt, soät*	*sāt*	*ḻābęt*	*tābet*
j é g (jeget)	*jāñk*		*joąnk*	*ľāñ*	*jeñk,joñk*	*jeñk*
k é z (kezet)	*kāt*		*koąt, koät*	*kāt*	*kātl-*	*kēt, kōt*
l é (leves)	*lām*		*loąm,loäm*	*lām*	—	—
n y é l- (nyelés)	*ńālej-*	(KLV.)	*ńąlej-*	*ńelej-*	*ńeḻ-*	*ńet-*
t é l (telet)	*tāl, tēli*[4]		*toąl*	*tėl*	*taḻ*	*tede, tüḻeχ*
t é r (terjed)	*tārėml-*[5]		*toąrėml-*	*tārt-*	*ḻērėmt-*	*tēremd-*

b)

Magyar	Vogul Éjszaki		Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
n é (neje)	*nē, nāj*		*nē, noąj*	*nī*	*nē, neñ*	*ne, neñ*
é g (eget)	*sēñkw*[6]		*säχw*	—	—	—
é s z (eszes)	—	(PV.)	*jės-*[7]	—	—	—
é l (Tiszav. *él*)	*ēlmi*		*ïľėm*	*īlėm*	—	—
k é s (« *kės*)	*kasäj*		*käsi*	—	*käši*	*kēʒe, kā-čeχ kōčeχ*

c)

Magyar	Vogul Éjszaki		Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
k é l (kelés)	*kwāl-*		*kwoąl-*	*kāl-*	*kïl-*	*kïd-*
k é t (kettő)	*kit*		*kit*	*kit*	*kat*	*kāt*

d)

Magyar	Vogul Éjszaki		Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
b é v[8] (bő)	*pāñχwiñ*	(KLV.)	*pēñkhwēñ*	*pāñ*	—	—

B) Magyar *é* = urali ugor *ī, i*, ill. *ĕ (ė)*.

a)

Magyar	Vogul Éjszaki	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
f é l (Tiszav. *fïl*)	*pil-*	*pėl*	*piľ-*	*paḻ-*	*peḻ-, ped-*
f é s z e k (« *fïszek*)	*piťi*	*pėť*	*piťi*	—	*pīt, pet*
l é l e k (« *lïlek*)	*lili*	*lėlė*	*lėl*	*ḻīḻ*	*tīt*
m é l y (« *mïj*)	*mil*	*mėl*	*miľ*	*maḻ*	*met*
n é g y (« *nïgy*)	*ńilä*	*ńėlä*	*ńiľi*	*ńeḻ*	*ńeḻa, ńeda*
t é v e d (« *tïved*)	*tipχėl-*	*tėp-*	—	*tap-*	*tēb-*
é j (« *ïjjel*)	*īťi*[9]	*iė*	*jī*	*iit*[10]	—

b)

ék	(Tiszav. *ík*)	*ľēñk*		*ľiχ*	*ľiñ*	*uñk*	*jānk*
-ért	(« *írte*)	*jēr*[11]	(KLV.)	*jer*	*jėr-*	*ir,*	—
féreg	(« *fíreg*)	*pērk*	(KLV.)	*pērk*	—	—	—
kéreg	(« *kíreg*)	*kēr*		—	*kēr*	*ker*	—
szél	(« *széles*)	*sēl*		*sē̇l*	—	*sėl̠*	—
réűl	(« *riszeg*)	*rē'i̊*		*rėi̊*	*rėi*	*rū*	—

Mint ezen összeállításból kitetszik, a magyar tőszótagbeli *é*-nek eredeti kétfélesége világosan visszatükrözik a legközelebbi rokon nyelvekben is,*) melyek azt tanúsítják, hogy az *ê* azon esetekben, melyekben történeti fejlődését tisztán láthatjuk, kezdettől fogva nyílt hang *(ä)* s hogy hasonlóképpen az *é* is zárt, sőt részben valószínüleg a mai foknál is zártabb (azaz *í*) volt mindenkor. Hogy az utóbbiak valaha a magyar nyelv külön életében «megelőző *aj, ej*

---

[1]) Az ÉV. *ānėm* «engem, nekem» alaprésze a magy. *én, engem* megfelelője. A tavdai *ämän* s az osztják dat. *menem* nem pontosan megfelelő szerkezetek. — [2]) Jel. «gyökér», *tārės* «ér». — [3]) A zárt hangzójú *sėχ* «hőség» alak közvetetlenül rövid hangzójú **säñχ* alakból fejlődött, mint ÉV. *pant-*, KV. *pänt-*, magy. *fed-* = TV. *pėnt-;* — [4]) *tāl* «tél», *tēli* «télen», a kondaiban is *toal* «tél» mellett: *tēli* «télen». — [5]) Jel. «terjed»; *täräti*, TV. *tärt-* «ereszt; terjeszt». — [6]) Jel. «pára, köd, gőz». — [7]) Jel. «ész, emlékező tehetség». — [8]) ÉV. *pāñχwiñ, pāχwėñ* «széles, bő», *pāñχwit* «szélesség»: a magy. alak zártabb *é*-je a *v* szomszédságának tulajdonítható. A *bőlség* (PozsC.) s oláh *bilšugu* alakok alapszava képzésnek *(tú: tól)*, vagy analogiai alakításnak vehető (v. ö. *mélység*). — [9]) Jel. «éjjel». — [10]) Jel. «éjszak». — [11]) l. NyK. XXIV, 321.

*) Figyelemre méltó, hogy szabályos eltérések felelnek meg a magyar kétféle *é*-nek a zűrjén-votjákban is, így: fél-: zürj. *pol-* | fészek: z. *poz* (id.), votj. *puz* (tojás) | lélek: z. *lol*, v. *lul* | mély: v. *mur* | négy: z. *ńoľ*, v. (Kaz.) *ńüľ* | éj: z. *voj*, v. *uj*, *üj* | kéreg: z. *kor*, v. *kur* | él-: z. *ol-*, v. *ul-* | lép: z. *lop*, v. *lup* | kér-: z. *kor-*, v. *kur-* | ég-: z. *jugid*, v. *jugit* (világos) | mér-: z. *murtal-*, (v. *mertal-*). Ellenben: fél (oldal): z. *pöl*, v. *pol* | lé (leves): v. *lim*, z. *ľem* | nyél-: v. *ńil-*, z. *ńil-* | tél: z. *töl*, v. *tol* | bél: v. *polin*, *polin* (-ben) | jég: v. *jo*, z. *ji* | né: zv. *nil* (leány) | tér-: v. *tär-*.

szótagból» váltak volna, mint B. fölveszi (NyK. XXIV, 266), nem igazolható.

Erdekes tanúlságot tartalmaznak a magy. *kél*-ige egymásnak ellentmondó vog. *kāl-* és osztj. *kīl-* alakpárjai, a mennyiben azt bizonyítják, hogy azaz ingadozás, melyet egy részről az Erdősi-féle *kęl-* írás és a tiszavidéki *kél-*,ejtés, más részről a Jord. cod. *kyl-* írása s a *kilis* hangzás közt mutatkozik, igen régi eredetű. Hasonló alapon magyarázhatjuk a *kér-* (tiszav. *kír*) és *kérd-* (*kęrd*), továbbá az *ér-* (*ír-*) és *ért-* (*ęrt-*) viszonyát, melyeknek etimologiai kapcsolata egész természetes (v. ö. *föléri* észszel; l. MUgSz; valamint B. ellenkező nézetét NyK. XXIV, 261.). Világos adat az alakok eredeti kétféleségére a *két* és *kettő*, melyek egymással nem lehetnek genetikus viszonyban: az utóbbi az eredeti *jt* hangcsoportnak (v. ö. finn *kahte-*, votj. *kikt-* «kettő») hasonulásából az előbbi mint a vog. *kit*, osztj. *kāt* társalakokból kitűnik, kétségtelenűl a *j* beolvadásából jött létre, mely az eredetileg mélyhangú ($k_a kt_a$) szót az ugor nyelvekben magashangúvá is változtatta. Ez a *j-* hangzósulás azonban nem történhetett már a magyar nyelv külön életében, hanem korábban, még a közös ugor korban; mert külömben, mint B. helyesen itéli, az ilyen *j* zártabbra színezte volna a magánhangzót (v. ö. itt *mell* és *mál* = vog. *ma'il.*)

Más útjai mutatkoznak az urali ugor nyelvek világánál az *ê* és *é* hangok fejlődésének a következő szók törészében:

1) Magy. n é v (*neves*): ÉV. *nam*, KV. *näm*; TV. *näm*; ÉO. *nem*, DO. *nem* | n y é l (*nyeles*): ÉV. *nal*, KV. *näl*, TV. *nél*; ÉO. *nal*, DO. *nül*. Ezekben a magy. alak magánhangzójának hosszúságát nem lehet eredeti hangállapotnak tartanunk, mert erre a távolabbi rokon nyelvek sem nyújtanak alapot. Igazolva van azonban bennük a nyílt hangzás eredetisége. — Ide valónak látszik a *vész-*, *vesz-* ige is, melynek vog. *ūs-*, *uos-*, osztj. *uš-* párjai nem vallanak arra, hogy magánhangzójuk eredetileg is hosszú volt (t. i. *uos-*=**vos-*).

b) A zártabb *é* is többször másodlagos, még pedig leginkább *ëj* (*ej*, *ëⁱ*) diftongusból keletkezett fejlemény a tőszótagban. Világos példák erre: v é r (*vír*): ÉV. *viγir*, *vīr* «veres» (v. ö. *kēlp* «vér» és «veres»), KLV. *wuir* | t é- tova: ÉV. *tī'*, KV. *tëi'* | v é-k o n y: DO. *vāgat*, ÉV. *voutä* | v é l: v. ö. ÉV. *vaγ-* «látni; tudni». De tévesen véli B., hogy minden zártabb *é*-nek ilyen az eredete; mert mint a

föntebbi összeállításból kitetszik, több *é (í)* ugorkori.*) A *fő, vő* régi *fé, vé* (*fé*- kötő, *fí*-kötő) tőpárjának mintája szerint (l. erre nézve alább 183. l.) képzelhető az *é* alakulása a *tészen, létel, vétel, étel* alaprészeiben (v. ö. vog. *vaj-, väj-*, osztj. *vej-, vij-* «venni»; vog. *taj-, täj-, tē-*, osztj. *lĕv-, lĕ-, tĕv-* «enni»), melyeknél nem képzelhető, hogy az *é* hosszúsága a *tev-, lev-, vev-, ev-* tők *v*-jének beolvadásából keletkezett; minthogy ez bizonyára *ő* színt adott volna a magánhangzónak. — B. kétségbe vonja Budenz azon felfogásának helyességét, hogy bizonyos hosszú hangzók a magyarban «az eltűnt nasalis pótló nyújtásai»; pedig világos példák erre a magyar nyelvtörténetben: *mégyen, mész* e h. *mengyen, mensz* (v. ö. ÉV. *min-*, KV. *mėn-*, TV. *miń-*, DO. *men-*, ÉO. *man-*) és *langy*: *lágy* (ÉV. *lońsiñ*, KV. *lạńśėñ* TV. *lańśiñ* «langyos», ÉO. *luńse* «warm, heiss»). V. ö. még itt: magy *játsz-*: DO. *jantχ-*, ÉO. *jont-, junt-*, ÉV. *jonγ-*, KV. *jạnγ-*, TV. *jänkh-* id. Hasonló esetnek vehető: *téged (tíged)*, melynek párjai, ÉV. *nañ*, KV. *näi'* (acc. *näγėn)*, TV. *nou*, ÉO. *neñ*, DO. *neñ* az *é*-nek eredeti rövidségét mutatják. Egyéb nyelvekben is mutatkozik ilyes hangváltozás, így a görög ind. præs. plur. 3 személye -ουσι eredetibb -οντι helyett való; hasonlóképpen ujszlov. *môde* «hode», *môder* «weise», *môka* «mehl», *môž* «mann» = ószl. *mądo, mąndrъ, mąka, mążь* (Mikl.). — Tudvalevő, hogy mássalhangzó előtt álló *l* beolvadása is okoz nyújtást nyelvjárásainkban *(óma, kúcs)*; ezen alapon magyarázhatjuk a hangzó jellegét az ép *(íp)* szóban (v. ö. ÉV. *jelpiñ*, TV. *ilpėñ* «szent; erős», ÉV. *jelpt-* «éppé tesz, gyógyít»; l. a jelentésfejlődésre nézve a MUgSz. *id-vöz* czikkét).

Eltéréseket mutatnak az itteni észleletektől: édes *(ídes)*, melynek kezdőhangzójáúl az ÉV. *at*, KV. *ät*, TV. *äit*, ÉO. *ēbeḷ*, DO. *ēbet, āpeḷ* «íz» után inkább nyílt *é*-t várnánk. De megmagyarázza a zártabb hangzást e mellette eltűnt *v*, mely a *vĕv-* (vesz), *ĕv-* (eszik), *köv- (kő, ki) szöv-* (sző) s más hasonló szókban a föltehetőleg nyíltabb hangzót (v. ö. ÉV. *vaj-, taj*, KV. *käu*; ÉV. *saγ-*, KV. *säγ-*) szintén zártabbá változtatta ráhatásával | sért- *(sẹrt-*

*) Ilyenekül veendők a *fél-, mély* és *négy* szavak hangzói is, noha csak rövid magánhangzók állanak velük szemben az ugor nyelvekben. Ezekben t. i. a közvogul *i* hangszín világosan utal az előbbi *ėi*, *ėj* diftongusra, mely a távolabbi rokon nyelvek *lk, lj* hangcsoportjából következik.

Helt.) Bud. elfogadható magyarázata alapján összefügg az ÉV. *sa'ir-*, KV. *sąṛ-*, TV. *šäur-*, ÉO. *sevėr-* DO. *sagr-*, *sogr-*, *seur* «vágni» alakokkal, minélfogva zártnak kellene jelentkeznie magánhangzójában. Talán a szoros egyezés csak látszatos s az etimologiai kapcsolat csak a *säg*-részre terjed. Ez esetben t. i. a magy. alak *sér*-alaprésze **siér*- helyett való, (úgy mint rábaközi *sᵢért*-) s akkor az utórész a *szivárog*, *szivárvány*-beli *-ár*, *-ér* igeképzést tartalmazhatná (v. ö. magy. *sujt*- és finn-ugor *sₑgₑ*- «cædere» MUgSz.).

Az első szótagon túl eső nyílt fajú *é*-k egy részének történetére fényt derítenek a magy. egér és gyökér ismeretes megfelelői az ugor nyelvekben: KV. *täñėr* (plur. *täñärt)*, TV. *täñėr*, ÉO. *leñėr*, DO. *teñer* | ÉV. *jēkwėr* «kidőlt fagyökér földestül» (plur. *jēkwärt*,), KV. *jēkur*, TV. *jukär*. Ezekből látni való, hogy a magyar alakok hosszú magánhangzójának semminemű etimologiai alapja nincs s hogy B. nézetével ellentétben az eredetibb alak nem a hosszú, hanem a *rövid* nyílt hangzó. A hangfejlődés menetét alkalmasan úgy foghatjuk föl, mint a vogulét, hogy t. i. pl. a nyílt hangzójú *eger* alakból (melyet a ragos alakok mutatnak) a szóvégzetben előbb **egër*, aztán a *fehér*, *tündér*, *kövér* stb. analogiájára *egér* lett. A rövid hangzat eredetibb voltát nyíltan bizonyítják az *odú* mellett található *odor* (ÉV. *ąntėr* «belső rész») és a *keserü* szók másodtagjai is. (V. ö. KV. *kwąškėrtaχti* «keserű íze van»). — V. ö. még *iparkodik*: vog. *āpėrli* «ügyeskedik», *āpėr* «ügyes». — Ugyanígy lehet fölfognunk a *kötél*, *fedél* (acc. *kötelet*, *fedelet)* képzőjét is, mely bármennyire hasonlít is első pillanatra a KV. *päntil* «fedél», *ūsil* «lépés» (*ūsi* «lép»), *lēpil* «lepel» (*lēp*- «lepni») képzéshez, voltaképpen nem evvel a (változatlan *i*-jével *j* beolvadásra való, tehát a magy. *veszély*, *segély*: tiszav. *veszíj*, *segíj* képzésnek megfelelő) képzővel, hanem az ÉO. *langėl*, *lañgal* «fedél» (v. ö. *lañg*-, *lañχ*- «fedni»), vog, *moχėl*, ÉO. *muñėl* «bog», *χātėl* «nap» (v. ö. MUgSz. 103, 463.) szókban mutatkozóval azonos. E szerint itt is a *fedel*, *kötel* alakokat tartjuk eredetibbnek, mely megmaradt a képzők és ragok előtt (v. ö. *χātėl*: plur. *χątälėt)*, ellenben mint végszótag vogul-osztják módra zártabbá lett s aztán más hasonló képzések analogiájára különös etimologiai ok nélkül megnyúlt. — Hogy a *nehéz (nehezen)* nyílt *é*-je is ilyen természetű lehet, abból is mutatkozik, hogy a mélyhangú *igaz* és *száraz* megfelelő képzések sehol sem hangzanak hosszú hangzóval. Mint az utóbbiak, maradt meg

a *fedél*-lel nyilván eredetileg egyazon képzésű *lepël* (v. ö. vog. *päntil, lēpil)*, mely a *kebel* (vog. *kēmpli*) tőszerkezetét követte: *lep-lem, keblem.* — A *menyét* képzője mutatkozik a *nyest, nyuszt* (vog. *ńoχs*), továbbá a vog, *vąntėrt*, TV. *vąntėrąt* (e mellett: ÉV. *vą̄ntėr* és *vąntėrt* «vidra») szókban is, mely utóbbiakban a képző magánhangzójának hosszúságára semmi okot sem fedezhetünk fel. Már Simonyi utal arra, hogy a *menyét* csak az *evet* régi *evét* társalakjának utánzása (NyK. XXIV. 138); ez utóbbiban pedig, mint a DO. *taña, ļeñki*, ÉO. *ļañgi*, ÉV. *lē'in*, KV. *lėγėn* «evet» alakokból következtethető az $<ét = n + t$ képző, s itt a hosszú nyílt *é* a nasalis beolvadásából magyarázható (l. föntebb).

Kirekesztendők mint idegen szók az *ê, é* hangok történetének számbavételénél B. tárgyalásában: Irániak: *tehén* (zend *daênu*, innen a nyílt *ê* hangzás: Ethnogr. V, 74.), *vércse* (u. o. 75.), *szekér* (u. o. 76. és VI, 68.), *réz* (u. o. V, 9.), *méreg* (u. o. 20.), *öszvér* (u. o. 73.), *méz* (u. o. 136.), *méh* (u. o. 178.) | Török eredetűek: *gém* (NyK. XXI. 120.), *csekély* (Ethn. IV, 189.), *vendég* (Nyőr. XIV, 246.), *szék* (Kaz. tat. *säke, sike*, csuv. *sak* «pad, lócza»), *békó* (Kaz. tat. *bėγau* «békó») | Mongol: *dél* (*döli* «mittag; mitternacht»; tunguz *inan-dolin* «mittag», *dolin* «mitte». Említve: Bál. Párh.) Szláv: *né*-ha (NyK. XXIV, 368.). Figyelemre méltó a *véka* (Rábak. *v'éka*) szóra nézve, hogy tótúl is *viecha* (Mikl. Etym. Wb.); ellenben szerb *vika*.

B. szerint «a tőhöz látszik tartozni, legalább eddig képzőnek ki nem mutatható a következő szavak második tagjában álló *é*: *fazék, kemény, tajték, zsombék*» (NyK. XXIV, 267.) stb. Ámde a *faz-ék* elemzésére nézve l. Halász I. czikkét (Nyr. XXII, 193.); a *kemény*-re nézve v. ö. mord. *kemä* id. (MUgSz.), a *zsombék*-ot illetőleg v. ö. ÉV. *śąmli-χąmli* «zsombékos mocsár. tundra» (l. Ethn. IV, 192.); a *tajt-ék* pedig a zürj. *duľ* «speichel, geifer», votj. *dïldï* «köp, nyál» szókkal látszik rokonságba tartozónak. — Nem vagyunk bizonyosak ellenben az *-ény, -vény* képzésekre példakép fölhozott *edény* és *törvény* szók végzeteinek tényleges képző voltára nézve; mert maguk az alapszók is egyelőre homályosak. — Az *-ély* képzésre példakép idézett *segély* szó régi forrásból nem igazolható, úgy látszik nyelvujítási termék.

á

A) Magy. *á* = urali ugor *ū, ō*,

Magy.	Vogul Éjszaki	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Délti
ásít	*ūsint-*	(LV.) *ūsint-*	*ōsint*	*ūsėtl-*	—
álom	*ūlėm*	*ūlėm*	*ōlėm*	*ūlėm, ōlėm*	*ōdam*
által	*ūltä*	(KLV.) *ūltä*	*ulti*	*ūlti*	*ūḷti, ūtta*
ágyék	*ūńś*[1]	« *uńiś*	*ońšėl*	—	—
hágy	*χūl'-*	« *khul'-*	*khul'-*	*χaj-, χi̊j-*	*χajd'*
háj	*χūt-*[2]	« *khūt-*	*khọt-*	—	—
hál-	*χūl-*	« *khūl-*	*khōl-*	*χoḷ-*	*χōd-, kūḷ-*
háló	*χūlėp*	*khulp*	—	*χōlėp*	*χōdap*
három	*χūrėm*	*khūrėm*	*khōrėm*	*χūḷėm*	*χudem*
hát	*χūtäi'*[3]	*khuti*	—	—	—
márt	*mūr-*[4]	*mūrs-*	*mōrmọχt-*	*moraḷt-*[5]	—
nász	*ńūsėm*[6]	—	—	—	—
száj, szád	*sūnt*	*sunt*	—	—	—
szárad	*sūr-*	(KLV.) *śur-*	—	*sōr*	*sōr, sār*
tál	—	(PV.) *tūl*[7]	—	—	—
vár-	*ūr-*	*ūr-*	*ōr-*	*uraḷta-*[8]	—

B) Magy. *á* = urali ugor *ō, ọ̄*.

Magy.	Vogul Éjszaki	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Délti
ágy	—	(KLV.) *ōlėχ*[9]	*ọ̄lėñ*[10]	—	—
ángy	*ọ̄ńi'*	*ōńė*	*ọ̄ńi*	*ańeγa*	—
álmúl	*ọl'm-*	—	—	—	—
áz	—	(KLV.) *jōs-*	—	—	—
ház	(*kwol*[11]	*kwäl*	*khul*)	*χōt, χāt*	*kōt, kāt*
más	*mōt*	*mōt*	*mọt, māt*	—	—
vág	*vọ̄ñχ-*	*vōñkh-*	*vọñγ-*	*voñχ-*	—

C) Magy. *á* = urali ugor *ā, ō*.

Magy.	Vogul Éjszaki	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Délti
ár	*ārtėl-*[12]	—	—	*artal-*	—
bátya	*pānt*[13]	*pọ̄ńt*	*pāńtė*	—	—
hág	*χāñγ-*	*khōñkh-*	*khoñkh-*	*χoñχ-, χuñχ-*	*χōñ-, kūñd-*
száz	*sāt*	*sōt*	*sāt*	*sōt*	*sāt, sōt*
záp (tojás)	*sāp*[14]	(KLV.) *śọ̄p, śoạp*	*śāp*	—	—
szál (haj)	*sālėm*	*soạlėm*[15]	—	—	—

[1]) Jel. «segg» ; *ūńśäs* «az állatok fartája», TV. *ońšėl* «far». — [2]) «hízni». — [3]) «mögé». — [4]) «merülni, víz alá bujni». — [5]) «eintauchen, eintunken» (Ahlq.) — [6]) «nászoló» (сватъ). — [7]) «fatál (laposra vájt teknőféle, melyben az ételt föladják)». — [8]) «mártja magát, alámerül». — «worauf merken, wahrnehmen». — [9]) «alom, állatok fekvő helye». — [10]) E mellett. *aḷọt* «ágy». — [11]) A mennyi-

Fontos tanulsága ezen egybeállításoknak, hogy a fölismerhető rokonságú adatok jelentékeny részében a tőszótagbeli *á* **hosszúsága őseredeti**, azaz nem a magyar nyelv külön életében keletkezett fejlemény, továbbá hogy ezek **fejlődésének iránya részben egy zártabb hangzóból indúlt ki** (valószinűleg *ō*-ból, mely *°ą*, *oą* *ąa* diphthongusokon át juthatott az *á* hangfokáig).

B. szerint az első szótagban álló *á* a legtöbb esetben úgy keletkezett, hogy vagy két szótag *(ȧjä)* vonódott össze, vagy pedig *äj* diphthongus vált hosszú hangzóvá». Ámde azon adatokban, melyekben a *j* beolvadást a vogulból és osztjákból igazolhatjuk, külömböző jelek arra vallanak, hogy a magánhangzó hosszúsága megvolt a *j* beolvadása előtt is, vagyis hogy legalább részben szintén ős-eredeti, mint az eddigi példákban. Hosszú magánhangzót találunk az osztják alakokban a *j*-nek megfelelő szóközépi *g (γ)* mássalhangzó előtt ezekben: **máj**: ÉO. *mūγol, moγol,* DO. *mūgot, mūgol;* ÉV. *majt,* KV. *mąit-* (nomin. *mōt*), TV. *mait* | **zár-**: ÉO. *tōγor-, tūγort-,* DO. *tōχr-;* ÉV. *tąrt,* KLV. *tąurt-* | **szál** (szálfa, szálka): ÉV. *sa'ilä* «hegyes karó», KV. *sėilä,* PV. *sīl* «szálka» (спица); v. ö. LV. *sīlä,* ÉO. *sōgol,* DO. *sāgat* «brett» (l. MUgSz.) | **mál** (róka-m.): ÉV. *ma'il* «mell», KV. *mąil-* (nomin. *moul*), TV. *moul;* DO. *maugel* | **nyárl-**: ÉV. *ńār* «hab, tajték», KLV. *ńēr,* KV. *ńōr;* ÉO. *ńaur, ńawėr,* DO. *ńāwer, ńēwer* (melyekben a *w*, *u* mint sok egyéb esetben *g, γ* helyett valónak vehető).

---

ben a *d-l* hangváltoztatás a szóközépen nem az egyes ugor nyelvek külön élatének jelensége, valószínű, hogy az osztj. *χōt, χāt,* magy. *ház* alakokkal szemben *l*-t tükröző s amúgy is sajátságos hangalakú vog. *kwol, kwäl* permf átvétel (v. ö. votják *kwa:* tő *kwal* «háza, *kwala* «sátor» stb.) Maga a szó közös ugor átvétel az iránságból (l. Ethnogr. V. köt.) — [12]) «becsleni; fontolni, meggondolni». — [13]) «feleség v. testvér részéről való idősebb sógor», a tavdaiban egyszersmind «anyai nagybátya». Mikl. szerint a bolg. *bašta* «vater», orosz *baťa, baťko* «atyuska» török eredetű («der stamm *batja* ist türk». Etym.Wb. 8), miben nyilván a török *baǯa* «nő részéről való sógor» szóra gondol. A magyarban az idézett alakok nyomán a *bátyá*-t eredetinek tarthatjuk, ép úgy, mint a hozzá hasonlatos *atya, anya* sz kat, melyeknek szintén megvannak a törökségben közelálló *ata, ana* párjai. — [14]) «korhadt, rothadt (fa, csont)». — [15]) *ōt-s.* «hajszál», *ńouľ-s.* «húsrost».

A váll-nak ÉV. *va'in*, KV. *vąin*, TV. *ven-šäp*, DO. *vān* megfelelőiből az látszik, hogy kettős végmássalhangzójában tartalmazza az elenyészett *j* (ill. *γ*, *g*) hangot épúgy, mint a *mál* magashangú *mell* megfelelője, mely = ÉO. *megėl*, *mewėl*, irtisi *meget*. Hasonló eset: áll = ÉO. *añėn*, DO. *āñen*, ÉV. *ä'in*, KV. *iän*, TV. *īn* «áll», melynél szintén látnivaló, hogy a magánhangzói hosszúság nem a *j* beolvadásának fejleménye, hanem talán inkább az elenyészett nasalisé, mint föntebb a *lágy* és *játsz-* szavakban is tapasztaltuk. Ezek után nem vehetjük biztosra a láb magánhangzója hosszúságának *j*-féle eredetét sem, minthogy az ÉV. *la'il*, KV. *łąil-* (nomin. *łol*), TV. *lail*, *läil* pontos osztják megfelelőjét nem ismerjük. Bizonytalan a nyál, ÉV. *ńäľ* «fanyálka» és az ÉO. *ńoñėḻ* szóknak egybevetéséből levonható következtetés is, minthogy az utóbbinak értelme Ahlq. szerint: «schnecke», nem pedig: «schleim, rotz», mint Budenz (MUgSz.) Vologodszki nyomán adja.

Következetesen rövid magánhangzók jelentkeznek az urali ugor nyelvekben a következő szók megfelelőiben: nyárs: ÉV. *ńarśi* (Reg. szerint: *ń.-jiw* «junger ausschlag im walde, reisig, buschholz»), KV. *ńorś* «fűzfa», ÉO. *ńorsi*, DO. *ńarse*, *ńarša* id. (l. MUgSz.) | szár (csizma-sz., láb-sz.): ÉV. *la'il-sor*, PV. *sar*, TK. *sąr*, ÉO. *sur*, DO. *sur*. A távolabbi rokon nyelvek adatai (f. *sääre*, mord. *säjär* id.) valószinűvé teszik, hogy a magyar az utóbbi esetben az eredeti hosszú hangzót az ugor nyelvekkel szemben megőrizte, de a *j* hatása a hosszú hangzó keletkezésére itt sem tekinthető a különös magyar nyelvtörténet tényének.

A hol az *á* az első szótagon túl jelentkezik, többnyire kimutatható, hogy *j* tartalmú s ennélfogva eredetileg magashangúnak vehető képző vagy rag mélyhangú alakítása. A hol *a*-val váltakozik, B. nézetével ellentétben azt hiszem, hogy a rövid hangzó az eredetibb épúgy, mint az ilyen természetű *ê*. A *bogár* (acc. *bogarat*) szóra nézve v. ö. KV. *päkwėr* «apró légy (мошка)». Az ily szerkezetű mélyhangú szók utórészében a vogulban nyílt rövid hangzó, *a* *(ä)* van, pl. KV. *khwą̄tėñ* «hattyú»: plur. *khwąṭañėt*, ÉV. *χātėl* «nap»: plur. *χątälėt*.

Kirekesztendő mint nem közös ugor eredetű árja elem az eredeti szók tárgyalásából: *nád* (l. Ethn. V, 178.).

3. í.

A tőszótagbeli hosszú magyar *í* keletkezésére nézve az ugor nyelvek egyező szavai a következőleg tanuskodnak:

1. Rövid *i*-nek megnyúlásai: víz (*vizet*): ÉV. *vit*, KV. *vit*, TV. *ut* | szív: ÉV. *sim*, KV. *sėm*, TV. *šom*; DO. *sem*, de még hosszan: ÉO. *sām* | nyír: ÉV. *ńir* «vessző», KV. *ńėr*, TV. *ńėr*; DO. *ńerem* | szíz (szűz): KV. *šėš* (*š. oąj* szűz leány, цѣлка) (v. ö. Ethn. V, 140.) | szív- e mellett: *szip-* és *szop-*: ÉV. *sipγ-* «szopni». A magánhangzói megnyúlás oka nem a hangsúly, hanem az analogia hatása lehet, pl. *víz*-nél: ad an. *íz*, *nyír*-nél: ad an. *nyírkos*, *nyír-*.

2. Hosszú hangzók eredetileg is s e mellett, úgy látszik, részben valamely nyiltabb hang (*ē*) változatai. Mélyhangú szókban: bír-: ÉV. *vērm-*, KV. *pērm-* «elbírni, tűrni, meggyőzni»; ÉO. *veram-* «überwinden, überwältigen» | csíp-: TV. *tĕpėlmät-* «csípni» | híves (*hűvös*): ÉV. *sĕkw*, KLV. *sĕkhw* «hűvös, KV. *säkw* (votj. *sjal-* «kihűlni»; v. ö. a hangmegfelelésre votj. *täj* «tetű»: ÉV. *tākėm*) || ír (gyógyító ír): TV. *tĕr* «orvosság», KV. *tĕrp* || nyíl: ÉV. *ńāl*, KV. *ńēl*, TV. *ńēl*; ÉO. *ńol*, DO. *ńol*, *ńot*, *ńat* | nyírk: ÉV. *ńār* «mocsár», ÉO. *ńār*, *ńāra* «feucht, nass» | ín «ader»: ÉV. *tān*, KV. *tōn*, TV. *tān*, ÉO. *lōn*, DO. *l ān*, *ton* || íjj: ÉO. *jūγol* (Ahlq. *joγol*, *juγol*), DO. *jōgot*, *jōgol*, *jaugol*; ÉV. *jąut*, KV. *jǫut*, TV. *jąǫt* | nyír-: DO. *ńōχr-*, *ńōgr-* «schnitzen», ÉO. *ńōγor-* «hobeln, schnitzen» | sík: v. ö. vog. *sēγ-* «töröl» (l. MUgSz.).

Ez utóbbi példák gondolkodóra inthetnek bennünket, hogy lehet-e minden esetben, hol a távolabbi rokon nyelvek *g*, *j* hangjával szemben a magyarban hosszú *í*-t találunk, e magánhangzó hosszúságát a *j* beolvadásának tulajdonítanunk s nem kell-e inkább legalább egy részében az ily eseteknek azt föltételeznünk, hogy a magánhangzó hosszúsága megvolt már előbb is s csak a zárt *i*-féle hangszín az, melynek keletkezésére a *j* hatott, a mint ezt világosabban látjuk pl. a magy. *titok* szónál: v. ö. vog. *tujt-* «elrejteni», vagy a *kiabál*-nál: v. ö. *kajabál*. Ha a *juhász*: *ihász*, *juhar*: *ihar*, *jonkább*: *inkább* hangfejlődésre tekintünk, nem kell okvetetlenül a magy. íz «membrum» hangzójának hosszúságát az osztj. *još* «hand, arm» alapján *j-* beolvadásból magyaráznunk, mert lehet az pl.. a másik *íz* «sapor» szónak analogiai hatása is.

Az eredetileg mélyhangú h í m *(hímja, hímot)* = ÉV. *χą̄jim*, KV. *khōjėm* «hím madár»; a r í-, *ríj- (reenac.* sord-c.; *rívás)* = ÉV. *rą̄ñχ-* «kiáltani, ordítani»: tehát a magánhangzói hosszúságot ezekben régibbnek lehet vennünk a *j* alakulatánál. Az *íjj* analogiai hatásával magyarázhatjuk ezt az í v szóban, mely mint B. helyesen kiemeli, nem azonosítható az *íjj* szóval s inkább a vog. *jiw*, osztj. *juχ* «holz» párjának vehető (l. a jelentéskapcsolatra nézve MUgSz. 813.).

Mint idegen szók kirekesztendők a tárgyalásból az iráni eredetű *tíz* (Ethn. V, 139.), *mű* (u. o. 76.), továbbá a mongol, illetőleg török eredetű *kígyó* (NyK. XXI, 119. és Ethn. V, 296.), *gém* (u. o. 295.) és *síma* (csag., kaz. tat. *šima, šiba, šimart* «síma»).

4. ó, ő.

Föltünő a hosszú *ó* hangnak aránylag gyér előfordulása a tőszótagban; ennek oka alig lehet más, mint a mit föntebb kimutattunk, hogy t. i. az eredeti *ō* java része *á*-ra változott. A mai nyelv *ó, ő*-je, mint B. tüzetesen igazolja, rendesen valamely rövid hangzónak *v*-vel való kapcsolatából *au, ou,* illetőleg *eü, ëü* diphthongusok átmeneti alakjaival fejlődött. Ezen fejlődésnek kiinduló pontja legalább egyes esetekben, úgy látszik, visszanyúlik az ugor nyelvek közössége korába, melyekben néha szintén hosszú *ō, ū,* illetőleg *ąu, äu* áll a magy. *ó, ő* hangzóval szemben, így: t ó (acc. *tavat*): TV. *tō*, ÉO. *tū (tūv-)*, irtisi osztj. *teu*, szurguti *touχ, toχ* | s z ó (szavam): ÉV. *sąw, sąu* «ige, szózat»: *kaj-s* «bűvölő ige» (vog. *suj* = magy. *zaj*; l. MUgSz.) | l ó *(lovat)*: ÉV. *lū (lūw-)*, KV. *lǫ (lǫγ-)*, TV. *lū*; ÉO. *lou (lovi)*, DO. *tau, ḷauχ, ḷoχ* | k ő *(követ)*: ÉV. *käu (käw-)* «malomkő», KV. *käu*, TV. *kū* «kő, kavics»; ÉO. *keu (kev)*, DO. *keu, kauχ, kouχ* id. | ő, ö v *(övé)*: ÉV. *taw, tau* (dat. *tawän*), KV. *tău*, TV. *tou*; ÉO. *lu*, DO. *teu, ḷeuχ* | s z ő *(szöv-)*: v. ö. ÉV. *sa'i* «hajfonat» (tő: *saγ-* e mellett *saγ-* «fonni»), KV. *säi'*, TV. *sou*; ÉO. *seu (sev)*, DO. *sëu, seuχ* | j ő *(jöv-)*: ÉV. *jiw, jiu*, TV. *jou, jū*. A régi magyar j ó «fluvius» is = ÉV. *jā*, KV. *jō*, TV. *jā* (ÉO. *joγan*).

Azon körülmény, hogy az ÉV. *nañ* «te» szó a kondaiban *näi'* s a tavdaiban *nou, nū,* ellenben a tő *näγ-* (pl. KV. acc. *näγėn, nän*), világosan mutatja számunkra az utat, melyen a TV. *poñ*, KV. *päñk* «fő», ÉO. *neñ, nē*, DO. *neñ, ne, ni*, ÉV. KV. *nē* (tő: *nēγ-*),

TV. *nī* «nő» és ÉO. DO. *veñ* «vő» szóknak pontosan megfelelő magy. f ő, n ő, v ő ezen alakjait, valamint a *fej-*, *nej-*, *vej-* tőket magyaráznunk kell. Megvannak még e hangfejlődés példái a magy. *nyű*, *hattyú* és *holló* szókban, melyeknek megfelelői: ÉV. *ńiñk*, KV. *ńiχ* «nyű», ÉO. *nėñk* «wurm, motte», DO. *niñk* «made» | ÉV. *χątėñ* (tő: *χątañ*), KV. *khwątėñ*, TV. *khutąñ*, ÉO. *χōtañ*, *χōtėñ*, DO. *χōteñ*, *χōdañ* | ÉV. *χulaχ*, KV. *khwọlėχ*, TV. *khuląχ*, ÉO. *χolėχ*, *χulėχ*, DO. *kōlañk*, *kōlak*, *χulaχ*, továbbá a magy. < *ú*, < *ü* nom. possessivus képzőben, melynek párja a vogul-osztják *-ñ (iñ, -ėñ)*. Mindezek azt tanusítják, hogy a szóvégi *ñ* több esetben fejlődött *ó*, *ő* (*ú*, *ü*) diphthongussá a magyarban, melynek módját alkalmasan úgy képzelhetjük, mint a fentebb idézett ÉV. *nañ* szónak tavdai megfelelőjében s mint a szóvégi *γ* általában vogul nyelvjárásokban alakúl (pl. *jäγ-* «atya» : ÉV. *jäi*ʾ, PV. *jäi*, TV. *jäu*, *jū* ; *vaγ-* «erő» : ÉV. *va'i*, KLV. *woąi*, TV. *vọu*, *vou)*. Ezen *-äγ* < *äi*, *äu* és *-aγ* < *ai̊*, *ou* változási folyamat nem történik *v* átmeneti alakkal s fölöslegesnek tartom a *fő*, *vő*, *nő* hangzóinak magyarázatánál is ezt felvennünk, mint B. teszi, ki megelőző **fêve*, **nêve*, **vêve* alakokra következtet. A *fej-*, tőalak *j*-je nem analogikus hatás, (*fê* helyett a 3. személyű *feje* részéről), mint utóbbi időben általánosan magyarázzák, hanem az eredeti *ñ*, *γ* mássalhangzó megmaradt fejleménye. A közönséges *fêmet*, *fêdet* alakok mellett már a nyelvemlékekben is szerepelnek: *feyedet* (ThewrC.), *feyedre* (JordC.) *feyednek* (ÉrsC. CornC.), *feywnk* (ÉrdyC. NyT.), sőt a nominativusi *fej* alak is előfordúl, még pedig árpádkori oklevelekben: *Ayfey* (1255), *Vlnozwfey* (1257), fluvius *Isuafey* (1272). Az eredeti nominativusi alakok ezek voltak: *fő* és *fé*, melyek egymáshoz úgy viszonylottak, mint a déli vogulban *näi* és *nou* «te», vagy magy. *nő* és *né*. E mellett az egységes tő *fej-* volt *(fejem, fejed, feje)*, mint a vogulban nom. *jäi*ʾ mellett: ÉV. *jäγėm*, *jäγėn*, *jäγä* ; de a nominativus *fő*, *fé* alakjainak hatása csakhamar megrontotta az eredetileg egységes ragozási főszerkezetet s lábra kapott a *fém*, *féd*, *feje*, mint a *szó* mellett *szóm*, *szód* e h. *szavam*, *szavad*, vagy a lozvai vogulban *jäi* mellett: *jäim*, *jäin*, *jäγä*. Később még az is tetézte a változatosságot, hogy az eredetileg csak tőkép szereplő *fej* alak nominativusi szerepre is jutott az analogia hatalmából.

Az *ő*, *é* váltakozásnak ugyanilyen alapja mutatkozik a szóközépen e szóban: s z ő r (*szér* Helt.): ÉV. *sā'ir* «lószőr», KV.

soär, soqr. Ellenben a f ő z- (*fez-* JordC.) ÉV. *pajt-*, TV. *pīt* «főzni» megfelelői után itélve előbb *féz*-nek hangozhatott, mely a *fő-, főv-* (KV. *poqj-* «főni») analogiájára nyerte *ő*-s alkatát.

Az *ő*-nek *é*-féle hangból való fejlődését világosan igazolják: s ő r e g «acipenser ssellatus»: DO. *sāraχ sārak* «cyprinus ratilus», EO: *seuri* «coregonus albula», ÉV. *sorėχ* «coregonus vimba» (l. Ethnogr. IV, 176.) | ő n hal «aspius rapax»: ÉV. *āln*, KLV. *oqln* «salmo lenoc» (u. o.).

Eredetinek tarthatjuk az *ó* hangzót ebben ó l o m, melynek párja a TV. *wōlėm* «ólom» azt mutatja, hogy a magánhangzó eredeti alkatának megőrzésére a szókezdő volt hatással. Ugyancsak eredeti lehet az *ó* az ó n szóban, melynek ÉV. *āln*, KV. *oqlėn*, TV. *qlėn* «ezüst» másaiban az elenyészett *l*-t ismerjük föl az eredeti állapot védő okának.

A B. tárgyalásába fölvett idegen szók közül iráni: *róka* (Ethn. V, 72; ugyanilyenek *mező* és *üsző*, de ezek ugor korból valók is lehetnek; l. u. o. 177) | török: *öröl-* (NyK. IX, 87; ezzel szemben Budenztől kevesebb valószinűséggel eredeti szónak magyarázva MUgSz. 856.), *erő* (NyK. XVIII, 103.), *kopó* (v. ö. oszm. *köpek* «kutya») | német: *rőt*.

5. ú, ű.

A) M a g y. *ú* = u r a l i u g o r *ū, ō* (vagy *u*-s diftongus).

	Vogul			Osztják	
Magyar	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
f ú v- (f ú)	*pūγ-*	(KLV.) *pūγ-, powγ*	*puw-*	*polt-*	*pū-, pōg-*
h ú g y (kasza-h.)	—	—	*khōńś*[1]	*χūs, χōs*	*χūs, kōs*
h ú s z	*χūs*	*khus*	*khus*	*χus*	*χūs, kōs*
l ú d	*lunt*	*lọnt*	*lōnṭ*	*lunt*	*lōnt, tunt*
n y ú g o d-	*ńūnt-*[2]	—	*ńōnt-*	—	—
n y ú l-	*ńūns-*	*ńūns-*	*ńōnś-*	—	—
s z ú	*sūr*[3]	*squ, sūr*	—	—	—
t ú l	*tūl*[4]	*tqul, tọul*	*tūl*	—	—
n y ú z-	*nujγ-*	*ńij-*	*ńōj-*	—	—
ú r	(*ātėr*	*ōtėr*	—)	*ūrt, ūr*	*ort*

[1]) «csillag». — [2]) «kipiheni magát». — [3]) KV. *squ* «szú», ÉV. *sūr* id., KV. *sūr* «bélgiliszta»; v. ö. *tūr*: magy. *tó*, TV. *tō*. — [4]) «túlról, onnan».

B) Magy. *ú* = urali ugor *u, o.*

húgy- (hugyoz-)	*χuńś-*	(PV.) *khuńś-*	*khuńś-*	*χos-*	*χos-*
húny-	*χoń-*	*khwoṇkh-*	—	*χunėmta-*	—
múl-	*mul-*	*moḷ-*	*mql-*	—	—
újj (digitus)	*tuľä*	*tqľä*	*tuľäśėm*	*lui*	*tuj, loj*
úsz-	*uj-*	(PV.) *vuj-*	*uj-*	*us-*	*ūď-*

A tőszótagbeli magyar *ú* a mennyire történetét a legközelebbi rokon nyelvek tükrében kivehetjük kezdettől fogva zárt *(u, o)* hangszínű s az esetek egy részében egyszersmind hosszú volt. A némely esetekben (pl. *húsz, túl, szú*) fölvehető *v* beolvadás hatása az *ú* keletkezésére túlesik a magyar nyelv külön történetének határán.

Különös hangfejlődést mutat az itteniekhez képest az «ärmel» jelentésű magy. újj, *ujj* melynek ÉV. *tajt*, KV. *tąjt-* (nom. *tōt* «ruhaujj») ÉO. *lét*) párjai nyomán olyan hangalakulatot várnánk, mint a magy. *máj* (ÉV. *majt*, KV. *mqit-*), vagy *mál* (ÉV. *ma'il*, KV. *mqil-*). Azt lehet föltennünk, hogy ez az *újj* analogiai hasonulás a másik *újj*-hoz egyeredetileg nyíltabb (pl. **ōjj*) hangzásból.

Az *ü* hang, bár a déli osztjákban is előfordúl, nem tekinthető az ugor nyelvek közös fejleményének. Tudvalevő, hogy a magyarban rendesen *i*-vel váltakozik s ez a hang áll vele szemben a nyű *(nyív)* és szűl- *(szíl-)* szavak megfelelőiben is; v. ö. ÉV. *ńiňk*, KV. *ńiχ* stb. (l. fönt), továbbá KV. *śiňkl-* «megfoganni (magzatról mondva; pl. *äm khąńśilėm, käχrėmt viś-khąr śiňklės* én érzem, hogy hasamban gyermek fogant meg, az orosz kifejezés szerint: «született, ребенокъ родился»). Az *i*, *ī*-hez közelálló hang t. i. *ė*, *ē* találkozik párjaként a *hűvös* és *szűz (híves, szíz)* szókban (l. fönt 181. l.), továbbá ebben: *fűt* (régi *fít*): v. ö. TV. *pėlt- (kĕr pėltäntem* печь топлью, befűtöm a kemenczét), ÉV. *pēl-* «meggyuladni» (tűzről mondva), *palt-* «tűzet rakni, gyujtani».

Sajátságosan eltérő hangmegfeleléseket tapasztalunk a következőkben: űl- *(íl)*: ÉV. *ūnl-*, KV. *vọnl-*, TV. *ōn-*; ÉO. *ōmės-*, DO. *ōms-*, *ūms-* | fű *(fív)*: ÉV. *pum*, KV. *pọm*, TV. *pum*; ÉO. *pum*, DO. *pūm pōm* | sűrű *(sírő)*: ÉV. *surä* (*s. lām* «sűrű hallevés»), KLV. *sūr*: (*sūrėś tuji* sűrűn havaz). Nem valószinű, hogy a hangrendi változás ez esetekben *ū*-ból *ü*-re közvetlenül történt s lehet-

ségesnek kell tartanunk, hogy a magyarban is megvolt valamikor a tavdai és lozvai vogulból ismeretes *ụ* (az *u* és *ü* között álló középhang), melynek hosszú alakja különösen *i*-vel diftongizálódva *(ū—ụi)* egyaránt könnyen adhatott létet az *í*-nek úgy mint az *ű*-nek.

Ugyanígy lehet fölfognunk keletkezését a magy. **tűz** szó magánhangzójának, mely ugorságszerte már hosszú hangzóval, illetőleg diphthongussal hangzik: KV. *tau̯t*, TV. *täut*, ÉO. *tut*, irtisi osztj. *tūt*, csak a szurgutiban *tūget* (Pápainál: *tuγet)*. Látnivaló, hogy itt a szóközépi mássalhangzó-elemnek nem *j*, hanem *v*-féle irányban indult meg változása s így valószinű, hogy a *tűz*-nek is elődе valamely osztják *tūt (tūt, tụit)* féle lehetett. Hasonló szó **szűk**, mely a finn *soukka* «angustus» szón kívül (MUgSz.) bizonyára összefügg az ÉV. *saw* «szükség, inség», *sawéli* «szükségben szenved, szűkölködik» szókkal (v. ö. még ÉO. *soγaś-* «arm werden, verarmen») s eredetileg bizonyára mélyhangú *(sūk)* volt. A **tűr-** (föltűrni a ruhát) igének pontosan megfelel a KLV. *toχr-* id., melynek fejlődését a magyarban szintén az előbbi szók mintája szerint képzelhetjük.

Munkácsi Bernát.

A «hajnal» szóhoz. Tulajdonképen csak Prikkel Marián «Ős vallásunk egy-két nyelvi emléke» cz. dolgozatának III. része záró jegyzetéhez (77. l.) van egynehány szavam. Prikkel ugyanis e jegyzetében Ipolyi nyomán rátér Grimm Jakab azon állítására, a mely szerint *hajnal* szavunk átkerült egyes szláv nyelvekbe és a németségbe is. Azután pedig szóról-szóra így folytatja: «Ipolyi magát a munkát, a melyben Grimm ezt állítja, nem nevezi meg, csupán a lapszámot jelzi. Több Fremdwörterbuch-ot megnéztem, de a hajnalt egyikben sem találtam. Végre is: fides penes auctorem! Grimmnek pedig elhihetjük, hogy igazat mond.» Erre csak annyi a mondani valóm, hogy a ki Ipolyi id. munkájában lapozgatni szokott, az jól ismerheti a «Magyar mythologia» szerzőjének azt az idézési módját, a melylyel «Grimm» és csupán a *lapszám* nála mindig a Grimm J. «Deutsche Mythologie»-jára, még pedig a mű második kiadására (1844) való hivatkozást jelent. Itt is e munkára történik utalás, a mit különben az idézett hely tartalmából sem volt valami nehéz kisütni. Magam is hivatkoztam különben már Grimm e helyére a «Pallas Nagy Lexikona» két czikkében is, a melyek elseje (a *Bakter*) már régebben, másodika (a *Hennil*) pedig csak a minap jelent meg. Hozzá szólt a *Hennil-hajnal* összefüggésének még mindig el nem döntött kérdéséhez Liebrecht Felix is «Zur Volkskunde» (Heilbronn, Henninger 1879.) 403. l.

Katona Lajos.

Ősvallásunk egy-két ‚nyelvi emléke'.

IV. Az ‚istennyila' név.

Munkácsi szerint szintén közös mythikus felfogás bizonyítékai a villámnak «*istennyila*» s a vele szorosan egyértelmű éjsz. vog. *tārėm-ńāl* kifejezések. A vogul ember a minden isten ősét *Numi-Tārėm-ot* vadásznak képzeli, ki a medveének szerint, midőn kedves leányát, t. i. a medvét «ezüst rudú rudas hajlékában» hátrahagyja, «húsz fogú fogas száját ím miképpen nyítja meg» :

‚Szűz emlős mellű magzatkám óh hallgass meg!
Szűz csecses mellű gyermekem óh hallgass meg!
Ezen magam alkotta aranysugarú sugaras napom fölött,
Aranyszépségű szépséges napom fölött
Nyusztfogó hét hurkos útra megyek én,
Jávorfogó hét hurkos útra állok ím én.'

S midőn vadászatáról visszatér, «csúcsa letörött sok törő vasat sok számban gyűjt össze, éle letörött sok gyilokszerszámot sok számban gyűjt össze» ‚hogy azokat új használat céljából megigazítsa'. (Ethnogr. 4: 51.)

Munkácsinak ‚nyelvi mythologikus emlékei' között könnyen észrevehetőleg ez a leggyöngébb. Vagy talán az idézte medveének-részlet bizonyít csak valamit is a *tārėm-ńāl* kifejezés meglétele mellett? Épen nem! Hiszen ebben még maga a *ńāl* (nyil) szó se kerül elé, nemhogy *tārėm-ńālról* (istennyila) történnék benne említés! A szóbeli medveénekben (l. Vog. népk. gyüjt. 3: 34—58), égiháborúról, villámlásról szó sincsen; hogyan lehetne tehát ez bizonyság a *tārėm-ńāl* (istennyila, tkp. égnyila) kifejezésnek meglétele mellett? Különben is a pogány vogul nép oly jóságos öregnek (vadásznak vagy halásznak) képzeli a maga főistenét, *Numi-Tārėm-ot*, a kiről alig is gondolható, hogy villámnyilakat tudna szórni az emberekre. Azután meg a *tārėmńāl* név nem lelhető meg sehol a vogul mythikus énekekben; legalább én egy helyt se találtam, noha az eddig megjelent népköltés-gyüjteményeket átkutattam. Pedig ha egyátalán dívik a vogulban ezen elnevezés, akkor

a mythologikus énekekben okvetetlen kellene lenni valamelyes nyomának annál is inkább, mert Munkácsi állítása szerint ősvallási képzeteken alapszik. Mindamellett nem tagadom kereken a létezését, hanem csak módfelett kétségesnek mondom az imént közlött oknál fogva.

Föltéve azonban, hogy a *tąrém-ńāl* név valósággal él a vogulban s járatos a villámnak kifejezésére, kérdés, szolgálhat-e tanubizonyságul a vogul és magyar népek eredeti mythol. felfogásának közösségére nézve? Tagadhatlanul szolgálhat, de csak abban az esetben, ha magyar egyértékese, az «*istennyila*», kétségtelen ősvallási felfogásban gyökeredzik; más különben nincsen semmi alapja s értelme a két név rokonságba állításának.

Az eddig történt nyomozások, a melyek egyébként meglehetős számmal találkoznak, mindannyian tanuskodnak az «*istennyila*» ősvallási eredete mellett. Mindazok. kik a magyarok ősvallásáról eleddig irtak, majd valamennyien megegyeznek abban, hogy a villámnak népies «*istennyila*» neve eredete szerint elválaszthatlanul összefügg a «*magyarok Istené*»-vel, a ki mennyei lakából zivatar idején mint nyilakat zúditja a földre villámait. Különösen Szabó Károly szép móddal állítja elénk ama rokonsági kapcsolatot, mely az «*istennyilá*»-t a magyarok nemzeti Istenéhez fűzi.

,A magyar, úgymond, mint kiválólag harczias nép, ki hazáját s mindenét fegyverrel kereste, fegyverrel védte, ki szántás-vetéssel nem foglalkozva, életét harczokban töltötte, vagyonát, kincseit háborúkban szerezte, örömét, dicsőségét hadjáratokban találta, istenét sem tudta máskép gondolni, mint a hadak hatalmas vezérének, a seregek urának, ki saját népét csatáiban vezérli, védi, támogatja s a nemzet ellenségeit bosszuálló fegyvereivel összetöri. Népünk a villámlásban és mennydörgésben maig is «isten nyilát» látja s ellenségét megátkozva, isten nyilával kivánja üttetni.' (Emlékezzünk régiekről. Kisebb tört. munkái I. 313.)

Azonban nem Szabó K. az első, ki e nézetet hirdeti; Toldy és Ipolyi már jóval előbb előállnak vele. Az előbbi például így nyilatkozik: ,Úgy fogák fel őt (az Istent), mint népük saját védurát, mint «*magyarok Istenét*», mely név egész mai napig jelentékeny módon él a magyar nép öntudatában. Fegyveresen képzelték őt, ki a gonoszokat nyilával ejti el; innen a villámnak népi neve mind máig «*Isten nyila*»' (Nemz. irod. tört. 1851. I, 17. l.) — Ipolyi ugyanebben a véleményben van (Magy. myth. 9. l.) s az «*istennyila*» eredetét őseink tűzimádására viszi vissza (u. o. 188.) De a legújabb kutatók is vallják e hitet: teszem Kuun Géza gr. nem rég kiadott érdemes munkájában (Relationum Hungaror. cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima, Claudiopoli 1892.) ezt irja:

,Hungari Deum sibi nationalem bellicosumque effinxerunt in tertia mythologiæ eorum epocha, quem *Magyarok Istene* nominabant, quasi

nationalem Hungarorum Deum, quem symbolo gladii et spiculi adorare iis mos erat (175. l.) .... Cælum sub duabus formis aspectibusque imaginabantur sc. 1) forma aëria: *lebegő ég* «æther», 2) forma superaëria: *menny* «cælum immobile», unde numen tonans mortales ictu fulminis terret] punitque, quam ob rem fulmen *menny-ütő-kő*, *mennykő*, vulgo *istennyila* «spiculum dei» dicitur' (173. l.).

Réthy László pedig imígyen szól: ‚A nagy ég, a főisten, melyet a vogul felfogásban egy jóságos öreg halásznak látunk rajzolva, a magyarság felfogásában harczias isteni lény alakjában jelenik meg, mely a felhők felett lakozva hatalmas nyilzáport szór a zivatarban (*Isten nyila* = villám)'. (Beöthy: Képet irod. tört. 18. l.)

Eme nyilatkozatok, mint látnivaló, egytől-egyig összevágnak az «*istennyila*» név ősvallási eredetének bizonyozásságában. A föltűnő csak az bennük, hogy ámbátor történetiróktól származnak, positiv történeti tanubizonysággal, számbavehető erősséggel egyik sincs közülök megtámogatva. Arról egészen hallgatnak idézett iróink, hogy mire alapítják következtetésüket. Vajjon miért? Nem nehéz feleletet adnunk: egyszerűen azon ok miatt, mert történeti adat nem áll rendelkezésükre állításuk megbizonyításában. De hát valami alapjuknak mégis csak kell lenni, a mire támaszkodnak! Igen kell lenni és van is; csakhogy ezen alap, a mely nem más, mint a hagyományos nemzeti hit, fölötte gyönge s dülékeny. Mert ugyan ki tudná erre támaszkodva kimutatni, kogy a villámnak «*istennyila*» nevét, mint valami sajátos nemzeti idiotismust, valóban őseinknek harczias természete hozta létre? Bárki is vállalkoznék e munkára, fáradozása nagyon valószinűleg, sőt majdnem bizonyosan kárba veszne! Az a körülmény, hogy a magyarság harczias nép volt s főkép nyillal hadakozott, semmi esetre se tekinthető elegendő okul-alapul arra, hogy a villámokat mindjárt főistenének nyilaiul fogja föl s nevezze el. Vajjon nem voltak-e más nemzetek szintoly harczratermettek, mint őseink? És vajjon csak a mi elődeink harczoltak volna nyilakkal? Bizonyára nem! Pedig e kérdések fölötte könnyen felbukkannak a kutató elméjében; és hiszem, nagyon hiszem, hogy nem tudnának rájuk megnyugtató feleletet adni, kik az «*istenyila*» kifejezés eredetét erőnek-erejével őseink harczias természetéből akarnák kimagyarázni.

Különben ne gondolja senki, hogy a villámnak Isten fegyvereként, nyilaként való appercipiálása a magyar nemzeti, vagy épen ugor felfogásnak sajátos, magában álló tulajdonsága. Korántsem. Mint a nyomban következő példák bizonyítják, közös ez más törzsbeli népekével is.

Avagy tekintsünk csak az ókor csodált népére, a görögökre: talán nem is voltak oly harczias természetűek, mint az ősmagyarok, a villámokat mégis Ζεὺς *dárdáiul, nyilaiul* fogták fel; bizonyság reá

Hesiodos, a kinek Theogoniájában a czikázó villámok mint κῆλα Διὸς μεγαλοῖο jelennek meg (V. 708.)

A latin költőknél ugyanezek szintén mint *«tela, iacula, spicula Jovis»* tűnnek elénk; ime egy pár példa:

‚At Pater omnipotens densa inter nubila *telum* contorsit' (villámmal sujtá a gőgös elisi királyt Salmoneust. Verg. Aeneid. VI. 592). ‚Iam satis terris nivis atque diræ grandinis misit Pater et rubente dextera sacras *iaculatus* arces, terruit orbem' (Horat. Carm. I. 2). ‚*Tela* reponuntur manibus fabricata Cyclopum' (Ovid. Metamorph. I. 259. v. Előzőleg 253 v. ‚Jamque erat in totas sparsurus *fulmina* terras'). ‚Arbitrium est in sua *tela* Jovi' (Ovidius) sat.

A héberben a *chēc* szó, melynek eredeti jelentése *«nyil»*, szinte használatos a villámnak jelölésére (l. Fürst—Ryssel: Hebr. und. chald. Handwörtb. 427.), ugyanígy az arab nyilat jelentő név is (l. u. o.). A szentirásban, különösen az ó-szövetségnek úgynevezett poetikus könyveiben s ezek közt legfőkép a zsoltárokban a villámok mint *Jehova nyilai* hullanak az emberekre, teszem:

‚És kibocsátá *nyilait* s elszéleszté őket: a villámokat megsokasította és megzavará őket (17. zs. 15. v.). Nagy volt a vizek zúgása; szózatot adtak a felhők: mert *nyilaid* átmentek (76. zs. 18. v.). Tündököltesd a villámlást és szórd széjjel őket: bocsásd ki *nyilaidat* s zavard meg őket (143. zs. 6. v.). A nap és hold megállanak hajlékukban; a te *nyilaid* fényében mennek ők és villogó dárdád fényénél (Habac. 3. r. 11. v.). És az Úr Isten feltünik felettük és kipattan az ő *nyila*' (Zach. 9. r. 14. v.)

Határozottan a biblia hatásának kell betudnunk, hogy a középkori latinságban is megfészkelte magát a villámnak *«sagitta Dei»* elnevezése. Bizonyságul Du Cange-ban a következő három példát találjuk (VI. 23.):

‚Tonitrua maxima fuerunt cum pluvia magna in civitate Parmæ et in quattuor locis *sagitta* de coelo percussit (Chron. Parmense ann. 1292 tom. 9. col. 825). In vigilia B. Johannis Baptistæ in hora vesperarum tonitruum, et *sagitta* de coelo percussit in turre communis Parmæ (ibid. ad. ann. 1299 col. 840). Tres de coelo ceciderunt *sagittæ*: prima super campanile S. Pauli, secunda super campanile S. Petri tertia super capella Domini.' (Acta S. Rom. tom. 2, pag. 103.)

Sandersnél (Wörterbuch der. deutsch. Sprache 2 a. 527.) erre a kitételre akadunk: ‚Man entgeht des blitzes *pfeilen*, doch den pfeilen Amors nicht' (Boie—Matthison a. 8., 153.); de itten a *pfeil* minden valószinűség szerint csak a szójáték miatt van alkalmazva a villámra. Mindamellett nem lehetetlen, hogy a népnyelv a németségben is használja e czélra.

A szláv mythologiában tudvalevőleg *Perun v. Parom* a villámlás és menydörgés istene, a kinek nevét közönségesen alkalmazzák

a menydörgésnek és villámlásnak kifejezésére is (Miklosich: Wörtb. 244.); mondják pl. *parom do ťeba*: «villám, mennykő (üssön) beléd!» E mellett a villámnak népies neve: *Paromova (Perunova) strêla: P nyila*; káromkodó forma: *Sto bohoj, sto strêl*: «száz isten, száz nyila!» (Ipolyi: Magy. myth. 10.) Látható ebből, hogy a szláv népies felfogás is *Isten nyilainak* tartja a villámokat.

De vessünk egy pillantást a rokon finn népre. A villámok ezeknél is *Ukon nuoli* (U. nyilai), *Jumalan nuoli* (: Isten nyilai). Tanuságul lehet reá a Kalevala 33. rúnójának ez a helye (263—270.): ‚Szćla Ilmár neje ígyen: Oh Felséges Ukkó isten! ajazd fel a legjobb *nyilad*, vedd elő legkülönb íjjad s réznyilvesszőt illeszsz arra, te lángoló kézijadra; *tüzes nyilad* jól helyezd el, réz vesszejét gyorsan lődd el sat.' (Barna fordítása 224. l.) Ukkó teljesíti a kérelmet, csakhogy magát a kérőt sújtja le villámával. Vagy például a 14 rúnóban Lemmikäinen kéri Ukkót, hogy legyen segítségére s öntsön *nyilzáport* az égből a gonosz Hiisi lovára. ‚Erre Ukkó főalkotó, isten felhők felett lakó *villámait* cikáztatá, égfedelét meghasgatá'. (313—315. Barna 80.) A finn ember, ha ellensége vesztét kivánja, Castrén szerint ilyen átkot mond rája: Verjen meg a tüzes *istennyila!*' (Csengery: A magyarok ősvallásáról. Tanulmányai I. 81.)

E sor bizonyára még nem teljes. Ha tovább kutatnánk, alkalmasint meglelnők a villámnak Isten nyilául való felfogását más népeknél is; azonban ennyi is elegendő ama hagyományos hit alaptalan voltának kitüntetésére, mely az «*istennyila*» elnevezést ősmagyar vagy akár ugor sajátságnak hirdeti uton-utfélen. Ime világos példák tanusítják, hogy indogermán nyelvekben is él-virágozik. Ha többet nem is, annyit kétségtelenül bizonyít e körülmény, hogy a szóbeli apperceptio nem egy vagy két nép sajátos tulajdonsága, hanem közönséges jelenség a nyelvek körében. Az már aztán megint más kérdés, vajjon a vallási felfogásban bírja-e alapját, vagy valamely egyéb okban, teszem fel az illető népek harczias természetében. Mindenesetre érdekes s érdemes dolog volna kihüvelyezni a teremtő alapokot; annyi azonban bizonyos, hogy nem csekély fáradsággal járó munka volna, mert nem csupán nyelvészeti, hanem psychologiai problemákat is rejt magában. A közlött összehasonlításra támaszkodva annyit bátran állíthatunk, hogy legtöbb valószinüség szerint a vallást illeti meg a fő-fő rész megalkotásaért.

Hogy az «*istennyila*» nevet nem az őshazából hozták magukkal elődeink, biztosra vehető. Ez az állítás ugyan első tekintetre kissé merésznek tetszik, de nem lesz az, ha meghányjuk-vetjük támogató erősségeit. Népünk tudvalevőleg gyakorta él e kifejezéssel, midőn ünnepiesebb kedvében a villámnak járását valamelyik ellenesére akarja irányíttatni. Ismert szólásmódok: ‚*Istennyila*

üsse meg, verje meg, járja meg, csapjon bele, szántsa meg a hátát, hányja ki stb.; belejár az *istennyila* (Erdélyi: Népdalok 2:304.); az *istennyila* is csak mellette csap le; az *istennyila* se árt neki; mi az *istennyila?*; hasonlatok: tüzes, hegyes, mint az *istennyila;* úgy jár a fara, mint az «*istennyila*»' (= gyorsan Erd. Közmond. 129. l.) sat. Ezekből s egyéb példákból megtetszik, hogy az «*istennyila*» mint népies kifejezés eléggé járatos nyelvünkben. A nép körében való emez elterjedtsége pedig kétségtelenül bizonyítja, hogy nem a jelen korban termett, hanem régebbi idő szülötte. Nyelvemlékeinket vizsgálva mindamellett azt tapasztaljuk, hogy kora nem igen eshetik messze tőlünk, mert a legrégibb források, melyekben előkerül (Madarász Márton: Vasárnapi evangeliumokból való szent elmélkedések és Tofeus Mihály: A sz. zsoltárok resolutiója) a 17. századból valók. E jelenség természetesen nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy egy vagy két, sőt akár három századdal előbb is ismeretes volt nyelvünkben. A Ny. Sz. mindössze négy példát tud felhozni reá a regiségből, melyek közül a két első vallási munkából való.

Ezzel a körülménynyel kapcsolatban tovább mehetünk egy lépéssel s kimondhatjuk, hogy, az «*istennyila*» *nemcsak hogy nem ősmagyar idiotismus, de nem is magyar elme szüleménye, mert minden valószinüség szerint idegen földről, a szentirásból plántálódott át hozzánk.*

Általán tudott dolog, hogy a biblia minden kereszténységre tért nép nyelvére volt több-kevesebb hatással. E hatás pedig nem csupán a grammatikára terjedt ki, hanem a szókincsre is. Saját nyelvünkben is nem egy szentirási kifejezés nyert polgárjogot. S ez a jelenség könnyen érthető; hiszen a régi időben tagadhatlanul a biblia volt legforgatottabb, fönt-alant egyaránt ismert könyve a világnak, melynek műszavai, kitételei a sokszoros olvasás folytán bizonyára hamarosan kelendőkké váltak. E mellett papjaink szóval és irásban szintén hathatósan közreműködtek az elterjesztésükön.

A szentirásnak legolvasottabb része pedig, mint mindenütt, úgy nálunk is a zsoltárok-könyve volt. Szembeötlőleg bizonyítja ezt az a körülmény, hogy többszörös fordításukat találjuk a régiségben, nevezetesen az Apor, Döbrentei, Festetich, Kulcsár codexekben s egyéb helyeken is. Már pedig a zsoltárok, mint a fönnebb idéztük példák igazolják, nem egyszer hirdetik a villámokat *Isten nyilainak;* s ezen felfogást gyakori olvasásuk és éneklésük vajmi könynyen átolthatta s meggyökereztethette a magyar nyelvben szintúgy, mint a középkori latinságban. Számottevő tanuságtétel e mellett az a jelenség, hogy az «*istennyila*» név említett zsoltárfordításainkon kívül legkorábban vallási művekben kerül elő a régiségben. Nem hagyható továbbá figyelmen kívül az sem, hogy

a zsoltárokat költőink gyakran feldolgozták énekeknek, főkép a protestantizmus elterjdésével, a mely felekezet tudvalevőleg rendes templomi énekekül használja őket. Hogy azután eme feldolgozásokban az eredeti kifejezések nagy részét megtartották, magától érthető dolog. A nép pedig, mely naponta énekelte, vagy hallotta a szószékről és olvasta a fordításokban s egyéb vallási munkákban, lassadján elszokta, megtanulta a főbb typikus kitételeket, melyeket eszmekörébe könnyen beleilleszthetett. Ezen az úton-módon vált az *«istennyila»* is több más bibliai kifejezéssel egyetemben nyelvünk tulajdonává.

Már most, ha az *«istennyila»* eredete a szentirásban sarkallik, világos, hogy sem alapja sem értelme a finn *Jumalan nuoli* vagy akár a föltett vogul *tąrėm-ńāl* névvel való kapcsolatbaejtésének. Én különben abban a véleményben vagyok, hogy a finn *jumalannuoli*-t is a szentirás hatása hozta létre. A kereszténységnek s vele a bibliának hatása a Kalevalára félreismerhetlen és le nem tagadható. *Ukko* alakja a keresztények Istenének több tulajdonságát egyesíti magában; sőt a Kalevala utolsó rúnója olyannyira keresztény szellemű, hogy Máriáról és Krisztusról zengedez. Épen nem lehetetlen tehát, hogy *Ukko nyilai* is (= a villámok) Jehova hasonló fegyverszereinek képmására alakultak meg a finnek képzeletében.

Mint czikkelyem elején kifejtettem, a *tąrėm-ńāl* meglételét kétségesnek tartom a vogulban; de ha mégis megvan, úgy gondolom, eredete ugyanoda mehet vissza, a hova magyar és finn társáé, t. i. a kereszténység hatására. Megemlíthetem itt Hunfalvynak egy tévedését is, hogy t. i. a *«villám»* fogalmának jelölésére használt vogul *sali (salė, säli)* szónak *«szeg, nyil»* etymont tulajdonított (Vog. föld és nép 19.) s a magyar *«istennyila»* egyértékesének akarta feltüntetni; pedig nyilvánvaló, hogy ez a *sali* «blitzen» igével függ össze, a mely a magy. *salyog, csillog*, finn *selkeä, selkiä*, lapp *čälget, čälges*, votj, *čelekt-, čelekjal-* stb. szavakkal rokon. (MUg. Szót. 368.) H. hibája különben Kuun Gezára is átragadt. (l. idézett műve 173.)

Az *«istennyila»* eredetének tisztázásával önként fölmerül bennünk az a kérdés, mit tartsunk a *«magyarok nemzeti Istené»*-ről, a kinek a hagyományos nézet legsajátosabb tulajdonsága gyanánt szokta emlegetni, hogy égiháború alkalmával villámait ,mint hatalmas nyilzáport' szórja mennyei lakából! Ez a kérdés nem vág ugyan szorosan tárgyunkhoz, de tagadhatlan közeli érintkezésben van vele, azért lehető rövidséggel igyekszünk reá megfelelni.

Azon eredmény alapján, a melyet ősvallásunkról eddig főleg a nyelvészet támogatásával kiderítettünk, annyit határozottan állíthatunk, hogy eleink nem voltak igazában egy Istent imádók, a mint krónikásaink rájuk akarják bizonyítani; de nem is voltak

szoros értelemben vett polytheisták; hanem alkalmasint közben tartottak a két szélsőség között. Nagyon valószinű, hogy nem voltak egy fő isteni lénynek ismerete nélkül, de hogy ennek eszméje olyannyira határozott és kidomborodott volt volna hitükben, mint a milyennek régi történetíróink s részben még a korunk, beliek is fel igyekeznek tüntetni, semmi esetre se fogadhatjuk el. Kétségtelen, hogy imádtak, tiszteltek megszemélyesített természeti jelenségeket, valamint különféle szellemeket, geniusokat is. Voltak bálványaik is.

Az újabb vizsgálat emez eredményével merően szembeszáll az a kép, a melyet pogány őseink vallásáról krónikásainkból, főkép Anonymusból, a Bécsi és Budai krónikákból és Thuróczyból állíthatunk össze. Ezen kép értelmében a honfoglaló magyarok az egy igaz Istennek oly teljes tudatában voltak, mint akár a kereszténység; egy Istent imádtak, ki nemzeti pártfogó Istenük volt és mindenütt mellettük állott a harczok közepette,. buzdította, erősítette, győzelemről-győzelemre vezette őket; Álmos és Árpád választott emberei, a kiket azon czéllal rendelt vezérekül, hogy kedvelte magyarjait elvezessék az igéretföldjére, Attila örökébe. Szemmelláthatólag egészen más e kép, mint az előbben közlött; mindamellett nem valami nagy sor eltalálnunk, melyikük felel meg jobban a valónak.

Krónikáinkat tudvalevőleg papi emberek írták, a kikben a hazafias érzelem lángja semmivel se lobogott alacsonyabban, mint a vallásos buzgalomé. E derék emberek minden igyekezetükkel rajta voltak, hogy az ősök vitézi tetteit, hazafoglalását mentől szebbnek, mentől dicsőbbnek rajzolják az utókor elé. És feladatuknak megoldása nem is került nagy fáradságba. Tudákosságuk nem engedte, hogy a parasztság csacska énekeire támaszkodjanak (bár úgy lopva ezekből is csentek egyet-mást), hanem a *bibliához* űztesarkallta őket, a melyből Jehova választott népének, az izraelitáknak ragyogó példája tündökölt feléjük; Jehova vezérli a zsidókat kiválasztott embereivel, Mózessel és Józsuéval a nekik megigérte, tejjel-mézzel folyó Kánaán földére. Védi, oltalmazza, segíti őket minden léptükön. Midőn Mózes, a kirendelt vezér, az örökségül igért országnak határán vétke miatt sírba száll, Józsuét állítja élükre, hogy a foglalás nagy művét akarata szerint végrehajtsa.

Olvassa el bárki figyelmesen Anonymust és társait, alig hiszem, hogy észre nem veszi, mily nagy a hasonlóság a zsidó népnek Kánaánba való vezérlése s a magyaroknak honfoglaló hadjárata között. Jáfet ivadékainak, a magyaroknak Istene épen olyan viszonyban áll választott népével, mint Jehova az izraelitákkal.

Mindkettő kijelöli népének a birtoklandó hazát: ez Kánaánt, amaz Pannóniát; s egyformán vezetik, védik, segítik őket. A zsidó Jehova Mózest teszi vezérnek, a kinek hivatása azonban csak Kánaán ha-

táráig tart, mert a halál itt bűneért sírba dönti őt (Dixit Dominus ad Moysen; Hæc est terra, pro qua iuravi Abraham, Isaac et Jacob dicens: Semini tuo dabo eam. Vidisti eam oculis tuis et *non transibis ad illam*. Deut. 24, 4) : a magyar Jehova Álmost választja ki ugyanerre a feladatra, a ki szintúgy, mint Mózes csak az igéretföldjének széléig, Munkácsig vezeti nemzetét s azután csakhamar életét veszti ; a Budai krónika megjegyzése szerint ugyanis: ‚Huius (sc. Arpad) pater, Almus in patria Erdeleu occisus est, *non enim potuit in Pannoniam introire*‘ (39), vagy mint Bonfinius még jellemzőbben mondja : ‚*Almus Pannoniam, veluti promissionis terram intrare non potiut*, in Transsylvania namque cæsus est‘ (Dec. prim. I, 9). Mózes hivatalát a bibliában Józsue nyeri el, a ki Jehova akarata szerint fényes harczi diadalmakkal elfoglalja Jákob örökségét s felosztja nemzete tizenkét törzse között: a magyarok Istene Árpádra bízza a honfoglalás befejezését: s ez a felső utasítás értelmében be is tölti szerepét, mert derekas harczokban visszavívja Attila hagyományát s igazsággal kirészeli népe' törzseinek. Ilyformán ‚bene *impleuit Deus*, mint Anonymus írja (10 b.), in Almo duce et filio suo Arpad *propheciam*, quam cecinit Moyses propheta a filiis Izrael: Et locus, quem calcauerit pes uester, uester erit‘ (v. ö. Omnem locum, quem calcaverit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Moysi. Jos. 1, 3), vagy Thuróczy szavai szerint: ‚*Retradidit autem Dominus Hungaris Pannoniam*, sicut tradiderat filiis Izrael tempore Moysi Sehon, regem Amorhaeorum et Ogh regem Basan et omnia regna eorum in hereditatem‘ (II. 3. v. ö. Percussit gentes multas et occidit reges fortes: Sehon, regem Amorrhæorum et Ogh regem Basan et dedit terram eorum hereditatem, hereditatem Israel servo suo. 134. zs. 10—12. vv.). Ide vehető Anonymusnak eme szinte bibliai ízű nyilatkozata is: ‚*Deus enim*, cuius misericordia præuia erat, *tradidit duci Arpad et suis militibus inimicos eorum et per manus suas labores populorum possederunt*‘ (20 b. v. ö. Dedit illis regiones gentium et labores populorum possederunt. 104. zs. 43. v.).

E rövid összehasonlítás, azt hiszem, elég világosan mutatja, hogy krónikásaink munkáján a szentirás hatása lépten-nyomon megtetszik: *Őseink nemzeti Istene Jehovának, Álmos vezérük Mózesnek, Árpád Józsuénak, a hazafoglalás dicső munkája Izrael népe Kánaánba vonulásának képmása náluk.* Ez a jelensége, melyre historikusaink nem igen vetettek s vetnek szemügyet, nagyon is számottevő tényező a krónikások helyes megitélésében.

Ilyformán teljesen biztosra vehetjük, hogy *a magyarság nemzeti Istenének eszméje nem az őshazából származott hozzánk, hanem a szentirásban gyökeredzik szintúgy, mint az «istennyila» kifejezés is. A «magyarok Istene» nem egyéb, mint a zsidók Jehovájának pap-krónikásainktól alkotott képmása,* a mely idő folytán, főkép a 16. században, midőn bibliai költőink a hazánk vesztére törő harczok zajában nemzetünk sorsát a választott zsidó nép küzdelmeivel hasonlítgatták össze, mind jobban és jobban kifejlődött s belehatolt a magyarság köztudatába.

Ne ringassuk tehát magunkat, nemzeti hiúságunknak hódolva,

ama patriarhális, szivet-lelket csiklandó csalfa hitben, hogy akár a magyarok nemzeti Istenének eszméje, akár pedig a villámnak Isten nyilaként való felfogása s elnevezése ősvallásunkból maradt reánk.

V. A ‚teremt' szó.

Ez az utolsó «ősvallási kifejezés». ‚A teremtés fogalmára, mondja Munkácsi, a vogulban egyik legjáratosabb kifejezés: *tāräti* «*bocsát, ereszt*» pl. *ēlem-χqlès ūnlėnė mā tārätuñkwė ti tārėmtäslėn*: az ember lakó földet *megteremteni ím megteremtetted* tdk. *bocsátani ím bocsátottad* | *am Paräp-nāj āñkw tāräte'im*: én Paräp-asszony anyát (ily nevű hegyet) *bocsátok* (azaz: *teremtek*). Hogy miként vált a «*bocsátást*» jelentő ige a «*teremtés*» értelmének hordozójává, teljes világossággal (!) kiderül a részletesebb teremtési leirásokból, melyekből azt látjuk, hogy *Numi-Tqrėm* ősisten a földet és jelenségeit nem puszta szavával ex nihilo alkotja, hanem azokat mennyei lakából alábocsátja, még pedig rendesen igen nehézkes módon: kötelekkel vagy hágcsón... A vog. *tārät-*, momentán *tārėmt*-képzésével alakilag és jelentésben pontosan egyezik a magyar *teremt-*, s midőn a kifejezés ennyire azonos, nem kell-e a bennük rejlő alapfelfogást is azonosaknak tartanunk?!' (Ethnogr. 4 : 53—54 l.)

Bármennyire tetszetes látszatra Munkácsi emez utolsó egyeztetése, mindamellett tévedésen alapulónak s el nem fogadhatónak kell kijelentenünk. Okoskodásával szemben előre is határozottan állíthatjuk, hogy 1. a vog. *tārät-*, *tārėmt-* ige nem mythologikus kifejezés s nem jelent soha annyit, mint «*teremteni*», hanem tisztán csak «*ereszteni, bocsátani*», 2. ha még mythikus elnevezés volna, se lehetne a *teremt*-igét vele rokonságba állítani.

Eleve megjegyezhetjük, hogy más dolog teremteni valamit (= semmiből vagy már meglevő dologból létrehozni) és más a már kész teremtményt mennyből alábocsátani. M. tévedése épen azon fordul meg, hogy az utóbbi miveletet is teremtésnek veszi.

Lássuk különben, miként megy a vogul mythologiában végbe a teremtés. A *Xul'-qtėr mōjt* (ördögfejedelem regéje) szerint: *mā ūntaχtnė eli-pqalt viti' tqrmi' akwän χqmitaχtėm ālsei'* (Vog. népk. gy. I. 151.) vagyis: «mielőtt a föld megteremtődött, a víz és ég egymásra borulva födték egymást». Magát a föld létrehozását illetőleg meglehetős zavart találunk a teremtés regéiben; némelyhol *Numi-Tqrom* bocsát le (*tāräti*) az égből egy darabkát, a mely azután rövid idő̋n megnövekszik; másutt meg úgy buktatja ki a tenger mélységéből valamelyik küldöttével. Egészen világos, hogy a föld mind a két esetben már eleve készen van, s az énekek csupán arról szólnak, miként teszi *Numi-Tārėm* az emberek s

állatok számára lakhatóvá; magáról a létrehozás actusáról legtöbbször hallgatnak. Midőn tehát a *Mā χul'item mōjt*-ban (a föld vízből való előbuktatásának regéjében) ezt olvassuk: *Numi-Tᶐrėm jäγän au kwol jänit jelpiñ mā-lᶐmtėl tārätawė* (Vog. népk. gy. I. 135.), azaz «N—T. atya háznagyságú szent földdarabot *bocsátott alá*», tisztában lehetünk azzal, hogy itten valójában nem teremtésről van szó, hanem a már megteremtett föld égből való leeresztéséről. Épen nem lehetne e kitételt pl. igy fordítanunk: «N—T. atya háznagyságú földet *teremtett*».

A hol igazán teremtésről történik említés, ott sehol se találjuk, hogy a *tārät*- vagy *tārėmt*- igealakkal fejeznék ki; teszem az «ember teremtésének regéjé»-ben *Numi-Tᶐrėm* e szavakkal küldi testvérét *Joli-Tᶐrėm*-ot «az ember korabeli világ» létrehozására: *Nañ jäγ'—āγi, añ joli mānė va'ilėn, ēlėm-χᶐlės jisiñ tᶐrėm, ēlėm-χᶐlės nᶐtiñ tārėm sāñkėmtañkwė ēri!* (Vog. népk. gy. I. 128.): «Te testvér (nőtestvér), most szállj le az alant levő földre, az ember korabeli világot, az emberidejebeli világot kell *megteremteni!*» Minthogy pedig *Joli-Tᶐrėm* nem tudja miből s hogyan hozza létre az embert, ezzel a kérelemmel küldi fel követét bátyjához: *Numi-Tᶐrėm jä'i-pīkwė! añ ēlėm-χᶐlės ūnlėnė sᶐwiñ mā ti ūnttäslėn, posiñi' ti vāräslėn: añ ēlėm-χᶐlės χuml'ė sāñkėmtañkwė?* (u. o. 129.): «N—T. bátyácska! az ember lakó kérges földet most már *megteremtetted*, világossá tetted: de hát az embert hogyan kell *megteremteni?*» A követ alászállta után: *Numi-Tᶐrėm χumiänä ēlėm-χalės-χuri vāruñkwė kētitä* (u. o. 130.): «N—T. elküldi embereit, hogy *csinálják* (földi) emberalakokat», a melyekbe azután *Joli-Tᶐrėm* életet lehel s munkája elvégzését e szavakkal adja tudtára *N-Tᶐrėmnak: Jᶐutä vūγėm sāt χumin sāñkämtėnė ti sāñkėmtäslėm* (u. o. 132.). «Íjja fogott hét férfiadat *megteremteni* ím *megteremtettem*».

Eme példánkban, mint látnivaló, valóságos teremtésről, megalkotásról van szó, a melynek jelölésére azonban épen nem használják a teremtésnek Munkácsi szerint sajátos *tārät-*, *tārėmt-* kifejezőjét, hanem a *sāñkėmt*-igét. De még számos ily példát lehetne idéznünk, melyek határozottan tanusítják állításunknak igaz voltát.

Hogy Munkácsi a *tārät*-et ősvallási kifejezéssé tenni igyekvő buzgalmában szembeötlően téved, saját felhozta példájával is megbizonyíthatjuk, a mely így hangzik: *Am Paräp-nāj āñkw tārāte'im*: «Én Paräp-asszony anyát *bocsátok*», azaz M. szerint: «*teremtek*» (tehát *tārāte'im* = *teremtek*). Hogy itt a *tārāte'im* formának teremtésre való értelmezése nyilvánvaló hiba, bizonyítja ugyane mondásnak teljesebb alakja: *Am Sāt-ur āñkw sāñkėmte'im, Paräp-nāj āñkw tārāte'im* (Vog. népk. gy. I. 80.), vagyis: «Én Hét-hegy anyát *teremtek*, Paräp-asszony anyát *bocsátok* alá». Mivel Paräp-asszony egy a Hét-hegygyel, világos, hogy a kitételnek helyes értelme ez: Én Paräp-asszonyt (hegyet) *teremtek s azután lebocsátom őt*; tehát

a sajátlagos teremtés kifejezője itt is a *säñkėmt*-ige, míg a *tārät*-csak a már megteremtett Paräp-asszony földre való *leeresztését* fejezi ki.

Íme egy más, szinte számottevő bizonyság Munkácsi tévedésének igazolására! *Numi-Tārėm a Xul'-āter mōjt*-ban így gondolkodik magában: *Mat-ūrėl mā voss ünttėnum, mat-ūrėl mā nāṅχ voss joχttėnum* (Vog. népk. gy. I. 160.) «Valami módon hadd *teremtek* földet, valami módon hadd *hozok fel* földet (t. i. a vízből)!» *Xul'-ātėr*-t felszólítja, hogy álljon hozzá társul: *Nañ am apšim voss ālėn, mēnki akwät mā voss ünttėnūmēn!* (u. o.): «Légy te az én öcsém! *teremtsünk* ketten földet! Ez imígyen válaszol: *Am Numi-Tārėm, man qśmarėl nāñėn mā nāñχ joχtte'im?* (u. o.): «Én N—T. micsoda ügyességgel *hozhatok fel* neked földet (a vízből)?» N—T. biztatja őt, hogy merüljön alá a tenger fenekére s hozzon fel onnan földet. *X-ā*. kétszer lebukik, de lélekzete kifogyván, üresen kell felszinre szállnia; harmadszor végül leér a tenger fenekére és *supän sėi vis, Numi-Tārėm āśuwnė nāñχ tātėstä* (u. o. 161.): «homokot vett a szájába s *felhozta* N—T. atyánknak». Erre azután: *Numi-Tārmi Xul'-ātėri' mā üntuñkwė patsi'* (u. o.): «N—T. és *X-ā*. el kezdték a földet *teremteni*.

A teremtésnek tulajdon kifejezése itten, mint látnivaló, az *üntt*-ige, mely eredete szerint összefügg a vog. K. *ünl-* «*sitzen, ülni*» igével s etymonja: «*setzen, hinsetzen*», a melyből később az «*aufbauen, schaffen*» jelentés fejlődött ki. De ugyanebben a példában a tenger mélységéből hoznak fel egy kis rész földet (v. ö. *man qśmarėl nañėn mā nāñχ joχttė'im?*» «micsoda ügyességgel *hozhatok* fel neked földet?» vagy: *sėi....... nāñχ tātėstä:* «a homokot.... *felhozta*»), a melyből azután a kontinens sajátlag megteremtődik. Már most a milyen jogon Munkácsi a *tāräti* «*bocsát, ereszt*» igét ősvallási kifejezésnek mondja csupán azért, mert néhol *Numi-Tārom* úgy bocsát le az égből egy-egy darabka földet, melyből a kontinens utóbb megalakul: epen ily jogon a *nāñχ joχtti* «*felhozza*», *nāñχ tātestä* «*felhozta*» kifejezéseket is mythologikusoknak állíthatjuk, mert az előttünk levő rege szerint a tengerből hozzák fel a kontinens teremtésére anyagul szolgáló homokot (földet). Nyilvánvaló, hogy mind a két állítás alaptalan s könnyen nagy tévedésbe visz.

Ha a *tāräti*, megjegyezhetjük még, eredetileg csakugyan a teremtéssel függne egybe, akkor vallási művekben bizonyára használatos volna «*creat*» értelemmel. Az eredeti pogány vallás kifejezéseit ugyanis tudvalevőleg a kereszténység jó részben elfogadta s megtartotta, mondhatni, mind megannyi népnél. *Numi-Tārėm* (a személyesített ég) például a keresztény voguloknál is jelöli az Istent; de már *tārät-*, *tārėmt-* igét épen nem használják soha a teremtés kifejezésére, hanem csak a rendes «*bocsát, ereszt*» jelentéssel. Így

teszem Márk evangeliumának vogul fordításában ezt találjuk (Ny. K. 10: 228.) *Jestli taretaganim tanin juj tetal, paštìmtat ľonkt* (8, 3.): «Ha *eleresztem* őket haza éhen, elerőtlenednek az úton» : vagy (Ny. K. 10: 253.) : *N'urine erin ištobi am taretalim nanane judejskij naerme?* (15, 9.): «Akarjátok-e vajjon, hogy *elereszszem* a zsidó királyt?» A hol pedig teremtésről van szó, ott egészen más kifejezéseket találunk, pl. (Ny. K. 10: 235.): *Panketat že telim ašne, humme i neme joltsa tinin Torim* (10, 6.) : «Ab initio *creaturae* masculum et feminam *fecit (creavit)* eos Deus» (Vulgata). Itten tehát a «*creat*» értelem a *jolt*-igével van kifejezve, míg a «*creatura*» egyértékese *telim aš* (v. ö. *Tonätėl mō tēlimišt, vit' telėmišt tēlėm tuššėp tärimė sqorläχw nqostė*: «Azzal a föld *teremtésekor*, víz *teremtésekor termett* álló fenyőt vagdalni kezdte. Vog. népk. gy. II. 237. *Ājkä, kwol-sistė akw' jiv-saw tēlėm*: «Öreg, a ház mögött valami cserje *termett*! Vog. népk. gy. I. 3. sat.).

A közlött erősségek alapján tehát bizton-bátran kimondhatjuk: a *tārät-, tārėmt-* nemcsak hogy nem ‚legjáratosabb kifejezés' a teremtés fogalmára, hanem egyátalán nincs is vele semmi származási kapcsolatban. Rendes vogul kifejezések a teremtésre: *sāñkėmti, ūntti, tėlti* sat. de soha *tāräti v. tārėmti;* ezt csak akkor használják a myth. énekek, mikor arról szólnak, hogy *Numi-Tqrėm* valamely már megteremtett dolgot lebocsát *(tāräti)* az alsó világra.

Föltéve azonban — bárha meg nem engedve — hogy a *tārät-, tārėmt-* valósággal a teremtés kifejezője, a magyar *teremt-* «*procreat, producit*» ige mindamellett semmi áron sem állítható vele rokonságba. Maga Hunfalvy is, a ki ülönben szintén belebonyolódik abba a hibába, hogy *tārät*-et teremtésre magyarázza, bizonyságot tesz állításom igaz volta mellett. ‚Ha úgymond (Vog. f. és n. 117.), a *táre, táremlém, táretém* szók eredeti jelentését kutatjuk, nem a *terem,* hanem más magyar szóban találjuk megfelelőjüket. *Táre* azt teszi: (keresztül) ér, *táres*: az ér, mintegy a mi a testen keresztül ér; innen *táremli*: érik, beéri; evvel van az *ered, ereszt* egybeköttetésben s a vogul *táretém* valóban: *ereszteh*? Abban ugyan téved Hunfalvy, hogy a *tārės* «ader, wurzel» szót a *tāräti* rokonának mondja, de annyiban tagadhatatlanul igaza van, hogy a magy. *terem-, teremt*-ige eredete szerint minden látszatos egyezés daczára se tartozik össze a *tārät-, tārėmt-* szóalakokkal.

A *tārät-, tārėmt*-ige értelme: «*lassen, gehen lassen, herablassen*». Magától értődő dolog, hogy e jelentést a causativ képzés segíti benne kifejezni szintúgy, mint a magy. *ereszt-*, vagy a finn *päästä-*; igeformákban (l. MUg. Szót. 794.). E szerint a *tārä- (ug.* $t_{\dot{s}}r_{\dot{s}}$*-)* alapigének: «*procedere, progredi ; fortgehen, abgehen ; távozni, (el) menni, eredni*» a jelentése. Ezzel szemben a *terem-, teremt*-beli *ter-* alapige egy $t_{\dot{s}}gr$- «*ziehen*; húzni» ősugor igealakra megy vissza

(l. MUg. Szót. 210.), a melynek értelme szembeszökőleg teljes-tökéletes ellentéte a *tärä*-énak. Kiegyenlítésről szó sem lehet köztük, mert egészen nyilvánvaló, hogy a *tärät-*, *tärämt*-nak «lassen, gehen lassen, herablassen» a jelentése, míg a magy. *teremt-* «proferre, producere, procreare; hervorbringen» s azután «erschaffen» értelmű. A «*húzás*» és az «*eresztés*» olyannyira ellentétes két fogalom, hogy semmiféle rokonság se képzelhető közöttük.

Budenz a *tarä-*, *tärät-*, *tärėmt-* formákkal a magy. *ered-*, *ereszt* igealakokat köti rokonságba (MUg. Szót. 794.) még pedig egészen helyesen; mert hiszen a jelentésük teljesen egybevágó s alakbeli rokonságuk is könnyen kimutatható (az *ered-* eredetibb *tered*-alakra megy vissza, a szókezdő *t* lekopását illetőleg vö. vog. *täñėr* : magy. *egér*, vog. *tul'ė* : magy. *új*, vog. *tē-* : magy. *ev-* [eszik], vog. *ti*, *t'i* : magy. *ez* sat.). Látható ebből, hogy az *ered-* *ereszt*-formák épen nem mellékalakjai a *terem-*, *teremt* nek, mint Munkácsi állítja (Ethnogr. 4 : 54.) s nincsen legcsekélyebb atyafiság se köztük.

A *teremt*-ige tehát tisztán nyelvészeti ok miatt se köthető rokonsági kapcsolatba a *tärät-*, *tärėmt-* igeformákkal.

Rövidre fogva fejtegetésem eredményét, a felsoroltam mythol. és nyelvészeti erősségek alapján e szerint, azt hiszem, joggal s kereken kimondhatom, hogy a *vog. tärät-*, *tärėmt-ige nem mythikus kifejezés; de még ha az volna, se lehetne a magy. teremt szóalakot vele egyeztetni, mert az etymonjuk merőben ellentétes.*

R. Prikkel Marián.

A Magyar Határozók. Simonyi Zsigmondnak e részletes mondattani munkája most készült el teljesen. Most jelent meg a második kötet második fele (első fele 1892-ben). Az egész II. kötet 8-rétű 464 lapra terjed. Ebből 288 lap a névutók használatát tárgyalja (a ragoké az I. kötetben van), 40 lap a határozó igeneveket (az infinitivus határozói használatát, továbbá a *-va ve*, *-ván vén*, *-vást vést* és *-atta ette* végű igenevekét), 41 lap a határozó szókat (helyh., időh., állapoth., végh., módh., okh. szókat). Azután következik hat lapon egy egészen rövid «rendszeres áttekintés». Ez egyrészt azért van oly rövidre fogva, mert a két-kötetes munka máris igen terjedelmesre nőtt; másrészt, mert amúgy is okvetlen szükséges volt a részletes tárgymutató (18 lap) és szómutató (62 lap). Ezt a kettőt *Kalmár Elek* készítette el nagy gonddal és hozzáértéssel. A szómutatóban föl vannak sorolva az összes fontosabb kifejezések és szólások, melyek a munkában idézve s tárgyalva vannak. E jegyzék jó szolgálatot fog tenni mindenkinek, a ki nyelvtörténettel, synonymikával vagy stilisztikával foglalkozik.

Értelmi egyezés a görögben.

Az indogermán nyelvek általános törvényét az alany és állítmány, a jelző és jelzett tárgy neme, száma, ill. személye közti egyezésre nézve a szanszkrit grammatikusok felette jellemző szóval nevezték el.

A congruentiát *sâmânâdhikaraṇya*nak hívják, mely annyit tesz, mint oly szók közti viszony, melyeknek substratuma (tartalma): *adhikarana*ja ugyanaz: *sâmâna*. A formai egyezés e nyelvben szigorúan van keresztül vive, de azért kivételes szerkezet fordúl elő.

A görög nyelv a külső, alaki egyezés helyett a *belalak* szerénti az vagy nevezett *értelmi egyezést* sokkalta nagyobb szabadsággal használja. E tekintetben a latin nyelvnél is szabadabban jár el és meglepő találkozás van a magyar népies nyelv és a görög népies és irodalmi nyelv között az értelmi egyezés sűrű alkalmazásánál. Nagy mező nyílik előttünk; az összehasonlítás nagyon tanúlságos; a példák egész sorát találjuk Kühner kimerítő mondattanának 359—371. szakaszaiban és teljes megerősítését annak az általános, egybefoglaló jellemzésnek, melyet a következőkép mond ki: «A *κατά σύνεσιν σύνταξις* egy nyelvben sem oly gyakori, mint a görögben. Ez az élénken érző és gondolkodó görög szellemében gyökerezik, mint ki nem a szónak holt formáját, de a forma élő tartalmát látta és fogta föl. A szabályosságot aggodalmas pontossággal kereső nyelvtan szabályaival nem törődve képződött a görög nyelv a beszéd eleven, üde fuvallatától átlengve és a *költők* befolyása alatt.» Ez az igazság. A költők iskolájába járt a görög nép a maga egyetemes egészében; mert hiszen a rhapsodok ajkairól leste el a szárnyas szavak-at.

De a nyelv fesztelen, néha pongyola használata a magyar-

ban is rendkívül élénk. A mondat nem a logikai forma keretében mozog, de a gondolathoz símul csodálatos szabadsággal.

A magyar nyelvben az értelmi egyezés érdekes példáit gyűjtötte össze és módszeresen tárgyalta Simonyi Zs. Nyelvőr 9:224. és köv. és ugyan e folyóirat 13:404. és 446. és köv. lapjain; valamint P. Thewrewk Emil Arany Aristophaneséhez írott glossariumában. Az ő tőlük idézett példákból válogattam ki az ez értekezés körébe illőket. Feladatomul tekintem az értelmi egyezést összehasonlító mondattani alapon tárgyalni. A görög mondattan példáit más indogermán nyelvekével világítom meg és a megfelelő magyar példák közül is idézem a legjellemzőbbeket.

Minthogy a görögből indulok ki, az értelmi egyezésnél a görög nyelv általános szabályaitól eltérő kivételeket is e nyelv szellemében csoportosítom:

I. Az állítmány per attractionem az állítmányi névhez vagy több alany esetében az egyikhez símul.

Első csoportnak tettem ezt, mert itt az *alaki* egyezés megvan, csak átruházódik az állítmányi névre vagy egyik alanyra.

II. Értelmi egyezés a nemi egyezés alól való kivétellel. Ide vonom az *értelmező*-t is.

III. Ha az alany gyűjtő név, az állítmány többesben áll; még pedig: *a)* gyűjtő főnév, *b)* gyűjtő névmás mellett.

IV. A többes alany mellett a gyűjtő jellegű állítmány egyes számban.

V. Személybeli változás.

A tiszta pongyolaság eseteit külön csoportba nem osztám, de a példák kapcsán megjelölöm.

I. *Az állítmány az állítmányi névhez vagy több alany közül az egyikhez simul.*

Példák: Hdt. I:93. *ἡ μὲν περίοδος εἰσὶ στάδιοι ἕξ*. — Aesch. Ch. 319: *χάριτες δ'ὁμοίως κέκληνται* γόος εὐκλεὴς προσθοδόμοις 'Ατρεῖδαις. (Alany: γόος állítmány κέκληνται.)

A latinban: Sall. Jug. XXI: possedēre ea loca quæ *Numidia appellatur*. Per. Aud. III, 223: amantium *irae* amoris *redintegratio est* Cic. parad: Contentum suis rebus esse *maximae* sunt *divitiae*.

Hogy az ily símulás miképen domborítja ki a gondolatot, annak jellemzésére szolgál az a visszatetszés, melyet az alaki egyezés szigorú alkalmazása kelt a következő mondatban: Liv. XL, 11: *Demetrius* iis unus omnia *est*

A *szanszkritban**): Panc. 263: sarpa āha: sāpratam tvā me

*) A példákat részint *Speijer:* Sanskrit Syntax, Leyden, 1886-ról, részint *Rámayana* Gorresio-féle kiadásából merítettem.

mitram jātam (nem pedig *jāta*) = a kígyó mondá, mostan te lettél barátom. Itt a *mitram*hoz mint állítmányi névhez símult az állítmány: *jātam;* ezért a semleges nem. Még jellemzőbb: Mah. IX, 294: saptaprakṛtayo hieta *saptangam rājyam* ucyate: e hét elem együtt neveztetik héttagú királyságnak. Itt a *rājyam: regnum*hoz tapad az ucyate = vocatur; apellatur. — Még egy példát hozok föl, hol az *egyik* alanynyal egyezik meg az állítmány:

Kantimati rajyam idam mamaca *jīvitam* adya prabhriti *tvadadhīnam:* Cantimati et regnum hoc atque *vita* mea tibi *subjecta est.*

Francziában):* Le fuir et le bannir *est* tout ce que je puis (Campistron). Le fer, le bandeau, la flamme est toute *prête* (Racine). Son courage, son intrépidèté étonne les plus braves.

Magyarban: Az attractio nyilván fölismerhető a következő népmesei fordulatban. Nyr. 6:286: «Mért sirsz *három* árva?» «Hogy ne *sírnék,* szép szűz Márja, mikor anyám föld gyomrába.»

Az alaki egyezés túlszigorú alkalmazására vall MünchenіC.: ti vagytok földnek *savi,* holott a latin szövegben: vos estis *sal* terræ.

A görög nyelvben egy felette érdekes kérdés megoldását kísértem meg e helyen; még pedig azért, mert szerény felfogásom szerént itt is az állítmánynak az állítmányi névhez való símulásáról van szó. Ez az úgynevezett *σχῆμα βοιώτιον ἢ Πινδαρικόν* kérdése. Lássuk a példákat. Pindaros X. Olymp. 4. és köv. verse így hangzik: «*μελιγάρυες ὕμνοι ὑστέρων ἀρχαὶ λόγων τέλλεται, καί πιστόν ὅρκιον μεγάλαις ἀρεταῖς*». Dissen hivatkozik Welckerre, ki Hipponaxnak e két sorát: Δύ' ἡμέραι γυναικὸς ἔστιν ἥδισται, ὅταν γαμῇ τις κἀκφέρῃ τεθνηκυῖαν. Ugyancsak Pind. Dithyramb 1:16: Dissen olvasása szerént: *ἀχεῖται τ' ὀμφαὶ μελέων σύν αὐλοῖς, ἀχεῖται* Σεμέλαν ἑλικάμπυκα χορόι. És ide vonható Homeros, Hymn. in Cereren 279: *ξανθαὶ δὲ κόμαι κατενήνοθεν.*

Mind e helyek a congruentia durva megsértései. Kühner így oldja meg a kérdést: «Azon főnevek, melyeknél ily szerkezet fordúl elő, dolognevek, melyeket valószínűen úgy kell tekinteni, mint a többesszámú semleges neveket.» A Hipponaxból vett példát Gaisford egy tollvonással kitörli a példák sorából *ἔστιν* helyett *εἰσιν*-t téve. Igy tesz Gemoll és pedig a mi Ábelünkre hivatkozva (1886-iki kiadásában) a homerosi hymnusból vett példában: *ξανθὴ δὲ κόμη*-t tartják a helyes lectionak. Dindorf nagy thesaurusában megjegyzi: cum numero plurali coniunctum, nisi, quæ Ruhnkeni coniectura est *ξανθὴ δὲ κόμη* corrigendum». Voss egyesnek: mint egy gyűjtő jellegű állítmánynak veszi a *κατενήνοθεν*-t és und Locken wie ɩ.old umblühten-nek fordítja.

---

*) *Noël-Chapsal:* Nouvelle Grammaire française. Paris. 1891.

Magam a *σχῆμα βοιώτιον*-t félreértésen alapulónak tekintem. Szeréntem az állítmány az állítmányi névhez vagy appositióhoz símult és így a tárgyaltam csoportba vonható. Hóman a maga kiadásában a Pindarosi helyet a D. G. V. codexek olvasásától eltérve, úgy javítja, hogy az *ἀρχαί*-helyett *ἀρχὰ*-t tesz: és akkor az állítmány (*τέλλεται*) egyszerűen ehhez mint állítmányi névhez símult.

Magam is hajlandó vagyok Homanhoz csatlakozni; de erre sincs szükség. Egyszerűen a szünetjel törlendő a *καί πιστόν ὅρκιον μεγάλαις ἀρεταῖς* előtt és akkor a *τέλλεται* egyes száma ehez símul: tehát magyarul e hely ezt teszi: «mézédesen zengő dícsdalok, kezdetei a későbbi hírnévnek, zálogául is tekinthetők a kiváló erény diadalának».

Apollonius Dysc. valamint Hephaistion a külön σχῆμα βοιώτιον felvételével csak arról tettek tanulságot, hogy az alaki egyezést túlszigorúan követelték. A többi példában az ajánlott szövegjavítások e külön schemát tárgytalanná teszik. A dithyramban már Thiersch (1820-iki kiadásában) a következő szöveget állapít meg:

ἀχεῖτ' ὀμφᾷ μελέων σύν αὐλοῖς.
ἀχεῖτ' Σεμέλαν ἑλικάμπυκα χοροί.

Az alaki egyezés teljes. A szövegjavítás nem önkényes és nagyon valószínű.

Ideje áttérnünk a *második* csoportra.

II. *Értelmi egyezés a nemi egyezés alól való kivétellel.*

A magyarban a nemi egyezés nem fordulván elő, csak a székely *fiú-leány*-féle jogi kifejezésben és őseinknek híres *pro rege nostro Maria Theresia* felkiáltásában érezhető «*király*» szóban észlelhetjük az értelmi egyezés némi nyomát. Annál gazdagabb az indogermán nyelvekben az értelmi egyezés e faja.

Homeros 10:84: *φίλε τέκνον* fordúl elő, holott egy pár sorral fennebb (81) *Ἕκτορ τέκνον ἐμόν* kifejezéssel fordúl Hekabe Hektorhoz. *Aiskhylos:* Ch. 880: *φίλτατ' Αἰγίσθου βία;* még szembetűnőbb *Euripides* Troad. 740: ὦ φίλτατ' ὦ περισσά τιμηθεὶς τέκνον. De nem csak a költőknél, a prózairóknál is találjuk a nemi egyezéstől eltérést. Xen. Cyr. 7:3, 8: ὦ ἀγαθή καὶ πιστή ψυχή, οἴχῃ δή ἀπολιπών ἡμᾶς. Mintegy látjuk, hogy rendre hatol be az író gondolkodás útján az elszálló lélek mivoltába és míg az első felsóhajtásnál a *ψυχή* formájára gondol, azután az elszálló lélek személyisége jutván eszébe *ἀπολιπών*-t alkalmaz. Legjellemzőbb Homeres 10:87: φίλον θάλος, ὃν τέκον αὐτή. Nem természetesen símul-e a mondatszerkezet a gondolat belső formájához? A képies kifejezés további fentartása mikor *szülésről* van szó, képtelen vagy sértő.

Ide vonható a régi grammatikusoktól *σχῆμα πρός τό συνώνυμον*-nak nevezett alak, mely abban áll, hogy egy főnév synonymájára vonatkoztatja a mondat további menetében a jelzőt. Pl.

Thuk. 2:47: «ἡ νόσος πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις λεγόμενον πρότερον πολλάκις ἐγκατασκῆψαι»: a λεγόμενον alkalmazásánal az iró már nem a ἡ νόσος-ra, de τό νόσημα-ra gondol, mint a következő 3. §-ból kitetszik, hol a νόσος-ra vonatkozó névmás αὐτοῦ (λεγέτω οὖν περὶ αὐτοῦ). Homeros: μ, 75-ben fordúl elő: τό μὲν οὔποτ' ἐρωεῖ, holott az előző versben νεφέλη κυανέη-ről volt szó. *Faesi* megjegyzi: τό μὲν, dies «das durch νεφέλη bezeichnete Ding». De hát ennek értelme nincs, holott ha a τὸ μὲν-t a νεφέλη synonymjára: a νέφος-ra visszük: a congruentia teljes.

A szónoki, de még inkább a bölcselmi stilban az elvont kifejezéseknél szereplő τό vagy τὰ egy *gyüjtő egészet* alkotott és e collectivumban a jelző többesbe és *hím* nembe csap át: Plato Leg. 657, de: τό τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν ἐκείνους αὖ θεωροῦντες, διάγειν ἡγούμεθα πρεπόντως χαίροντες τῇ ἐκείνων παιδιᾷ.

A *szanszkritban* kitünő példa Ram. 2:52, 42: *trā cintayanta*(h) nirāhara: krtā: prajā: = rád gondolva, alattvalóid nem vesznek táplálékot magokhoz. Itt a *prajā*: nőnemű alanyra vonatkozó participium hímnemben áll az értelmi egyezésnél fogva. Tökeletesen megfelel a francziában e mondatnak: *les vieilles gens* sont *soupçonneux*.

A *latinban* Ciceronál fordúl elő: Hoc idem *generi humano* contigit, quod interra *collocati* sunt. Az ily mondatfűzés: *pars* hostium per agros *dilapsi pars* urbes petierunt, — a nemi egyezés alól való kivételt mutatja, de egyszersmind más csoport alá is tartozik, melyről alább lesz szó: Cic. in Verr. 2:32: Quod unquam huiusmodi *monstrum* aut *prodigium* audivimus, *qui* cum reo transigat. Sőt még metonymikus fordulattal is találunk példát:

Liv. 23:17: Hannibal *Acerras* conatus pellicere, postquam *obstinatos* (tehát a lakókat érti) vidit.

A *németben**) Schiller e mondata: Auf *dieser Bank* von Stein will ich mich setzen, dem Wanderer *aufgerichtet:* a participium a dativusban lévő *Bank*-ra vonatkozik. Hier ist das *Mädchen,* kennst du *sie?* Klärchen, *die* noch gestern bei uns war. Ide vonható az az eset, midőn a mutató névmás gyüjtő értelemben *semlegesben* áll bármely nemű főnévre is viszonyítva. Pl. Die gefährlichsten *Feinde . . . das* sind die Schmeichler.

Fontos észrevételt tesz Kühner arra a tényre, hogy a görögben a *felső fok* neme gyakran nem az *alanyéval,* hanem az állítmányi névével egyezik. Pl. Hdt. 4:85: Ὁ πόντος πελαγέων ἁπάντων πέφυκε θωυμασιώτατος-ban a rendes egyezést találjuk, de ugyancsak nála 5:24: κτημάτον πάντων τιμιώτατον ἀνὴρ φίλος-ban már a felső fok neme a gen. part. nemével egyezik. Kühner szerint, ha a

*) A példákat *Heyse:* «Leitfaden zum gründl. Unterr. in d. d. Spr.» ez. műve 24. kiadásából (Hannover 1891) vettem.

felső fok neme az alanyéval egyezik, akkor voltakép comparativ értelemben fordúl elő, ha pedig a *partitivus genitivus*-nak tekintett névneméhez csatlakozik akkor, a *partitiv* értelem lép előtérbe. A szanszkritban a következő mondat: Draup. 7:18. *Kuntyah* prānāir *istatamo* = Kuntya drágább életemnél (voltakép: *legdrágább*). Kühner fenti megkülönböztetése mellett szól. — *Ziemer**) a fokozásról írott összehasonlító nyelvészeti értekezésében a felső foknál is az összehasonlító viszonyt látja.

Verg. Aen. 5:359. *clipeum* Didymæonis artes és Soph. Ph. 36: *ἔκπωμα* φλαυρούργου τινός *τέχνημα*τ' ἀνδρός közt az egyezés tekintetében semmi különbség nincs.

Sokkal merészebb az értelmi egyezés a következő mondatban: Thuk. 6:10: *σπονδαὶ* ἔσονται οὕτω γὰρ ἔπραξαν *αὐτά*: i. e. τὰ περὶ σπονδάς. Plato Prot. 357. c; ὁμολογοῦμεν *ἐπιστήμης* μηδὲν εἶναι κρεῖττον, ἀλλὰ *τοῦτο* ἀεὶ κρατεῖν... καὶ ἡδονῆς καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Ha e mondatokba behatolunk, azt látjuk, hogy a névmás használatánál már jobban kibontakozott a gondolat és a *konkret* nevet elvont körbe vonta. Ugyanis *σπονδαί* egy bizonyos cselekvés, melylyel a fegyverszünetet megkötik; az *αὐτά*-val már a fegyverszünet kötésével járó összes cselekvényeket egybefoglalja. Nem fedezhette hát az αὐτά a *σπονδαί*-t és így az egyezéstől eltérő szerkezet szüksége állt be. Még inkább el lehet ezt mondani a Platóból vett helyről. U. i. az *ἐπιστήμη* mint *elvont* név nem uralkodhatik az egyesek szenvedélyein és kéjvágyán, hanem igen, ha az egyes az *ἐπιστήμη* birtokába van: ezt fejezi ki a *τοῦτο*. A mutató név gyüjtő, összefoglaló jellemére fennebb a német példa is rámutat.

Az értelmezőnél a nemi egyezés nem szükséges, sőt még akkor sem egyezik mindig a jelölt névvel, ha ez személy. Hdt. 1:32. πᾶν ἐστι ἄνθρωπος *συμφορή*: az ember egész mivoltában az esélynek van alá vetve. Soph. Ph. 434: Πάτροκλος ὃς σοῦ πατρὸς ἦν *τὰ φίλτατα*. Hdt. 6:100: Αἰσχίνης, ὁ Νόθωνος ἐὼν τῶν 'Ερετρέων *τὰ πρῶτα*. A nemi változásra és az első csoport alatti attractiora egyformán illenek a példák.

Még egy utolsó példát, mely mondatértelmezőül nézhető: Hom. Λ,27: *ἴρισσιν* ἐοικότες, ἅςτε κρονίων ἐν νέφει στήριξε, *τέρας* μερόπων ἀνθρώπων: ez a *τέρας* a végeredményt foglalván egybe, értelmezőkép egy egész mondathoz csatlakozik.

III. *Ha az alany gyüjtőnév, az állítmány többesben áll.*

Homeros *β.278*: ὣς *φασαν* ἡ *πληθύς*. Aisch. Ag. 565: Τροίην ἑλόντες δήποτ' 'Αργείων *στόλος* θεοῖς λάφυρα ταῦτα... *ἐπασσάλευσαν* Hdt. 9:23: τό πλῆθος ἐπεβοήθησαν. Thuk. 4:32: ἅμα ἕῳ γιγνομένῃ καὶ ὁ ἄλλος στρατός ἀπέβαινον.

---

*) Vergl. Syntax der indg. Comparation, insbesondere der Comp. Casus der indog. Spr. und sein Ersatz. Dr. Hermann *Ziemer.* Berlin 1884.

A középkori görög köznyelvből is álljon itt egy pár példa: Belizárról egy középkori *historiás ének* (ed. Wagner) 110. verse így hangzik: ὄλο τό πλῆθος θέλουν τον = az egész nép őt akarja. Paraspondylos Zotikos historiás énekében a várnai csatáról (Pecz adta ki az Akad. Értekezések 1894-i sorozatában) két ily értelmi egyezés fordúl elő: 42. vers: ἡ ἐκκλησία ... νά ... ὀμνυοῦσι. 459: πᾶσα πνοή ἐξίσταντο.

A névmás is ölthet ily gyűjtő jelleget és többesszámú állítmányt von maga után. Soph. Ant. 707: ὅστις γὰρ αὐτός ἢ φρονεῖν μόνοςδοκεῖ ἢ γλῶσσαν, ἣν οὐκ ἄλλος, ἢ ψυχήν ἔχειν, οὗτοι διαπτυχέντες ὤφθησαν κενόι. Megfordítva: *Euripides* Hec. 359: δεσποτῶν ὠμῶν φρένας τύχοιμ' ἄν, ὅστις ἀργύρου μ' ὠνήσεται. Amabban az osztó fogalomról emelkedett egyetemes általánosra, emitt az általános fogalomról tért az egyesre.

A lényeg az, hogy a gyűjtőnév mellett az állítmány distributiv jellegű és így kerül többesbe. Ennek teljesen megfelelő ellentéte az az eset, midőn az alany distributiv jellegű és az állítmány összefoglaló. Ez utóbbi esetről a következő fejezetben fogok szólani. Térjünk az előre bocsátott példák során egy sajátos esetre.

Euripides Or. 1135: νῦν δ'ὑπὲρ ἁπάσης 'Ελλάδος δώσει δίκην ὧν πατέρας ἔκτεινε ὧν τἀπώλεσεν τέκνα: Kühner szerént e mondatban a visszahozó névmás κατά σύνεσιν került többesbe. S hasonló módon e mondatban: Thuk. 2:45: εἰδέ με δεῖ καί γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅ σ α ι νῦν ἐν χερείᾳ ἔσονται,·μνησθῆναι az ú. n. σχῆμα ἀπό τοῦ κοινοῦ-t látja, azaz a γυναικεία-ból kiveszi a γυναικῶν-t, melyhez akkor a rendes congruentia szerént alkalmazkodik ὅσαι. Én e két mondatban a mutató névmás rendes ellipsisét látom és akkor e két példa nem vonható az értelmi egyezés jelen esetei közé. Ép így Homeros μ. 97: κῆτος ἃ μόρια βόσκει ἀγάστονος 'Αμφιτρίτη-ra is megjegyzi Kühner, hogy a relativum nem egy határozott egyedre, de az egész fajra vonatkozik. Én itt az attractiónak a görögben kedvelt nemét találom. Ugyanis a mondat helyes értelmet nyer, ha így egészítjük ki: κῆτος, ὧν μόρια β. ἀ. 'Α. De e példa mégis e csoportba tartozik.

A latin példák közül a nemi egyezés alól való kivételre hozott példák illenek. Az ily mondat: cum tanta *multitudo* lapides coniicerent, in muro consistendi locus non erat az *értelmi* egyezést világosan mutatja.

A *franczia*ban következő szabályt állít föl Noël-Chapsal: ha az állítmány a gyűjtő jellegű alanynyal egyezik, akkor egyesbe megy, ha a gyűjtő nevet alkotó elemek vannak kiemelve, akkor többesszámba.

Például: Voltaire: la *moitié* des passagers *n'avait* pas la force de s'inquiéter du danger. Itt az állítmány egyesbe megy. Fenelon: Un grand nombre *d'oiseaux faisaient* resonner ces boca-

ges de leurs doux chants. Ha mind a kettőre: a gyűjtő névre is az őt követő névre is vonatkoztatható az állítmány, akkor a gyűjtőnévvel egyezik az állítmány, ha ez *általánosságot* jelent, az őt követő névvel, ha a gyűjtőnév részelő (distributiv) jelentésben fordúl elő. Álljon itt mindkét esetre egy-egy példa: La *totalité* des hommes *redoute* la mort; és: Une foule de *soldats s'apérçurent* que ceux qui avaient été tués éticent tous Romains.

A szanszkritban az állítmánynak az alanynyal számban való megegyezésénél az alaki egyezés teljes szigorral van keresztül vive. Ha sociativ jellegű præpositio vagy határozó köti egybe az alanyt más szóval: akkor többes szám fordúl elő, mint latinban a *cum*-mal az alanyhoz csatolt szó után, mint például: *Bocchus cum peditibus* postremum Romanorum aciem invadunt. Teljesen megfelel a szanszkritban a következő mondat: Ram. 2:34, 20: tā parisvajya bāhubhyā tāvubhau rāmalaksmanau paryanke *sītayā sārdhā* rudanta: samaveçyan. Őt ölelve karjaikkal mindaketten Sama és Laksmana (itt úgy nevezett dvandva compositio fordúl elő, mely a görög köznyelvben is található) ágyánál *Sitával* együtt sírva megjelentek: itt a *rudanta: samaveçyan* többes száma a *sītayā sārdhā*-szófűzésben találja meg magyarázatát. De itt nem a gyűjtőnév vonzza a többest, de az összefoglalt, egyesített alany complexummal egyezik meg az állítmány többesszáma.

A magyarban ez utóbbi példának megfelel Kriza 402: Egyik a másiktól elszakadnak. Zrínyi 1:65: egyik a másikat gyűlölik. — Szabó István Od. 1:199: Az *inasság* bort *elegyítettek*, teljesen a népies szerkezetnek megfelelő mondatalkotás. Ott van Kriza Vadr.: ablakán kövekkel is hajgáltak a község. A magyarban a számnév vagy számot jelentő kifejezés egybefoglaló természete folytán a rendes egyezés szerént egyes számú állítmánynyal jár; de azért a tiszta népnyelvben fordúl elő: a *tizenkét vitéz* arra *tartanak* (Kriza Vadr. 443.). Az ily kifejezésben: Az *barom* oly igen *betegek* minden háznál, a *barom* mint gyűjtőnév vonzza többesbe az állítmányt. Az állítmány egyszerűen osztó jelleget ölt. Ha megfordítva az állítmány foglal egybe, akkor egyesbe megy; de erről szól a következő fejezet.

IV. *Többesszámú alany mellett az állítmány egyesben áll.*

E csoportba tartozik a görögben ismert szabály, mely szerént semleges nemű többes mellett az állítmány egyesben áll. *Schmidt János* úgy véli, hogy ennek eredete alaki egyezésre volna visszavihető, a mennyiben a semleges *a*-ja voltakép a gyűjtő fogalmat kifejező nőnemű nevek *a*-jára emlékeztet. Egyszerűbb magyarázat az értelmi egyezés fölülkerekedése az alaki egyezés fölé. A görög köznyelv, valamint az újgörögben az állítmány többesszáma visszahelyezi az alaki egyezést *in iura paterna*. Delbrück. S. F. (4:1879) művében teljes jegyzékét adja a homerosi használatnak, mely preg-

nans bizonyítékát szolgáltatja annak a bámulatos símulékonyságnak, melylyel az állítmány símul az alanyhoz. Legjellemzőbb a következő mondat, melyben egyazon mondatban az egyesszám s a többesszám is előfordúl: B. 135: *καί δή δοῦρα σέσηπε* νεῶν *καί σπάρτα λέλυνται*. Itt az egyesszám kifejezi, hogy a hajó *gerendázata* indúlt rothadásnak és a *kötelek:* rendre *foszladoznak*. Ha ω,534 ἐκ χειρῶν *ἔπτατο τεύχεα* és P,760: *πολλάδέ τεύχεα κατά πέσον* mondatokba behatolunk, látjuk, hogy amabban az állítmány egyesben foglalja össze a cselekvényt, emebben pedig az állítmány distributiv jelleggel bír. Homerosnál túlnyomó az egyesszám használata, kivált a névmások után, mert ezeknek összefoglaló jelleme van.

Delbrück kétségtelennek tartja, hogy az ősindogermán nyelvben az egyesszám volt a szabályszerű; ennek emlékét csak a görög őrzé meg; a többi nyelvek az alaki egyezésre tértek át. A szanszkritban már alig fordúl elő. Delbrück a következő példát hozza föl: Rr. 1:63, 9: *savā tā* ... devesu astu = *πάντα ταῦτα ἔστω* θεοῖς. U. o. 162, 9: nate *vivyan* mahimānam *rajansi* = ὁ ἀὴρ οὐ χωρεῖ τὸ μέγεθος σόν. Itt vivya*t* (mert az *n* szandhi szabálynál fogva áll a *t* helyett) egyesben van a *rajansi* mellett, mely *rajas* többesszáma.

Összes olvasmányaimban merészebb formáját a *semleges* nevek e vonzatának nem találtam, mint Plato Civ. V, 63. c: τόμὲν γὰρ τῶν θηρίων: *ἐλευθερώταρα* ἔστιν: ebben az állítmányi név *ἐλευθερώτερα* többesszámban, a kapcsolóige (copula) egyesben áll.

Ide tartoznak a francia *il est*, *il ya*, az angol *it is*, a német *es gibt* kifejezéseknek, melyekben a gyüjtő jellegű, az összefoglaló állítmány egyesben áll, teljesen megfelelő következő példák: *Soph.* Pr. 520: *ἦν δ' ἀμφίπλεκτοι κλίμακες*. *Euripides:* Jon. 146: *ἐνῆν δ' ἴφανταί* γράμμασι τοιαίδ' ὑφαί. Plato Civ. 462, e: *ἔστι* μέν που καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν *ἄρχοντές* τε καὶ *δῆμος*. Sőt még *kettős*szám mellett is előfordul az egyes: *εἰ ἐστι* τούτω διττώ *τῷ βίω*.

Álljon itt egy felette jellemző példa annak megvilágítására, hogy az állítmány akkor kerül egyesbe, ha összefoglal, ha gyüjtőjelleget ölt. A fentebbi példák is világosan beszélnek e tényről, mert hiszen nem semleges, de más nemű nevek többesszámával az *ἔστι* t egyesszámban egyezteti. E példa következő: Xenophon Cyr. V, I, 14: *τὰμοχθηρά ἀνθρώπια* πασῶν, οἶμαι, τῶν ἐπιθυμιῶν *ἀκρατῆ ἐστι* κἄπειτα ἔρωτα *αἰτιῶνται*. Itten a hitvány emberekről szólva egyszer konstatálja, hogy az érzéki indulatok rabjai: egyest használ, mert általánosan mondja ki a szabályt, azután ugyanez emberek *egyenként* okolják Erost: ezért az *αἰτιῶνται* többes száma.

Kühner két csoportba osztja a semlegesek többese mellett a rendes alaki egyezésnek kivételes alkalmazását: *a*) ha semleges

név személyeket jelöl meg, *b*) ha a semlegesben több alkatrész van, vagy ha az általa jelölt cselekvés több különböző helyen és időben történik. Pl. Xen. An. I, 7, 17: *ὑποχωρούντων φανερά ἦσαν καὶ ἵππων καὶ ἀνθρώπων ἴχνη πολλά*... az ember és lónyomok különböző helyen *láthatók:* ezért a többes.

Az állítmány összefoglaló jellegét föltétlenül az *egyes*szám érzékíti meg.

Euripides Hipp. 772: *δεινόν οἱ πολλοί, κακούργούς ὅταν ἔχωσι προστάτας*. E mondatban a *οἱ πολλοί* mint a *plebs* jelzése jár a *δεινόν*-nal, szétosztó jelleget öltvén a mondat második felében jár többesszámmal.

És felette jellemző mondattani tény, hogy ha a többesszámú *semleges* alanyban *gyüjtő* egybefoglaló kifejezés lappang, az *egyesszámú állítmányban* szintén ezt találjuk meg. Es ilyenkor az állitmányi név semlegesbe megy át a nemi egyezés áthágásával. Példák:

Hom. B. 204. *οὐκ ἀγαθόν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω.*

A *latin*ban teljesen megfelel Verg. Aen. IV, 570: *varium et mutabile* femina.

A szanszkritban érdekesnek tartjuk a következő példát: *Mrcchataki* (idézve Speijertől): pakṣavikalaçca pakṣi çuçkaçca taru saraṣca jalahīnam sarpaçca uddhṛta damṣtras *tulyam* loke daridraçca = szárnyaszegett madár, lombtalan fa, kiszáradt tó és fogatlan kigyó: ilyen a szegény ember e világban. Itt *tulyam*: aequale a több alanyt egybefoglalva, egyetemes érvénynyel fejezi ki, hogy *hasonló*. Ime a több alany mellett is egyesszám.

A *magyarban* számos eset fordul elő. Például: Nyr. V, 265: a kik szép nép. — Aranka: Uj elm. 13. Pázmány szokásai s mondásai bizonyosan szép és *jó magyarság*. — Kisfaludy S. Bold. Szer. I. ének: Hol a fényes *társaságok* A léleknek unalom; A *tomboló mulatságok* Szívnek, testnek *ártalom*. — H. B. Legyenek neki *segéd*. — Szász K. Nib. é. 221: Legyetek *üdvöz*. — Merényi Ered. népm. 58. Hamarább *elkopnék* a ti *lábaitok* térdig.

Simonyi fennebb idézett értekezésében felállított csoportok világos képet nyujtanak az állítmány egyesszámú használatáról. Ugyan ő: *Szóegyeztetés az állapothatározóban* cz. értekezésében az *ul, ül, vá-vé, nak-nek* ragú határozó jellegű állítmányi nevek egyes számát a felsorolt példák alapján úgy magyarázza, hogy a hol az *egyest* alkalmazza az író vagy mesélő, ott egyáltalán a második névszót gyüjtőnek veszi, erre pedig legalkalmasabb a melléknév: Igy foglalja egybe a szabályt: »A szereplést (-ul-ül), átváltoztatást (-vá-vé-nek), nevezést, és vélést (-nek) jelölő határozók, ha többesszámu névszóra vonatkoznak is, *mindig megállhatnak az egyesszámban*, kivéve, ha épen többségre változást akarunk nyomatékosan kiemelni.»

Arany Hamlet-ford. 22: «Megtartom a szép leczke *benyomásit, örül* szivemnek» magyarosságát a nyelvemlékek igazolják. Az ily kifejezést a *görög* és *latin* kettős tárgyesettel fordítaná Retinebo affectus huius admonitionis pulchrae custodes animi. Teljesen megfelel ennek az a mondat, melyet Hom. Λ 27. idéztem a mondathoz járult értelmező eltérő nemének jellemzésére: ἴρισσιν ἐοικότες, ἅς .... στήριξε, τέρας μερόπων ἀνθρώπων: a szivárványhoz hasonlítva, *melyet* a beszédes ember *csodájául* (vont az égre Kronion).

Ide vonható a sok *pongyolaság*, melyet a nép a népies színezetre törekvő író megenged magának. P. Thewrewk E. i. helyen Aran, Aristophanes fordításából a következő passusokat idézi: Tűrjetek, *galambom* (Lys. 711). Hisz nem vagyunk mi *ember* (Mad. 65). Kedvenczíróitokat ti mikép hagyjátok cserbe, ha *vénül* (Lov. 408). Oh *lelkem*, asszonyok (Lys. 200). Mi vagyunk a gonosz (Nők ünn. 743). *Örült* nem vagyunk (Nők ünn. 195) *Néma* lettünk (Ach. 644). Idézi továbbá Erd. Népd. II, 329.: *Ti* se legyetek *kényes*. U. o. III, 18: minálunk a lányok kényes.

Mindenesetre jellemző, hogy többnyire a *melléknév* megy egyesbe. A *melléknév* egyetemesítő, gyüjtő jelleget legkönnyebben ölthet. Hiába való pedántság volna minden pongyolaságot megokolni és benne benső logikai egyezést keresni.

A gondolat *belalakjához* idomul a nyelv. Az alaki egyezéstől való eltérésnek számtalan árnyalata van. Egy ily mondatban például: *Nézzen* isten *kegyelmetek* (Arany Ágnes a.), egyszerre két jelenséget látunk. Először a többesszámú alanyhoz az állítmány egyes száma járul: mert az egész törvényszék mint egy testület lebeg Ágnes asszony előtt, de körül nézve látja az egyes birókat. Másodszor a magyarban ilyen czímek után (*kegyelmetek, nagyságtok, fölségtek*) egyesszám jár.

A *magyarban* érdekesnek tartom Mikes következő helyét: Ő méltóságuk *éhen* jöttek vissza; ő méltóságuk egy nyomorult korcsmára *szállottak*. Ime mind *éhen* voltak és egyenként szállottak korcsmára.

És e ponton áttérhetek értekezésem utolsó fejezetére is, mert itt egyszersmind *személybeli változás* is fordul elő.

V. *Személybeli változás.*

Az értelmi egyezés legtermészetesebb mintegy δεικτικῶς alakját találjuk meg a fölszólításoknál; mert itt a közvetlenség kizárja a félreértést. Igy *ἄγε, φέρε, ἰδὲ* után a parancsolómód értelmi egyezés szerint következik. Például: *Homeros* γ 475: Παῖδες ἐμόι. ἄγε Τηλεμάχῳ καλλίτριχας ἵππους ζεύξατε. *Aristophanes* Ach. 318. εἰπέ μοι, τί φειδόμεσθα τῶν λίθων ὦ δημόται. — Itt az egyesből többesbe csapott át a beszélő személy a helyzetnek megfelelően; de megfordítva is megesik, hogy több személytől egy személyhez

fordul: *Euripides*: Bacchæ 173: *ἴτω τις, εἰςάγγελε*: itt a személybeli változás nem csak szám szerint, de valóban személy szerint is megtörtént. *Euripides* Rhes. 685. és köv.: πέλας ἴθι, παῖε πᾶς ... *ἴσχε πᾶς τις* ... Íme a gyüjtőjellemű *πᾶς*-hoz *második* személy társul. — Legérdekesebb Hdt. VII, 140: ὦ μέλεοι, τί κάθησθε; *λιπὼν φεῦγ'* ἔσχατα γαίης. — A *δεικτικῶς* még érezhetőbb Soph. OC, 1102: ὦ τέκνον, ἦ πάρεστον; 1104: προςέλθετ', ὦ παῖ. Oedipus együtt gondol Antigonere és Ismenere, de csak Antigonehoz szól.

A levélstil fesztelensége még érezhetőbbé teszi a nyelvnek a gondolathoz való símulását, ha mindjárt az összefüggés lazábbá is lesz, az egyezés összhangja pedig fölbomlik is. Példák: *) Thuk. I, 128: *Παυσανίας*, ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης τούσδε τέ σοι χαρίζεσθαι βουλόμενος *ἀποπέμπει* ... καὶ γνώμην *ποιοῦμαι* ... θυγατέρα τὴν σὴν γῆμαι — és alább 129: ὧδε *λέγει* βασιλεὺς *Ξέρξης* Παυσανίᾳ· καὶ τῶν ἀνδρῶν, οὕς μοι *ἔσωσας*, κεῖται *σοι* εὐεργεσία ἐν τῷ *ἡμετέρῳ* οἴκῳ. Tehát a 3-ik személyből második és első személybe csap át.

A költészetben, kivált drámában a δεικτικῶς alak a mutató névmást használja *az első* személy jelölésére, a mondat menetében az állítmány *értelmi egyezése* teszi a dolgot érthetővé. Például: Homeros β, 40 és köv.: ὦ γέρον, οὐχ ἑκάς *οὗτος ἀνὴρ* .. ὃς λαὸν *ἤγειρα*. *Aiskhylos*: Prom. 304 és köv.: δέρκου θέαμα, *τόνδε τὸν Διὸς φίλον* τὸν συγκαταστήσαντα τὴν τυραννίδα, οἵαις ὑπ' αὐτοῦ πημοναῖσι *κάμπτομαι*. Kühner a scholiasta nyomán Pindaros II Ol, 87: μαθόντες δὲ λάβροι παγγλωσσίᾳ κόρακες ὣς ἄκραντα γ α ρ ύ ε τ ο ν Διὸς πρὸς ὄρνιχα θεῖον-t: qui autem didicerunt inepte loquaces ut corvi inutili clamore certant adversus Jovis aquilam — úgy értelmezi, hogy a *γάρυετον* használatával «scheint der Dichter den Simonides und Bakchilydes zu verstehen». Hasonló véleményben van Tycho Mommsen (ford. 1852) és Bœckh. Thiersch és újabban *Jurenka* (Fraccaroli legújabb olasz fordításának ismertetésében) itt a személyi czélzást kizártnak tekinti. Magam is hajlandóbb vagyok a *γαρύετον* helyett *γαρύεμεν*-t olvasva a *λάβροι*-hoz csatolni az infinitivust; de már maga e vita is bizonyítja, hogy az értelmi egyezés mily váratlan fordulattal csap át a többesből a kettősbe és ép ily könnyen a *harmadik* személyből a *második* személybe.

Nem fűzöm tovább a példákat. A mondat a gondolat teste és nem logikai sablon. A beszélő személy helyzetét, hangulatát mint egy a mondatban nyilvánuló drámai életét látjuk kifejezve azzal a mondatalkotással, melyet *értelmi egyezés*nek nevez a nyelvész. A mondatok helyes értelmezésénél a lélektani *mozzanat*ot soha sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Nem, kivált a görögben, melynek szabadabb szerkezete e nép szellemi mozgékonyságának,

---

*) *Kühner* i. m. 371. §. 3. jegyzet.

elméje finom hajlékonyságának oly jól megfelel. Azért volt e nép művésznemzet, mert nem tűrte a formák igáját és szabadon hajlítá nyelvét a gondolat finom árnyalatainak plasztikus kifejezésére.

HEGEDŰS ISTVÁN.

Kolozsvári káposzta. — «*A mongol császárság története*» czíme alatt találjuk az Erdélyi Muzeum idei III. füzetében a többi közt a következőket, melyeket nem fölháborodással, hanem resignatióval, sőt csöndes derültséggel illik olvasnunk: «De az ismétlés e tekintetben még mindig nem fölösleges, nem *a Gulliver logadoi Akadémiája systematikusainak* megtérítésére, hanem az olyanokért, a kik nálam levélben az után kérdezősködnek, mikor lesz már vége a zürzavarnak, a melyet a magyar nemzet eredetére nézve *a nemzeti hagyományt fitymáló finnista és turcista két nyelvész párt* teremtett. — Az *egy jövevény érdekei miatt* a magyar nyelvtanulókra erőszakolt 8 éjszaki *dibdáb nyelv* grammatikája nem az a magyar nyelvre nézve, a mi a goth nyelvtan a germán nyelvekre, vagy a mi az ó-szlávé a testvér szláv nyelvekre nézve. — Ha pedig az intéző körök belátni nem akarják, megérjük, hogy *Csaszlauból kell importálni magyar nyelvtanárokat*, a mi a kényszerű *finnező czéh* érdekeinek megfelelhet, de nem a magyar nemzetének. — Az ott (t. i. az Ural vidéken) lézengő turáni néptöredékek minden *maczkó-legendájuk* daczára is mind számra, mind nyelvre nézve a Turánság 150 milliót tevő többi ágaival szemben semmitmondók. — A kik az Ural-Altaji elnevezést divatba hozták.... nem kívánhatják, hogy a nagy Turánságot az *ő nyomorú zacskójukba* beleszorítsuk. — Az *egykönyvű emberek* (homines unius libri), azok t. i.' a kik *a török-tatár nyelveken kívül az egész Turánságban semmit sem látnak*, a Húnokat tisztán töröknek tartják és kürtölik. — *W. Radloff muszka-német turcista*... Mégis kár, hogy *a kétszeresen sógor* csak Finncseremiseket, Csuvas-törököket, meg szegény Tatárokat látott s hogy a Turánságot egy nyelvből ismeri! — *A Nagy-Magyar alapította budapesti Akadémia* pedig mégis csak érdemel valamit a nagyszerű eredményért! Hisz annak *finnezőji* támadták meg a nemzeti hagyományt, ők maguk sem tartván egy finn-ágú magyar nemzetet valamire képesnek. — A Hún-Moger nemzet nyugatra vonultában érintkezett és kereszteződött a már korábban nyugatra jött és sok nem turáni kereszteződés folytán mindenkép *kifordult Finn-Yugra népekkel* s úgy állott elé az a *káros hatás*, a melynek tulajdonítom ige-rendszerünk összekuszált voltát. — Én tőlem lehet akárki fin-cseremis, vagy csuvas-török-tatár a maga szakálára, de nem a magyar nemzetnek, történetének és nyelvének rovására. *A ki ezt akarja tenni, menjen és kérjen eme dibdáb népektől kenyeret!* És most azon reménynyel zárom be ez ismertető bevezetést, hogy a mélyen tisztelt hallgatóságból senki sem lesz, a ki ezután *ne szánakozzék azokon*, a kik a magyar nemzetnek *finn-yugra vagy török-tatár* ágú voltát vitató iratokat a magyar nemzet pénzéből fizetik és kinyomatják, mert annak annyi alapja sincs, mint volna olyan vitának, hogy a gorilla majom orangutang-e vagy csimpanz? — BÁLINT GÁBOR».

Vogul szójegyzék.

I.

i és, is | und, auch (or.) T. 324.

ī 1) éj | nacht AL. 2) éjszak | nord, *ī-poql* éjszak felől | von norden; *ī-vuot* éjszaki szél | nordwind KL. III.353. — *ījiñ, ī poql khūrėm khqtėl* éjestől három nap a. a. három éj, három nap | drei nächte u. tage KL. III.355.

iätėlt a réten | auf der wiese K. III.131.

iēl év | jahr; *äń-ti iēlt* az idén | heuer, *mol-ti i.* tavaly | voriges jahr, *mot-iēlt* a jövő évben | künftiges jahr K. 380. — idő | zeit K. I.166.

iχt hátul, utóbb, mögött | hinter, später — **Igek.** *iχt-joχti* utólér | einholen P. 14.

īkėm nincs | es ist nicht — plur. *īkėmiñėt* T. 322.

ilä, iläľ előre | vorwärts P. 13. *iľänū* távolabbra | weiter KL. III.349. *uj iltä-poqltän* a medve elé KL. 5. *ilnėñ khqtėl* harmadnap | am dritten tag KL. 17. — **Igek.** *il-* P. KL. T; — *ilė* P. (jelentését l. *el-, jel-*).

il 1) alúl | unten III.374. — 2) zsenge | zart III.269.

īlėl-īlėl imitt amott, messzire egymástól | hie u. da, weit von einander KL. III.345. — v. ö. *ilä.*

ilėli von | ziehen III.433. *ilχati* (fr.) u. o. *ilėli* hord | tragen, einführen — *pom ilėlėm oarėmťė* szénahordás idején | zur zeit des heu-einfuhrs KL. 16. *ilėlaχti, ilėlaχtėnti; ilėlaχtėlti* hurczolkodik; hurczolkodni kezd | ausziehen, sich schleppen NyK. 22: 49. *ilkhati, khqñkhė-ilkhatnė mō* (két folyó közti) vontató út K. 377. *ilti* húz, vonszol | ziehen AL. 79. *ilätali* hord P. 27.

ilėm idő(-járás) | wetter KL. 16. — l. *ēlėm*

ili-päl előrész | vordertheil; T. 307. — v. ö. *ilä.*

ili jár | gehen T. 320. — *ilėli* halad | schreiten AL. 77. *ilänti* utazik | reisen T. 326. *ilkeli* (fr.) járogat T. 319. l. *jäli.*

iliχni mennydörgés | donner T. 330.

ilki mennydörög | es donnert T. 330.

ilkiľ el, tovább | fort, weiter T. 306. — v. ö. *ilä.*

ilmeś, ilmiś szerfölött nagyon | überaus (tlk. élesen v. ö. B. *ēlmi*) T. 319.

ilt (adi.) gyors | schnell B. 346. *iltti'* hirtelen | plötzlich u. o.

īmėt-lunt, īmėt-vās cseles lúdbáb, cseles réczebáb III.497.

īn miért, mi okból | warum FT. 324.

iń most | jetzt T. 318. — *iń-pėl, -ąś* még most; *iń-ti, iń-ćiñ* éppen most u. o.

iñ még | noch II.103. már | schon I.34. csak most | nur jetzt I.20. — *iñėt* még nem | noch nicht. — *iñ χajtėläśėt, iñ śąpiläśėt* a leánykérést tárgyalták, nagyban rendezkedtek | sie haben die brautbewerbung besprochen, haben grosse vorbereitungen gemacht II.95.

inär nyereg | sattel I.45. II.316.

(jel-) iñgili elsötétül | sich verdunkeln AL. 61. *jel-iñgels* P. 15. — l. *jiñki.*

ini' csipkerózsa | heckerose III.18.

iñk sógorasszony | schwägerin K. II.225.

īñkėm titkos | geheim; *īñkėmėn* titokban | heimlich K. 383.

īnki szolgáló | dienerin K. — v. ö. *ēnkaj.*

inśt csak most | nur jetzt P. 20. *äń i.* hát most P. III.523.

int kēr orsókarika | spindelring I.101.

intäm vagy | oder T. 324. *ėntäm* AT.

intäp öv | gürtel T. 309.

intäpti övez | gürten T. 309. *intėptäχti* övezi magát AL. 64.

intėr terebélyes | geräumig II.381.

inti kezd | anfangen P. III.521. fog | wird P. 25. lesz | werden, *ōn intä* enyém legyen | dass soll mein sein KL. III.351. — *khum ints täu* mi lett vele | was ist mit ihm geworden P. 25. (pass.) *khątuχ intaus* szakítódni kezdett | es fing an zu reissen P. 25; *ńulmėl itwėsem* megsebesültem | ich wurde verwundet u. o. — *intili* kezd KL. 30. *intenti* fejlődik, lesz | sich entwickeln KL. 6. — L. *jēmt.*

ipsä sötét | finster II. 127.

īra örökké, mindig | immer FK. — l. *errą.*

iś most | jetzt II.277.

is kor | zeitraum — *äń-ťė istė* ebben a korban | in diesem zeitraum (epoche); *pēs is-tōrėmt* hajdan, a régi korban | in alten zeiten KL. 17. — *īsiñ torėm* régi idő | alte zeit. P. 20. — v. ö. *jis.*

is-χąr árnyék | schatten I.5.

iś kicsi | klein — *iś-khar* kisded | kleines kind AL. 60. *iś-kärkwė* id. AL. 61. *taχt-jū iś-kärkwäl khaltelän* hasítsd a tűzifát apróra | das brennholz klein schneiden P. 10. *iś-vuj* madárka | vögelein P. 17. *iśkė khum* fiú P. III.525. — l. *viś, wüś.*

īs ész | verstand T. 159. — l. *jēs.*

īś húg | jüngere schwester K. II.238.

(il-) īsämi megszégyenít | beschämen T. 307.

isäp helyett, gyanánt | statt T. 322. (tat. *esäb*).
išėm meleg | heiss P. 15.
īsėrmä szégyenérzet | schamgefühl P. 325.
iškhǫľi kisebbik | der kleinere P. III.525. — v. ö. *iś*.
isili 1) melegedik | sich wärmen I.152. *išeli* id. P. 15. *ištäχti* id. AL. 79. 2) melenget | wärmen I.40. — *isselti* 1) melegít III.372. *ištili* id. KL. 20. 2) forral | sieden II.358.
isi száll (a madár) | sich niederlassen II.295. — *isilāli* II.244. *isγėšli* III.91. *isėpi* III.456. *īsėpi* (ī l.) KL. III.487. *isäpi* KL. III.349. id.
īsirme fagy | frost T. 160.
išläti (tat.) dolgozik | arbeiten T. 325.
išmiť leves | suppe KL. 14. (a. a. *išėm üť* »meleg viz«).
isnäs ablak | fenster I.1. II.21.
išt faszeg | holznagel III.291.
it, iť (igek.) vele | mit T. 315. — l. *jit, jot*.
it-ńoγs szökő nyuszt | hüpfender zobel, *it-lē'in* szökő evet | hüpfendes eichhorn II.345.
īť éjszaka | nacht KL. III.201. est | abend K. 380. *īťä* este —abends KL. 17. *īťi* éjjel | nachts, *īť-χātėl* éjjel nappal B. 342. este K. 380. *īť-sēri* esthajnal | abendroth II.322. *är īt* minden éjjel | jede nacht T. 167. *ītu, ītun, ītutin* este AT. 317. *īťilätel* estén ként | jeden abend K. 380.
itel l. *jitėl*.
īťimi beéjjeledik | es wird nacht II.102.
iťmäχ (tat). kenyér | brot T. 167.
itmėñ jol szökdelő- hely | sprung-platz III.425. — v. ö. *it-ńoχs*.

J.

ja no | nun I. 11.59.
jā apa | vater FK. I.170. — l. *jä'i*.
jā folyó | fluss — *jó* K. 377. *jā* P. 15. KL. 3.
jaγatä nos, ó | nun, oh I.73. halljátok-e | hört ihr I.137. — *jaχatä sär* nos tehát | also II.250.
jaχtė mer | schöpfen T. 309. — l. *iōχti*.
jākėr vasmacska | anker II.137.
jal . . . l. *jol*. . .
jam . . . l. *jąm* . . .
janės külön | besonders I.161.
jāni játék | spiel KL. III.203. AL. 55. — *jani* id. P. 8. *joni'* id. B. III.206. 465. *jänu* id. T. 155.
janitli magasztal | preisen 362. — v. ö. *jäni'*.
jāñk jég | eis II.321. *j. χulaχ* hófehér holló | schneeweisser rabe I.1. — *jānkiñ* jeges I.80. *jāñkėm* fagyos I.93. jeges III.211. — *joqñk* K. KL. P.

jāñkėlmä láp | sumpf I.90. III.121.
jāñkėn diakon III.375.
janni játszik | spielen P. 28. — v. ö. *jonγi*.
jansės saját, külön | eigen, abgesondert I.75. — v. ö. *janės*.
jāntäw íj-ideg | bogen-sehne III.452. — *jānteuw* I.96. III.204.
japäk selyem | seide I.96. — *jäpėk* KL. III.203.
jar hely | ort KL. III.491. *jartė, jarnė* helyett, gyanánt | statt, anstatt KL. 15. *jarnė* módjára | so wie KL. III.491. — *jār* mint | wie B. 351. *jar* id. II.67. (*a* br.) *jarėn* gyanánt II.85. (*a* br.) *jārpėl, jār-mantik, jār-mont* mintha, úgy tetszik | als ob, es scheint so B. 351. *jārėntakėt* éppen mintha II.177. *järtäket* id. K. II.164. — v. ö. *jor*.
jāra gyalú | hobel AL. 57. — v. ö. *jor*.
(il-) jaratė lekapar | abkratzen. T. 159.
jārėm inség | noth I.7. II.262.
jarėn, jārėntakėt l. *jar*.
jarili felejt | vergessen AL. 61. — v. ö. *joruli*.
jariñ büszke | stolz AL. III.493. — v. ö. *jōr* erő.
jarmak selyem | seide II.397. *jarmėk* III.427.
jārmėli rászorúl | bedürfen 366.
(jel-) jarmi lesoványodik | abmagern P. 15.
jārtäkėt l. *jar*.
(el-) jartkhati megcsökönyösödik | störrig werden. KL. 6.
jārti akadályoz | hindern II.103.
jaš ösvény | pfad KL. III.489. P. III.521. ösvényrovás P. 27. — *jos* id. B. III.337.
jašä hótalp | schneeschuh KL. 5. *josä* id. B. II.285. *jošän* (adi) I.74.
jaši ró | kerben P. III.521. *pal-jäši* széthasít, fölszijal | zerschneiden P. 18.
jāssä egyenesen | gerade III.208. 278. — *tu jassä* (*a* br.) egyenesen oda II.291.
jāt közép | mitte — *χātėl-jāt* dél | mittag I.3. *ma'il-jatėt* (*a* br.) melle közepén II.20. — l. *jot*.
jāta nosza | wohlan, ha! II.22. *jātä* id. II.56.
jātėl kedves | lieb II.268. III.39. *j. misėt* istenadta kedves tehenek I.10.
jatėl l. *jotėl*.
jatėn-takh később ismét | später wieder KL. III.353. — v. ö. *jatel*.
jä és | und B. KL. *jä-ti* no lám II.118.
jä l. *jā, jä'i*.
jäχχäti megremegtet | erschrecken I.86.
ä'i apa | vater — *jä'ikwė* atyuska I.77. *j.-pï'* bátya II.21. öcs

I.40. atyafi II.207. | älterer, jüngerer bruder, anverwandter; *jäγ'-āγi* nőtestvér | schwester II.22. *jäγėn tiniñ, āñkwėn tiniñ* azt az apádat, anyádat III.123. *jigintėm āñkwėntėm* id. III.110. — *jā* K. I.169. *jā-pǫu* bátya K. II.223. *jā-pǫγiñś* testvérek | gebrüder K. II.222. — *jäi* KL. III.349. P. 8. *jäi-ą* testvér P. 8. *jäum-pū* bátyám AL. 70. *jäu* T. 154. *jäw-äu* leánytestvér u. o., *jū* AT. u. o.

jäγikwė húgocska | schwesterchen II.423.

jäχti l. *jäkti.*

jäit l. *jąut.*

jäj- jön | kommen D. — B. *jiw;* — *jäjälti* megjön KL. 46. *jäjinti* KL. 33.

jäkti metsz | schneiden I.17. (de v. ö. *jäχtuwäst* I.19.) — *jäktli* III.380. *jäktėlili* II.185. vagdal; *jäktapi* kettévág | zerschneiden I.71. *jäktlaχti* vág KL. 18. — *jäχti* id. K. II.230. KL. 6.

jäli jár, megy | gehen B. K. P. — *jälili* B. *jälili* KL. 6. *jälilāli* II.183. *jällėloqli* KL. III.351. *jälenti* I.69. K. 168. *jälγelānti* I.123. járkál; *jol jälili* letapos | niedertreten I.43. *jälėpāli* megy II.167. — *jälmiñ* bujkáló | schleichend II.417.

jälpėl új | neu K. — v. ö. *jėlpėl.*

(nukh-) jälts begyógyúlt | heilen AL. 78.

(vuor-)jälwėl erdei manó | wald-teufel K. II.226.

jämes l. *jąmės.*

jäñkhi l. *jonγi.*

jäni' 1) nagy | gross — D. *jäni* T. *jänu; jänėñ* id. KL. 45. 2) soká | lange KL. III.345. — *jänit* régóta | lange schon KL. III.283. *ta jänit paul* oly nagyságú falu I.48. *mā jänit* széles e földön I.158. *mā jänitėl* id. I.27. 143. *nañkin jänitėl* egymagadban | du ganz allein II.145. *jänitätėl* egész terjedelmében I.163. *jäntėtätėl* id. K. *χumim jänitiñ χum* férjemhez hasonló nagyságú férfi III.402. *jänγ'-uj* jávor | ellenthier III.81.

jänimi nő, növekszik | wachsen I.4. III.34. KL. 226. *jänumi* id. T. 153. *jänimāli* id. — *jänmėlti* nevel | erziehen I.137. P. 27. *jänmėltėli* id. II.181.

jänitakw 1) terület | gebiet II.26. — 2) *amkäm χum jänitakämtėl* a magam férfiúi m é l t ó s á g a szerint u. o.

jäñkėmän magában, magányosan | allein P. 21. — l. *iñkėm.*

jänu játék | spiel l. *jāni.*

jäpėk l. *japäk.*

jäpėt kés | messer KL. III.491. *jäpt* id. P. 22.

jäppi látszik | sichtbar sein P. 22.

järt l. *jort.*

jät 1) közép | mitte KL. III.353. *jät-pū* középső fiú KL. III.493. *jätiñ āwi* keresztpántos kapu | ein thor mit einem querholz II.63. — 2) vele, együtt | mit, zusammen AL. 60. *am jätėm*

velem | mit mir P. 18. — **Igek.** *jät-ülem* magammal viszem | ich nehme ihm mit AL. 61. — v. ö. *jet, jot.*

jätėr fajd | auerhahn K. II.235. plur. *jätrit* B. II.26.

(χąńiñ) jätri (medve-műszó) görbe kés (?) | messer III.409.

jė éj | nacht — *tē jė* ez éjjel | diese nacht K. — l. *jī.*

(pėl)-jeχšėti szétrombol | zerstören P. 22.

jēχw, jēkw tánez | tanz III.417. KL. III.491.

jēkėli fölnyergel | satteln K. II.229. *jekėli* befogja a lovat | anschirren das pferd P. 25.

jēkwä asszony, feleség | weib P. III.539. AL. 45. *jēkwė* K. 8. — v. ö. *ēkwä.*

jēkwėr gyökér, gyökércsomó | wurzel, III.208. KL. III.489. *jėkwėr* P. III.523.

jēkwi tánczol | tanzen K. 399. tánczoltat KL. 5. — *jēkweślāli* tánczol III.367.

jel (tő *jal-*) hely | platz AL. 55.

jel P. *jėl* T. alsó | unter, *jelė, jel* alá, le P. 13. *jeläl, jelen* id. KL. 13. — **Igek.** *jel-päti* leesik | hinunter fallen KL.; *jel-pūχ* elfogni | einfangen; *jel-ńūremti* megerősít | befestigen P. — *jėl-ćuχmątəñ* leszakad T. Rendesen *il-* a tavdaiban pl. *il-khōtė* lehajlik, *il-äruts* megmaradt, — vidékenként *jil* pl. *jil-ailtėlėm* elaltatom. — v. ö. *jąl, jol.*

jėl-ōl első | erster, *jėlt* elől | vorn P. 13. **Igek.** *il-, ilė-;* T. KL. *il-* v. ö. *el-.*

jelėχ tōrėm alvilág | unterwelt P. 15. *jėlėχ mā* id. FT. v. ö. *jąlo, jąloχ mā* id. AT.

jėli-päl alsó fél | untere seite FT. *jąlo-p., ėlí-p., ili-p.* id. T. 309. — *jėli-numi khul* emeletes ház | stockhohes haus u. o.

jėlkhėl le, lefelé | abwärts FT. *jąlkhėl jąlkhail* id. T. 309.

jelili letapos | niedertreten III.247. — v. ö. *jälili.*

jēlit dermesztő | erstarren machend — *χulaχ-ńol j. χol* holló orrát dermesztő reggel III.81.

jelpėl új | neu K. II.229.

jelpiñ 1) szent | heilig 2) igen | sehr *j. moleχ minėn* igen gyorsan menj NyK. 21: 350.

jelti föléled | aufleben I.131. K. II.231. *jeltepti* föléleszt | beleben II.280. alkot | hervorbringen I.30. K. II.334.

jēm homok | sand III.337.

jēmėn katlan | kessel I.113.

jēmt, jēmt-kė: *χątėlä j.* minden nap | jeden tag 343. *χumit j.* férfianként | je ein mann 349. 350.

jēmti válik, lesz | werden III.445. 467. — *ąrm χumlė j.* a mint az idő beáll | wenn die zeit da ist I.136. *χumlė jēmtsėn* mi lelt | was fehlt dir I.15. *ājuñkwė jēmtsėm* inni kerekedett kedvem | ich bekam lust zum trinken I.115. *joχtuñkwė jēmtėstä* csaknem utól-

érte | bald holte er ihn ein I.12. *pūγémtuńkwė jēmtėstä* meg akarta őt fogni | er wollte ihm fangen II.129. *jėmti* K. I.167. — l. *inti.*

jėn benn | drinn FK. — l. *jun.*

jengi szolga | diener P. 8. — v. ö. B. *ēnkaj* K. *inki* szolgáló | dienerin.

jėni csipkebokor | hagedorn K.

jėniti szab | zuschneiden K. 396. — *jėnsi* id. u. o.

jenti épen marad, | unversehrt bleiben I.68.

jepriń ügyes | geschickt P. 521. — l. *āpėr*

·*jēr* tájék | gegend I.90. (birt.·r. *jerä* I.11.); *jer* irány | richtung II.5. *jėr* hely | platz T. 310. idő | zeit K. III.131. *jēri* oldalvást | seitwärts 347. *jėrėń* id. T. 321. *pēś jērėl* id. 345. *tūp-jēr* csaknem, mintha | beinahe, gleichsam 351. *oąmp-jer-nąn-pǫu* eb lyuka kölyke K. II.236. — v. ö. *jar, jor.*

jēri ének | gesang KL. III.201. *jeri* id. P. III.539. *jēru* AT. *ēru* id. T. 155. — v. ö. *ēri'*.

jēri átkoz | verwünschen K. III.131. — *jērpti* átkozódik | fluchen K. III.130. *jērχati* szitkozódik | sich gegenseitig fluchen I.26. — *il-jėrė* elátkoz T. 311.

jēriń talán | vielleicht KL. 21. — *jėrėn* id. P. 23. — v. ö. [*ēriń.*

jērki énekel | singen T. 326. — *jērkti* átkoz | verwünschen K. 396. — v. ö. *ērγi.*

jērmi rászorul | bedürfen. KL. 16. — v. ö. *jārmėli.*

jērnė kellő | entsprechend KL. 23. — v. ö. *ērnė.*

jērpti szeret | lieben KL. 27. AL. 69. — *jērptaγti* szeretkezik | verliebt sein KL. 22. *jērėptaχti* id. P. 12. — v. ö. *ēri.*

(nukh-)-jerrelti megvendégel | bewirthen AL. 78.

jerri énekel | singen. *jerrenti* id. KL. 45. *jerrėkäti* éneklődik | поется AL. 77. — v. ö. *jērki.*

jērtė rögtön | sogleich, *jērtėl* gyorsan | schnell, *äkwe-jērt* egyszer | einmal (B. *akw'-ērt*) K. 380. — v. ö. *jēr.*

jēs ész | vernunft AL. 77. — v. ö. *is.*

jēsėlti észrevesz | wahrnehmen AL. 77.

jėsi dörzsöl | reiben *poli jēswės łąilėm* feldörzsölte (ill. feldörzsöltetett) a lábam (a csizma) K. 383; — *jeslanti* koptat | abreiben III.421. *jēsχati* egymáshoz ér | sich gegenseitig berühren III.197.

jeśśi dicsér | loben KL. 22. — *jeśśekäti* dicsekedik | sich rühmen AL. 54. — l. *ēsγi.*

jėt középső | mitte T. 321. *jėt-ur* délben | mittag T. 317. — v. ö. *jät, jot.*

jēt est | abend, *jētäi* este | abends P. 20. — v. ö. *jī.*

(lū)-jēwėr lóménes | gestüt III.335.

ji utó, hátsó rész | hinten K. 373. *ji-qolt* utoljára | zuletzt K. II.232. *mėnėmät ji-poqlt* távozása után | nach seinem entfernen I.167. — v. ö. *jui.*

jī P. KL. *ji* K. T. *ī* AT. 1) éj, éjjel | nacht, nachts; — *jī-tė khqtėl* éjjel nappal | tag u. nacht P. 19. *ji tė kh.* id. K. II.237. *jiñ-khqtėl* id. KL. 17. *jī-śup* éjfél | mitternacht P. 19. *jiχ* éjjel | nachts K. I.170. *jītālėn* id. P. 19. *jitelätėl* éjjelenként | jede nacht K. *jītu* este | abends T. 317. — 2) *jīkė-poql* éjszak | nord KL. III.347. *jiti-pqal* éjszaki I.117. *jitėñėś* éjszak felől | von norden, nördlicherseits K. 382. — v. ö. *ī*, *iť*.

jiχtli vág | schneiden T. 160. — v. ö. *jäkti*.

jij 1) utó | letzt, *jij-ōl* utolsó | letzter P. 2) belső | innen, *jij-poql* belülről, hazulról | von innen, von zu hause P. 14.

jil (igek.) l. *jel*.

jiliñ dörgő | donnernd I.35.

jilkė első | erster KL. 11.

jilpėľ ujonnan | neulich II.17.

jilpi id. II.187.

jiltti' rögtön | sogleich II.71.

jimi jön | kommen KL.

jimläti gyógyít | heilen T. 309. *jimlätėχti* gyógyul | geheilt werden u. o.

jinąt — l. *junąl*.

jin-qlt (postp.) után | nach T. 308.

jinnėl belölről, hazulról | von innen, von zu hause T. 308.

(jqle)-jinėmtqwė elszenderedik | einschlummern K. 374.

jini csipkerózsa | hagerose KL. III.203. — v. ö. *jeni*.

jini szab | zuschneiden II.316. — v. ö. *jeni*.

jiñki sötétedik, éjjeledik | es wird finster, nacht KL.25.

jintäñ fű | gras III.267. 335.

jir véráldozat | blutopfer II.258. — *jiriñ* (adi.) II.14.

jīra-mqś örökre | ewig P. 20.

jirχati véráldozatot hoz | blutopfer bringen II.282.

jis 1) kor | zeitraum, *ti jist* ezen korban, mai világban | in der heutigen welt; *ilėm-χqlės jisiñ tqrėm* az ember korabeli világ — 2) őskor | urzeit; *jis-χum* ősi ember | urmensch III.470. *jis-qjkäχum* I.70. *ēri'-jis* az ének őskora | die urzeit des liedes 341. *jist* régen, hajdan | vormals 341. *mat jist* valami régi korban | in einer alten zeit I.43.

jis-χuri árnyék-szellem | schatten-gespenst NyK. 24. 155. *jisu-khoro* árnyék | schatten T. 155. *jisi-khoro* id. AT.

jiśśenti jön | kommen KL. 33. *rēγiñ vōt rēγin jiśśentawėm* (pass.) meleg szél melege szálldogál hozzám III.20. *jiśśentāli* jödögél II.148. — l. *jiw-*.

jisi, *jisu* l. *jis-χuri*.

jit 1) utól, hátul | hinten K. II.239. *jitėm-poqlėmt* utánam | nach mir K. 373. — **Igek.** *jit-kwäji* üldöz (után-jár) | verfolgen K. 373. *jit-jili* kisér | begleiten K. u. o. — *jit-kwäjmėti* nyomában jár,

nyomoz | verfolgen, nachspüren, ausforschen P. 14. — v. ö. B. *jui, juit* — 2) vele | mit T. 315 .*tĕťätim jit-ustil* atyját magával vitte | er hat seinen vater mitgenommen; v. ö. *it-khąrttus* magával czipelte | mit sich schleppen T. u. o. — v. ö. *jät* stb.

jital ti patwės enyészni kezdett | es begann zu verschwinden I.52.

jitėl vele | mit, *jitėlėm* velem | mit mir, *ūχ-jitel, ūχ-itėl* együtt | zusammen AT. NyK. 24 : 315. — v. ö. T. *jǫrtėl.*

jitėmtel : *roχtėm j.* ijedtemben | in meinem schrecken NyK. 22. 50.

jitėr ménes | gestüt III.40.

jiw 1) fa | baum I.3. KL. III.347. P. 12. — 2) koporsó | sarg III.120. *kĕrėñ jiw* vas sáncz | eiserne schanze II.87. — v. ö. *jū.*

jiw jön | kommen B.

jō folyó | fluss l. *jā.*

jąkh bőr, suba | haut, pelz K. II.235. — *ńoχsiñ jąχi* nyusztgalléros | der einen marderkragen hat III.254.

joχėl szárított hal | dörr-fisch III.461. *joχl* id. II.54. *khul-jąχėl* szárított halszeletek | geschnittener dörr-fisch KL. 6.

jąχnė körülforgó K. II.360. — l. *jąñχi.*

(piś)-jąχśep csipői | hüften K. II.238.

joχti 1) megjő | ankommen I.3. 11 7.K. 1.166. — 2) jut | gelangen. — 3) utólér | erreichen. — 4) halaszt | aufschieben II.420. 258. *posėm at joχti* lélekzetem nem futja ki | mein athem reicht nicht aus I.161. *mā nāñχ joχtte'im* földet hozok fel | ich hole erde herauf I.160. — *joχtāli* jut I.35. *at joχtili* nem elég | es reicht nicht aus II.131. *joχtilāli* eljön II.190. *joχtėpi* elér valahová | angelangen II.117. *joχtχati* jut III.193. gyarapodik | zunehmen III.285. *at joχtχatwės* nem birt megjönni | er konnte nicht ankommen I.115. *äkwän joχtkhėtsėi* összejöttek | sie kamen zusammen K. I.166. *joχtenti* lesz, válik vmivé | wird, fit KL. 6. — *χotä joχtnäi'* meddig | wie weit III.212. *khot joχtnä* id. KL. 29. *joχttal* : *qǫlė joχttal ūs tēlė* vége érhetetlen város támadjon | es entstehe eine endlose stadt K. I.171.

jōχti kanalazni—löffeln, mit löffel schöpfen. KL. 14.

jōjil belülről, hazulról | von innen, von zu hause K. 373. — v. ö. *ju, juil.*

jol 1) haszon | nutzen K. P. 13. — 2) hely | platz K. II.377. KL. III.201. ülőhely | sitzplatz II.99. *jolpä, joliñ* üléses III.359.

jąl K. T. *jol* KL. *jol* B. alsó | unten ; *jąlėn, jąlė, jąläľ* lenn, le, lefelé | unten, hinab, abwärts K. 374. *jolėn,* (*jalėn* KL.) *jolä, joläľ* alant, alá, alulról | unten, unter, von unten B. 336. *jąl-poąlt, jąl-poąlnė, jąl-poąlnėl* id. K. 374. — *jąl-ąǫt* legalsó K. II.223. *jąl-al-pōu* a fiatalabb fiú | der jüngere sohn K. 374. — **Igek.** K. *jąl-ajwės* elaludt | einschlafen, *jąl-äli* megöl | ermorden, *jąlė-kēti* leküld |

hinunter schicken I.170. *jqlė-tujimi* beáll a tavasz | es wird frühling; B. *jol-va'ili* leszáll | herabsteigen *jol-rāti* lever | niederschlagen. — v. ö. *jel.*

jöléχti megesik | es ereignet sich K.

jqlėm gyalom | fischergarn K. 373. T. 156.

jolėsaχti könyörög | flehen K. II.240.

jolėmti kér | bitten KL. 26.

jolėmtāli lealáz | demüthigen II. 99.

jqlkhail AT. le, lefelé | nieder, abwärts, *jqlkhėl* id. T. 309. — v. ö. *jql.*

joli-pāl alrész | der untere theil 336. — v. ö. *jql, jol.*

jolkė-tōrėm alsó ég, föld | der untere himmel, erde KL. 13. — l. *jql.*

jqló, jqlóχ mā alsó világ, túlvilág | die untere welt, jenseits; *jqlo-päl* alsó fél | untere seite T. 309. — v. ö. *jql.*

jqlti hasonlít | vergleichen K.

iolti 1) rendel | ordnen II.242. — 2) igéz | zaubern II.150. — *joltχati* támad | entstehen II.331.

jqmės 1) jó | gut. 2) szép | schön KL. III.347. 3) *jämės* jeles | vorzüglich KL. III.203. — *jqmėsäkw* jól, szépecskén | gut, schön, (adv.) I.25. III.77. II.187. *jämšok* id. KL. 19. — 4) *jqmės pāl* jobb oldal | rechte seite II.99. *jämės poql* id. KL. III.347. *jqmės qlnė j. kātėm* jobb felől való jobb kezem | von rechts meine rechte hand II.262.

jqmėsmaχti kibékül | sich aussöhnen II.6.

jq̄mi B. *jōmi* K. P. *joqmi* KL. jár, megy | gehen *jq̄menti* I.113. *jqmanti* KL. 54. *jq̄mentāli* I.18. *jq̄miti* I.34. *jōmitenti* K. II.240. (fr.) id. *joqmliti* lép | schreiten KL. III.487. *jq̄mīli* (fr.) id. II.186. *kwon jq̄mliti, kwon jq̄mlitāli* félre tér | abseits gehen II.127. *ėlä jq̄mmėti* eltávozik | sich entfernen I.99. *jolä jq̄mäsāli* alátapos | niedertreten II.187.

jqmp hold | mond T. 308.

jqn benn, otthon a házban | drinn, zu hause K. 373. *jėn* id. FK. — v. ö. *jun.*

jqñė forog | sich drehen T. 160. — l. *jq̄ñχi.*

jonγi játszik | spielen III.35. *jonγäsi* id. II.125. *jq̄ñγimė* játszva I.46. — *jäñkhi* id. T. 153.

jq̄ñχėp hónap | monat I.60. II.48. III.47. — *joñkhėp* hold | mond K. II.227. *joqñkhėp* hónap KL. III.349.

jq̄ñχi B. *jōnkhi* K. *joqñkhi* KL. *joñghi* P. *jqnghi* AL. 1) körüljár | herumgehen II.120. — 2) fordúl, forog | sich drehen, wenden K. II.224. KL. 30. *poñkėm lqχ-joñghi* a fejem forog, szédül | mein kopf dreht sich, schwindelt P. 17. — *jq̄ñχilq̄li* megfordúl II.193. *jq̄ñχėpi* (mom.) II.117. *jāñχäsi* forog II.129. *jqnghėmli* id. AL. 61. *jq̄ñχti* fordít, forgat | drehen, wenden II.153. I.162. *jōñkhti*

KL. 29. *joąñkhti* KL. 14. *ją̄ñχäti* III.153. *jąñχiti* III.372. id. — *mā jāχnė* földet körülforgó II.360.

ją̄ñχmäñ forgó | sich drehend, *taľχiñ sirei j. χą̄n* hegyes karddal forgó király II.276.

joñkhwėltėñ kanyarulatos | schlängelnd, *Oqs j. soät vōľ* Obnak k. hét fordulója K. II.223.

joni' játék | spiel — l. *jāni.*

jonti varr | nähen AL. 74. *jōntė* id. T. 333. — v. ö. *jūnti.*

(jel)-ją̄nti lehül, megfagy | sich abkühlen, erfrieren P. 15.

(kät)-jąǫloχ kendő | (hand)-tuch T. 310.

joąm . . ., joąn . . . l. *jąm . . ., jąn* . . . .

joąñk jég | eis. — l. *jāñk.*

jąot-ńėl nyíl | pfeil T. 331. v. ö. *jąut.*

jöpėk szoknya | weiberrock K. I.169.

jor B. *jąr* K. T. *jor* KL. 1) hely | platz *kwol-jor* háztájék | hausumgebung. 2) gyanánt | anstatt B. III.98. *ąm jąrėm* helyettem K. 384. *am jorėmt, taw jorät* id. 338. *jornė* gyanánt II.409. *jarėn* II.85. *jortė* I.121. *jąrtli, jarmänt* K. 384. id. — *jorėñ* alkalmas | tauglich, geeignet III.293. *jortal* teljesen (a. a. nyomtalanúl) 350. *jortal* id. KL. 20. *jortal ātim* teljességgel hiányzik | es fehlt ganz u. gar I.48. *jortal akwäi' at* éppenséggel nem | überhaupt nicht I.46. — v. ö. *jar, jēr.* [302.

jor gyalu | hobel III.291. *jor-poultėp jiw* gyalufogófa III.172.

ją̄r, jōr II.131. 1) erő, hatalom | kraft, macht. 2) erős, hatalmas | kräftig, mächtig II.72. 397. *akw' ją̄riti'* egy erejüek II.74. — *joriñ* (*o* br.) gőgös | stolz II.71. *jǫriñ* kitünő | ausgezeichnet K. I.167. *ją̄rtal* erőtlen | kraftlos I.137. — 3) *jor* hős | held NyK. 21 : 349.

jōrėl szándékosan | vorsätzlich T. 320. *jǫrėl* id. P. 21.

jorėlaχti büszkélkedik | stolz sein III.289. *jorlėpti* megtisztel | beehren III.212.

ją̄rėn szamojéd II.279.

jōrėsti könyörög | flehen K. II.377. (*o* br. K. 396.)

jǫrχ, jǫrχ társ | genosse K. II.223. (transl. *jǫrń*).

jorχėn szamojéd K. II.223 — v. ö. *jąrėn.*

ją̄rli alkalmas | tauglich, geeignet K.

jąrli 1) tisztel | ehren K. 2) *jorli* áldoz | opfern K. 374. megvendégel | bewirthen K. 396. [II.223.

iorli 1) szegény | arm K. I.166. — 2) *jąrli* árva | waise K.

jorl ląχ szegénység | armuth K. [T. 311.

(jąlė)-jōrliti leszegényedik | verarmen K. 374. *il-jąrlǫmė* id.

jörmi rászorul | bedürfen AL. 79. — v. ö. *järmėli.*

jormońiś tatárúl T. 320. [365.

jorpiñ áldozat | opfer, *jorpiñäi' mïlėm* áldozatúl adom K.

jorsti áld | segnen K. II.379.

iort társ | genosse K. II.223. *jort* id. T. — v. ö. *jurt.*

jqrtėl (postp.) vele | mit K. II.377. *qm jqrtlėm (jqrtėlėm)* velem K. I.168. *jortėl, jortlėm* id. T. 315. — *am järtlėm* id. AL. 60.

joruli elfelejt | vergessen III.86. *jqruli* id. K. I.168. *jqrilaχti* KL. 20. *jqruloqli* K. *jorkhulaχtė* T. 328. id.

jqs láb | fuss III.221. *jos* id. P. III.537.

jos ösvény | pfad III.337. — v. ö. *jasä.*

josä 1) hótalp | schneeschuh II.285. *josäñ* (adi.) I.74.

(nuñ)-jqsmė kiderül | sich aufheitern T. 319.

jot közép | mitte III.423. *jet* id. K. III.131. *jotkė* középső K. II.238. *jōtėt, jėtnė* középen, középre K. 377.

jqt- K. *jot-* B. együtt, vel | zusammen, mit, — *qm jqtlėm* K. II.223. *am jotėm* B. 338. velem, *akw'-jot* együtt 338. *nēt-jot* nőkkel 338. *viť-jot* vizzel K. 377. — **Igek.** *jot-toti* B. 338. *jqt-tqti* K. II.225. vele visz | mitnehmen. *jet* KL. — v. ö. *jōrχ, jurt, jārtėl.*

jotėl később | später 342. — *jātėl* AL. 61. *jqtėl* K. *jatėl* KL. 17.

jotlitapi varr | nähen AL. 77. — *kwän-jqtsaus* ki van varrva AL. 78. — v. ö. *junti.*

jqu morzsa | krume P. 8.

jqut ij | bogen — *jäit* KL. III.483.

jouti vásárol | kaufen 338. KL. 6. *jouti* K. *jquti* AL. 64.

javqlė erdőt irt | wald roden T. 167.

jāwqlė egybegyüjt | zusammenbringen T. 330. *jqltlėt* egybegyülnek T. 312.

ju be, haza | hinein, nach hause K. 373. KL. 12. P. 14. *jü* AL. 60. — *jun* benn a házban | drinn im hause, otthon | zu hause III.378. T. 308. benn | drinn KL. 12. T. 308. *jūw* be a házba | ins haus hinein B. 336. *jūw joχti* haza érkezik I.130. **Igek.** 1) *ju-tuχw* bemenni P. *ju-äji* kiiszik P. *ju-nėlėji* lenyel T. *lomėtnė ju-tqjwės* (pass.) a láng föleméssztette K. 2) *ju-vojlqtė* haza, visszagondol *ju-uńulė* megcsókol (v. ö. B. *jūw* vissza) — v. ö. *jon, jui, jėn, jinnėl, jij, jüil, jöjil.*

jäu apa | vater — l. *jäi'.*

jū 1) apa — l. *jäi'.* 2) fa P. III.523. — l. *jiw.*

jui 1) belső, benső fél | das innere, *juiχ kwäl* a belső szoba P. 14. — 2) *jui-pāl* hátsó rész | der hintere theil, *jui-aul* utóvég | ende, *jui ľqñχ* visszafelé út | rückweg; — *juit* hátul, után | hinten nach, *juil* hátulról | von hinten, *jüw, jüwľė* hátra, vissza | rückwärts, zurück, *jui-pālt* (postp.) után | nach B. 336. — KL. *jüi ; jüit jüin ; jüil* id. *jüj-qil* utolsó | letzter KL. III.347. *jüi-quil* id. KL. 12. — **Igek.** *juit-koiliti* nyomoz, nyomában jár | nachspüren, *jūw-mini* visszamegy | zurückgehen B. 336. — v. ö. *ji, jit, jin.*

juil l. *jui* 2.

juit l. *jui* 2.

jukä öreg asszony | matrone T. 160.
jūlė haza | nach hause I.23. hátul | rückwärts III.6. v. ö. *jūw, jūwlė* — l. *ju, jui* 2.
jumạs jó | gut T. 160. — v. ö. *jąmės.*
jumąslą χ jóság | güte, *jumąslaχėl khul'tin* maradjatok jól (köszönés elváláskor) | lebt wohl T. 160.
jun l. *ju.*
junanti szendereg | schlummern AL. 54. — *junsė* id. T. 326. *jel-junėmtąwesėm* elaludtam P. 15.
juni-pält (postp.) után | nach T. 308. B. *jui-pält.*
jūniti üt | schlagen II.298. KL. 20. *junėti* id. P. III-525. *junitoąli* id. KL. III.201. *pul'i' junilati* izzé porrá tapos | zerstampfen in kleine theile II.54. [*jui* 2.
junąl' hátsó | rückwärtig, *jinąl* id. T. 308. B. *juin-ąul* — v. ö.
jūns-uj fekete sas | schwarzer adler.
jūntėp 1) tű | nadel II.46. K. II.223. *j.-pup* tűfok | nadelöhre III.227. *juntpiñ* tűs, tűvel kirakott II.59. — 2) pánczél | panzer I.6. II.59.
jūnti varr | nähen II.59. *juttemtoąli* (fr.) KL. III.491. *jūnt-saχtnė tątėp* varrószerszám-ládika | nähzeug-kästchen I.69.
jūntmil varrás | naht II.60.
jūr jur-féreg I.68. II.130.
jur-sąut nyirhéj-köcsög | topf aus birkenrinde III.127.
jūräñ erős | stark *jąut-jūräñ* íjfegyveres | mit bogen bewaffnet II.354. — v. ö. *jōr, jōriñ.*
juri 1) szándékosan | absichtlich NyK. 24. 21.
jurś sógor | schwager T. 162.
jurśaχti összetársul | sich associiren I.53.
jurt társ | genosse III.379. KL. 6. barát | freund II.47. *jurtėl* (postp.) vele | mit; B. 338. KL. 15. *akw-jurtėl* együtt | mitsammen 338. *äkw'-jurtėl* id. KL. 14. *am jurtlėm* velem | mit mir 338. — v. ö. *jort, jōrχ* stb.
jūti vásárol | kaufen T. 327. v. ö. *jouti.* [K. 227.
jūtkėn-älė varródoboz födele | deckel eines nähkästchens
jūtmėl varrás, K. 378. — l. *jūntmil.*
jūttėmtoąli l. *jūnti.*
jūw, jūwl'e l. *ju, jui* 2.

K.

kai äl'i 6 nem I.130.
kaj, kaj-sąw idéző ige | zauberformel II. 349. 369.
kaχėr kebel | busen; vágy | verlangen III.55. *kakėr* kebel III.386. méh I.84. *Äs-k.* Ob medre | flussbett des Ob's II.67. *kaχrėp* (adi.) III.50. — *käχr* id. K. II.235. has | bauch K. II.226. méh |

gebärmutter K. II.240. — *kiχr* has T. 160. — *kuχr* kebel KL. III.487.

kāľ nőstény | weibchen II.339.III.27. *a* br. II.35. — *kaj* III.203.

kāľėn hang | stimme KL. 355. — *kaľnė* id. II.337. *kaľnä* kurjantás | geschrei III.341. — v. ö. *kaľiñ, χaľ.*

kāľėñäi' pontosabban | pünktlicher III.535.

(ńir-) kaľiñ suj vesszőágak zörgésének (ill. zörgéses) zaja | das geräusch vom rauschen der ruthenzweige II.59. v. ö. *pum-kaľiñ suj* u. o. [III.128.

kam : kam vōtli jur-squtätėl szedegető medvetalpköcsögével K.

kami silány *voχ* ezüst | geringes silber III.6.

kāmińt puha, lágy | weich I.164. II.112.

kamkä nagy varsa | senkhamen I.152. — *kämkä* id. P. 22.

kāmńämi meglágyul | weich werden II.401. *kąmľemi* id. *kąmľėmti* lágyít | erweichen P. 27.

kamtä halom | haufen III.417. — *kąmtė* id. P. III.523. — *kämtä* id. KL. III.480. — *kamtä-pāl* földhoporcsok | kleiner hügel III.208. — *käntä-poql* gyökérhalom | ein haufen wurzeln KL. III.481.

kan tér | platz I.3. *kwol-kan* padló | diehle II.164. — *kän* id. III.385. KL. 15. darab | stück III.449. *mō-kän* földszín | erdoberfläche K. II.230. *pōl-kän* utcza | gasse P. 22. *tēp-kän* szántóföld | acker P. 15. *kēp-tėn* id. AL. 60. — *kanėñ* téres | geräumig *käniñ* id. *kaniñ* padlós | gediehlt I.79.

kaniti tapos | treten II.289. *känäti* id. AL. 78.

kank nagybátya | onkel II.21. 194.

kańśi elsorvad | auszehren, hinschwinden I.23. *kańśilāli* III.26. *kańśli* II.312. *kańślawė* (pass.) III.29. id.

kant harag | zorn III.9. — *känt* id. III.370.

kantmawė megharagszik | erzürnen II.291. *kantmėjawė* id. I.165. II.54. *kantmėltaχti* mérgelődni kezd I.58.

kāńturėñ l. *käńi.*

kapaj rettenetes I.50. irtózatos II.424. | gewaltig; istenadta: *jäni' mā-śaχl kapaj ti nēilėm* nagy földdomb az istenadta tünt ím elém III.141. — *loñi-kapajėm* vadászkutyám *(loñi* kopó) | mein jagdhund III.201. — v. ö. *käpi.*

kāpak korcsma | wirtshaus I.18.

kapalėm : nañ χotėl-uit k. ēlėm-χqlės te honnan került ember vagy NyK. 21:335.

kāpėrti fáradoz, bajlódik | sich bemühen I.145. igyekszik | sich bestreben (*a* br.) II.127. ügyeskedik geschickt thun II.375. *am jotėm kāperte'in* én velem huzakodol | du ringst mit mir II.202.

kapsäj mérges légyraj | ein schwarm giftiger fliegen II.219. — *kapsei* apró légy || kleine fliegen I.163. [III.130.

kar rigó | drossel III.41. — *kär* id. III.91. *kwär-kwär* id. K.

käräj tokhal | stör I.68.
karäk-χul ganajhal | mist-fisch III.502.
kärės káresz-madár | eine art vogel II.185.
karės magas | hoch III.510. — *kars* id. III.188.
karγi morog | brummen I.49.
karkäm ügyes | geschickt III.455.
kärmitäli megfigyel | beobachten III.223.
kars l. *karės*.
kärt udvar | hof II.325.
(kër-) kartä vas-sáncz | eiserne schanze II.69.
kartiñ dühös | wüthend II.265.
kartop burgonya | kartoffel T. 331.
kärwilti vigyáz, őrködik | acht geben, bewachen II.162.
käs kedv | lust I.39. — *koqs* id. K. *käś* id. T. 322. — *ness käsi' (kassi'* III.504.) mind hiába | alles umsonst II.116. *käsiñ* vígságos | lustig III.366. *χotäl'-käsiñ χöntle'it* bármerre lehet hallani | überall kann man es hören I.72. — *kaś-kaś* akár-akár | oder-oder P. 24.
kaś öcs | jüngerer bruder II.73. III.380. — *käś* id. K.
kasäj kés | messer I.7. II.122. *kasäji* II.33. — *käsi* K. II.223.
kasäp-jiw II.335. — l. *χąśėp-jiw*.
kasäuw-joχl keszeghal | weissfisch II.54.
käsėli észrevesz | wahrnehmen I.49. II.265. III.144. — *käśėli* K. II.232. *käśeloqli* K. II.226. id. *päri-käśelaχti* visszatekint | zurückschauen K. II.232.
käsi versenyez | wettstreiten II.116.
kasm sárga | gelb I.33. III.7.
kästi előidéz | mittelst zauber rufen I.74. II.382. — *kästėm χar-pїkät ti sëlėpamė* áldozatúl fogadott rénszarvas tulokját ím megszerezte II.108.
kastel (postp.) át, -ig, -ra | während, bis, auf: *täl-k.* a télre, télen át | während des winters; *ti värmėl-k. ąle'im taw-pält* ezen dologra vagyok nála | auf, wegen dieser arbeit bin ich bei ihm 343. *man juw joχtenuw k.* míg mi visszaérkeztünk | bis wir zurückgekehrt sind I.94. — *käštėl* id. KL. 18.
kästul idéző ige | anrufung II.402.
kät kéz | hand B. K. *kat* KL. *kät, koät* K. *koqt* P. KL. *kätkuė* kezecske II.292. *kätlä* kacsó | händchen I.98. *kätlä-pälėm* félkezecském III.51. *katl'-poqlät* félkezecskéje P. III.523. *kätiñ* épkezű I.10. 145. *kätėp* II.274. *kätpä* III.343. *koqtpä* ügyeskezű ill. kezű KL. III.491. *kat-tin* kész pénz | baargeld KL. 6.
kätėltap vízmerő | wassereimer II.333.
kätläp medvetalp | bärentatze III.52.
katśä sajtár | scheffel AL. 79.
käwėnli hajtogat | beugen III.303.

kä . . . l. részben *ka* . . .
käl . . . l. *kwāl* . . .
kälčėχ torok | kehle T. 313.
kämp földhalom | erdhaufen K.
(khąm-) kämśėrtaχti összekuporodik | kauern P. 16.
kān sok | viel T. 322.
käńi ernyős | mit einem schirm versehen P. III.539. — *kāń-tūrėñ* ernyős süvegű III.257.
(ti-, tu-) käniñ íme ez, az | dieser, jener T. 165.
ti-känt rögtön, azonnal | sogleich AL. 61.
käp (tő: *kämp*) halom | haufen KL. 6.
käpi igen, nagyon | sehr AL. II.414. — v. ö. *kapaj*.
(oqleñ-) kärkėm ölbeli magzatkám | mein schoosskindlein KL. III.485.
kärsėltäχti javúl, gyógyul | heilen AL. 54. *kärsti* helyreigazít, gyógyít AL. 69. — *kärselti: manėräi' kärseltėn'-utän* mire való volt neked őket bántanod | was hast du ihnen leides angethan II.66.
käs zseb | tasche K. I.169.
käserli kártyáz | karten spielen I.22.
käsi szeg | säumen P. 16.
käślitapi odarak | hinstellen AL. 77.
käśmelqwė (pass.) sárgul | gelb werden; *pel-käśmelqwės* tönkre ment | zu grunde gehen P. 22. — v. ö. *kasm*.
kästel kedveért | zu liebe, um K. II.237. — v. ö. *kās, kāś*.
käti macska | katze KL. 5.
käu malomkő | mühlstein K. P. 8. KL. 3. — *käumėñ* id. (?) K. II.232. — *kū* kő | stein T. 159.
(śäm-) käwė szembogár | pupille P. 8.
-ke (enclit.) ha, midőn | wenn, wann.
kėin gomb | knopf III.287. — *kēñn* id. III.99. *kīń* id. P. 18.
kėinä könnyű | leicht 359. — *kinnä* KL. 18. *kuńkä* T. 153. id.
-kel (enclit.) ha | wenn KL. 23. P. 24.
kēl 1) kötél | strick II.416. — 2) beszéd | rede, sprache II.420. *kēläñ* beszédes | redselig u. o.
kēli' láp | sumpfwiese, moor I.105. III.298. KL. III.347.
kėli látszik | es scheint K. 375. KL. 29.
kēlp vér | blut II.24. vörös | roth III.299. *kēlp-sēñχw* mámor | rausch, betäubung I.98. — *kēlpiñ* véres | blutig; *kēlpėñ* vörös | roth I.113.
kēlpawė (pass.) bevérződik | blutig werden II.73.
kēm mód, mennyiség | art, quantität 346. *ti-, ta-k.* ilyen, olyan; ennyire | solcher, so weit; *mā mat-k.* a föld a mekkora | die erde, so gross sie ist I.146. *sāt-k.* egy hétig | eine woche I.4. — *kēmi' ti jēmtės* elmult | es ist vergangen I.4. — *kēmėl* módon, formán NyK. 21:329. 346. körülbelül | beinahe.

kēmiñ elmés | klug II.170.
kēmjėli elmélkedik | sinnen II.170.
kēmpli 1) ruha széle, alja, szárnya | saum, schooss des kleides I.45. II.21. 93. 277. — 2) *tąrėm k.* világ széle | ende der welt I.34. *mā-k.* föld környéke | umgegend I.96. — *kēpėl* ruhaelő K. *kipli* T. 164.
kēnäs üst | kessel I.98.
kēñėś ügy (ill. tanács) | angelegenheit, rath P. III.521.
kēñėśti tanácskozik | sich beratschlagen P. 12. III.521.
keniñ tur bömbölő hang (medvéről) | brüllender laut III.287.
kēñn l. *kėin.*
kenś hirtelen, rögtön | sogleich, plötzlich T.
kėnsi l. *kinsi.*
kēnśi ébred | erwachen II.97. *keńśi* AL. 74. *kēńśamli* III.188. 366. *kēńśėmli* KL. III.201. *kēńśėmlāli* AL. III.207. id. — *kēńśėlti* III.188. AL. III.207. *kēńśėmti* III.164. ébreszt | wecken; *kēśėltāli* id. III.106. *kēśėltaχtili* ébresztgeti magát III.321. — *kińśi* K. II.225. *kinśenti* K. I.172. *kiśemti* T. 309. ébred.
kēnt süveg | mütze I.35. — *kēt* id. KL. III.349. K.
kēpėl képpen, ként | gleich 346. *χulaχ k.* holló alakjában II.295. *χotėm-k.* valamiképpen | irgendwie 346. *kēpėl-kēpėl* úgy — mint | so — wie I.151.
kēr 1) vas | eisen 2) sáncz | schantze II.213.
kēriñ, kēreñ 1) vasból való | eisern *ūs kēreñ jiw-ūlttė* a sánczoszlopon keresztül II.213 II.213. — 2) pikkelyes *pākw* czirbolyatoboz | beschuppter tannenzapfen II.78. — 3) kérges *nāñk* fenyő | tanne mit harter rinde II.26. — 4) *k. χansäp* csipke himzésű | spitzenbesetzt III.35.
kēr vlminek belseje | das innere — *kērt, kēt* -ben | im; *kēn* -be | in's; *kēr-pąl* -ból | aus KL. AL. P. — *kīt, kīn* id. FK. v. ö. *kiwėr.*
kėräχ kell | bedürfen T. 166. — *koqrėχ* id. K. I.169.
kēräs meredek hely | anhöhe III.242.
kēreji fölhúz | anziehen III.427.
kerėk bűn | sünde K. 373. (or.)
kēri fűz, tűz | reihen, schnüren, nesteln D. köt | binden II.122; — befog | einspannen II.21. 112. *kērilāli* id. II.253. *ju-kērs* bennakadt | stecken bleiben T. 313.
kērili botlik | stolpern K. 378.
kērinañkär sākmiñ sa'i numpālėn a szétomló (?) naphevű fürtök fölé II.322.
kėrlėχti merészkedik | wagen T. 159.
kērsāli fürdik | baden II.327.
kērsawė meghorzsolódik | streifen I.113.
kērsėtānti vágódik | einschneiden, *sairėp ńolä tūjtnė k.* a fejsze

orra a hóba v. | die schneide der axt schneidet in den schnee ein III.462.

kērsti készít magának | sich bereiten K. I.169. — *kērstąχti* készülődik | sich vorbereiten K. II.223. útra készül | reisevorkehrungen machen K. II.170. *kerséltāli* mozgat | bewegen III.417.

kērt igazán | wahrlich KL. 23. *kērt täχ* éppen így | geradeso T. 319. *kērtińiś* igazán T. 320.

kēs 1) káka | binsengras II.381. *kēś* sás KL. III.347. — 2) *khwąl-kēs* reggel, reggeli időben | morgens 380.

kės . . . l. *kēns* . . .

kėsėli fütyöl | pfeifen K. 396. — *kisi* id. II.67.

kėsėtėpti gáncscsal elcsúsztat | ein bein unterschlagen, zu boden werfen P. III.523.

kėsi üveg | glas III.126. K. II.377. — *kusu* id. T. 185.

-*kēt* 1) l. *kēnt*. 2) ha, midőn | wenn, wann (enclit.), -*kētėl* K. *ketėl* P. III.523. id. [T. 331.

kēti küld | schicken B. K. AL. — *kētilāli* id. II.248. *kīti*

kiχr l. *kaχėr*.

kil sógor | schwager II.308.

kiľkäti csiklandik | kitzeln AL. 54.

kīmėt rozomák | rosomak III.527.

kīn l. *kēr* ; — *kīń* l. *kėiń*.

kinnä l. *kėinä*.

kinsi keres | suchen I.1. II.45. K. I.170. *kinśi* id. KL. III.349. P. III.521. — *kėnsi* keres, vadász | jagen K. I.167. II.226. — *kinsilāli* vizsgál untersuchen III.392. — *kisséχtāli* keresgél, herumsuchen I.109. *kissχati* II.177. *kissχatili* II.164. id.; *kisméji* id. III.384; vadász III.384. *kėsėχti* id. K. 396.

kińśi kišemti l. *kēńśi*.

kipli l. *kēmpli*.

kirt: *kirt-ńolp-ekwä* fáczánkacsa orrú asszony | die frau mit der fasanen-nase I.19.

kis abroncs | reif III.394. II.310.

kiś ucczu (kutyának) KL. 46.

kisėti csúszik | rutschen P. 21.

kisi l. *kėsėli*.

kiškä macska | katze AL. 77.

kiškäli sejt | ahnen T. 324.

kisti hajlít | biegen II.311. kerekít | runden II.372. — v. ö. *kėsėtėpti*.

kit kettő | zwei — *kėt* ; *kiť* T.

kiti kérdez | fragen — *kitīli* I.74. *kitili* AL. 64. *kitėli* P. III.523. *kītili* K. I.169. *kitapi* I.8. *kitėpi* u. o. *kitīpi* I.81. *kituli* T. 328. id. *kitilaχti* kérdezősködik I.71. [*kēńśi*.

kīti 1) l. *kēti*. 2) *nuńk-kitim* felköltöm | wecken P. 15. v. ö.

kiuti köszörül | schleifen P. 15. II.229. *kiutkätnė ōχwtės* köszörű kő | schleifstein K. II.223.

kiwėr, kiwr 1) belső | das innere — *kiwėr-t, -nė,* B. K. *-nėl* B. *keurt* K. *kiwėr-poql* K. -ben, -be-, ből | im, in, aus. — v. ö. *kēr, kwir.* 2) üreg | höhle I.152. tál | schüssel III.199.

koamėlt kemény | hart KL. 27.

koät l. *kāt.*

koχtali szalad | laufen AL. 77.

koip dob | trommel II.428.

koji követ | verfolgen II.96. III.96. *koilili* id. II.189. *kojmiti* id. II.91. űz | nachjagen 63. *kojili* megmozgat ill. megvizsgál II.418.

koji magzat | sprössling II.354.

(jqlė-) kolėkhti aláássa magát | sich vergraben K. II.224.

kōm kis idő | ein wenig zeit II.190. — *kūm* pillanat | augenblick I.35. II.19. 121. (*u* br. 341.).

kqmľemi l. *kamńämi* — *kqmtė* l. *kamtä.*

końśė kér | verlangen T. 333. — v. ö. *kėnsi.*

koqrėχ (tat.) kell | bedürfen I.169. — *nė-koqrėχ* mi végett, mi czélból | wozu K. *män-kqrėχ* P. 23. *mär-kqrėχ* AL. 62. id. *koqrkäi, jėmti* szükséges | es ist nöthig K. — v. ö. *kėräχ.*

koqs l. *kās, kwos;* — *koqt* l. *kāt.*

kōpēka kopek KL. 47.

(puńk-) kopit koponya | schädel II.298.

(il-) korėpti kiélesít | schärfen T. 311.

koroľ (or.) király | könig T. 307.

korpkiś hegyesen, élesen | spitzig, scharf (adv.) T. 320.

(tqu-) kqrti megmerevedik | erstarren K. 372.

kosėr kártya | karten P. 28.

kot-kōt akár-akár | ob-ob K.

kotė köt | binden 308.

kotmėl kötés | verband T. 308.

kōt (or). év | jahr T. 307. *kūt* id. 318.

köχeśti megharagszik zornig | werden K. 398.

kǫm erő | kraft K. tehetség | kraft P. 23.

kǫńerali görbül | sich verbiegen P. 13.

kǫńńi sikamlik | gleiten P. 22.

kǫr kemencze | ofen K. 376.

körśenli busul | trauern K.

kǫsnės ablak | fenster K. III.126. *kuśnäs* id. P. 18. *kwǫsnäs* id. K. I.231.

kū l. *käu* — *kuχr* l. *kaχėr* — *kujė* l. *kwäji.*

kukkuk kakuk I.39.

kuľ ördög | teufel, *kuľiń* I.5. — v. ö. *χuľ.*

kuľ szövet | stoff K. 388. — v. ö. *khuľ.*

kūläti szétszóródik | verstreut werden I.62.
kuleiti setál | spazieren 340.
kum-pāl hegyetlen | ohne spitze III.13. *kum-pāl ą̄lnė saw lujmäs* hegyetlen sok törővas.
kūm l. *kōm*.
kumliñ pettyes | getüpfelt II.362.
kun l. *kwän*.
kunällem: *ä k. ti oumnėl* nincs nyugtom ettől a betegségtől | ich habe keine ruhe von dieser krankheit T. 160.
kūńäs 1) göngyöleg | ballen II.28. — 2) csöngetyű | schelle *kuńäs* — *iñ*, — *pä* (adi.) I.45. II.316.
kuńėr szegény | arm II.311. *kuńerak* (dimin.) II.17.
kuńkä l. *kėinä*. *kuńkäś* adv. T. 319.
kūpnit könnyű | leicht I.132.
kūr 1) kohó | schmiedesse II.298. kemencze | ofen NyK. 22:49. *kwir* id. T. 311. — v. ö. *kǫr*. — 2) l. *kwir* belső.
kur láb | fuss: *ją̄siñ-kuriñ śēś-vojiñ-ńoχi* kezes lábas háncsvastagságú hájas hús II.33.
kurili ordít | brüllen KL. 20.
kuritawė csattog | knallen I.14. *kuritanė* csattogás | knall I.1. *kuritėnė* id. I.13.
kūriti összerombol | zerstören III.29.
kurkä-ńol bárka | barke II.55.
kurśip tekercs | gewinde I.18.
kūś egy szűrfajta | eine art pelz I.152.
kuš abroncs | reif T. 312. — v. ö. *kis*.
kuś merőkanál | schöpf-löffel KL. 14.
kūśäj gazda | hausherr II.112.
kuśėri göngyölödik, zsugorodik, ránczosodik | sich rollen, einschrumpfen, runzelig werden P. 14.16. — *küšeri* id. AL. 77.
kuśmäñ mámomoros | berauscht: *k. sēñχwėn* részegséged mámora II.362.
kuśnäñ adományozó | verleihend: *tūjä uj k. χą̄n* tavaszi állatot a. király II.350.
kuśneś kovács | schmied III.13.
kuśnäs l. *kǫsnės*.
(kwän-) kušpi leesik | hinunterfallen P. 14.
kusu l. *kėsi*.
kušuχ kürtő | rauchfang T. 318.
kūt l. *kōt*.
kutśuwė lerészegszik | sich berauschen I.69.
(laχ-) kültėrti körül-kerít | umringen, einfassen AL. 61.
küs ablak | fenster — v. ö. *kǫsnės*.
kwāli' kötél | strick B. *kwali* P. 8. *kwąli* K. II.222. *kwoąli*

KL. 2. *kwǫlė* P. 17. *kālu* T. 155. — *lāñχä-kwālγä at āstės* szava beszéde be sem fejeződött I.119. — v. ö. *kēl.*

kwāli B. *kwǫli* K. *kwoǫli* KL. *käli* T. fölkel | aufstehen I.6. K. I.167. KL. III.203. T. 309. kiszáll | hinaussteigen II.83. kimegy | hinausgehen I.4. K. II.222. KL. III.345. szétágazik (a folyó) | sich verzweigen III.335. nő | wachsen T. 317. — *kwālėlāli* I.4. *kwālilāli* II.181. *kwǫlėpi* K. I.167. *käläpi* T. 159. id. *kwālėpi* megtámad | angreifen *ūs* a várost II.91. *kwāltapi* id. III.163. *kwālėpaχti* fölkerekedik | sich erheben II.219. *kwālti* fölkeleszt | aufgehen lassen *jǭñχėp* a holdat I.121; visz | tragen I.3. 29. *kwāltilāli* visz II.243. *khǫtėl kwalenti* fölkel (a nap) | (die sonne) geht auf (*khulanti* id.) AL. 77. *khǫtėl kāläntnė ur* napkelő táj T. 330. *kwālpä jǭñχėp* kelő hold | der aufgehende mond I.121. *uť nuñ-kāli* a víz kiárad T. 309. *ńoul pośėmėl̦ kāltilėm* a húst füsttel járatom a. a. megfüstölöm | fleisch räuchern T. 160.

kwaśėrtǭwė: *śāmäm pǫśėmnė kwaśertǭwei* (pass.) szememet égeti a füst | meine augen brennt der rauch P. 25.

kwat (igek.) el, meg | ver: *kwať-jarili* elfelejti | vergessen, *kwať-rǫχtės* megijedt | erschrecken AL. 61. — v. ö. *khwǫt.*

kwä ... l. részben *kwo* ...

kwäji nyomon jár | folgen P. 27. *kujė* id. T. 327. *jit-kwäjmėti* nyomoz. P. 14. *jit-kwäji* követ, üldöz | verfolgen K. 372. — v. ö. *koji.*

kwänkä át, keresztül | durch, über KL. 14. — v. ö. *kǫñghǫ.*

kwär-kwär l. *kar.*

kwärėχ tyúk | huhn AL. 56. P. 17.

kwärt ing | hemd K. I.169. KL. 14. AL. 56. P. 15. *kwärtmowėś* fehérnemű | weisswäsche P. 13.

kwäsėmlenti gyúlad | sich entzünden KL. 17. *śimėm kwäśau* (pass.) szívem ég, kesereg | mein herz brennt, trauert P. 25.

kwäśśaus (pass.): *śük-üť pǫrśėl tail kw.* a tejet szeméttel televerte AL. 78.

kwät melyik | welcher AL. 59.

kwir, kūr, kẽr FT. *khul* belső | inneres, *kwirt, kūrt; kwirėn* bent; be | drinn, hinein T. 313. — v. ö. *kẽr.*

kwīr l. *kūr.*

kwǫ ... *kwoǫ* ... l. részben *kwā* ...

kwol B. *kwäl* K. KL. ház, sátor, szoba | haus, zelt, stube — *kwäl-kän* padló | diehle K. *kwäleñ ǫńśuχ, nē* házi gazda, asszony | hausherr, hausfrau K. I.166. KL. III.355.

kwǫlėñ éppen | gerade, *kw. tokh* éppen úgy | gerade so K.

kwoläs liszt | mehl 348.

kwon B. *kwän* D. *kun* T. *kwǫnė* FK. ki, künn; félre | aus, hinaus; abseits. — *kwon-ä, -äl, -al* ki, kifelé, *-ėl* kivülről; *kwän-ė, -ėl* id. *kwänt* künn AL. 60. *kuni-päl* külfél T. 309. *kwonnū* odább |

weiter fort III.119. *kwänėχ* külső | äusseres — **Igek.** ki, el, meg | hinaus, weg, ver-: *kwon-mini* kimegy, *kwän-aśti* elkészül KL. 30. *ńäń kwän-śailėm* kenyeret megtörök AL. 61.

kwoni-χǫtpä akárki | irgendwer II 129.

kwons, kwoss B. *kwänś* P. *kwäś* P. KL. köröm | nagel; marék | die hohle hand B. I.129. — *kwoss-kēr* köröm I.163. 154. *kwoss-kēr-ńāl* fricska | nasenstüber I.6. *kwosspä ńāl* horgos nyíl | pfeil mit hacken II.168.

kwonsi karmol | kratzen I.30. *kwänśi* P. 27. KL. 34. *kwon-sėsli* vakar | kratzen I.131. *kwonsiti* körmei közé fog I.16. *kwonsi-taχti* kapaszkodik | klettern II.120. *kwäśėtäχti* összekarczolja magát P. 27.

kworės 1) menny | himmel I.45. III.116.— 2) életkor | lebensalter II.286.

kwoss B. *koǫs, kwǫs, kwǫsė* K. *kwoś* P. *kwäś* KL. a mint, habár | als, obwohl; legalább | wenigstens B. *ti-kwoss* hiába | umsonst I.145; bárhogyan | wie immer; *ta-kw.* id. *kwǫs-när, kwǫs-khon-när* bármi, bárki | irgendwas, irgend jemand K.

kwośėr csíkos evet | eichhorn III.124.

(*χot-*) *kwośėrtawė* (pass.) összepörzsölődik | versengen III.225.

kwośńä-pārä kopott suba | abgetragener pelz III.527.

kwoss l. *kwons.*

kwossėm 1) nyírhéj puttony | putten aus birkenrinde II.204. *kwäśśėm* id. KL. III.493. — 2) háti batyú | bündel auf dem rücken III.341.

kwot: a szarvasfélék lábszárbőre II.22. 113.

kwotėl B. *kwätl* KL. közép | mitte; *kwotliń sun kwotėlkätän* közepes szánom közepébe II.247. *jā kwotėlriśemt* folyócskám közepében II.160.

kwōsėlti suhogtat | rauschen lassen: *om tōsėm pumėt kwōsėl-täm, khwǭtė joχtam* én a száraz füvet suhogtatva, hova jutok el K. [II.224.

kwōsnäs l. *kösnäs.*

L.

la'il láb | fuss B. *lōl* K. KL. — *la'il-kēr* talp | sohle I.2.

la'iltit lábnyilás; *kēmplinėl la'iltit-nupėl joläl lewėtaχtės* a ruha szárnyából a lábnyilás irányában lefelé huzakodott II.19.

laχ: χum-laχ totnė jūtpėm b a j v i v ó pánczélom | mein kriegs-panzer I.119.

lāχ, läχ l. *lāńχ.*

laχäti törekszik | streben I.107.

laχėr pánczél | panzer I.98. II.22.

lāγi l. *lāwi.*

laχw l. *lakw.*

laj 1) alvilági | unterweltlich II.350. *lai* id. II.354. — 2) kisded *āγi* leány | kleines mädchen III.225. *lajiñ* id. III.233.

laji dob | werfen III.379.

· *lāki* labda | ball II.182.

lakw kerék | rad II.311. *lakwiñ* kerek | rund u. o. — *lakwpä : sarni l. kit sāpäk* arany patkós két csizma | mit gold beschlagene zwei stiefel II.315. — *laχw* kör | kreis KL. 14. környék | gegend KL. III.345. — *lākw* karika | ring P. 10. — **Névutó**: *ūsä lakwä* város szerte | durch die ganze stadt hindurch II.207. keresztül | durch I.15; *laχwä* körül | rings KL. 14. *lạχw, lạχ* id. P. 16. *lạχwė, lạχu* szét, körül K. 376. *lạχu* mindenfelé | überallhin K. II.225. *lėχ (lėχkėm)* körül T. 315. — **Igek.** *lakwä-* szét B. *laχ-* AL. *lạχw-, lạχ-* P. *lėγ-* T. körül | ringsum, um-

ľakw sűrű | dicht, II.113. III.195. *ľäkw* id. I.98. III.270.

lakwi B. *läkwi* K. KL. AL. érkezik | ankommen I.21. lép | schreiten II.67. lopózkodik | schleichen III.84. KL. 29. *juw-lakwi* betoppan | plötzlich eintreten II.66. *akwän lakwsėt* egymásra borultak | sich umarmen I.31. II.22. mozog | sich bewegen III.395. AL. 69. K. II.227. 229. (*ā* l.) lecsúszik | abrutschen I.62. *jiw-täl läkwi* ölfát rak | klafterholz auflegen K. 399. — *läkwti* mozdít | bewegen K. 372. *lakwelti* ugrik | springen II.129. *läkwėlti* (*ā* l.) id. K. I. 168. II.225. *läkwėltäχti* indúl | aufbrechen AL. 54. *lakwχati* búvik | sich verstecken 347. *lākwėmtaγti* (*ā* l.) átsuhan | huschen FK. I.170.

ľal ellenfél | gegner, feind II.41. — *ľalt* ellen, szembe | gegen, gegenüber I.5. (visszafelé | rückwärts I.17.); — *ľält* KL. 16. P. 19. *ľqlt* K. 378. *ľėt* T. 315. id. *akw'ľaľt minėsi'* egymásnak neki mentek II.375. *äkw'ľäľt pēś* egymással szemben KL. 14. *ľėt-piš* id. T. 315. — **Igek.** szembe | entgegen.

ľaľėpti megigazít | richten K.

ľām B. *ľom* K. *ľäm* KL. T. 1) zelnicze | kaulbeere II.271. K. III.126. KL. III.483. *ľām-jiw* zelniczefa III.91. *ľämėñ, ľämäntėñ* zelniczés KL. III.483. *ľamantėñ* id. AL. III.207. — 2) bogyó | beere T. 314. — *ľām-uj* I.163. *ľqm-uj* I.119. szunyograj | ein schwarm mücken, *ľäm-ojkw* szunyogocska | eine kleine mücke KL. III.487. *ľqmi* szunyog P. 8.

ľāñχ beszéd | rede II.399. üzenet | nachricht I.35. *ľāχ* id. I.79. tanács | rath II.418. — *ľäχ* szó | wort D. beszéd KL. 3. (tő: *ľäñχ-* K. de v. ö. *qm ľoñkhėm* K. I. 168. *ľäñkh-* KL. *ľäñgh-* T. *ľoñgh-* P. III.521.).

lańsiñ puha | weich II.58.

lańśumė meglangyúl | lau werden T. 323. *jel-lqńśi* id. P. 15.

lap- B. *läpe-, läp-* K. *ľėp-* T. igek. pl. *lap-maγilėm* bedugom | zustopfen; *uľä lap-χaritiťä* a tüzet eloltja | das feuer verlöschen 348. *jōmė läpė tuśtilėm* a folyót elzárom | den fluss ver-

sperren K. 376. *ustėl lėp-päntilėm*, az asztalt betakarom | den tisch zudecken T. 312.

lapä közel, közelre | nahe II.5. *lapät* közelben | nahe, in der nähe, *lapatė* id. III.123. *lapān* id. 151. *ta lapänū* erre közelebb I.61. *lap'-iles* id: *lap'-ilės ąlėm-kēm paulėttė ālėm-kēm mir* a nép, mely a közelben létezett falvakban élt I.79.

lāpi elfér | platz haben I.34. 71. *loapi* id. K. *ląpi* AL. 70. *lāplaχti* id. I.157. — *mān lāptal ti patmėt* a földön kezdenek el nem férni I.156.

lapi emelkedik, fölkerekedik | sich erheben II.317. *läpi* id. K. III.129. AL. 77. — *lapilāli* II.253. *lapilālėχti* II.329. *laplawė* I.45. *lapėji* I.18. *lapejėmtuwė* I.6. *lapejālawė, lapejėptūwė* I.10. id. *χotėl lapi* hogy birja ki I.27. — *laptal* föl nem érhető | unerreichbar: *josä ńol l. pal' ur kinse'im* hótalp orra, melyre föl nem emelkedett, oly sűrű hegyet keresek III. 94.

lāpi ágernyő | gezweige III.188. lombernyő | laubwerk III.510.

lapka bolt | gewölb I.14. *lāpkä* id. I.48.

lārėś szekrény | schrank II.313. III.59.

larγi forog | sich drehen I.6.

larki terebélyes galyú (*tari'* fenyő) | breitästige (tanne) III [267.

larpi: Sāt-pupi'-larpi-nāj hét istenkét-teremtő — asszony II.322.

larśėχ rongyocska | lumpenzeug III.91.

(*pėl-*) *larśätaχti* szétmegy | auseinandergehen P. 22.

larśiń rovátkos (*χurpä* szélű) | ausgekerbt II.314.

lāśėl lassan | langsam III.361. *ląśėl* K. I.171. *loąśėl* K. P. 21. *lėčäl* id. T. 320. *loąśėl, loąśit* csendesen KL. 19. *loqśėχ* lassan járó K. III.131. *lāśeläkw* lassacskán I.7.

lāśi leskelődik | lauern III.120. *lāśi* id. T. 153. *jąl-loąśi* megles | auflauern K. 374. *lāśepi* id. III.380. *loąśkati* lesbe áll P. III.523.

lat érték, minőség | werth, qualität — *kit latėl* kétféleképpen | zweifach; *χumitä latėl nētä jis* férje helyett neje jött | anstatt 345. — *ton-lat* akkor | damals K. 379. *ton-lāt* az alatt | während dessen K. II.233. *ton-loąt* erre | hierauf, nachher K. II.228.

lātėχ szó | wort I.45. III.30. nyelv | sprache: *lą lātχėl* osztják nyelven 329.

lātiń szó | wort I.137. 146. üzenet | nachricht II.207.

latkati alasüpped | sinken III.6. *latkäti* id. III.40.

latt mérték | maass P. III.523. — *lätt* id. P. III.521.

lāwi B. *ląwi* K. P. *läwi* (præs. *lānt*) T. *lāγi* B. *loąγi* KL. *ląi* (tő: *ląγ-*) AL. mond, szól | sprechen, sagen; rendel | verordnen I.22. igér | versprechen P. 29. *lāwäslėn* áldd meg | segnen I.73. *lāγi* hív | rufen II.116. v. ö. *lā'inät tori'* hivására u. o. — *lawėli* emleget | oft erwähnen P. III.539. *lāwėlti* III.271. *lqolti* K. II.222.

KL. 12. id; *lāwilāli* megszólal | anfangen zu reden II.244. *lāwė-pānti* kikotyog | schwatzen 345. — *latti* mond K. KL. P. *loqtti* K. I.166. *lattenti* beszélget KL. III.481. *loqtχati* id. K. I.166. *lausi* igér | versprechen 329. *laukti* AL. 64. *lauχti* KL. 31. id; *lquχati* mondódik KL. 31.

lauti pörlekedik, káromol | zanken, schmähen I.35. III.472. *lautnä* szidás | das schelten I.20.

lauti l. *louti.*

law düh | wuth II.12. — *lqw* III.371.

lä . . . l. részben *la* . . .

lä 1) közelebb | näher, *lätä* közelben | nahe T. 312. — 2) *tuj-tärėm-lä* nyár táján | zur sommers-zeit T. 319.

läχ jó (adi.) *läχkiś* jól | gut adv. T. 320.

(kwän-) läχti kiver | hinausschlagen P. 14.

läj-: leï K. *lij* KL. *lī* AL. *lėγi* P. vet, dob, lő | werfen, schiessen — *läjenti* dob KL. 33. *läjėpi* lő K. 396.

(son-) läli (dual.) szántalpak | schlittenkufen K.

läli alkudozik | unterhandeln K. II.238.

lälli illik, odavaló | passen AL. 79. *tok lälli* úgy lehet | es mag so sein KL. 22. *taśnä lälläsėm* kész lettem | ich wurde fertig AL. 57. *lälpti* késszentartva rendez | ordnen III.429. *lälptäχti* egyezkedik | sich einigen AL. 77. *lälptaχti* id. P. 10. v. ö. *lalėpti.*

läm leves | suppe T. 153. *lqm* P. 15. *loqm* K. id.

(il-) lämtus (pass.) megveszett *ämp* a kutya | der hund wurde wüthend T. 307.

läñ jég | eis T. 158. *läñ-oum* hideglelés | frostiges fieber u. o. *läñqst* a jégen T. 307. — l. *jānk.*

läñkwi szerszám | werkzeug III.44.

(tėrėn-) läńsäñ kór gyötörte | von krankheit gepeinigt [II.419.

läpel l. *lqpėl.*

(läp-) läpėpi bereked *turėm* a torkom | heiser werden [KL. 20.

läpkhė susog | flüstern, säuseln T. 313.

läśkhqn test | körper: *ńär läśkhqnėl* meztelen testtel | mit nacktem körper; *ńär läśkhqniñ äitäm* meztelen ember | ein nackter T. 320.

lät darab | stück KL. III.487. — *khqtėl-lätėl* napról napra | von tag zu tag; *jqmp-lätėl* havonként | monatlich T. 317.

lätnė: nqχėr l. opi nāj czirbolyatoboz kopácsoló (pickend, klopfend) nénédasszony III.205.

lätti ropog | krachen: *kätänēn lättiketēn* ujjaik a mint ropognak II 67.

lätti olvas | zählen III.201.

le l. *-li.* — *lėχ-* l. *lakw.*

lė'in evet | eichhörnchen I.4. *lėin* P. III.521. *liin* KL. III.203. *līn* KL. III.355. *lēn* T. 160.

lèχti szegez | vernageln P. 17.

lei' fark | schwanz II.345. *leipä* (adi.) I.64. *lētänėl* farkánál K. II.227. *lī* KL. 46. *lī* AL. 55.

leimati l. *lewäti.*

(ju-) lėkėmi belök | hineinstossen K. II.238.

(nukh-) lēki rak | legen, schichten: *tat-jiw tällä nukh-l.* a tűzi fát öllé rakja AL. 57. — v. ö. *läkwi, lakwi.*

lēkw sógor, a férje bátyja | schwager II.81. KL. 2.

lėlė lélek | seele K. *lėl* T. 321. *lėľ* P. 8. *lėlėñ* eleven | lebendig K. II.231. elevenítő | lebendig machend K. II.230. *lėlt* elevenen T. 321. — v. ö. *lili.* [P. 15.

(nuñk-) lėleis (præt.) föltámadt, ill. fölléleklzett | auferstehen.

lėmės ronda | schmutzig K. II.238.

lėn, līn l. *lē'in.*

ľėnχ II.198. *ľēñk* I.31. *ľiχ* K. II.239. KL. 3. T. 314. (tő: *ľiñk-, ľiñkh-*) szeg | nagel.

leñkėr egér | maus III.148.

(lap-) leñkhtäsi bedug | verstopfen I.163.

ľēñkwi fejsze | axt III.469.

lėntäti reng | schwanken II.313. *lēntėlti* rengedeztet | erschüttern II.91. — *lēntγi* hullámzik | wogen I.29. *lēntγenti* dagadozik | anschwellen I.61. *lēntėltāntawė* (pass.) id. I.61. — *lēntėñ tąrėm* 1) rengő ég II.213. 2) *lēntiñ t.* dagadó oczeán I.61. 3) *lēntėñ śāriś* tápláló (?) tenger II.291. — *lēntitenä* rengedezés: *lēntėñ tąrėm lēntitenät sujti* rengő égnek rengedezése hallik II.213.

lēntpiji letakar | bedecken II.424. — v. ö. *lėpi.*

lēptä lepedő | decke: *jąmės lēptäl lēpawėm* jeles lepedővel takarnak be engem III.318.

lēpi terít, takar | decken, bedecken II.316. 321. KL. 20. K. III.129. *läpi* K. III.129. *lēpili* III.151. *lēpėmti* I.33. id. *lēpsaχti* betakarózik 329. — *lēpliñ* takarós, ill. takart | bedeckt II.321.

lēs vadászhurok | jäger-schlinge III.4.

lėčäl l. *lāśėl.* [I.101.

lēsi enyvez | leimen III.307. *lēseχti* ragaszt | zusammenkleben

leśpiji elsorvad | auszehren, siechen II.382.

il-leśti 1) megigazít *toąt* tüzet | das feuer richten KL. 19. P. 14. *nuñk-leśti* (a kést) megjavítani, megfenni, (messer) schleifen P. 15. *tąut-leśp-jū* tűzi piszkafa | ofengabel P. III.539.— 2) olt | löschen: *palwės leśtnė kēr-kąt* gyertyaoltó vaskéz a. a. koppantó | lichtscheere P. 27. — *lēstėli* csillapít | stillen: *simėn* éhedet I.3.

ľėt l. *ľaľt.*

lėtki kopogtat *ou* ajtót | an der thüre klopfen K. 399. *nuñ-lėtki* felbugyog | aufsprudeln T. 311.

lewäti lehúz, előhúz | herab-, hervorziehen III.107. II.219. (*ē* l. II.174.) *lēwätāli* (*ē* l.) id. III.384. *lewėtaχti* huzakodik II.19.

(*ē* l. II.83.) — *leuteli* kivon II.237. *lēumati* leveti *sąwä* bőrét | die haut ablegen II.295. *leimati* kihúz *kasäjä* kését | das messer ziehen I.17. *lunt-sąw* leveti ludbőrét I.28. (*ē* l. III.362.).

li . . . l. részben *le* . . .

-li vajjon,-e | ob K. T. *-lė* P.

liγ vet, lő | werfen, schiessen B. *liśśenti* lő I.6. *liχtsaχti* eldobja magát KL. 33. — ö. v. *läj-*

liχwśi mozog, locsog *üt* a víz | sich bewegen, wallen (vom wasser) AL. 79. — v. ö. *läkwi.*

likmi hozzájut | dazu gerathen 328. *likmėlti* találkozik vmivel | antreffen III.120. — *likti* leesik ill. levetődik | fallen AL. 78. *kwon-likti* kirepül | hinausfliegen II.83. — v. ö. *läkwi, lakwi.*

lili lélek | seele II.365. lélekzet | athem I.17. *lilisamä-mūs* a mint lélekzett I.6. v. ö. I.1. *lili-äp* lehelet | athem I.8. *lili-ät* id. KL. 23.

liliñ eleven | lebendig I.29. *liliñ sąrni* ragyogó arany | glänzendes gold I.31.

lilijėpti éleszt | zum leben bringen I.44. 129. *lilti* 1) lélekzetet vesz | athem holen I.1. — 2) ordít | brüllen: *uj-āńś liltimė ti sūlintāli* az állatöreg ím ordítva ugrándoz III.380.

lilpeli' ujra, ép most, ujonnan | wiederum, soeben, neulich I.29. II.260.

lińmi lazúl | erschlaffen 348.

lipėś: l. *puñkėl ūnli* szabad (be nem takart) fővel ül | baarhaupt sitzen I.29. — v. ö. *lēpi.*

(kwän-) lipėsti kiloccsan | herausspritzen P. 14.

lipkiti takarózik | sich zudecken T. 308. — v. ö. *lēpi.*

lą . . ., *lo* . . . l. részben *la* . . . és *lu* . . .

lą̄ osztják 329.

lą̄χ B. *loqkh, lōkhw* KL. *lōkw* P. III.523. zúg | winkel II.269. III.55. *śāriś-lą̄χ* tengeröböl | meeresbucht I.135. *sūp-l.* szájöble | rachen I.161. *tus-lōkhw* id. KL. 46. *kuχr-loąkhėmnė* keblem zugába KL. III.487. *tuχ—ląχėt* maga magában ill. maga belsejében T. 313.

(ą̄r-) ląχ versenyt | um die wette AL. 78.

ląχiji betör | einbrechen III.60.

ląχšė fölreped | spalten, bersten T. 160. *khäp päl-ląχtąlus* (pass.) a ladik széthasadt T. 316.

loχś- csikland | kitzeln: *äm loχśmėñ-khąr ą̄sėm* én csiklandós vagyok — *loχślilėm* csiklandoztatlak | ich kitzle dich T. 331.

ląkhwi gombolyít | haspeln K. 399.

lohkwi zörget | pochen K. — *kwän-l.* kiver | hinausschlagen, P. 14. *jel-l.* levág, leszúr | niederhauen, erstechen P. 15. v. ö. *läχti.*

ląim fejsze | axt P. III.523. *ląjim-χal* id. III.431.

lōkw l. *ląχ.*

lokwi kúszik | klettern P. III.523. *lokwenti* id.

lǫlta folt | fleck AL. 54. *loltä* id. I.165.
lǭm leves | suppe P. 15. *loǫm* K. *läm* T. id.
lŏm darab | stück K. II.239.
lomėt láng | flamme K. 373.
lǫmχati földagad | anschwellen III.423. *lǫmχėpāli* id. III.531.
lǫmγejenti taposgat | treten AL. III.207.
lǭmiji közeledik | sich nähern III.84.
lǫmp lompos lépés | schlotternder gang KL. III.203. *lǫmpä, -ėñ* lompos | schlampig u. o.
lǫmpėχji áttalpal, átlompol | durchschreiten KL. III.203.
lǫmsäñ lompos | schlampig III.441.
lǫmt rész | theil III.151. *mā-l.* földdarab I.135. *tūjt-loǫmt* hófolt KL. III.345. — *ńār lǫmtiñ χum* meztelen (ruhájú) férfi | ein nackter mann II.60. v. ö. *ńǫr lǫmtėl jäli* P. 10.
lomti darabokra vagdal | zerstückeln K.
l̓ǫñχ 1) út | weg I.12.—*lōñkh* K. II.232. *l̓ōñkh* P. 18. *l̓oχ* (tő: *l̓ōñkh-*) KL. 3. *l̓ǫñ* T. 155. id. — 2) nyom | spur II.125.
lōñγitaχti fáradozik | sich abmühen I.71. czibálgat | zerren I.26. *lǭñγitaχti* küszködik | ringen II.74.
(juw-) l̓ǭñχėli haza visz | nach hause tragen III.235.
lǫñi kopó | jagdhund III.208. medvebocs | bärenjunge KL. III.351. *loñi kapajėm* vadászkutyám II.201.
lǫñmǫtė meghasad | bersten T. 307.
lǭñχä, -äl̓ a folyón lefelé | strom abwärts B. *lǫñγė, lǫnχal̓, lǫñkhal̓* K. II.223. *lǫñkhǫ* stb. KL. *lǫnghǫ* AL. id. — *lǭñχäl̓iñ jākėm* lefelé vivő folyócskám II.243.
loǫśkėti lecsillapodik | sich beruhigen K. 396. — v. ö. *leśti.*
loǫttel̓p monda | sage K. I.166. [II.325.
lǫpant lapu | klette AL. 55. *tūr-lǫpänt* tavi tündérrózsalevél
l̓ǫpätali súg | flüstern P. 13.
lopėχti lebegve tovafut *pǫt* a récze | flatternd davonlaufen P. 27. v. ö. *tǫuliñ lopeñkėl* szárnyas lebegéssel | mit flatternden flügeln u. o.
lǫpėl (postp.): *paulä-l. jäli* falunként jár | von dorf zu dorf gehen 349. — *läpel* id. *khǫtėl-l.* naponként | täglich KL. 18.
lopeñ l. *lopėχti.*
lōpesti talpal | schreiten K. II.224. *loγėśtenti* csapdos a szárnyaival | die flügel schwingen AL. 57. — v. ö. *lǫmpėχji.*
lǫpśėχ ruha | kleid AL. 77.
losati reped | spalten, bersten AL. 54.
lǫśėm csont | bein T. 312. — v. ö. *lusėm.*
lǭsγi erősen bevágja *āwi* az ajtót | die thüre zuschlagen III.370. *lǭsγėli* id. III.371.
lǫsχėnti vánszorog | taumeln K. III.131.
(pal-) lǭśili szétbomlik (a szán) | auseinandergehen 348.

lqsiñ szikra | funke P. III.525.
lośit tágas | geräumig I.158. bő | reichlich II.245. III.145. — *lqśit* id. I.90.
(pär-) lqśkėmi meglazúl | sich lockern P. 14.
lqśśėχati viszket | jucken AL. 54.
lqst laza | locker AL. 57.
lqtėχ szikra | funke I.13. *lqtχiñ* üszkös *jiw-sup* fadarab kohle, glimmende holzstücke II.310.
(noñkhwė) lōtėli leszakad | abreissen K. II.228.
(χot-) lqtχati megfakúl | fahl werden 348. *kwän-lqtpi* id. AL. 57. *lōtpi, lōtpenti; lqtti* fehéredik; fehérlik AL. 77. — *il-lqtkhėtė* elhervad | verwelken T. 307.
lotγi ropog | krachen — *koqt-tqlė lotγi* v. *lōteχpėñ ōlenti* keze ujja ropogós | seine finger krachen K. 396. — v. ö. *lätti*. [325.
lqtkhė locsog *uślam* a ruha | das kleid trieft vom wasser T.
(päl-) lqtulė megreped | zerspringen, spalten, bersten T. 316.
lqu tíz | zehn KL. III.349. P. III.523. *lou* KL. 21. *lqu* T.
lauχati, lquχti l. *läwi*. [159, id.
kät-lqutqn keszkenő | sacktuch T. 309.
louti mos | waschen I.68. II.14. *lqutχati* mosakodik | sich waschen II.106. *lqutsi* lemos II.327.
(āmp-) lqw elpóráz | leitriemen III.529.
lqwes pad | bank I.5. 49.
lowinti olvas | zählen III.144.
(elė-) lqkėmi eltaszít | wegstossen K. — v. ö. *lėkėmi*.
lqkśqu (csiklandós | er ist kitzlig — *äm lqkśėp ōsėm* csiklandós vagyok K. 396. — v. ö. *loχś-*
lqmerti ránczol | falten K. 396. [gut K.
lqń jobb | besser — *lqńi* helyesen | richtig; *lqnkäi'* jól |
lōńśi, lōś l. *lūńśi*.
lu T. 155. *lū* KL. 3. *lūw* B. v. ö. *lū-kwol, lū-lūl* I.6. *lq* K. (*lqñ* K. II.378. *lqγėñ* K. II.239. 380.) ló | pferd.
lū düh | wuth KL. 1. — v. ö. *law*.
lu (luw-) csont | bein II.120.
lui a folyónak alvidéke | stromabwärts B. KL. alvidéki I.135. *lui-ōtėr* K. II.222. alsó KL. 3. *luikė* id. KL. III.203. *loi, loikė* AL. 60. — v. ö. *lqñχä*.
lujγi énekel | singen II.291. — *luimėñ* éneklő II.429.
lujmäs törő vas, ék | brecheisen III.13. 243. *lojmäs* KL. III.489.
luki mozog | sich bewegen; *luχti* mozgat | bewegen T. 327. — *ju-luχtoñ* a tolózárral bezárni | zusperren; *ajuw-lukätėp* ajtózár | thürklinke, schloss T. 331. *luχkutnė suj* kopogó zaj T. 330. — v. ö. *lakwi, läkwi*.
lūl rossz | schlecht I.5. *lūl* id. KL. 22. csunya | hässlich K.

lūľ tōrėm rossz idő | schlechtes wetter AL. 79. *lōľ* csunya: *lōľi ǫl* hószámban ill. csúnyán van T. 321. — *lū-lūľ* ló-ganéj | pferdemist I.6.

lūľi áll | stehen I.2. II.259. *lūľenti* III.421. *lūľilāli* II.196. *lūľmėti* II.95. *lūľsi* I.144. *tawän ąs χot lūľi pūwuñkwė* neki pedig hogyan l e h e t e t t megfogni II.112.

lūli' vöcsök | haubentaucher II.71. III.229. *lōli'* id. I.2.

lūľiñ magas | hoch I.71. III.242. *lūľit* I.12. *lūľittė* II.123. magasan (adv.). *assin-lūľit* rőf mélységre | eine elle tief I.43.

lūľsiñ rosszúl | schlecht (adv.) II.309. — v. ö. *ιūľ*.

lumpėrtenti motyog | schwatzen KL. III.349.

lumśi a munkába belemelegszik | eifrig arbeiten, sich ereifern 367.

lūńś sírás | das weinen II.319. *lūńś* KL. 45. *ιūś* id. III.380. *luś-vüť* könnyek | thränen P. 10. *lǫ̈ś* K. *lōś* AL. 55.

lūńśi sír | weinen II.99. *lońśėm* (gerund.) T. 331. *lōńśi* AL. 74. *lūńśi* K. II.377. id; — sírva kér | weinend bitten II.91. *jol-l.* megindít | rühren II.91. *lūńśti, lūńśäti* sirat II.174. I.56. *eläľ lūńśėltaχti* elsirja magát I.34. *lunśenti* KL. 45. *il-lōnčė* elordíta magát | brüllen T. 321. *lōnčtaχti* sír T. 310.

lunt lúd | gans I.28. II.184. KL. 18. *lǫnt* K. T. 160. — *lǫntijėp khǫm* lúdvadász6 férfi | gänse-jäger K. 396.

luntilawė (pass.) izmosodik | stark werden II.289. *luntilänė* izmosodó u. o.

luoptä l. *lūptä*.

lūp fatörzs | baumstamm P. III.523. *lūpi* id. I.121. II.60. III.124. kidölt fatörzs P. 17. *lōpi* id. T. 163.

lūptä levél | blatt I.6. III.298. (*lūptap* I.38.); *luoptä* KL. III.349. *lōptä* B. NyK. 22:54. *loptė* K. 373. *lą̄pta* AL. 54. *lǫptǫ* [T. 331.

lūś l. *lūńś*.

lusi kúszik | klettern; *luspāli* id: *kāľ ńoχs lusiñėl tot lūspālä* nőstény nyúszt kuszásával kusszék ott alá II.339. — *luśäti* mászik KL. 351.

lusėm szálka | gräte B. NyK. 22:49. — v. ö. *lǫśėm*.

lūsiñ bojtos, rojtos | mit quasten, fransen versehen I.98. 123. — *lūspä* id. I.98. II.316. *sāt lūspä ą̄ln āpä* hét karikás ezüst bölcső III.116. — *χāñχei lūsiñ sāt tūr* s á s-t e r e s (ill. rojtos, sással borított) hét tó II.320.

lutätėl: *mātätėl lutätėl* földestül mindenestül | mit land u. alles darüber I.68.

luti keményedik | hart werden, sich härten II.102.

lü... l. részben *lu*.

lüľtėñ bűnös | schuldig KL. 26. — l. *lūľ*.

lüľėmti szid | schelten K. — l. *lūľ*.

SZILASI MÓRICZ.

Ószlovén, újszlovén.

A «Nyelvtudományi Közlemények» idei 1. füzetében Melich János ismertetve Ásbóth Oszkárnak szláv szavainkról szóló akadémiai értekezését, egy helyen ezt mondja: «Az első fejezethez még csak azt jegyzem meg, hogy nem ártott volna itt is megemlíteni, hogy az újszlovén nyelv nem egyenes örököse az ószlovénnek (v. ö. Volf: Kiktől tanult a magyar irni-olvasni? «az ószlovénnek egyenes örökösében, az újszlovénben» stb. 29. lap). Az elnevezés Kopitar-Miklosiché, kik szlovén létükre mintegy hazafias ügyet védtek vele» (105. l.).

Nem egészen világos, hogy az ismertető ezt mért kivánja: azért-e, mivel hite szerint Ásbóth a dolgot bizonytalanságban hagyta, vagy pedig azért, mivel attól tart, hogy az én régibb állításom valakit megtéveszthet. Sem az egyik, sem a másik föltevés nem áll. Ásbóth ugyanis azt mondja: «nem lehet elég gyakran ismételni, hogy Miklosich, mikor ószlovénnek nevezi azt a szláv nyelvet, a melyre legelőször fordították a szentírást, koránt sem érti a szlovén szón azt, a mit most értünk rajta, ki is emeli több helyen a dialecticus különbséget, mely már a legrégibb kortól fogva elválasztja az úgynevezett ószlovént az újszlovéntől, és elnevezését első sorban arra alapítja, hogy maguk az ószlovén nyelven szóló források mindig «szlovén»-nek nevezik ezt a nyelvet — *językŭ slověnĭskŭ*» (6. l.). A maga véleményét sem hallgatja el, midőn azt mondja hogy «az ószlovén nyelv egyetlen egy most élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban, mint a bolgár nyelvvel» (5. l.), és ismét: «az ószlovén nyelv valamennyi élő szláv nyelv közül csak a bolgárral áll szorosabb kapcsolatban» (7. l.). Ez az olvasót, úgy hiszem, semmikép sem hagyja bizonytalanságban, hogy Ásbóth egy élő szláv nyelvet sem, tehát az újszlovént sem, sőt még a bolgárt sem tartja az ószlovén nyelv egyenes örökösének. Az első idézet Miklosichot a hiú szlovén hazafiaskodás vádja ellen is védi. A ki Kopitar műveit forgatta, ezt sem vádolhatja igazságosan. Kopitar olyan nagy hasonlóságot talált a régi szláv liturgikus nyelv és az ő anyanyelve, a mai szlovén közt, hogy igaz

meggyőződéssel tartotta a kettőt egynek, és azt hitte, hogy amaz csak régibb alakja emennek. Hogy mint szlovén ember e fölfödözésnek örült, azt talán még sem lehet kárhoztatni. Bizonyára nagyobb hiúság van abban, hogy finn szaktársaink a világért se mondanának ugor nyelveket, hanem erősen ragaszkodnak a finn-ugor elnevezéshez, mintha az ugor nem foglalná magában a finnt is vagy mintha a finn volna a legnevezetesebb ugor nyelv.

A mit talán kivánni lehetett volna Asbóthtól, az mindössze az, hogy meg kellett volna említenie, hogy arról a kérdésről, egyenes örököse-e az újszlovén az ószlovénnek vagy milyen rokonsági viszony van a kettő közt, nemcsak másutt, hanem nálunk is volt vita. Erre épen az az értekezésem adott okot és alkalmat, melyre Melich hivatkozik. Mint egyik érdekelt fél, mert nem titok, hogy a vita Ásbóthtal kettőnk közt folyt, se nem panaszlom, se nem keresem, hogy egykori ellenfelem, a ki az életben igen kedves emberem, mért hallgat vitánkról, mely minden hevessége mellett is mindkettőnknek nagy okulására vált és a magyar nyelvbuvároknak bizonyára ma is tanulságos. A miért fölszólalok, az csak az, hogy Melich szavai alkalmasak azt sejtetni, mintha az, a mit értekezésemből idéz, mindeddig vagy egyáltalában, vagy akár csak az én részemről is fölvilágosítás nélkül maradt volna. Ki kell jelentenem, hogy én miattam se kénytelen senki se sötétben tapogatódzni. A ki nem restelli a fáradságot, megtalálhatja erre vonatkozó fejtegetéseimet a Magyar Nyelvőr 1885. és 1886. évi (XIV. és XV.) kötetében «Egy kis szlavisztika» (XIV. köt. 499—501. l.) és «Még egy kis szlavisztika» (XV. köt. 122—126. és 162—168. l.) czímek alatt. De még akkor is, ha magyar nyelvész sem ezekről, sem Ásbóth szlavisztikai dolgozatairól tudomást nem véve, csupán az én tiz éves értekezésem alapján elfogadná, hogy az újszlovén az ószlovénnek egyenes örököse, és már most az ószlovénen kívül fölvilágosítást keresne az újszlovénnél is, ugyan mi kárát vallaná akár ő maga, akár a magyar nyelvtudomány ? Válaszul e kérdésre újra idézem, a mit Miklosich 1886-ban írt nekem : «Es war schon am anfange meiner schriftstellerischen thätigkeit meine ansicht, dass dem altslovenischen jene sprache am nächsten verwandt ist, die ich neuslovenisch nenne, und diese ansicht halte ich bis zum heutigen tage fest. Sie werden daher in meinen büchern, in denen die sprachen nach dem grade ihrer verwandtschaft geordnet sind, auf das altslovenische stets das neuslovenische folgen sehen». Miklosichról nem kell mondanom, mennyire jártas volt mind a szláv nyelvekben általában, mind pedig az ó- és újszlovénben különösen is, és így a magyar nyelvész bizonyára nem vallja kárát, ha az ószlovéntől cserben hagyva, figyelmére méltatja az újszlovént vagy legalább a többi közt ezt is. Meg vagyok győződve ma is, sőt most, hogy az

újszlovént valamivel közelebbről ismerem, még inkább mint régebben, hogy jobb szolgálatot teszünk a magyar nyelvészeknek, ha az újszlovénre egyenesen figyelmeztetjük, mint ha óvjuk tőle, tartsák bár akár helyesen, akár helytelenül az ószlovén lányának vagy testvérének vagy akármijének. A nyelvbeli adatok ezzel nem változnak. De egyébképen is van hozzá közünk. Ott vannak dunántúli, különösen vas- és zalamegyei vendjeink, a kiknek újszlovén nyelvjárása sok tekintetben figyelemre méltó. De ki törődik velük? Számuk egyre fogy s el fognak tünni a nélkül, hogy nyelvüket akár a szláv, akár a magyar nyelvtudomány kiaknázta volna. Pedig ki tudja, nem lesz-e az mind a kettőre nézve tetemes veszteség? Lelkiismeretem mulasztással vádolna, ha a magyar nyelvészeknek minden hypothesis és theoria mellőzésével tisztán gyakorlati szempontból is újra nem ajánlanám az újszlovént. A szlavisták hadd vitatkozzanak, a mennyit akarnak; minket az ne tartóztasson vissza, hanem iparkodjunk tárgyunkra nézve tanulságot szerezni, a hol találhatunk.

Főfontosságú ránk nézve természetesen mindig az ószlovén fog maradni. De itt se zavarjon minket a szlavistáknak «de lana caprina» örök időkig folyó vitája. Mennyi leleményt, fogást és furfangot fejtenek ki, csakhogy az ószlovén nyelv bölcsője, hazája folyton problema maradjon! Magyar nyelvész már csak humorral nézheti, hogyan iparkodnak elkerülni és másokkal is elkerültetni az igazság megismerését. Ásbóthot is belesodorták e mulatságos helyzetbe, a min fölötte csodálkozom. Mert mint szlavista és magyar mindennel rendelkezik, a mi a kérdés helyes megfejtésére szükséges. Megvan benne a kellő tudomány és megvan benne a kellő elfogulatlanság. Csak az a baj, hogy az idegen szlavisták kedvéért megfeledkezett róla. Sokkal jobban ismeri és becsüli ezeknek sok tekintetben értékes tudományos munkásságát, mintsem hogy meglássa a mellett alattomban működő gyarló irigykedésüket. Dehogy tudnák tűrni, hogy valamelyikük fölfödözze az ószlovén nyelv hazáját vagy hogy valamelyik nevezetesebb szláv népet érje az a dicsőség, hogy neki több köze legyen az ószlovénhez, mint másnak. Van ugyan egy classikus tanu rá, hol keresendő az ószlovén nyelv bölcsője, de azt erre a kérdésre nézve soha sem hallgatják meg. Ez a classikus tanu a mi nyelvünk, melyet némelyek közülük vagy egyáltalán nem vagy csak gyarlón ismernek, mások pedig dölyfösen lenéznek. Quid boni a Nazareth? Ásbóth nem vette észre a kelepczét, csak a nagy tudományos apparatust, melylyel eltakarják. Mint részrehajlatlan egyikük mellé sem állt, hanem titkos szándékuk szerint elfogadta, hogy «hiszen azt sem tudjuk, hol beszélték azt az úgynevezett ószlovén nyelvet, hogy állíthatnók tehát, hogy épen ebből a nyelvből került ez vagy az a magyar szó» (7. l.). De a mellett igen szépen és meggyőzően bizonyitja, hogy a magyar

nyelvbe került szláv szók javarésze helyesen csakis az ószlovénből magyarázható. Ha tehát valamiről a legvilágosabban kitűnnék, hogy fehér és én nem tudnám fehérségének eredetét, akkor azt kellene mondanom: ez voltaképen kétségtelenül fehér volna, de nem tudván, miért egyezik meg teljesen a fehér színnel, csak azt mondhatom róla, hogy szakasztott olyan, mint a fehér. Ezt a körmönfont logikát Melich igen okosan hibáztatja és kimondja: «Sok pro, és sok contra érvet lehet fölhozni az ószlovén nyelv hazájára, de a magyar nyelv kétségtelen bizonysága, hogy mi az ószlovénből vettük szavainkat, a melyekért persze, mellesleg megjegyezve, nem mentünk Szaloniki környékére» (104. l.). Ezt én már kilencz évvel ezelőtt kimondtam. «Meggyőződésem szerint e kérdésben a mi nyelvünknek döntő szava van. A bolgár eredet hívei ignorálják a mi ószlovén kölcsönszavainkat, melyek nemcsak egyháziak, hanem sokkal nagyobb számmal egyébfélék. Ez utóbbiak csakis élő beszédből kerülhettek hozzánk, már pedig a bolgár eredetű ószlovén ily messze nyugaton elszakadva a néptől, mely beszélte, csakis holt liturgiai nyelv lett volna. A mi ószlovén kölcsönszavaink tehát határozottan Miklosich elmélete vagyis az ószlovénnek pannon eredete mellett bizonyítanak» (Magyar Nyelvőr XV. köt. 124. l. jegyz.). Ásbóth, mint magyar ember az ószlovén nyelv pannon eredetében ránk, mint nem szlávokra nézve bizonyára nem lát dicsőséget, a mint másrészt kisebbségünknek sem tartaná, ha a bizonyítékok más eredetet mutatnának. Csak ki kellene vonnia abból, a mit nagyon helyesen és világosan valónak bizonyított, az elfogulatlannak egészen magától kínálkozó következtetést. A versengő idegen szlavisták ugyan meglehet ezután sem akarnának látni, de azzal mi jövőre sem törődnénk, hanem jó kedvvel néznők továbbra is komikus logikai és nyelvtudományi bukfenczeiket.

VOLF GYÖRGY.

A Vogul Nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Ilyen czím alatt jelentek meg külön is Munkácsi Bernát vogul-tanulmányai, melyek eddig a NyK.-ben láttak világot (a M. T. Akadémia kiadása 1894. 8r. 300 l.; ára 2 frt. 50 kr.). Tartalma hat részre oszlik: I. Északi vogul nyj. II. Közép-lozvai nyj. III. Alsó-lozvai nyj. IV. Kondai nyj. V. Pelimi nyj. VI. Tavdai nyj. Mindegyikben részletesen van tárgyalva az alaktannak fő része: az ige- s a névragozás. Az első négyhez rövid nyelvmutatványok vannak csatolva, az utolsó kettőnél ezek elmaradtak, mert időközben megjelent a Vogul Népköltési Gyűjtemény három kötete. — Ajánljuk szaktársaink figyelmébe az új könyvet, mely először ismerteti behatóan a nyelvünkhöz legközelebb álló ugor nyelv alakjait.

Ismertetések és birálatok.

Német szófejtés.

Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von Friedrich *Kluge*. Fünfte verbesserte Auflage. Strassburg. 1894.

Kluge etymologiai szótára megérte már az ötödik kiadást is (az első megjelent 1882-ben). Ez a körülmény mindenesetre annak a jele, hogy Kluge műve derék, hasznavehető munka. Nem állítható, hogy minden egyes német szónak megtalálnók a magyarázatát, de az irodalmi nyelv legtöbb szavának alaposan, helyes módszerrel van megbeszélve az eredete. Az új, ötödik kiadás nem csak abban az értelemben van megjobbítva, hogy a szerző tekintetbe vette a negyedik kiadás óta (1888 óta) elért, itt-ott biztosabb eredményeket, hanem abban az értelemben is, hogy olyan szavakat is fölvett a műbe, a melyekről eddig egyetlen egy kiadásban sem szólt. Kluge minden egyes szónál véleményt nyilvánít, s e tekintetben eljárása sokkal helyesebb, mint Miklosiché, ki a hasonló hangalakkal s jelentéssel biró különböző nyelvi szavakat egyszerűen egymás után fölsorolja. Növeli a mű becsét az ötödik kiadáshoz csatolt kronologiai összeállítás is, a hol körülbelül 1869 jövevényszóról ki van mutatva, mikor melyik században gazdagíthatták a német szókincset. Az összeállítást azzal a megjegyzéssel kisérjük, hogy valamely szó első irodalmi előfordulása nem egyértékű azzal, hogy az illető szó akkor kezdett a nyelvben használatossá válni. A mi *roncsika* szavunk példa reá; de ott van a német *dolch*, a mely Kluge szerint a XVI. században jöhetett át a németbe. A magyar *gyolk* alak bizonyítja, hogy a szó ismeretes volt már a XV. században a németeknél (v. ö. Nyr. 23).*) Ebben a kronológiai összeállításban találjuk, hogy a magy. *darabont* a XIV. vagy XV. században került bele a németbe; a magy. *huszár*, *kocsi* a XVI.-ban; a magy. *talpas* (NySz.: fussoldat) > ném. *tolpatsch* a XVII.-ben. A *darabont*-ról igyekeztem kimutatni (v. ö. Nyr. 23), hogy Kluge véleménye hibás. Német

*) A *dol*ch eredete meglehetős homályos; a szó sem nem közgermán, sem nem közszláv.

kŏznyelvi magyar jövevények, nézetem szerint, még a *horda* (Kluge szerint tatár) és a ném. *schabracke* [< magy. *csaprag* NySzót. I: 340 (>ócseh *čaprak* Jungmann I. 259) < tör. *ćaprak* Vámb. Prim. Cult. 26 Zenker > or. чапракъ olv. *ćeprák* Mikl. Etym.Wb.<jak. *ćapirak* Böthlingk]. — A *csákó* (v. ö. *tschāko* Sanders: art Kopfbedeckung der Infanterie) Kluge összeállítá-sából hiányzik, pedig nyelvtörténeti adatokkal is igazolható szó; hasztalan kerestük a *tschismen*-t is.

Nyert a szótár értékében azzal is, hogy az új kiadásba a szerző igen sok tájszót vett föl (Listy filologické 21 : 394). Ebben a dicséretben azonban nem osztozunk teljesen. Mivel különb tájszavak pl. a *klampe, krampe, pöckel* stb., mint teszem a *kotter* (összefügg a Klugetől említett *kot*-tal), *gerhab, sürfen, sürpeln* (> magy. *szörpöl*; összefügg a *schlürfen*-nel)? stb. Vagy vegyük föl az összes tájszavakat, vagy pedig csak az irodalmi nyelv szavait tárgyaljuk.

Az eddig fölhozottak nem csökkentik a munka értéket. Az egyes szavak etymologiája philologiai rátermettséggel van tárgyalva. Lehet egy-egy szó eredetéről eltérő nézetünk, de Kluge egyetlen egy fejtegetéséről sem mondhatjuk el, hogy ne volna alapos philologiai ismerettel írva. Mielőtt a szerző a szavak fölsorolását megkezdené, rövid bevezetésben számot ad a német, ill. germán szókincs különböző elemeiről. A ki a dolog iránt mélyebben érdeklődik, utalom Kluge egy másik munkájára, mely a Paul-féle ,Grundriss der germanischen Philologie' I. kötetetében jelent meg. A germánság legrégibb jövevényei a *silber* és a *hanf* szavak. A mi a *silber:* ezüst (a magyar szóra v. ö. zürj. *ezis*, wotj. *uzweś* < osszét *ävzist)* szót illeti, megjegyezzük, hogy ennek idegen, nem indogermán eredete összefügg azokkal a kutatásokkal, melyeket Schrader (Urgeschichte und Ursprache 259—269) tett, s melyek szerint a fémekkel az indogermánok különválásuk után ismerkedtek meg. A másik legrégibb jövevény a *hanf.* Honnan vették az európai indogermánok e szót, megmondani igen nehéz. A szókezdő *h* és *k* kezdetekből legföljebb annyit lehet következtetni, hogy az átadó nyelvben velaris *k* (arab *kaf*) volt a szókezdet. Biztosan kimutatható legrégibb jövevényei a germánságnak a kelta vendégszók (v. ö. germ. *rík*, gót. *reiks:* király < egy ókelt. *rîg*-ből; óír. *rí*, genit. *rîg* Kluge, Paul-féle Grundriss-ban); azután jönnek a latin jövevények. A germánságban vannak nyomai egy szlávlett érintkezésnek is, de meg kell jegyezni, hogy mindig nehéz kimutatni, hogy e történelem előtti korban kelta, szláv, latin jövevénynyel van-e dolgunk, vagy pedig közös európai indogermán szóval. Sok jel pl. arra mutat, hogy az európai indogermánok az ázsiai ágtól való elválásuk után még együtt, mint egynyelvű nép ismerkedtek meg a szántás-vetéssel. Az *ar:* pflügen, *mê:* mähen, *ml̥:* mahlen, *sê:* säen, *oq:* eggen, *ml̥g:* melken olyan gyö-

kérszók, melyeknek az ázsiai ágban hasztalan keressük a megfelelőit (v. ö. Kluge, a Paul-féle Grundriss-ban). A germánság nagyobb befolyást a finn-lapp nyelvre gyakorolt, a mint Thomsen műveiből is meggyőződhetünk. A germánok a finneket, minden bizonynyal a mai lakó helyeiken találták, a kik Tacitus korában (v. ö. Germania 46) szegény, vadászó nép voltak. A mint külön váltak a germán nyelvek, s a kereszténységgel megismerkednek, a különböző nyelvi hatások is biztosabban kimutathatók. Kluge e hatásokat igen szépen s meggyőzően festi. Csak azt jegyzem meg, hogy szerinte a németségre a szláv ágnak biztosan kimutatható hatása a XIII. századdal kezdődik. A bevezetésben megemlíti Kluge az ős haza kérdését is, s ez szerinte vagy délkeleti Európában vagy Ázsiában keresendő. A Latham-féle elméletet, mint teljesen tarthatatlant, meg sem említi.

Rövid ismertetésünket azzal zárjuk, vajha nálunk is találkoznék egy Kluge, a ki, ha nem is az összes szókincsről, de legalább az irodalmi nyelv szavairól az eddig tett kutatások eredményeként meg csinálná a mi etymologiai szótárunkat. Bizonyos tekintetben csak összegezni kellene az eddig elért eredményeket, mert nyelvünk idegen és ős szókincse nagyobbára ki van mutatva. MELICH JÁNOS.

Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig.

A M. T. Akadémia megbízásából írta *Zolnai Gyula*. (25 mellékletbeli s egy szövegközi hasonmással.) Ára 6 frt. Budapest, 1894. 4. r. IV+296. l.

E díszes kiadvány, melynek első sorban tájékoztató s népszerűsítő czélja van, Szily Kálmán indítására s buzgó támogatásával létesült — s bizonyára nagyban elő fogja mozdítani nemcsak nyelvemlékeink ismeretét, hanem a nyelvtörténet s általában a nyelvészet iránti érdeklődést is. A mutatványok úgy vannak megválogatva, hogy nemcsak nyelvi és palaeographiai, hanem műveltségtörténeti szempontból is érdekesek és tanulságosak.

Zolnai nagyon jól megoldotta föladatát: a mutatványok alapján tanulságosan világítja meg nyelvünk történeti fejlődését. Mind az általános bevezetés, mind pedig az egyes mutatványokhoz való apróbb bevezetések és jegyzetek teljesen megütik a ma alkalmazható szigorú mértéket.

Nagyon alaposan és világosan van megírva a 48 lapra terjedő bevezető rész, «*nyelvemlékeinkről általában*». Ennek első fejezete kifejti a nyelvemlékek fontosságát a nyelvbúvárlatra nézve s teendőinket tanulmányozásuk terén.

A második fejezet tüzetesen tájékoztat a nyelvemlékeknek olvasá-

sáról s előadja a magyar hangfejlődés legfontosabb részeit. Ez nagyon hasznos olvasmány lesz sokaknak, mert e tekintetben igen sok hibás nézet van elterjedve. Lám, a Régi Magyar Költők tárában is, melynek olyan avatott szerkesztője van, nem egy hibás olvasatot találunk. Például mindjárt a Pannóniai ének legelső soraiban: emlékezzenk régiek*rel*, ... kijuttek*rel*, ... eleik*rel* ... vitézségek*rel* — hibás a-*rel* alak s helyesen -*rél* olvasandó, mint Zolnai is kifejti.*) — De ugyancsak a Pannóniai ének második sorát Szilády így olvassa: «*Az Szythiából* kijüttekrel», az ötödik sort is «*Szythiából* kiindulának», s a 70. sort: «Kik *Szythiából* kijüének». Az eredetiben ez van irva: *Zythyából*, *Zythiából*, ha ezt háromtagúnak olvassuk, mind a három helyen jobb a vers, s azért mások csakugyan így olvasták: *Szittyából*. De Szilády azt mondja (RMK. I. 232): «Ember, nemzetlehetne *szittya*, de Szittyaországot a tudákos átdolgozó is bizonyosan Scythiával iparkodott kifejezni.» Mintha *Szittya* nem volna ugyanaz a szó, a mi *Scythia*. Hisz épen ezt a *Scythiát* olvasták (mint Zolnai is helyesen jegyzi meg 163) *Szittyának*, mert az *sc* betűket régente *sz*-nek olvasták, a *thi* pedig (vagy *thy*) közönséges jegye volt a *ty* hangnak. Az Érdy-codex azt írja *Zyttyaban* (286) és «az *Scyttyay* magyarok» (495) s a kettős *tt* azt mutatja, hogy *szittyának* és *szittyainak* ejtette az író (Zolnai is helyesen *szittyainak* olvassa 240). Az országot tehát *Szittyának* és *Szittyaországnak* nevezték magyarul, és csakis ez utóbbi összetételből magyarázható meg a *szittya* szónak melléknévi használata. A *Szittyaországot* olyan kifejezésnek vették, minő *Magyarország*, *Németország*, *Törökország*, s minthogy ezeknek előrésze népnév (*magyar*, *német*, *török*), amabból is a *szittya* szót a *Szittyaország* lakosaira értették. Jól veti ezt egybe Zolnai (263) a *franczia* szóval, mely eredetileg szintén

*) Ide tartozik a *kivel*-nek helyesebb *k ivél* olvasata is, mert megfelel neki *belél* s mind a kettőben ugyanaz a rag, a mi a *rél* második eleme. A felsőtiszai nyelvjárásban »a *kivel* ma is csak *kivel*», úgymond Szilády (Irod. Közl. 5: 117—8). De ez hibás okoskodás; mert ép úgy mondhatná, hogy a *közel*, *távol*, v. pl. *jövendöl*, *patkol* ma is csak rövidhangúak, — de ebből nem következik, hogy régebben nem hosszan hangzottak: *közél*, *távól*, (*távúl*), *jövendől*, *patkól* (l. M. Hat. II. 144—5. 342). — A *kivél* *é*-jének tehát semmi köze ahhoz, hogy a *kivé*-nek hosszú-e az *é*-je (mint Sz. hiszi id. h.), mert a kettő úgy viszonylik egymáshoz, mint bel*ől* és bel*é*, vagy mint messz*ől* és messz*e*. Hogy pedig a codexek *kywe* alakja sokkal inkább lehet *kivé*, mint *kive*, az innen következik: a vége kétségkívül irányrag, ép úgy mint a *bele*, *hova*, *haza*, *messze*, *vissza*, *tele* szók vége, már pedig ha ezek megrövidítették is a latin *á é*-t, a többi társuk maiglan megőrízte a hosszúságot: *alá*, *fölé*, *közé*, *mellé*, *mögé* stb. (s mellettük még *belé* és *hová* is), és valaha amazokat is kétségkivül hosszú hanggal ejtették: **hazá*, *messzé* stb.

országnév: *Francczia*, s előfordul az *anglia* is ‚angol' táncz, nyelv, posztó értelmében, nyilván *Angliaországból* elvonva: Francczia menuett első mindeneknél, azt elhagyván kezdnek futosó *Angliát* (Orczy: Költ. H. 105), Jól beszéll Frantziául, Olaszul, Spanyolul, *Angliául* (Kir. Besz. 78). Ötödik Károly mondotta, hogy ő szeretne beszélleni: Olaszul az ő szeretőjével, Spanyolul az Istennel, *Angliául* a madarakkal (uo. 115.) «Felöltözék gúnyájába talpig vörös *angliába*» (Arany-Gyulai Népk. gy. I: 140 és 138.*)

Hogy a hangfejlődés tárgyalása milyen szükséges, arra nézve még egy csattanós példát említek. A *hét* szó Esztergomban is *hét*, de a *négy* helyett ott *nígyet* mondanak, és nyelvjárásaink nagy része sok szóban tesz ilyen önkényesnek látszó különbséget (l. Balassa J. kimutatását, M. Nyelvjárások 113). E megkülönböztetés folytatódik a ragozásban és szóképzésben is, mert a *hét* tárgyesete *hetet* és származéka *hetedik*, nyilt *e*-vel, ellenben a *négyből négyet* és *negyedik*, zárt *é* és *ë* hangokkal; hasonlóképen *kefét*, *ekét*, de *kezit*, *nyelit* e. h. *kezét*, *nyelét* stb. Budenz J. már 1860-ban világosan kimutatta,hogy a mai magyar *é* nyelvemlékeink tanúsága szerint azelőtt két pontosan megkülönböztetett hang volt: némely szókban nyiltabb *ê* (olyanféle mint az *êre* szóban), másokban pedig zártabb *é*. S íme, erről a fontos nyelvtörténeti tényről, mely mai nyelvtanunknak számos látszólagos szeszélyét megmagyarázza, még 30 évvel utóbb, 1890-ben sem volt tudomása Imre Sándornak, ki «A m. ny. tört.» 28. lapján azt mondja, hogy a tiszavidékiek néhány szóban *í*-t ejtenek, «bár legtöbb szóban *é*-t; oly szeszélyei vannak a kimondásnak, melyeknek szabályát találni lehetetlen, legalább még eddig!»

A harmadik fejezetben Z. pontosan számot ad a könyvnyomtatás koráig terjedő összes írott nyelvemlékekről (összesen 93-at mutat ki), s azonfölül a nyelvemlékeknek összes kiadásairól s a rájuk vonatkozó egész irodalomról.

A munkának főrésze azután a régi nyelvemlékekből való szemelvényeket közli. Az egyes szemelvényeket kisebb-nagyobb bevezetés előzi meg, melyben a szerző számot ad az illető emléknek helyesírásáról s

---

*) Szilády az id. h. ironizál, hogy mink szittyálkodó jó kedvünkben habahwryawal szittyifikáltuk a «*Szitiát*», de az ő megjegyzései fölöttébb hiányosak két irányban: 1. Kétségbe vonja, hogy az ÉrdyC. irója *Scythiát sz* hanggal ejtette volna, s azt kérdi, «hogy az ÉrdyC.-ben hányszor fordul még elő az *sz sc*-vel írva a 495. l. *scyttyay*-án kívül». Itt elfelejti, hogy ugyancsak az ÉrdyC. irója a 286. lapon tagadhatatlanul az *sz* hang jegyével irja: *Zyttyaban!* 2. Ismét elfelejt Sz. arra a kérdésre felelni, hogy vajjon hol vette magát a *szittya* szó, ha nem a *Scythiát* olvasták *Szittyának*?!

tanulságosabb nyelvtani sajátságairól. Utólag pedig minden darabot számos jegyzet követ, s ezekben minden meg van magyarázva, a mi megnehezíti a megértést.

Ide teszem befejezésül egyes apróbb megjegyzéseimet.

38. l. A SimorC-ről nincs megemlítve, hogy egész szövege (majdnem szóról-szóra) megegyezik a VirgC. 64.—72. lapjaival.

A nyelvemlékeknek repertóriumához általában megjegyzem, hogy mióta Z. könyve elkészült, ismét figyelemre méltó tanulmányok történtek. Maga Z. dolgozta föl Nagy Gyula kiadása alapján a Königsb. Tör. újonnan fölfödözött részeit a f. é. Nyr.-ben. Ugyancsak Z. böngészte ki az 1489-i Batthyány-féle miséskönyv magyar adatait; ezek a f. é. M. Könyvszemlében jelennek meg. Szamota I. igen tartalmas tanulmányt tesz közzé folyóiratunkban az 1055-i Tihanyi alapító-oklevél magyar adatairól. Szintén ő fogja közzétenni nemsokára Mátészalkai Zalka L. magyar glosszáit 1489—90-ből.

55. és 88., 89., 119. Az *Izsák*, *rózsa*, *torzsa*, *rozs*, *perzsa*-féle szókat alig ejtették valaha *s* hanggal.

63. A HB. olvasásában nézetem szerint javítandók: *intëtüinek* h. *intëtvínek* (8. sor) és *ildëtüitül* h. *ildëtvítül* (24. sor; vö. *hitves*, nem *hitües*, s másfelől még ma is *kezíben*, *fülít* Szabolcsm. stb., vö. Arany: Hátr. Pr. 324),— *szobodúchcha* h. *szoboduchcha* (23), *lilki ért* h. *lilkí ért* (27), *Ábrám* h. *Abrahám* (30).

66. *Gye* a HB-ben talán eredetibb alak, mint a mai *de*. Vannak kétségtelen esetek, melyekben *gy*-ből *d* lett, pl. a *disznó* és *dió* árp. oklevelekben mindig *gyisznó* és *gyió*. Ez tehát a palócz jésítéssel ellenkező dissimilatio, olyan mint *tyik* h. *tik*, *lyik* h. *lik*, s talán az infinitivusban is *irnyi* h. *irni*. (*Gyümölcs* h. *dimölcs*-öt ír Ráskai Lea. A *düh* is előfordul régebben *gy*-vel, l. Ny. Sz., s ide tartozik nézetem szerint — nem pedig a *gyűlöl* családjához — az EhrC.-beli *gyülhödtség*, *gyülhözség*, *gyülhözés*. Viszont az EhrC.-beli *gyicsér*, *gyicsősejt* már palóczos jésítés lehet.)

70. A *bírság* szónak ‚ítélet' jelentéséhez idézni kellett volna a *biró* szót.

84. «Aranyas *jëdél*» — nem így, hanem *fédel* (l. NySz.), a mi rövidítése a szintén ott előforduló *fé fedel*, ill. *fő-fedel* összetételnek.

84. b. «*Matras*» — vö. *matász* Ny. Sz.

89. «*Gilva* — boletus, egy gombafaj. A m. *gilva* máshonnan ismeretlen». De több vidékről meg van a Tsz.[2]-ban a *gejvagomba*, *gilva* stb. (l. *Golyva* alatt.)

109. «*Gyílőség* . . . Az *l* kiesése a *gyűlölség* főnévben hajdan igen gyakori volt.» Miért épen ebben a főnévben? A *gyűlölség* *l*-lel nem fordul elő Pázmány előtt. Ellenben volt egy *gyülős* melléknév, mely alkalmasint **gyülölős*-ből rövidült (mint pl. *-ből* < *-belől)*, s e szerint **gyülölőség* > *gyülőség*, az *l* betoldása pedig újabb etymologizálás (mint a *mértföld* Pázmánynál).

121. Nagyon jó megjegyzés a következő: «*igën szélësségő* . . . A képzőt elődeink még némileg főnévnek érezték, vagyis a kifejezés az ő

nyelvérzékük előtt azt tette: *igen széles ségő*, mint ma is mondjuk: *igen éles eszű* stb.»

121. ‚*Jogljanak* neki' a BécsiC-ben («deferant honorem») úgy látszik a. m. békéljenek jogjához, jobb kezéhez; l. *Békéllik* NySz.

132. «*talántál*» így olvasandó: *talán-tal*, mert hisz az utótagja = *tal(án)*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Kisebb közlések.

Néhány egytagú igénk eredetéről. Szilasi M. «Kombinált műv. és mozz. igeképzők» czímű, különben igen alapos és eredeti értekezésében helyreigazításra szorul a következő tétel (NyK. 24: 182.): «Ismeretlen eredetüek, de hosszú utolsó magánhangzójuk szintén eredeti kettős mássalhangzóra enged következtetést, vagy ha nem is, azok analógiáját követhették: *gyúr-*, *gyür-*, *ír-*, *szór-*, *szür-*, *túr-*, *mer-*». A *túr-* szó kivételével valamenynyinek régóta ismeretes az eredete: *gyúr-* = török *jour-*, *joγur-* «kneten, zusammenkneten» (Zenker), altaji-tatár *jura-*, tobolszki-tatár *juvar-* «tésztát dagasztani, gyúrni» (Budag.), l. Vámbéry: Szóegy. és Budenz jelentését, továbbá Vámb. Magy. Ered. | *ír* = köztörök *jaz-*, csuvas *śir-* u. o. s több más helyen is | *szór* = csag. *saur-*, *sawur-* «streuen; wannen (getreide)» (Zenk.) | *szűr-* = tör. *süz-* «durchseihen, durchdrücken (durch ein tuch)» (Zenk.), csuvas *sör-* id. h. u. o. | A *gyür-* igét Vámb. a *tür-*, (pl. föltüri ingét) változatának tartja s az oszm. *dür-* «gyürni, göngyölni» szót egyezteti vele (l. Szóegy.). A tatárban is van *tür-* «összegyürni, összegöngyölni, összekuszálni» (Budag. I, 389.). Budenz mellőzi ez egyeztetést, pedig találó hangbeli analógiák: *töm-*, *dömöszöl-*, *gyömöszöl*; *tüsző*, *dészü* és *gyüsző* | *mer-* «haurire» megvan Budenz MUgSzótárában (vog. *āmért*) stb.; v. ö. még hozzá: votj. *omirt-* «schöpfen».

—*B.*—

Megint egy «szláv-litván hangtörvény». Munkácsi a mult füzetben végszót irt a *vidrá*-hoz, a melyben sok furcsa dolgot mond, nekem pedig egyebek közt leczkét tart a kötelességtudásból, a mi bizonyosan rám fér, ő hozzá pedig, volt tanítványomhoz, olyan nagyon jól illik. De hát mindez szót sem érdemel, csak ne fedezett volna föl megint «szláv-litván hangtörvényt». Tiltakozik ugyan erősen az ellen, mintha ő ehhez a dologhoz értene, — «elvégre is szerény munkásságom irányának egyetlen ismerője sem várja tőlem a szláv-litván hangtörvények tisztázását», l. 67. l. — de azért be nem fejezheti mondókáját a nélkül, hogy

nagy merészen ki ne jelentsen megint valami újat a szláv-litván hangok viszonyáról. Fölépíti pedig tételét Miklosich egy ő előtte is immár nyilván való botlásán és a tényekben való teljes járatlanságát pótolja — erős logikával. Miklosich, a ki hangtani kérdésekben vajmi könnyen veszi a dolgot és teljesen a régi iskolához tartozik, a szláv *vydra* szó mellé következetesen a litván *udra* alakot teszi rövid *u*-val, pedig a litván szó *údra*-nak hangzik. Ha Miklosich az újabb nyelvészek pontosságával jár el, mindenek előtt nem állította volna, hogy a szláv szó egy litván *udra*-nak felel meg, mert *vydra*-nak csak litván *údra* lehet tökéletes mása, de bizonyára észre is vette volna nem sokára, hogy a litván szót helytelenűl jegyezte ki rövid *u*-val és nem ismételte volna évtizedeken át egy és ugyanazt a helytelen alakot. Mindenesetre jellemző, hogy Miklosich, ha csak a Lexicon palaeoslovenicum újabb kiadásától indulunk is ki, tovább mint husz évig újra meg újra hibásan irja le épen azt a szót, a melyre Munkácsi egész okoskodását építi. Miklosich még 1886-ban sem tudta, hogy *údra*-nak hangzik a litván szó, így tehát némileg érthető, hogy az akkor megjelent Etymologisches Wörterbuch czímű, egyébiránt sok tekintetben kitünő munkájában tévesen azt mondja: «asl. *vydra* aus *ŭdra*». Hogy litván *udra* alak nincs is, azt most már Munkácsi is tudja, de hát ha valaha mégis volt ilyen alak ? ? Munkácsi erről az eshetőségről sem feledkezik meg, csak hogy megtudjuk, mi kiváncsi szlavisták, hogy hát akkor mi lett volna, és ime kész egy új szláv-litván hangtörvény: «egy régibb rövid hangzójú litván *udra* alaknak szabályos szláv *ŭdra* másából is csak *vydra* fejlett volna» ! Ugyan ki állítja azt ? Talán Miklosich ? Miklosich igenis azt hiszi, ámbár tévesen, hogy kivételesen rövid szókezdő *u*-nak a szláv nyelvekben *vy* is felelhet meg,*) de különben ő is a szabályos hangfejlődésnek azt tekinti, hogy ha ilyen szókezdő rövid *u*-nak *vъ (vŭ-)* felel meg a szlávban (lásd Altslovenische Lautlehre 3-ik kiadás, 145. l.). Ennek az új hangtani törvénynek atyja egyedűl Munkácsi Bernát, a ki abból, hogy Miklosich a tények nem kellő ismerésével azt állította, hogy *vydra ŭdra*-ból lett, nem tudom milyen logikával azt olvasta ki, hogy minden szókezdő *u* (= szláv *ŭ*): *vy* lesz! Igaza van Munkácsinak, tőle a «szláv-litván hangtörvények tisztázását» nem várjuk.

Ásbóth Oszkár.

Török (oszmanli) eredetű jövevényszavainkhoz. A törökség magyar jövevényeit Miklosich mutatta ki (Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Wortschatze. Wien, 1889). Meyer Gusztáv nem rég egy figyelemre méltó tanulmányt tett közzé a bécsi akadémia Sitzungsberichte-iben (1893, 128. köt.: Türkische Studien), a hol vizsgálat alá veszi a törökség (nyugati) görög és román

---

*) Szemben Miklosichnak csak nagy kritikával használható ószlovén hangtanával fölhivom nyelvésztársaim figyelmét Leskiennek sokkal rövidebb, de azután igazán csaknem az utolsó betűig megbízható összeállítására, a melyet óbolgár nyelvtanának 50 első lapján találni (Handbuch der altbulgarischen Sprache. Zweite Auflage. Weimar 1886).

elemeit. Bevezetésben kimutatott néhány, Miklosichtól föl nem említett török nyelvi magyar jövevényt; ezek a következők:

1. Oszm. *barda* ‚bottcheraxt'< rum. *bardă* < magy. *bárd* (v. ö. Nyr. XXIV. 61. l.). Az oszmanli alak nem magyar, hanem rumuny jövevény, a hová a magyarból került (Cih. II. 479);

2. oszm. *ladinga* ‚art patrontasche' < magy. *ládika* (?) ‚kistchen, schatulle'. Meyer ez egybeállítása helytelen, mert az oszm. alak a jelentésileg is teljesen egyező magy. *lóding* (< ném. *ladung* Dankovszky, Nyr. XIX. 99 és az én német vendégszavaim) mása. A vég *a* azonban azt sejteti, hogy a magyarból ez alak délszláv közvetítéssel került bele a törökségbe;

3. oszm. *major* ‚meierei' (Zenker) < magy. *major*;

4. oszm. *mukan* ‚schafhirt oder schafzüchter aus Siebenbürgen'(Zenker) < rom. *mocan* > magy. *mokány* (v. ö. Szinnyei Nyr. XXIII. 10. füz.); nem közvetlen a magyarból való, hanem román jövevény;

5. oszm. *mamaliga*, ‚polenta' < rom. *mămăligă* > magy. *mamaliga* (?) (v. ö. szerb, horv. *mamaljuga*, kis or. *mamałyga*); az oszmanli valamint a magyar alak rumuny jövevény;

6. oszm. *paljoś*, petite epèe à deux tranchants, poignard < magy. *pallos* (v. ö. rum. *palos*, szerb *paloś*, t., cseh *paloś* | lengy. *pałasz*, or. *palaśъ*, ném. *pallasch*, ol. *palascio*). A magyar szó eredetére v. ö. NyK. 6 : 310, 8 : 588, Nyr. 17 : 449, 18 : 395. — Lehet, hogy az összes európai alakok a tör. *pala*, ‚degen' (Bud. I. 310, Mikl. EtymWb.) szóra vezetendők vissza; kérdés azonban, hogy magyarázódik az *-ś* végzet. A mi az oszm. *paljoś*-t illeti, nézetem szerint ez sem került egyenesen a magyarból a törökbe. A hosszú magyar *l* az oszmanliban nem vált volna *lj*-vé: ez szláv hangtani megfelelés [v. ö. kis or. *mamałyga*, szerb. horv. *mamaljuga* (az *ł* = *ll*-féle); magy. *zsellér*, szláv *zeljar* stb.]. Az *lj* tehát szláv területre mutat, s így a *paljoś* sem a szó szoros értelmében vett magyar jövevény;

7. oszm. *ćasar* < magy. *császár*. Igy nevezték régen a törökök a német *császár*-t.

A Meyertől fölhozott oszmanli magyar vendégszók a hangalakok szigorú mérlegelése mellett inkább délszláv vagy rumuny jövevényeknek bizonyulnak; a *császár* és a *major* azonban közvetlen magyar átvételek.

MELICH JÁNOS.

A magyar magánhangzók történetéhez.

II. Rövid magánhangzók.

1. e, ĕ és ŏ.

A.

a) Magyar *e* = urali ugor *ā̆*, *ē* (ill. diftongus).

α)

Magyar	Vogul Éjszaki	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Éjszaki	Osztják Déli
emel-	*ālm-*	*oq̣lm-*	*ā̆lm-*	*āļėm-*	*ātm-*, *īļm-*
epe	*tāp*[1]	*toq̣p*	*tēp*	—	—
eper	—	(PV.) *ā̆pėrėχ*[2]	*äpėrjėχ*	—	—
fekete	*pāñk*[3]	(KLV.) *poq̣ñk*	*pā̆ñ*	—	—
fen-	—	*poq̣nmėl*[4]	—	—	—
hegedű	*sāñk-wėltėp*[5]	(PV.) *śanghul-tėp*	*čā̆χėltạp*	—	—
lepke	*lāpėχ*	*loäpėχ*	*lā̆päχ*	*lėbėndė*	—
les- (*lés-*)	*lāś-*	*loq̣ś-*	*lā̆ś-*	—	—
meleg	*māltip*[6]	*maltėp*	*mā̆li*	*mēlėk*	*mēlek*, *mēl-lenk*
nyers	*ńār*	*ńoq̣r*	*ńā̆r*	*ńār*, *ńāra*	*ńara*
nyelv	*ńelm*	*ńilėm*	*ńĭlėm*	*ńālėm*	*ńāļem*, *ńā-dem*
segg	*sāñkw*[7]	*sq̣̄ñkw*	*śoñgh*	—	—
sellő	—	—	*sārlä*[8]	*sara*[9]	—

[1] «medveepe», TV. *tēp* általában «epe». — [2] L. Nyr. XXIII, 1. — [3] «korom; szurtos, fekete, szemetes, piszkos». — [4] *poq̣nmėl* «fenkő», *pq̣nl-* «fenni». — [5] l. Nyr. XIX, 149. — [6] *māltip χq̣̄tėl vārs* meleg nap lett. — [7] «ágyék». — [8] «a folyónak lejtős és sebesen omló helye». — [9] »gleich, bald», *saraiń*, «schnell, baldig»

teher (*terh-*)	*tārwit*	*toqrwiť*	*tärkiť*	*ļavėrt*[10]	*tāgert, ļāgert*
-telen (*-talan*) -tél (*meztél-láb*)	*-tal*	*-täl*	*-täl, -tėl*	*tal, talli*[11]	*tāda, tāļeχ*
teleped-	*tāl-*[12]	*toal-*	*tēl-*	—	—
tető	*tākėm*	*taχėm*	*täχėm*	*tevtėm*	*teudem, tagutem*
velő	*valėm*	*voqlėm*	*voľėm*	*vēlėm*	*vēdem, vēļem*
			β)		
elő	*ēli*	*ēl*	*ili*	*jeļ*	*iļ, it*
esküv-	*ēsγ-*[13]	*esγ-*	*ėšk-*	*īšik-*	—
est	*ēt*	*īť*	—	*āt*	*āt, at*[14]
em-*ber*	*ēlėm-χǭlės*	*ēlėm-kholės*	—	*jilėm*[15]	—
fesel	*pēsėml-*	*pēst-*[16]	—	—	—
kebel	*kēmpli*[17]	*kēpėl*	*kipli*	*kimeļ*	—
kengy-*el*	*kēńś*[18]	(KLV.) *keš*	—	*keńd, kēš*	*keńć*
nej- (*nő, nė*)	*nē-*	*nē*	*nī*	*nē, neń*	*ne, ni, neń*
szenny	*sēmėl*[19]	*sēmėl*	*šīmėl*	—	—
verseng-	(*voräť-*)[20]	*vērėtaχt-*	—	—	—
			γ)		
gyermek	*ńaurėm*	—	—	*ńaurėm*	*ńaurem, ńeurem*
mered, *mereszt-*	*ma'ir-*[21]	*mąir-*	*mair-*	—	—

(zürj. *šur-šar* «schnell, eilig»). — [10] «schwer». — [11] «leer»; *taļaml-* «leer werden»; *taļamt-* «ausleeren». — [12] «föltelepedni, fölszállani, beleülni (a csónakbav. szánba). — [13] «dicsérni, magasztalni» (l. MUgSz.). — [14] «nacht»; ÉO. *iļa*, DO. *idai*, *itn* «abend» inkább az *éj* rokonságához látszik tartozni zártabb hangzójával. — [15] *jilėm-tut* «nordlicht». — [16] «fölfejteni, föloldani». — [17] «kleiderschooss». — [18] «belül szőrös bőrbotos, rénbőrharisnya». — [19] «fekete» (l. MUgSz.). V. ö. itt még KV. *sėmėľ* «rozsda», *läpsėmwės* «megrozsdásodott». — [20] ÉV. *voräti* «minden áron valamit akar, erőszakosan küzd valamiért», KV. *vērėtaχti* «verseng». — [21] «nyomni»: *ulämanėm jol ma'ire'im* ruháimlenyomom (a ládá-

nyereg	*na'ir*	*na'irä*	*näurä*	—		*noger*
tele	*ta'ilä, taul-*[22]	*tąul*	*täul*	*tēḷ, tēḷi*		*tēt*

b) Magyar *e* = urali ugor *ä, e.*

egér	(FLV.)*tañér*		*täñkér*	*täñér*	*leñgér*	*teñer*
enyeleg-	*ańil-*[23]		*īńil-*	(*uńul-*)	—	—
lebeg-	*lap-*[24]		*läp-*	*läp-*	—	—
ev(«geny»)	*sai*	(ALV.)	*säi*	*sėi*	*ḷėj-, lĕ-*[25]	*tej, ḷüj*
fej, *fő*	(*puñk*)		*päñk*	*päñ, poñ*	—	—
fejt-, *fejlik*	—		*päj-*[26]	—	—	—
kedv	*kant*[27]	(KLV.)	*känt*	—	*kant*	*kend*
kering-	—		—	—	*kerḷa-*	*kered-*
mell	*ma'il*		*mąil-* (*mąul*)	*moul*	*megėḷ, mevėl*	*meget*
menyül-	*manit-*[28]		*mänėmt-*	*mänėmt-*	*menėm-*	—
merő	*marawi*[29]		*märwė*	—	—	—
mevet-, *nevet*	(*mūwint*)		*mäɣint-*	(*mouint-*)	—	—
mezejtelen	*mas-*[30]		*mäs-*	*mäš-*	—	—
negyven	*nalimen*[31]		*nälmen*	(*ńilu*)	*ńel-jañ*	*ńeda-joñ*
remek («fragmen»)	—		*rämėχ*[32]	—	—	—
szeg-	*sañk-*[33]		*sañk-*	*säñg-*	*señχ-*	*señk-*
tegez	—		*täut*	—	—	—
tetsz-, *tekint-*	*tattėmt-*[34]		—	—	—	—
vej- (*vő*)	—		—	—	*veñ*	*veñ* (*voñ*)

c) Magyar *e* = urali ugor *i (ė).*

ez	*ti-ti*	*tė-tė*	*ti-ti*	*tam; si*	*tema*

---

ban). — [22] *tailä* «teli, tele»; *tąul-* «elégnek lenni, teljesnek lenni. — [23] «csókolni». — [24] «emelkedni». — [25] «faulen». — [26] *khul päji* halat fejt föl, vág föl; v. ö. magy. *szel-* és *χul silti* halat szijal. — [27] «harag» (l. MUgSz.). — [28] «szakítani, tépni». — [29] *marawi ńąuľ* merő hús, csupa hús (mondta egyik közlőm teljesen behályogosodott szeméről); *marawi tūliñi' jēmts* «es wurde rundherum wolkig» (Reg.), KV. *märwė khotėl vonlėsėm* «egész nap ültem». Budenz egybefogja a *mered*-igével (MUgSz.). — [30] «ruhát ölteni». — [31] Ellenben *négy* = ÉV. *ńilä;* tehát megvan a vogulban is ugyanazon külömbség, mely a magy. zárt hangú *négy (nígy)* és nyílt *negyven* alakok közt. — [32] *rämėχ* «a csorba vlmely edényen, v. szerszámon», *rämėkėñ käsi* «csorba kés». — [33] «törni, zúzni»; *sankėp* «mozsár». — [34] «tekinteni». — [35] «szállani (pl.

szel-	*sil-*	*sèlt-*	—	—	—
es (*és-*)	*is-*[85]	*os-*	—	—	—

B.

a) Magyar *ĕ, ö* = urali ugor *ă, ē* (illetőleg diftongus).

α)

ëb	*ămp*	*oạmp*	*ămp*	*āmp*	*ămp*
bök-	—	(PV.) *puk-*[86]	*päk-*	—	—
fëlhő, *fölhő*	—	—	—	*pāléñ*	*pēḷeñ, pēteñ*
mëg, *mög*	*māñχw*[87]	*mēñkhw*	*māñghä*	(*muñχ*)	—

β)

gyökér	*jĕkwér*[88]	*jĕkur*	(*jukär*)	—	—
ëv-, öv- (ënni)	*taj-, tē*	*täj-, tī-*	*täj-, tē-*	*lĕv-*	*tĕv-, ḷiv-*
öt	*at*	*ät*	*äit*	*vĕt*	*vĕt*
örök, *erek*	—	*ĕrrạ,*[89] *īra*	—	—	—
szem, *szöm*	*sam*	*säm*	*śom*	*sĕm*	*sĕm*
szöv- (*sző*)	*saγ*	*säγ-*	*sow-*	*sev-*	*sĕv-*

γ)

förd-, *fërd-*	(*pūl-*)[40]	*päil-*	*poul-*	*pĕget-*	*peugeḷ-*
förtöng, *ferteng*	*pārt-*[41]	(*päγért-*)	(*powärt-*)	*pert-*	—
örvény	*a'ir*	(PV.) *a'ir*	*our*	*avér*[42] (?)	—

b) Magyar *ë, ö* = urali ugor *ä, e, ė (i)*.

csëcs	*csöcs*	*śakw*	*śäkw*	(*ćuχ*)	—	—
csög	—	(PV.) *śoñgil*	—	—	—
csënd, *csönd*	*tawänt-*[43]	*täwènt-*	*tüwėtiñ*	*tevėñ*	—

madár)». — [86] «coire cum femina»; v. ö. magy. *basz-* és vog. *pūt-* «döfni, bökni», *pūtχat-* «coire». — [87] *māñχw* «fejszefok, késfok», KV. *pōs-mēñkhw* egy varsafaj «segge, fara» (ahol a hal kihúl; l. Ethnogr. IV, 307.). — [88] l. jelentését fönt 176. l. — [89] örökké». — [40] «fürdeni»; a magy. *r* képzőnek jelentésértékileg megfelelő *l* képzővel. — [41] *pārt-, pārit* - caus. képzővel «forgatni, begöngyölni» (sárban fetreng = forog). — [42] ÉV. *a'ir-nē* cyprinus idus = ÉO. *avėr-nē* id.; DO. *agėrna; ĕgėrneñ* (Pápai). — [43] *vōt tawänti* v. *tawi*

ëm-, *ëmlő*	—	—	—	—	*em-*
ëgy	*akw'*	*äkw'*	*(uχ, uki)*	*ī, it*	*it, ej, ī*
fëd, *föd*	*pant-*	*pänt-*	*pänt-*	—	—
jöv-	*jäj-, ji-*	*jäj-, ji-, jė-*	*jäj-, jo-, ji-*	*ji-*	*jiv-, jïg-*
köv- (*kő*)	*kaw-*[44] (*kau*)	*käw-*	*ku*	*kev-(keu)*	*kev (keu) kauχ*
könyök	*χañrä*[45]	*khoñėr*	*khäñrq*	*(još-) ka-van*	*kuñnaj, kunχñi*
könnyű	—	*kėinä*	*(kuńgä)*	*kēna*	*kēne, kanneχ*
köt	—	—	*kot-*	—	—
köszörű	—	—	*kės-*[46]	—	—
lök-	—	*lökėm-*[47]	—	—	—
löv-	*läj-, laj-, li-*	*läj-, lė-*	—	—	—
mëny, *möny*	*mań*	*mäń*	*miń*	*meń*	*meń*
öcs	*apši*	—	—	*apsi*	—
öl (*fa*)	*tal*	*täl*	*täl*	*ḷaḷ*	*tet, ḷüḷ*
öl-	*al-*	*äl-*	*äl-*	*veḷ-*	*veḷ-, ved-*
öv- (*övé, ő*)	*taw*	*täw- (täu)*	*tow-, tuw- (tou, tū)*	*(ḷu)*	*tev-(teu), ḷeuχ*
rövid	*raw*[48]	—	—	*rav*[49]	*rau*
szëg, *szög*	*sañkw*[50]	(ALV.) *soñkhw*	*suñ*	—	—
töm-	*taγ-*[51]	*täγ-*	—	—	—
vöcsök	—	(ALV.) *väńšir*[52]	—	—	—
vëv-, *vöv- vesz)*	*vaj-, vī-*	*väj-, vė-*	*uj-, ū*	*vėj-*	*vej-*

c) Magyar *ë* = urali ugor *i (ė, e)*.

mën-, *mön-*	*min-*	*mėn-*	*miń-*	*man-*	*men-*
szër, *ször*	*sir*	*sėr*	—	*sir*	*sir*

A kétféle rövid magyar *e* hangot illetőleg, mint az itt adott összeállításból kitetszik, az urali ugor nyelvekben nem mutatkozik a hangmegfeleléseknek azon szabályos eltérése, melyet hosszú párjaiknál

a szél lecsendesedik, lecsillapszik; TV. *tuwėtin* «csendes». — [44] «malomkő»; TV. *ku* és az osztj. alakok jelentése: «kő». — [45] *la'il-χañrä* «térdhajlat»; v. ö. finn *kyynärä*, lappF. *gainer* «könyök»; az osztják alakok jelentése: «könyök». — [46] TV. *kėsiñ ku* «fenkő». — [47] *elė-lökėmėstė* eltolt a helyemről, ellökött (оттолкнулъ меня отъ мѣста; *lökėmäχw* пехнуть). — [48] «darabka, morzsa» (l. MUgSz.). — [49] «fein, klein; stückchen». — [50] «ék». — [51] «tömni, bedugni». — [52] colymbus auritus.

tapasztalni alkalmunk volt. Nyílt és zárt *e*-nek egyaránt hosszú, vagy rövid nyílt hangzó (*ā, ē*; vagy *ä, e*) áll szemben s csak az esetek igen csekély számában zártabb hangzó (*i*, vagy *é*).

Közelebbről megvizsgálva e hangmegfeleléseket, azt veszszük észre, hogy a nyílt *ā, ē* megrövidülése a magyarban rendesen megtartotta ugyancsak nyílt hangszínét s ahol e szabály zavarát látjuk, többnyire fölismerszik az ok is valamely szomszédos *v* hatásában, mely egyszersmind az *ë*-t labializálta. Világos esetek erre: *öt, örvény, förd-, förtöng-, szöv-, ëv- (öv-)*. A *gyökér* és *mög* szóknál is mutatkozik a vogulban *v* elem; az *ëb-* hangzójának zártságáról pedig föltehető, hogy nem eredeti állapot, a mennyiben t. i. nem váltakozik *ö*-vel s Meliusnál *ẹ* írása található (*ẹbek* NySz.).

Azon körülmény, hogy az ugor társnyelvekben csak igen ritka esetben felel meg a magyar zárt *ë*-nek szintén zártabb (*é, i* hang, élénk ellentétben áll azon általános felfogással, hogy «a magyarban a tőszótag *ë*-je gyakran régibb *i*-ből lett nyíltabbá (NyK. 24:381.)». Ez a felfogás a nyelvemlékek néhány szórványos adatán alapszik, melyekben a mai *ë*-vel szemben *i* jelentkezik, holott ezek joggal tekinthetők az egykori nyelvemlékek megfelelő *ë* hangzós alakjai mellett dialektikus mellékalakoknak, amint ma is ilyenek gyanánt ismeretesek: *igenyes, hirvad, kigyelmed, kinyér, sitét, szilígy* stb. Az *i* eredetibb volta mellett a HB. *igy (ëgy)* és *migé (mëgé)* alakjainak sem tulajdoníthatunk valami különös nyomósságot, tekintetbe véve, hogy ugyane nyelvemlékben egyéb mai zárt *ë*-k *e*-vel vagy *u (ü)*-vel vannak jelezve (pl. az első szótagban: *kegilmet* v. ö. *kygelmes* Gyöngyc.; *nemenec*; *eneyc*; a későbbi nyelvemlékekkel egyezőleg: *mend; num*=nëm, *zum*=szëm, *munhi* = mennyei). Ha egy 1256-iki oklevél *feredeu-zyg* alakban adja a *szëg* «angulus» szót, 1214-ből van «locus *berug-scug*», 1067-ből «locus *arusceguì*» (Nyr. 7:268.); s 1268-ból *sceg-hatar* (u. o. 7:218.). Hasonlóképpen a *hëgy* «mons» adata 1278-ból: *eregeteu hig;* de már 1291-ből *akaztow-hegy* (u. o.). A nyelvemlékek *sytet* alakja mellett 1264-ben följegyzett alak: *sethetwelg* (u. o. 269.). Az *öttevény* 1254-ben *ittewen*, de már 1210-ben *etteuen* s 1265-ben is *ehttewen* (u. o.). Az árpádkori oklevelek magyar szavainak tüzetesebb tanulmánya bizonyára még sok példával fogja gyarapíthatni ez adatokat, melyek együttvéve az összehasonlító nyelvészet tanulsá-

gával mind azt igazolják, hogy a tőszótagbeli magyar ë-vel váltakozó *i*-nek nem lehet föltétlenül a történeti elsőbbséget tulajdonítanunk.

A mélyhangú hangzósor hármas fokának *(a, o, u)* megfelelőleg föl kell tennünk, hogy hármas fokú volt a magashangú hangzó vagyis hogy az *e* és *i* mellett volt kezdettől fogva *ë* is. Jóformán föltehetjük, hogy a mai *ë*-k tetemes része kezdettől fogva is ilyen hangfokú volt, ellentétben B. nézetével, ki e hangot a tőszótagban másodlagos fejleménynek tartja: «részben *é* rövidülésének, részben eredetibb *i* változatának» (NyK. 24:380.). Az hogy az urali ugor nyelvek ez *ë*-vel szemben nyílt *e*-t mutatnak s másrészt a magyar nyelvjárásokban ennek *i* változata jelentkezik, arra mutat, hogy amaz *ë* eredettől fogva ily középállású volt a két jelzett hang között, vagyis hogy a nyelv főterületén az esetek nagyobb részében sem nyiltabb, sem zártabb nem volt mai fokánál. De sejthetjük, hogy ép úgy mint a vogulban, kifejlődött a magyarságnak is egyes részeiben az *ë* hang mellett, vagy talán belőle a még zártabb *ė* hang (az *é*-nek megfelelő rövid hangzó), mely könnyen csaphatott át *i*-be, ép úgy mint fönmarad hosszú mása *í*-be.

Bár vannak példák tőszótagbeli *ö*-közösségekre is az ugor nyelvekben (v. ö. a fenti kimutatásban a *köt-*, *csög*, *szöv-*, *öv-*, *lök-*, *szög*, *könyök- örvény* szókat), ezeknek keletkezését mégis, tekintettel az ilyen közös *ö*-k csekély nyelvterületére, általában az egyes nyelvek külön történetének korszakába kell helyeznünk. Az *ö* ejtésnél kezdetben, mint az esetek nagyobb részénél még kimutatható, valamely szomszédos *v* hatása működhetett közre, a midőn a páros alakkal (t. i. *ë*-vel és *ö*-vel) ejtett szók analogiája kiterjedt egyéb *ë*-vel ejtett szókra is, sőt egyes területein a nyelvnek az egész *ë* hangzós szókincsre. Tévedés volna azonban hinnünk a régi nyelv *belcs*, *erem*, *ket-* (bölcs, öröm, köt-) stb. adatai nyomán, hogy ezen *ë*-*ö* hangváltoztató hanghajlandóság aránylag későn, pl. a magyar nyelvemlékek korában indúlt volna meg. Mint láttuk, a nyíltabb *ä (e)* — *ö* hangváltozás szerepel a vogulban is s valószínű, hogy mint annyi egyéb hangváltozás, ez is már az ugor közösség korában vette kezdetét. A török nyelvi hatás korában az *ü*-vel együtt már széltében szerepelhettek az *ö*-k is, mert több innen való szó (pl. *köpü*, *ökör*, *söpör-*, *görény*, *szösz*, *kökény*, *kökörcsín*, *bögöly*, *gözü*, *kölcsön*, *pőcsik*,

czötkény) ajakhangzóját már magával hozta (v. ö. pl. török *ökūz* «ökör»; *köken, kügen* «meggy»; *söpür-, süpür-* «söpörni») s a magyarban ezt megtarthatta.

Fontos bizonyság az *ö*-ejtés régi eredete mellett, hogy több magy. *ë, ö* hangnak az urali ugor nyelvekben mély hangrendű ajakhangzók (*o, ą,* néha *u*) felelnek meg, melyek legalább részben alkalmasan úgy magyarázhatók, hogy *ö* (*ü*)-féle hang volt a közös alap, melyből egyrészt *o* (*ą, u*) fejlett, másrészt a régi állapot, t. i. *ë* (s ebből esetleg *e*, vagy *i*), illetőleg *ö* (*ü*) megmaradt. Ilyen esetek:

a)

	Vogul			Osztják	
Magyar	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
k ö s z ö n-	*χąsγ, χosγ*[1]	*khwąsγ*	*khọškh-*	—	—
k ö z	*kwoťl*	*kwäťl*	—	*kūt*	*kut*
ö z-v e g y[3]	*voťėp*	(AL.) *vaťėp*	*vaťip*	—	—
p ö k	*polėχ*[2]	*pąlėχ*	—	*polsėñ*	*palaχ*
r ö g t ö n	*rotti'*[3]	*rąttėñ*	—	—	—
r ö s t, *rëst*	*rąs-, ros-*[4]	*rąś-*	—	—	—
r ö p ű l- *rëpül*	*rąplaχt*[5]	—	—	—	—
r ö t t ö g, *rëttëg*	*roχt-*[6]	*roχt-*	*roχt-*	—	—
s z ö r n y ű	*sorńėχl-*[7]	—	—	—	—
t ö r	*taur-*[8]	*tąur-*	*tąur-*	—	—
		b)			
g y ö n g e, *gyënge*	—	*ńąñkėm*[9]	—	*ńāmėk*	—
f ö s t-, *fëst*	*pą̄s-, pōs-*[10]	*pą̄s*	*pọst-*	*pos-*	*pus-,poss-*
l ë, *lé* (*lewe* Jordc.)	*lą̄ñχäľ*[11]	*ląnγė*	—	—	—
		c)			
ö s v é n y	*ūsil-*[12]	*ūšil-*	—	—	—

---

[1] ÉV. *χąsγ-: āmp lēγä χąsγi* az eb csóválja a farkát; ALV. *päñk khąššēm* köszönök (tkp. fejet hajtok), KV. *tōrėm khwąsγi* imádkozik. — [2] «nyál, köpet; takony». — [3] «rögtön, azonnal». — [3] l. NyK. XXII. 10. — [4] «késni, késedelmezni». — [5] «a récze szárnycsapkodása midőn a víz fölött röpül». — [6] «ijedni, rettegni». — [7] *polėm vitnėl sorńeχle'im* «отъ холодной воды сдрагиваю, reszketek a hideg víztől». — [8] «szetmállani, morzsolódni». — [9] «lágy, gyönge»; ÉO. *ńāmėk-sāmpa* «weichherzig». Az osztják alakot már Budenz is egyezteti (Verzweig. d. ugr. Spr. 68.). — [10] «mosni» (l. MUSz.). — [11] «aláfelé, le a folyón»; *lui* alvidéki. — [12] «lépni» (l. MUgSz.).

ö r v, *ür-ügy*	*ur*[13]	*vǫr*	*ur*	*vōr, ur*	—
v e j s z e	*ūsėm*[14]	*ūsėm*	—	*vośėm, uśėm*	—

d)

k e s e r ű, *köserü*	*kwośėrtaχt*[15]	(KV.) *kwąśkėrtaχt* (KLV.) *kwäśėrtaχt-*	—	—	—
k ö v e t-	*koit-, koi-*[16]	*kwäj-*		*kuj-*	—

Az első szótagot követő *e, ë, ö* hangok történetére vonatkozó magyarázatok közül kell kétkedve fogadnunk azon állításnak általánosságban való érvényét, hogy «az *e* mint frequentativ és momentán igeképzőknek része az ugor *j (g)* képzőből lett» (373. l.); mert pl. az idézett *fél-emlik* képzés csak úgy viszonylik alapszavához, mint a vogul *tīl-* «repűlni»-hez a *tīlėmlı*, præt. *tīlämlės* (pl. *ēlä tīlėmli* «elrepűl»), mely utóbbiban pedig semmi nyoma a *j*-nek, a mint ezt Budenz magyarázata sem föltételezi (Ugor Összeh. Alakt. 57.). Ugyanígy vannak kellő alap nélkül *j*-s diftongusból származtatva: *-el* (pl. *visel-*), mely olyan képzés, mint *tīleli* «röpdös», vagy *tañreli* «nyomkod» (v. ö. *tañri* «nyom») s különbözik a tényleg *j*-s elemű *-ál, -él* frequ. képzőtől, melynek vogul párja: *-il-* és *-āl* (pl. *ǭl-* «lenni, élni» : *ǭlili* «éldegél» ; *ūsint-* «ásítani» : *ūsintāli* «ásítozik») | *-ed* (pl. *enged, éled*), melynek mélyhangú párja *-ad (szakad-, szárad-)*: a præsens-alak rendes frequ. képzője a tavdai vogulban *-ąnt, -ant, -änt* (pl. *ǭr-* «várni» : *ǭrántem* «várok», *śour-* «vágni» : *śourä̈ntem* «vágok»); e mellett *j*-s elemű képzőbokrokkal alakúltak: ÉV. *lowinti* «olvas» (de: *rātenti* «ütöget»), *vātimānti* «közeleg» stb. | a magy. mom. *-et* (pl. *szeret*) = vog. *-ät* (pl. *kwolės χot-sulʹi* «a liszt szétszóródik» : *ānä pulʹ-sakwalės, sakwanä lakwä sulätäst* «az edény összetört, darabkái szétszóródtak»; vagy *ulä χārśi, χārśäti* «a tűz pattog, egyet pattog»); *j*-s tartalmú ellenben a magy. *-ít* mom. képzőnek (pl. *vonít, taszít)* megfelelő vog. *-it* (pl. *tąuliñ uj muñi rēpi* «a madár tojást tojik», *āmp rēpiti* «az eb megkölykezik») | a magy. *-ep* mom. képző (pl. *ülepedik, telepszik*) = vog. *-äp* (pl. *kwāl-* «kelni» : *kwāläps* «hirtelen fölkelt»), melynek szintén van *-ip* párja (pl. *oj-* «végződni» : *ojipi* «elvégződik, elfogy»). Egyéb képzőknél sem tarthatjuk föltétlenűl elfogadhatónak a nyílt *e* eredetének jelzett magya-

---

[13] «ok, mód». — [14] l. Ethnogr. IV, 161. — [15] «keserűnek, csipősnek érzik» — [16] «követni nyomán járni vlkinek».

rázatát, különösen nem hol oly világosan látunk, mint a KV. *jäntèñ* «ideg», vagy az osztják *mëlėk, mëllenk* «meleg» szóknak megfelelő magy *ideg* és *meleg* szavak végzetének esetében.

Hasonlóképpen kételkednünk kell a nom. verbalenak magyarázott *-e* képző (pl. *enyhe, fürge, szüle,* ezek mellett: *enyhő, szülő*) eredetibb *ő* alkatában, mely *b*, vagy *m* mássalhangzóknak volna maradványa, tudván azt, hogy az ilyen *ő*-k szilárdan szoktak egyébként megmaradni (pl. *velő:* ÉV. *välėm, tetű:* ÉO. *teudem;* nom. verb. <*ó, ő,* = vog. *-p, -pä*). Inkább tekinthetjük ezeket *j*-tartalmuaknak, látván, hogy világosan ilyen a szintén *ő*-ből magyarázott magy. *eme* (osztják *imi* «weib, frau») és *öcse* (ÉV. *apśi*) végzete, továbbá a hasonló képzővel alkotott mélyhangú *atya, anya, apa* szavaké (l. MUgSz.). Figyelembe veendő, hogy a nyelvtörténet régibb korszakában is vannak egymást megelőző, külömböző időkből származó fejlődési rétegek s hogy egyazon ősalaknak eltérő módon jelentkező fejleményei innen is magyarázhatók. Joggal várhatjuk el pl., hogy azon *j*-s képzések, melyek a magyar nyelv külön történetében alakultak, a mai nyelvben legalább valamely jellemzetes zárt hangzó *(i, ë, é)* alakjában jelentkezzenek; azonban nem szükségképi ez oly *j*-s képzéseknél, melyek már az ugor közösség korában átmentek e hangzósúláson, amint ezt pl. az *eme* és *öcse*, vagy az *atya* és *apa* szóknál fölvehetjük (v. ö. DO. *aťa* «vater», TV. *ąpą* «ipa», sőt a mordvinban is *aťa* «alter mann», e mellett *aťaj* «schwiegervater», valamint a cseremiszben *aťa* és *ači* «pater») s melyeknél már a magyar nyelvi fejlődés kezdete nem *j*, hanem talán már *é*, vagy *ë*. Ezek után a dimin. *-ke, -cske* képzőt sem fogjuk eredetileg *-ő* végzetűnek tekinteni, mint B. teszi, hanem úgy értelmezzük, mint a megfelelő ÉV. *-kwė* dimin. képzőt, mely eredete szerint = dimin. *-k* + dimin. *-j* (l. Budenz: Ug. Össz. Alakt.).— A *tele* és *teli* viszonyára nézve számba veendők: ÉV. *ta'ilä* e mellett *ta'il* (*ti puśkä ta'ilä vitėl* «ez a hordó tele vízzel»: *kwol-ta'il joχtäst* «egész házzal jöttek») és ÉO. *tẹ̄l, tẹ̄ḷi* «voll». A vog. *ta'ilä* aligha más, mint az osztj. *tẹ̄ḷi*, valamint a magy. *tele* is közös alapból fejlődhetett a *teli*-vel.

A harmadik személyű birtokosrag eredetének kérdését, bár sokan és terjedelmesen írtak felőle (l. különösen Nyr. XVII.), még mindig nem tekinthetjük véglegesen tisztázottnak. Az éjszaki vogulban tudvalevőleg *simėm, simėn, simä* birtokos alakok vannak, melyek közül az első (ha esetleg, mint Budenz hiszi, eretibb *-nm*

helyett való is), továbbá az utolsó pontosan egyeznek a magyar *szivem* és *szive* alakokkal. Hogy micsoda mássalhangzó tűnt el a vog. *simä* és a vele szorosan egyező magyar *szive* végéről, arra nézve tájékozást nyujt a vogul többes számi harmadik személyű birtokos alak: *simän-l* (2. személy: *simän* e h. **simän-n*), továbbá az ÉO. *sāmel*, DO. *semet, semel*. Nincs semmi kényszerítő okunk' mely arra a föltevésre indítson, hogy ezen eredetibb *d*-ből származó s egyébként állandó természetű *l* a magyarban *j*-vé változott volna (l. Nyr. 17:56.), mely utóbbi hang a *máj, ujj, uj, íjj, háj* szókban eredetibb *gl (gd)* s ebből fejlődött *γl, jl* hangcsoportok fejleménye, nem pedig puszta *l (d)* mása. Az ily *d, l—j* hangváltozásra analogiaképpen előbb (Budenz-album 271. l.) magam is hivatkoztam a *várja várjuk, várjátok, várják* alakok *j* mássalhangzójára, melyet mint a harmadik személyű tárgy jelzőjét a puszta *d (t)* harmadik személyű névmásragból származtattam. A vogul *rātilėm, rātilėn, rātitä, rāti-, limēn* («verem, vered, veri») stb. tárgyas ragozású præsensalakok azonban megtanítanak bennünket arra, hogy ez a *j* is több mint a puszta harmadik személyű névmás, t. i. a vog. *i*+*l*-nek egyenértékese, mely *i* pedig a vogul *γ* præsensképző változata, mely megvan az alanyi ragozás alakjaiban is (ÉV *rāte'im, rāte'in, rāti, rātimēn* stb.; KV. *roątγėm, roątγėn, roąti;* «őt verik» az éjszaki vogulban: *rātiänl*, a kondaiban: *roatγänl*), úgy, hogy ezek szerint a magyar *várja, várjuk* stb. alakokban a *j*-t az eredeti *(γ)* præsensképző és a harmadik személyű tárgyjelölő *l* egybehasonulásának kell tartanunk. A mi a *-ja, -je (napja, kertje); -juk, -jük (napjuk, kertjük)* birtokosragokat illeti, ezeknek *j*-je a magánhangzós csonka tövek teljesebb alakjából való analogiai elvonás útján keletkezett. A *fê-m, fê-d, fej-e, fej-ük*, vagy *epé-m, epé-d, epéj-e, epéj-ük* alakoknak egybevetése különösen a ragtalan *fê (fő)*, vagy *epe* alakokkal könnyen teremthette annak képzetét, hogy tulajdonképpen *-ja, -je* és *-juk, -jük* a harmadik személyű birtokosragok, melyeket a nyelvtörténet folyamán egyéb magánhangzós tövekre (pl. *velő: veleje, ajtó: ajtaja)*, sőt mássalhangzói tövekre is *(napja: kertje)* alkalmazni kezdtek. Ily módon elesik a *szeme* alaknak eredetibb *szemej*-ből való magyarázata (NyK. 24:375.) s a mennyiben a dialektusok *szemi, szemë* alakokat ejtenek, ezt a személyrag eredetibb zárt hangzójából *(szëmë, *szëmë-l.)* értelmezzük, mely a nyílt végzetű alakban nyil-

tabbá *(szëme)*, a zárt végzetűben pedig egyes nyelvjárásokban zártabbá lett *(szemit* e h. *szemít, szemét)*.

Kihagyandók az eredeti szókincs fejtegetéséből a következő török, illetőleg mongol származású szók: *erő* (l. NyK. 18:103.) | *eke* (csuv. *aga* id.) | *ige* (mong. *üge*, ujgur *üge* «wort»; Vámbéry, Ujg. Sprachm. 198. és Bálint G. Párhuzam) | *szeplő* (v. ö. kaz. tat. *sipkel* «szeplő»). — A *ejsze* iráni eredetére nézve l. Ethnogr. 5:176. — Szláv szó a *pemet, pemete* (l. Miklosich; Nyr. XI.). — A *mese* szóról sem mondható, hogy eddigelé «nem elemezett» (l. Ethnogr. 4:254. és 5:25.).

2. a.

A) Magyar *a* = urali ugor *ū, u* (*ō, o*)

Magyar	Vogul			Osztják	
	Éjszaki	Kondai	Tavdai	Éjszaki	Déli
		a)			
agg	*ūñk*[1]	*uñk*	—	—	—
arcz	*ūrt, ūrt-*[2]	*vọrt*	*urt*	*ort-*	*ōrd-, ūrd-*
basz-	*pūt-*	*pūt-*	*pūt-*	*pōt-*	*pot-* —
fakad	*pūñėt*[3]	(ALV.) *pōñėt*	*puχmät*	*poñgėpsa*	*pōñot, pūñot*
fal	*pūl*[4]	(PV.) *pōl*	*pōl*	*pul̦em-*	*pulem-*
fazék	*pūt*[5]	*pūt*	—	—	—
ha	*χūń*[6]	*khun*	*khōn*	*χun*	*χun*
hamu	*χulėm*	*khuľėm*	*khōľėm*	*χojim*	*χōjem*
kanál	*χūn*[7]	*khūn-*	*khōn-*	—	*konkai*[8]
vad, *vadon*	*ūnt*[9]	—	—	*ūnt, vōnt*	*unt, vont*
		b)			
fal	—	—	—	*pūñėl, puñėl*[10]	*puñat, poñal̦*
fan («szőr»)	*pun*[11]	*pọn*	*pọn*	*pun*	*pūn*
hajt («pellere»)	*χujt-*[12]	(KLV.) *khujt-*	—	*χoχtėpta-, χoχol-*	*χōχt-, kogol̦-*

[1] «nagybátya» (elavúlt szó; eredetileg úgy látszik: «senex»); *ūñkėm sārp* «nagy jávor». — [2] *ūrt* «rész», *ūrt-* «osztani» (l. MUgSz. 752. l.). — [2b] «bökni»; KLV. *pūtχat-* «coire cum femina». — [3] «fakadék, kelés»; *lạptạ puχmätäl* a levél kifakad (a rügyből). — [4] «falni», ÉO. *pul* «bissen», *pulem* «schmecken, kosten»; DO. «verschlucken». — [5] Ősi jövevényszó az ugor nyelvekben (l. Halász I. Nyr. XXII.). — [6] «ha; mikor». — [7] «kanalazni, ételből fölvenni, merni». — [8] «schöpfkelle». — [9] «erdő». — [10] «seite» (l. MUgSz.). — [11]) «szőr». — — [12]) *χoχtėpta-* «laufen od. traben lassen»; *χoχol̦-*

mag	*muñi*[18]	*moñ*	—	—	*mōχ, mōk*
mar	—	—	—	*morit-*[14]	*mūrt-*

c)

hajnal	*χuj*	(KLV.) *khuj*	*khọj*	*χuńtėl', χondėl*	*χunt', kunt'*
hab	*χump*	*khąp*	*khup*	*χump*	*χump, kump*
hasít-	*χusät-*[15]	*khwọsėt-*	—	—	—
hal	*χul*	*khul*	*khọl*	*χul*	*kul̥, χul̥*
szapoly	*śumpėl*[16]	—	—	—	—
zaj	*suj*[17]	*sọj*	—	(*sl'*)	(*sei*)

B) Magyar *a* = urali ugor *ō, o* (*ą̄, ą, a*; ill. *ū, u*).

a)

apa	*ą̄pl'ė,*[18] *ąpä-riś; ą̄pa*	(KLV.) *ōpė*	*ąpą*	*obrasi*	*ōp, ūp* [19]
asz- («száradni»)	*tą̄s-*	*tōs-*	*tąś-*	*sos-*	—
aszó	*są̄s*[20]	*sōs*	*śaś*	—	—
arasz	*tą̄rės*	*tōrės*	*tąrąs*	*sōrės*	—
acsarog-	—	*ōśγ-*[21]	*ąśt-*	—	—
fagy-	*pōl'-*	*pōl'-*	*pąl'-*	*pōt-*	*pōtāj-, pūtōj-*
fajd	*pōl'tä*	*pōl't*	*pal'tą*	—	—
had	*χą̄nt*	*khōnt*	*khą̄nt*	—	—
haj	*χą̄j*[22a]	*khoj*	—	—	—
hal- («mori»)	*χą̄l-*	*khōl-*	*khąl-*	*χal̥-*	*χad-, χal̥-*
hall- (HB. *hadl-*)	*χōntl-, χōl-*	*khōl-*	*khąntl, khą̄l-*	*χul̥-, χul̥ėnt-*	*χūdand-, kūlend-*
haraguv-	(KLV.) *khōrj-,*[22b] *khą̄rj-*	*khuąr-*	—	—	—
harcsa	*sąrt, sort*[23a]	*sąrt*	*sąrt*	*sōrt*	*sōrt, sārt*
hat («sex»)	*χąt*	*khọt*	*khąt*	*χōt*	*χūt, kūt*
hattyú	*χątäñ*[23b]	*khwątėñ*	*khutąñ*	*χōtañ*	*χōteñ, kotteñ*

«laufen, traben»; DO. *χōχt-, kogol̥-* id.; ÉV. *χujt-* «izgat, unszol»; v. ö. *χajt-* «futni» (l. MUgSz.). — [13] «tojás». — [14] «brechen, zerstückeln». — [15] «hasítani» (l. példáját VogNépk. Gyűjt. 291. l.). — [16] «merítő nyírhéj-edény» (l. Ethnogr. 4:173.). — [17] «hang». — [18] «nagyapa, ősapa»; ÉV. *ą̄pa*, KLV. *ōpė* «medve. — [19] «schwiegervater». — [20] «patak», amint az *aszó* is «patak, folyó» jelentésű (l. Ethnogr. 4:182. l.). — [21] «haragudni»; TV. *ąśt-* id. — [22] *ul khąnelėn ōn, päl-khą̄rjėm* ne bánts engem, megharagszom (осержусь); KV. *khwąr-* «szidni (ругать)». — [22a] «hajüstök» (l. Nyr. 19:148. — [23a] «csuka» (l. Ethnogr. 4:181.). — [23b] Ethn. 294. Ősi török-ugor

kap-	*χā̧pėj*[24]		*khąpej-*	—	—	—
para	*porä*[25]		*pōrė*	*pąrą*	*por*	—
szalú	—		—	—	—	*sōgot*[26]
tag	*tā̧ñχ*[27]	(KLV.)	*toñkh*	*tąñk*	—	*toñχ*
vaj	*vā̧j, vōj*		*vuoj*	*vā̧j*	*voj*	*voj*
val-, *vol-*	*ā̧l-*		*ōl-, ūl-*	*ąl*	*uḻ-*	*vaḻ-, ūd-*
vastag	—		*ōšėñ*	*ā̧šėñ*	—	—

b)

al	*jol*		*jąl*	*jąl*	(*iḻ*)	(*jit, iḻ*)
arany[28a]	*sā̧rńi, sorńi*		*surėń*	—	*sarni*	*sorńa, sarńa*
az, *ott*	*ta, ton; tot*		*tątė*	*tu*	*tomi*	*tom, toma*
faggyú	*polwės*[28b]		*polwės*	—	—	*polť*
farag-, *forgács*	*por-*[29]		*por-*	*pąr-*	—	—
gyanánt, *gyalánt*	*jol*[30]	(KLV.)	*jal* (*jol*)	—	—	—
hajl-	*χūt*[31]		(*khūt-*)	(*khọt*) *khojląl-*	—	—
halad-, *hallad-*	—		—	—	*χoḻa-*[32]	—
hancsik	*χąmės*[33]	(LV.)	*khąmšėl*	—	—	—
has	*χąpsi*[34]		*khąpsi*	—	—	—
hanyatt	*χąni*[35]		*khąni*	*khanqu*	*χonďa*	—
kacs, *kasmol-*	*kwons*[36]		(*kwäns*)	*khuńš*	*kunč, kuš*	*kunč*

---

jövevény-szó. — [24] *pā̧smėχ-pāl χā̧pejäslėm* «fölkaptam, fölrántottam fél czipőmet» (Vog. Népk. Gyűjt. 3:427.); KV. *nọkh-khąpjän pąlkhėsėn* «надерни на ногу сапоги, rántsd föl a csizmád». — [25] magy. *para* jelentése «úszó fa», a többi ugor szavaké: «tutaj» (l. Ethnogr. 4:202.). — [26] «eine hobel, mit der man böte aushöhlt». — [27] «pata»; v. ö. magy. *íz* «membrum», főképpen *kéz-* és *láb-íz;* az éjsz. osztják *još* megfelelőben meg éppen «hand, arm». — [28a] Ugor-iráni jövevényszó. — [28b] «gyertya, fagygyú-gyertya»; DO. *polť* «talg». — [29] «gyalúlni»; *pornä* «gyalú». — [30] «hely»; Zalában *gyalánjába* = «helyett» («nem iszom spirituszt pálinka gyalánjába»). — [31] «hajtani, meghajtani (biegen»); TV. *khọjląląl-* «meghajlik». — [32] «fliessen, rinnen, laufen» (l. MUgSz.). — [33] *χąmės mā* v. *χąmsiñ mā* «zsombékos láp»; KLV. *khąmšėl* «zsombék, láphalom» (l. Ethnogr. 4:181.). — [34] «tüdő» (l. MUgSz.). — [35] *χąni pats* «hanyatt esett»; ÉO. *χońda* «rücklings, auf den rücken». — [36] «karom, köröm»; l. e szóegyeztetésre nézve Ethnogr. 4:172. A *kasmol* kolozsmegyei szó ezen értelemben: «karmol» (v. ö. *kwons* «karom» és *kwonsi* «karommal megkap, karmol, vakar»); képzőjében a *karmol-* analogiai hatása ismer-

lapú	—	(PV.) *ląpėñk*[37]	*ląpkhėń*	—	—
langy	*lońšiñ*	*ląńšėñ*	*lańšiñ*	*lunše*	—
paraj	*pori'*[38]	*pąri*	—	—	—
tat[39]	*tąχt, toχt*	*toχt*	—	—	—
tat-hal[40]	—	—	*tąχt*	—	—
tavasz	(*tūjä*)	(*tūjĕ*)	*tovė*	*tāwen,*	*tauχ*
varjú	(*ūrin-ēkwä*)	—	—	*voreñga, vorña*	*varñaj*

C) Magyar *a* = urali ugor *ā*, *a* (*ō*, *o*).

a)

agár	*ākėr*[41]	*oąkėr*	—	*akar*	—
agy	*āńt*[42]	*ōńt*	*ănt*	*oñėt*	*oñet, ōñet*
anya	*āñkw*	*ąñkw*	*ọñk*	*añgi, añka*	*añki, aña*
agyar	*ańšėr*	*āńšėr*	*ańšėr*	—	—
bagoly	*māñχwlä*	—	—	*makla*[43]	—
daru[2]	*tāri'*[44]	*tōri,*	*tārọ*	*tōr,tōra*	*tāraχ, tōra*
facsar	*pašėrt-*	*păšėrt-*	—	—	—
lassú	*lāšėl*[45]	*loąšėl*	*lėčäl*	—	—
marj	*marėk*[46]	*mărėχ*	—	*marėk*	*mĕrek*
salyog-, *csillog-*	*sāl-*[47]	*sōl-*	*săl-*	*šūlī·*	—
tapló	*tāplėχ*	*taplėχ*	*täpl'iχ*	—	—

b)

akad-	*taγät-,taχn-*[48]	*täät-*	*tăt*	*taγarla-*	—
apró	*tapėr*[49]	—	—	*tapėr*	—
atya	—	—	—	—	*ata*
hajó	*χajt-, χāp*[50]	—	—	—	—

szik föl. — [37] l. NyK. 23:435. — [38] «száras, leveles fű». — [39] «a ladik tatja» l. Ethnogr. 4:170. — [40] «tinca vulgaris», TV. *tąχt* id.; l. u. o. 183. — [41] l. NyK. 23:344. — [42] «szarv»; v. ö. PV. LV. *ąntėp* «agyvelő». — [43] «Pernis apivora» (sólyomfaj); vog. *māñχwlä* «bagoly». — [44] Ősi török-ugor jövevény-szó, mint a *hattyú, hód, gyalom* stb. — [45] «lassan (pl. megy)»; KV. *vuot jąlė loąškhėts* a szél lecsillapodott (затихъ)». — [46] «felső kéz- v. lábszár, a szárny-kar». — [47] *šaχl sāli* «villámlik»; TV. *săl* «villám»; ÉV. *šūlī-*«glanzen, schimmern». — [48] *taγät-* «akasztani», *ta'imat-, taγäp-* «fönnakadni»; *alėśnė taχnės* «beleakadt a csapdába». — [49] *kasäj-tapėr, sairėp-tapėr sa'irsaγä* «a milyen apróra csak késsel, fejszével vágni lehet, olyan apróra vágta» (Vog. Népk. Gyűjt. 2:122.); EO. *tapėr* «kehricht». — [50]) L. Ethnogr. 4:168.

savanyú	*saw-,sawl-*[51] (KLV.)	*šäu-,šäul-*	—	*šum-*	—
szaj, *zaj* («treib-eis»)	(KLV.) *sai*[52]	—	—	—	—

Az urali ugor nyelvek bizonysága szerint a magyar *a* hosszú és rövid zártabb hangzókból (*u*, *o*) keletkezett, részben azonban a hosszú *á* hangzónak s kiveszett rövidjének (*ä*) is változata.

Ezen eredmény teljesen megfelel azon megállapodásnak, melyre eddigelé a magyar *a* története tekintetében pusztán a nyelvemlékek és nyelvjárások vizsgálata nyomán jutottunk, azon különbséggel mégis, hogy eddigelé az *á*-val nem váltakozó magy. *a*-t pusztán rövid *o* (vagy *u*) hangzóból származtattuk, míg most látni való, hogy ez az esetek nagy számában hosszú zárt hangzóból is alakúlt. A fejlődés útját ezeknél kétféleképpen is képzelhetjük, vagy úgy, hogy előbb megrövidültek a magyarban s mint ilyen rövid hangzók jutottak az *o*, vagy *u* hangzókból az *a*-ig (úgy mint pl. a HB.-beli *muganec* ma: *maga*), vagy pedig mint egyéb ily zárt hosszú hangzók (l. fönt az *á* tárgyalásánál), hosszúságuk megtartásával lettek nyiltabb *ą̄* hangzóvá, s ebből rövidültek el ezen hosszú hangzó teljes kiveszésével *ą*-vá.

Ki kell azonban emelnünk e pontnál azon nézetünket,*) hogy az *ą*-nak itt jelzett fejlődése túlesik a pozitiv magyar nyelvtörténet látóhatárán, más szóval, hogy az árpádkori oklevelek s Halotti Beszéd *o*-ja, a mennyiben a későbbi nyelvemlékek, illetőleg mai nyelvjárások (*o*-val nem váltakozó) *ą*-jával szemben áll voltaképpen nem *o*, hanem *ą*-féle hangnak jelzése. Erre vonatkozó felfogásom alapjai a következők:

1. Azon tapasztalat, hogy idegenek (pl. németek, oroszok, finnek), kiknek nyelvében a mi *ą* hangunk hiányzik, vagy a

---

[51] *sawėm* «savanyú», *sawli* «savanyít»; ÉO. *šum-* «sauer werden». — [52] «jégszaj» (l. Ethnogr. 4:192.).

*) Jelen értekezésem írásakor még nem lehettem tekintettel Szinnyei Józsefnek ugyane tárgygyal foglalkozó s a Nyelvőr legutóbbi füzetében megjelenő «Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában» czímű érdemes munkájára, minthogy emennek akadémiai fölolvasásakor dolgozatom már teljesen befejezve át volt nyujtva a nyomdai kiállítás czéljára.

mennyiben megvolna, írásban nincs külön jelezve: rendesen *o*-val írják, illetőleg hallják a magyar *ą*-t. Ismeretes pl. a németeknek ilyen *o*-s írása és ejtése az élczlapokból. Hasonlóképpen *o*-val jelzik következetesen a vogul *ą*-t Ahlquist s az orosz utazók. Igen könynyen elképzelhető, hogy a magyar nyelv írásra való alkalmazásának első kisérleteinél, midőn a latin *a* betűt az *á* hangra foglalták le, a tőle lényegesen elütő *ą* hangra nem maradt más betű, mint az *o*, mely ilyformán épúgy mint ma az *e*, egyszerre két hang jelzésére szolgált.

2. A legrégibb magyar nyelvű följegyzett szó, t. i. a *magyar* népnevezet, melyet Béla király névtelen jegyzője *moyer*-nek (*Hetu moger*) s egy 1252-ből származó oklevél *mogor*-nak ír, már Ibn-Rosszteh 914-ben irott könyvében *mažgarije* alakkal fordúl elő s ez az írás található Al-Bekrî és Gurdêzî könyveiben is (l. Akad. Értesítő: 1894; 223. l.). Ugyane szó Constantinus Porphyrogenitusnál Μαζάροι alakban van említve (De admin. imp. 37. fej.); sőt Teophanes még régibb időből, t. i. 528-ből említ egy Μουαγέρις nevü hún királyt, mely ha azonos a magyar szóval (a mint Kuun Géza gr. és Marczali állítják), egyszersmind azt igazolja, hogy a kezdő szótag hangzója sem *a*, sem *o* nem volt, hanem valamely középen álló hangzó, tehát *ą*. Figyelemre méltó, hogy a keleti magyarok nevét viselő Kaukazus-vidéki *Mažar* helységnév, továbbá a votjákok földén található *Mad'jar, Mad'arovo*, végül a keleti népek (örmények, törökök) állandó *mažar* hangzású szava mind azt tanusítják, hogy e szó első hangzója már a honfoglalás előtt nyíltan, tehát nem *o*-nak, hanem *a*-nak hangzott, vagyis hogy az árpádkori *moger* írás *o*-ja csak az *ą*-nak érthető ortografiai jelzése. Fölemlítbetjük itt, hogy a *magyar* név előrészével egyező ÉV. *mańśi*, KV. *mąńś*, TV. *mäńśi* «vogul, osztják» népnév (l. Ethnogr. I, 290.) is a nyíltabb kiejtés mellett tanuskodik, mi mellett az is fölhozható, hogy a *Megyer* első szótagja is nyílt, illetőleg nem váltakozik *ö*-vel.

3. A magyar krónikák *Solt, Toksun, Tosu* alakban közlik az ismeretes magyar vezérek neveit, de Constantinusnál ezen nevek írása: Σαλτας, Ταξίς, Τασῆς, mi a görög írás ω, *o* betűi mellett nem történhetett volna, ha ama nevek előtagjában tényleg *o* hangzott volna. Ugyanilyen viszonyban vannak egymáshoz az arab írók *azar*, a görögök χαζάροι s a mi *kozár* népnevezetünk, melynél

megjegyzendő, hogy noha *Kozár*, vagy *Solt* helynév ma is ismeretes, ezen kiejtés nem élő, hanem írott hagyományon alapúlhat (egyébként pl. *Zobulchu* ma *Szabolcs*, *Opour* ma *Apor*). V. ö. még ezekhez Const. χαρχᾶς méltóságnevét, melynek magyar másához Marczali Tuhutum vezér Anonymusnál említett *Horka* fiának nevében véli fölismerni (Magy. Nemz. Tört. 47.).

4. A magyar nyelv honfoglalás előtti török elemeinek mai alakjaiban a köztörök rövid *o*-nak szintén *o* felel meg, mi nem lehetne akkor, ha az Árpádkorban az ilyen *o*-k *a*-vá változtak volna. Ezt igazoló példák: magy. k o s : oszm. *koč*, csag. *koč*, altaji *koč-kor* (l. NyK. 20: 150.) | magy. b o r z : csuvas *porš*, *porėš*, (virjal-csuv., melyben minden *o* elváltozik *u*-vá: *purėš*), oszm. *borsuk*, altaji *porsuk*, kaz.-tatár *bọrsėk*; orosz *barsuk* (l. u. o. 151.) | *toklyó*: oszm. *toklė* (Bianchi, Vámb.; de *tuklu* Zenker), szerb. *toglu*, csag. *toklė*, *tokli*, tobolszki tat. *tokli*, kirg. *toktu*, *tokta* (l. u. o. XXI, 128.) | k o b o z : tat. *komuz*, kir. *kobuz*, oszm. *kobuz*, csag. *komuz*, csuv. *kobės*, (virj. csuv. *kubės*), jak. *χomus* | *gyom*: csuv. *śom*, altaji *joñ* | o r v, *oroz*: csuv. *vọrọ*, oszm. csag. *ogri*, *ogru*, kojb. *oγïr*. A török-magyar elemek *a* hangja általában köztörök *a*-nak s nem *o*-nak felel meg; egyedül a *szaru*-fa tehetne kivételt (=csag. *soruk*; l. NyK. 21; 126.), mely azonban népetimologiai alakítás a *szarv (szaru)* mintájára.

5. Megvan az *ạ* hang az összes vogul s — mint Pápai följegyzéseiből tapasztalom — az összes osztják nyelvjárásokban is, még pedig leginkább mint az *o* hang változata. Föltehető tehát, hogy a magyarban sem aránylag új keletkezésű az *ạ*, hanem a mennyiben *o*-ból fejlett, ez a külön magyar nyelvtörténet kezdő korszakában, mindjárt az ugor testvérnyelvektől való elszakadás után ment végbe.

6. Azon csekély, megbízhatóan közölt anyagban is, melyből az árpádkori oklevelek magyar szavainak képét láthatjuk, jó számmal találunk ingadozásokat az *o*-s jelzés dolgában; így: *Oxunteluke* 1268-ból és *ohzynfolua* 1234-ből, de *Ascennepe* 1197-ből és *achsin* a HB-ben (NySz.) | *ozou* 1265-ből s ugyanez évszámmal: *azov* (u. o.) | *horozt* 1249-ben s *harazt* 1258-ban (Nyr. VII, 318.) | *okoztou* 1291-ben, *forkos* 1210-ben; de *farkasagazto* 1200-ban (u. o. 415. és 270.). | *Sceguholm* 1217-ben, de *Molmhalmu* 1075-ben és

Melinhalmu 1124-ben (NySz.) | *hotar* 1217-ben, de *hatar* 1086-ban és *sceg-hatar* 1268-ban (NySz. és Nyr. 7:218.).

Ellene látszik szólni az *o* hangjelzés *ǫ* értékének a magyar nyelv szláv elemeinek azon tanulsága, hogy a szláv *o*, melyet még ilyennek írnak az árpádkori nyelvemlékek (pl. a *potok, golumb, milost* = ószl. *potokŭ, golǫbĭ, milostĭ* szavakban) a későbbi nyelvemlékekben *a*-val íródik s a mai nyelvben *a*-nak hangzik. Azonban itt arra lehet gondolnunk, hogy az a szlávság azon részében, melyből a magyar-szláv jövevényszók származnak az *o* hang kissé nyíltabb lehetett, a mint ez pl. az oroszban a hangsúly előtt csaknem *ǫ*-nak hangzik (хорошо = *χǫrǫšo*), más részről, hogy a magyar rövid *o* — a mint alábbi fejtegetéseinkből kitűnik — a mainál valószínűleg zártabb volt (a mai hosszú *ó*-nek megfelelő rövid *ọ* hangzó), minélfogva a mindenesetre nyíltabb szláv *o* inkább a magyar *ǫ*, mint *ọ* hangzóval volt visszaadható.

Valamint az *eme, öcse* szavakban s a *-ke* dimin. képzőben, nem tarthatjuk a hangzói végzetet *v*-s diftongus változatának az *apa, anya*-féle szókban s a mélyhangú *-ka* dimin. képzőben sem, a mint ezt B. fölveszi, ki az *apa* és *apó, anya* és *anyó, buczka* és *buczkó* alakokat puszta hangtani változatoknak tekinti (l. erre nézve fönt 266. l.).

3. o.

A) Magyar *o* = urali ugor *ū, u* (*ō, o*).

Magyar	Vogul: Éjszaki	Vogul: Kondai	Vogul: Tavdai	Osztják: Éjszaki	Osztják: Déli
		a)			
fog	*pūγ-*	*puw*	*puw*	—	—
rojt, *rost*	*rūsi*[1]	—	—	*rosė*(Volog.)	—
tolvaj	*tūlmaχ*	*tūlmėχ*	*tūlmọχ*	*ḻoḻmaχ*	*tōtm-,ḻūtm-*[2]
		b)			
bogyol	*muñkėlt*[3]	—	—	*pañgė*	—
domb	*tump*[4]	*tọmp*	*tump*	—	—
fog	*puñk*	*päñk*)	(*poñ*)	(*peñk*)	(*pank, peñk*)
fon	—	—	*pun-*	*ponlla-*	*puntt-*

[1] «rojt». — [2] «lopni» = vog. *tūlmėnt-* id. — [3] «bogozni, össze vissza kuszálni, kötni». — [4] «sziget» (l. MUSzót.). —

forr-	—	—	*purkh*[5]	—	—
holló	*χulaχ*	*klu̇ọ̄lėχ*	*khulạχ*	*χulėχ, χolėχ*	*χūlaχ, kōlañk*
homlok	—	—	—	*χuḻėm*[6]	—
horzsol	*χurt-*	—	*khurat-*[7]	*χor-*[8]	*χor-, koroḷ-*
lov- (ló)	*lūw-*	*lọγ-(lọ)*	*lu, lọ*	*lou, ḻovė*	*tau, ḻauχ, ḻoχ*
torok	*ṭur*	*tạr*	*tọr*	*tur*	*tūr*

B) Magyar *o* = urali ugor *ō, o* (*ạ̄, ạ; ū, u*).

a)

odu, *odor,*	*ạ̄ntėr*[8a]	(KLV.) *oạntėr*	—	*ondėr, undėr; unt*	*ont*
dob-	*tạ̄mp*[9]	—	—	—	—
kor-	—	—	*khōr*	—	—
mond-	*mōjtᵃ*,[10] *mạ̄jt-*	*mojt* (nom. *majt moχ́*)		*mońś, moś*	*mōnť, mānť*
mony	*mạ̄n*,[11] *mōn*	*mạn*	*mạn*	*mōn*	—
ostor	*ạ̄śtėr*[12]	*ōštėr*	—	—	—

b)

hol- (*hal-*)	*χạ̄l-*	*khōl-*	*khạl-*	*χaḻ*	*χad-, χaḷ-*
sok	*sạ̄χä*[13]	*soχ*	—	—	—
vol- (*vạl-*)	*ạ̄l-*	*ōl-*	*ạ̄l-*	*uḻ-*	*vaḷ, ūd-*

c)

fol- (nagy), *falu*	*paul*	*pạil* (*poul*)	*pọul*	*pūγoḻ, pōγoḻ*	*pūgot, pūgoḻ*
forog	*poγėr-*[14]	—	—	—	—
toll, *talu*	*tạul*	*tạul*	*tūl, tōl*	*tōγoḻ*	*tōgot*
rogy	*raup-*[15]	*rōp*	—	*rōχań-, roχnema*	—

d)

bonyol	*māń-*	*mạń-* (*mėń-*)	—	—	—
von-	*vāntėp*[16]	*voạnėp*	(*vänp*)	*vunėp*	(*venep*

[5] TV. *uť purkhạnt* «a víz forr». — [6] «augenbraue» (l. MUgSz.). — [7] «beretválni». — [8] «schälen, abschälen, schinden». — [8b] «a test belseje; anyaméh»; ÉO. *unt* «bauch», DO. *ont* «das innere». — [9] *piśälėl tạ̄mpe'im* puskával lövök (стрѣляю), *tạ̄mmat-* (mom.), *tạ̄mpāl-* (frequ.), *sạ̄rp jol-tạ̄mpėstä* lelőtte a jávort (v. ö. magy. *lő-* és vog. *laj-* «dobni»). — [10] «mesélni, regélni» (l. Ethnogr. 4:255.); *mojt* «mese, monda». — [11] «herezacskó». — [12] Ugorkori iráni jövevényszó. — [13] «mind, mindnyájan»; v. ö. ÉV. *saw* «sok». — [14] «hengergőzik». — [15] «összeomlani, összerogyni». — [16] «horog. csáklya», ÉO. *vunėp* «schifferhaken» = magy. *vonogó* (l. MUgSz,

e)

boglya	*moχėl*[17]	*mọχọl*	*mọχọl*	*muńgali, muńgėl*	*muńol*
fos-, *fos*	*poś-*	*pąś-*	*pọś-*	*poś*	*pať*
gondol	—	*khọum*[18]	—	*χamet-*	—
hol, *hova*	*χot*	*khot*	*khąt*	*χodan*	*kot*
hol-nap	*χol*[19]	*khwąl*	*khul*	*χoḷeut*	*χodaj*
hoz-	—	(PV.) *khąitt-*[20]	—	—	—
hozzá	—	—	—	*χośa*	—
hosszú	*χąsä*	*khwąśä*	*khuśọ*	—	—
homorú	*χąmi*[21]	*khąmi*	*khąmut-χomḷa*		—
jov- *(jó)*	*jąmės*	*jąmės*	*jumąs*	*(jėm)*	*(jem)*
kozma	*kwosėmt-*[22]	(KLV.) *kwäśėmt-*	—	—	—
mosolyog	—	*mọsγ*[23]	*mąs*	—	—
morzsa	*mąrśä*[24]	*mąrś*	—	—	—
nyolcz	*ńąlą-lu*	*ńąl·ląu*	*ńąla-lu*	(*ńil*)	(*ńigelaχ, ńīt*)
nyom	*ńąlėmt-*	*ńąlėmt-*	—	—	—
oldal	*ąntėl*[25]	*ąńtėľ*	*ańťėl*	*ońti-lū*	—
olvad-	*tąl-*	*tąl-*	*tąl*	*ḷoḷ-*	—
oszol	*ąχsä*[26]	(KLV.) *oχwśä*	—	—	—
por	*pąrėś*[27]	(KLV.) *pąrėš*	—	—	—
tova, *oda*	(*tū*)	*tąu*	*tū*	*toγo*	*togoť*

A magyar *o* mint urali ugor megfelelői nyomán itélhetjük részben *u (ū)* hangból keletkezett, részben pedig nyíltabb ajakhangzó *(o, ū)* volt eredettől fogva is.

Ugyanezen tapasztalatra vezet bennünket a magyar nyelv török elemeinek vizsgálata is, melyeknek egy részében, mint föntebb (274. l.) láttuk, az *o* eredeti, egy más részében azonban *u* fej-

---

és Ethnogr. 4:173.). — [17] «bog, kötelék»; TV. KV. *mọχọl* «kéve». — [18] LKV. *kwäl joutuχ khọumam* «házat venni gondolok, szándékozom (думаю, хочу)», *tīl elė mėnuχ oąt khọumi* innen elmenni nem szándékozik, nem gondol (не думаетъ); ÉO. *χamet-* «einsehen, verstehen». — [19] «reggeli idő», *χolit* reggel (adv.); DO. *χodaj-χunť* «morgenröte». — [20] *jäpėt ti̇ khąittėn!* «hozd ide (неси сюда) a kést». — [21] *χąmi pats* arczra esett (l. MUgSz.), TV. *khäp ilkhąmutlem* a ladikot fölborítom (öblével lefelé). — [22] «füstöt gerjeszteni, csinálni», *kwosėml-* «füstölögni». — [23]) «mosolyogni». — [24] «kevés», *morsiń* id. — [25] «oldalborda». — [26] «rész, darab». — [27] «szemét».

ménye. Ez utóbbi eset példái: *homok:* oszm. *kum*, alt. *khum*, *khumakh*, kirg. *kumak* («homokszátony»), kojb. *kum*, jak. *kumaχ*, **tatár** *khọm*, *khọmak* | *borjú:* oszm. *buzaγu*, csag. *bozaγu*, *bozγu*, **kirg.** *buzau*, kaz. tat. *bĕzau*, alt. *puza*, kojb. *buzō*, szojot *puza*, **csuv.** *pĕru* | *borsó:* oszm. *burčak*, kirg. *buršak*, alt. *mirčakh*, tat. *bọrčakh*, csuv. *pọrža* | *bors:* oszm. *borǯ*, kirg., tobolszki tat. *buruč*, alt. *purč*, *mirs*, kaz. tat. *bọrọč*, csuv. *pọrọš* | **korom**: oszm. *kurum*, **kirg.** *krum*. kaz. tat. *kọrọm*, csuv. *χọrọm*. Föltünő, hogy a volgavidéki török nyelvekben a köztörök *u*-val szemben álló magy. *o*-nak szintén *o*-féle hang, t. i. a zártabb *ọ* felel meg, mely megvan a déli vogul nyelvjárásokban s hosszú változatában (*ọ̄* = magy. *ó*) a magyarban is. Már az *i*-vel váltakozó *ë* történetének vizsgálatánál azon eredményre jutottunk, hogy az utóbbi megfelelő hosszú hangzójának, az *é*-nek igazi rövid alakját, t. i. az *ë*-nél zártabb *ė*-t egykor szintén ejtett magyar hangzónak fölvegyük: az előbbiek nyomán jó okunk van ezt föltenni a hasonló fokú mély *ó* hangzóra nézve is, vagyis hogy az *o* mellett megvolt az *ọ* hang is, melynek az *u*-hoz való közelállása okozhatta azt, hogy az árpádkori oklevelekben s a HB-ben rendesen *u* jelzést találunk a mai *o*-val szemben. Ilyen *ọ*-val volna pl. a rokon nyelvek megfelelő alakjaira való tekintettel olvasható a HB. *mundoa* és *pur* alakjainak *u*-ja szemben azon nyíltabb *o*-val, mely a *choltat* szóban van jelezve. Megjegyzendő, hogy az oklevelek szavaiban itt is ingadozás mutatkozik: *humuk* 1269-ből, de még előbbről, 1194-ből: *homoc* (Nyr. 7:218.); *Huzyumezeu* 1342-ből, de *Hozzoumezew* 1217-ből; *homurou teteu* 1375-ből, de *Homorowozow* 1214-ből; *fuk* van 1291-ből, de 1300-ból már *fok* (NySz.).

Az *ọ*-val együtt föl lehet tennünk az *ő* rövid hangzójának, t. i. a mai *ö*-nél zártabb ejtésű *ọ̈*-nek is létezését a régi magyar nyelvben. Ilyennel olvashatjuk pl. az 1319-ben írt *vkurfeu* kezdő hangzóját látván azt, hogy az *ökör*-nek megfelelő török szavak általában *ö* (s nem *ü*) szókezdettel jelentkeznek: oszm. csag. *öküz*, *ögüz*, kirg. *ögüs*, jakut *oγus*, kaz. tat. *ọ̈gėz*, csuv. *vọγọr;* s hasonlóképpen nem gondolhatjuk *ü*-nek az *u*-jelzést ebben: *Kurust-wt* 1274-ből (Nyr. 7:268.) szemügyre véve az 1297-ben jegyzett *Kereztwr* alakot (u. o. 269.) s a szónak ószlov. *krъstъ* eredetijét.

Mint idegen (iráni) szó kihagyandó az eredeti elemek tárgyalásából: *asszony* (l. Ethnogr. 5:136.). — Nem tekinthető ismeretlen

eredetűnek: *ország* (HB. *uruzag*) s elemezhetetlennek a *mocsok* szó (l. MUgSz. 631.).

4. i.

A rövid *i* közös megmaradására csak kevés példát találunk a magyar és urali ugor nyelvekben; mint ilyenek tekintetbe jöhetnek: itt: ÉV. *tit,* KV. *tėt,* TV. *tit;* DO. *tet, tetti* | *viz- (víz):* EV. *vit* stb.

Nem minden esetben, midőn hosszú *í* és rövid *i* váltakoznak, lehet a hosszú hangzást eredetibbnek tartanunk, mint B. gondolja. Világos példa erre a *víz* szó, melynek rokonságát pontosan ismerjük, de általa hosszúságát igazolva nem látjuk. Hasonló esetek: *síma*: tat. *šėma* | *tíz* osszét *des, däs, das,* zend. *dasa,* skr. *daça,* zürj votj. *das* s bizonyára még több más eredeti és idegen szó.

Apriorisztikus, egyes eseteket általánosító itélet, hogy «a ma már állandóan röviden hangzó *i*-k szintén hosszú *í*-ből rövidültek, mely *aj, ej* s ebből fejlődött *é*ⁱ diftongusból lett». A felhozott példák közül nem lehet ezt kimutatni az *itt, ide, innen* alakokra, melyeknek *id* alaprésze világosan jelentkezik a vog. *titi* «ez» szóban, hol pedig *j*-s diftongus befolyásának fölvételére az alak keletkezésénél semminemű alapunk; ez az *id* = magy. *ez* (v. ö. *bűz* és *büdös, víz* és dial. *vides, ügy*) s tulajdonképen nem egyéb, mint a közelre mutató névmás kettőzése («ez-ez», ily értelemben: «ím ez»; *az* = «az-az» = ÉV. *ta-ti, ta-tik;* v. ö. Budenz: Összh. Alakt. 289.). — Az *is* ha eredetileg egy is volt az és (=vog. *ąs, ōs* «is, szintén») kötőszóval a régi *es, es-még* alakokhoz képest csak olyan hangtani változat, mint *ëskola* mellett *iskola:* fejlődésében *j* elem nem szerepel. — Nincs semmi bizonyság erre a *kilencz* szóban sem, melynek előrésze valószínűleg a *kil- kül* szó (v. ö. vog. *ąntėl-lu* «oldal-tíz» = «kilencz» e mellett *ńąlą-lu* «orr-tíz» = «*nyolcz*»).

Nem okvetetlenül szükséges, hogy a fejlődés *é*ⁱ, *í* fokokon keresztül jusson az *i*-hez még oly esetekben sem, midőn ez utóbbinak keletkezésére világosan *j*-elem beolvadása hatott. Különösen áll ez ott, hol a *j* megelőzi a magánhangzót; azt hiszem pl., hogy a *lyuk*: *lik, juhász*: *ihász, juhar*: *ihar* változásoknál az *i* közvetetlenül a *ju* szótag változata s nem valamely megelőző *é, í* állapoté. Még az ilyen alakokban is mint *kajált-* inkább gondolhatjuk a *kiált-* felé a fejlődést ily módon: *kejált-, kijált-, kiált-,* mint hogy az

ugyancsak *kejált*-ből fejlődött *kéált*-ból lett volna előbb **kiált*-s ebből *kiált;* valószinűtlen ugyanis, hogy a *kéált*-alakban egyszer már végkép elenyészett *j* tovább hatott volna arra, hogy az *é*-ből még *í* is legyen.

Figyelemre méltó, hogy a magyarban *j* elem befolyása nélkül egyszerű «hangtörés» útján is keletkezik *í, i* hangok *a, o, u* hangokból pl. a *fing, ín, vissza, piszok, tipor-, ipa* stb. szavakban. Az ilyenek keletkezését alkalmasan bolgár-csuvas befolyásnak magyarázhatjuk amint erről már volt alkalmam tüzetesebben nyilatkozni (l. Ethnogr. 4:178—179. ll.). Hasonló esetek még: *iparkod-* (ÉV. *āpėr* «ügyes», *āpėrli* «ügyeskedik», finn *uppera* «diligens») | *czimpa* (ÉV. *tąmp* «az állatok orrhegye, schnauze», KLV. *tomp* id.) | *tidó* «nyírhéj-fáklya» (ÉV. *tōnt* «nyírhéj», DO. *tunda, tondaχ* id.; l. Ethnogr. 4:175.) | csillapod- (PV. *jel-śōplės* «kiengesztelődött, lecsillapodott haragjából») | viza (ÉV. *ūns*, ÉO, *vunš* «coregonus nelma» stb. l. Ethnogr. 4:177.). V. ö. még *vidra* (u. o. 178.), melynek szláv eredete is vitatható. — Az *irány, arány* szóban, melyet B. ezek közé soroz, *j* befolyást mutat a KV. *jūrėχ* «oldal, irány (сторона)». Ez utóbbiak közé fölveendők még: *sió* (= vog. *sąjim, sōjim* «patak» stb.; l. Ethnogr. 4:181.) és *pina* (mely valószinűleg = vogul *puj, pǫj* «culus, anus» + *nąn, nōn*, ÉO. *nōn* «női szeméremtest»).

A *ki* és *mi* kérdőnévmások magánhangzóját B. bizonyára csak az *i* hangszínre való tekintettel «teljesebb alakból» magyarázza; mire azonban semminemű alap. A hosszú hangzóval (*í, é*-vel) nem váltakozó *i* ezekben kezdettől fogva rövidnek tekintendő (v. ö. KV. *nė* «mi, mely, mi», TV. *ńǫ-χǫr*, finn, lapp *mi* stb.; továbbá finn *ke*, lapp *kä*, mord. *ki*, cser. *kö, kü;* l. MUgSz.).

Eredeti elemeknek tekintett idegen szók; jelesen irániak: *híd* (l. Ethnogr. 5:76. és 179. ll.) | *tíz* (u. o. 139.) | *isten* (u. o. 138.). — Török szók: *ír* (csuv. *śir-*, köztörök *jaz-*) | *síma* (l. fönt) | *kicsiny, kicsi* (csag. *kičik*, oszm. *kücsük;* NyK. X. 85 és tat. *kėčė*, csuv. *kėžėn*) | *szirt* (tat. alt. *sirt* «gerincz», nogaji *sirt* «hát», oszm. *sirt* «rücken, schulter, schulterseite»; innen mélyhangúsága: *szirtok;* l. Ethnogr. 4:190).

5. u és ū.

Magyar *u* = urali ugor *u, ū; o, ō (ǫ)*.

Magyar	Vogul Északi	Vogul Kondai	Vogul Tavdai	Osztják Északi	Osztják Déli
		a)			
dug-	—	—	*tuñ-*[1]	—	—
bucsó[2]	*moχsun*	(PV.) *muksėn*	—	*muχsañ*, *muχseñ*	*moχsañ*
kutya	*kūtuw*,[3] *kutuw*	*kutkė*	*kučurė*	—	—
utó	*juit*[4]	(*jit*)	*junql*	*juγot-*	—
zsugorod-	*śuñkėrtaχt-*[5]	(KLV.) *śuñkėr*	—	—	—
		b)			
buzog-	*posχ-*[6]	*pǭsγ-*	—	*pōsī-*	—
jut-	*joχt-*	*joχt-*	*joχt-*	*joγot-*	*jōgod-*, *jōχt-*
nyuszt	*ńoχs*	*ńoχs*	*ńoχs*	*ńoχos*	*ńogos*

Azon kevés adatból, melyekben a magyar *u* történetét az urali ugor nyelvek egyezései alapján szemlélhetjük, az derül ki, hogy az kezdettől fogva zártabb ajakhangzó *(u, o)* volt s részben hosszú hangzónak változata. — A *jut-, nyuszt, buczó, utó* adatokban az *u* megőrzésére a mellettük eltűnt *γ*, illetőleg belőle fejtett *v* volt befolyással, mely bizonyára egyszersmind az előtte álló hangzót megnyújtotta. A *dug, zsugorod* adatokban a magánhangzót követő nasalis enyészett el s tekintve, hogy a távolabbi rokonnyelvekkel való összehasonlítás ugyanilyen természetűnek tünteti a *lugas, nyugszik, sugár, sudár, tud, ugrik, zug, zsugori* szavak *u* hangzóit, azt lehet hinnünk, hogy ezeknél ismét csak voltaképen a nasalis elenyésztével járó magánhangzói hosszúság az, mely az *u*-nak ily hangfokon való megmaradhatását

---

[1] *ti äs ju-tuñuľtuñ kėräk* «ezt a likat be kell dugni (заткнуть надо)». — [2] «aspro vulgaris; aspius rapax»; az ugor alakok jelentése: «coregonus moksun». Ősi török-ugor jövevényszó (l. Ethnogr. 4:182.). — [3] «kis kutya, kutyakölyök» (az *eb* és *kutya* között ez lehetett eredetileg a jelentésbeli külömbség). — [4] «után, hátul». — [5]) «zsugorodik (bőr)». — [6]) «fölbuzogni (víz)»: *jā-posχėp* «vízforrás» = magy. *buzgó* (l. Ethnogr. 4:187.); «ÉO. *pōsī-* «tropfen, triefen».

eszközölte, a midőn e példák újabb igazolványai lehetnek azon felfogásnak, hogy magánhangzói hosszúságok a magyarban nasalis csoportok egyszerüsítése nyomán is keletkeztek (l. fönt).

A rövid *ü*-nek is ugyanazon mód szerint látjuk fejlődését az urali ugor nyelvek tükrében, mint a hosszú *ű*-ét: ez is t. i. részben *i*-ből (illetőleg ezt megelőző nyíltabb hangzóból), részben magashanguságba való csapással *u*-ból keletkezett. Példák: fül, *fil:* ÉV. *pal'*, KV. *päl'*, TV. *pil'*; ÉO. *pal*, DO. *pel*, *pet* | hüvely, *hively*: ÉV. *sipäl'*, KV. *sėpėl'* | süt, *sit:* KLV. *šit-*, TV. *šėt-* «sütni» (pl. a napról; v. ö. ÉO. *sañgart-* «braten») | süllyed, *silyed:* ÉV. KV. *sēp-* (*jol-sēpi* «alásülyed (a vizben)» | ük, *ik:* ÉV. *aki* «nagybátya», KLV. *äki*, KV. *ăk* «após», TV. *ăχ*, *äk* «anyós»; ÉO. *aki*, *ugi* «onkel, oheim», DO. *iki* «greis» | küsz *kisz* «alburnus lucidus»: ÉO. *kelsi* «leuciscus rutilus», DO. *kilsi*, *kelśa* «cyprinus barbus» (l. Ethnogr. 4:176.) || rügy (Zalában: *rigya* «bimbó helye, ha elvirágzott»): ÉV. *rūnt* «rügy», KLV. *rūnt*, PV. *rontė*, *ront* (v. ö. ÉO. *runt* «ohrring») | nyüst: TV. *ńuχ*, *polnańuχ* «szösz (кудель)» | füst, *fist:* ÉV. *posėm*, LV. *pąšėm* «füst», TV. *pošulaχtąl* «füstöl»; ÉO. *pūsėń* «rauch» | sügér, *sigér* «perca fluviatilis»: ÉV. *sukėr* «coregonus lavaretus», ÉO. *śogor* id. (l. Ethnogr. 4:176.) | üt-, *it:* ÉV. *junit-*, KLV. *junit-* «ütni, csapni vágni» (v. ö. *ját-sz-* és ÉV. *jonγ-* stb. l. fönt).

Eredetieknek tárgyalt idegen szók, még pedig iráninak: *üveg* (l. Ethnogr. 5:20.) | *üstök* (u. o. 140.) | *fürj* (u. o. 75.) | *úr* (mely azonban ugorkori jövevényszó is lehet; u. o. 136.) — Török eredetűek: *bürök* (NyK. 24:407.) | *kút*, *kutu* (Ethnogr. 4:187.) | *ölyü* (NyK. 21:123.) | *süveg* (u. o. 125.) | *szurok* (u. o. 18:121.) | *szür-* (u. o. X.). — Az *enyv*, mint a *daru*, *hattyú* stb. ugor török jövevényszó.

Az ugor testvérnyelvek és régi nyelvemlékeink egybevetéséből mindezek szerint azon tanúlság következik, hogy bár általában megvolt a magánhangzói hangemelkedés törvénye a magyar nyelv valamely ősi korszakában: e törvény jelenségeinek mégis már csak legvégső fejlődésmozzanatai jelentkeznek a positiv nyelvtörténet hatá-

ránál. Az Árpád-kor hangzórendszere csak igen csekély fokban külömbözött a maitól, mely főképpen abból állott, hogy a nyíltabb *o, ö, ë* hangok mellett, vagy talán azok helyett a zártabb hosszú *ó, ő, é* hangoknak megfelelő zártabb rövid *ọ, ọ̈, ė* hangok divatoztak, melyek a későbbi századokban nyíltabbá váltak.

Kérdés, hogy megvolt-e az *ȧ* hang is a hosszú *á* mellett, mint ez a többi ily módon eltérő hangzópárokból következhetnék? A hosszú, mélyhangú *á* közös szavakban is kimutatható a magyar és vogul nyelvekben (l. fönt); ellenben a rövid *a* ott a hol vogul nyelvjárásokban jelentkezik, többnyire szemmelláthatólag ujabb fejtemény, pl. az éjszakiban rendesen *ä*, az alsólozvaiban *ą*, *o* helyett való (ÉV. *sam*, = KV. *säm*, magy. *szem*; ALV. *tat-* «hozni» = ÉV. *tot-*, *tąt-*). Másrészt az *ą*, mint kimutattuk, igen régi a magyarban s részben (*o*-val váltakozva) közösen is található vogul nyelvjárásokkal. Mindezek arra vallanak, hogy az *ȧ*, ha ugyan megvolt valaha a magyar nyelv külön életében, mindenesetre igen korán enyészett el, illetőleg ment át *ą* hangzásba. Ezen fölfogást megerősítik a török jövevényszók is, melyekben a török rövid *a*-nak többször *á* felel meg, mi azt bizonyítja, hogy már a hongfoglalás előtti századokban hiányozván nyelvünkben a rövid *ȧ* hang, velük a magyar kiejtés úgy bánt el, mint az ily hangot tartalmazó ujabb keletű jövevényszókkal (v. ö. pl. magy. *bába, bánya, drága, barát* és szláv *baba, baňa, brat*, ószl. *dragŭ* másaikat; vagy *kántor* = lat. *cantor*, *bál* = ném. *ball* stb.). Ilyen esetek: *árok* (oklevelekben: *Aruk*): csag. *arig* | *árpa:* köztör. *arpa* | *gyász:* oszm. *jas*, csag. *jasa* «klage, trauer»*) | *gyáva:* csag. *jaba* «nutzlos, wertlos, schwach» | *sár:* köztör. *saz* «mocsár» | *sárog, sárga:* ktör. *sarig* | *szál:* oszm. *sal* «tutaj» | *szám:* csag. *san* «zahl, zahlung, berechnung» (csuvasos szóvégi változással) | *szán-:* ktör. *san-* «vélni, gon-

*) Ez a szó, mint már Budenz czéloz reá (NyK. X.), az arabs یاس *ja's* (csag. *jas tutmak* «a gyászt tartani» Budag. 2:329.) s így a *hír* mellett második világos adat arra, hogy a régi török jövevényszókkal arab elemek is jöttek a magyarba, vagyis hogy a török hatás kora még a honfoglalás előtt közvetetlenűl a VIII. században is tartott (l. Ethnogr. 5:19.).

dolni, kívánni» || *boszorkány:* votj. *busturgan* (NyK. 20:467.) | *csótán:* tat. *ćéwélćan* «giliszta» (u. o. 471.) | *kocsány:* oszm. *koćan* | *oroszlán:* ktör. *arslan,* csuv. *arèslan* | *sárkány:* kún *sazagan* | *szakál:* ktör. *sakal.*

Egy másik érdekes kérdése nyelvtörténetünknek **a tővégi magánhangzókra** vonatkozik, melyek tudvalévőleg még bő számban jelentkeznek a régibb árpádkori okleveleinkben. Tapasztalva, hogy az árpádkori hangzórendszer nagyjában egyezett a maival, már eleve is nagyon kétesnek kell jeleznünk — ha általánosságban van értve (NyK. 24:397.) — azon nézet helyességét, mely szerint «a tővégi magánhangzók elveszésének idejét körűlbelől a XII. századra tehetjük». Erre nézve ugyanis számbaveendők a következő körülmények:

1) Már a XI. század közepéből származó legrégibb tihanyi oklevélben is — mint erről Szamota közlése értesít — ingadozásokat találunk a tővégi magánhangzó jelölésében; megvan az egyik szón a szóvégi *u,* a másikon azonban nincs. Nagy Gyula közléseiben (Nyr. VII.) 1067-ből ilyen alakokat találunk: *homus er, scen holm, hatar, nog-ewrem, sar-tue,* melyek már magukban véve eléggé igazolják, hogy a XI. században is csak szórványosan, vagy csak egyes nyelvterületekre szorítva lehetett meg a tővégi hangzó. A hangtörvények általánosságát szem előtt tartva helyesebben azt mondhatjuk, hogy általában e korban nem volt meg már a tővégi hangzó s csupán egyes kivételes esetekben maradt fenn nyoma egykori létének. ahol e jelenség okát egyelőre, mivel az adatok kellő számban nem állanak a közkutatás rendelkezésére, nem adhatjuk.

2) Ha a tővégi magánhangzó eltünése csak a XII. században ment végbe, érthetetlen, hogy a XIII. század elejéről való HB.-ben nemcsak hogy a tővéghangzó hiányzik, hanem hiányzik a magánhangzós végekről eltűnt mássalhangzó is, pl. az ilyenekben: *fa* | *vola, mente* | *ovdonia, ketnie* | *feze, erette* | *scine, muga nec* | *mige, bele* | *munhi.* Ha e kiveszett mássalhangzók után nem régiben még magánhangzó is következett volna, e mássalhangzók a HB.-ben még bizonyára jelezve volnának.

3) Hogy a távolabbi rokonnyelvek alapján föltételezett tővégi magánhangzó, ha ugyan megvolt valamikor teljes általánosságban a magyar nyelv külön életében, mindenesetre a honfoglalás előtti

korokban enyészhetett el: arról tanúlságot nyújthatnak a magyar nyelv török elemei is, melyekben nemcsak rövid nyílt véghangzók maradtak fenn mai napig (mint: *árpa, alma, balta, béka, bika, gyertya, gyáva, síma, torma* = tör. *alma, arpa, balta, baka, buga, šorda, jaba, šėma, torma*; vagy: *kepe, kéve, gőte, serke, teve, zerge* = tör. *köbä, kältä, sėrkä, devä*, mandsu *sirga)*, hanem *ü* is ezekben: *gözü* = kaz. tat. *köse* «patkány» | *gügyü* «nádkéve»: csag. *küdü* «garbenhaufen», nem vévén itt tekintetbe a *kapu, saru, kutu, ölyü, csepü* stb. adatokat, melyek bár valószinűleg szintén rövid hangzóval kerültek át, mindemellett eredeti hosszú voltuk is vitatható. Igaz ugyan, hogy a *szűcs* és *szatócs* szókban eltűnt a *-či, -či* nom. agentis képző végzete; ámde figyelembe veendő, hogy a csuvasban e képzőnek magánhangzós végzetnél *-ś* alakja váltakozik a *źė*-vel, pl. a *szűcs* szó = anatri-csuv. *śėwėś*, ezek mellett: virjali csuv. *śöźė, śölźė* (l. NyK. 21:128.); itt tehát a magánhangzós szóvégzet eltűnhetett már a törökség terén is. Hasonló eset lehet a *gyöngy* is, melynek egyéb törökségből tudvalevő másainak (oszm. *inǯi*, tat. *ėnǯi*, kojb. kar. *nindï, ťińďï*, csag. *jinǯü* stb.) csuvas változatát nem ismerjük. Más eset a *sör*, melyre Simonyi hivatkozik (Magyar Szótők 20. l.). mely inkább iráni, mint török elem s mindenesetre az ugor közösség korából való (vog. *sor*, zürj. votj. *sur* =szkr. *súrâ*, zend *hura*, melyből a török *sira* is való; l. NyK. 24:407.).

4) Igen alkalmasnak látszanék a hivatkozás a magyar nyelv iráni elemeire, mert ezeknek zend alakjaiban tényleg láthatók magánhangzós teljesebb végzetek, mint pl. ezekben: *tehén:* z. *daênu, híd:* z. *haêtu, vár:* z. *vara, várad:* z. *varatha, tíz:* z. *dasa.* Még nem világos azonban eddigelé, hogy melyik volt az az ága az iráni nyelveknek melyből a magyar elemek, a mennyiben nem közösek az urali ugor nyelvekkel, valók; a mi pedig az osszétot illeti, mely mint több biztos nyom alapján állıthatni, mindenesetre amaz ismeretlen nyelvhez közel állott: ez legalább ma már nem tűnteti föl a jelzett magánhangzói végzeteket, valamint elvesztette azokat már a pehlevi is; v. ö. pl. az idézett esetekhez: osszét *χīd, des*, pehl. *var*; vagy *vért:* o. *varth* (zend *vereϑra*), *üstök:* o. *sthug, asszony:* o. *aχsīn* stb.

5) Ha pedig a külön magyar nyelvtörténet legrégibb forrására, az urali ugor nyelvekre megyünk vissza, ott is csak azt

tapasztaljuk, hogy általában nincsenek tővégi hangzók: a magy. *lúd* és *víz* szóknak ott is csak *lunt* és *vit* alakok felelnek meg valamint jóformán, az egész tőszerkesztés eljárása egyezik a mai magyar nyelvével (l. NyK. 24:156.). Ami kész szót erre nézve Simonyi adatúl felhozott (Magy. Szótők 8. és 9. ll.), azokban a végzet egytől egyig vagy fogyatékos följegyzés, vagy értékes képző-elem. Méltán vethetjük tehát föl ezek után a nehéz kérdést, mik hát voltaképen azok a magánhangzói végzetek, melyeket főkép a XI. és XII. század oklevelei egyes mai mássalhangzós végzetű töveknél jeleznek?

Szerény nézetem szerint ha e betűknek *(u, i)* tényleg hangok feleltek meg s nem pusztán — a mint esetleg valamely későbbi kutatás még kiderítheti — ortografiai sajátságok: értelmezésük csak azon nyomok alapján lehetséges, melyek a tővégi magánhangzóra nézve még a vogulban megmaradtak. Ezek t. i. ama könnyen eleső s néha *ä*-vel is váltakozó *-ė* véghangzóból állanak, mely némely képző és rag teljesebb alakján jelentkezik, így: lativus *-nė, -n* (pl. ÉV. *āmpnė* «ebnek», *mānė* «földre»; de: *āśän* «atyjának», *vātan* «partra») | loc. *-tė, -t* (pl. ÉV. *vittė* : KV. *vitėt* «vízben», ÉV. *paχėmt* «oldalomnál», *aśėrmät* «hidegben») | acc. *-m, -mė* (pl. KV, *nǫrmė* «gerendát» : *ēkwėtäm* «feleségét») | inf. ÉV. *-uňkwė*, KV. *-ǫχw-* *-ǫχ* | part. præs. KV. *-pe, -p*, ÉV. *-pä, -p* (pl. *ūnlėp* «ülő», *χajtpä* «futó»). Ezeknek a tavdai vogulban még változatosabb alakok felelnek meg, hol a loc. ragja: *-tą, -tä, -tė*, a lativusé: *-nǫ, -ne, -n*, az accusativusé: *-mi, -mė.* Azt tehetjük tehát föl ezek analogiáját követve, hogy a XI., illetőleg XII. században hangzottak még egy-egy részében a magyar nyelvterületnek bizonyos esetekben (melyeknek föltételeit az adatok csekély száma miatt egyelőre meg nem állapíthatjuk) ilyes, hogy így nevezzük, «sulytalan» kihangzások, melyeknek hangszínei az *u, i* írást követve, bizonyára a már kimutatott zártabb *ǫ, ǫ̈* és *ė* lehettek. Ezek valószinűleg, különösen az összefüggő folyékony beszédben ugyanegy nyelvterületen is eleshettek, a mint az ilyféle hangzóknál ezt a vogulban is tapasztalhatjuk. Természetes e mellett, hogy míg az egyik oklevélíró már csak a pontosság és hitelesség kedvéért is a teljesebb kiejtést követte iratában, a másik, ki egyszersmind más vidékbeli volt, ily kihangzásokat vagy nem ismert, vagy nem tartott lényeges hangelemnek. Megjegyzendő, hogy az *álmu-, hármu-, szerelmü*-féle alakok a mai *álom, három,*

szerelem nomin. tövekhez képest nem tekinthetők eredetibbeknek, a mennyiben az utóbbi tőalakulat már a vogulban és osztjákban is mutatkozik, pl. *ūlėm* «álom» : *ūlmėm* «álmom»; *χurėm* «három» : *χūrmėl* «hármával» stb. Az *álmu*-féle tőalakulattal egészen analog jelenség mutatkozik a pelimi vogulban, hol *vułmė, ńilmė* nomin. alakok vannak ilyennek mellett; *vułėm* «álom», *ńilėm* «nyelv» (l. még több hasonló példát s e jelenség magyarázatát NyK. 24:9.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Helyreigazítás. A *ki* és *mi* névmások magánhangzóinak eredetére nézve föntebb (280. l.) kifejezett nézetemmel szemben igazolnom lehet mégis Balassának azon további bizonyítás nélkül hagyott fölfogását, hogy «*teljesebb alakból*» keletkeztek. Bánffy-Hunyadon ugyanis a szóban forgó névmásék -*n* ragos alakjai így hangzanak: *kijën, mijën* (pl. kijën láta pártát? mijën áll vala?). Korda Imre észlelete szerint (Nyr. 15.115) a kiskún-halasi nyelvjárásban is «a *teljes tőhöz* veszik a *ki, mi* névmások a -*n* ragot: *kiönn, miönn*». Kalocsán is így ejtik: *kijön* («kin, kicsodán»). Minthogy itt analogiai hatásra aligha gondolhatunk,*) föl kell tennünk tényleg, hogy mint az -*i* végzetnek egyéb eseteiben, itt is *j* hangelem tűnt el a magánhangzó elől s csupán az a kérdés, miként magyarázzuk ezen mindenesetre csak pronominális képzőnek vehető *j*-t. Erre alapot nyujtanak a következő osztják alakok: ÉO. *χoj, χoje* «wer», SO. *koje;* ÉO. *muj* «was» (*muj-kem* «wie viel?» *muj-sir* «wasfürein?»), SO. *mughu: mughu-mughu* какой? («ming» Pápai), *mugu-sir* «wie beschaffen?» (Castrén), *muguli* «was» (C.). Az ezekben feltünő névmásképző mutatkozik a vogulban is, hol a KV. *khon, khwǫn* «ki», PV. *khǫn, khwǫn*, TV. *khǫn* «ki, a' ki» tő mellett bővebb ÉV. *χǭńχä*, KLV. *khańkhä*, ALV. *khıńgwa* alakok járják. Megjegyzendő, hogy a magy. *ki, mi* végmássalhangzója nem csupán az osztjákban mutatkozó egyszerűbb *γ, j* hangelemből, hanem a vogulban föltetsző csoportos *ńχ* pronominális képzőből is vehette eredetét, mint ezekben: *fej* (vog. *pänk*), *nej-, né, nő* (oszt. *neń*), *vej-, vő* (oszt. *veń*); az egyszerűsített *χ* alakból is *j* fejlik, pl. ezekben: *tolvaj* (vog. *tūlmaχ*), *marj* (vog. *marėk*).

MUNKÁCSI BERNÁT.

*) En mégis ilyen hatásra gondoltam (az -*n* rag tárgyalásában MNévrag. és Tüzetes MNy., l. ez utóbbiban még a 216. lapot is): minthogy a *ki* és *mi* -*n*-ragos alakja aránylag ritka, követték ez esetben a leggyakoribb -*on ën ön* végű alakok mintáját. Ha a *kiën, miën* alak eredeti volna, akkor volna nyoma a nyelvemlékekben is. S. Zs.

Adatok a szlávság magyar elemeihez.

A szlávság magyar elemeivel Halász, Munkácsi és Csopey foglalkoztak. Miklosich maga is foglalkozott a kérdéssel, de azt hiszem, nem találkozik tudós, a ki az ő kimutatásaira azt mondaná, hogy több jövevényt már nem lehet kimutatni. Én ezuttal adatokkal akarok járulni a Halász munkájához. Az itt kimutatott szavak mind a magam gyüjtése, s valamennyi B. Szarvas nagyközség nyelvében él. — Sok tekintetben érdekes lakosság lakik e helyen, a hol munkabíró, becsületes s jómódú a legtöbbje. Három-négy generáció mulva csak egy-egy ethikai vonás fogja elárulni, hogy az alföld e gazdag vidékén tótok laktak, mert az elmagyarosodás a külső viszonyok, a körül fekvő magyarság befolyása alatt kikerülhetetlen. A nyelv ma már a műveltebbek ajkán meglehetős zagyva, s nem kell hozzá erős szláv tudomány, hogy az ember az ilyen mondatokat, mint *id'eme na városházu birtok v telekkňihi obtekintuvat'* megértse. A legnagyobb ellenállást az asszonyi nem fejti ki; mindenütt, a hol nyelvcserék történnek vagy történtek, a női nem cserélte föl legkésőbb nyelvét. — Hunyadmegye Cserna-Keresztúr nevű falujában hallottam egy paraszttól, — ez a község egészen eloláhosodott s most visszamagyarosítják —, hogy ‚mi már csak beszélünk uram magyarul, de az asszony a nem tud.' Bizonyára ők voltak az eloláhosodáskor is a ‚hátramaradottak'. — B. Szarvason e tekintetben az iskola van hivatva — különösen a leányokra nagy ügyet vetve — a magyarosodást terjeszteni. S becsületére válik az odavaló tanitói karnak, hogy az oktatás már mindenütt magyar. — Hogy Szarvasnak régibb lakosai magyarok voltak, azt maguk a határelnevezések is igazolják, mert az mind magyar. — Sok tekintetben érdekes ez a tót nyelvjárás; a szlavista, a ki foglalkozik a magyarországi tót nyelvjárásokkal, érdekes dol-

gokat jegyezhet föl itt. Igy pl. a szarvasi tót nyelvjárással meg lehet állapítani — legalább negative —, hogy egy-egy német jövevény mikor kerülhetett bele a tótságba. Ha az illető szó a szarvasi nyelvjárásban is megvan, bizonyos, hogy a kérdéses német jövevény legfeljebb a XVIII. századig juthatott bele az összes tótságba, mert a szarvasiak mai helyeiken, a hol 1722-től fogva vannak, nem közlekedtek németekkel. (Ilyen német jövevények: *fjertucha*: *vortuch*, *opces*: *absatz*, *pigl'ajz*: *bügeleisen*, *bekem*: osztr. *becken*, *forhauzik*: *vorhaus*, *fúrik* (talicska) : *fuhr*, *fuhrmann*, *crmomám*: *zimmermann*, *šličuhe*: *schlittschuh*, *šránke*: *schranke*, *spehár*: *speher* stb.) Egyedül egy jövevényről lehet kimutatni, hogy újabb (*rajčul'a*: *reitschule* v. ö. magy. *rajcsür*, Nyr. II: 477), de ez a 80-as években három évig ott állomásozott huszárság emléke.

Addig is, míg a nyelvjárást teljesen kidolgozom a magyar nyelvészet szempontjából s Paštrnek a hazai tót nyelvjárások most készülő*) munkája eredményeivel összehasonlítom, előre bocsátom e nyelvjárásnak magyar jövevényeit. Csak azokat vettem föl, a melyek nincsenek meg Halásznál, vagy Jancsovics szótárában, ki szarvasi pap volt. Ha Halász egy-egy adatát fölvettem, azért említettem föl, mert Halász nem idézhette Jancsovics szótárából, mivel az nagyon hiányos. — A munkában mindenütt a szokott rövidítésekkel élek; a tót szavak helyesirására azt jegyzem meg, hogy nem a cseh-tót helyesirással adom őket, hanem inkább hangzásuk szerint lehetőleg magyar betükkel.

adov ebben *számadov*: a ménesnél stb. a főbojtár neve < magy. *számadó*.

akov: fakorláttal bekerített hely <magy. dial. **akô* < *akol*. A magyar szó szláv jövevény, de a tót alak csakis egy magyar **akô* (<akol)-ból válhatott.

áláš: 1. csorda, ménes stb.-beli állatok delelő helye; 2. építkezésnél < magy. *állás*. A magy. *állás* ,delelő hely' jelentését v. ö. *juh-*, *ló-*, *ökörállás* (NySzót.)-sal. A TSz.[2]-ban e jelentésben nincs meg a szó.

alov, *alo*[u]: előre! mars! < magy. *aló*, *alló* (Orosháza TSz.[2]). A szó német jövevény a magyarban (Nyr. 24:58).

áltám (*altan* Jancsovics) < magy. *áltány* (német eredetű. Nyr. 24:58).

*) Egy értekezést már közzé tett a bécsi akadémia kiadásában.

aňoᵘša, aňoᵘš (így nevezi a férj felesége édes anyját) <magy. *anyós* (ugor ered. v. ö. vog. *aňkw*).

apoᵘš (igy nevezi a férj felesége édes apját) < magy. *após* (ugor ered. *apá*-tól).

ášlog (anšlog, ainšloch, á˜šlog): büdöskő, a melyet borba adnak < magy. *ánslóg* (TSz.[2]; német eredetű Nyr. 24:58).

ášov, ásoᵘ <magy. *ásó* (ugor eredetű); a magyarból átkerült a szerbbe is (Nyr. 16:15).

átajába: együtt véve (csak vevésnél mondják) < magy. dial. *átajjába*, irod. *általában* (TSz.[2]).

átalvetov: kettős zsák, a milyet pl. a ló, szamár stb. hátára tesznek, a melynek két végében teher van, közepütt pedig üres s az állat hátán fekszik < magy. *általvető*.

bagov (bagoᵘ): pipából kivert dohány; a ki ilyet a szájába tesz: *bagoᵘš* s arra azt mondják: *bagoᵘzuje* <magy. *bagó*.

baja. [Á ákú *báju* má? = milyen *baja*, betegsége van?] <magy. *baj*.

bakter: vasuti őr (az idősebb emberek éjjeli bakterről is tudnak, de az ifjabb nemzedék elől elveszett e tipikus alak) < magy. *bakter* (német ered. Nyr. 24:60).

balangov: ördögszekér; átvitelesen mondják arra, a ki egész nap kóborol < magy. *ballangó* (főleg alföldi tájszó, TSz.[2]). Itt említem meg a *bulaguvať* (barangolni) igét, látszólag szintén magyar jövevény, talán *ballagni*-ból?

bár (kötőszó): bárcsak, < magy. *bár*. Jungmann szótára ‚obwohl, wenn auch, obgleich' jelentésben közli a felsőmagy. tótságból, Halász (Nyr. 17:252) szintén közli, de Jancsovics (szarvasi lelkész volt) szótárából nem, mert abban nincs benne.

baracka: ismert jelentésén kívül: ütés a fejre < magy. *barąck* (szláv ered.). — Halász csak Matzenauerből idézhette.

báršom (ragozásban *báršoň*) < magy. *bársony*.

bavta (Halásznál *balta* (Nyr. 17:252) < magy. *balta* (török ered., tör. *balta* axt Vámb. Prim. Cult. 23, 102; csag. *baltu* ‚axt, hacke' Vámb. Csag. Stud., Ny. Köv. 10:128).

bečľuvať: valamely tárgynak az értékét úgy körülbelől megmondani [mondják *šacuvať* is: ném. dial. *schatzen* (> magy. saccol is]; <magy. *becsül*.

bekeš: báránybőrből készült férfi kozsók; < magy. *bekecs*. Eredetét nem ismerem. Linde próbálta e szót Báthori István egyik vezérétől, *Békési*-től származtatni, de jól jegyzi meg Jungmann ‚kteriž slowo Linde *mylně* odvodj od něgakeho plukownjka *Békeši* sloužjcjho we wogsku Štěp. Bátoriho'. — Egyes személyek neve szolgálhat ugyan ruhanév elnevezésül (v. ö. magy. *benzer, pencel* <ném. *Spenzer* Nyr. 25:62), de itt az egyeztetés hangtanilag képtelenség. — Hal.

bendov : megvetőleg a jóllakott hasra, pl. Ale si si ti napchav *bendo*^{u}*:* megtömted-e már a hasadat? < magy. *bendő.*

bevčov (v. ö. cseh *belčov* Dank, Halász) <magy. *bölcső* (török eredetű, Ethn. 4:205, 5:22). A kicsinyitett t. *be*^{u}*čík*-ről azt hiszem, hogy egyenesen az oszm. *bešik*-ből való; az ugyancsak dim. *be*^{u}*čovík* pedig t. *bevčov* + t. *be*^{u}*čík* vegyüléke.

betár : a ki csak nyáron béres (május végétől — szt. Mihály napig) <magy. *betyár* (a jelentésre nézve v. ö. TSz.[2]; török eredetű, NyK. 8:187). A Jancsovics tulajdonította ‚vagabund' jelentése nincs meg a szónak e dialectusban (Hal.).

bezeg : pina peczek < v. ö. magy. *bëzzëg :* sárlik (a közösülni vágyó nő, kancza, tehén nemi része) TSz.[2]. — A t. szó, azt hiszem, a TSz.[2] azon *bëzzëg, bözzög* szavától eredt, a mely ‚óramutatót' jelent, de az itt megfelelő jelentést a TSz.[2]-ban nem találjuk meg. V. ö. *bizgentyű :* picsa peczke (ugor ered. *biz-* igétől.)

bičak (és *budli bičak :* székesfehervári bicska) <magy. *bicsak.* A szó tör. ered. (v. ö. oszm. *bičak,* jak. *bisak,* csag. *bučak,* csuv. *pičik* stb.), s nem szláv (Mikl. Nyr. XI.). — Hal.

bičkáš : verekedő < magy. *bicskás* (TSz.[2]). E szó is csak a kúnság közletésével kerülhetett e dialektusba (v. ö. TSz.[2]; Nyr. 16; 142).

biko (legink. több. *bike)* <magy. *bika.* A magyar szó török eredetű; ugyancsak a törökségből, még pedig egy csuvasféle nyelvből (Ethn. 4:179, 5:22) való azószlov. *bikъ* (> újszl., szerb., bolg. *bik,* cseh *byk),* míg a kéttagú horv., szerb. *bika* (Nyr. 11:116) a magyarból való (Halász).

bíreš : egy évre fogadott férfi szolga (v. ö. *komencáiš bíreš)* < magy. *béres* (v. ö. NySzót. 4., servus boarius). — A magy. *bér* török eredetű (tör. *bere* Nyr. 11:197., v. ö. csag. tule *bir,* oszm. kele *bir* ‚lösegeld' Vámb. Prim. Cult. 127.) s Miklosich szerint magyarból valók az újszlov. *bir* ‚ausstattung', bolg. *bir* ‚tributum', szerb. *bir,* ószlov. *birь* ‚census'. Matzenauer szerint egy ószlov. *bьrati, bъrati* (idevaló szerinte horv. szerb. *birati, sbirati* ‚collire', cs. *berně* od. *beru)* származékai a szláv alakok. — Miklosich Etym. Wb.-jában fönntartja nézetét; tekintve azonban, hogy a szó az éjszaki szlávságban is előfordúl, részemről e szót is azok közé sorolom, a melyet a szlávság közletlenűl a törökségből vett át.

birka <magy. *birka* v. ö. lengy. *biera,* or. *biřka* ‚ovis turcica aut valachica', szerb *birka* Matzenauer 112). Török (NyK. 21:115) s nem szláv jövevény (Nyr. 15:218). Hal.

birkáš : 1. régebben juhászt jelentett; 2. egy fonóházbeli játék neve, a melynél egy legény juhász öltözetet vesz föl magára, s egy leánnyal, mint menyasszonnyal, végig jár több fonóházat < magy. *birkás.* A magyar szótárak e második jelentésnek megfelelőt nem ismernek. — Hal.

bitang (bitaˇstvo): ló stb., a mely gazdátlanúl kószál; gazdátlanság; rossz gyermek; <magy. *bitang* (ném. ered. Nyr. 25:63).

bitov: vágóhid (v. ö. *bitovisko:* vágó híd tér) <magy. *bitó.* — A magyar *bitó*-nak csak kendertörő, czövek (TSz.[2]) jelentése van; a *bitó*-fa kifejezést is hasztalan keressük akár a TSz.[2]-ban, akár a NySzót.-ban. Pedig a tót szót nem lehet a cseh *bitovati:* beute machen (kfn. *biuten* > magy. *bitol* Nyr. 25:64) igéből származtatni. Azt hiszem, a tót nyelv e jelentésében a magyar nyelv számára megőrzött egy kifejezést, a mely talán a nép nyelvéből is kihalt már. Nézetem szerint a t. *bito*ᵘ, *bitov* egy magyar **bit-, bitol* (TSz.[2]) igének igeneve, s jelentése olyan nom. loci, mint *esküvő; bitó,* a hol mintegy a ,zsákmányt levágják'. (V. ö. *bitó*-fa kitételt).

bočkor (Matz. 100), *bočkora* <magy. *bocskor.* Ismeretlen eredetű, de a tótba a magyarból került. (Hal.) — Lehet, hogy összefüggésben van a tör. *bačmag* [>or. *bašmak,* lengy. *bačmag* Jungmann, Mikl. EtymWb.] szóval (ebből magy. *pacsmag* NySzót.).

bojtár <magy. *bojtár* (olasz ered. Kőr.) Hal.

bolond: könnyelmű és hitetlen, hebrencs < magy. *bolond* (<óbszlov. *blądъ* Nyr. 11:117, Mikl. EtymWb.).

bosorka: öreg, hárpiás vén asszony, czigány kártyavetőnő, a ki babonahívés hírében áll < magy. *boszorkány* (votj., csuv. *busturgan* (NyK. 20:467). Halász kétes egyezésnek tartja, de azt hiszem, hogy a magyar *boszorkány*ból azért nem vált t. *bosorkám* (továbbragozásban *bosorkáň*), mert a szó csakis asszonyt jelent, s így az *m,* illetve *ň* azért tűnt el a szó végéről, hogy a szó végzetében is nőneművé válhasson: — A TSz [2] *boszorka* alakjai szláv jövevények.

*bovt (bo*ᵘ*t):* kereskedés <magy. *bolt* (Nyr. 17 : 385, 16 : 18, 20 : 21).

botoša: posztóból készült csizma, cipő (sebes lábra, vagy tél idején) <magy. *botos* (TSz.[2]).

bucke (csak többesben), *buckavá* zem; < magy. *bucka* (MUgSz.). — Hal.

buga: apró szarvú, kis tömzsi tehén < magy. *buga* (TSz.[2]). A magy. szó újabbkori oszmanli jövevény. (Nyr. 13 : 259).

[A magy. *búg:* párosodik (a sertés) és a t. *búkať* (csakis sertésről) viszonyát még nem tudom tisztázni, de annyit látok, hogy a magyar szó jövevény, s végelemzésben talán nem más, mint a *bika* szó etymona. Még több adatnak a birtokában nem vagyok, egyelőre csak mint esetleges találkozást említem meg.]

buknuť: (*bukni,* za *buknuť*) lebukni <magy. *bukni* (ugor. ered. MUgSzót.).

buďogovi (többes) <magy. *bugyogó* (TSz.[2]).

*bunko*ᵘ*š:* stössel; *bunko*ᵘ < magy, *bunkó* [bizonytalan az ere-

dete; Budenz szerint ugor, Schuchardt szerint német; v. ö. lengy. *punkiel* (elavúlt) der stämpel zur Matrize der Buchdrucker, jak se zdá z něm. *bunkel* 1. ictus, 2. nádosec Matzenauer 285].

buťkoš: pálinkás edény <magy. *butykos* (TSz.[2]). — A TSz.[2]-beli *butykál* és a t. *buťkať:* bugyog, bugyborékol jelentés miatt nem egyeztethető.

cakňa, cakňe (többes): csipkeféle a kendő, szoknyán stb. <magy. *cakni* (Nyr. 25: 102). Lehet azonban egyenesen a németből is.

cakompak: mindenestűl <magy. *cakompakk* (Nyr. 25: 102). Hangalak és jelentés miatt egyenesen a magyarból.

?ciberaj: meggyből készült cuspajz <magy. *cibere* (TSz.[2]). A szóról, geografiai elterjedése miatt, valószinűbbnek tartom, hogy a magyarban tót jövevény, de eredetét nem ismerem.

címer: kukorica virágja, üstöke (Jancsovics); másik használata a szónak az, ha valaki mindenből a legfinomabbat vesz; akkor azt mondják, hogy csak ‚na *címer*' vette < magy. *címer.* Az első jelentés miatt magyar jövevény (v. ö. TSz.[2], Nyr. 25: 104 és Hal.). Miklosich EtymWb. adatai szinte magyar eredetűek.

cinterím (ragozásban *cinterín*): temető < magy. *cinterím* (NySzót.), *cínterem* (közép latin jövevény). A jelentésre v. ö. Lésznec halotti tisztesség tételec a cimeterion avagy temető kert felé (Com: Jan. 212). — A fiatalabb nemzedék azonban mindég *temeto*^{u}-ot mond.

cipeľe (többes): uribb fajtájú cipő <magy. *cipellő* (közép latin jöv. v. ö. Mikl. EtymWb.).

cipo^u, *cipov:* kisebb kenyér (Matzenauer) < magy. *cipó* (eredetét nem ismerem, de lehet, hogy közép latin jövevény v. ö. lat. *zippula* ‚placenta', ó olasz *zeppola* Matzenauer 132).

citrom < magy. *citrony* (TSz.[2]. Nyr. 25: 104).

?cundra: kurva <magy. *condra* (TSz.[2]). Az egyezés kétes (v. ö. Nyr. 11: 121).

cupák: lábszárcsont < magy. *cubák, cuvág* (TSz.[2], Nyr. 25: 106). A szó *cubák, cupák* alakjában is német jövevény a magyarban, mert ha tót volna, akkor a tót szónak nagyobb jelentésköre volna (v. ö. TSz.[2]).

cvancigoluvať: összeszidni <magy. *cváncigol* (TSz.[2], Nyr. 25: 106).

čak: ugy-e? < magy. *csak.*

čáko^u*:* 1. csákó; 2. kiálló szarvú tehén, ökör <magy. *csákó* (TSz.[2], Nyr. 25: 157; v. ö. az utóbbi jelentésre még hienz *tschâk*, der ochse mit herabgebogenem gehörn. Fromman. Deut. Mundart, 6: 31, szintén magyarból). — Hal.

čapáš: buzán stb. átgázolt út; gyalogút, stb. <magy. *csapás* (TSz.[2] ugor ered.).

čapo^{u}, *čapov:* 1. ostor hegye (ökörostornál); 2. légycsapó, 3. kaszán, a mely a buzát szép rendbe leteríti < magy. *csapó* (TSz.[2]).

čárdáš: a szolgálni kénytelen szegényebb fajta legény, a ki peckesen, borjú szájú ingbe, félrecsapott kalappal jár < magy. *csárdás* (török eredetű Ethn. 4: 277; egyenesen a törökből az oláhba is Nyr. 19: 408).

čëk (ebben *bikacsëk:* a régibb világban a komisszárius bikafarkából készült ostora) < magy. *csög* (török eredetű, Ethn. 4: 262, Nyr. 18: 483, de v. ö. Bud. MUgSzót. 375).

čejder: hím ló < magy. *csődör* (ném. er. Nyr. 25: 158).

čižmi, čizmi (többes) *čižma* <magy. *csizsma* (török ered. v. ö. oszm. *čizme* ‚stiefel'). — Hal.

?čobola: tégely (aratóknál) < magy. *csobolyó* (TSz.[2]) bizonytalan egyeztetés v. ö. Matz. 133, 140; a szerb *čobanja* ellenben <magy. *csobány* > ószlov. *čbanъ*).

čombo^{u}ke (többes): a kutya szőrére, tehén farkára ragadt sár csomók, máskép *štrombo^{u}ce* <magy. *csombók* (TSz.[2] ugor ered.).

čomo^{u}: dohány csomó, *čomo^{u}čik:* kisebb fajta d. cso. < magy. *csomó* (ugor ered. MUgSzót.; v. ö. Matz. szerb *čom* ‚fasciculus', a melyet ő magyar jövevénynek mond; nekem úgylátszik, hogy e szerb alak török jövevény lesz, v. ö. csag. *čom* ‚eine haufe' Vámb. Csag. Stud.).

čomoslo^{u}: szőlőzúzó bunkós fa < magy. *csomoszló* (TSz.[2], ugor eredetű).

čōva, čo^{u}va : aratáskor a kút gémjére tett jelzés (szalmacsutak, zsák stb), hogy az aratókat készen várja már a tanyán az ebéd; mérnöki jelzés <magy. *csóva* (TSz.[2], eredetét nem ismerem).

čutak: szalma csomó lótisztításnál stb.; *čutka* (többes): a kukorica eltakarítása után hátramaradt kukoricaszár gyökere < magy. *csutak, csutka* TSz.[2]).

čutora: pipaszár szarvból készült vége < magy. *csutora* [török vagy délszláv eredetű a magyarban v. ö. Mikl. Fremdw. 83. Nyr. 11: 121, Matz. 25; Körösi olasz (Nyr. 13: 453) egyeztetésétől ujabban elállott].

čejs: kukorica-, szőlő csősz < magy. *csősz:* A tót szó a magyarból való (v. ö. *csődör: čejder, ménes: mejneš* stb).

dara: durván megőrölt kukoricaliszt <magy: *dara* (török eredetű Nyr. 13: 369, Hunf. Ethn. 264.).

dēkám, de^{i}kám: pap, kisebb hivatali hatáskörrel, mint az esperes <magy. *dékán* (NySzót., ném. ered. Nyr. 25: 158).

depov: kisebb pálinkamérés < magy. *depó* (TSz.[2], ném. jöv. Nyr. 25: 158.)

dereš (ló) <magy. *deres* (MUgSzót.; Halász csak Dankovszkyból idézhette). — Hal.

donga <magy. *donga* (ószlov. *dǫga*, az *n* miatt magyar jövevény, mert a tót, illetve csehben az ószlov. nasálisok eltüntek).

dǫngo^{u}, *dongov*: nagyobb fajta repülő bogár <magy. *dongó* (TSz.[2]).

dëg, *dëga* <magy. *dög* (TSz.[2], eredetét nem ismerem).

drvot (Halász *drót* alakot is közöl) <magy. *drót* (ném. ered. Nyr. 25: 159).

ďugov: a boglyas kemence nyilása elé tett előte <magy. *dugó*. A tót szó jelentésének megfelelő magyar nincs meg a TSz.[2]-ban.

?ďumbjer <magy. *gyömbér* (német eredetű). — Hal.

ďíliš <magy. *gyülés* (ugor ered.).

ekhov: kocsiernyő, (másképː *hajlok*) <magy. *ekhó* (TSz.[2]),

elešig: élelmi szer <magy. *eleség* (ugor. ered.).

fani (többes): a férfi szeméremtesten levő szőrszálak <magy. *fan* (TSz.[2], ugor ered.).

favka, fa^{u}*ka* egy falka disznó, lúd stb <magy. *falka* (TSz.[2]. ugor. ered.?).

fasuvať (vi-); verést kapni <magy. *faszol* (TSz.[2] <ném. *fassen*).

farto: (lónak mondják) <magy. **fartó* <*fartolj*. Megvan a *fartat* (ugor. ered. MUgSz.) ige is *fartať* alakban.

fene (káromkodásban) <magy. *fene* (MUgSz.).

feršlo^{u}*g:* nagy bolti láda <magy. *ferslóg* (TSz.[2] <ném. dial. *verschlåg*).

fickoš: hencegő, dandy parasztlegény <magy. *fickós* (TSz.[2]. — Hal.)

firhejc (kocsinál) <magy. dial. *firheic*, *ferhéc* (TSz.[2] <ném. *vorholz*). — Megjegyzem, hogy a szó lehet egyenesen német jövevény is (v. ö. *firhang* <ném. *vorhang*, *fjertucha* <ném. *vortuch*) s a felső magyar nyelvjárások *firheic* alakjukat a tótból vették. A többi nyelvjárásban a szó német eredetű.

firnajz <magy. *firnajz* (< baj. osztr. *firnais* Höfer I: 218).

foďastaš: fogyasztási adó <magy. *fogyasztás*.

fogaš: ruha akasztó, *fogaška:* vasborona <magy. *fogas* (TSz.[2] ugor. ered. *fog*-tól).

foglalo^{u}*:* előpénz <magy. *foglaló*.

fok: vízfolyás, erecske <magy. dial. *fok* .... (2. víz-járta keskeny meder TSz.[2], ugor eredetű).

fokoš: a városi hajduk kisbaltás botja <magy. *fokos*. A magy. *fokos*-t Bécsben is ném. *fokosch*-nak mondják).

forgov, forgo^{u}*;* kalap mellé tett bokréta-féle, árvalányhaj stb. <magy. *forgó* [átmenet a lengyelbe is: *forga* ‚der federbusch' (auf dem helme) Matz.].

fuják: téli időben zimankós szél (Jancsovics nem ismeri) < magy. dial. **fuják, fuját, fujatég* (TSz.[2] NySzót.) — Hal.

fúkať: fujni <magy. *fujkál* (TSz.[2]).

gajduvať: sírni, lármázni < magy. *gajdol* (TSz.[2]). A magy. *gajdol* Miklosich szerint (Nyr. 11 : 165) szláv jövevény; az etym. szótárban azonban az egyeztetést elhagyta. A szó alapszava látszólag a magy. *gajda:* dudelsack (v. ö. bolg. *gajda,* szerb *gajde,* t. *gajdy,* kisor. lengy. *gajda* < tör. *gajda* Mikl. Etym. Wb.), ámde ebből nem *gajdol,* hanem **gajdál* lett volna a magyarban, mivel ennek okvetlen egy **gajdati* lett volna az alapja (v. ö. *babrati: babrál, bêrmati:* bérmál stb). Figyelembe veendő a jelentés*b*eli eltérés is, a mi a *gajda,* illetve egy **gajdál* és *gajdol* között van. A *gajdol:* jubilo, frohlocken, jauchzen (NySzót.), lármáz, obégat stb. (TSz.[2]); de sehol nyelvünkben nincs meg a ,dudeln' jelentése. — A magy. *gajdol, gajdul* (NySzót.)-nak teljesen egyértékese jelentésileg a t. *hajdákať,* ordítozva lumpolni, ,kiabálni', cseh *hajdakati* ,verschwenden'. — A két szó teljesen egyezik is mind jelentésileg, mind hangtanilag. Csak egy a bökkenő, s ez a *g : h* megfelelés, egy hangtani változás, a melyet a cseh és tót nyelv hajtott végre a XIII. században a maga szavain. Ez a változás azt bizonyítaná, hogy a magy. szó legalább is a XIII. század előtt került bele nyelvünkbe, a mit azonban nem tartok valószinűnek. — A német nyelvben azonban találunk egy megfelelőre s ez a *geuden* (kfn. *giuden* Sanders; Klugenál, mint sokszor, ennek sincs meg ez etymona), ennek *vergeuden* jelentése egybevág a magyaréval. A magyar nyelvre bizonyos, hogy a *gajdol* a ném. *geuden* mása,* melyből hamis analogia a NySzót.-beli *gajd.* A tót *hajdakať* valószinű, hogy szinte német jövevény, bár itt erősen belejátszik az a nézet is, hogy a szó a *hajde* (v. ö. bolg. *chajde,* szerb *chajde:* auf < tör. *hajdé* Mikl. EtymWb.) adverbiumból lett. Ilyen a magyarban a *nógat* is. — Nézetünk tehát ez: a magy. *gajda* szláv, esetleg török jövevény s nincs semmi etymologiai összefüggésben a *gajdol*lal, a mely német, s a melyből a *gajd* analógiás alakulás (NySzót.). Lehet, hogy a t. cseh *hajdákať* szintén német (kfn. *giuden,* ujfn. *geuden)* eredetű, de valószinűbb, hogy adverbiumból vált igévé. A t. *gajduvať* azonban magyar eredetű.

gang: ház eresze alatti folyosó<magy. *gang* (TSz.[2] ném. ered.).

gaňa: a ki rendetlenül öltözködik, piszkosan tesz-vesz < magy. *ganyó* TSz.[2]). — V. ö. *gányál.*

gát: földtöltés <magy. *gát* (olasz ered. Kőrösi).

gati (többes) <magy. *gatya* (Nyr. 11 : 166).

---

* A német igei megfelelések kivétel nélkül a vég *l* előtt rövid vokálissal vannak meg nyelvünkben.

gaz: gyim-gyom, haszontalan fű stb < magy. *gaz* TSz.[2]). — Hal. —

gazduvať, gazda <magy. *gazda* v. ö. NyK. 26 : 278, 6 : 303, 1 : 315, Nyr. 11 : 166). — Hal.

gerega: görög dinnye < magy. *görög.* — Hal.

gljeda: sor < magy. *gléda* (< ném. *glide).*

gomoľa: kis túrógömböcskék, a mit az asszonyok 2 krajcárjával adnak el a piacon < magy. *gomolya* (TSz.[2]). — (Szláv eredetű).

grifľik: palavessző < magy. *grifli* (TSz.[2]) < ném. *griffəl.*

gubov (selyemgubó) < magy. *gubó* (tör. ered. ?).

hajduch: városi szolga <magy. *hajdú* [török eredetű; a lengy. *hajdak* ,boum agitator' Matz. 172 egyenesen török eredetű lehet < tör *hajduk)* s nem a magy. *hajtó* mása; v. ö. tör. *hajdamak,* csag. *hajtamak* ,treiben', ellenben a magy. *haj-t* ugor eredetű.] — Hal.

hajtov: vadászatnál; *vígrehajtov* < magy. *hajtó* (ugor eredetű. Hal. csak a lengy.-ben találta meg).

hajov: schiff <magy. *hajó* (ugor eredetű v. ö. vog. *χajt-* ,futni' stb. Ethn. 4: 168, MUgSzót.). Hal.

hajzli: árnyékszék < magy. *hajzli* (TSz.[2], ném. ered. **häusel* dial. osztr. *häuserl).*

halom <magy. *halom* (≷ószláv. *hlъmъ* Mikl.).

hálov: 1. halász szerszám, 2. szunyog háló (részint *súňog-chalov,* részint csak *hálov)* < magy. *háló* (ugor ered. v. ö. MUgSózt. és Ethn. IV. 196, pontos megfelelői vog. *χulėp,* osztj. *χōlėp).*

hanaď: városi szolga, a ki lovon vagy kordén viszi ki a kupaktanács végzéseit a tanyákra meg a szőlőkbe < magy. *hadnagy* (a jelentésre v. ö. e szónak kúnsági jelentéseit TSz.[2] 2 és 3). — Hal.

hát (Hát d'e si bov? Hát hol voltál ?) < magy. *hát.*

he'káš: bizalmaskodó, s legtöbbször sértő megszólítás <magy. *hékás* (TSz.[2]).

hërčok < magy. *hörcsök* (szláv eredetű; a tót kifejezés *chrček*).

herňov: 1. selyemhernyó, 2. tavaszkor a fákon levő hernyók, melyektől megszokták tisztítani a gyümölcsöt. < magy. *hernyó* (török eredetű, v. ö. tör *karinža,* ,hangya' Ethn. 4 : 179, 5 : 22).

homok (homočistá zem: homokos föld) < magy. *homok* (tör. ered. tör. *kumaχ,* tat. *kumak,* kirg. *kumak* | mong. *χumag.* Ethn. 4 : 293). Halász Jancsovicsból nem idézhette.

hončok, hančik: 1. határjelül csinált egy kapányi földhányás; 2. vakand-túrás: < magy. *hancsik, honcsok* (TSz.[2], a szó eredete nincs még eddig megállapítva, v. ö. lozvai *khąmšel,* éjsz. vog. *χąmes mā* stb. Ethn. 4 : 191), de v. ö. Szinnyei Nyr. 24 : 53—56.

huncút: selma; *huncutka:* hajfürt < magy. *huncút, huncutka* (TSz.[2], német ered.) — Hal.

hurkáš (egy puszta neve), *hurka:* bél < magy. *hurkás, hurka.* (Ugor ered.) — Hal.

hušánq : nagy dorong < magy. *husáng* (TSz.[2]).

húzov : a csizmán a két kis fül, melyeknél fogva könnyebben húzhatja föl az ember a csizmát; *dugovhuzov :* dúgóhúzó <magy. *húzó* (NySzót. tractor, zieher; ugor ered.).

ír : kisebb vízfolyás < magy. *ér* (ugor ered. TSz.[2]).

írek (na-) : örökre, valamit na *írek* (= örökre) eladni < magy. *örök* (Ugor ered. v. ö. osztj. *ārt*, vog. *ąrm*, zürj. votj. *ar* ‚év').

járáš: csorda-járás, *krava járáš :* a hova egy tehéncsorda jár <magy. *járás* (NySzót. pascuum, viehtrift, weide, ugor ered.).

jo^u^ság: egy gazda marháinak összesége, általában a szarvasmarhák összege < magy. *jószág* (NySzót. 2., hab und gut, marhajószág, ugor eredetű).

juhás : (v. ö. lengy. *johás, juháš* Matzenauer, Hal. Jancsovicsból nem közölhette) < magy. *juhász.* A régibb kifejezés az *ovčjar* mellett *bača* volt (v. ö. palóc *bacsa,* s *bács* szavakat TSz.[2]); dalokban fordúl elő. — Hal.

kalanťuch : az a szerszám, a mellyel a férfiak télen kócból spárgát fonnak <magy. dial. *kallantyú* (Alföld Nyr. 14 : 95; MUg.-Szót., v. ö. vog. *χiul-, khiul,* éjsz. osztj. *χuvẹl. χull',* zürj. *kilal* Ethn. 4 : 173).

kalap : hut, *kalapoš :* hutmacher <magy. *kalap, kalapos* (német eredetű; Jancsovicsban nincs meg). — Hal.

kamas : nagy, lusta legény <magy. *kamasz* (eredetét l. Ethn. 5 : 73). — Hal.

kančok : kis kan malacz, *kan :* öreg kandisznó (Hal.) < magy. *kan* (v. ö. csag. *kaban, kaan* ‚das männliche schwein, held, das oberhaupt' Vámb. Csag. Stud., stb. Ethn. 4 : 25, 5 : 19, 22, Nyk. 24 : 408). — Tekintve a *kančok* alakot, hajlandó vagyok ez alakot a tótban délszláv jövevénynek tartani. A *-csok* diminutiv képző (tör. *ček, čik, džẹk, džik,* v. ö. Über die Einwirkung des türkischen auf die grammatik der südosteuropäischen sprachen. Miklosich Ferencz. Sitzungsberichte der kais. Akad. in Wien. phil. clas. 120 köt : 1—11) a törökből mint képző átment a bolgárba, szerbbe, és kisoroszba, s talán ez egy szóban szerb közletéssel a tótba. — Hal.

kaparík : gyűjtés után a tarlón összegereblyézett búza <magy. *kaparék* (Alföld, Nyr. 14 : 9..).

kar : halotti tor. Onnan vehette nevét, hogy a halotti tornál nemcsak barátságos ebédet ülnek, hanem, a mi ilyenkor a legfőbb, *kar*ban a jelenlévők szent énekeket énekelnek < magy. *kar* (v. ö. Éneklőknec serege, *kar*ja Com : Jan. 125 | mert al vala az *carba* syralmakat jmadsagogban. Marg. L. 10. NySzót.).

kaleráb <magy. *kalerábé* (ném. eredetű, tir. baj. *kôlrâbi* Fromman Deutsch. Mundart. 6 : 290).

kech, kachaví : kehes < magy. *keh* Jancsovicsban nincs meg. — Hal.

ketejfík <magy. *kötőfék*.

këvet: képviselő < magy. *követ*.

kiša: a min a hámfa van < magy. *kisa* fa (NySzót., török eredetű).

kišbírov: városi szolga, hajdú < magy. *kisbíró*.

kočiš, koč < magy. *kocsis, kocsi*. — Hal.

komenciáš: urasági béres, a ki családestűl lakik a majoron <magy. *kommenciós* (latin eredetű; a jelentésre és a szóra nem tudok magyar adatot idézni, de a szó képzése miatt magyar jövevény).

koperta: couvert < magy. *kopperta* Nyr. 20: 326.

korec, korcovať: fonatos keresztkötés a nádfedeles házak varkocsánál <magy. *korc, korcolni* (TSz.; török eredetű Ethn. 4: 163).

kukáš: állami dohány termelő <magy. *kukás* (Nagykúnság Nyr. 20: 45).

kupak: pipa födője; a segg tréfás elnevezése < magy. *kupak* (török eredetű).

kuťko: kis kutya <magy. **kutykó. kutya*. — Hal.

ľajblík: gilet < magy. *lajbli* (kar. osztr. *leib'l* Lexer Kär Wb.) Lehet egyenesen német eredetű is. — Hal.

lajt: nagy vizes hordó < magy. *lajt* (Nyr. 12: 95. Ismeretlen eredetű).

lanzáš: régebben olyan öreg embereket hívtak így, a kik hoszszú, láncsa-féle bottal éjjeli őrök voltak < magy. *lándzsás* (a megfelelő jelentés hiányzik a magyarban. Szláv eredetű).

lapoš: vízállásos szántóföld, rét (*lapošská* zem: lapos föld, *lapoška*) < magy. *lapos* (v. ö. finn *lampe*, észt. *lomp*, or. lap. *lāimpa*, votj. *lap, lapäg*, zürj. *ľapkid* niedrig Ethn. 4: 183).

legím: fickos, paraszt ifjú <magy. *legény* (ugor eredetű, MUgSzót.).

[*lepem* a vég *m* miatt magyar jövevénynek tartható, de lehet, hogy csak analógiás alakulás; v. ö. ujszl. *lepeň* ‚kuchen' stb. Nyr. 11: 317].

lebenč: rendetlenül összedarabolt sifli, a mit a levesbe tesznek < magy. *lebbencs* (Nyr. 11: 92, 20: 45.).

*lo*ᵘ*go*ᵘ, *lo*ᵘ*gov:* az a hámfa, a melyen a *lo*ᵘ*go*ᵘ*š* húz (ló) < magy. *lógó, lógós*. — Hal.

lopov: borszivó tök < magy. *lopó* (Nagykunság Nyr. 23: 143).

major (de *majer* is, egyenesen a németből) < magy. *major* (német ered.).

?*mamľas:* tátott szájú, mafla < magy. *mamlyasz;* megvan a csehben is (Jungmann), s inkább szláv jövevény a magyarban.

maškara <magy. *maskara* olasz jövevény, innen egyenesen átment a kar. osztr.-ba (*maschgara* Lexer Kär Wb.) is. — Hal.

mejneš <magy. *ménes*. Magyar eredetű a szlov. *ménuš* és kisor. *myneš* (Nyk. 6 : 299). Ismeretlen eredetű.

mincjer < magy. *mincér* (Nyr. 19 : 561, 20 : 76. német eredetű). A tótba több mérték-név egyenesen a németből került (v. ö. *šajdel* <*seidel* stb.), de a *mincjer* magyar eredetű hangalakja miatt (v. ö. *kaštjel* <magy. *kastél* Hal.).

mišling: sűrűn vetett kukoricatakarmány < magy. *misling* (Debrecen és vid.). Ném. eredetű.

ňaklov: a kocsirúd végén levő kötél < magy. *nyakló* < *nyakaló* (NySzót. v. ö. A rúd orrában vettetnec a szűgyelő hámról alá függő *nyaklóc* tartó istrángoc Com : Jan. 87).

nemes < magy. *nemes*. Néhány családra mondják, a kik *nemesek* voltak.

ňomáš: régi legelőföldek < magy. *nyomás* (Kecskemét, Kalotaszeg Nyr. 19 : 46, NySzót. .... 4.) pascua campi libera).

ňomík: gyalogút <magy. *nyomdok, nyomdék* + tót *choňík*: gyalogút.

oláh, olách (többesben : *olási)* <magy. *oláh* (szláv eredetű). — Hal.

opšit: a 12 évet kiszolgált katonák szabadság levele < magy. *obsit* (német. ered., Halász csak Dank-ból közölhette). — Hal.

pakompart: két oldalt kis szakál <magy. *pakompart* (<ném. *backenbart).*

paláš: hiju <magy. dial. *pallás, padlás*. Hal.

palov: az utcákon végig rakott deszkák, ez a ‚trotoár' <magy. *palló* (v. ö. NySzót.: ponticulum, trajectita trabs, steg).

páňva: kötél, a mellyel a ménesből a lovakat fogják <magy. *pányva:* capistrum, halfter (NySzót.).

pánt 1. vaspánt, 2. a tyúkólba tett keresztágak, a melyeken a baromfiak alszanak, <magy. *pánt* (német eredetű; a második jelentésre v. ö. *pánt:* ligula, binde NySzót.) — Hal.

papuča <magy. *papucs* (tör. ered. | v. ö. tör. *pâpûdš*, perzs. *pâpûš*, szerb *papuča*, slov., kisor. *papuča*, or. *panpuša*, lengy. *papuč*, cseh *papuč*, újgör. *παπούτζιον*, fr. *babouche*, osztr. baj. *papetsche* Matzenauer). A csehben, lengyelben és tótban magyar eredetű. — Hal.

partjeka <magy. *portéka* (német ered.).

patka: ház előtti kis pad < magy. *padka* Jancsovicsban nincs meg. — Hal.

perňa < magy. *pernye* (szláv eredetű). Hal.

prješ (Jancs. *preš)* <magy. *prés* (német eredetű). Hal.

piškvoti (többes) <magy. *piskót, piskóta* (v. ö. erd. szász *pischkôt* Fromm. 5 : 363; a magyar szó olasz eredetű. Körösi).

počta < magy. *pósta* (olasz. eredetű Kör.). A műveltebbek a

levélhordó: *levélhordó*ᵘ-nak mondják, míg a szegényebb nép *poč-tár*-nak nevezi. Hal.

potka < magy. *potyka*. — Hal.

rács: léczből csinált polcz, a hová nyáron a kenyeret teszik <magy. *rács*. Ebben a jelentésben él egyedül, s magyar jövevény. A magyar szó szláv eredetű,

ráf: keréknek vaspántja < magy. *ráf* (német eredetű).

rajzuvať: < magyar *rajzolni* (német eredetű).

rakáš: garmada < magy. *rakás* (Nyr. 16 : 16) MUgSzót.

ránce (csak többesben, egyese volna *ránc, raňec*): gatya ráncza <magy. *ránc* (ném. ered.).

rejt (na *rejtách*): legelőföld < magy. *rét* (ném. ered.).

rejteš: béles < magy. *rétes* (A *rét* szláv eredetű).

?*ribezlja* <magy. *ribizli* (v. ö. slov. *ribez*, szerb *ribizle*. cseh *rybes*, *rybíz* t. *rybizla* < ném. *ribbels*, *riebsel* Matzenauer 294). A magy. szó osztr. baj. *riebisel* (Dank.)-ból való; a tót szó is lehet egyenes német jövevény.

ríf < magy. *rőf*, *réf* (ném. ered.). — Hal.

ríseš (máskép *ukovňík*): arató munkás, a ki részből (12-edből stb.) dolgozik; cséplőgépek is, a melyek gazdáról gazdára járnak nyomtatni, ne *rís* (= részre) dolgoznak; ezen felül a *rís* jelentése: örökségi osztályrész stb. szemben a régebbi *tál*-lal (<ném. *theil*); < magy. *rész*, *részes*.

rigli: ajtó zár < magy. *rigli* (ném. eredetű).

rož < magy. *rozs* (szláv eredetű).

šalangov: rojt a ruhán, dohányzacskón, gyeplőn stb. < magy. *sallang* (német eredetű). A tót szó a *balangov*-féle szavak hatása alatt vált *ov* végűvé.

šalukátor: ablak fa-táblája < magy. *zsalugátor* (német ered., v. ö. osztr. *schalû* < magy. *zsalu* Mareta, a bécsi schotteni gym. ért. 1865-ről).

šarkam (jó lovakról mondják, hogy futnak, ‚ako *šarkani*') < magy. *sárkány* (tör. ered, NyK. 21 : 126). — Hal.

šeʲtáloᵘ, *šejtálov*: a pendelyesóra ingája < magy. *sétáló*. Nem tudom, a nép nyelve mennyire ismeri e jelentésben a szót, de a NySzót. ezzel a jelentéssel nincs meg. Az is lehetséges, hogy a magyar szó e jelentését éppen csak e tót nyelvjárásunk őrizte meg nekünk.

šín: vasuti sín < magy. *sín* (ném. ered.).

šintér (kutyapecér) < magy. *sintér* (ném ered.).

širatoᵘ, *siratov*: egy terület (szöllő kertek) neve; azt mondják, hogy itt vallamikor temető volt <magy. *sirató*. — Hogy e hely magyaroktól kapta nevét, minden kétségen fölül áll; s ki tudná megmondani, mért nevezték el ily meg ‚bélyegzően'.

špitáľ < magy. *spitály* (ném. ered.).

šroᵘf < magy. *sróf* (ném. ered.) — Hal.

šor: rend, < magy. *sor* (MUgSzót.).

sáláš: tanya <magy. *szállás* (ugor ered.). — Hal.

sára: czizmaszár < magy. *szár.* — Hal.

sárča: vizityúk < magy. *szárcsa* (tör. ered. v. ö. Csag. *sariče*, ein kleiner raubvogel mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche. Vámb. Csag. Stud.).

sarma: apróra fölvagdalt hús, káposztáslevélbe göngyölve <magy. *szárma* (török eredetű NyK. 8 : 174, a törökből átment az oláhba is Nyr. 19 : 410).

sečkavágov < magy. *szecskavágó.*

sikšov, gyakoribb *šikšov* <magy. *székső, szíkső* (v. ö. NySzót. 3., *szék, szík: natrum).* (A *só* ugor eredetű).

sejkeš: székes föld, a hova semmit sem lehet vetni < magy. *székës*(: natrosus NySzót.).

?sirom (sirončok): uti lapúnak a magja < magy. *szirony* (ugor ered.; v. ö. különben a csuv. *sěren*, tat. *sěran* Ethn. 4 : 179). — Az egyezéshez szükséges jelentéseket azonban ki kellene egyenlíteni. Kétes egyezés.

surďík: keskeny kuczkóféle hely < magy. *szurdék, szurdok* (NySzót.). — Hal.

surkálov: pipaszurkáló < magy. *szurkáló.*

?ťapša <magy. *tepsi* török eredetű; v. ö. újgör. *τάψιον, τέψιον, τάψι*, oláh *tipsie* (Nyr. 19: 410, Matzenauer 418.) — Matzenauer ismer a tótban egy *tepša* alakot; ezen át válhatott a tót szó *ťapšá*-vá a magyar *tepsi*-ből; különben nem.

taracka: egy, a búzára ártalmas fű neve < magy. *tarack, taraszk:* schlangenwurz (NySzót. szláv eredetű ?).

tátoš: mondják roppant csunya, házról házra járó férfi koldusokra, s ijesztik e névvel a kis gyermekeket; a babonásabb elem hite szerint nagy fekete felhőkből lovon szokott leszállni egy férfi s ez a *tátos* (garabonciás); <magy. *tátos* (v. ö. *tátos paripája* NySzót).

tapšuvať < magy. *tapsolni.* Hal.

temetov < magy. *temető.* V. ö. *cinterín.*

terkeľe (többes), *terkelica:* törkölypálinka < magy. *törköly* (ném. ered. v. ö. osztr. baj. *törkelen*, mit weinproben in torkel sc. bewirten Schmeller I. 620, Nyr. 10: 532).

túzok (csak Matzenauer ismeri. Hal.) < magy. *túzok* (csag. *tugdak*, Hunfalvay Magy. Ethn. 266; köztör. *tugdak* Ethn. 5 : 23; török ered.). — Hal.

vakarč (és *bakaráč):* kis cipó, a melyet a dagasztó teknő oldalaira ragadt tésztából csinálnak < magy. dial. *vakarcs* (v. ö. NySzót. *vakarcs:* panis ex corrasis massæ reliquiis confectus Mat.). — Egy magyar dalban, a melyet többször citálni hallottam, gúnyoláskép a deákokra, *vakaró*-nak is mondják. Eredetére v. ö.

MUgSzót. s úgy magyarázandó, mint a *ripacs* (MUgSzót. 663), *huporcs* (MUgSzót. 114) szavak.

váraž, váraš < magy. *város*. — Hal.

virastovať: 1. halottasházhoz ‚*virastuvať*' mennek a rokonok, jó barátok, szomszédok, a mi annyiból áll, hogy éjfélig a halottas háznál szent énekeket énekelnek; 2. általában sokáig éjjel föl lenni < magy. *virrasztani*. Ugor ered. — Hal.

vontatov: kisebb szérű búza, széna stb. boglyák. (Azért nevezik így, mert egy e célra készített masinán vontatják a szérű, kazalhoz stb.; az elnevezés természetesen magyar s a tótok átvették, a nélkül, hogy ez igét is átvették volna); <magy. *vontató*. A TSz.[2] bizonyosan ismeri e szót e jelentéssel. Maga az ige átment a szerbbe *vontati* (Matzenauer).

žačkov (dohány-, pénz- stb.) < magy. *zsacskó* (német ered.?).

živám: <magy. *zsivány* (ismeretlen ered.) — Hal.

žombík: rétes helyeken kiálló gyepes hantocskák < magy. *zsombék* (ugor ered., v. ö. Ethn. 4. 192).

Ennyi az, a mivel a Halász összeállításaihoz pótlásul járulhatok. Ha megjelenik az egész TSz.[2], bizonyára még találkozni fog több magyar jövevény, a melyet fölsorolhatok, mert a tájszavak közűl a kúnság szavai kerültek bele nyelvjárásunkba legnagyobb számmal. — Látható ezen összeállításból is, hogy ha a mi nyelvünkben sok az idegen, bizony mi is sokat adtunk és adunk folytonosan, mert a nyelvek élete a szókincs tekintetében folytonos, soha meg nem szűnő adás-vevés, csere-bere.

MELICH JÁNOS.

Kincs. Ez a szavunk nyelvemlékeink bizonysága szerint eredetileg *kéncs*-nek hangzott (v. *kencs*-nek, v. ö. *mend* > *mind*). Eredetijét a perzsa s vele rokon nyelvjárásokban találjuk: újperzsa *ganǯ*, örm. *ganʒ*, szanszkr. *ganǯa*, óperzsa *gāǯa*. Ez a szó tehát más kereskedelmi szókkal együtt a perzsából jutott a mi nyelvünkbe. Érdekes, hogy a perzsáktól a sémi népekhez és a görögökhöz is eljutott: khald *genaz*, héber *kanas;* görög *gaza*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Vogul szójegyzék.

M.

mā föld | erde B. *mō* K. KL. P. *mā* T. — hely | platz I.18· tájék | gegend I.63. *mā-lamt* világtájék II.131. út, weg K. I.166· *mō-tärm* föld színe | erdoberfläche P. 19. *ńilä mōn* négy részre KL. 6. *mā-ńār-uj* földi giliszta | regenwurm I.163. *mā-tapriś* egér | maus I.163. *mā-χar-ańt* mamut-csont II.112. — *māχum* nép I.8. *māχėm* id. II.79. 129. (v. ö. *mām).*

mārėjawė letelepszik | ansiedeln I.72.

ma'ės ért, miatt | für, wegen III.421. *mąs* KL. 8. *mas* P. 23. *moąs*, *mąs* K. II. 239. id; — *ämki mąs* magamról KL. 45. *am moąsäm* irántam, ellenem | gegen K.

māri dúg, töm | stecken, stopfen I.18. *mąri* K. II.237. *moąri* KL. 31. *mąi* (tő: *mąr* —) AL. 76. *mąri* (tő: *mąr* —) P. 28. *mowi* T. 332. id; — felszúr | auf stecken II.309. *vitnė m.* vízbe márt | ins wasser tauchen I.151. — *marintāli* (*a* br.) II.30. *ma'inti* (*a* br.) II.172. *moąrėmti* KL. 32. *mąkhti* elbujik | sich verstecken K. I.168. *mąumtaχti* belebuj | hineinschlüpfen, -kriechen K. II.225.

ma'il mell | brust I.96. *mail* KL. III.485. *mąil* K. II.233. *moul* T. 163.

māriñ mézes | mit honig I.20. *mā'iñ* id. II.34.

ma'ir tuskó | klotz B. NyK. 22: 2. *mair* id. KL. 2. *kēr. ma'irėp ma'iriñ χāp* vas fenékbordájú fenékbordás hajó II.56. — *ma'ir jiw* görbe hátú fa II.91.

(akwän) ma'ltėli összefűz | zusammenheften I.154.

maχ, *maχpä*: *män-maχ* minő | was für ein AL. 59. *män-maχpä* id. KL. 11. *äl-män m.* valamilyen—von irgendwelcher art; *atmän m.* semmilyen | keinerlei KL. 12.

maχti: *χūlpėt maχtsėm* hálómat kivetettem | das netz auswerfen B. NyK. 22: 48.

mai' mi | wir II.27.

mainit hasonló | gleich: *tul-pāñχw m. sēñχw* felhő borujához h. mámor III.288.

maj- B. *mäj-* D. ad | geben. Sing. 3. sz. *mīr* B. *mėi'* K.

mij KL. *mī* AL. *mäji* P. *mou* (fut.) T. — *mikti* KL. 33. *miśśėnti* II.143. id.

majrutė szorít | drücken T. 306.

majt máj | leber II.179. *mŏt* K, KL.

mak: *mōjt mak jelpiñ mātä* a regének tulajdonkép való (eigentlich) szent helye I.18.

māleji tapogat | betasten I.5. *malėśli* (*a* br.) I.130. NyK. 21 : 362.

(*ań*-) *maliñ* l. *ań*.

maltip meleg (*vōt* szél) | warm III.55. 511.

mām nép | volk II.127. *mōm* id. KL. 5. — v. ö. *māχum* l. *mā*.

mań kicsi | klein I.48. fiatal | jung II.260.

man mi | wir B. L. P. *mąn* K. *mäñ* T.

man vagy | oder I.14. *män* id. KL. III.347. P. III.523. valjon II.81. — l. *aman*.

man: *man sawit* mennyi, hány | wie viel 334. — *män* mi, micsoda | was P. 12. mikép | wie KL. III.203. *män-śaut* P. 12. *män-śät* KL. 11. *män-śi* AL. 61. mennyi | wie viel; *män-maχ*, — *maχpä* l. *maχ*; *män-sėr* milyen | was für ein P.12. *al-män* valami | etwas u. o.

mań meny | schwiegertochter II.274.

manä minő, micsoda | was für ein, was; *manä-sir* id; *m.-kēm* mennyi | wie viel 334. — *mänä* mennyire, mint | wie sehr KL. III.349.

manėχ mennyi | wie viel; *m.-kēm* id. 334.

manėr B. *mäner* P. *mändėr* KL. mi | was — minek, mi czélból | wozu 354. valami | etwas P. 12. *manėr-sir* minő | was für ein 334. *nañėn manėr* neked mi közöd hozzá 352. *manėr ātim* akármi legyen; a mi csak kell | es sei was immer; was nur nöthig ist u. o. *manėräi'*, *manri'* miért | warum 354. *manėriśėntėl* mivel | womit II.117. — *al-män* l. *al*.

māñχw 1) fejsze foka | schneide der axt: *māñχw-pāl* életlen | stumpf III.13. *śqurėp-mōñkhw* id. KL. 27. 2) buzogány | keule *ńāl-m*. nyílbuzogány III.360.

māńi gombolyít | winden AL. 72 *mōńi* bonyolít | verwickeln K. 398. *mąńimti* göngyöl | einwickeln P. 15. *mańiti* B. id. (de v. ö. *puñkä samä mańitėstä* (*a* br.) fejét szemét lecsüggesztette I.6. 20.) — *māńχati* fölfordul | umwerfen III. 401.

maniñ l. *ań*.

maniti összezúz | zerschmettern III.29. ránt | reissen II.122. *mäneti* szakít, tép | reissen P. 18. *manenti* P. 25. *manėmti* I.41. III.91. *manėśli* B. *mänėmti* K. II.237. *mänėśli* KL. III. 349. id. — *mäniti* fölránt | emporreissen K. *mėnėmti* id. T. 160.

mańśi vogul I.48. *mąńś* id. K. I.179. *mańśä* vogulúl | vogulisch KL. 18. *mąńśėńės* K. *mäńśiñiś* T. 319. id.

mańšik rén farka | schweif des rennthiers II.112.

mansim šopėr hím fajd | auerhuhn III.119. *mansin* fajd III.379.

mānšė eltompul | stumpf werden T. 307. *mänsi* id. K. II.223.

mant lapát | schaufel III.380.

mańtä göngyöleg | ballen III.210. 413.

mańtėl 1) mentében, irányában | in der richtung; *ūt-aš m.* a víz fölszíne mentében AL. 60. — 2) gyalog *jąmiti* jár | zu fuss gehen 346. *mańtąl* id. T. 320.

mańtėñ, mańtiñ 1) annyi ideig | bis: *pōlėm χul pūt mańtėñ* míg egy jeges hal az üstben (megfő), annyi ideig I.111. közben | während II.207. folytában III.209. — 2) *tēlpä jąñχėp mańtėñ sāt* egy ujult hold korabeli hét III.337. — 3) *ton-mańtiñ* hát pedig 356.

marä játékbáb | puppe II.204.

(jol-) mārėχti alá merülget | untertauchen I.111. *marėχti, marėχtoąli* id. KL. 20.

marėm szorultság, szükség | bedrängniss, noth I.155. 138. — *mātä marmi' jēmtės* a területe szűkké vált I.157.

mari szűkül | sich verengen II.135. megszorúl *lilitä* a lélekzete | der athem stockt ihm I.140. *jel-märi* id. KL. 11. — *marli* szűkít II.157. *marili* szűkségbe esik | in noth gerathen II.402. *marapi* szűkűl, megreked *ąššä ląñχėm* vékony utam III.300. — *marėm-*: *marėmanė sorχän χul ti maremawesū* mint szükségben levő pisztránghal, ím szükségbe jutottunk (in noth gerathen) II. 160. — *marėmanė kātän-nak marėmawės* unatkozó kezünk ize megunatkozott (sich langweilen) II.207.

māri hisz, bizik | glauben, vertrauen AL. 72.

markäγä (dual.) szárnykarjai | die schwingen I.27.

maršäk l. *mąrš.*

mart dühös | wüthend III.405.

masi B. *mäsi* K. I.169 *mäši* AL. 70. *mäši* KL. 13. *mėši* T 330. ruhát ölt | ein kleid anziehen; — *ta'il masėm ątėr* ruhát viselő fejedelem II.119. — *masili* III.382. *masėpi* I.119. III.409. *mäsėpi* K. II.226; *masχati* I.140. *mäskėti* K. II.227. *mäškati* P. 15. öltözködik; *masti* II.121. *mastili* II.28. öltöztet | ankleiden: *āñkwėlän χuritä mastėn* a fatuskó fölé ö l t s d az ő alakját III.411. — *mäsnė* K. II.377 *mėšnė* T. 330. *mäsnė-khąr* K. I.169. öltözék, ruha | kleid.

mäštėr mester | meister III.3.

mat B. *mät* K. L. valamely, valami | irgend ein, etwas — *akw'-mat* B. *äkw'-mät* K. KL. valamilyen, valami; *akw'-mat-ērt* B. *äkw-mät-šit* egyszer | einmal; *mat-χątpä* kicsoda | wer I.7. *mat-vajpi* minő, micsoda | welcherlei 335. *mat-namiñ* talán | vielleicht I.25. *māχum mat χum* idegen ember | fremder mann I.24.

matä-matä valamiféle | irgend ein II 213. *matä-kēmt* egy ideig | eine weile; mely időben | wann 341.

matėľė talán, aligha | vielleicht, kaum 351.

matėr B. *mätėr* K. L. valamely | irgend ein *akw'-matėr* B. *äkw'mäter* KL. l. *akw'-mat*; *mäter-pūt* KL. 11. *mätėr-pūt-mätärt* KL. III.349. id; *nē-mätėr* I.1. *mätr-oqt* K.II. 240. senki, semmi | niemand, nichts; *matėr-kasiñ* akármi | was immer; *m.-sir-mat* valamiféle. B.

mati megöregszik | alt werden I.152. *māti* id. K. 396. AL. 72. — *matėm ąjkä* öreg ember I.35. 74. *mätėp khqtėl* lenyugvó nap | untergehende sonne K. 396. *khotėl mätnė ėl-poąlt* nap nyugta előtt K.II.240.

maukim bőgve | brüllend: *m. jūwľė tā sūlinte'it* b. rohannak visszafelé III.67.

mä... l. részben *ma*...

mä'ińti, *mäγińti* l. *mūγinti*.

mäišt a mint | als: *tū jimėt-m.* a mint oda jött; *äkwe-m.* egyszer csak | einmal K. — v. ö. *äkw'-mät-šit* KL.

(äm-)mälä ha, hogyha | wenn KL. 23. — l. *äm.*

(pāl-) mälemti szétszakít | zerreissen T. 316.

mämä anya | mutter T. 164.

mān: *khōrėm mān il-urtilėm* három része (t h e i l) osztom T. 324.

(äm-) mänėñ ha ugyan | wenn ja KL. III.347.

mänt 1) mentében, hosszában | längs K. 377. II.224. *mänti* id. — 2) át, keresztül | durch; *mäntėl* id. K. 377. P. 18. — 3) mialatt | während KL. 18. *mäntä* akközben | unterdessen KL. 16. *mäntėl* id. KL. 16. K. mialatt K. *mäntėñ* át | während, genau bis KL. III.349. — V. ö. *mańtėl*, *mańtėñ*. 4) l. *mōnt*.

mäntėm talán | vielleicht K. P. 23.

mär mi, micsoda | was, L. *m.-tämľi* id. *äľ-m.* valami | etwas; *at-m.* semmi | nichts KL. 11. *mär-mqs* miért | warum KL. 22. *märuχ* id. AL. 62. KL. III.353 (*ä* l.); *mėr* id. P. 23.

märäu; *ujnė märäu-tail tēuñkwėn* (pass.) a medve szőröstül-bőröstűl (s a m m t h a u t u. k n o c h e n) egyen meg KL. 26.

(šoχl) märränė mennydörgés | donner KL. 21. — v. ö. *mirγilāli*, *mirritawė*.

mäšėχ macska | katze K. *mišäχ* id. T. 322. — *mičäχ* T. 330. *mišäkiť* (plur.) T. 158. 322. leány | mädchen.

mäť nevetés | das lachen AL. 78.

mēkės gyarló | schwach II.329.

mėkėti megadja magát | sich übergeben T. 324.

mēn B. *mėn* P. T. *mėn*, *mīn* K. *min* L. (dual.) mi ketten | wir zwei.

mēñkw ördög | teufel II.146.

mēsi kanyarulat | windung II.5. *mēši* folyóforduló AL. 65. *mēsiñ jā* kacskaringós folyó II.184. III.268. *mēššiñ jā* id. AL. 55.

mēt bér | lohn: *mētiñ kāt* jutalommal tele kéz | die hand voll l o h n II. 403. *mēt-nē* szolgáló | dienstmädchen II.96.

mil mély | tief II.327. *tal-militnė* ölnyi mélységre | klafter tief I.70.

mili: khūrėm kòpēka milqus (pass.) három kopékát igértek (adtak) érte KL. 47.

milpä süveges | mit einer mütze: *śoräs-oχsėr milpä* fekete rókaprém-süveges II.321.

min l. *mēn*.

mini B. L. *mińi* T. *mėni* K. megy | gehen — *minili* II.136· *minilāli* II.263. *minenti* I.121. *minmiti* I.55. *pal-minkäti* szétterjed | sich verbreiten AL. 54.

mir nép | volk I.9. emberiség | menschheit I.154.

mirχilāli dörög | es donnert II.51. 131. *mirritawė* hirtelen dörög I.15.

miriñ dörgő, csattogó | donnernd, krachend III.153. 4. morgó | brummend II.199.

mis 1) tehén | kuh I.8 — 2) *ur-, vor-, vit-mis* hegyi, erdei, vizi tündér | bergs-, waldes-, wasser-fee II.277. 315.

misi halmos | hügelig III. 9. *viχir uj m. ēntėp χot-pēstitä* vörös nyuszt halmos övét leoldja u. o.

mō... l. részben *mā*...

moχ (tő *mojt-)* mese | fabel K. 361.

moχėl kötés, görcs | knoten II.337. 59. *sorńi moχläñ kwol* arany k i l i n c s e s ház | ein haus mit goldener k l i n k e II.355.

moχėnli bogoz | schnüren III.173. *moχėlti* megkötöz | binden II.337. — *jor-poultėp moχėnlilėm* a gyalufogót tovább görbítgetem (?) III.303.

mąχi, moχi magzat | sprössling II.369. — b i r t o k r.: *mokėm* III.36. *moχin* II.419.

moχsėñ mokszunlazacz | moksun-lachs I.134.

mąitli fárad, kinlódik | sich abmühen K. 398.

mōjt rege | sage — *majt* id. T. 162. — v. ö. *moχ*.

mōjti regél | erzählen, fabeln II.99. *mojtenti* id. KL. 45.

mą̄kti mászik | kriechen AL. 60.

mąkat́ khątėl tegnap | gestern P. 19. — v. ö. *molχat́*.

mokė liszt | mehl K. 377.

(sis-) mokśėr (hátán) pupos | buckelig III.146.

mol jószág, áru | vermögen, waare II.331. K. II.376. *molėñ χum* vagyonos ember | reicher mann II.325.

mōl 1) minap, régen, előbb | jüngst, lange vorher 341. *mōläl* I.59. *mōlėχ* II.85. *molėχ* K. I.168. id; *mōl ta'il* régtől fogva | seit

lange 341. *mōl χātėl-ta'il* a már minapában is III.113. — 2) taval *tēli* télen | vorigen winter I.57. *mǫl tēl-tuj* taval | voriges jahr AL. 61. *mōlti* id. I.55. *molti* K. *molti* P. 19. id. — *molχat khotėl* (FK: *molkańt)* tegnap | gestern K. *mǫlakhat, mǫla it'* id. T. 316.

mǫl, -γė, -γäl' a ház előrésze | vorraum des hauses K. 375.

mǫlė múlik | vergehen, vorübergehen T. 327. *molli* id. K. II.223. — *äm lum nou lunmė khǫngha-mǫlǫstil* az én lovam a te lovadat megelőzte (zuvorkommen) T. 316. *rǫutsmėl khaiteu, khot-khǫr mǫlė* fussunk versenyt, ki győz? T. 166.

mǫl'ėχ gyorsan | schnell KL. 20. AL.77. P. 22. — *ti mol'aχėl* ily gyorsan | so schnell I.71.

mol'ėmi siet | eilen P. 22. *mǫl'ėmi* K. *mol'ėmtaχti* id. I.71.

mol'säñ maliczabunda | eine art pelz I.152.

moltėχ fegyver | waffe T. 159. *mǫltǫχ* T. 158.

(jel-) mǫltėjāmi fölmelegszik *tōrėm* az idő | das wetter wird wärmer AL. 78.

mǫltėp meleg | warm KL. 16.

mǫn mony | ei, hode T. 158.

moñχėlti körbe vesz | umringen I.119. — v. ö. *mūγelti.*

mońśėm inség | noth II.262. *muńśėm* II.349.

mōnt B. *mont* K. *mänt* KL. régebben, előbb, minap | früher, jüngst 341; *ań-mōnt* II.129. *äń-mont* K. *mōnt-ta'il* B. a minap | vorigesmal; *mǫntė* régebben | früher K. P. *mǫntėl* (FK: *mantėl*) óta | seit K. — *mäntän* azelőtt | ehemals KL. III. 201. *äi-, äm-mänt; äi- mäntän* most, imént | jetzt, soeben KL. 16.

moqrė idő | zeit K. I.167. *moqreñėś* késedelmezve, időt töltve | saumselig (adv.) K. 382.

mor 1) silány *ǭln* ezüst | gering II.364. 2) *m. vōr* rengeteg erdő | ein ungeheurer wald III.155 sötét erdő I.99.

mǫr lehellet | athem K. II.232.

moraχ sárga málna | himbeere III.134. 360.

mori bolondság | dummheit, bagatelle I.18. közönséges | gewöhnlich II.74. könnyen | leicht (adv.) II.60. — *mǫrė* hiábavaló | unnütz P. 21. *mǫräi* hiába, czél nélkül | ziellos u. o. *mǫri* hitványan | unnützer weise K. II.233.

(pul-) moqri bogyó-fürt | beeren-büschel KL. III.487. *moriñ, morip pil* fürtös bogyó III.269.

morjäm zsombék | moorerde III.360.

mors alkalmas | geeignet III.74. *ta m.* olyan | solcher I.6. — *morsiñ sāt* kiszabott hét | ausgemessene woche I.35. *uj morsiñ ńil' ētėn* állatot megillető négy éjjeled III.57.

mǫrś kevéssé, kevés ideig | kurze zeit T. 319. *mǫrśe* kevés, egy kissé | wenig, ein wenig K. III. 131. *mǫrśäk* AL. 61. *mǫrśäkw* P. 22. *mǫrśän, mǫrśäkwėn* KL. 19. *mǫrśėkölė* K. 381. id; *mǫrśäk*

kevés híja, csaknem | fast P. 23. *mąrśtän* kevés idő mulva, nem sokára | in kurzer zeit, bald P. 20.

mąrt déli *mō* vidék | südlich gegend P. 10. *morti māχum* madárköltöző vidék népe III.46. *mortim tąrėm* költöző madarak déli házája I.28. *m. sām* tengertúli vidék | jenseits des meeres II.70.

morti mér | messen KL. 5. *mąrtė* id. T. 160. — *mąrtės: taw kątä mąrtės* az ő kezéhez mért (angemessen) II.87. *mortės χątėl* meghatározott nap | ein bestimmter tag I.136 alkalmas | geeignet I.37. *ta mortės* oly derék | so vorzüglich III.135.

mos betegség | krankheit I.165. III.3. *mostal* ép | gesund NyK. 22:50. bűntelen | unschuldig III.50. *most* erőtlen | kraftlos KL. III.355.

mos, mosä B. *mąs* K. *mąś* KL. *miś, mėś* T. — -ig | bis (postp.)

moś egy keveset | ein wenig I.1. III.119. ismét | wiederum III.455. *m. ērt* gyorsan | schnell — B. v. ö. *mąrś.*

mośśä kevés | wenig I.162.III.119. *mośśäkwė* kevéssé I.164. *mośśäkwän* id. 328.

most sáncz | schanze II.331.

mōt B. KL. *mot* K. AL. P. *mąt, mot* T. *māt* AT. más, másik | anderer—*mōtėn* id. B. KL. *mōt-mōt; mōtėn-mōtėn* egyik-másik | einer u. der andere; *mōtėntä* másodszorra | das zweite mahl KL. 21. *motėnta* AL. 62. *motėntäi'* K. I.169. id. *motiñiś, motėñėś* másképp | anderst K. 382. *motėñiś* id. AL. 61. *mōtit* másik II.122. jövőre | künftig III.321. *mōtäl'* másképp 344. *mōtälė* mássá I.69.

mot́ khatėl tegnap | gestern; *mot́-īt́* tegnap este | gestern abends AL. 60. *moto-khątėl* KL. 16.

mowėl l. *mūγėl.*

mowėś ruha | kleid P. 10. *kwärt- m.* fehérnemű | weisswäsche P. 13.

(ląχwė-) mǫkńäm szétágazó (*lōńkh* út) | sich verzweigend K. 376.

mūγėl körül | rings herum (postp.) 340. *mowėl* id. III.83. — **Igek.** *mūγėl-jąmiti* körüljárkál.

mūγėlti megkerül, körüljár | umkreisen, rund herumgehen I.135. II.129. *mowėlti* id. III.76.

mūγinti nevet | lachen I.146. *mä'ińti* K. 397. *mäńti* KL. 15, id. *mōwėlāli* mosolyog II.285.

muj vendég | gast III.339. *moj* vendégség | gäste K. II.227. *moj-puńk* násznagy | verlobungszeuge II.248.

mujili vendégeskedik | zu gaste sein II.157 *mujli* id. II.7. 262. ajándékoz | schenken II.13. *mujlėptaχti* egymást megvendégelni II.157.

mujlėp ajándék | geschenk P. 27.

muł igézet | zauber II.417. *mułtėm* igézetes (adj). u. o.

mūlati füstölög | rauchen III.120.

muli vendég | gast I 75. II.125. *m. pāl* vendégrekesz | gastzelle I.33. II.284. — *molėñ* vendégrekeszbeli K. II.239.

muľi nyer | gewinnen P. 28. *kwän-muľti* eljátszik | verspielen P. 14.

muli múlik | vorübergehen AL. 61. — *mulnä* (postp.) -ig, multáig | bis KL. 17. *mūlnäi'* id. B.

muľiñ vit halsereges víz | fischreiches wasser I.133.

(lązw-) mūľti körüljár | rund herumgehen P. 16. *laχu-mūlti* id. K. 376. — *mūlet: soąt śoąr m. khom* hét világot körüljáró férfi K. II. 376. *mūltenėn söut* a mint körüljárod K. II.377. *mūltiän-mänt* miközben ők ketten megkerülték KL. 18. — V. ö. *mūγėlti.*

muńėm izzadság | schweiss III.469.

muñkėlti göngyölít | wickeln III.513.

muńmentaum (pass.) izzadok | schwitzen P. 25.

mūrėñ czölöpös | mit pfählen II.331. kerek | rund III.405.

mūri alámerül | versinken I.160. KL. 17. *(u.* br.) *mūrmi* id. II.96. *mūrsi* buvárkodik | untertauchen I.160.

muś kis | klein – *muśuχ* kisebb, *muśiś muś* legkisebb T. 320.

mūs, mūsėχ B. *mąs* K. szerént, -ként: *ti-m.* így | so; *χum-m., χumľe-mūsėχ* hogyan | wie; *mūsχėl* helyesen | recht I.70. *mūsχėlä ti* ez a rendje, módja 349. — *äk-mąs* egyszerre, hirtelen | auf einmal, plötzlich K. *tokh ūlnät mąs* a mit igy van K. I.170. *khom-mąs* emberként | als mensch K. III. 131.

mussi mosolyog | lächeln P. 22.

mūsti tetszik | gefallen K.

muśtaχti kinlódik | sich quälen AL. 61.

muträ bűvös erő, fortély | zauberkraft, kniff I. 11. II.61. *muträ-sātmil* megrontás ellen való istenidézet II.372.

N, ń.

naχ (tő: *näñgh-)* a kelepcze kifeszítő fapeczke | stellnagel P. 9.

na'ir nyereg | sattel II.327.

nāχwi kopácsol | picken, hauen III.293. *nōkhwi* orrával csipeget K. II.227. *noghi* AL. 69. — *nāχwėśli* III.92 id.

(nuñk-) nairėχti fölnyergel | satteln P. 15.

1. *nāj* B. *nąi* K. *naj* KL. 1) asszony, fejedelemasszony | frau, fürstin — *nāj-śāńin* asszony-anyád II.134. gazdaasszony | hausfrau KL. III.355 — 2) istennő | göttin — *nājiñ* II.131.

2. *nāj* 1) nap | sonne I.44. II.61. — *nai* id. P. III.523. — 2) tűz | feuer — *nāj-jiw* tüzi fa II.143. *nāj-χūri'* tűzi szerszám II.179. — *nājiñ* napos I.44. tüzes I.8.

ńajt-χum samán II.374.

1. *nak* 1) fok | stufe I.138. — 2) vég | ende: *jąmės naknė pattawän* jó végre fogtok jutni I.10 *jąmės n.* szerencse | glück I.137. — 3) íz, tag | glied: *kätėm-nak* kezem íze II.289. — 4) rét | falte: *at nakpä nakėñ śēskän* öt rétű rétezett kendő III.421. — *akw-nakėt* egy részben | theilweise I.13. — *noχ* íz tag T. 155. — v. ö. *näk.*

2. *nak: pilä nakä śuńiñ tūw* bogyó termésében bő nyár III. 255. — *pilä nakiñ tūw* bogyó érlelő (reifend) nyár III.494.

3. *nak* vétség | vergehen II.388. baj | mühe, plage I.5. *nakėp* kárhozatos | unglück bringend III.225.

nakaśi: n. tarγiñ saw suj csemetefenyős sok berek | viele heine mit fichten-setzlingen III.278.

ńäki tapos | treten I.84. *ńaχi* id. AL. 78. *nąkhi* id. K. 399. *ńąkhi* ráhág P. 17. — *ńäktälti* letapos II.337 *ńäχtėmti* id. III.225. *ńoąklaχti* topog | stampfen KL. 12.

1. *nal* (igek.) 1) a víz irányában befelé, folyó irányában lefelé | wasser-einwärts, fluss-abwärts: *khul nal-taräti* a hal a kisebb folyóból a nagyobba ereszkedik P. 16. — 2.) le | hinab, hinunter: *nal- va'ili* leszáll 337. *nal-śunšēm* letekintek KL. III.347. *nal-vorti* letaszít P. 16. — *mir nal atχate'it* a nép a folyóhoz gyülekszik II.207. *nal täle'it* fölszállnak (a naszádra) | hinaufsteigen II.207. — *nalu* beljebb II.266. — v. ö. *nalėm*

2. *nal* nyél | schaft, stiel, heft I.151. *näl* id. II.257. P. 14. *nėl: khauśantnė n.* irótok T. 330.

ńal l. *ńol.*

ńäl nyíl | pfeil B. *ńäl* KL. *ńäl* P. *ńėl* K. id. — *tërėn-ńäl* kórság kínja | die pein der krankheit B. II.349.

ńäľ csapda | falle III.17. 87. fajdtőr III.368.

nalėm lenn | unten, *n. χujės* lenn a vizen feküdt II.83. *n. χuľtχintė'it* lenn himbálódznak II.203. v. ö. KL. III.347. *nalmi järiś* lent lévő folyócska II.176. — *ńälm-päl* T. 311. Rag. *nalmėn, ~ it, ~ ėl* 337. *noąlmėn* lenn a folyónál, tűznél K. 375. *nąlt* id. AL. 60. *nal-wä, ~ wäľ* B. *nąlwė* K. lefelé a parthoz, folyóhoz; *nalwė* id. II.265. *pūt nalwä ti taγätilmēn* fazékat a tűzre (auf das feuer) akasztunk II.33. *ńoχi nalwä ti pētilėmēn* húst az üstbe (in den kessel) aprózunk u. o. — *nalu* B. *nąlu* K. 1) le a vízre *jąmės* ment II.95. *n. repititä* beleveti a vízbe I.154. — 2) le (igek.) *tïl tū naluw sāñχwäsi* innen oda le-ugrik II.213. — 3) be | hinein *n. χuľitaχtsėmēn* bellebb (weiter hinein) bocsátkoztunk II.266. *nalu paltėstä* tűzbe vetette I.13. — *nalu-kė patnū* ha kardomhoz jutna ill. ha beleesne (kard az összefüggésből!) II.148.

ńälėmti nyal | lecken AL. 77. *ńąlenti* id. K. 396. *ńąljoąli* egyet nyal u. o.

ńali nyom | drücken P. 22. — v. ö. *ńolenti.*

ńaliji nyel | schlücken K. 373. *ńalti* id. — *šäm-ńaletkati* nagyot nyelve megfulad | ersticken P. 22. — v. ö. *ńeleji* T. 330.

nalimän negyven | vierzig B. *nälmen* K.

ńāliñ-varsiñ suj zörgő, ropogó zaj | rasselndes, krachendes geräusch NyK. 22:51.

ńalkän χul hering II.160. *ńälek-χul* id. III.134.

ńāltep fűrészorrú buvárkacsa | tauchente NyK. 22 : 49.

nam B. *näm* D. név | name — *namiñ, nämeñ* neves, hires, jeles | berühmt, vorzüglich — *namel* szándékosan | vorsätzlich 346.

nameji nevez | nennen II.154. *namejāli* III.158. *namti* I.4. id.

ńāmek puha | weich III.287. 439. puha ágy III.278.

ńamer sürü | dicht I.89.

namper : χis-n fövényszem | sandkorn II.26.

namsi AL. 64. *namt* KL. III.353. — l. *nąm* . . .

nañ B. *näi*' K. *näu* KL. *näi* AL. *näi* P. *nou, nū* P. te | du.

ńań kenyér | brot II.87. — *ńoąń* K. *ńäń* KL. 6. id.

nāñk vörösfenyő | rothtanne II.120.

nāñki látszik | es scheint II.89. *nāñkpä* látható | sichtbar III.273. *nāñkileñ* éleslátó | scharf sehend II.335. — *näñki* KL. 25.

nāñkläši vörösfenyő erdő | rothtannen-wald II.381.

nañrä hatalmas | mächtig II.4. 101. III. 4. 153.

nāp 1) batyú | bündel III.341. — 2) batyútartó | packsack I.109, — *nōp* KL. III.353. K. 378. id.

ńāp jávortulok | elen-farren III.298.

nāpi sülyed, elmerül | sinken AL. 72 *nopi* P. 17. *nąpmiñ* bukdácsoló II.2. (*ą* br. III.189.) *napmiñ* I.131. *nąpemti* lecsüggeszt *sipä* nyakát | hängen lassen I.84.

ńaprejawe átázik | durchnässt werden III.295. *ńaprejaχti* id. III.343. — *ńäprejaχti* id. KL. III.203. *ńäpräjawe* (pass.) lucskos lesz KL. III.355.

nar bűn | sünde II.462. — *nariñ* bünhődéshozó | strafe bringend III.507.

1. *ńār* mocsár, láp | sumpf III.121. 267. *ńōr* id. K. II.235. *ńär* sár | koth T. 313.

2. *ńār* B. *ńąr* KL. *ńar* P. *ńoąr, ńoär* K. 1) csupasz, meztelen | nackt: *ńār kāt-sąr* csupasz kéz-szár III.235. *ńąr ląmtel* meztelenül K. 19. P. 10. *ńąrne* KL. 6. *ńoąrne* K. I.169. id; *ńār āχwtes* kopár kő | ein kahler stein II.192. — 2) nyers *kēr* vas | roh eisen II.331. zöld *jiw* fa | grün III.87. *pom* fü KL. 30. — *ńoąr-vuj* idei csikó | heuriges füllen K. II.229. — v. ö. *nāri*', *ńąreχ*.

3. *ńār* csizma | stiefel II.122. *ńär* bocskor | riemenschuh AL. 56. — *ńārä* id. I.17. *ńerä* id. K.

ńārem váll | schulter I.43. csipő | hüfte I.43. III.515.

nārėp torlaszoló fa | schlagbaum II.333. ajtótámasztó II.293.
nārėptālti torlaszol | verbarrikadieren II.333.

nāri szablya | säbel II.14. 33.

ńāri': 1) *ńol-, pal- ńārγä* orra-, füle czimpája | nasen-, ohren-knorpel I.17. 2) gyöngéd | zart I.138. *ńäri* KL. III.345. *ńärė* II.279. id.

(pal-) nari szétfeszít | ausbreiten III.293. — *näri* erőlködik | sich anstrengen K. I. 167. 168 tol | schieben T. 310. — *nariti* 1) taszít | stossen III.454; tol II.271. *näriti* id. II.56. *näruti* id. T. 312. — 2) *kātä n.* kinyujtja kezét | die hand ausstrecken I.31. *ilėnäräti* id. P. 13. *näriti* id. AL. 64. *naremti* id. III.231. *narmati* beront | hineinstürzen I.50 — *naritaχti* tolja magát *nalu* le a vízre II.95. *närkäti* id. AL. 54. *närėkhti* ladikot tol | den kahn schieben P. 10.

narmä husállvány | fleisch-ständer KL. 14.

ńārmi kopaszodik | kahl werden 348. *kwän-ńarmės* csupasz lett P. 14.

(kwon-) nārpti kirekeszt | ausschliessen II.87. — v. ö. *nārėp*.

ńarsi csúszik | rutschen P. 17.

narti l. *norti*.

nasiń: *turi tǫulėp n. pǭńś* turujsas szárnynyal tollazott (befiedert) nyil III.523.

ńasmäp-tǭr szemfedő | leichentuch III.421.

nat l. *nǫt*.

nāti B. *nōti* KL. P. uszik | schwimmen II.211. *nōtau* (pass.) id. P. 25. *nātawė* id. III.497. usztat | auf dem wasser fahren II.81. ladikázik | kahn fahren III.498. — *nātilāwė* II.137. *nātėltāli* II.184. usztat.

nati illeszt | anfügen II.295. 329. III.279. 417. — *nätėpi* id. KL. 28.

ńaulkhǫtė l. *ńawli*.

ńaur csikó | füllen KL. III.355. — v. ö. *ńawėr*.

ńaurėm gyermek | kind — *ńawrėm* id. I.70. *ńaurėmakėm* (dim.) III.456.

ńausi l. *ńǫwi* I.29.

ńawėl: *ń. sitpä siteń sǫut* gyökérrel (mit wurzel) ívezett íves bödöny III.293.

ńawėń kal pipegő hang | piepende stimme II.337. — v. ö. *ńǫwli*.

ńawėr csikó | füllen I.43. *ńawėr-voj* III.221. *ńaor-vuj* K. II. 228. *ńawėr-pl'* I.43 id. — v. ö. *ńaur*.

ńawlėk zsenge | zart III.4.

ńawli üldöz | verfolgen I.12. II.22. *ńawliti* id. I.7. üget | traben III.11. 67. leüt | herabschlagen: *sipä ńawlėnė sari ūlėm* olyan

mély álom, hogy a nyakunkat le lehetne ütni II.38. — *ńawlili* II.136. 189. *ńawlilāli* II.194. *ńawėlχati* II.96. üldöz; *ńąwėlχati* (*ą* sic!) nyargal üldözve I.119. *ńaulkhatė* id. T. 313. *ńauli* II.66. — *ul voss ńawlawė* ne erőlködjék | sich anstrengen II.310. — v. ö. *ńiuli*.

ńāwriji kijátszani | hintergehen II.129.

nä... l. részben *na...*

(ju-) näχė orrával betör | mit dem schnabel zerbrechen T. 308. — v. ö. *nāχwi*.

näχ: äk näχėmt egyedül | allein KL. 21. *näχät poñkėl* id. P. 11. *näχkänt* id. K. 386. *äm näχėmtė* stb. AL. 62. *näχtė jiw* egyedül álló fa | alleinstehender baum K. 386. *n. läχ loāttėn* mondj egy szót K. u. o.

ńä'i nedv | saft III.267. *ńäi* KL. III.349.

ńäχśėm kopoltyú | kiemen KL. 46.

ńäiχtaχtawė (pass.) hájasodik | fett werden KL. III.349.

ńäiriś erősen | stark (adv.) KL. III.201. — *ńäürś* id.

näjär l. *nąjėr*.

näk 1) lépcső | stiege II.409. — 2) *sāt näkpä näkiñ kwolkė* hét szobájú szobás (ill. hét tagú) házacska | ein häuschen mit sieben zimmern, d. i. abtheilungen II.38. — v. ö. *kit näkep, näkeñ* két minőségű | zweierlei K. II.223. — l. *nak*.

ńäkw: ńäkwä posi jąmės ta'ilėm szine fényes jeles ruhám III.533. — *ńäkwėñ* sima *nuj* posztó | glatter stoff KL. III.355. *ńakwiñ nuj* fényoldalas posztó | glanzfarbiger stoff III.210.

nälėwäl hitvány | wertlos K.

(nukh-) nälti nyélbe üti *jäpt* a kést | das messer in den heft einschlagen AL. 78. — *nuñ-nėlti* id. T. 309.

nämti nevezget, szid | nennen, schelten T. 158.

nān miért | warum K. 387. — *nin* T. 324 (FT. *īn*) id.

nä-nėr mi, micsoda | welches, was K. 370.

ńäntsati rénünő | renn-kalb II.49.

nār-jiw tolórúd (a ladikon) | schiebstange KL. 45.

när gyülölet | hass: *näri' viwėn* meggyűlöltetel ill. gyűlöletre vitelel I.12. rossz néven veszi neked II.156. — *näriñ* 1) átkos | verflucht II.409 — 2) szentséges | heilig II.263.

1. *ńär* hab | schaum II.36. — *ńäriñ* (adi.) II.30. 310.

2. *ńär* karcsú | schlank II.196.

när mi, micsoda | welches, was K. 370. *ńär* id. T. 166. *närnė khoji* mibe kerül | was kostet es? K. *när-mąs* miért | warum K. 387. *ńär-śąu* hány, mennyi | wie viel T. 166. *ńär-śąu-por* hányszor | wie vielmal T. 323. — *ńėr* miért | warum T. 323. — v. ö. *nė*.

ńärėk puñkpä termetes (?) fogú | mit ansehnlichen (?) zähnen III.93.

ńärėpi ingerel | hetzen I.115.

näri őröl | mahlen P. 27.
ńäriti szűr | durchseien K. 377.
ńärtmäti megragad | anpacken II.60.
ńärtäp χum összehuzodó férfi (a medvéről) | ein kauernder mann (vom bären) III.142. 243.
ńäs csáklya | hacken I.98. *ńäš* id. AL. 62. — horog II.57. *at ńäsäp ńäsäň kātlä* öt horgú horgas kezecske III.275.
näsäň izletes | schmackhaft I.87.
nāsi kötöz | binden P. 15.
ńäürä erős | stark; *ńäürš* erősen (adv.) KL. 18. — *ńäüriś* nagyon | sehr AL. 61. — v. ö. *ńäiriś*.
ńäürėmtäχti erősödik | erstarken AL. 54.
ńäwi koppaszt, kiczibál | zupfen P. 29.
1. *nē* nő | weib — T. *nī* — *nēγiň* nős; *nētal* nőtlen.
2. *nē* (tagadó szócska): *nē-mat-χątpä* senki niemand; *nē-mäter* semmi | nichts B. — *ńė-ńė* sem-sem K. 385. *ńi-ńi* id. T. 322.
nė mely, mi | welches, was; *khwąn-nė* kicsoda | wer; *nė-sėr* minő *nė-sėr-när*, FK. *nė-sė-när* mi, micsoda; *nė śǫu* mennyi | wie viel; *nė-nė* mi, miért | was, warum K. 370. — *nė-koąrėχ* miért K. 387.
nēelti vár | warten KL.III.489. — *puňkhėm kwonä nēeltäslėm* fejecském kinyújtottam | hinausstecken III.312. — l. *nēili*.
nēγ- köt | binden — *nēχsėli* NyK. 22: 51. *nēγėmti* kötöz II.107. *nēimti* KL. 32. *nēimäti* I.10. *nēisi* KL. 32. id; — *nēikti* hozzáköti magát | sich anbinden AL. 64.
nēi'-at még nem K. 385.
nēili, nē'ili B. *nėili* K. P. *nė'ili* K. *nėili* P. III.525. 1) látszik | sichtbar sein I.135. előtünik | hervorscheinen P. III.523. fölbukkanik | emportauchen I.1. — 2) érkezik | ankommen I.6. II.81. 193. 261. *kwon n.* kijön | herauskommen I.8. *nēilėnė χątėl* kelő nap | aufgehende sonne II.134., *lilin nēilės* életed megmenekült | dein leben ist gerettet I.20. 68. 70. — *nēilāli* jelentkezik | erscheinen II.198. *nėilėpi* id. P. III.523. K. *nēlttawė* id. II.129; *nēltχati* id. II.89. fölnéz | hinaufsehen III.439; *nēlti* eltüntet | verschwinden lassen P. III.525. eljut, megérkezik | ankommen K. II.240. *nē'ilti* szemügyre vesz | in augenschein nehmen, beobachten III.508. *nēelti* kinyujt ill. mutat III.312 (l. s. v.); *nēilkhąti* találkozik | sich treffen K. III.128. — *ńėuli* kijő T. 159. *nīli*: *khątėl tar-nīli* a nap feljő AL. 79. *pun kwän-ńiläti* a szőr kihull | die haare fallen aus P. 14.
ńēl szárító bak | ein gestell zum trocknen KL. 5. *ń. śir* keresztrúd | querstange u. o.
ńel l. *ńal, ńol*.
ńėleji l. *ńaliji*.
ńelm nyelv | zunge I.5. *ńilėm, ńilmė* id. P. 9. — *sūp-ńelmtal*

szótlan | sprachlos; *sūp ātim, ńelm ātim* id. I.5. *ulä ńelmä* tűz lángja | flamme I.45.

nélti l. *nälti.*

ńēmiś német | deutsch; *ń. lēňkėr* vakondok ill. német egér maulwurf III.148.

nėň-at még nem | noch nicht K. 385.

nēpėk írás | schrift I.75. papir | papier KL. 3. *n.-ląmt* papirdarab II.117.

(älä-) ńėr valamely | irgendwas T. 166.

ńēräspi-uj-ērγet medvebosszú énekek | lieder über die r a c h e des bären III.441. — v. ö. *när* 2.

ńėrėmti elragad | rauben K. II.222.

nērtėχ istengyertya: *ti nāňk-pl' jąmės n. χąsit* ezen vörös fenyőcsemetéből álló szép istengyertya hosszában II.327.

ness csak | nur II.91. csak úgy | nur so I.12. III.64. ingyen | umsonst 350. szinte KL. III. 493. *ness ąlnė* békében, üresen lévő | ruhig, leer III.143; 513. *n. tēlėm* magától termett | von sich selbst gewachsen I.38. *n. ātim* nem egyéb I.44. *n. śuń* közönséges jószág | gewöhnliches gut I.134. *n.-pėl toχ jäli* azon czél nélkül (o h n e z i e l) is utazhatik II.207. *n. χąli* minden különös ok nélkül (o h n e b e s o n d e r e u r s a c h e) meghal 350. *n. l'ūlńė* mozdulatlanúl (o h n e s i c h z u r ü h r e n) álló I.84. — *nėsė* P. *niss* T. *noss* KL.

ńewi tép | reissen AL. 76. — v. ö. *ńäwi.*

ńēwėr borju | kalb III.298. — v. ö. *ńaur.*

ni... l. részben *ne...*

1. *ńiχ-vuj* nyű, féreg | made, wurm K. 362. — v. ö. *ńiňk.*

2. *ńiχ* vörösfenyő | rothtanne K. I.171. — v. ö. *nāňk.*

ńiχläś vörös fenyő KL. 30.

ńiχpė jū fenyőág | tannenzweig P. III.539.

ńiji nyúz | schinden K. 401. *ńiχw* P. 14. — l. *ńoji.*

ńilä négy | vier.

ńiltäň-puňk a veres sziklapart teteje II.56.

ńilu negyven | vierzig T. 159.

ńimviriś csuszó-mászók | gewürm I.163.

nīn l. *nän.*

ńiňk nyű | made NyK. 23: 362.

ńir vessző | ruthe I.23. ág | zweig KL. III.349.

ńīri tép | reissen AL. 72. *ńiräsi* ránt I.163. II.100. *ńirmiti* id. II.83. *ńirėmti* elragad | rauben I.18. II.93. KL. III.487.

ńiś (tő: *ńinś-*) haltej | fischmilch K. 362 AL. 55.

ńiś medvefog | bärenzahn — *ńiśpä* I.117. III.335. *ńiśpä* KL. III.349.

ńitėp wannėm szülő erdőm | der wald, wo ich geboren bin KL. III.345.

ńiuli üldöz | verfolgen KL. 20. AL. 70. *ńiulkänti* AL. 69. *ńiwlǫlėχti* AL. 77. id. — v. ö. *ńawli.*

no ... *nǫ* ... l. részben *na*..., *nu*...

nǭχėr czirbolyatoboz III.205. II.183.

nǭχi sántít | hinken AL. 70.

ńoχi hús | fleisch II.33.

ńoχor mi | was, welches T. 166.

ńoχs nyuszt | marder I.5. nyusztbőr | marderfell I.31.

šäme ńǫχšitepti megfojt | erdrosseln K.

noχta erdei tűz | waldfeuer T. 163.

1. *nokhti* látszik | sichtbar sein KL. 15.

2. *nokhti* unszol | aneifern K. II.237.

nǭi igen, nagyon | sehr T.

nǫjėr fejedelem | fürst K. II.232. — *nǫėr* AL. 70. *näjär* T. 165.

ńol nyolcz | acht III.419. — *ńol-sǫt* nyolczvan | achtzig III.502. *ńol-sot* K. *ńǫlǫllu* T. — v. ö. *ńallǫw.*

ńol B. *ńǫl* K. T. *ńol* KL. *ńal* AL. 1) orr | nase. — *ńol-tus* arcz | gesicht KL. 13. *ńǫli-šom-ėm* id. T. 307. *ńal-täläk* orrczimpa | nasenknorpel AL. 55. — *ńol-kwali*ʿ kötőfék | halfter II.112. — 2) fok | das capII.136. 96. *ur-ńol* hegyfok | vorgebirge II.209. *χarä ń.* ritkafájú föld II.96. — *jä-ńel* (illeszkedve!) folyó forduló partja, folyófok | flusswende AL. 55. — 3) hegy | spitze *sėri-ń ; jūntėp-ń.* kard, tű hegye | degen-, nadel-spitze K. II.223.

ńǭlėχ vékony (*turpä* hangú) | dünn II.29.

ńolėχtaχti viaskodik | kämpfen, streiten II.20.

ńolėm sās nyári nyirhéj | sommer-birkenrinde II.52.

ńolenti nyomkod | drücken, pressen I.60. 121.

ńǭli' kigyó | schlange I.80. II.323. *ńoli* AL. 55. *ńǫlu* T. 314. id.

ńǫllǫw nyolcz | acht B. *ńǫllǫu* K. *ńollou* KL. *ńǫlǫlu* T.

ńolt alacsony *turpä* hangú | mit tiefer stimme III.316.

ńǭlt csekély | wenig: *tēpä vitä ń.* étke, vize cs. III.341. KL. III.355. — *ń. turpä turiñ rǭñχ* éles (?) hangú, hangos kiáltás | ein scharf (?) klingendes geschrei II.11. — l. *ńolt.*

(*khwǫt-*) *ńǫlttǫus* (pass.) megkoszosodott | aussätzig werden K. — v. ö. *ńulėm.*

ńoluji összenyom | zusammendrücken III.456.

ńǫmėrtkė tojás | ei T. 308.

nǫmi gondol | denken III.80. *nǫmėlmati* I.15. *nǫmsi* III.120. KL. 8. K. I.167. *nǫmsilāli* II.41. id; *nǫmsaχti* gondolkozik | nachdenken I.160. *nomsaχti* id. K. II.224. — *il-nǫmėlmatė* elgondolkozik, búsúl | grübeln, sich betrüben T. 307.

nǫmt (*nǫmėt-nė* III. 55.) gondolat, elme | gedanke, verstand I.5. T. 160. vágy | sehnsucht II.301. szándék | vorsatz T. 160. —

namtėm χulilālėm megsajnáltam (tlk. elmém fölemelkedett) | bedauern II.187. — *namtiñ* elmés, okos | klug II.41; I.137. III.266.

nōn női szemérem | weibliches geschlechtsglied: *lo-nōn* lópéra K. II.228. *nōn-vōnghė — pū-oqmpei* lyukfi-ebek P. III.523. *ta añkwä nōni'* (káromkodás) I.26. — *nān* K. II.236.

ńqnmėji megindít | bewegen II.369.

ńonśi nyúlik | dehnen AL. 74.

nqostė l. *ńqwi*.

nopäti fölfüggeszt, fölnyársal | aufhängen, aufspiessen KL. III.353.

nqpiti mázol | schmieren II.211.

nōr dió | nuss AL. 78. czirbolyatoboz-mogyoró | zirbelnuss AL. 74.

ńār hegység | gebirge III.323. Ural I.12. 129. *ńār-oχwtės* sziklakő | fels KL. 20.

nor gerenda | balken II.291. III.96 *nqr* id. K. AL. 70; *nor* nyárs | spiess T. 159. *nur-jiw* id. I.97 II.113. 172.

ńārėχ zsenge | zart II.274. — *ńqrχai* vékony zelnicze | dünner traubenkirschbaum III.455. — v. ö. *ńālėχ*.

ńōri akar | wollen AL. 72. — *ńori* id. K. II.226. óhajt | wünschen K. II.378.

ńori csúszik | rutschen 344. — *kwon-ńormiti* kimászik | hinauskriechen III.417. — *ńormäñ* kuszó III.48.

nori összezúz | zermalmen II.23. *norsi* id. II.108. — *nori uj* szorongató állat III.154. *noräñ: sis noräñėl norėstä* hátzúzással zúzta széllyel II.23. hátszorítással II.108. — *nori* törik | brechen K. 376.

(supi'-) nāri' (tok) porczogója | knorpel III.499.

nārili hemzseg | wimmeln I.31.

norma (deszka) állvány | gerüst III.55. — *āχwtės-normä* kőgát | damm II.176.

nortėχ híd | brücke K. 362.

norti terít | bedecken I.45. kiterít | ausbreiten III.428. *narti* abroszt terít | aufdecken AL. 56. *nortχati* terítődik, oda hatol | sich ausbreiten, eindringen II.362. — *nortmäñ: viγir ālät n. mākwė* vörös szinnel borított (überdeckt) földecske III.7.

noss l. *ness*.

nqsėñ ízletes | schmackhaft KL. III.351. — l. *näsäñ*.

nqt B. *nat* KL. P. kor | zeit, alter I.129. élet | leben I.137. *nqtiñ: ėlėm-χqles n. tārėm* az ember idejebeli világ II.35. 179. stb. — *nqtpalit* mialatt | während II.295.

ńōti segít | helfen K. II.228. *ńāti* id. AL. 72. T. 327.

nqtmi megkorosodik | altern I.149.

ńqu rekettyefűz | bachweide KL. III.355.

nqu χati stb. l. *ńowi, ńqwi.*

ńoul KL. 20. *ńqul* P. 22. *ńqwel* (*ńqwlä* B. I.58) hús | fleisch.

ńounė miatt, következtében | in folge dessen, wegen K. 387. KL. 22. *ńūwnė* id. B. 354. — *säm ńounė* szeme láttára K. I.172.

ńourė erős | stark K. II.232. — v. ö. *ńäürä.*

(nokh-) ńourėmi megerősödik | erstarken K. 374. — v. ö. *ńūrēmti.*

ńoutė egymás közt | mit einander: *ēkw'-qńšuχ ń. loqtχata* az öreg ember s a felesége egymás közt beszélgetnek K. I.166. — l. a következőt.

ńowäm, ńowän stb. egymás | einander: *mėn ńowämt vėkhtėsmė* mi egymást megláttuk P. 12. *ńowäm-pēś jērptaχtimēn* egymással szeretkezünk KL. 22.

ńqwėltawė (pass.) izmosodik (*ńqwlä* a husa) | kräftig werden II.102. *ńqwėlaχti* birkózik | ringen P. III.523.

ńowi tép, gyomlál | reissen, jäten K. 402. — *ńuwi* kopaszt | rupfen T.331. — v. ö. *ńäwi.*

nqw- hozzáfog, kezd | beginnen K. 402. praet. *nqusi* K. II.238. *nqostė* K. II.237. — *nqostėm* kezdve T. 336 *nqukhotė* id. T. 159. 138.

ńqwi B. *ńowi* K. KL. (*nowi* mozgat, érint, bánt KL. 34). 1) mozog | sich bewegen. — *ńqwėsi* nyüzsög | wimmeln I.156; *ńqwėsāli* I.25. *ńqwlenti* ficzkándozik (a hal) | herumspringen AL. 61. — *nouli* hajlik | sich beugen K. — *ńoumi* megmozdul I.10; *ńoumti* II.261. I.31. *ńoumäti* I.10. indúl, halad | aufbrechen, fortschreiten. — *ńausi* rezeg | zittern I.29. *ńqusānti mā* reng a föld | die erde erbebt I.61. — *ńowėmtėpti* (kissé) megmozgat II.51. 247. *ńouti* id. K. *nouti (n!)* id. KL. 34. *ńquti* hintáztat | schaukeln AL. 60. *ńqutėp jū* rezgő fa P. III.523. *nouti* fárad (ill. mozog) | sich bemühen T. 322. — 2.) bánt | zu leide thun I.49. *ńqwiti* II.156. *ńquti* KL. 23. id; *ńowiti* megránt (*śērmät* a gyeplőt) | anziehen II.317. bánt II.410. *nquχati (n!)* bánt III.87. ingerel | necken KL. III.353.

ńqwli tur pipegő hang | piepende stimme II.429. *ńqwlėm sūpkėm* pipegő szájacskám u. o. — v. ö. *ńawėń.*

nu... l. részben *no*...

nukh, nokh... l. *nuń, nuńk.*

nuj posztó | tuch I.7. III.101. KL. III.355.

(χot-) nujėmti (ń?) félrerránt | wegziehen I.29. — v. ö. *ńqwi.*

nuji nyúz | schinden I.152. II.93. — *χasli-sqw nuje'im* mohkérget vájok föl ill. nyúzok II.185. — *nujili* II.192. *nujγäli* I.153. *nujγėlāli* II.192. *nujėmti* II.165 nyúz. — *ńōjė* T. 326. *ńüjji* AL. 64. id.

nul árvíz | fluthwasser III.218. 257.

ńuľ ńol l. *ńuli.*

ńuläś lúczfenyves | weiss tannen-wald I.105.

ńulėm seb | wunde III.505. kosz | grinde KL. 78. — *ńułėm, ńułmė* P. 9. *ńǫlmi* T. 163. seb.

1. *ńuli* jegenyefenyő III.103. szurokfenyő III.317 | silbertanne, pechtanne; *ńuł* lúczfenyő P. 8: *ńuli* T. 163. *ńǫlo* AT. 163. id; *ńol* vörösfenyő | rothtanne K. II.378.

2. *ńuli* eskü | schwur III.54. *ńuli-uj* esküvő állat II.195. *ńoli,* AT. *ńǫlo* id. T. 163. *ńuł* id. P. 10.

ńultäń meredek hegyfal | steile felsenwand I.6.

ńulti esküszik | scwören III.54. — *ńultili* III.152. *ńultilāli* III.386. *ńultsäpi* III.381. id. — *ńǫlti* K.

num B. P. T. *nom* K. felső | das obere — *numi* id. *Numi-Tǫrėm* isten neve tlk. felső ég B. 336. *numi, numo* id. T. 308. *numėn* fönt | oben, auf B. P. *nǫmėlt* id. K. *numėl* felülről | von oben B. T. *nǫmoł* id. AT. — *num-ōl* P. 14. *nǫm-ǫol* K. II.223. legfelső | das oberste — v. ö. *nuń, nuńk.*

ńūmiti megmozdul | sich rühren III.61. — v. ö. *ńǫwi.*

ńumǫs päl jobb oldal | rechts, rechte seite T. 330.

nuń : nuńėn, nuńkėt fölül, fönt | oben, auf KL. 13. *nuńk* föl, fölé | nach oben, aufwärts P. 14. *nǫńkhė,* ∼ *khwė,* ∼ *khaľ* id. K. 374. *nǫńkhäľ* II.233. *nuńghaľ* AT. *nǫńghaiľ* id. T. 309. — *nuńχ Tǫrėm jäum* fényes T. apám AL. 414. — **Igek.** *nǫńχ-* B. 336. *nǫkh-* K. 374. *nukh-* KL. 13. *nuńk-* P. 15. *nuń-* AT. *noń-* T. 309. fel-, meg- | auf-.

ńūnśli kinyújt | dehnen, ausziehen P. 18. — *il- ńōnśǫntaχtė* kinyujtózkodik | sich strecken T. 307. *il-ńōntė* kipiheni (ill. elnyújtja) magát T. 307. *ńontesali* id. AL. 61. *ńonti* pihen | ruhen AL. 74. — *ńūntlaχti* id. II.219. — *ńūntsiti* nyúl *kātätel* kezével | die hand ausstrecken; mit der hand greifen I.131. *ńūntsintāli : kātänēn ńūntsintālei'* ujjaikat huzogatják ill. kezüket nyujtogatják II.67.

1. *ńūp tōri-pu* gyönge húsú darufi | ein kranich-junges mit zartem fleisch KL. III.349.

2. *ńūp* násznép | hochzeitleute K. II.238. *ńūpi* nász | hochzeit K. II.223. *ńōp* leánykérő | brautwerber T. 162. — *ńūp-päsėn* lakodalmi asztal K. II.238. *ńūpi-jōr* házastárs | ehehälfte K. II.223.

nūpėl (numpėl) felé-, hoz, irányában | gegen, zu, auf B. 339. KL. 8. — *vāt n. akwė* harminczegy | einunddreissig B. 339.

ńupγenti sétál | spazieren 336.

ńūpiś kemény | hart I.27.

ńuplaχti nősül | heirathen KL. 17. *ńūplaχtnė mām* násznép | hochzeitleute II.129. — *ńōplė* nőül kér | freien T. 159. *ńōplǫχtǫlėp khum* kérő vőfély | brautwerber T. 331.

nur bosszú | rache II.96. megbosszulás: *aṅ jäi'- pl̥γēn nur ti kojmitei'* ama bátyjuk megbosszulását keresik (űzik) ím II.62. bosszú-ok | ursache zur rache: *jäγä minėm jäγiṅ nur man at ą̄nśiken* atyától eredt atyai bosszúokunk nincs II.27. — *nor* harag | zorn K. 378. — *nuriṅ: jä'i n. χqlä uj* apai bosszúval (megátkozott) dög állat III.444. haragos | zornig III.76. *nuriṅ χum* megrontó v. bosszuságot okozó ember III.444.

ńūr szíj | riemen: *ń-lāk* szíj-lapda II.182. *ń. va'ilėp* szíjnyakló | riemen-halfter I.109.

ńūrėm rét | wiese I.98. *ń.-uj* medve (réti állat) | bär I.98. *ńūrmėṅ χum* id. III.334.

ńurėm hatalmas | mächtig, stark: *ń. uj* medve | bär II.193. III.1. — *ńurėm: vuor ń.* erdei hatalmas a. a. medve KL. III.483. *ńōrėm-ōnt-voj-pl̥kwė* hatalmas erdei állatfiucska III.467. — v. ö. *ńqurė, ńäürä.*

ńūremti megerősít | befestigen P. 15. 25. v. ö. *ńqurėmi.*

ńūriś erősen | stark (adr.) P. 21. — v. ö. *ńäiriś.*

nurmalti: am nurmaltėm utėm az én bosszúm okozója | der mir rache schuldet II.71. — v. ö. *nur.*

nurpä: akw' n. sāt ą̄ln egy karikára fűzött (ill. karikás | auf einen ring geheftet) hét ezüstpénz II.291. *akw' n. sāt put* egy akasztóíves hét üst | sieben kessel auf einem reif II.17.

ńūrsili rí | weinen II.337.

nusä szükség | noth II.429. *ą̄jtä-pil n. tūw* réti bogyóban szűkös (dürftig) nyár III.26. — *nuśä* szegény | arm KL. III.353.

ńūsäṅ tarka | bunt II.278.

ńusėm nász | hochzeitvater II.95 nászrokon II.258.

ńusi (*u* br.) megjavul | sich bessern 342. *ńūsėmlāli* id. II.427.

ńūsi nyujtóztat | ausstrecken: *ńūsnė* II.67. — *ńūsilāli* megnyugszik | sich beruhigen II.196. — *ńūnśli.*

ńussėlti l. *ńuwė.*

ńūwė mozog | sich bewegen T.332. *ńuwėmti* megindul | aufbrechen II.99. himbál | schaukeln K. II.222. *ńuwėmtāli* megmozdul | sich rühren II.85. *ńuwiti* hajt | treiben II.21. rohan | rennen III.275. — *ńussėlti* üldözőbe vesz | verfolgen I.12. — l. *ńqwi.*

O, ḁ.

q-q igen | ja KL. 21.

qanä csésze | schale K. 378. — l. *oqnä.*

oä leány | mädchen K. II.222. *oq* P. 8. *oqi* KL. III.345.

oätėm l. *oqtäm.*

ōχ hegy | berg K. 374. *ōχ-poṅk* hegycsúcs | bergspitze P. 16. meredek part AL.78.

ǭχėl ész | vernunft T. 158.
ōkhėrti megátkoz | verfluchen K. III.129.
ōkhėšėm imádság | gebet T. 156.
ǭχχiñ cserzett *tawėľ* bőr | gegerbtes leder II.50. — v. ö. *ǭχwti.*

ǫγi: law-ǫχi lawiñ nǫmtėl, kant-ǫχi kantiñ nǫmtėl jǭmili dühös fejbeli dühös elmével, haragos fejbeli haragos elmével jár föl s alá III.9. — v. ö. *ōχ.*

ǫχsaľ réz | kupfer T. 162.
ǫγsä darab | stück I.13.
oχśä pénz | geld K. 365. P. 10. *okhśė* id. K. 373. — *oχśėñ* (adi.) K. II.379.
(jel-) oχśämi lesoványodik | abmagern P. 15.
oχsėr rőka | fuchs.
oχti l. *oχwti.*
ōχwtės kő | stein K. II.223. *oχwtėś* KL. 15.
oχwti hánt | schälen P. 14. 27. *oχti* id. AL. 64.
ǫil l. *ǫul.*
(šip-) ǫiriñ (nyak)örvös | mit einem streifen am hals KL. III.351.
ǫit mező | wiese T. 312. *ǭjtä* III.15. 502. *ǫ'itä a'it-uri' tēls* a rét rétalakúvá termett I.41. — *ǫitäñ* (adi.) II.294.
oj szerencse | glück II.285.
ǫjγėl kiáltás | schrei K. III.132. *äkw' ǫ.* egy verszt K. *kit ǫjγėl* két verszt P. 19. — *oǫγjėl* id. K. II.228.
ǫjγi kiált | schreien K. II.224. — *oǫjγi* id. K.
oji menekül | fliehen, entlaufen III.363. — *ojili* III.361 *ojilāli* II.148. *ojilālili* II.195. megfut, futamodik | weglaufen; *ojipi* megszabadul | entkommen II.56. *el-ǫipi* id. K. 373. *ojipāli* id. III.30. — *vās-uj-χul ti ojipuñkwė patsėt* a kacsaféle állatok [vonulása] vége felé kezdett járni I.56. — *kun-ǫjmǫti* kiszabadul T. 159. *jol-ojmati* leválik | sich ablösen II.289. — *la'il ojmatnė vǫñχiñ mā* lábbicsakló gödrös föld | den fuss verrenkender graben II.386. *vitėn ǫjmati* vízbe sülyed | in's wasser untersinken II.299. *jǫlė ǫjmäti* elhagy | aufhören K. II.238. — *ojti* elszalaszt, futni enged | laufen lassen KL. 13. *kwän-ǫiti* id. K. 373. kiereszt | entlassen: *ńāl ul ōj-täln* nyilat ki ne ereszszetek I.95. v. ö. *ǫm ńālėm ojpattal* I.111; — *jel-oiti* leejt | fallen lassen P. 15. KL. III.349; — *ojti* old | losbinden AL. 62. *kwän-ojtχati* leoldódik, lecsúszik KL. III.353. — *ǫs ǫiteslėm* a czélt eltévesztettem | das ziel verfehlen K. — *nañ ńoχsėl ojtäln* du bezahle mit zobel B. 356.
ǫji alszik | schlafen II.127. *ǫjwė* KL. III.203. *jol-ǫjwės* elaludt II.83. K. 374. *ǫjimė* alva II.127. — *ǫilti* altat | einschläfern K. 374. — *ǫjilmatwės* I.7. *ǫjilmatawė* III.142. — *ojilmatne* u. o. *jel-ojilmentlaum* P. 22. alszik.

ǭjkä öreg | alter.
okw' egy | eins P. 9. — v. ö. *ou.*
ōl vég | ende P. III.521. — *el-olt* kezdetben | anfangs; *ji-olt* végre, utoljára | endlich, zuletzt K. — l *qol, oql.*
ql-, qlè-, oql-: ql-när valami | etwas; *qlė- khwqtė* valamiképpen | irgendwie; *oql-khun* régen, valamikor | irgendwann K. — v. ö. *al-khañghwa.*
ǭla: īl-ǭla egész éjen át | durch die ganze nacht AL. 61.
ǭlä szín | farbe II.319. III.7.
ōlėm álom | schlaf T. 156. — v. ö. *ūlėm.*
ǭlėm élet | leben I.16.
qlėmtaχti emelget, hord | heben, tragen P. 17. *ǭlėntaχti* hurczol KL. 14. — *oqlenti* emel K. *oqlmi* emel | heben KL. 15.
ōli K. KL. *ǭli* B. AL. *ql-* T. van, él, lakik | sein, leben, wohnen — *ǭlili* III.15. *ǭlilāli* II.164. *ǭlmėji* lakni kezd, letelepedik | sich ansiedeln I.72. II.183. *ǭlmilėm* volt vala II.183. *ōlėnti* van K. II.240. — *ǭliñėt* a levők | die seienden III.190.
qlmėχ bal | links K. II.229. — *qlmqχ* id. T. 330.
ǭln ezüst | silber — arany | gold II.123; — pénz | geld B. 350.
ǭl'p-: viγir ǭl'ppä ǭl'peñ na'ir vörös festésű, festett nyereg | roth gefärbter sattel II.339. *sorńi ǭlppä jātėl mā* arany-színes kedves föld | goldfarbenes liebes land III.40.
ǭlp hős | held T. 159.
(äkw'-) ōlpä teljesen, épenséggel | ganz u. gar KL. 20.
ǭltėn arany | gold II.327. aranyos | goldig III.227.
ǭlti hozzácsatol | anknüpfen, anheften II.298. megtold | anstückeln II.364. *il-qlti* KL. 12. *olti* P. 16. id; *ǭltγėli* hozzácsatol I.67. *ǭltėm: kit jiw ǭ-porä* két fából összerótt tutaj | von zwei bäumen zusammengeschweiftes boot II.135. *ǭltmäñ* id. II.279. — *ǭltχati* hozzákapcsolódik II.298. — *lunt-vās tēn jui-pālėnt ta ǭltχatsėt* a vizi szárnyasok ő utánuk sereglettek (schaarten sich ihnen an) I.30. — *ōltmėt* gyarapodás | wachsthum II.379. *ōltmėtėñ* gyarapító | vermehrend u. o. *ǭltmiñ* id. III.297.
ǭlti': lūnt-, vās-ǭlti' lúd-, récze-falka | gänse-, enten-heerde II.428. *ǭlti'-χqrkwė* hal-nyaláb III.227. *ǭlti-khwqr* szárított csibeaprólék | getrocknetes hühnergekröse KL. 47. *ǭlti-tori* fiókdarúfalka | ein schwarm kraniche KL. III.347.
ǭltqtė csalogat | locken T. 326.
ǭltul birtok | vermögen II.46. III.192. jószág | vieh I.134. életmód | lebensweise III.435.
qmil'ti megmond | sagen P. 19. *qmilti* beszél | reden KL. 18. — *puru-qmal'tilem* kiengesztelem (tlk. visszabeszélem) | versöhnen T. 308.

ōn fölséges | erhaben II.256. 356. *vojle-ōnle* nagyságos állatocska | erhabenes thierchen III.133.

ōń l. *q̄ńi.*

q̣ńγ (tő: onγu-) anya | mutter T. 156. *q̣ńk* AT. *oq̣ńkw* KL. III.353. *tōmel-oq̣ńkhw* jávortehén | elen-kuh KL. 16. — *oq̣ńk* KL. III.353. nőcske K. III.126. *oq̣nkėskė* öreg asszony | alte frau K. I.168. — v. ö. B. *āńkw, āńk.*

ōnė ül | sitzen T. 314. *q̣ntė* id. T. 333. *il-q̣ntėn* ülj le | setz dich T. 310. — *Täut il-q̣nts* a Tavda befagyott | die T. ist eingefroren u. o. *il-ontė* elmerül | versinken T. 159. *ottė* ültet | setzen T. 333. — *khq̣tėl ontantne ur* napnyugvó táj | die gegend gegen sonnenuntergang T. 330. — *q̣ntėltaχtė* előtünik | hervorscheinen T. 310.

q̄ńχ gyanta | harz III.103. *q̄ńkh-jiw* szurkos fa | harzbaum KL. III.355.

ōńkhė hófajd | schneehuhn K. 397.

q̣ńγėl l. *āńkwėl* T. 156.

ōńχwi levetkőzik | sich entkleiden K. 399. *elė-ōńkhwsaχti* id. K. II.225. *el-ōńχwsaχti* K. 373. *jel-ōńkwsaχti* id. P. 15. *kwän-q̣ńkwsė* levetkőztet | entkleiden KL. 5. *ōńkwsi* a bőrt lehuzza (a medvéről) | das fell (des bären) abziehen P. 27. — *ōńghi* ruhát leveti | sich entkleiden AL. 74.

q̄ńχti gyantáz | mit harz bestreichen III.123. 284.

ōńi, ōń nagynéne | tante K. 360. *q̄ńi* id. T. 164. *q̄ńi'* ángy | schwägerin II.99. III.379.

q̄ńśi van neki | hat; visel | tragen, benützen II.87. I.34. 143. tart: *tot ta q̄ńśawėm* ime ott tart engem | er hält mich dort III.117. magánál tart, ápol | pflegen II.105. ellát | pflegen II.264. fölnevel | erziehen I.159. — *amki q̄śnė äγim* a magam nemzette leányom | das von mir selbst erzeugte mädchen II.150 *āńkum q̄ńśėm kit pi'* anyám szülte két fiú | von meiner mutter geborene zwei söhne II.213. *q̄śwäsėm* születtem | ich bin geboren II.277.

q̄ńśtal szűz | jungfräulich III.36.

q̣ńśuχ öreg | der alte K. I.166. — l. *āńśuχ.*

ōńtėń szaruból való | aus horn K. II.235. — v. ö. *āńtiń.*

q̄ntėr méh | biene I.103.

q̄ntės segítség | hülfe I.142. II.15.

q̄ntėsti segít | helfen I.162. II.146.

q̄nti árad | das wasser steigt B. 328. kifut a víz | das wasser übergeht I.31.

q̄ńtil borda | rippe II.99. III.533.

q̣ntsel mellett, tájékán | neben, in der gegend B. 338. *ontsėl* közelében | in der nähe II.73.

ontollou kilencz | neun.

q̄nu (tő: q̣nkh-) fenyő | fichte T. 162.

oqkélméñ kegyelmes | gnädig K. II.376.

oqkw anyós | schwiegermutter K. nagynéne KL. III. 349.

oqkwéréś nénécske K. III. 130. — v. ö. *āñkw*.

qol, oql, l. *qul*.

oql öl | schooss P. 17. KL. III.489. *oqléñ*. KL. III.485. — v. ö. *āl*.

oqlä csaknem, majdnem | beinahe K. — v. ö. *ālä*.

oqlém-poql tulsó fél | jenseits KL. 11. v. ö. *ālém*.

oqlémtı fest | malen K. 396. — v. ö. *alpti*.

oqlpél korán | früh K. — v. ö. *ālpél*.

oqmél mód | art u. weise K. I.168. 169. II.225. P. 21.

oqmp eb | hund K. II.223. — v. ö. *āmp*.

oqnä csésze | schale K. P. 15. edény | geschirr KL. 14. — v. ö. *āni*.

oqpä bölcső | wiege, *oqpéñ* K. II.222. *apa* AL. — v. ö. *āpä*.

oqr anyai részről való rokon | mütterlicher seits verwandt KL. 5.

oqrent adósság | schuld P. 10.

oqréś tüz | feuer P. III.525. *qrés-jiw* hasábfa | scheitholz III.9. — *naj-jiw öräs* tüzifa rakás | ein haufen brennholz II.143. — v. ö. *āréś*.

Oqs Ób K. II.222.

oqśél halál | tod P. 15.

1. *oqt* fegyver | waffe KL. III.201. v. ö. *āťä*.

2. *oqt* nem | nicht K. P. KL. *oqťi* P. *oqťü*, *oqťém* id. KL. — v. ö. *at* stb.

oqtém ember | mensch K. II.223. *oqtém* id. KL. III.351. nép K. I.170 II.377. *oätém* K. 376. — v. ö. *ātém*.

qpa ipa | schwiegervater T. 163.

ōpä medve | bär KL. 6.

q̄pér ügyesség | gewandtheit KL. III.481. ügyes | gewandt KL. III.485. — v. ö. *āpér*.

opi nāj nénédasszony | deine tante III.204.

qpľém apácskám | mein väterchen III.59. *qpľu* I.68; *q̄pľiké* apácska | väterchen II.426.

qr-khqn bárki | irgendeiner: *qr-ńoχor* bármi | irgendwas, etwas T. 167.

ōré vár | warten T. 325.

ōrékh l. *ōrokh*.

qrγi fésül | kämmen II.125. K. 399. *qrkh-* id. T. 330. *qrrqus* (pass.) P. III.523.

q̄rém B. *qrém* idő | zeit P. III.523. *q̄rm* I.136. *oqrém* KL. *q̄rémté* idején | zur zeit III.401. *taw joχténé q̄rémté* az ő jöttekor | als er kam. — *ton-q̄rémt* akkor | damals; *ton-q̄rém-kémt* azon idő tájt | zu jener zeit B. — *mät oqrémté* a mikor | als

KL. 16. *nal pätėm oqrmät* midőn lejött | als er herunterkam KL. III.487.

qrėñ atyafiui | verwandtschaftlich I.115. — v. ö. *oqr.*

qrės, oqräs l. *örėś.*

orės-pōχėp csíkos oldalú | gestreift K. II.235.

qri agár | windspil III.259.

ōrokh pálinka | branntwein K. *qrqkhw* P. 8. *qrqkhwė* KL. 5. *qrqχ* T. 320. *ōrėkh* K. II.234.

qrqm (tat.-arab) haszontalanúl, hiába | unnützerweise T. 322.

qrqp szekér | lastwagen T. 308.

qrqśp karácsony | weihnachten T. 318.

ōrmi megizlel | kosten K.

qrmli könyezik | thränen vergiessen KL. III.345. (*qumli?* v. ö. NyK. 22 : 40.)

ōrśėn rőf | elle K. II.228. v. ö. *arsin.*

(jqlė-) ōrti elfárad | müde werden K. 374. P. 27. *oqrti* id. KL. 18. *il-qrtsėm* id. T. 311.

qś atya | vater AL. II.414. — v. ö. *āś.*

1. *ōś* város | stadt T. 162.

2. *ōś* bábjáték | puppenspiel T.160.

1. *q̄s* juh | schaaf. I.8 II.26. *os* id. K. *ōś* id. KL. 23.

2. *q̄s* szintén, megint, még, is, hát, bizony | auch, wieder, nun, jawohl I.1. 130. II.117. B. 355. *q̄s at* sem | auch nicht B. 355. *q̄s-χum, q̄s-ti* persze u. o. *tīl q̄sä* ennél tovább, ehhez még | hiezu B. *ōs* id. KL. 17. *ōs äm-mänėñ* ha azonban | wenn aber KL. III.351. — v. ö. *ās* P. 20. *qs* id. T. 318.

1. *qs, qsė* hiába, céltalanúl | zwecklos — *qsė ōlγėm-khar* szabad ember | freier mann; *qs tokh* csak, csak úgy | nur, nur so K. 384.

2. *qs* szín | farbe I.163. III.407. *kit qsnė patsėn* halvány lettél | (ill. két színbe estél) | du wurdest b l a s s I.123. — *qś* fölszín | oberfläche: *qśt* rajt | auf (mit dat.) *qśnėl* -ról | von; *qśėn* rá | auf (mit acc.) T. 314. — *vüt-qś* víz felülete | wasserspiegel P. 18. — v. ö. *aś.*

qsä: täkw qsä maga | er selbst KL. 9.

ośäl-ńaurėm fattyú-gyerek | uneheliches kind I.29.

q̄śeχ kedves | lieb AL. II.414. — v. ö. *āśėχ.*

qsėn: täu-masä at khōlkhati, qsnä ātim ő felőle semmi sem hallik, h i r e sincs | von ihm hört man nichts, es ist garkeine n a c h r i c h t über ihn P. 23.

osėrli lustálkodik | faullenzen KL. 22.

qśγės kulcs | schlüssel T. 162.

ośi harag | zorn K. 387.

ośiltė melegít | wärmen T. 307.

qsiñ vastag | dick III.52. sűrű | dicht I.156. III.75. *q. ėt* sötét

éj | finstere nacht III.415. *ǫsėn̄* II.122. *osin̄* II.131. — *ǭsėn̄-ės* K. 382. *ośin̄* KL. III.351. *ōśėn̄* (*ō* long.) KL. 6. *ośin̄ ūlėm* mély álom | tiefer schlaf KL. III.201. — v. ö. *ǫsit.*

ōsintė ásít | gähnen T. 325.

ǫsit vastagságú | dick: *tǭrės ǫsit ǫsin̄* arasznyi vastagságú, vastag III.52. *osit* II.295. *ositi'* vastaggá III.31. *ǫśt* KL. III.489. *ośt* KL. III.349. *oštėl* vastagon KL. 19. — *luwanėm lē'in-lū ositi' jēmtsėt* csontjaim evetcsont v é k o n y s á g u v á lettek | meine beine wurden d ü n n wie die eines eichhörnchens III.117. (v. ö. *ośśä* vékony). — v. ö. *ǫsin̄.*

ōśiti l. *ǭśti.*

(pėl-) ośiti megsavanyodik | sauer werden P. 22. — v. ö. *āśtė.*

ǭsjė szűk | eng K.

ǫsjǫχ suba | pelz II.129. *ǫśiėχ* KL. 13. *ǫśjäk* P. 22. id.

ǫślėχ árpa | gerste AL. 60.

ǫśmar ügyesség | gewandtheit I.160. tréfa | scherz III.477.

ośmarli ügyeskedik | gewandt sein I.7. furfangoskodik | schlau thun II.60.

ǫsmä párna | kissen II.162. *ǫsmän̄* (adi.) II.164. *ǫsmǫ* id. T. 154.

ǭśpin̄ χum jómódú, tehetős ember | reicher mann. B. 364. — v. ö. *ān̄śi* habet.

oss hadd | lass, lasset (sein) II.166. 179. — v. ö. *voss.*

ossa hogyne, persze, természetesen | wieso nicht, natürlich B. 351.

ośśä vékony | dünn III.362. *ǫśśä* id. II.219. *ossi'-jiw* gyaluforgács | hobelspan I.4. *ǫśśä-lē'ipä* gyík (ill. vékony farkú) | eidechse (d. i. dünn-schwanzig) I.163. — *ǫśśä* keskeny | schmahl KL. 45. — v. ö. *ǭsjė.*

ossulėssi' χāpän elhagyták hajójukat | sie verliessen ihr schiff II.66.

ǫśt l. *ǫsit.*

ǫstal gyönge | schwach II.37. nesztelenül | lautlos (adv.) I.49. eszeveszett | toll I.115. — v. ö. *astal.*

ǭśtėr ostor | peitsche I.103. II.347. — *ōštėr* id. K. II.230. *oštėr* id. KL. 3.

ǭśti haragszik | zürnen II.81. *ǫśtė* T. 325. *ōśiti* P. III.539. *ośetǭlenti* AL. 77. id.

osti elhibáz | verfehlen III.452 *ǫsti* III.517.

ōt haj | haar K. II.236. KL. 2. AL. 79. — v. ö. *āt.*

ǭtėr fejedelemhős, isten | heldenfürst, gott; — *ǭtrėkėm* uram | mein herr, gemahl I.57. *ǭtėrakėm* id. I.58. *ǭtėrriś* (dim.) II.192. — *ōtėr* II.222. gazda | herr KL. III.355.

ǭti kedves | lieb II.47. 254.

ą̄tiñ édes | süss III.50. *ątėñ* III.235 (*a* br.) — v. ö. *atiñ. at.*
ątom Ádám I.166.
ą̄tim nincs | es ist nicht P. 23.
ątlam lépés | schritt T. 162.
1. *ou iśke* az egyik | der eine P. III.525. — v. ö. *aw kēmel.*
2. *ou-pū* gyermek | kind T. 310. — v. ö. *oä, ǫą.*
3. *ou* ajtó | thüre P. 17. KL. 5. kapu | thor K. II.237. — v. ö. *āwi.*
ąu-vauñ turėl au·vau hanggal II.201.
ąu l. *ąw.*
ąul 1) vég | ende I.23. 127. II.91. 197. *ąǫl* id. K. I.172. T. 330. *ąil* id. KL. III.203. 483. — *ąulėp* (adi.). II.147. *jui-ąult* utoljára | zuletzt II.70. *oąłt-pēś* egy sorban, egymás mellett | neben einander P. 17. *äkw'-oąłt-pēś* id. KL. 14. — 2) első | erster III.449. 260. — 3) *faj, nem* | art III.16. III.386. — *jąmės ąul* boldogság | glückseligkeit I.136. — v. ö. *aul, ōl.*
ąulaχ császármadár | haselhuhn II.359.
ąulėχ jeges kacsa I.29.
ąum betegség | krankheit K. II.376. *läñ-oum* hideglelés | fieber T. 158. — *ąumiñ* fájdalmas | schmerzlich P. 22. — v. ö. *aum.*
ąumėlti fájdalmat okoz | schmerz verursachen P. 27.
ąumiñ l. *ąwi.*
ąutä dárda | lanze III.190. 400. KL. III.489. *ąutäñ* (adi.) III.140.
ąw II.137. *ąu* II.137. 261. *ąuw* B. 377. víz folyása | fluth, strom; *ąwpä* III.324. *ąwėñ* II.397. *ąwiñ* II.135. (adi.).
ąwä igen | ja K.
ąwėt-ńol folyófok | stromesbiegung II.320
ąwi folyik | fliessen II.31. *ąuti* id. I. 31. *ąutnė vit* folyó víz | fliessendes wasser I. 31. 5. *ąwėtnė jā* sebesen folyó folyam | strömender fluss I.81. *ąwėtnė vit* II.386. — *ąwėmli* I.81. *ąumėli* I.39. folyamlik; *ąumlāli* ömlik: *ńär āχwtėsi' ėlä ąumlālem* kopár kővé változott (ömlik) el II.192. — *ąumiñ: liliñ sąrni ą. kwol* ragyogó aranynyal folyó ház | von glänzendem gold triefendes haus I.31. — v. ö. *aumäñ.*
owrėχ part | ufer P. 22. — v. ö. *aurėχ.*
ōñkwė rövid | kurz AL. 54.
(jel-) ōnmi megrövidül | kurz werden AL. 78.
ōńśt ép most, nem rég | soeben AL. 61.
ōr vér | blut AL. 79. vörös | roth AL. 57.

P.

pā, pāi' l. *puj*.

(aχlä-) pāχlä immel-ámmal | so-so III.415.

pāχwnä dudorodás | geschwulst III.403.

pāχwti elhajít | schleudern II.291; lődöz | schiessen III.400. *pāχwtili* id. III.142. *jākért pāχwtläti* a vasmacskát lebocsátja | den anker herablassen II.62. — *päχwti* lő | schiessen KL. III.481. P. 21. *päχtkhqtlė* dobálódzik | werfen T. 165. — *pēχwti* lövöldöz K. II.240. *pēχtli* meglő III.131. *pāχti* id. I.7.

pāi' hüvelyk | daumen II.399.

paip bödön | fässchen II.271. nyirhéjputtony | putte aus birkenrinde. KL. III.353. *pajpėk* II.18. *paipkä* AL. 76. (dim.)

pajt arcz, pofa | gesicht, wange I.60. II.50. III.500. — *pōt*, KL. III.491. *pōt, pōut* K. 190.

pajti főz | kochen KL. 20. *pqiti* AL. 64. *pqjti* P. 25. id.; — *pajėlti* forr | sieden I.6. 75. *pajėltāli* II.260. *pajtaχti* II.33. id.

pajtė megszünik | aufhören T. 331.

pākw czirbolyatoboz | zirbel III.93. *p.-sam* czirbolyatobozmogyoró II.108. — *poqkhw* KL. III.349.

1. *pāl* 1) szobarekesz | ein abgesonderter theil im zimmer I.24. *āwi-pāl* ajtómelletti szobarekesz II.197. *kwotl-pāl* középső szobar. u. o. *muli-pāl* vendég-szobarekesz u. o. *muli-pqal* id. II.125. *pāl-aul* a szobarekesz vége II.44. — 2) ágy | bett II.164. III.257. *pāliñ mā* ágyhely | bettstelle III.54. — *päl* pad | bank T. 159.

2. *pāl, pqal* B. *poql* K. KL. P. *pql* AL. *päl* (tő: *pel-*) T. 1) fél | hälfte: *sam-, kāt-, la'il-pāl* fél-szemű, -kezű, -lábú | einäugig, einhändig, mit halbem fuss; *sup-pāl* görbe szájú | mit verdrehtem mund I.25. *kit pālä* kétfelé | in zwei theile I.13. — 2) oldal | seite: *ńqr ta pālnėl* az Ural tulsó feléről | von jenseits des Ural II.188. *akw'-pāl* egyfelől | einerseits I.6. *pasän ta pālnė* az asztal tulsó oldalára I.131. — 3) vidék | gegend: *voriñ p.* erdős vidék | gebirgsgegend I.4. — *tujä pāl χqsä χqtėl* tavasztáji hosszú nap | ein langer tag zur frühlingszeit I.89. v. ö. *tūjä, takwsi pāläi' ti jēmts, patės* tavasz, ősz felé kezdett válni (az idő) | es war gegen den frühling, herbst zu I.53. 133. 56. — 4) féle | derartig: *mańśi-pāl mirä* m.-féle népe I.68. *pālä jiw* az egyikféle fa | der baum von dieser art II.118. *pārtän pāl ńāl'* deszkából való fajdtőr | eine bretterne falle III.368. *tqwlėñ pqal tqwlėñ χajtä* szárnynyal alkotott (való) szárnyas követ | mit flügeln versehener fliegender bote I.107. v. ö. I.101. — 5) Határozó: *t'īl-pql* innen | von hier AL. 60. *ńaurėm-pālt* a gyermekhez | zum kind III.369. *am pāltėm* hozzám | zu mir u. s. w. *ēli-pālt* előtt | vor II.120. *jui pqaltä* után | nach I.105. *ti jui-pālkwėt* ezután III.16. *joli-pālnė* alá | nach unten I.49. *tan pā-länėlt* mellettük | neben ihnen I.131. — v. ö. *poqlt*-nál, -hoz | bei

zu K. L. P. *äm pōltėmt* mellettem | neben mir T. KL. *äm-poqlėmt* KL. 15; *poqli* felé | gegen zu K. *päl, pälu* id. T. *pälnėl* felől | von zu T. *ī-jėt kiť pält* éjfél tájt | gegen mitternacht zu T. 318. — *am, nañ kwoni pālėn* rajtam, rajtad kivül | ausser mir, dir I.11. *am ti kwoni pqal aśerėm rqare'im* csinálok még ennél is k ü l ö m b hideget | ich mache eine noch grössere, als diese kälte I.164. *sāt χum kwoni-pālt taw χāsi* ő a hét férfinél is j o b b a n ért hozzá | er versteht e s b e s s e r a l s die sieben männer I.22. — 6) Igekötő: s z é t, k i, f e l pl. *pal-χalili* széthasad | zerspringen B. 248. v. ö. P. 18. *jō pali-tqwi* a folyó szétágazik | der fluss verzweigt sich K. 206. *pälušitlėm* (v. *pālu)* széttaposom | zertreten T. 315. *päl-khwqrjäχtsėm* megharagudtam | böse werden KL. 20. — v. ö. *pėľ, pėľė* P. *puľ* B. *piľ* AL.

pāľ sürü | dicht I.105. III.18.

paľ fül | ohr B. — *päľ* KL. III.351. K. *śäm-pėľän* szemük-fülük P. III.525. *piľ* T.

pal mō szabadon fokvő, sík terület | ein freies, ebenes stück land P. 18. *pali khujėp mō* id. K. 379. —*pali' qutnė* szabadon folydogáló | offen, frei fliessend I.5. *pali' ma'ilėl* meztelen mellel | mit entblösster brust B. 329. *kātänl pali' taktėpālst* kezeiket f ö l n y i t v a kinyújtották | sie streckten die offenen hände aus II.117. — *pālėn ōli* szabadon van | er ist ein freier mann K. 382.

pāľä bárány | lamm I.48.

paläl: ness qlnė paläl-ńqwėľ tqslilėm husod csupaszszá, gyökérfonal vékonyságúvá fogom leaszalni | dein fleisch werde ich gänzlich ausdörren III.51. — v. ö. *pal, pali'*.

palėm bögöly | bremse I.163. III.75. *palm* bögölyraj | bremsenschwarm I.156.

pali sörény | mähne II.345.

palit B. *pält* K. KL. 1) hosszuság | länge: *tqrės* p. arasz hosszúságú | eine spanne lang I.133. *mail pält* mellnyi hosszú | brustlänge KL. III.485. — 2) távolság | entfernung KL. 20. *tal-palitnė* ölnyi távolságra | einen klafter weit II.129. — 3) Időhat.: *tēn nqtēn-pālitėl* egész életükön át | ihr ganzes leben hindurch I.165. *ōlnėn pält* id. K. III.128. *ti, ta palit* ily, oly soká | so lange II.97.246. *jel pätnät pält* míg leesik | während es hinunterfällt KL. III.481.

pālti föléget | verbrennen I.13. tűzbe vet | ins feuer werfen III.391. *pqalti* tüzet rak | feuer machen II.129. *poqlti: lomėtnė nqlwė p.* a lángba veti K. 375. *palti* éget | brennen P. III.525. fűt | heizen AL. 64. tüzet rak KL. 5. — *pāltili* II.298.

pamiñ kegyes *sam* szem | gnädiges auge II.17.

pāńä fürdőkamra | badestube B. 351. *pqńä* AL. 57. *pāńä* T. 313. id.

päńä bánya | bergwerk T. 164.

pāñχ részegség | rausch I.115.117. — *pāñχeñ χum* I.117. — *poñkli* részegszik | sich berauschen P. 27. *poñkhėloąli* id. KL. 17. *pāñχėlālälu* hagyd a részegségedet I.117. — *poñkhlėm-khąr* részeg | betrunkener P. 13. *poñkhlėm khąls* id. AL. 79.

(tūl-)pañχw felhő boruja | wolken-düsterheit III.288.

pāñχwit: χūrem-pārt p. három deszka szélességű | drei bretter breit III.55. *mā p.* széles e földön | weit u. breit durch die erde I.56. — *pāñχwiñ sampä* széles szemű | breitäugig II.310.

pāñk korom | russ III.93. *päñg, päñ* id. T. 160.310. — piszok | schmutz II.50. *pāñk vit* piszkos viz | schmutziges wasser II.106. — *pāñkiñ* piszkos | schmutzig II.247. fekete | schwarz II.318.

(il-) päñlėχti bekormoz | mit russ einschmieren T. 310.

(päl-) pāñmė kiszélesedik | breit werden T. 316.

pannami fingik | furzen AL. 54.

panši megérik | reifen KL. III.483. *ponsėm* érett | reif II.165.

pansi befejez | beenden: *soąt pansėm khotėl* hét befejező nap a. a. vasárnap | sonntag, d. i. der tag womit die woche endet K. 397. — *pąnšė* elkészül | fertig werden T. 331. *il-punšąs* bevégződött; *jąmp* a hold fogytán van | der mond nimmt ab T. 307. — *jel-panši* lecsillapodik | sich beruhigen AL. 70. *jel-panšli* lecsillapít | beruhigen AL. 65.

pāñši dárda-nyil | eine art pfeil III.99.

pānt sógor | schwager II.56. III.417. *pāntėkėm* (dim.) III.382. *pantukwė* (*a* br.) III.383.

panti B. *pänti* L. T. fed | hüllen I.29. AL. 74. fedelez | zudachen III.38. *jel-pänti* betakar | zudecken KL. 13. becsuk *oumė* az ajtót | die thüre zumachen KL. 5. *khątėl il-päntėlteχtels* a nap elfödte magát, elsötétült | die sonne verdeckte sich, ward dunkel T. 310. *khul-päntėp* házfedél | dach T. 331. — *pantili* III.152.

kwäl-päntėl házfedél | dach AL. 60. v. ö. *khul-päntėp* T.

pānti'toti laposra hord, a. a. tönkre tesz | zu grunde richten III.284. (a földdel) egyenlővé hord II.188. *p. totwės* megsemmisült I.68.

pāntmi simává lesz | glatt werden II.283. — *pāntmalti* eloszlat | ausgleichen, vernichten II.352.

par ugar | brachland P.10.

pār suba | pelz III.527.

(pālėn) parätaχti félre takaródik | hinweggehen II.22.

pārėn-jėwėr táltoscsikó | zauber-füllen II.331.339.

pari véget ér | enden III.380. — *parnė ēri'* bucsuénék | abschiedslied III.216.

pariti unszol | nöthigen II.93. kényszerít | zwingen I.165.

pārs vitorla | segel II.59.

pārt deszka | brett III.2. *poąrt* P. 15. *pārt: pārteñ jū* mángoló fa | rollbrett P. 27.

pās hasadék | spalte II.289. — villa | gabel: *pāšiñ ōlpä qutä* villás alakú kopja | gabelförmige lanze KL. III.489. *pāsėl-ke sāt qutä* a villás hét kopja III.431 — *pāsėp: ńūrėm-uj āśnė lqw sajγėp sajγėñ pāsėp* a réti állat tiz fogú fogas ágasa (szája, a medvéről) I.99. *paspėñ* (*a* br.) *qlpä sāt qutä* villás hét kopja III.417. *pāś* tornácz | ein offener gang T. 313.

pas B. *paś* KL. *pqs* T. *pōs* K. *pos* B. 1) tájék | gegend: *ēntėpjor pasėn* az öv-hely tájékáig | bis zur gegend am gürtel II.118. *pašt* táján, vidékén *pašnė* -ig | bis KL. 15. *sālipos* rén-nyugvó hely, a. a. tiz verszt B. 351. — 2) távolság | entfernung: *ńāl līnė pasnė* nyillövő távolságra | pfeil-schussweit II.173. — 3) vég | ende, gränze I.16. *nañknė pas* szemhatár | horizont I.2. *pāsä* (*ā* l.) *sunsėm* czélba vette III.293.341. *pašä šunšili* id. KL. III.493. — *pasėn* egészen | ganz, völlig I.62. — 4) idő, kor | zeit: *χālnė pasėn patėm χum* haló korához jutott férfiú | einer, der zur todeszeit angelangt ist I.147. *uχ-pqst* egyszer csak | einmal T. 317. *ākw' pōst* egy időpontban | zu einer zeit K. 379.

paśä üdvözlet | willkomm, gruss II.18. bucsuszó | abschiedsgruss II.156. — *paśalkwė* (dim.) II.51.

paśälaχti köszön | grüssen II.70. kezet fog | die hand (zum gruss) reichen I.51.

pasäti keresztülfúr | durchbohren III.144.245. halad | fortschreiten I.5. — *pasäpi* keresztül hatol | durchdringen I.16. II.393. *pasäpāli, pasėpāli* id. II.61. — *minuñkwė at pasäpawė* (pass.) nem mehet keresztül I.15. — *šäm-pašäti* agyonfojt | erdrosseln KL. 20.

1. *pasėn* asztal, lakoma | tisch, gastmahl B. *päsėn* K. KL.

2. *pasėn* liszt | mehl KL. 4.11.

paskha, pōsγė l. *passä.*

pāsγi csorog | fliessen II.72. *pāssätāli* csepegtet | tröpfeln II.345.

pāsi mos | waschen AL. 72.

pāsi' szarvasborju | hirschkalb I.90. rénborju | rennkalb III.314. — *χār-p.* szarvastulok | hirschfärse, *uj-p.* id. II.201.

passä kesztyű | handschuh II.127. *pōssä* id. KL. III.349. *pōsγė* K. III.127. *paskha* T. 309. id.

pāssätāli l. *pāsγi.*

1. *pat* vadrécze | wildente KL. 45. *pqt* K. P.

2. *pat* lapos | flach P. 18. *pät* T. 156. — v. ö. B. *pānt.*

3. *pat* csupán, csak | nur, bloss I.164. III.117.

pātėri eltünik | verschwinden I.63. *il-pätermėti* id. T. 320. *jel-patėrti* eltüntet | verbergen AL. 78.

patės madárháló | vogelnetz I.27.

pati B. *päti* D. 1) esik | fallen; száll | herabsteigen II.349. — *tiľe ta pats nqmtänl* erre irányult a zeszük | ihr sinn wandte sich hieher I.54. *tiľe-tūľe pati* ide-oda dülöng | hin und her wanken

II.211. *tāre pati* kiderül | zum vorschein kommen I.134. K. 377. *šämnė päti* szembe-ötlik | ins auge fallen KL. III.345. — 2) visszapattan | zurückschnellen *jąut-jantäw* az íj idege II.43. — 3) kezd | beginnen: *ališlańkwė ti pats* vadászgatni kezdett I.4. — lesz, válik | fit, wird: *va'ital pats* erőtlen lett I.34. — fog: *minuńkwe p.* menni fog | wird gehen II.209. — 4) tetszik | mögen, gefallen II.7. *kwāluńkwė patikēn* ha akarnál kikelni III.217. — *patili, pätili, pätilenti* hull | fallen; *jō pali-pätili* a folyó fölnyilik | der fluss wird eisfrei K. 379. *χąntlańkwė patili* hadakozni kezd | er fängt an zu kämpfen II.190. — *patli* pattan | hüpfen P. 18. *patilāli* visszapattan | zurückschnellen II.43. — *patėmli* sikamlik | gleiten II.125. — *poątėmli* neki ugrik | entgegenspringen K. III.130. *patenti* esik | fallen II.129. — *patėmti* lő | schiessen B. 362. I.6. *poątenti* id. KL. 21. *šäma-mąs poątėtėslėm* agyonlőttem | ich habe ihn erschossen K. — *patti* juttat *kātän* kezébe | zur hand kommen lassen I.131. *laχ p.* hirt visz | nachricht holen I.117 *ēlä pattilėm* előre engedem menni | ich lasse ihn vorwärts gehen III.509. *pätti* ejt | fallen lassen AL. 62. P. 21. *pattilāli* id. kap | bekommen II.193. *pattili* rázogat | schütteln III.415. — *patχati am num-pālėm* fölém kerekedik | er überhebt sich über mich II.159. *päťtėlėχti* kezd | anfangen P. 318.

patil lépés | schritt II.129. szökés | sprung III.6. *päťel* KL. III.345

patit 1) nyom | spur I.43. — 2) fenék | grund: *tūr patittė* tó fenekén II.320. — 3) *šariš patitnė* tenger végére | ans ende des meeres I.135. — 4) belső | inneres: *patit kwolnė* legbelső házába II.264. — *patt-* B. *päťt-* D. id. v. ö. 1) *lū-kwol-pattät mā* az istálló omladékának földjét I.143. *lū saw pattap ūs* lónak sok nyomával való város II.64. 2) *tūr pattant* tavad fenekén II.130. *päťtä šäštėm päťtiń suj* a földe (feneke) benőtt földes berket KL. III.483. — 3) *pattėń voľ pattatä* véges folyófordulónak vége II.209. *päťtiń jiw pätnė* töves fa tövéből KL. III.489. — 4) *kwol pattänt* házad zugában II.313. — 5) talp | sohlen II.32.72. *pattäń* talpas (adi.); *χanl-pattä* hónalja | achselhöhle II.112. *kāt pattät* keze tenyerén | auf der handfläche II.117. *koąt päťtą* K. 378. *puńk-pattä* feje bubja | kopfwirbel I.2. *puńkä-pattä* id. I.131. *päńk-päťt-* id. K. II.237. *āwa-pattä* id. III.144.171. (medvéről) *χāp-puńk-pattä* a hajó födélzete orma | verdecks-spitze II.89. *kwäl-päťť* ház-padlás KL. III.353. — *āwi pattät* ajtó küszöbén | an der schwelle II.329. — *ēlėm-χąlės-ńärėm-luwėl tūp pattiji' šāriš-vātän pā tąwės* ember-lapoczka-csontot evező gyanánt használva a tenger partja felé evezett II.120. — *šeńri-pattä* kőüst | steinerner kessel II.33.

pātri eltünik | verschwinden II.74.300. *pātı ali* id. NyK. 22.49. *pātermėti* id. T. 317. *pāturi* rejtőzik | sich verbergen T. 310. — *sam vitäγėm pātrėsi'* könnyeim törnek elő | es brechen mir die thränen hervor II.147.

patrawės (*a* br.) elfogta a dühe | er wurde grimmig II.70.
pattelim lïn meglőtt evet | angeschossenes eichhörnchen AL. 79. — v. ö. *patemti.*
paul B. *pöul, pouleñ* K.; *pǫileñ* K. II.379. *poėl* KL. *pol* AL. *poul, powėl* P. *pǫǫl* T. falu | dorf.
paulä kender | hanf AL. 72.
pawėl jávortulok | elenfärse I.89.
pä . . . l. résaben *pa* . . .
pä'irmenti gurúl | rollen P. 16. — v. ö. *päri.*
päili fürdik K.II.225. — *poili* AL. 64. — v. ö. *pūli.*
päji szíjal, halat felszeletel | fische zerschneiden K. 374.
päkėpi l. *pokapi.*
pālėn szabadon | frei K. 382. — v. ö. *pal.*
pälėp : *mǫt pum-pälėp lu* másodfüves ló | zweijähriges füllen T. 167.
(il-) päñlem lerészegedtem | ich wurde berauscht T. 311. — v. ö. *päñχ.*
päñk l. *puñk.*
pär, pär! vissza, vissza! | zurück (interiectio) KL. III.487.— *pär* P. *pärä* KL. *päri* K. *puru, puri* T. — **Igek.** vissza | zurück.
päri gurúl | rollen K. 375. — v. ö. *pēri.*
päs könyök | ellbogen K. *pisi* id. T. 314.
(il-) päśėrti kifacsar P. 13.
päśi illatozik | duften KL. 6. *piśi* id. T. 160.
pät lépés | schritt K. II.235.
(pal-) päteli fölnyilik *jä* a folyó a jégtől | der fluss wird eisfrei P. 18.
päteχti a fenekét megtölti | den boden (eines gefässes) füllen P.
pätėti lő | schiessen T. 331. — v. ö. *pati, patenti.*
pēχ (tat.) nagyon, erősen | sehr, stark T. 322.
pēkśä mókus | eichhörnchen KL. III.203.
-pėl is | auch B. D. *at-p.* sem | auch nicht; *kwoss-p.* habár | obzwar.
pėľ, pėľe (igek.) szét pl. *pėľ-ńali* szétnyom | zerdrücken; *pėľ-śāpan* elrothad | verfaulen P. 22. — v. ö. *puľ, pal.*
pēlamli kigyulad | erzünden II.164.177. *pēlėlawė* (pass.) id. I.8.72. *pēlėmlqus* meggyult, megégett P. 15. *täutne nuñ-pilulus* a tűztől föleméeztetett | es wurde vom feuer verzehrt T. 309. — *pēlėmti* gyújt | anzünden NyK. 22:51. P. 27. — v. ö. *pālti.*
pėlėχtėχtė elszegődik | sich verdingen T. 160.
pėli munkás | arbeiter T. 160.
pėli fél | fürchten K. *pili* III.88. KL. 26. P. 523. T. 327. AL. 65. — *pilnė* félelmetes | furchtbar I.125. — *pilėm täχti* megijed | erschrecken AL. 54.
pēli szúr | stechen I.20. II.121. *pīli* id. K. II.223. *pēlti* II.308.

pèlti id. P. 19. *pēlili* szúrdal III.19. *pēlχatili* furódik | sich einbohren III.445. *pèľkèti* id. P. III.539. — *pēltal* áthatatlan | undurchdringbar I.119. III.94.

pēlpi' : p. ti jēmtsèm neki gyorsalkodtam | sich ereilen II.167. — *pēlpiś : mōnt kwoni-pāl pēlpiś* még gyorsabban mint az elébb | noch schneller als früher II.173.

pēltaň χuj függő madárhálós férfi | ein mann mit einem hängenden vogelnetz III.393. — *piltäň* id. II.348. — v. ö. *pilätèp.*

pēnγi varázsol | zaubern II.16.282. III.27. K. 396.

pēni varázslat | zauberei III.27. *pennèň* bűvös | bezaubert KL. III.201.

pēnti cserél | tauschen I.130. — *pēntχati* I.130. *pēntèltäχti* AL. 54. id.

pēntèmli : māi' tąrmi' tēn pēntemlei' a föld és ég ők megalakulnak | erde u. himmel — sie werden erschaffen I.101.

pēntlawè simä kétségbe ejtetik a szive | es geräth in verzweiflung sein herz I.86.

per mestergerenda | hauptbalken II.365. szarufa | thürpfosten I.132.

pèr rügy | knospe T. 315.

pēr görbe, rézsutos, ferde | schief, krumm K. 382. *p. sümp* kancsal, schielend; *pēri sǫnsi* kancsalúl néz | schiel sehen K. 383. *pērè śunśi* id. P. 21. *oąmpèm pērèl jēmtès* a kutyám megveszett | mein hund wurde wüthend K. 382. — *la'ilä pēri jekwä* lábcsavargátó táncza | sein fuss-verdrehender tanz III.199. *koątä pēr* kézcsavargató | handverdrehend KL. III.203. — *pōň-pèrou onè* fejét lehorgasztva ül | den kopf hängend sitzen; *poň-pèru päts* fejével leesett | auf den kopf fallen T. 321.

pērèti fúr | bohren P. 19. *pèr pālu-pēratuχts* a rügy kifakadt | die knospe ist hervorgebrochen T. 316. *nuňk-pērètöχw* (a kést) megfenni | schleifen (das messer) P. 15. — v. ö. *pēli.*

pēri 1) göngyöl | umwickeln I.18. *pēriti* III.293.341. *pēritāli* I.18. *pēritaχti* I.14. id. — *ju-pēri* begöngyöl T. 308. *lèχ-pèrkèts* (*è* br.) körül-tekerőzött T. 315. — 2) *pēriti* fordít | wenden KL. III.353. (*e* br.) forgat AL. 64. *pērèmti* id. P. III.523. *pēremtaχti* fordúl | sich wenden KL. 22. *pērèmtaχti* visszafordul III.82. *pērγätāli* kiforgat II.59. *ilpēruti* kifacsar | auswinden T. 307. *jäptèm il-pèrli* (*è* br.) késem kicsorbul | mein messer wird stumpf T. 307. — 3) *pērili viti'* vizzé változik | es verändert sich zu wasser I.25. *pērèmtaχti* átváltoztatja magát | sich umändern II.96. *nąňχ p.* fölemelkedik | sich erheben II.63. — *χuľ-ātèr jot pērilèm nētä* felesége a *χuľ*-áterral összesztírte a levet | seine frau hat mit *χ.* ein verhältniss gesponnen II.98.

pērji választ | wählen, aussuchen II.120. III.400. K. 396. KL. 23. *pērjili* II.325.

pērmi tűr, kibir | aushalten K. II.225.228. AL. 79.

pērnä kereszt | kreuz 329. KL. 7.

pērsi hozzáköt | anbinden K. 396. *āγikēn pērsėlaχti* kis leányokat elszerzi | dem töchterchen einen bräutigam verschaffen II.248.

(el-) pērti elad | verkaufen K. KL. 47. P. 21. *pērti* T. 315.

pēru később, aztán | später, nachher T. 319.

pēs régi | alt II.59. *pēs* K. I.166. *pēś* KL. 17. *pēś-tail* régtől fogva u. o. *pėś* P. III.521. *pīś* T. 318.

pēś csipő | hüfte I.43. czomb | schenkel KL. III.489. lábikra | wade II.95. *piś* K. II.237. *piś-poχ* K. II.228.

pēs káka | binse III.417. — *pesäñ* kákás II.416.

pėskėn puska | flinte K.

pēsläñ sással borított | mit riedgras bedeckt III.204.

pēsti old | lösen III.9. *pēsäti* II.221.316. *pēsti* K. 373. *peśti* P. 18. *pēstėli* K. II.231. *pēsmati* II.217. id.

pētėχ kakas | hahn P. 17.

pētėr veder | eimer P. 14. — *pētėr-poal* id. KL. 30.

pēti berak *pūtnė* az üstbe | in den kessel hineinlegen II.300. *pētli* id. III.250. *kwän-pēti* szőrét hullatja | die haare verlieren P. — *Losm tar-pēti, pal-pēti* a Lozva megnyilik, megszabadul a jégtől AL. 61.

pētiti lő | schiessen T. 159. — v. ö. *pätėti.*

pi . . . l. részben *pe . . .*

pi' B. *pou pöu* K. *pū* K. KL. P. *pou* T. *pū* AT. fiu | sohn; dim: *pīkwė, pikėm* II.273. *pīrėś, pīriś, pīriśäkwė.*

piľ- (igek.) szét, össze, meg | zer-, ver-, pl. *piľ-χattėm* szétszakítom | zerreissen; *päsėn pil-tāps* az asztal össszetörött | der tisch zerbrach; *pil-śowi* megsavanyodik | versauern AL. 61. — v. ö. *pal, pėľ, pul.*

pil bogyó l. *pol.*

pili fél | sich fürchten: *piľätėp* madárijesztő | vogelscheuche T. 331. *pilėś* félénken | furchtsam P. 21. III.523. *piliśmä* rettenetesség | etwas furchtbares I.15. *piliśmäñ* félelmetes | furchtbar III.67. *piliśmä χąsä jälsėm* i g e n messze jártam | ich ging sehr weit fort B. 350. *piľkėś* félénk T. 320. *piltapėl vārilėm* megijesztem | ich erschrecke ihn II.20. — v. ö. *pėli.*

pimenti megizen | benachrichtigen KL. 26. oktat | unterrichten, belehren III.217.221.

pini helyez | stellen; *namėl p.* nevet ad | namen geben I. 4. *vōt p.* szelet támaszt | wind machen I.135. *puñk p.* fejet hajt | den kopf bücken I.9. *ma'il jorel pini* II.133. *pinėlti* II.192. *pinėltāli* II.194. *pinilāli* III.24. *pintėlti* II.142. mell-erővel fölszerel | mit brusteskraft versehen; — *pinti* helyez II.358. *pintėlti* rárak II.329. — v. ö. *puni.*

piri : mater, materi' p. jut valamihez, akad valamire | zu etwas gelangen I.6.29.

pirwä felelő rucza, anas cricca I.29. makkrécze II.181.

piś fogás | kniff II.293. *tōrėm-piś* isteni bölcsesség | göttliche weisheit I.169. — *pėś : kėśnė pėś* vadászfortély | jägerlist K. II.226. — *piśiñ* fondorlatos | schlau II.52.

piśėn l. *pus.*

pis réteg | schichte I.68. *sāt-pis* hétrétű | sieben-fältig I.47. *kit-pis* kétszeresen K. — *piś : kit piśpä kwäl* két emeletes ház | zwei stock hohes haus KL. 13.

piśäl' puska | flinte AL. 78. *piśäliñ tēren* id. III.315.

piśär berkenyefa | vogelbeerbaum T. 163.

piśχėltaχti sipol | pfeifen III.124.

pisi könyök | ellbogen T. 314.

piśki átfúr | durchbohren T. 160.

(kwän-) piśkerti kifacsar | auswinden AL. 78. — v. ö. *päserti.*

(jel-) piśśi (a gyertyát) elfújja, eloltja | das licht ausblasen, auslöschen, P. 15. *ilė-piśśėmėn* fujd el P. 13.17. — v. ö. *piśχėltaχti (?) ; posγėli.*

il-pīsuls lailem megzsibbadt a lábam | mein fuss ist eingeschlafen T. 311.

pit fekete | schwarz II.350. *piti* id. II.352.

pītėm főtt | gekocht T. 331. — v. ö. *pajti.*

pit́ėmli fészkel | nisten K. 376.

pit́i fészek | nest II.96.132. — *pit́* id. KL. III.355.

pit́mi ajak | lippe NyK. 24 : 9. — *pit́mė* P. 9. *pit́ėm* P. 9. T. 156. id.

po . . . l. részben *pa . . . pu . . .*

pąaltėm tűz | feuer II.129. — v. ö. *palti.*

pōχ, pą̄χ B. *pą̄χ* T. *pōχ* AL. *pōkh* K. — 1) oldal | seite 2) szobarekesz | abgesonderter theil des zimmers II.299. — 3) part | ufer II.10. — *pōχėn* mellett: *akw' p.* egymás mellett | neben einander II.207. egymás mellé | zu einander II.267. T. 313. *pajt pōχėn* arczához | zu seinem gesicht I.79. *pą̄χt* id. T. 313. *pą̄χtė* id. II.129. T. 313. *pōχėtė* mellé I.79.88. — *am-pōχėmnė* hozzám | zu mir K. 378. *äk-pōχ-pēś* egymás mellett | neben einander AL. 60; *pōχätėl* II.23. *pą̄χėl* T. 310. oldalt | seitwärts; — *pą̄χ-ńawrėm* fattyú-gyermek | uneheliches kind 353. *pą̄χėn pati* oda lesz | er wird hin I.58.

pąχätur hős | held I.50.

poγėri gördül | rollen III.444. *poγėrāli* dülöngőzik | wanken I. 6. III.456. — v. ö. *poγri'.*

pōkhėśli üt, vág | schlagen AL. III.351.

pōχėti kapaszkodik | klettern II.140. *pōχetāli* id. II.137. *nąñχ pōχäti* II.319. — *pōχätāli* II.283. felhatol | hinaufdringen; *pōχti* fogózkodik | sich anhalten II.361. — v. ö. *pūχi.*

poχlėp gomb | knopf III.135.470. *ąln poχlapiñ ēntapä* ezüst gombos öve | sein gürtel mit silbernem knopf I.143.

pǫχmǫr (tat.-arab) mámor | rausch T. 160. *pąχmėr* id. T. 321.

poγri' vąritä gömbölyüre csinálja | rund machen 344. — v. ö. *poγėri.*

poχtsėn le vagy csunyítva | du bist besudelt K. III.130.

(pal-) poχtlaχti megreped | bersten P. 18. — v. ö. *pokapi.*

poiśt fejsze | axt T. 163.

poj gazdag | reich K. II.376. KL. III.353.

pōjerti megáld | segnen III.377. K. II.377. megajándékoz beschenken K. I. 167.

pojk könyörgés | bitte, gebet II.319.

pojki könyörög | flehen II.319. *pojkili* II.132. *pojkśi* I.135. *pojėkśi* II.129. *pojėkśāli* II.259. id.

pąjrėγś úr | herr K. II.230.

pojreś úr | herr K. II.379.

(nǫkh-) pojti meggazdagszik | sich bereichern K. 374. *nuñ-pą̄jtaptaptė* meggazdagít | bereichern T. 309.

pojti megszünik | aufhören II.283.303. megállapodik | stehen bleiben II.140. *ētχėlane simä pojti* éhe (ill. éhező szive) csillapodik | sein hunger hört auf I.70.148. *pojtėlti* csillapítja | (den hunger) stillen I.148. *tajil voss pojtėn* avval lakj jól | damit werde satt I.165. — *pojtakėn* csillapodjál | besänftige dich II.24.

pokapi sugárzik | strahlen II.316. *χą̄tėl p.* a nap előbontakozik | die sonne bricht hervor II.56. *mākwe p.* a földecske kibontakozik, kiterjed | die erde erweitert sich I.103. *pokpi jintäñ* fakadó, sarjadzó fű | wachsendes gras III.335. — *pokli* hasadoz | bersten: *aśėrėm-rē'il jiw-sim p.* a hideg miatt a fa belseje h. 354. *pōkläp mo* gödrös, fölrepedezett föld | grubenvolles land K. 396. — *päkėpėp khątėl* kelő nap | aufgehende sonne K. 396. *jū pal-päkmänti* a fa megreped a fagytól | der baum berstet vor kälte P. 18.

pol bogyó | beere III.127. *pǫl* K. I.167. III.126. *pul* P. 22. KL. III.483. — *pil* I.165. II.271. id.

polėχ köpés | II.259. nyál | speichel I.16.165. —

pąlkh takony | rotz K. 373.

polχė köp | speien T. 327.

pąľχės csizma I.119. *poľχės* AL. 77.

pōľi fázik | es ist ihm kalt I.24.164. fázlaltat | kälte verursachen jemandem I.164. — *pōľawė* (pass.) fázik III.115. *at pōľawėm* nem fázom I.164. *pōľwäsem* megfáztam 329. *pōľnė* fázó I.148. *pōľėm* fagyos | frostig III.97.211. — *pōľi* fagy | frieren P. 15. III.521. *il-pąľąs* (praet.) T. 311. — *jel-pōľėslīm* lehűtöm | kühlen P. 15 *il-pąľlaχtsėm* meghültem | sich erkälten T. 311.

poliś rágalom | verläumdung: *poliś vāri* rágalmaz II.21. *poľśėm* szózatom | meine rede III.106.

poľtä fajd | auerhahn B. *poľta* id. AL. 54.
pąlts sógorasszony | schwägerin T. 162.
polwės gyertya | kerze K. 375. P. 15. *pąlwės* KL. 32.
pom fagy | frost II.244. *pomiñ vōt* fagyos szél u. o.
pom fű l. *pum*.
pōmėś kedves | lieb III.438.
pon keczeháló | garnnetz III.500. *pon* szőr | haarK. II.223. — *pun* toll | feder AL. 56. *tus-pun* szakáll | bart AL. 78. *turuj-punpā* sas tollú II.101. — *sorńi ponpė sorńi śērmät* arany festésű kantárszár | gold gefärbter goldener halfter II.350.
ponäl kender | hanf III.301.
pąnχi szúr | stechen K. 399.
poñghwėl lapoczka | schulterblatt P. III.523.
poni fen | schleifen K. 396. *pānliti* kardját kijavítja K. II.223.
pąńiti odanyom | hindrücken K. 396.
pąńś nyílvas | pfeil-eisen KL. III.351. nyíl P. III.523. — *ponś-pun* farktoll | schwanzfeder P. 18. *sąrniñ pānsip kukkuk* aranyos farkú kakuk I.39. *ponsėp* id. K. II.235.
ponsäsli főz | kochen I.151. — *pōnśle* (ō sic.) süt | backen T. 167. *punśė* fől | es kocht T. 322.
ponsäti szül | gebären I.88. — *am pąńśtėm jäim* az én nemző atyám | mein vater, der mich erzeugte P. 28.
pontäi : *ťi mō p. vąrīm* ezt a földet síkká teszem | dieses land mache ich eben P. 10.
poąksi csudálkozik | sich wundern P. 28.
1. *por, pōra* l. *porä*.
2. *por-nē* boszorkány | hexe II.307.
poraχti tutajt készít | ein floss zimmern II.94.
1. *porä* tutaj | floss II.94. III.378. *pora* AL. 55. *por* I.70. III.497.
2. *porä, por* idő | zeit I.74. II.50. *ta, ti porät* akkor, ekkor | damals, jetzt; *taw joχtėnė porät* az ő jöttekor | als er kam 341. — *pąr* T. 317. *uχ-pąr, uχ-parėl* egyszer | einmal T. 323. *khurėm-por* háromszor | dreimal AL. 62. KL. III.481. — 2) táj | gegend : *χātėl-jät-porät* déltájban | gegen mittag I. 3. *taw porä joχtėm ārėmtė* midőn vele egy irányba érkeztek | als sie mit ihnen in eine richtung ankamen II.89. — 3) *vāpsėm-por* vőcskémet III.417. *sim-porėñ āχi* szívbeli, szeretett lány | geliebte tochter II.343. — 4) *pora* keresztül, át | durch AL. 60.
pōrėn vájó fejsze | hohl-axt AL. 55. — *pōrnä* szekercze | beil III.291.
porėś disznó | schwein I.8.
porėsli : *jol-porėslėnät ēli-pālt* mielőtt a hó be nem lepi | bevor es vom schnee nicht überweht wird III.237. — v. ö. *porχej*.
porėχ derék | rücken III.96. *porχä jäktim porχiñ ūlėm* derék

levágható derekas álom III.96. — *jiw-pąrkh* fatörzs | baumstamm K. III.130.

porχej : tūjt-porχej-śaχl hóförgeteg-felhő | schneegestöber I.74.

porγi iramodik | rennen III.6. *porγilāli* III.30. *porγimi* III.6.

pōri nąmt neheztelő gondolat | ärgerliche gesinnung II.47.

pori tąumėste fogai közé fogta | er nahm es zwischen die zähne K. II.225. — *χasep-pori' χuji* a hálósátor alatt keresztben fekszik | er liegt querüber unter der schlafkammer II.60.

1. *pori'* koró | distel I.33. fűszársíp | rohrpfeife II.67. *pąri* P. 8.

2. *pori'* ugrás | sprung III.136.

porimi ugrik | springen I.6.19. iramodik | rennen III.136. *porimāli* tova ugrik III.479. — *pąrrėmi* ugrik KL. 22. *pąrrąmi* id. P. 13. — v. ö. *porγi.*

pormäsanėm holmijaim | meine sachen I.7.

pors szemét | mist III.463. *pors-tawri* forgácsdarabka | stückchen späne 328. *pors-ańä* szemétdomb | misthaufen II.112. — *pąrś* KL. III.203. AL. 78.

portėχ hirtelen haragú | jähzornig I.109.

portγinti csapdos a vizen szárnyaival | mit den flügeln herumschlagen I.111. *tūp portγinti* az evező a vízben lebeg | das ruder schwimmt im wasser II.215.

porti (lat.) : *mäsnėm p. mänitaχti* ruhám darabokra szakadt | mein kleid ward in stücke zerissen K. 383.

portiñ sam jó szem | ein gutes auge II.17. — *porttal* szaporátlan | unausgiebig III.286.

pąrwėli ugrik | springen K. II.237. — v. ö. *pąrrėmi, porimi.*

pōs kúpvarsa | fischreuse I.151.

pōś sógor | schwager K. II.228.

pąś tornácz | gang T. 314.

1. *pos* lélekzet | athem I.161. *pos-marätä* id. I.160.

2. *pos* fény | glanz II.364. — *ĕt-pos* holdvilág | mondschein I.24. *sam-p.* szeme világa | augenlicht I.36. — *posiñ* világos | hell I.129. *posėñ* fényes | glänzend II.219; — *pasäñ* II.352.354. *pasiñ* II.130 *pąseñ* K. I.170. id.; *samä posėñ, postal* erős, gyenge szemű | stark-, schwach-äugig II.209. *posiñakėm* drága fényességem II.44. *pasiñ ńąr* dicső Ural | der grossartige Ural I.143; *pąsėñ* tiszta | rein KL. 6; *pupi'-posiñ kit ĕten* bálványtól k i s z a b o t t (ill. jelzett) két éjjeled | deine dir von gott ausgemessenen zwei nächte III.213.280. — *pās* jegy | zeichen T. 162.

(il-) pośatė kiürít | ausleeren T. 307.

posäl folyóér | bach I.141.151.

pōsėli meghal | sterben I.41. II.375.

pąsė mos | waschen T. 307. *vīt posėm (jiw)* viztől ázott (fa) | vom wasser durchtränkt II.61. — *pośkhėltaχti vüt* locsog a viz | das wasser rauscht P. 24. *pąskhąte* csepeg | tröpfeln T. 160.

posėχ vér | blut II.14.

posėm, pǫsem 1) sarok | ende, ecke: *josä pǫsmäγä* a **hótalp** sarkai II.300. *pǭsmėñ sun pǭsmän* (*ǭ* l.) a faros számnak **farához** | zum hintertheil des schlittens III.419. *posmiñ sun posmekät* id. II.51. — 2) kormány | steuerruder II.261.270. *posmin χāp* **kormá**nyos hajó II.261.270.

pośėm l. *posim.*

pōsχati kinyilik | sich öffnen I.31. — v. ö. *punsi.*

pōsγe l. *passä.*

posγėli elfuj *polwės* a gyertyát | die kerze ausblasen T. 375. — v. ö. *piśśi.*

posχėn drágád | dein theueres (kind) II.419. *posχukwėt* **ked**veskék | die lieben kleinen II.429.

pōśχi rak *piťi* fészket | ein nest bauen III.287. *pōśγi* id. III.439. *pośγime* (*o* br.) II.299. — *suľi-raχtnėl pōśχės sāt ēlėm-χǫlės-χuri* fehér agyagból gyúrt hét emberalakot | aus lehm knetete er sieben menschengestalten I.130.163. *pośγėnte'im* (*o* br.) *ńārėñ mātä sǫrmėl* dagasztom a mocsaras helyét lábszárammal | den sumpfigen boden mit den füssen stampfen III.337.

pōsi elhajt | vertreiben II.395. — *pǭsė* T. 320. *pośėnti* AL. III.207. *pōsili* II.49. id.

pǫsi befejez | beendigen: *khōnt ātėm pǫsmäiśtän* midőn a had gyüjtését befejezte K. II.227. NyK. 23:397.

posi' bél | kern II.77.

pōśi (pośγėl) rakás | haufen III.431. — v. ö. *pōśχi.*

posim füst | rauch I.6.23. — *pośėm* T. 160. *paśėm* AL. 79. *pǫśėm* KL. 45. id.

posimti füstöl | rauchen 362.

pǫsli elkopik (a czipő) | sich abwetzen 366.

pǫśmäk czipő | schuh III.396. — *posmėχ* K.

posmėtė ázik, nedvesedik | nass werden T. 307. — v. ö. *pǫsė, posėm.*

(il-) posmǫtė lecsuszik | hinabrutschen T. 310.

pośśėti nyom | drücken III.533.

pośtan retesz | schloss III.36.

pōsti legyőz | besiegen AL. 78. — *at postėm* nem birom | ich vermag es nicht KL. 19.

pǭstiñ jelzős | bezeichnet: *vouta ēlmip p. kātėl* vékony élű jelzős kézzel (értsd: fejszével; de *pǫstiñ* talán inkább azt jelenti fejszés v. ö. T. *poiśt* fejsze) II.291.

postulė virrad | es wird morgen; *khul uχ-vail nuñ-postuls* a ház egyszerre kivilágosodott T. 309. — v. ö. *pos* fény.

pot pud 334. — *pǫt* K.

pōt l. *pajt.*

potaχt rakás, halom | haufen III.431. — *pǫtėχt* zsákmányrakás | ein haufen beute KL. III.491. B. III.337.

potaχti gunnyaszt rajta | darüber hocken III.431.

(ūs-) potali vár-gömböcske | rotunde II.67.

pǫtėlǫk tető | dach K.

potėr beszéd | rede II.249. III.106.

potėrti beszél | reden I.5.156. II.144. *potėrtāli* megkezdi beszédét | die rede beginnen II.249.

poti zsákmányrakás | ein haufen beute III.23.239.

potiti: ēkwatä tū ti potitimė ím felesége ott medvezsákmány gyanánt el van ásva | sein weib ist dort als beute des bären vergraben III.380.

pōtmä bosszuság | ärgerniss I.109.

(jor-) poultėp gyalú-fogó | hobelstiel III.178.

powari gurul | rollen II.73. — *powäri* id. T. 310.

pǫwärti gyúr | kneten T. 312.

pǫ̈mti kezd | anfangen K. I.167. II.224.

pǫ̈tėlkė butella P. 20.

pūχi, pūγi, pūwi B. KL. *puwi* K. *puwė* T. *puji* P. *pūi* AL. (tő: *pūγ-*) fog, megfog | fangen; — *pūγėmti* II.129. *pūγälti* II.322. *pūγinti* II.44. *pūwinti* II.250. *pūwmäti* I.29. *puumäti* I.41. *puumti* KL. 5. id.; — *pūχti* II.120. KL. 24. *pūkhti* P. III.523. fogózkodik | sich anhalten; *ju-puukhǫtė* beleakad | sich fangen (im netz) T. 323; *pūχtesi'* birkóznak | ringen II.375. *puχėtaχtili* id. III.146; — *sēñkwä nāŋχ pūχėti* füstje fölszáll | der dampf steigt auf II.266. *χāp ńolänl-pāl pūχte'it* a hajójuk orros tájékát kikötik III.359. — *pāi' pūχtili, pūχätāli* a partra felkapaszkodik II.186. III.369. *pāi' pōχėti* id. II.141. — *puχtėmi* üt | schlagen II.63. *puχtmi* betol, taszít | stossen I.50.57. *pūntmi* dob, taszít | werfen, stossen II.107. — *ńǫlėm nuñpuwǫntel* az orrát fentartja, gőgös | die nase hochhalten, stolz sein T. 309. — 2) fuj l. *pūw*.

pūγėlnė kwol fürdő ház | badehaus 354. — v. ö. *pūli* 3.

puχėń, puχnė köldök | nabel P. 9. *puχėń* KL. 4. *puχńi* I.36. II.327.

pūγērmati fölfordul | umfallen 351.

pūχǫn bika | stier T. 311.

pūγėn tuskó | klotz: *sat pūγnäp puγnäñ pǫaltėm* hét tuskóval megrakott tűz II.129.

(tūjt-) puχräm hóförgeteg | schneegestöber II.51.

puχs viharfelleg | sturmwolke II.372.

pūχtėmi szúr | stechen I.162. — *as lap p.* a lyukat betömi | ein loch verstopfen I.163.

(jar-, aľat-) puχtėl matrácz, tollderékalj | matraze T. 156.

1. *puj, puji* B. K. P. pui L. *pǫj, pǫji* T. a folyótól fölfelé eső vidék; erdő, hegy | vom fluss aufwärts gelegene gegend: wald, berg etc. R a g o z v a: *pujin pujit, pujil;* — *paľė, pai', pā* B. pl. *pāi' pō-*

χèts fölkapaszkodott | hinaufklettern II.141. *paï' totwės* a partra vitetett | er wurde an's ufer getragen u. o. *pā ul kwālėn* a partra ki ne szállj II.89. — *pă* T. 311. *po* P. 16. K. 375. id. — Névutós összetétel: *puji-pāl* B. *puj-poqlnė* K. *poj-păl* T. stb. — Névutó *pun* : *ăχ-pun* a hegyre, *ăχnėl-punnėl* a hegyről | auf den, vom berg T. 311. — Igek. pl. *pūt pā-vojăln* emeld fel az üstöt a tűzről | hebe den kessel vom feuer weg B. 337.

2. *puj* T. P. *poj* K. far | hintertheil: *pujit, pojit* mögött, után | hinter, nach; *äm pujimt* utánam | hinter, nach mir T. 313. *ruχ-puit* eső után | nach dem regen T. 319. — *pujip* P. III.523. *pojip* K. II.223. farú.

puki potroh, poczak | wanst I.42. II.375.

(pal-) pukmäti fölpukkad | bersten II.375.

pūl B. K. *pul* KL. *pul'* B. T. *pol'* B. K. AL. T. *pol* T. darab | stück III.5.9. K. III.127. KL. III.349. — *kēnt-pulï', passä pulï' manėslilėm* mint egy sapkát, kesztyüt rongyokra szétszaggatom | ich reisse ihn in stücke wie eine mütze, einen handschuh I.127. v. ö. KL. III.349. — 2) falat | bissen I.87. II.34 *uχ-polt ju ńelejilem* egy falattal lenyelem T. 321. — 3) *pol'* forgács | spähne K. I.171. T. 318. *jiw-pul'* id. T. 314. — *pol'-šäm* daraeső | AL. 74. *ut-pul'* vízcsepp | wassertropfen T. 313. *toit uχ pul'tėl śqχtqlqs* a hó az utolsó szemig mind elolvadt | der schnee ist bis auf's letzte stückhen geschmolzen T. 320. — **Igek.** *pul'-tauteslitä* szétrágja | zernagen I.125. *polï' sairi* szétvagdal | zerschneiden II.140. *pul'tu-punśqs* szétfőtt | es hat sich zerkocht T. 322. *poli-* K. 383.

pulät aczél | stahl II.343.

pūlėp daganat | geschwür P. 14.

pulėp dugó | stöpsel III.444.

1. *(jel-) pūli* elfuj | ausblasen KL. 32. *pūläsi* ráfuj | anblasen I.131. — v. ö. *pūwi*.

2. *pūli* fal | fressen B. 351. AL. 72.

3. *pūli* fürdik | baden; *pūlėnė kwol, l'q̄ńχ* fürdő ház, út I.75. II.186. — v. ö. *pūγėlnė kwol.*

pūlqχtė földagad | schwellen T. 320. v. ö. *pūli.*

pulp nyilásfödél | eingangsdecke III.98. — v. ö. *pulėp.*

kwän-pul'šäti kisiklik | ausschlüpfen AL. 60.

pum fű | gras B. T. *pum* KL. *pom* K.

pūmaś mulatság | unterhaltung I.61.

pūmti vesz | nehmen T. 159.

pun l. *puj.*

pūńγläp : il p. ńūrem uj alúl gombos hatalmas állat, a. a. medve III.374. — v. ö. *poχlėp.*

punė fon | spinnen T. 328. 331. *punkhėtė* fonódik T. 326.

puni B. *poni, poni* K. *poń-* T. rátesz, rak, helyez | auflegen — *tōr poni* kendőt ölt | ein tuch umnehmen K. III.126. *sāt ńāl punim*

tąwėt hét nyillal fölszerelt (ill. megrakott) tegez | mit sieben pfeilen beladener köcher II.113. *künėl poлim voś* kőből épült (ill. rakott) város | aus stein gebaute stadt T. 159.

1. *puňk* B. *poňk* P. L. *poň* T. *päňk* K. KL. fej | kopf — *tui-poňktė* tavaszszal | im frühling AL. 60. *poňkėň uj* farkas | wolf KL. 23. *χar-puňk-uj* hím farkas III.341. v. ö. *puňkiň uj* medve | bär III. 469. — *umiś-päňk* málnabokor, *jini-p.* csipkerózsa-bokor | himbeer-, stachelrosen-strauch KL. III.203. — Névutó: *poň-t* rajt | an, im; *pisi poňemt* könyökömmel | mit meinem ellbogen *poňėn* rá | auf, in; T. 314.

2. *puňk* B. *päňk* KL. III.489. fog | zahn — *χūrėm pūňkpä āňt-sąχarim* három-fogas bunkós szaru-nyilam II.192. *χūrėm puňkpä χąslėχ* három csúcsú horognyil I.113.

pūnsi B. K. *pōnsi* B. *pąnši* AL. *punši* KL. P. nyit | öffnen — *punsili* II.34. *punsilāli* II.44. *punsėlti* II.395. id.; — *χątėl punsi* napot derít | die sonne aufgehen lassen II.275. *takwės p.* őszt alkot | herbst machen III.469. — *pūsnė* (part.) III.193. *puššeχti* kinyílik (az ajtó) | sich öffnen KL. 26. — *punši* vet, dob | werfen P. 16.

pup vége, hegye | ende, spitze II.59.

pupi' B. *pupi* K. *pupi* P. *popi* L. bálvány | götzenbild — *pupi-khwor* kigyó | schlange K. I.167.

pupti rátűz | aufstecken II.71. P. 10. — *popti sëtėp* befűz czérnát | zwirn einfädeln AL. 79.

purä ár | pfrieme T. 164.

puri B. P. *porė* T. harap | beissen III.75.372. P. 22. T. 328. — *purliti* harapdál I.98.

puri, puru vissza l. *päri.*

pūri ételáldozat | speiseopfer II.14. — *p. tēnė, p. ajnė kwol* lakodalmi, vendégeskedő (evő, ívó) ház | hochzeits-haus II.95.

pūrli áldoz | opfern I.37. II.97. III.377. — *pūrlaχti* id. II.231. vendégeskedik | gasterei halten II.193. — *purliti* megvendégel | bewirten KL. 5.

pus B. *puś* KL. P. *pos* K. *piś* T. ép | gesund I.26. 28. *pusi' jēmtsėt* meggyógyulnak | sie werden gesund, heilen I.10. — *pusėn* egészen I.54. mind | alle I.121. *pušėn, pušnė* id. KL. 21. III.489. *pusėntal* egytől-egyig II.67. *puššėn* egészségesen P. 21. *pušnė* épen | heil P. III.523. — *posėn, sąunė ōlėn* légy egészséges (köszöntés) | sei gesund (zum gruss) K. *pišėn v. šąw-pišėn ąląntėn ; šąunä, pišėn khaitutlēn* egészségesen vagy-e? (köszöntés találkozáskor) | bist du gesund? (gruss beim zusammentreffen) T. 321.

pusä I.97. *pusa* AL. 55. sűrű sör | eine art dickes bier — *posė* id. K. II.234.

pūsmėl csaknem, majdnem: *akw'ti jol-ūsmėm p. ąlsėm* csaknem hogy meghaltam | bald dass ich gestorben wäre B. 346. — (talán: *pusmel* (u. br.) s a *pus* ép szóhoz való?)

pūškä hordó | fass I.69. — *pučkä* id. T. 312.

pusmi meggyógyul | gesund werden I.8. *pusmipi* id. II.259. *pusmėlti* meggyógyít | heilen I.8.

pušši elszökik | durchgehen KL. 29.

pūt üst | kessel — *jankiñ χul, tūjtiñ χul pūt-sis* míg egy jeges hal, havas hal megfőhet (ill. üstbeli) | bis ein eiskalter fisch gar wird I.80. II.109. *pūtėñ tēp* főtt (ill. üstös) étel | gekochte speise II.215. *pūt-pañk* üst korma | kesselruss II.201.

1. *put* jégburok fölötti víz | das wasser über dem eis III.257. *putiñ sq̧jim* jégvizes patak III.331. *putiñ q̧wpäjā* jégvize omló folyó III.324. — 2. *put* vadrécze | wildente T. 315. — v. ö. *pat.*

pūtäsi köp | speien, *putasi* AL. 54. — *sūpänėl χot-putäsėm mā* a szájából kifröcscsent föld | die von seinem munde herausgespritzte erde I.162.

pūťi kebel | busen II.19. III.431. *pūt* K. *pot* AL. 85. *pōt* T. 162. id.

pūti szúr, bök | stechen III.400. P. 19. K. II.233. — *pūtmi* III.362. II.97. *pūtmalili* III.362.

pūtq̧p kopja | lanze T. 154. *khq̧l-p.* halszigony | fischgabel T. 331. *pūtėp* id. AL. 55.

puuñ gazdagság | reichthum II.46. jószág | vieh II.111. gazdag | reich K. III.227.

pūwės fuvallat | luftstrom II.319.

pūwi B. *puwė* T. *pūi (tő : pūγ-)* AL. fuj | blasen.

SZILASI MÓRICZ.

A fosztó képző nyomatékosan állító értelemben. Feltünő mindenesetre, hogy *egyetlen* a. m. kiválóan egy, mindeneknél különben egy. Hasonlók *példátlan példa* és *végestelen végig* (l. Thewrewk Nyr. VII. 195); noha teljesen nem egyezők az *egyetlen* használatával. Mert az első, a melyet Kazinczy használt, valószinüleg a *páratlan példa* után készült, a másik meg a fosztó képző rendes jelentéséből is érthető s magyarázható (t. i. olyan vég, a melynek nincs is vége); végre egészen sajátságos, hogy az *egyetlen* magában, a jelzett *egy* nélkül is járatos. Érdekes azonban, hagy a rokon nyelvekben is megtalálni párját. Ilyen a votjákban *odigtäm: aćmä'os odigtäm birom* mi magunk egytől-egyig (tlk. *egy nélkül*, a. a. egy hija sincs) elveszünk Nk. 54. A vogulban egészen hasonló *pusėn-tal* (v. ö. *pusėn* mind) *la'iliñ uj sāt tur pusėntal tot ta kisitä* lábas állat hét hangját *egyőlt-egyig* ott elfütyölte II. 67. — úgyszintén: *añ- maniñ akw' samtal χulnė pērilimėt* ime *mind egy szemig* (tlk. egy szem hiján) hal van (a hálószemekbe) bonyolulva (v. ö. *sam* szem) Nyk. 22 : 49. Ide vonható még *jortal āt'im* teljességgel hiányzik I. 48. *jortal akwäï' at* éppenséggel nem I. 46. — v. ö. *jor* hely, tehát *jortal* hely nélkül, ill. nyomtalanúl. Hasonló jelentésváltozást, vagyis átmenetet Thewrewk i. h. a németből is kimutatott, a melyhez még *Grimm*ből II. 566. a következőket sorolhatjuk: *mouti-lôsi* animositas, übermuth; *frowi-lôsi* temeritas, ausgelassener jubel. (nicht freudenlosigkeit).

SZILASI MÓRICZ.

Az est eredete.

Simonyi Zsigmond volt az első, ki Budenznek e szóra vonatkozó magyarázatával szemben (MUgSz. 799. l.) «Tanulmányok az egyetemi magyar nyelvtani társaság köréből» cz. kiadványában (284. l.) egyes nyelvemlékek s régibb írók *nap-eset* «occasus solis, occidens» szavára irányította a figyelmet és kérdésül fölvetette, hogy «ezen adat s a rokon nyelvekbeli föltünőleg egyező s azonos jelentésű szók közűl melyiket fogadjuk el inkább alapúl az *est* szó etimologiájában». Maga később e kérdést úgy döntötte el, hogy Budenz szófejtése «mai tudomásunk szerint nem állhat meg; az *est* nem választható el a *nap-eset*-től; a finn *ehtoo* stb. úgyis valószinűleg *germán eredetű*» (Magyar Nyelv 215. l.). Megerősítette e nézetet Setälä, ki az ő Finn Hangtörténetében az *ehtoo* «vesper» szó tárgyalásánál (198. l.) a pontosan megfelelő lapp *ektu, ikto, jukt, ikti, jehti* «tegnap» szóközépi mássalhangzócsoportjára utal, mely a finn szó *ht*-jének *kt*-ből s nem mint a magyar *est*-ből következnék *št*-ből való származását mutatja, minélfogva különös tekintettel a régi nyelv *nap-eset* adatára szerinte az *est* szónak vélt összefüggése az idézett finn-lapp alakokkal elejtendő. Legujabban Szinnyei teszi magáévá e nézetet (Nyr. 24, 317.), hozzáfűzvén ezen igazán megszívlelésre méltó «tanúlságot», hogy «nem kell lóhátról lenézni a gyalogjáró nyelvészt, mert a nyelvhasonlítás paripája is csak azon közmondásbeli lovak közé tartozik, a melyeknek négy lábuk van, mégis megbotlanak».

Bár az a készséges csatlakozás, melylyel Szinnyei «gyaloggjáró nyelvész» a «nyelvhasonlítás paripáján» lovagló Setälänek nézetét minden további elmélkedés nélkűl elfogadja, éppenséggel nem mutatja valami alkalomszerűnek az idézett tanúlság hozzáfűzését, mégis mivel föltétlen igazságot foglal magában s az általános szavakban tulajdonképpen hozzám van intézve, mély köszönettel nyugtázom. Visszatérvén azonban a dologra, t. i. az *est* szóra, bátorkodom megjegyezni, hogy annak az *es-* igéből való származtatása, úgyszintén a lapp *ikto* alakból folyó hangtörténeti következés semmiképen sem volt ismeretlen Budenz előtt s hogy ő ezekre igen számbavehető észrevételeket tesz. Az *est*-nek azonosítása a

nap-eset-tel Czuczor-Fogarasi «Magyar Nyelv Szótárá»-ban is előfordúl s erre helyesen jegyzi a MUgSz., hogy «első tekintetre tetszetes vélemény ugyan, hogy a m. *est* nem egyéb mint *eset* (*esni* ,cadere' igétől), azaz ,*nap-eset*, occasus solis'; ámde a magyar nyelvszokás szerint nem ,*esik*' a nap, hanem ,nyugszik, áldozik' s innen nem nap-*eset*, hanem nap-*nyugat* divatos az ,occasus solis, occidens'-re». Igaz ugyan, hogy a NytörtSz. adatai közt előkerült mégis később szórványos használatban s főleg «occidens, west» értelemben a *nap-eset* is; de nincs igazolva a «nap *esik*»-féle szólás divata,[1]) mely nélkül pedig az *eset (est), nap-eset* képzés szinte érthetetlen s önkénytelenül utal arra, hogy e szónak ne az *esik* igében keressük alapját.

Egy másik feltünő körülmény, hogy az *est* nem használatos «occidens» értelemben, pedig ha (mint a *nap-eset* eliptikus kifejezése) a *nap-kelet*-nek, vagy *kelet*-nek ellentéte, mégis csak ez volna inkább elvárható a «vesper» helyett. Nincsen eléggé megokolva a képző magánhangzójának következetes elisiója sem; azaz, hogy mért nem mutatható ki legalább tájbeszédileg, vagy a régiség némely forrásában valamely *esetig-*, *eseti*-féle alak is az *estig, esti* helyett, illetőleg mellett. Jellemző továbbá az *estvél, estve* szerkezet, mely egyébként csakis valóságos eredeti időt[2]) jelentő szókon *(holval, regvel, nappal, éjjel)* jelentkezik, míg velük szemben a körülírásos szólásokban napkelet-*kor*, napnyugat-*kor*, virradat *tájban* stb.-féle szerkezetek járják.

Mindez okoknál azonban jelentősebben szól az *est*-nek *eset*-ből való származtatása ellen az a körülmény, hogy alakilag egészen jól egyező és jelentésileg azonos másai akadnak a rokon nyelvekben, még pedig nemcsak a távoliakban, melyeknek adatait Budenz idézi, hanem a vogulban és osztjákban is, mely utóbbiak ím itt következnek:

Kondai vog. *īť* «est», *īt-poqläi' päts* «este felé áll az idő (вечеръ сталъ)» | *īťi* este (вечеромъ), *īťi-lätėl* esténként. Budenz a Popov-féle evang. *et* «abend» alakját az *éj*-hez csatolja; de sem minemű alappal, mert az «éj»-re külön szó: *jė: jė jäli* éjjel jár, *jė khwọjam* éjjel alszom, *tė jė* ezen éjjel, *ji-kväťl* éjfél, | *jitė-lätėl* éjjeenként. Az evangeliumban is: *jej* «nacht», *jejpeś* «finster, dunkel» (l. MUgSz. 772.).

---

[1]) A NytörtSz. e szempontból számbajöhető egyetlen adata: «míg *a nap le nem esik*» (GKat. Titk. 1117); ez azonban, ha benne ugyan tényleg a nap leszállásáról van szó, legfeljebb a *nap-eset*-ből elvont kivételes szólásnak vehető.

[2]) Nem járúl a *-vel* pl. az idegen eredetű *dél* szóhoz sem, melynek időhatározó alakja: *délben*.

Pelimi vog: *jēt* «est», *jētäi joχts* este jött. E mellett *jī* «éj», *ji-šupne joχts* éjfélre ért az idő | *jītalėn* éjjel.

Tavdai vog. *jītu, ītu* «est», *jītu sūs* este lett | *ītun, ītutin* este, esti időben (вечеромъ). Mellette *ī, jī* «éj», *jī-jėt, ī-jėt* éjfél, *ti jīt* ezen éjjel, *māt īne* másik éjjel.

Középlozvai vog. *ītä* «este» e mellett *ji* «éj» és «éjjel» (pl. *äm jī joχtsėm* én éjjel jöttem). — Az alsólozvaiban a fogalmilag és hangalakilag is közel álló «est» és «éj» szavak egygyé olvadnak: *mot īt* «tegnap este», *īt-kwätl* «éjfél», *īt-ąla* éjen át, *tīt* ma éjjel.

Éjszaki vog. *ēt* «est» | *ēti, ētiän* «este, esti időben», *ēti-päläi, jēmts* este felé hajlott az idő. Az «éjjel»-re a külön alakú *īti* (*īti-χątėl* «éjjel-nappal») mellett járatos az *ēt* «est» szóból képzett *ētä* is: *ētä jąme'im, χątėlä jąme'im* éjjel járok, nappal járok, *ētä-χątė-lätėl, ētiñ-χątėl* éjjel-nappal.

Éjszaki osztják *jėtėñ* «abend» | *jētna* «abends», *jetna-pelka* «gegen abend» (Ahlqv.) Külön alakok: *āt* «nacht», *ātna, ātalėñ* «nachts», *āt-kutėp* «mitternacht», *ātėñ-χatl* «tag u. nacht» (id.).

Déli osztj. (irtisi) *idai, idaina* «abends», (szurguti) *itn;* míg irt. *āt, at,* szurguti *jōgon.*«nacht». Pápai Károly jegyzeteiben a Felső-Obvidéken: *ittėn* «est» (вечеръ); *ėi* «éj» (ночь), *ėine* «éjjel» (ночью).

Nem lehet benne kétség, hogy az itt felsorolt «est» jelentésű alakok szorosan egyező másai a finn *ehtoo,* lapp *ikto* stb. alakoknak, pontos analogiáik a finn *kahte* «két» és *yhte* «egy» = lapp *kuekt, kuökt* és *akte, ohta* stb. = vog. *kit,* osztj. *kāt, kat* és osztj. *it, ī, i.* Kérdés csupán, hogy a kifejthető ugor *j₃kt, ɛkt* (*ɛχt*) törzsalakhoz képest mikép igazolható a magy. *est* hangalakulata.

Budenznek fölvétele erre nézve az, hogy a finn *ehtoo* és lapp *ikto, jifta* stb. alakokból következő ősi *j₃kt₃* hangzásnak «*kt*-j e (= finn *ht,* lapp *kt* és *ft*) a m a g y. *este*-b e n *št*-v é v á l t». Egy később e czélra alkalmatlannak bizonyúlt példán (magy. *ester* «meddő» = finn *ahtera* id.) kívűl ő arra hivatkozik, hogy «e hangváltozás gyakrabban találkozik a mordvinban és cseremiszben, pl. mordM. *mäštä* ‚brust', mordE. *mešče*=osztIrt. *meget* id.» Több világos példát találunk ily hangváltozásra Paasonen érdemes tanulmányában a mordvin hangtanról («Mordwinische Lautlehre. Academische Abhandlung von H. P. mag. philos.» Helsingfors, 1893, 35—37 ll.): mordM. *štir* = mordE. *teχter, tejter* «leány» = litván *dukter* | mordM. (a penzai kormányzóság Psenevo falujában) *kušt* = mordM. (u. o. Krasnoslobodsk faluban) *kuχt* (a *kuj* «kigyó» szó pluralisa, melyben tehát a *χ* megelőző *j*-ből fejlett); mordM. (Psen.) *ńäšt* «ők látnak» = *ńäχt* (v. ö. *ńäjəms* «látni») | mordM. (Psen) *visca* = mordM. (a tambovi kormányzóság Seliscse falujában) *viχca* «mit gewalt» (ebből: *vi, vij* «gewalt»); ugyanígy *viscək* (Psen.) = *viχcək* «együtt» (v. ö. mordE. *veχke, vejke* «egy». Erza dialektusokban váltakoznak:

keťγtime és *keċťeme* «kéz nélkül», *keńďirγtan* és *keńeršťan* «ich bringe zum reifen», *koct, mact, kańšt* pluralis alakok ezekből: *kotγ* «vászon», *matγ* «pincze», *kańγ* «kender». Budenz az efféle hangfejlődés igazolására a szanszkrittra is utal, hol *aštau* = gót *ahtau*, gör. *ὀκτώ*, lat. *octo* (l. Verzweigung d. ugr. Spr. 35. és MUgSz. 213. ll.), úgy, hogy ily világos fejtegetés után szinte különös Setälä felfogása, ki szerint a magy. *est* és a finn *ehtoo* egyezése mellett mindenáron az következnék, hogy a finn szóközépi *ht* régibb *št*-nek volna képviselője s másrészt igazolhatatlan volna, hogy ősi ugor *kt*-ből a finnben *ht*, míg magyar másában *št* fejlődhetett.

Szerény véleményem szerint az *est* szó magyarázatában Budenztől fölvett *kt*—*γt*— *št* hangváltozást az idegen nyelvek példáin kívül (v. ö. német dial. *ništ* = *nicht*) néhány magyar adattal is lehet igazolni, ilyenek:

nyüst «dicker, grober wergfaden»: tavdai vog. *ńuγ, polnańuγ* «szösz, kenderszösz (кудель)» | finn *niite-* «licium textorum», *niine* «boot (zum flechten)», melynek hosszú magánhangzójában Budenz eltünt gutturalis nyomát látja.

nyest «mustela martes»: finn *näätä* id., lpF. *nätte* (MUgSz.), mely a *nyuszt* alaprésze (vog. *ńoγs*, osztj. *ńoγos* «zobel», észt *nugise* «baummarder») magashangú párjának tetszik s ősi hangalakjában, úgy látszik, gutturalis elemet tartalmazott a szóközépen.

nöst-ény (rövid magánhangzóval s ebből per analogiamad *nő né: nőstény*), mely alaprészében a finn *neite*, lapp *neita* stb. alkatát tükrözi. Az *št* ben foglalt gutturalis elemet az osztj. *neñ* «nő» és lapp *ńiññalas* «nőstény», kolalapp *ńińče* stb. mutatják (l. Setälä «Ein nasal im urfinnischen» cz. értekezését).

Ugyancsak *γ-š* változással magyarázza Setälä a magy. < *ít* képzős igék imperativusát (*tanítson, tanojtson* e. h. **tanojtγon*, melyből **tanoγγon* változaton át a régi *tanohon* keletkezett); l. «Tempus- u. Modus-Stammbildung» 142. l. Ez a *γ* a rendes *j* imper. képzőnek fejleménye lehet épúgy, mint a fent idézett mordvin példákban, melynek e képződését az < *ít* régibb < *eht* alakjához való assimilatio segíthette elő (*kerehtew* = *kerejtő*; l. Szamota, fönt. 163. l.). Ugyanily alkatuak (azaz végzetükben régibb *kt, γt*, illetőleg *tk, tγ* fejleményét tartalmazzák) jobbadán az egyszerű *-t* végű igetövek is, pl. *jut-* (vog. *joγt-*), *fut-* (finn *pohti* «vehemens cursus»)| *vet-* (f. *vätkää-* «vi projicere») *köt-* (f. *kytke-*), *met-* (lapp *mutke-* «perfringere»); melyeknél tehát szintén érthető a *jusson, kössön*-féle hangalakulat.

Mindezek után, azt hiszem, a magy. *est* szót a «vesper» fogalom eredeti sajátos szavának tekinthetjük, a némely régibb irónál előforduló *nap-eset* kifejezést pedig az *est* hatása alatt keletkezett népetimologiai alakításnak.

MUNKÁCSI BERNÁT.

A Königsbergi Töredék versmértéke.

I.

Hogy a K. T. verses mű, azt kezdettől fogva tudtuk, de az igazi mértéket a rongált szavak miatt nehéz helyreállítani, s úgy látszik, mintha az egyes sorok megkülönböztetésében pusztán a találgatásra volnánk utalva. De nekem feltüntek azok a pontok, melyek a hasonmásban (*Zolnai* Nyelveml. 75. l.) világosan láthatók, hátha a sorvégeket jelölik azok, mint majdnem mindenütt, a hol egy vers folyó sorokban van leírva. (Legszebb példája az ilyen sorjelzésnek Zolnainál a Katalin-legenda 270. l.). E pontok szerint osztottam föl tehát a nyelvemléket és öt 4—4-soros versszakot nyertem, melyekben átlag három hosszabb sor közt egy-egy rövidebb fordul elő. A ritmus emelésére csupán a sorok fölött betoldott részleteket kellett egynek kivételével kihagynom és egy (*a* v. *o*?) betűt betoldanom a *chudaltus*-ba, mely Zolnai szerint úgyis csak egyedül itt található alakja a szónak. Így is elég döczögős és egyenlőtlen ugyan a vers, de nem sokkal kezdetlegesebb a R. M. K. egyikmásik költeményénél. Van benne négyszótagú sor 2, öt szótagú 3, hathét és nyolcz szótagú 5—5. A sorvégző pont csak 3 helyt hiányzik. — Ebben az eredményben bízva, az új töredékeket is igyekeztem sorokra bontani és 4/4 ütemű 8 szótagos, néhol 4/3 ütemű 7 szótagos sorokat találtam; szinte gyanús volt, olyan pattogósan perdültek. Ekkor kerültek kezemhez az új részek hasonmásai. Az 1. lap ki is elégített, mert a teljes sorokból a 11—18-ban öt pontot találtam, s ezekből 4 az én soraimnak végére, 1 pedig oly helyre esett, hol a kibetűzetlen részek miatt nem állapítottam volt meg a sort, Simonyi gyanításai következtében ez az egy is a sor végére került; a hiányos sorokban még 8 más pontot találtam. Ámde a 2. lapon is volt 3 pont a teljes- és 3 a hiányos sorokban, de csak 1 esett az én számításom szerint való helyre.

Közlöm itt a régi töredéket s az új töredék 1. lapjának sorait versalakjukban, továbbá a többi pontjelek helyeit, a pontokat csillaggal jelölve.

Simonyi olvasásait (fentebb 48. l.) tekintetbe vettem, a mi pedig az én gyanításom, azt *dőlt* betűvel írom; a kihagyni valókat szögletes, a bevenni valókat kerek zárójelbe fogtam. Kár, hogy a magyar szókritika a class. philologiának világszerte szokásos rekeszjeleit nem így, hanem épen megfordítva használja.

A régi K. T.

	úgy szólának*	
1.	Világ[nak] kezdetvitűl fugvá*n**	4/4
	Rochtonk ëz nëm lött vala*	4/3
	Hugy szűz lëány*	2/2
	Fiot szűlhessën*	3/2
2.	Szűz ségnek tűkëre*	3/3
	Tisztán maradhassun*	3/3
	És nékünk hírünk	3/2
	Benne në lëjessën*	3/3
3.	Tudjuk, látjuk [őt] szűz leánynak	4/4
	Ki ölében*	2/2
	Tart csudál(*o*)tus fiot*	4/3
	Fürisztje musja*	3/2
4.	Éteti imleti*	3/3
	Úgy hugy anya szilüttét*	4/3
	De ki légyen néki atyja	4/4
	Ozut nëm tudhotjuk*	3/3
5.	Ez oz isten mint [őt] ësmérjük*	4/4
	Kit szeplő nëm illethet*	4/3
	Mert ha isten ő nüm volna*	4/4
	[ő] Benne bínüt lélhetnéink*	4/4

Az új K. T.

1. l. (dcba) 4. sor: bizunságut* — 5. s. (*v*)étüt(*t*)* világon — 6. s. ségüt* — 7. s. mnia* — 9. s. en* úr istennek — 10. s. *El

11—18. ss.

Én szerető (h)ív szulgám*
Ki(é)n küvetségüm (vi)sel
Hesse, angyol(u)knok korát*
(Ha)mar elé mulhas(sa)
(Ëg)ëknek ëg(ét) mëg(é)
(Járhassa és) Názárët
Várasát mëgé lélhesse,
Ihul vagyu(n) sző́z lëánynok
(L)akadalma, (k*ë*)ráli
Mogzotbel(ől) támadatja,

Dícső Árun ágbe(lő)l
Áradatja . . támagy
Gábri(ël) és küvetségëm
(T)ë visellyed . .
Këráluknok (kë)rálátul*
Isten sé(g)nek anyjához*
(A)ngyoluknok asszuny(á)huz
Tisztüs(*ön*) munkállék
Küvetségüm huz(j)ád végyed*

19. s. légyen* szűz —

20. s. *Józsëpnek jegyüsé(hüz)

Ezën szóvol idvüz légy

(Márja isten ma)losztyávol
Tellyes úr të véléd vagyun
Áldutt vogy të (mënd asszunyuk)
(F)ëlött és të míhüdnek
Gyümülcs(e) *(úr Jézus Krisztus)*

25. s. isten* fiú — 26. s. rad.* sze.

2. lap. 12. s. münnyün* vol(ó) — 13. s. asszunynok* ugyon — 17. s. mutut* és — 22. s. lélé* és — 23. s. pusztó belé takarútá* — 25. s lánok* pukul(n)ok. KALMÁR ELEK.

II.

Kalmár Elek hypothesise érdekes és igen tetszetős. Meglehetős valószínűséggel állítható, hogy a pontok a K. T.-ben a verssorokat (illetőleg az éneksorokat) akarják egymástól elválasztani. — Mindazáltal a fölfedezés módszertani értéke korántsem föltétlen. Ha elfogadjuk, hogy e szöveg kéziratai ponttal jelezték a versvégeket, még mindig kérdéses, hogy a ránk maradt példány pontozása mennyire megbízható. Nem valószinű ugyanis, hogy a szövegnek az a másolásból eredt romlása, melyet maga Kalmár Elek is megemlít, épen a pontokat kimélte volna meg. Már a Kalmár sortördelése elismeri azt, hogy nem minden versvégen van pont; mi biztosítékunk van arra nézve, hogy minden meglevő pont versvégre esik? A helyett tehát, hogy a fölfedezett pontok biztos kiinduló pontokúl szolgálhatnának, jórészt maguk is kritikai revisióra szorúlnak, melyhez a támaszpontokat a jelenleg rendelkezésünkre álló adatokhoz képest ismét csak a szöveg versszerű lüktetésében kell keresnünk, a mit pedig épen a pontok segítségével kivántunk megállapítani. Az okoskodás így nagyon közel áll ahhoz, hogy körben forogjon. Kellő óvatossággal azonban ki lehet a bajt kerülni. Két, magában véve nem egészen ismert, de bizonyos viszonyban levő jelenség kölcsönösen megvilágíthatja egymást. Ily kombinativ értéke van a K. T. pontjainak is. A hol a pont és a szöveg versszerű lüktetése összevág, ott mind a kettőt igazoltnak fogjuk tekinteni, s így több sorra nézve véleményünk kétségtelen megerősítését köszönhetjük Kalmár Elek fölfedezésének (pl. az utolsó 3 sorra nézve); ott is jól útbaigazítnak e pontok, a hol a szöveg maga többféle tagolást is megengedne. Pl. pontok nélkül gondolható ilyen felosztás is:

Hogy szűz leány | fiot szülhes || sen, szűz ségnek | tűkere...

A *szülhessen* után levő pont most kizárja a tagolást. De a hol a pontozás és a lüktetés ellentétben van s e pontok szerinti olvasás nem ad ép ritmust, ismét új kérdések előtt állunk. Ilyen kérdés pedig egész özönnel van. Tény, hogy a pontok útján nyert sorok példátlanul különbözők.

Magában véve lehetséges ugyan a legtöbb sor, ámbár a négy tagú sorok igazolandók; de összefüggésükben tekintve, mindenesetre igen gyanús, hogy annyiféle sort kevertek volna össze ily rövid szövegben. Mi az oka, hogy az a 4—4+4—3 tagolású periodus, melyet — úgy látszik — alaptipusul kell tekintenünk, egyszer 3—3+3—3, másszor 4 -3+3—2, sőt 2—2+3—2 formát ölt?

Kalmár fel is osztotta a szöveget 4 sorú szakokra; csak rá kell nézni e felosztásra, s azonnal szembe tűnik az a rendkivüli eltérés, hogy egy 8 tagú sornak a másik strófa azonos helyen hol 7, hol 6, hol 5, sőt 4 tagú sor is felel meg. (Megjegyzem, hogy én a régi K. T. utolsó sorát 4—3-nak tekinteném.) E tekintetben az eredmény korántsem oly végleges, mint K. úr feltünteti, s épen nem lehet megállapodnunk annál, hogy valamilyen verssorokat nyertünk, hanem tovább kell nyomozódni s e versalakok észszerűségét birálat alá vetni.

Teendőnk már most: elfogadni nem végleges eredményül (mert ezt csak néhány sorra nézve lehet tennünk), hanem föltételesen, az utólagos igazolás fentartásával, módszeres eszközül K. úr hypothesisét, mely mégis valami fogható, s egyéb conjecturákkal szemben mégis tényleges *hagyomány*, s azután vizsgálni:

1. Mi lehetett a periodus-alkat főtipusa? (Nézetem szerint a 4—4+4—3, a középkori görög és latin költészet annyira elterjedt formája, mely néhány sorban igen szabatosan feltűnik s a többi felvehető sornál állandóbb.)

2. Mi az oka a sorok nagy eltéréseinek? Mert hiszen ha énekszöveg volt, mégis nagyjában egyenlő hosszúságú sorokra volt szükség.

a) A szöveg romlása okozza-e az eltérést?

b) Vagy a K. T. oly kezdetleges verselési fokot tüntet fel, hogy a sorok ily különös egyenlőtlensége is versszámba ment még? Legalább a fordításban talán nem tudtak verselőink ritmust tartani? V. ö. ezzel azt, hogy a ritmus néhány sorban igen pontos, sőt egymás mellett három sorban is.

c) Ha tényleg annyira külömbözők voltak e sorok, mi egyenlítette ki a különbséget? Egy szótagnak több hangjegyre elnyújtása az énekben? Milyen határig képzelhető ez, s mily mértékig volt szokásos a nép számára készült énekekben? Lehető-e, hogy 4 szótagot énekeltek 8 hangjegyre?

Részemről azt hiszem, mind e körülményeknek része van a K. T ma ismert alakjában. Vizsgálandó, melyiknek mi része van benne.

Legtöbb kérdésre kielégítő választ nyernénk abból, hogy ha sikerülne a K. T. eredetijéül szolgált latin egyházi éneket fölfedeznünk. Esetleg fölvilágosítást nyerhetnénk a K. T. codexének tüzetesebb tanul-

mányozásából is, a mit már Zolnai Gy. is («Nyelvemlékeink» 74. l.) szükségesnek mondott.

Kalmár úr conjecturái az «Új K. T.» verstagolására és szövegkiegészítésére nézve egyelőre inkább csak szellemes kisérletnek tekinthetők; megbeszélésökbe nem bocsátkozhatom, csak általánosságban jegyzem meg, hogy e conjecturák is sokkal biztosabb alapot nyernének azzal, ha sikerülne a periodus alkatnak főtipusát megállapítani.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

III.

U. i. A kézirat beküldése után kaptam meg Zolnai tanulmányát a K. T. szalagjairól (különnyomat a Nyr.-ből). Z. hosszabb verssorokat vesz föl, de én megmaradnék a föntebbi mérték mellett, egyrészt a pontok egyező támogatása miatt, de azért is, mert így a 3 tagú ütemek mindig a sor végére kerülnek, mig a Zolnai felosztása szerint sor elején is volnának, végre, mert a $^4/_4$, illetve néha $^4/_8$ ütem máig is leggyakoribb mértéke a breviárium énekeinek.

Ezen alkalom adtán legyen szabad a következő pár jegyzettel kiegészíteni Z. tanulmányát: A 9. sorban (N. Gy: u. enec) világosan ezt látni: *ulenec*, vagyis ülének — 12. és 16. s. *követséget visel:* latinosság, fordítása a *gerere* szónak, melyet *magistratus, negotium* mellett, mindenféle más szavakkal is összefűztek. — a 19. sorban *turied*, melyet Z. kérdőjellel *türjed*-nek olvas, a mai *törjed* felszólító alaknak látszik; épen az *ü*>*ö* hangváltozásra legtöbb a példa, s a felszólító máskor is teljes alakú: *végyed* (18. s.), *visellyed* (16. s.) — 43. a hiányos *we* szó mellett *mía* nem érdemel kérdőjelt, mert nem más, mint a többször előforduló *miá*, «miatt» = által, vagy talán «mellett». — 46. s. *fugadot*, fogadat a. m. *foganat* szavunk *fogandś*, «gyermek» jelentéssel. — 52. s. *pustebele*: a mint látom, *pustobele* áll, az *e*-nek felső félköre ép oly nagy, mint az alsó és egészen leér. — Négyesy úr fejtegetésében egyelőre csak az utolsó bekezdésre van az a megjegyzésem, hogy a szavak kiegészítésére nézve csak annyi coniectura származik tőlem, a mennyi folyó betűvel van szedve.

KALMÁR ELEK.

Ismertetések és birálatok.

Pázmány Péter összes munkái.

Mondhatni irodalmunk gazdagodásáról adunk hírt, midőn Pázmány összes művei megjelenéséről teszünk jelentést. P. legrégibb klasszikus prózaírónk, műveiből 300 év háborúi közt alig kerülte ki a pusztulást egy-két példány, és eddig, ha azokat olvasni akartuk, oly zarándoklást kellett tartanunk, mintha levéltárak pecsétes iratait akartuk volna bontogatni. S most, a mik eddig úgyszólván csak történeti dicsőségünk voltak, azok jelenünknek közkincsévé válnak, mindenki olvasni foghatja, alig lesz számbavehető könyvgyűjtemény, melyben meg ne legyenek. E gazdagodást annál többre kell becsülnünk, mennél nehezebben volt elérhető. Már pedig a nehéz akadályok igen tetemesek voltak. Az I. kötet 13 évi vajudás után látott 1894-ben napvilágot s a kormány intézkedése nélkül, mely megengedte, hogy azon a nem egészen 2000 frton kívül, melyet évenként Vaszary herczegprimás a budapesti papnevelőintézet költségvetéséből nyujt a vállalat támogatására, minden többi költséget az egyetemi nyomda viseljen, még máig sem olvashatnók a hitújítás legtüzesebb tollának lángoló szavait. Mekkora tevékenységre, buzdításra, rábeszélésre volna szükség, hogy Káldi, Telegdi és más jelesek műveit szintén teljes és hiteles kiadásban más tényezők, a főpapi udvarok, egyházi és tudományos testületek akár karöltve is visszaadják a jelen társadalomnak, melytől az idő pusztító keze oly régen elragadta azokat!

P. művei az említett módon biztosítva, hét év alatt fognak megjelenni külön latin és magyar sorozatban, 7-7 kötetben; tehát az utolsó köteteket 1900-ban várhatjuk. A kiadást az egyetem hittudományi kara intézi, mely az egyes műveket saját kebeléből külön-külön szakférfiakra bízza és a művek eredeti keltének sorrendjében fűzi sorozatokba.

Bennünket természetesen a magyar sorozat érdekel. Ennek I. kötete három művet tartalmaz, két hitvitát (1—200. és 371—588. ll.) és közben Kempis Tamás világra szóló művének magyar fordítását: Krisztus követéséről. Ezt Kisfaludy Árpád Béla, a hitvitákat Rapaics Rajmond

adta ki. Rapaics írta (a Századok közlése szerint) az egész sorozat legelején álló rövid, de velős életrajzot is P.-ról. Az életrajzot általános előszó követi, mely az összes művek kiadásának főbb szempontjait s a kiadás történetét mondja el.

Csak ezután jő P. első hitvitája: *Felelet* Magyari könyvére, a következő beosztással: *1.* bevezetés a kiadótól, *2.* P. műve a lap szélén P. jegyzeteivel, alján a kiadó magyarázataival, *3.* tárgyi és irodalom- meg egyháztörténeti számozott jegyzetek.

Ugyanily szerkezetű a másik két mű kiadása is, csakhogy a *3.* a Kempis-fordításban fölösleges volt, a másik hitvitában pedig (*Az új tudományok* hamisságának tíz bizonysága) ugyanez a fejezet két részre oszlik: I. tárgyi jegyzetek, II. rövid tájékoztatás az e műben említett XVI—XVII. századbeli írókról és idézett műveikről, *a)* katholikusok, *b)* lutheránusok, *c)* zwingliánusok, kálvinisták; külön-külön betűrendben. (Illyricus, ki a 387. l. van említve, kimaradt.)

Mint látjuk, a kiadás nemcsak a műveket adja, hanem a laikusra nézve is könnyen kezelhetővé teszi őket. Minden járulék, mit a kiadók tesznek a műhöz, lehető legrövidebbre van fogva.

Igy a bevezetések is. A *Felelet* előtt Rapaics Magyari életéről, műveiről és P. Feleletének keletkezéséről tájékoztat, egyúttal külön is számot ad kiadói eljárásáról, mely alkalommal hálával emlékszik meg a NySz. használhatóságáról. A Századok bírálója kiváló történelmi érzékre való ítéletnek dicséri, hogy Rapaics Pázmány ezen szavait: Magyari «gyermekségétűl fogva Szamosfalván a taligakenéshez értett többet» csak általános értelmű gúnyolódásnak veszi, melyből M. származása helyére mitsem lehet következtetni. De figyelemre méltó, a mit R. említ, hogy P. máshol is (389. l.) «Colosvári taligás»-nak nevezi Magyarit.

A Kempis-fordítás bevezetésében Kisfaludy meggyőzően bizonyítja az irodalomtörténet eddigi tudomása ellenében, hogy e mű nem lehet P.-nak 1604-beli munkája s így tulajdonkép nem az I., hanem az 1624-nek megfelelő kötetben volna helye. Bizonyítékaihoz egy bár bár nem nagyon fontos, nyelvi bizonyságot is csatolhatunk. P. első hitvitájában (1603) úgyszólván alig, a másodikban is (1605) nagyon ritkán használja az *a* névelőt, sőt az 1613-ban megjelent Kalauzban is többnyire a teljes *az* névelőt használja mássalhangzók előtt is, ellenben utolsó művében, a Prédikácziókban (1636) mássalhangzó előtt mindig egészen úgy, mint ma szokás, *a* névelőt használ. És a Kempis-fordításban hasonlóképen teljes következetességgel ezt a mai használatot követi. Ennélfogva, ha a Kalauz 1623-iki második kiadásában ki van javítva az *az* régies használata, akkor lehet az újabb használat a Kempis-fordításban is javítás ellenkező esetben világos, hogy a mű valóban csak 1624-ben készült.

A kiadók magyarázó jegyzetei lehető legszűkebbre vannak fogva s többnyire 7—8 lapon is alig fordul elő egy-egy elavult szónak v. kifejezésnek mai fordítása. Ez az eljárás, mely a futólagos olvasást mégis csak megkönnyíti, tekintve a kiadás természetét, egyáltalában nem helyteleníthető; a ki jobban el akar mélyedni az olvasásba, annak úgy is kezére lehet a NySz. A magyarázat nagyon egyenletes és nem igen fordulnak elő könnyű dolgok megmagyarázva, nehezek homályosságban hagyva. Csak az *elvélte* szó van kétszer is lefordítva: 220. 304. ll. Egyszer-másszor persze jól fogna a magyarázat, mikor hiányzik: 22. l. «iszonyú, oktalan *kezes-lábos* szitkok» = oktalan nagy, vö. tenyeres-talpas; 36. l. f. 6. s. «Most, ez világnak *söprején*» = végén, mint ebben (NySz.): «yffywsaganak vyragaat erdeghnek aggya es veenseegeenek seprwyeet istennek»; «Izrael fiainac maradéka az az a sôprôie auagy vtóllya». Ezeket a jelentéseket a NySz. sem emeli ki az illető szóknál. A kiadók magyarázatai egyébként sokszor függetlenek a NySz.-tól. Igy 550. l. *reá-foga*, jegy.: rátámada, 551. l. *vissza-követ:* jegyz.: «megfordítva utánozzák. Tertullianusnál: in perversum æmulantur». Ezek a szók a NySz.-ban nincsenek meg.

A szavak hűségéről sajnos nem sikerült módját ejtenem, hogy egybevetés alapján szólhatnék. Az általános előszó, valamint Rapaics külön előszava a Felelet előtt a felől biztosítnak, hogy lehető leghívebben kapjuk kezünkbe az eredeti szavait, csak nyomtatói külsőségekben térnek el tőle, hogy ô h. *ö*-t, *gi* h. *gy*-t írnak stb., és mivel P. «a szók végén egyáltalán nem kettőzi a mássalhangzókat»: *jób*, *nagyob*, *eset*, *hagyot*, *ad*, *néz*, *sies*, a kiadók a perfectum *t*-jét és a coniunctivus kétséget okozó alakjait a mai helyesírás szerint adják: *esett*, *add*, *nézz* stb. (de: 29. l. «had aláb jó Szász») egyebekben meghagyják az író következetlenségeit is. És valóban az ilyen alakokat is igen helyesen híven megőrizve találjuk: «öncs-ki *(így)* magasságból kegyelmességedet» 295. stb.

Mégis attól tartok, hogy van egy szempont, melyben a nyelvész csak kritikával bízhatik a szavak átírásának helyességében, ez pedig a magánhangzók hosszúságának jelzése. A két hitvitának czímlapját betű szerint közli Rapaics (8. és 375. l.) s ezek úgy mutatják, mintha az *á*, *é*, *ő*, *ú*, *ű* betőkön P.-nál nem volna ékezet: Felelet az Magiari Istvan Sarvari Prædicatornak az Orszag romlasa okairul, irt kœnivere. Iratot Pazmani Peter altal. — Az mostan tamat vy tvdomaniok hamissaganak Tiiznilvan valo [Czímlap: tíz nyilván-való!] bizonisaga. És [?] reovid intes a Teoreok Birodalomrol és [?] vallásrol [á ?]. Iratot Pazmani Petertül. — A kétséges *-rúl* rag a Kempis-fordításban többször röviden van írva: 216. *kivánságokrul*, 352: *rendrül*, 353: *visgálásárul, eltekéllésérül*; ép így

a *-búl*, *-bűl*, *-túl*, *-tűl* ragok is; továbbá egyes szók változnak: 21: *túd*, 215: *tudós*, 446: *költenének*, *gyümölcse*, főkép az *e* és *é*: 391: *ismér*, 409. 1. sor: *emlekezeti*, 3. s.: *emlekezet*, 5. s.: *emlékezetinél*. Egészen gyanús alakok: 185: *vészni*, 445: *vénni*. Másrészt soha sem találkozunk azzal az ékezett többes első személylyel, mely Bellaagh kiadásában (nem tudom, felhasználták-e ennek tanulságait az átírásra) oly gyakori: *tudúnk*, *vagyúnk*, *házúnk*, *képűnk*.

Mind ezekben a kérdésekben könnyen tájékozódhatnánk, ha az eredeti kiadásnak minden művéből mellékelve volna egy-egy belső lapnak a hasonmása. A czímlap, mit a Századok bírálója kivánna, nem felelne meg oly jól, mint egy belső lap. Más kényelmi eszköz is hiányzik még a kötetből: nincs a végén lapszámozott tartalommutató. P. eredeti tartalommutatói úgy el vannak dugva, hogy a lapozgatóra nézve nem is léteznek. Semmi költségbe és fáradságba sem kerülne továbbá minden lapon a sorok fölé kitenni az illető mű czímét és fejezetét. Igy az igen jó kiadás még jobbá lenne.

Kár volna elmulasztanom azt a kérdést is, hogy vajjon benn lesznek-e az összes művek közt P. levelei, az 1629-ki esztergomi egyházmegyei zsinat végzései, s más ily munkálatok, melyeket P. maga készített. Hiányos volna a gyűjtemény, ha kimaradnának.

Egyébiránt a tulajdonképeni irodalmi művek kiadásáért is kifejezhetjük a nyelvészet nevében köszönetünket.

Kalmár Elek.

Új franczia nyelvtan és helyesírás.

L. Clédat. Grammaire raisonnée de la langue française. Paris. H. le Soudier.
L. Clédat. Précis d'orthographe et de grammaire phonétique pour l'enseignement du français à l'étranger. Paris. G. Masson.

Clédat nyelvtanai sok tekintetben új szempontból tárgyalják a franczia nyelvet, s ezért érdemlik meg a mi figyelmünket is. A *Grammaire raisonnée* (vagy, a mint magyarul nevezhetjük, okoskodó nyelvtan) nem puszta leírása a mai franczia nyelvnek; a szerző nem elégszik meg a tények egyszerű közlésével, hanem magyarázza, sőt gyakran bírálja is a nyelv sajátságait. Egy kissé furcsának tetszhetik, ha a nyelvi tények bírálatáról szólunk, hisz a nyelvtaníró feladata csupán e tényeknek közlése, legfeljebb magyaráznia lehet őket az illető nyelvnek történeti fejlődése alapján, de bírálatról, az egyes nyelvtani sajátságok helyességének vagy helytelenségének mérlegeléséről szó sem lehet. A nyelvész megfigyeli és magyarázza a nyelv természetes fejlődését, de nem erőszakolhatja más irányba, nem kényszerítheti új irányú fejlődésre. Clédat sem a nyelv szerkezetét, belső szervezetét bírálja, hanem csak a

rá kényszerített külalakot, a sajátságos írásmódot. Nyelvtanában folytonosan figyelemmel kíséri a franczia nyelv történeti fejlődését s ennek alapján magyarázza meg a mai nyelvnek egy-egy sajátosabb jelenségét. Ugyancsak a történeti fejlődésnek figyelembe vételével mutatja ki azt a nagy ellentétet, mely a mai franczia nyelvnek beszélt és írott alakja között van. S csakis ebben a tekintetben bírálja a nyelvet, kimutatva, hogy mily kevéssé illik a XIX. század franczia nyelvére a XVII. századból rámaradt ósdi ruha.

A nyelvtan elé Gaston Paris, a jeles nyelvész, írt előszót, melyben méltatja Clédat vállalkozásának jelentőségét, s egyúttal érdekesen tárgyalja a franczia helyesírás reformjának kérdését. Ez előszó bő kivonata — melyet itt közlök — legjobb ismertetése magának a nyelvtannak, s egyúttal tanúságot tesz arról is, mily véleménynyel vannak a franczia nyelvészek legjobbjai nyelvüknek mai írásmódjáról.

A rendes meghatározás, melyet a nyelvtanok élére szoktak iktatni — mondja G. Paris — bár egyszerűnek és világosnak látszik, ha komolyabban vizsgáljuk, igen nehezen érthető. «A nyelvtan a helyes beszéd és írás tudománya.» (La grammaire est l'art de parler et d'écrire correctement.) Mit jelent e meghatározásban a *beszéd* és *írás* szó, vagy mit jelent az, hogy *helyesen*? A «beszéd» szón különböző működést értünk: a kiejtést, a szavak megválasztását, a szavak alakjának változását, s végül összefűzésük módját egyes mondatokká; vagyis ide tartozik a helyes kiejtés, a szókincs ismerete, az alaktan és a mondattan. E négy rész közül a franczia nyelvtanok teljesen elhanyagolják az elsőt, a szótárakra bízzák a másodikat, a harmadikban összezavarják a helyesírást a nyelv tényeivel, s rendszeresen csak a negyediket tárgyalják, bár ezt is tökéletlenül. A történeti nyelvtanok e mellett az etymologiát is tárgyalják, kimutatva, hogyan fejlődtek a szavak és nyelvtani alakok egyes hangjai, a mi mindenesetre érdekes dolog, csakhogy nincs semmi befolyással a nyelv mai használatára.

Az «írás» szónak is három különböző jelentése van: a betűvetés módja (szépírás, calligraphia), a betűk viszonya a kifejezendő hangokhoz (helyesírás, orthographia) vagyis midőn a beszélt nyelv helyett az írott nyelvet használjuk, végül a stilus vagy gondolataink irásbeli kifejezése módja. A szépírás és a stilisztika azonban nem tartoznak a nyelvtan körébe, marad egyedüli tárgyul a helyesírás, s nyelvtaníróink az alaktan és mondattan mellett egyedül ezt tárgyalják, mint a nyelvtannak legfontosabb részét, pedig jogosan csak mint jelentéktelen függelék foglalhatna mellette helyet. Hisz egészen mellékes dolog, hogyan jelöljük az írásban a nyelv egyes hangjait; ha a franczia vagy a görög nyelvet gyorsírással írjuk, mégis ugyanaz a franczia vagy görög nyelv marad.

A fentebbi meghatározásnak legkényesebb része a helyesség kérdése. A nyelvtudomány előtt nincs jó és rossz, helyes és helytelen; valamely kiejtésmód, nyelvtani alak vagy mondattani szerkezet használatos ma, vagy pedig használták régebben vagy csak egy vidéken: ez az, a mi a nyelvészt érdekli. Az ő feladata kimutatni, hogy a nyelv folyton változik, hogy a mit ma helytelennek és hibásnak tartunk, az holnapra az egyedül helyes használat lehet, továbbá hogy az egyes hangok és alakok, a szók jelentése és szerkezete folytonos hatással vannak egymásra, s az analogikus hatás folyton új csoportokat teremt, új rokonságot hoz létre, mit sem törődve a helyesség elvével. Azonban a nyelv az emberek egymással való érintkezésének eszköze, s ha helyesen használjuk, könnyebben megértenek bennünket, s e mellett emeli társadalmi értékünket is. A nyelvtani hibát, sőt a helyesírási hibát is megbélyegzőnek tekintik, tehát kerülni kell őket, s igyekezni fogunk «helyesen» beszélni és írni. Azonban ki dönthet a helyesség kérdésében? A mi a kiejtést illeti, nincs elismert tekintély; a franczia akadémia, bár az ő kötelessége volna, sohasem foglalkozott a helyes kiejtés kérdésével; az egyedüli szabály, hogy a párizsi előkelő társaság kiejtését kell követni, s ebben, főleg az idegenek, a Théâtre-Français szinészeit szokták példaképül tekinteni. Azonban a helyes kiejtés is folyton, bár észrevétlenül változik. Az alaktan körében az utolsó két század folyamán alig történt egyéb változás, mint a mi a kiejtést illeti. A mondattant a nyelvtanírók, néha boszantóan aprólékos pontossággal, rendszeres szabályokba öntötték, s bár ellenkeznek néha a klasszikus írók használatával, legalább tekintetbe vették mindig a világosságot, a megérthetés legelső kellékét. Mindazonáltal a mondattan még mindig alakulóban van, s csak úgy épülhet fel helyesen, ha a legjobb írók nyelvhasználatának gondos tanulmányozása előzi meg. Azonban a helyesírás meg van állapítva; ez a nyelvtannak egyedüli része, melyet hivatalos tekintély szentesített. A franczia akadémia, bár sohasem ajándékozta meg a nemzetet nyelvtannal, rhetorikával és poétikával, bár igérte, kénytelen volt megállapítani a helyesírást, midőn kiadta szótárát. Ez a helyesírás, mely a XVII. század könyvnyomtatóinak írásmódján alapul, egy kevés változást szenvedett ugyan a XVIII. és XIX. században, azonban nagyjában ma is csak a hagyományon alapul, nem pedig a mai kiejtés s a leghelyesebb jelölésmódok gondos tanulmányozásán. A nyelvtanírók kezében tehát, mivel itt szilárd alapon állottak, az egész nyelvtan (a mondattant kivéve) az akadémiai helyesírás alkalmazásának tudományává lett. S ez volna e nyelvtanok leghelyesebb meghatározása. Szerintük írni annyit tesz, mint «ugyanazon hangalakot különbözőkép, s különböző hangokat egyformán jelölni az akadémia szabályai szerint». S minthogy e szabá-

lyok telve vannak ellentmondásokkal és ingadozásokkal, nyelvtanaink érthetetlen szabályok gyűjteményei, melyeknek egyszerűen alá kell vetni magunkat, megtanulva az ép oly értelmetlen kivételeket, mint a szabályokat. A francia nyelv tanulása nem egyéb, mint a helyesírás tanulása, s beszédekben és könyvekben még dicsőítik is e tanulmány terén tett rendkívüli haladást, lenézve azt a barbár korszakot, a mikor még nem tanultak franczia nyelvtant, s elfelejtik, hogy ép akkor éltek a legnagyobb franczia írók. Heine azt mondotta, hogy a rómaiak azért hódították meg az egész világot, mert nem kellett latinul tanulniok; s én (t. i. G. Paris) gyakran gondolom, hogy Pascal, La Fontaine, Bossuet, Voltaire azért tudtak oly remekül írni francziául, mert nem kellett a nyelvtant tanulniok. Az igaz, hogy elég sok helyesírási hibát követtek el, a mi miatt meg is buktak volna a legegyszerűbb vizsgálaton; csakhogy ők jobban tudták használni az időt, melyet a mi tanítványaink helyesírási aprólékosságok megtanulására fordítanak; pl. hogy megtanulják az *ou* és *eu* végű szavakat, melyek a többes számot *x* vagy *s* betűvel képezik, vagy hogy megtanulják a *dre* végű igék kettős sorát, melyek a 3. személyben *d*-re vagy *t*-re végződnek.

Clédat azt óhajtja, hogy a franczia nyelv tanulása, a mire ma nagyobb szükség van, mint valaha volt, szabaduljon ki ebből a pocsolyából, gyümölcsözőbb legyen az ész és kevésbbé veszedelmes a jó ízlés számára. Nyelvtana nem szakít végleg a hagyománynyal, melyet lehetetlen egyszerre kiirtani, hanem csak lassanként és okosan készíti elő a kimúlását. Az egész első szakaszt, s a másodiknak is jó részét a helyesírásnak szenteli; azonban mily különbség van az ő logikus magyarázatai, széles szemhatára, messze menő türelmessége s a többi nyelvtanírók apró, okadatolatlan szabályainak gyűjteménye között, melyek képtelenségeknek bizonyulnak, mihelyt számot akar róluk adni az ember. Az ő orthographiája valósággal a hivatalos helyesírás bírálata, azonban mindig mérsékelt, elfogadható, mely sohasem törekszik forradalmi felforgatásra. Irják, ha tetszik, *choux* és *clous*, *doigt* és *froid*, *aulx* és *maux*, de ne tekintsék műveletlen embernek azt, a ki így ír: *chous*, *doit*, *aus*. Mindenesetre tudni kell, miért írunk így vagy amúgy. A hivatalos helyesírásnak is megvan a maga létjogosultsága: tanításai régibb, ma már eltünt kiejtés maradványai, vagy pedig egy régibb kor ferde etymologiai tudásának gyümölcsei. Clédat, a ki írt már egy franczia történeti nyelvtant is*), ismerve a nyelv történetét, pontosan megjelöli a mai írásmód eredetét, s ezt oly mérséklettel és tapintattal teszi, hogy a figyelmes olvasó, ha nem is ismeri a franczia nyelvet, s ha nem is tud latinul, figyelemmel

*) Nouvelle grammaire historique du français. Paris, Garnier.

kísérheti világos fejtegetéseit. Nem ajánlhatom eléggé könyvének olvasását; különösen szeretném, ha hatással volna az iskolai nyelvtanokra hogy ezáltal nagy mértékben megkönnyítse a gyermekek számára a hivatalos írásmód nehéz jármát, s egyúttal lejebb eresztené a korlátot, mely akadályozza az idegent, hogy nyelvünket megismerve, velünk szorosabb érintkezésbe lépjen. Valóban bámulatos, hogy e mai, magát demokratikusnak nevezni szerető korban minden áron fenn akarják tartani ezt a középkori várat, a hova a legtöbben csak nagy nehezen juthatnak be, s melynek nincs más létjogosultsága, mint hogy védi a legigazságtalanabb arisztokracziát, mely azon nyugszik, hogy a belépőt teljesen értéktelen, de babonás tiszteletet élvező titkokba avatják be. Egy idő óta erősen ostromolják e várat, s remélhető, hogy Clédat rendszeres és türelmes ostroma alatt meg is fog dőlni.

Azt azonban nem állítjuk, hogy Clédat megoldotta a helyesírás kérdését, s ő maga is jól ismeri e vállalatnak rendkívüli nehézségeit. A nemzeti írásmód valóban a nyilvános életnek egy formája: minél kényelmesebb, egyszerűbb és világosabb, annál könnyebb a polgároknak egymással s az idegenekkel írásban érintkezni. Szükséges tehát, hogy legalább leglényegesebb pontjaiban egyforma megállapodás jöjjön létre mindazok közt, a kik az illető nyelven írnak. Ez annyira igaz, hogy miután az állam nem tartotta fenn magának a szabályozás jogát, a nemzet önkényt meghódolt az akadémia tekintélye előtt, annál is inkább, mivel ez az írásmód nagyjában megegyezett a közszokással, s mert azt hitték róla, hogy észszerű alapon nyugszik. Azonban sokkal jobb lett volna, ha a helyesírás szabályozását más kezekre bízzák. A helyesírás nem ízlés, hanem észszerűség és czélszerűség dolga; helyes megállapítása nyelvészek, pedagógusok, üzletemberek és könyvnyomtatók közös tanácskozásának feladata, de semmi esetre sem költőké, regényíróké, vagy akár bölcsészeké és kritikusoké. Furcsa dolog, ha a legnagyobb írók és lángeszű költők avval töltik idejüket, hogy megállapítsák, mikép lehetne legczélszerűbb kapcsolatot hozni létre a hangok s az őket jelölő betűk között, úgy hogy e kapcsolat megfeleljen a világosság követelményeinek, a nélkül hogy feleslegesen szaporítaná a jeleket, s hogy nagyon megrontaná a franczia írás hagyományos alakját; valóban nekik egyéb dolguk van. S ha hozzá is fognának, bizonyosan rosszul végeznék, mert nem készültek erre a feladatra, s mert nem ismerik a nehézségeket, a melyekkel jár. De nem is fognak rá vállalkozni. Legnagyobb részük nem törődik vele, sokkal jelentéktelenebbnek tartják a dolgot, hogysem érdemes volna vele foglalkozni; s a kiket érdekel, majdnem mind szenvedélylyel ragaszkodnak a régi írásmódhoz, melyet ismernek s melyben nevelkedtek, s védik is ezt az írásmódot a legkülönbözőbb s

a legcsodálatosabb okokkal és okoskodással, a mi azonban mind a megszokás legyőzhetetlen erejére vezethető vissza. A kérvény, melyet a helyesírás reformja érdekében a tekintélyes férfiak igen nagy száma nyujtott be a franczia akadémiához, csak ellenségeskedéssel vagy közömbösséggel találkozott, s Gréardnak mérsékelt törekvése is hajótörést fog szenvedni*). Valóban jó szolgálatot tennének a franczia akadémiának, ha megszabadítanák e súlyos tehertől, melyhez csak véletlenül jutott; hisz ennél sokkal fontosabb és hozzá illőbb feladatokkal kellene foglalkoznia. Az akadémia szótárának csakis az volna a feladata, hogy megállapítsa a helyes kiejtést, a szókincset s a szavak jelentését, valamint használatuk módját bemutatva egyes példamondatokon. A helyesírás megállapítását pedig egy nyelvészekből és a gyakorlati élet embereiből álló csekély számú tagokból álló bizottsághoz kellene utasítani; ezek aztán rövid idő alatt megajándékozhatnák a nemzetet egy alkalmas és czélszerű írásmóddal.

Meglehet, hogy az új írásmód elfogadása csak afféle általános forradalom hatása alatt volna lehetséges, a milyen a mult század végén a métermértéket a régi mértékrendszer helyébe állította. Mert nem tagadhatjuk, hogy egy teljesen új helyesírás elfogadása gyökeres átalakulást követelne: az összes eddigi könyveket el kellene dobni, mert 20 év mulva gyermekeink előtt ép oly olvashatatlanok volnának, mint a XVI. századbeliek a mai franczia gyermek előtt; — az összes szótárakat újra át kellene dolgozni, s a szavak alfabetikus sorrendje is teljesen megváltozna; — a tulajdonnevek, melyeknek írásmódja nem változik, új kiejtést vennének fel. Bölcs mérséklettel lehet azonban csökkenteni e nehézségeket, könnyebbé tenni az átmenetet. S egyelőre a leghelyesebb eljárás, ha, mint Clédat teszi, egy kis türelmet és szabadságot kérünk. Ezen irányban haladva bátran, de mérséklettel, elő lehet készíteni a közvéleményt az új intézkedés elfogadására, melynek egyelőre csak veszélyeit és nehézségeit látja, de nem ismeri a hasznát. —

Clédat könyve nemcsak a helyesírás tárgyalása miatt érdemel figyelmet; több más új és kitünő rész is van benne. A ragozás tárgyalásának módja ép oly világos, mint egyszerű, s nagyon megkönnyítené a tanítást, ha mielőbb bevinnék az iskolába. A mondattani megjegyzések, melyekből nem alakul ugyan teljes mondattan, a mi ily kis terjedelmű kötetben nem is volna lehetséges, telve vannak szellemes és világos magyarázatokkal, s helyén valónak tartom e műben azt az eljárását is, hogy az alaktant és mondattant együttesen tárgyalja, mi által a könyv olvasása vonzóbbá, szabályai könnyebben érthetőkké lettek. Nálunk is

*) Az akadémiához benyujtott kérvény ismertetését l. NyKözl. 23. k.

hasznára válna a franczia nyelv tanításának, ha az iskolában tekintetbe vennék a nyelv sajátságainak azt a világos és áttekinthető tárgyalását, mely Clédat könyvét kitünteti.

A másik műben *(Orthographe et grammaire phonétique)* Clédat teljesen szakít a hagyományos helyesírással, s bemutatja a franczia nyelv alaktanát úgy, a mint a mai élő nyelvben jelentkezik. E művében az idegenekre van tekintettel, a kik sokkal könnyebben boldogulnának a franczia nyelv tanulásával, ha nem kellene évekig vesződniök a helyesírás nehézségeivel. Az idegen nyelv tanulásában ezt a hármas czélt tűzi ki (melyek közül inkább a másodikat tenném első helyre): 1. A tanulónak beszélnie kell az illető nyelven, és pedig minél helyesebben, tehát ismernie kell a nyelvtant, s a szókincsnek egy részét; 2. olvassa és értse meg a helyesírással írt vagy nyomatott szöveget; 3. tudjon írni úgy, hogy írását meg lehessen érteni. Ezt a hármas czélt sokkal könnyebben elérhetjük, ha phonetikus írással kezdjük a tanítást, s csak később térünk át a hagyományos írásmódra, midőn a tanuló nyelvismerete már kellőleg megerősödött, s ha nem tekintjük olyan nagy bűnnek, ha a magyar tanuló franczia dolgozatában helyesírási hibák vannak. A helyesírás nyűge akadályozza a nyelv sikeres tanítását; a tanuló nem ismeri a nyelvtant, mert a helyesírás aprólékosságai elfödik előle magát a nyelvet. Pedig mily egyszerű a franczia nyelv alaktana, ha lehántjuk róla a mai írásmód nehéz ruháját! Clédat 63 kis oldalon tárgyalja az egész alaktant, s tárgyalása elég részletes és világos. Valóban felényire szállítanók le a franczia nyelv tanításának nehézségeit, ha a kiejtés és nem a helyesírás tanítását tekintenők első és fő czélnak.

BALASSA JÓZSEF.

Latin szófejtés.

Keller Otto: Lateinische Volksetymologie und Verwandtes. Leipzig, Teubner. 1891. X+387. Ára 10 márka.

Keller Otto: Zur lateinischen Sprachgeschichte. Erster Teil. *Lateinische Etymologien.* Leipzig, Teubner. 1893. VII+196.

Ámbár kissé elkésve, meg kivánunk emlékezni Keller Ottónak két tartalmas szófejtő munkájáról, a nélkül, hogy ismételnők azokat a kifogásokat, melyeket számos külföldi birálója fölhozott (a birálatok föl voltak sorolva a mi könyvészeti rovatainkban s az Indg. Forschungen Anzeiger-jában).

A latin népetymologiát tárgyaló érdekes munka, mely Kuun Géza grófnak van ajánlva, két főrészre oszlik: az első a tulajdonképi latin népetymologiát állítja össze, a másik a jövevényszóknak többnyire nép-

etymologiás átalakításait. Az első főrészben fejtegetett szók jobbára tárgyi csoportokban vannak összegyüjtve: helynevek, személynevek, istennevek, csillagnevek, állatnevek, növénynevek stb. stb. De más szempontok is érvényesülnek ilyen czímek alatt: főnevek, melléknevek, névmások, igék stb.; oly szók, melyeknek csak jelentését változtatta meg a népetymologia; régies helyesirás hatásai; ál-összetételek előszókkal; szófelezések; népetymologia útján keletkezett mythusok stb. — Függelékül görög népetymologiák vannak tárgyalva, de többnyire jövevényszók átalakításai, ugy hogy e függelék inkább illett volna a másik főrész mellé. — Ez a második főrész a latin jövevényszókat az átadó nyelvek szerint csoportosítja: föniciai eredetű szók, görög szók, középeurópai nyelvekből vettek, oszk eredetű szók stb.

Mutatványul fölemlítek egyes példákat, jobbára olyanokat, melyek a magyar szófejtést is érdeklik.

A *patkány* velenczei neve *pantegana* és friauli neve *pantiane* (mint Ascoli kifejtette volt) összefügg a ‚poczakost' jelentő velenczei *pantegan* szóval. Azonban a *pantegana* név s talán már a középlatinban **panticanus* jóformán csak népetymologia, mely a poczakot jelentő *pantex* szóhoz kapcsolta a patkánynak görög (s kivált újgörög) *ποντικός* nevét. Az utóbbi tulajdonkép *μῦς Ποντικός* ‚pontusi egér' volt, hogy a házi egértől megkülönböztessék a későbbi bevándorolt patkányt. (Szintúgy nevezik ezt frank egérnek az irek és német egérnek a cseh népnyelv.)

A *vidra* latin *lutra* neve az indg. *udra*-ból K. szerint vagy úgy keletkezett, hogy mintegy *lutor*-nak, mosónak, képzelték, vagy pedig a görög *ἐνυδρίς* átalakítása, mely maga is a népetymologiával tette ‚vizbeli' állattá az *udra*-t.

A *páva* latin *pavo* neve a görög *ταῶς*-ból K. szerint hangutánzással lett, mert a pávának rikácsolását így mondták: *paupulare*.

A *mandula* latin neve *amandola*, *amandula*, a görög *ἀμυγδάλη*-ből lett, úgy, hogy *amandus*-ra és talán a megevést jelentő *mandere* igére gondoltak.

Az *oleum* ‚olaj' szó a görög *ἔλαιον*-ból lett. A szókezdő *o* hangot K. abból magyarázza, hogy az ókorban annyira kedvelt illatos olajok nevéhez könnyen fűződött az *olēre* ‚illatozás' képzete. — Viszont K. könyve óta jelent meg Seymour Conway értekezése a latin $d > l$ hangváltozásról (Indg F. 2:165), melyben az van fejtegetve, hogy az *odor* mellett fölteendő régi **odēre* ige helyett a latinok épen az *oleum*, *olea* kedveért vehették át a szabín *olēre* alakot. Melyiknek van igaza? Alkalmasint az angolnak; akkor vagy a szabínban történt meg a K. fölvette népetymologia, vagy pedig tisztán hangtani úton lett az *el*-ből *ol-* a latinban.

A narancs neve a középlatinban *arantium-ból (vö. ol. *arancia*, keleti nyelvekben *nārenǧ* stb. < ind *nāgarañga*) *aurantium*-má lett, nyilván az *aurum*-ra emlékeztető színe miatt. Igy a fr. *orange : or ;* vö. *Goldorange* Goethénél.

A czukor neve, a görög *σάκχαρον*, a vulgáris latinságban *sub*-bal való álösszetétellé lett: *succarum*. (Innen kapta aztán más népetymologiával a *sucus* ,nedv' szó a kettős *c*-t: *succus*.)

A *rák*betegség latin *cancer* neve a főtt rákra emlékeztető vörös szín miatt lett a görög *γάγγραινα*-ból.

Érdekes a *lekvár* szó története. Ez a latin *electuarium*-ból lett, ez pedig a görög *ἔκλειχτον*-ból, mely tkp. a. m. ,kiszörpölni való'. A latin nyelvérzék az *electum* ,válogatott' szóhoz kapcsolta s *electuarium* főnevet képezett belőle, mint *sanctum : sanctuarium*. (A németben a népies *lequar*-on kívül még *latwerge* is lett belőle.)

Kedves népetymologia, hogy a szerelmi csóknak *savium* nevéből a klasszikus kor után *suavium* lett, nyilván a *svavis* szó belevegyítésével.

A görög *κύλιξ* ,kehely' szó alkalmasint azért lett a latinban *calix*, mert a virágkehelynek g. *κάλυξ* nevével zavarták össze.

Similago és *simila* (> *zsemlye*) ,finom búzaliszt' a g. *σεμίδαλις*-ból K. szerint a *similis* és *farrago* hatása alatt fejlődött.

Placenta (> *palacsinta*) = *πλακόεντα* (a *πλακόεις, πλακοῦς* ,lepény' szó tárgyesete) — a *placens (-tem)* szó kedveért, mintegy ,tetsző'.

Az újlatin *baccalaureus*, mely ,babér-bogyó birtokosát' látszik jelenteni, eredetileg *vaccalarius* volt s a nagyobb hűbéres jószág birtokosát jelentette.

A *katakomba*, *catacumba*, a *cumbere* ,feküdni, pihenni' szó hatása alatt keletkezhetett a g. *katatymbe*-ből.

Νεκρομαντεία tkp. halottidézés: ebből a középlatinban *nicromantia*, *nigromantia* (melyből közvetve a m. *garaboncza*), mintegy ,fekete mesterség', vö. ném. *schwarzkunst*.

Caritas h. *charitas*-t azért írtak a késő latinságban, mert a görög *χάρις*-ra gondoltak.

Redivivus csak a késő latinságban jelent föltámadtat, mintha *red* + *vivere* volna az etymonja, pedig eredetileg *reduvivus* volt s régit, ócskát, (uraságoktól) levetettet jelentett, mert **reduere* szolgált neki alapul. (Vö. *reduviae*, a kigyó levedlett bőre, az üres csigahéj stb.)

Európa sémi eredetű név s összefügg a héber *'ereb* szóval: tkp. nyugatot jelent. A görög népetymologia úgy alakította, hogy mintegy a ,messzeterjedő' partvidéket jelenti.

Igen elmésen magyarázta K. a *kameleon* nevét, mely görög népety-

mologiával földi oroszlánt látszik jelenteni *(χαμαι-λέων)*. Alapja a sémi *gamal* ‚teve' szó, s a végében az arab *-un* kicsinyítő képző lappang, úgy hogy tkp. ‚tevécske', mert púpja van, mint a tevének.

Zoroaster, *Ζωροάστρης*, görög hangalakja szerint a. m. tiszta csillag *(ζωρὸς ἀστήρ)*, holott tkp. *Zarathuštra* ‚arany teve'.

A *datolya* neve, a görög *δάκτυλος* ujjat jelent, mert a datolyapálma levelei a kinyújtott ujjakhoz hajonlíthatók; de tkp. = arab *dakhl* ‚datolyapálma' (alapjelentése ‚ingó'). — S K. szerint a *pálma* latin neve is úgy lett egy föltehető sémi **padmar*, **tadmar* (héber *tamar*) szóból, hogy a leveleket tenyérhez hasonlították: lat. *palma* ‚tenyér'. Vö. *Palmyra* = *Tadmor* ‚pálmák' városa.

A könyvben elszórva igen érdekes példákat találunk a szókombinálásra s ez által való szóképzésre (l. Szókombinálás és szóképzés NyK. 24. k.), s csodálom, hogy épen ezeket nem állította össze a szerző ott, a hol a népetymologia szóképzéséről szól. A görög *ἀστερίας*-ból *astur* ‚sólyom' lett a *voltur* ‚keselyű' mintájára. A *κερχουρίς*, *κερχιθαλίς* kácsanévből *cercedula*, *querquedula* lett a *ficedula*, *monedula* madárnevek példájára. A *cimussa* szó, mely a görög *ψιμύθιον*-ból való, a szóvéget a rokon jelentésű *cerussa*-ból vette (elejére a *Cimolia creta* volt hatással, l. K. másik könyvét 146.). A hüvelykujjak latin nevei közül *allus* v. *hallus*-ból *allex* lett a *pollex* kedveért (mely *polliceo*-ból származik s tkp. ‚előcsaló'). Igy *σεμίδαλις* > *similago* : *farrago*, l. fönt. *Λαμπτήρ* (acc. *λαμπτῆρα*) > *lanterna* és *laterna* : *lucerna*. *Τροχαλία* > *troclea* : *coclea*.

A népetymologiákhoz pótlásokat s újabb adalékokat foglal magában a másik könyvnek utórésze. Ezekből már csak néhányat emelek ki.

Pomerium tkp. **pos-moerium* ‚a város fala mögötti tér', de a középkorban igen gyakran használták a hasonló hangzású *pomarium* ‚gyümölcsös kert' szó értelmében, mintha *pomus* származéka lett volna.

A görög *τοκογλύφος* ‚uzsorás' szót tréfásan *tocullio*-vá alakították a *curculio* mintájára, mert az uzsorás és a gabnaféreg legnagyobb ellenségei a gazdának.

Nem helyeselhető a *nonne* magyarázata, melyben a szerző szerint nem lehet két tagadás, tehát eredetileg *numne* lett volna, aztán *nunne* s népetymologiával *nonne*. De hiszen a *nonne* szó akkor keletkezhetett, mikor a kérdő *ne* már rég elvesztette tagadó jelentését s csak annyi volt, mint a magyar *-e*, tehát *nonne* = *nem-e*.

Quisquis és *quidquid* közül K. szerint az első csak a második analógiájára keletkezett, a második pedig nem egyazon *quid*-nek kettőztetése («keine mir bekannte Sprache hat eine ähnliche Zusammensetzung, wie *quisquis* oder *quidquid*»), hanem az utótag az oszk *pid*-hez hasonló, mely a. m. a latin *que* ilyenekben: *quisque*; «statt *quisquis* hätte man

eigentlich bilden sollen *quisquid.*» — Ezt az egész okoskodást megczáfolhatjuk a mi *kiki* szavunkkal, mely épen személyre mutat. De az indg. nyelvekben is vannak ilyen ősrégi kettőztetések; Delbrück (Vergl. Synt. 1 : 515.) azt mondja: «*quisquis* entspricht einem uralten Typus», s idéz egyes árja példákat (513) és egy görög példát (520).

A könyvnek többi részében is sok érdekes szófejtés van. Ezek közül már csak egyet említek: *sesqui* K. találó magyarázata szerint **semisque* ,és fél' vagyis ,még a másodiknak is fele'; vö. m. *más-fél (harmad-fél* stb.) és ném. *andert-halb.*

Még egyet említek, a mi folklóristáink figyelmére méltó. Ilyen czím alatt: «Einiges über römische und griechische Menschenopfer, I. Argei» arról az igen elterjedt s a Kőmives Kelemenben is szereplő babonáról szól, hogy új épületekbe, várfalakba embert falaztak (Lat. Volkset. 331). Ehhez aztán a másik könyvben egy függelék van (170), melyben Kuun Géza gróftól is vannak adalékok, a többi közt egy idevágó közlemény Asbóth Jánosnak «Bosznia és Herczegovina» cz. könyvéből.

SIMONYI ZSIGMOND.

A finn nyelvészet története.

Finnországban nemrég összeálltak a legjelesebb tudósok és művészek oly szándékkal, hogy hazájuk ismertetésére egy könyvet szerkeszszenek, olyan formát minő nálunk az ,Osztrák-Magyar Monarchia'. A vállalkozás eredménye egy pompás kiállítású, diszesen illustrált munka, mely először finn, aztán franczia s német nyelven már megjelent; az angol kiadás készülőben van. Előttünk a német kiadás van; czíme: ,Finland im 19-ten Jahrhundert', (Helsingfors 1894. 4-r. 405 l.), kiadója L. Mechelin. A finn nyelvészetről E. N. Setälä írt benne. Az adatok nagyjában nálunk is ismeretesek, kivált mióta Setälä részletesen ismertette ezen folyóirat 23. kötetében a finn nyelvtanok történetét s e sorok írója ugyancsak Setälä egy munkája nyomán bőven írt a finn-ugor nyelvészet kezdeteiről. Mindamellett nem lesz talán érdektelen, ha rövid áttekintést nyujtunk a finn nyelvészet nevezetesebb törekvéseiről, mellőzve a finn nyelvtani irodalmat s csupán a nevezetesebb jelenségekre, valamint az ugor nyelvekre szorítkozva.

Mint sok egyebütt, a nyelvészet terén is Porthan (Henrik Gabriel, 1739—1804), «a finn történetírás atyja», volt a kezdeményező. Róla már megemlékeztünk a f. e. ismertetésben, s elég lesz újra megemlítenünk, hogy nemcsak a finn nyelvtannal, szótárírással, népköltészettel, mythologiával stb. foglalkozott, hanem már a rokon nyelveket is tanulmányozta.

Egész rendszeresen azonban csak Sjögren (Anders Johan, 1794—1855), egy szegény czipész fia, kutatta tudományunkat. A híres dán nyelvész, Rask ösztönzésére, a kinek a közbenjárásával írta meg Renvall is nevezetes finn-latin szótárát, (*Lexicon Linguae fennicae*). czéljául az oroszországi ugor népek tanulmányozását tűzte ki magának. Azért is élete java részét hazáján kívül, Oroszországban töltötte, a hol 1824—1828-ban első nagy utazását tette az ugor népek közt. Visszatérve, a pétervári akadémia tagjává választotta, s mint ilyen Péterváron tartózkodott állandóan, a honnan még több ízben tett tudományos utazásokat. Művei, a melyek ugor néprajzi, nyelvészeti, földrajzi s történelmi tartalmúak, 1861-ben jelentek meg összegyűjtve *Johan Andreas Sjögrens gesammelte Schriften* cz. a.

Azonban a finn-ugor nyelvészetnek Finnországban igazi megalapítója Castrén (Matthias Alexander), sz. 1813, decz. 2., atyja pap volt. Ép egyetemi tanulmányait fejezte be Castrén, midőn megjelent Lönnrot kiadásában a Kalevala (1836-ban). Castrén első feladatául azt tűzte ki, hogy a nagy eposzt svéd nyelvre lefordítja, a mit nemsokára jelesen végre is hajtott. Hogy pedig bővebb, különösen mythologiai adatokat gyűjthessen a Kalevala magyarázatához, 1838—9-ben nagyobb utazást tett Lapplandban s orosz Kareliában. Első műve: *De affinitate declinationum in lingua fennica, esthonica et lapponica* (1839). Két évvel utóbb (1841-ben) ismét útnak indult, először Lönnrot társaságában ismét Lapplandba s keleti Oroszországba. Utóbb maga folytatta útját beljebb kelet felé a szamojédek s zürjének közé, de 1843-ban súlyos betegsége miatt kénytelen volt visszatérni. Ekkor adta ki zürjén s cseremisz nyelvtanait latin nyelven. Már 1845-ben ismét s sokkal fáradságosabb útra indult Szibériába, a hol négy álló évig tartózkodott, miközben a szamojéd, mongol, tunguz, tatár s osztják nyelvek tanulmányozásával foglalkozott. Visszatérve 1837-ben egyetemi tanárrá lett, de a sok fárasztó utazás s a rettenetes nélkülözések annyira aláásták egészségét, hogy már 1852 máj. 7-én meghalt tüdővész következtében. Munkái halála után jelentek meg svéd s német nyelven, utóbbi *Nordische Reisen und Forschungen* I—XII. czímen. Valami nevezetesebb tudományos eredményeket nem köszönhetünk ugyan neki, de páratlan s önfeláldozó buzgalma mindenkor példa gyanánt fog tündökölni. Legtökéletesebb kutatásokat a szamojéd nyelvben végzett.

Csak röviden akarunk megemlékezni Lönnrot-ról, a kit országvilág különben is ismer. Nyelvészeti legnevezetesebb műve a nagy finnsvéd szótár, de még ezen kívül is említésre méltók értekezései: Bidrag till finska språkets grammatik (Suomi 1841—2), korához képest igen nevezetes; Über den Enare-lappischen Dialekt; Om det nordtschudiska

pråket s még egy tanulmánya a finn névszóról s igéről, a mely az általa zerkesztett Mehiläinen cz. folyóiratban jelent meg.

Lönnrot utódja egyetemi tanszékén Ahlqvist (Ágoston 1826—1889) volt, nemcsak mint nyelvész jeles, hanem hazájának egyik legkiválóbb ünnepelt költője. Nagy utazásokat tett az észtek, vepszek, utóbb a mordvin, cseremisz, vogul s osztják népek között. Utazásáról érdekes könyvet írt *Muistelmia matkoilta Venäjällä* és *Unter den Wogulen und Ostjaken* cz. Tudományos művei: Wotisk grammatik etc. (1856); Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta (Újabb észt irodalom, Suomi 1855.); Anteckningar i nordtschudiskan (1861); Versuch einer mokscha-mordvinischen Grammatik etc. (1861); Über die Sprache der Nord-Ostjaken I. s halála után jelentek meg: Wogulisches Wörterverzeichnis s Wogulische Sprachstudien.

A finn nyelvre vonatkozó művei: Suomalainen runous-oppi kielelliseltä kannalta (finn verstan 1863); Suomen kielen rakennus (a finn nyelv rendszere 1877). Kiadta továbbá a Kieletär cz. nyelvészeti folyóiratot, melynek igen nagy volt akkoriban (1871) a hatása.

Általánosan ismert munkája végre *Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen*, 1875, mely számos jelességei mellett is számos merész okoskodásban bővelkedik. Foglalkozott továbbá a Kalevalával is.

Előzőihez képest Ahlqvist munkásságában rendkívüli haladás mutatkozik; mindamellett a ki ismeri, mily rendkívüli változás történt az utolsó évtizedben a nyelvészeti módszer dolgában, nem fog csudálkozni, hogy ma már nagyrészt elavult a felfogása, s hogy gyűjtései, fonétikailag kivált, szintén sokban megbízhatatlanok.

Ahlqvist-tal együtt működött J. Krohn (1835—1888). Finnországban ő a *folklore* tudományos művelésének a megalapítója, a minek fényes tanusága a finn-ugor népek mythologiáját tárgyaló jelentékeny műve, a mely azonban csak halála után 1893-ban jelenhetett meg, fia Károly kiadásában. Azonkívül legjelesebb műve *A finn irodalom története* (Suomalaisen Kirjallisuuden historia, 1885), a melyből azonban csak az első kötetet adhatta ki, a melyben pusztán csak a Kalevalával foglalkozik.

Ezek voltak a régi gárdának legjelesebb s legkiválóbb tagjai. Már mellettük is sokan működtek, de munkásságuk legnevezetesebb eredménye az a pezsgő élet, mely újabban a nyelvészet terén Finnországban fellendült. Sokkal több a munkás most, mint azelőtt volt, és sokkal rendszeresebb, módszeresebb a munka, helyesebb a munkafelosztás aránya, mint hajdanta. A nyelvészeti tudományos központ most a *finn-ugor társaság*, a melynek munkásságáról már ezen folyóiratban s a Budap. Szemlében is közöltem értesítést, egyuttal a legújabb

mozgalmakról is tájékoztatva, a melyek közt a különféle ugor nyelvek; alapos tanulmányozása a legfontosabb.

Önálló s említésre méltó munkák, a melyek nem a finn-ugor társaság folyóiratában s kiadványai közt jelentek meg, a következők: O. Blomstedt: Halotti beszéd etc. 1869; O. Donner: Vergleichendes Wörterbuch der finnischen-ugrischen Sprachen (1874—1888) és Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugr. Sprachen; A. Genetz: Suomen kielen partikkeli-muodot; Kola-Lappisches Wörterbuch (ennek szövege megjelent a Nyelvtudományi Közleményekben is); Lautphysiologische Einführung in das Studium der westfinnischen Sprachen (1877); Versuch einer karelischen Lautlehre; — iskolai nyelvtana is nagyon el van terjedve. (Ezuttal megemlíthetjük, hogy a finn mondattant Koskinen, Korander, Jahnsson, s legutóbb Setälä dolgozták fel); E. N. Setälä: Zur Geschichte der Tempus- und Modus-stammbildung etc. (1887) és Yhteis-suomalainen äännehistoria (finn hangtörténet).

Már többször említettem, mily rendszeresen folytatják a finn irodalmi társaság vezetése alatt a nyelvjárások tanulmányozását, még pedig oly nagy eredménynyel, mint tán sehol másutt. Majdnem valamennyi a *Suomi*-ban, a társaság évkönyveiben jelent meg.

Helyesen s szépen mondja Setälä: «Hazánkban a tudomány a finn nyelvészet terén fejtette ki eddigelé a legeredetibb s legönállóbb munkásságát, s az eddigi eredményekből bizvást reményt meríthetünk, hogy jövőben is gyümölcsözőleg fog működni mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi tudomány javára.»

SZILASI MÓRICZ.

Kisebb közlések.

A vogul «isten nyila» *(tǫrėm-ńāl)* kifejezést nem találja meg R. Prikkel Marián az eddig kiadott vogul népköltési gyüjtésekben, ezért ellenére egyenes világos közlésemnek ép oly merészséggel, mint nagyhamarosan kész az itélettel, hogy *«módfelett kétséges»*, *«ha egyáltalán dívik-e a vogulban ezen elnevezés»* (l. fönt 187—188 ll.). Hát mindenesetre jogos módja a kritikának a csalással és szándékos félrevezetéssel való gyanusítás is, de a ki ezekkel előáll, annak föltétlenül *bizonyítania* is kell tudnia (jelen esetben különösen azt, hogy én szoktam egyébkor is a magyarral való egyeztetés kedveért adatokat gyártani); mert különben eljárása

merő rágalmazás színét viseli, mely azon gyanút költi, mintha czélja a «semper aliquid haeret» reményével függne össze. Nem nagyon hajtja ugyan malmomra a vizet, de nem restellem mégsem ez alkalommal tudomásra hozni, hogy hasonló megjegyzés érte már egy másik vogul nyelvi közlésemet is, ha nem is irodalmilag, de élő szóval. Midőn t. i. az *eper* szó magyarázatánál a vogul *ăpėrėχ, äpėrjėχ* «földi eper» alakokra hivatkoztam (Nyr. 23, 1.), egyik előkelő nyelvészünk annyira hatása alatt állott a megszokott s többször emlegetett *erdbeere*-féle hasonlításnak, hogy kétséggel fogadta közléseim hitelességét. Ekkor véletlenűl segítségemre jött Ahlquistnak Helsingforsban kiadott vogul nyelvészeti hagyatéka, melyben szintén előkerült e szó: «*äpreχ* erdbeere». Most is szerencsémre van módomban hivatkozni a megboldogúlt jó Ahlquistra, kinek osztják szótárában (mely jóval az én vogul tanulmányutam előtt jelent meg) megvan ezen adat: «*pai-ń o l* (gewitter-*pfeil*) donnerkeil» («*pai* wolke, gewitter»), melyből látható, hogy a «mennykő»-nek «nyíl»-féle apperceptiója nem idegen az uralvidéki rokon népeknél sem. Miután pedig kritikus uram gyanuba veszi, hogy becsületes, igaz jószág-e adatom, közlöm vele, hogy honnan szereztem. A *tąrėm-ńāl* följegyzés felsőlozvai szótári jegyzeteim közül fordul elő (6. ív, a) még pedig Reguly ezen följegyzéséhez fűződve: «*tull-sąngh* mennykő», melyet a közlő ekkép javított ki: «*tąrėm-ńāl pats*» («isten *nyila* esett»), vagy «*tąrėm-sańkw pats*» («isten *éke* esett»; v. ö. ném. donner-*keil**). Ezen kivűl megvan a tavdai vogulban «*tārėm-ńēl* громовая стрѣла (mennykő)», kézirati jegyzeteimben (12. ív d) ezen két példával igazolva: «*tārėm-ńėlėl il-älus* громовая стрѣла его ударила (megölte a mennykő)» és »*ti jiw tārėm-ńėlnė il-khaś-khus* гр. стр. лисину разщепала (ezt a fát széthatította a mennykő)». Ugyane nyelvjárásban: «*tērėm-ńēl* «meteor». Ha R. P. M. egyéb vogul nyelvi közléseimet hitelre érdemesiti, azt ezen adattól sincs alapja megvonni; mert valóban nem ez az egyedüli, melyből a magyar nyelv tényeire világosság háramlik s mind az ilyet talán még sem költhettem.

MUNKÁCSI BERNÁT.

---

* Igen tanúlságos Ahlquistnak e szóra vonatkozó följegyzése: «*tōrėm-sańku* altertümliche steinerne axt», melyből az tetszik ki, hogy a nép a kőfejsze-leleteket mennykőnek tekinti. — A magy. «menny*kő*» kifejezés hasonmása a középlozvai (s egyéb déli vogul nyelvjárásokban is előkerülő) *tōrėm-sońkw-χōwtėś* (Regulynál: *tąrom sanga äχtś)* kifejezés, melyben *ōχwtėś* = ÉV. *āχwtės* «kő». A votjákban is *in-keli, in-külė* «mennykő», melyben *keli, külė* «kavics, kövecske».

Néhány műveltségi szó eredetéhez. Borovszky Samu «Német kölcsönszói» közül (l. NyK. 24. k.*) mint ilyenek elejtendők: *eke*, mely = csuvas *aga* «eke» szabályos hangmegfeleléssel | *fejér, fehér*, l. MUgSz. | *harang* = mong. *χarañγa* «hangoztató éreznedencze» (l. Budenz: NyK. XX, 153.) | *kanta* («ófném. *channa* és *canneta, chanta*, kfn. *kanne, kante*»); de ezzel szemben v. ö. mong. *khondaγa* «ein schälchen, eine kleine trinkschale» (Schmidt 162) s magashangú alakban: *köndük* «wasserkanne» (Pavet de Court. után Zenker). Megjegyzendő, hogy a *kancsó, korsó* és *tömlő* szók is török-mongol eredetűek. | *kert* = éjsz. vog. *kārtä*, osztj. *karta* stb. (l. Ethnogr. V, 172. l.) | *lyuk, lik*: eredeti szó (l. MUgSz.) | *mese* = vog. *oąmeľeś, āmiś* «találós mese» stb.; l. Ethnogr. IV, 254. l. | *méz*: közugor iráni eredetű szó; l. Ethnogr. V, 136. | *tündér*: eredeti szó (l. Ethnogr. V, 103. l.).

irha: ófn. *irah, iroh, ireh*, kfn. *irch, ërch* «bock, leder»; «davon: weissgegerbtes leder überhaupt». — Miklosich szerint magy. *irha* = cseh *jircha*, ujszlov. *irha, jerh*, lengy. kisorosz *ircha*, orosz *ircha, irga*, szerb *ira*, rum. *erhă* «gegerbter schaf- od. bockfell, weissleder aus dem d.: ahd. *irah*, mhd. *irch, ërch* bock, bocksleder, weissgegerbtes leder: lat. *hircus*» (Etym. Wb. 96.). Ámde a magy. *irha* alakkal szabályszerűen egyeznek a csuvas *śurγaχ* «zartes häutchen, zwerchfell (перепонка)», kazáni tatár *žarγak* (e h. *jargak*) «sämischleder (замша)» (Budag. II, 325), jakut *sarî* «gegerbte renntierhaut», csagat. *jarγak* «haarloses fell (шуба безъ шерсти»), kirgiz *žarγak, ǰarγak* «bőrkaftán» (Budag. u. o.) szavak is. Minő itt az alakok viszonylása? Legkevésbé valószinű a magy. *irhá*-nak német eredete; másrészről bizonyos, hogy a magy. *irha* (hasonlóan a *lapú vidra, viza* stb. szók eseteihez) a szláv alakokon kívül a török *jarγak*-nak is kifogástalanúl szabályos megfelelője (v. ö. magyar *ír-* és köztörök *jaz-*) s hogy ez utóbbi a szláv alakokból nem magyarázható. A kérdés megítélésénél figyelembe jött, hogy a bőripar terén vannak más kifejezéseink is a töröksegből u. m. *szirony, szűcs, saru, csizma, iplik* (u. o. XX, 474.) Perzsa-török szók: *szattyán* (oszm. *saχtian*) *csiriz* (oszm. *čiriš* «eine art kleister»). Ugy látszik török eredetű az európai *chagrin* szó is. L. Dietz 4. kiad. 541 (v. ö. oszm. *sagrî*, tatár *sawrî*, kirg. *sauri*, «juh-, szamárbőr, zsagrén» Budag. I, 614.; a mongol-mandsuban is van *sarin*, «chagrin».)

MUNKÁCSI BERNÁT.

Egyenest. Ennek a határozó szónak elemei nem világosak. Felismerjük benne — de már nem is nyelvérzékünkkel — az *egy* számnevet, fel az *-es* képzős melléknevet és ennek *-t* ragját, de az *-en* elemről nehéz

* Vö. az itt mondottakhoz Szarvas G.-nak időközben megjelent birálatát Nyr. 23. k.

számot adni s még nehezebb megmagyarázni, hogy mint került össze az *-es* képzővel. Én azt hiszem, az *-en* elemnek a szó különböző jelentéseiben különböző eredete van.

Először az 'irányt jelentő *egyenes* szó, tehát a czímbeli határozószó az «*egyedül*» jelentésü **egyen* szóból keletkezett, mely a *ketten*, *hárman* stb. számneveknek volt párja, s mely összetételekben meg is található a NySz.-ban: *Mynd eeǵgyen* el karhoznank (ÉrsC.) és: *eggyen-eggyen*. Sőt magában is előfordul az *eggyen* szó nyelvtanból és 1808-ból való szótárból idézve, «egyenként» jelentéssel. Épen mostanában rábukkantam a népnyelvben is. Egy nagy-szalontai asszonytól hallottam ezt a mondatot: *Mink meg se kóstoltuk eggyen se*, s utána járva, hogy valóban ismerős-e Szalontán ez az alak, arról értesültem, hogy ha nem általános is, de némelykor használják, pl. (így mondták): *eggyen sem voltunk betegek.* — Ebből az *eggyen*-ből úgy lett *egyenes*, mint *magán*-ból *magános*, *egyedül*-ből *egyedüles* CzF. és valamint a *magános* melléknév meggyökerezése óta az *-an* ragot ismételnünk kell, ha határozóul használjuk a szót: *magánosan*, úgy kellett az *egyenes* szót is *-en*, vagy *-t* raggal ellátni: *egyenest*, *egyenesen* = egyedül. Tisztán ez az «egyedül való» jelentés van meg a NySz. következő példáiban: «3. (simplex; einfach). Mikor à kősségnec ôszve kel gyůlni, egyenesen trombitalyanac: simplex tubarum clangor erit (Helt. Bibl.) Czac egyenest kůrtôllyetec (Kár. Bibl).» Az átmenetet az egyedül-ből az irányjelentésre az az észjárás mutatja meg, mely épen az *egyedül* használatában ismétlődik, hogy t. i. az egyedül-t «csak», «csupán», «közvetlenül» jelentésben használjuk: «egyedül a városba megyek» = csak a városba, se jobbra, se balra le nem térek. Ugyanígy használjuk az *egyenest* szót:

Mondjad neki Márton, ím ezt izenem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézussa kezében kész a kegyelem,
Egyenest oda fog folyamodni. *Czuczor.*

Tehát: egyedül oda, csak oda, vagyis: közvetlenül oda. Vagy a régiségben: Az linea alá igyenesen az tôbbi alá írd (Helt. Aritm.) Ti rollatok szoll egyenesen (Matkó: BCsák). Affele magva szakat joszag igyenessen az fejedelmet nezne (Ver. Verb.). — Ebből az «egyenes út», («egyenesen vivő út szél») úgy származik le, mint az «egészséges ember»-ből az «egészséges gyümölcs».

Az egyenes vonalból származik az egyenes lap, «planus, aequus» (NySz. 2. és 4.) jelentése, de az *egyenlőséget* «aequalis, gleich» fogalmát jelentő *egyenes*-ben (NySz. 5.) a melléknevek *-an*, *-en (fehéren szépen)* ragját kell látnunk, mintha e helyett *egyformán*, *egy módon* szintén azt mondták volna *egyen*, s akkor ebből az *egyen-es* a. m. *egyformán való*, *egyforma*, pl. téged à fôlddel egyenessé tesznec (Zvon. Postill.). Nyel-

vûnk cselekedetûnckel egyenes légyen (u. az). Az égézz keńyr ő kézékben keeth eǵenes resre walek (PeerC). Ugyanez az *egyen szolgál az egyenlő, egyenetlen, egyenget szók tövéül.

Végre jelent az *egyenes* annyit is, hogy *egyetértő*, «concors, einträchtig» (NySz. 6.): attfiàiual iǵenös (Guary C.). Ez már a helyet jelentő *-n* ragból van képezve, minþha az *egyhelyt*, *együtt* határozót így is kifejeznők *ëggyën*, s ebből ép úgy alkották az *egyenes*-t, mint az *együtt*-től ujabban az *együttes*-t. Ebből a tőből származnak a *megegyenesedik*, *megegyenesül* = (egyességre jut), *egyemben* (együtt, egyúttal) szók.

Az *egyenest* határozószó töve tehát három egyenlő alaku szót leplez, melyek azonban különböző értelműek, mert számnévi *(-an)*, melléknévi *(-an)* és helyjelentő *(-on)*, ragból származnak. Hogy a nyelvérzék nem érzi már a tőben az *egy* számnevet, azt mutatja az alak megváltozása *(igenyes* stb.). KALMÁR ELEK.

Vörösmarty mint nyelvész. Irta *Kiss Ernő dr.* (A váczi főgimnasium értesítőjében.) A bevezetésben azt az örvendetes igéretet olvassuk, hogy a szerző nemsokára Vörösmartynak, a magyar nyelv egyik legnagyobb művészének, összes munkáit föl fogja dolgozni nyelvészeti szempontból. Egyelőre magának Vörösmartynak a nyelvről való nézeteit és értekezéseit ismerteti, ámbár «az így nyert kép csak egyoldalú s nem is fényesebb képe lesz V.-nak.» A bevezetésben megemlíti, hogy V. az Athæumban közölt szóbírálatokon s az *Ypszilon háború* czímű drámai tréfán kívül voltaképpen csak négy nyelvi értekezést írt, ezek közt egyet a magyar nyelv eredetéről s egyet az összetett mássalhangzók «egyszerítéséről.» Azonfölül élénk részt vett az Akadémia nyelvtudományi munkásságában, ő dolgozta ki *a m. helyesirás és szóragasztás* szabályait (1832) s többekkel együtt szerkesztette az Akadémia *M. és német zsebszótárát* (1838), írt továbbá németek számára egy m. nyelvtant (1832). — A II. szakaszban *V. mint neologus* van jellemezve, nem csak elvi nyilatkozatai idézésével, hanem költői munkáiból vett számos példával, melyek azt mutatják, hogy V. majdnem kizárólag a régi és vidéki kifejezések fölvételével s mesteri alkalmazásával gazdagította az irodalmat. Ő maga kevés új szót alkotott; ezek közt nevezetes a *szivar*. Helmeczi szócsonkításait metsző gúnynyal ostorozza:

Baltával jött fel Pindus tetejére Metőfi:
Vajjon hány szónak szegte ma bárdja nyakát?

— *III. A megvitatott kérdések.* Itt az Ypszilon-háború van ismertetve, továbbá a mássalhangzók egyszerűsítését czélzó érdekes javaslat (V. természetesen az egyszerű *c* mellett is kardoskodott), végre az ikes igékről szóló fejtegetése. Erről szóltában a szerző nem említi az erdélyi Böjthinek, Révai példaadójának, az ikes igékről vallott nézeteit, melyeket legújabban Beöthy Zs. irodalomtörténetében ismertettem. — A tartalmas értekezésnek utolsó szakasza ezt a czímet viseli: *Vörösmarty, a délibábos.* Itt V.-nak szófejtegető módszere van ismertetve.

SIMONYI ZSIGMOND.

Iráni elemek finn-ugor nyelvekben.

Rövid idővel azon közlemények előtt, melyekkel a magyar s vele rokon nyelveknek iráni elemeire s a bennük foglalt kiválóan becses nyelvészet-, műveltség- és őstörténeti tanúlságokra igyekeztem újból ráirányítani hazai szakértőink figyelmét,*) egymástól teljesen függetlenül ugyane tárgy felé fordúlt két külföldi nyelvbúvárnak is érdeklődése. Egyikük a mordvin nyelvnek érdemes kutatója Paasonen H. volt, ki a «Finn-Ugor Társaság»-nak egyik felolvasó ülésén a mordvin nyelvnek iráni jövevényszavairól értekezett, a másik Stakelberg R. R. báró moszkvai tudós, ki különösen a permi nyelvek iráni elemeihez szolgáltatott újabb jelentékeny adatokat. P. műve tudtommal nem jelent még meg eddigelé nyomtatásban, de tartalmáról tájékozást nyerhetünk Wichmann György fiatal finnországi tudósnak, a votják nyelv és népköltészet ujabb tanulmányozójának egyik közzétett leveléből, melyben ő a kazáni régészeti, történeti és néprajzi társaság folyóiratát (Извѣстія Общества Археологіи, Исторіи и Этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ) értesíti hazájának e nevezett szakokba vágó legújabb munkásságáról (1893. XI. köt., 198. l.). E szerint P. mindenelőtt bírálat alá véve Tomascheknek az iráni és finn-ugor nyelvek érintkezéseire vonatkozó adatait, azt találja, hogy azoknak tetemes része újabb keletű, azaz a volgai törökség révén hatott egyik nyelvterületről a másikba. Ezekkel szemben különös figyel-

---

*) L. az Ethnographia V. évfolyamában «*A magyar fémnevek őstörténeti vallomásai*», «*Az ugorok legrégibb történeti emlékezete*» és «*Adalékok az iráni műveltséghatás magyar nyelvhagyományaihoz*» cz. dolgozataimat.

met érdemel az a néhány adat, mely hangalkatával régi átvételre vall s a közletlen iráni-szkitha szomszédságának alkotja fontos bizonyságát. P. a maga részéről a következő eddigelé ismeretlen adatokkal gyarapítja ez utóbbiaknak számát:

1. Erza mord. *azoro*, moksa *azȇr*, *azȋr* «herr» = zend *ahura* «herr», szkr. *asura* «beiname von göttern, vorzüglich des Varuna». — Értékes adat ez, mely világosan igazolja ama föltevést, hogy a vog. *ątėr*, *ōtėr* «úr» szóközépi mássalhangzója *s* (*z*) változata, úgy a mint ez a vogul *sątėr*, *sōtėr* és szkr. *sahasra* viszonyából is kitünik (l. Ethnogr. V, 136.). Ugyane szónak látszik a votják *uzir*, *uzȇr* és zürjén *ozir*, *ozer* «reich», mely mint jövevényszó megvan az éjsz. vogul *ūsėr* «gazdag» szóban is (v. ö. a hangzóváltozásra: votj. *ulmo* «alma» = tör. *alma*, votj. *kun* «khán, császár» = tör. *χān*, *kulim* «menyasszony díj» = tör. *kalim* stb. s hogy a zürjénben rendesen *o* felel meg a votják első szótagbeli *u*-nak). Bizonyára nem választhatók el a vogul *ątėr*, *ōtėr*-tól az osztják *ūrt*, *ūr* és magy. *úr* szók sem, melyek közül az *ūrt* alak metathesist tüntet, a mint világos analogiája a déli-osztják *ťaras*, *ťoras* «ezer» (v. ö. szkr. *sahasra)* is igazolja. Több esetet ilyen hangátvetésre az Ethnogr. V. évfolyamában (165. l.) soroltam föl, hol egyszersmind igazoltam, hogy ez különös osszét hangváltoztató hajlandóság. Ilyen alapon ugyanez iráni szó átvételeinek igazolhatók a zürjén *verös* «mann, gatte» s a vele szorosan egyező finn *uroho* «vir adultus, heros», *urokse* «mas, masculus» szó is (l. Ethnogr. V, 136.), miből ismét az a nevezetes tanúlság következik, hogy a régi iráni hatás is különböző hangalkotású nyelvek részéről történt, melyeknek egyikében a mai osszétnak ősét (s ilyenűl egyéb nyomozások után az alánt vehetjük föl), másikában pedig a szanszkrithoz legközelebb álló óbaktriai (zend) nyelvét sejthetjük.

2. Mord. *saras* «henne» = szkr. *sârasa* «ardea sibirica» s általában: «madár», melyeknek jelentésviszonya tehát megfelelne a magy. *lúd*, vog. *lunt* «anser» és finn *lintu* «avis» szókénak. — Hasonló alakú madárnevek: csag. *sariče* «ein kleiner raubvogel mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche«, azerb. oszm. *serčä* «sperling», csuvas *śerźi* s innen cserem. *sarzi* id., zürj. *siś*, votj. *śiź* «harkály», *čorig-śiź* «sirály»; továbbá más törökség révén magy. *szárcsa* és mord. *śorźau* «möwe (l. Ethnogr. V. 295.), melyek tehát az ősi török-árja nyelvi érintkezés nyomainak tekinthetők (l.

Nyk. 25, 405—408. ll.). Egyenes árja átvételnek tetszik a finn *sorsa* «kacsa, rucza». A képző nélküli alapszó jelentkezik a tunguz *sar* «möwe», mandsu *sar* «eine falkenart» szavakban.

3. Erza-mord. *paz*, moksa *pavas*, *śka-bas* (összevonva ezekből: *śkaj* és *pavas*) «isten» = szkr. *bhágas*, zend *bagha*, örmény *bagin*, szláv *bogŭ* «isten». — Fontos ujjmutatás arra nézve, hogy a finn-ugor népek sajátságos ősi hitvilágának hol keressük alapjait. Nyelvészeti szempontból figyelemre méltó, hogy a mordvin alak a szanszkritt nominativusi *-s* végzetet tükrözi, mely a zendben már nem mutatkozik. Ugyanezt tapasztaljuk az erza *veŕǵes*, *veŕǵis*, mokka *vèŕgas*, *virgas* «farkas» szón, mely tudvalevőleg a szkr. *vr̥kas*, zend *vĕhrka* mása, melyekhez még ugyancsak ép szóvégzetével a zürj. *vörkaś* «vielfrass (gulo)» csatlakozik (l. Ethn. V, 178.).*)

Ugyancsak P. nézete, hogy a mordvin *lomań* «ember; idegen» (v. ö. votj. *murt* és vog, *khq̥ls* «ember» és «idegen») az osszét *liman*, *limän* «freund» mása. Hasonló fejlődéssel lett a permi (votják *ėromä*, *oromä* «barátom» szó átvételével az éjszaki vogulban *ruma*, melylyel a beszélgetésben az «orosz e m b e r t» jelzik akár barátságos, akár ellenséges indulattal.

Stakelberg báró «I r á n i-f i n n s z ó t á r i v i s z o n y l a t o k» (Ирано-финскія Лексикальныя Отношенія) műve a moszkvai régészeti társaság «Keleti Régiségek» (Восточныя Древности) czímű kiadványának I. kötetében jelent meg 1893-ban. Tárgyának előmunkálatai közül csupán K l a p r o t h «Asia Polyglotta»-jára hivatkozik, mely természetesen ma már nagy selejtezésre szoruló több szóegyeztetést közöl az osszét és finn-ugor (különösen zürjén, votják és liv) nyelvek köréből is (88. l.). Sajnálatosabb e ténynél, hogy szerzőnk nincsen kellőleg tájékozva a kutatásai területére eső nyelvek irodalmi forrásairól sem, holott különösen a votják

*) A magy. *farkas* szó ezekkel való összefüggésének lehetőségéről kifejezet nézetemet (Ethn. V, 73 és 178. ll.) tekintetbe véve a csuvas *vor̥on-χürä* «hosszúfarkú», *tokmak-χürä* «verőrúd-farkú» = «farkas» kifejezéseket (u. o. 140. l.), továbbá a Halász Ignácztól kimutatott lapp *seipek* «farkas» (innen: *seipe* «fark») kifejezést, (Nyr. 24, 243), végűl azt, hogy a finnben is van *hännikäs* «farkas» ebből: *häntä* «fark» (Nyk. 2, 158) immár végkép elejthetőnek találom.

nyelvet illetőleg, melyből legfőképpen meríti anyagát, alapos értesülést nyerhetett volna akár Smirnov Iván kazáni egyetemi tanár «Votjaki» czímű jeles könyvéből is. Művének alapja e részben alig több, mint Wiedemann kisded szójegyzéke, melynek készletét azonban elismerésre méltó módszerességgel kezeli. Megkülönbözteti és különválasztja jelesül mindenelőtt azon iráni elemeket, melyek hangalkatukkal egészen világosan az újperzsa nyelv forrásvidékére vallanak és ismeretesek a volgai törökség (kazáni tatár, csuvas és baskir) területén is. Ide tartozó közlései közt van egy olyan adat is, mely «Votják nyelvtanulmányaim»-nak perzsatörök eredetű szavakat tárgyazó részéből (NyK. 18, 135—142. ll.) kimaradt, jelesen: votj. *šajir, šajėr,* «tájék, vidék» = újperzsa *šehr* «város», melynek régibb *šahar* (zend *khšatra*) alakja «reich, herrschaft» jelentésű (v. ö. még mint idetartozó adatot: kondai vog. *šoqr* «világ»). A régibb keletű közös iráni-permi szavakra vonatkozólag érdekes az a nézete, melyet egyébként Schrader is vall (Sprach verg. u. Urgesch. 295. l.), hogy nem egyoldalú permi részről való átvételek, hanem bizonyos esetekben éppen az iráni volna az átvevő fél, mit azonban az *ezüst*, votj. *azveš*, továbbá a votják *andan* «aczél» és *irgon* «réz» szavakkal, melyeket egyéb másaikkal egyetemben nem lehet finn-ugor nyelvterületen magyarázni, nem találunk eléggé igazoltnak (l. Ethnogr. V, 9.). St. e szókon kívül még különösen az osszét *päzvj* «varázsló» szóra hivatkozik, mely a zürj. *paz-* (recte: *pasj-*) «bezeichnen, merken» participiumának volna viszonképe, tekintetbe véve ennek Wied. szótárában (227. l.) található «zauberer» jelentését. Ámde az idézett helyen tulajdonképpen a következő adatot találjuk: *mös peľ pasjiš* «zauberer», melyben a jelentésmeghatározás valószinüleg tévedés, minthogy az egész kifejezés valódi értelme «*tehénfül-bélyegző*». Igazi nevezetek a «varázsló»-ra: zürj. *tun*, votj. *tuno;* továbbá zürj. *tödiš* «tudós», *čiködiš mort* «rontó ember», votj. *peľľaš* «fúvó», *tunaš-peľľaš* «varázsló-fúvó».

Álljanak itt Stakelberg óiráni-permi (ill. ugor) szóhasonlításai a magam észrevételeivel és kiegészítéseivel:

1. Votj. *ana* «nélkűl, kivűl, kivéve» = osszét *anä, änä* «ohne» (*änä s'ëldár* ohne ihr oberhaupt, *änä däviмä* ohne dich. Hübschmann, 21.) | zend *ana* (præfix. privativum): *ana-šita* «unbewohnt» *ana-gareta* «glaublosigkeit». Az iráni præpositio a finn-

ugor nyelvszellemhez alkalmazkodva postpositióvá lett: votj. *meškem-ana* kívülem, *tiľeskėd-ana* kívüled; csatlakozva a *-leś* abl. raghoz: *-leśana, -leśano* s az előszótag lekopásával *-śana*, pl. *ti-leśana* ti nélkületek, *aslim-śana* magamon kívül, *kišno-murtäz śana* kivéve az asszonyt (l. Votj. Szót.).

2. Votj. *andan* «aczél» = osszét *andun*, melyeknek társalakjait mindkét nyelvterületen l. Ethn. V, 8. l. Mint uj adat csatlakozik ezekhez a csecsencz nyelv ingusi dialektusából: *andun* (osszét jövevényszó).

3. Zürj. *bord* «flügel, flosse», votj. *burd* «szárny» = kurd *purt* «haar, fell, feder». V. ö. örmény *phetur* «feder». Budenz a zürj. votj. szót a votj. *bord* «fal» szóval családosítva a magy. *part*-tal veti egybe (MUgSz.). Figyelemre méltó, hogy a magy. *toll*-lal egyező vogul *tąul, toul,* osztj. *tōγol* is «szárny» jelentésüek, míg a «toll»-nak és «szőr»-nek közös szava *pun* (magy. *fan).*

4. Zürj. *böž* «schwanz, schweif», votj. *biž, bež* = kurd *bōč* queue (du renard), örmény *poč*. Budenz a zürj. votj. alakokat a cseremisz *pōč, poč, pač* «cauda» szóval egyetemben a magy. *far*-hoz vonja, melyeknek *farcso-(k)* képzésében, továbbá a finn *pursto, pyrstö* «cauda piscis» szóban látja eredetibb alakjuk tükrét.

5. Zürj. *bus* «staub, pulwer» = szkr. *pą̄su,* zend *pąsnu,* örmény *phoši* id. mely utóbbi szót már Klaproth egybevetette a zürj. megfelelővel. Teljesebb alakot mutat az éjsz vog. *puwės* «por».

6. Zürj. *variš* «raubvogel (falken u. eulen); sperber, habicht» = pehlevi *vāršeh*, ujpersa *vāšeh,* kurd *vāšeh,* osszét *ŭari* «sólyom» L. e szóhoz még Ethn. V, 75.

7. Zürj. *vösna* «für, wegen»: v. ö. óperzsa *vašnā* «durch»; örmény *vasn* «für, wegen» (jövevényszó).

8. Zürj. *vurd* «flussotter, fischotter», *vurdiš* «ratte, wasserratte, maulwurf» = osszét *urd, urdä* «flussotter». L. egyéb másaikat: Ethn. V, 165. A votják *vudor* «vidra» szót már Köppen egybeveti a megfelelő indogermán alakokkal.

9. Zürj. *vurin,* permi *vurun* «wolle» = már Donner szerint szkr. *ūrṇā* «wolle».

10. Magy. *gazdag:* osszét *ghäzdug, khäzdug* id. L. Ethn. V, 20. St. a szó ugor eredetét sejti. Ugyanígy Donner és Budenz.

11. Zürj. *gorz-* «schreien, heulen, laut weinen» = zend *garez-* «klagen», osszét *ghärzun, khärzun* «seufzen».

12. Zürj. *gön*, votj. *gon* «haare, gefieder, wolle» = osszét *ghun, khun* «haar». Hübschmann a zend *gaona* «farbe» szóval veti egybe (34. l.).

13. Zürj. *guś* «geheimnis», *guśön* «heimlich», *guśa* «geheim» : v. ö. zend *guz-* «verbergen». Ide tartozó szók még a zürjénben: *guś* «räuber, dieb» és *gu-* «stehlen, entwenden, rauben» (v. ö. vog. *tūlmaχ* «tolvaj», *tūli* «titkos»; votj. *lučk-* «lopni», *lučkäm* «titkon»), melyek az iráni átvételt kétessé teszik.

14. Zürj. votj, *daś* «tíz» = osszét *das, däs* stb. l. Ethn. V, 139.

15. Zürj. *dir* «lange zeit, zeitdauer», *dirji* «zur zeit» stb. = ujpersza *dīr* «remotus, diutimus». A votjákban is van *dir* «idő», *dirja* «idején», *dirt-* «sietni, hamarkodni». Az óiráni eredet fölvételére nincs alap. Inkább tekintetbe jöhet az arab *devr* «kreislauf der zeit od. der jahre; zeitalter», tat. *däur* id. (l. Votj Nyelvt. 470. sz.), mely *daur, dauėr* alakban ujabb időben is átjött. Ilyen régibb keletű török-arab szó még a zürjén-votjákban: zürj. *juvör, juör*, votj. *ibėr* «hir» = arab-tatár *χabėr*, csuvas *χibar* stb. (l. Votj. Nyelvt. 282.). Budenz a votj. *dirt-* «elhamarkodni» képzést a zürj. *termal-* «eilen, sich beeilen» szóhoz vonja s evvel együtt a magy. *ered* családjába sorozza (MUgSz.).

16. Zürj *eziś* «ezüst», votj. *azveś* = osszét *ävzist*; l. Ethn. V, 9.

17. Votj. *erǯi* «adler» (Wiedemanntól említett, de részemről igazolhatónak nem bizonyúlt, talán elavúlt szó) = zend *erezifya*, óperzsa ἄρξιφος (e h. ἄρζιφος; Lagarde: Armen. Stud.), örmény *arcui, arciv*, grúz *arciwi*, csecsencz *erzau*, thus *arçiv* «sas».

18. Zürj. *zaridź*, votj. *zareź* «tenger» = zend *zrayañh*; l. Ethn. V, 17, 18 és 179 ll.

19. Zürj. *zarni* «arany», votj. *zarńi* = zend *zaranya*; l. Ethn. V, 8, 17, 179 és 180 ll. V. ö. örmény *oski* «arany» = finn *vaski* «réz, bronz» (Lagarde).

20. Votj. *zarėk-* «zúgolódni, morgolódni, panaszkodni» = kurd *zerīn* «braire», uj-örmény *zral*, osszét *zäryn* «singen». A csakis tatárból való fordítmányokból igazolható votj. szó tatár eredetű: kaz. tat. *zarėk-* «keseregni», *zarlan-* «zugolódni».

21. Zürj. *zon* «knabe, jüngling» : v. ö. zend *zan-* «erzeugen. gebären», skr. *ǰan-* id., *ǰana* «mensch, stamm, geschlecht»; osszét

zanäg, *zänäg* id. Ez alakoknál közelebb állanak: szkr. *sûnú*, zend *hunu* «sohn». A zürj. alak tehát itt is a szanszkritéhoz hajlik szemben a zendével (l. fönn 378. l.).

22. Zürj. *karta* «hof, viehhof», melyet Donner (51. l.) a finn *kartano* «hof, hof u. gebäude», liv *kārand, kōrand* «bauerhof, gehöft, gesinde», norvég-lapp *gardde* «ring, kreis», svéd-lapp *kiärda, garde* «ungezaunter platz», orosz-lapp *karte* «vorstube vor dem zelt», moksa-mordvin *kardā, karde-nä* «pferdestall», erza *kardas* «hof», *kardo* «stall»; magy. *kert*, éjsz. osztják *karta* «hof, viehstall», éjsz. vog. *karta* id. szókkal vetett egybe s melynek egyéb másai még a csuvas *karda*, tat, *kėrtä*, hegyi cserem. *kertelni* «udvar, körülkerített hely, baromkert», továbbá ugyancsak Donner szerint jurák-szamojéd *hārad*, *χārad* «ház» = osszét *kärt* «udvar». V. ö. κέρτα πόλις ὑπὸ Ἀρμενίων (Hesych. Lagarde: Armen. Stud. 77.) — L. Ethn. V, 172. Thomsen a finn alakokat germán jövevényszóknak tartja. St. szerint az osszét alak átvétel lehet az ugorság köréből, minthogy a gót *gards*-nak és társainak nem pontos hangbeli megfelelője.

23. Zürj. *kor-*, votj. *kur-* «bitten, flehen» = osszét *korun, kūryn* id. A magy. *kėr-* és finn *kerjää-* «kéregetni» társalakok szerint a permi szók eredetiek. Az osszét alak iráni területen nem igazolható és St. szerint a finn-ugorság területéről való átvétel gyanújába esik.

24. Zürj. *kört*, votj. *kort* «eisen» stb. = zend *kareta* «kés», osszét *kard* «kard»; l. Ethn. V, 7. Donner szerint ide valók még f. *karta*, észt *karda*, liv *kārda* «eisenblech».

25. Votj. *kwala, kwa* a «votják nyárisátor» = digori-osszét *kolä*, tagauri *kūl* «kunyhó», grúz *χula* id., kurd *kōl* id. V. ö. Ethn. V, 177. Itten kapjuk megfejtését azon eddigelé homályos jelenségnek, hogy míg a szóközépen *d-l* hangváltozás rendesen közös eljáráskép jelentkezik az ugor és permi nyelvekben, a magy. *ház* és osztj. *χāt, kāt, χot* megtartotta mégis a finn *kata*, mordvin *kudo* stb. alakokból következő eredetibb *d* (*t*) hangot szemben a votják és vogul alakok *l*-jével (vog. *kwol, kwäl, khul*). Látnivaló, a föntebbi egybevetésből, hogy a votják alak egyenes átvétel az iránságból s hogy a vogul is ennek megfelelője akár egyenes úton, akár permi réven jöttnek magyarázzuk. Különvalónak teszik a zürjén *ka, ku, ko* (*ker-ka*, permi *ker-ku* «gerendaház», *vič-ko* «szent ház, templom»)

és votj. *ka* ebben: *korka* «gerenda-ház» (iness. *korka-in*), melyek tényleg a magy. *ház*, oszj *χāt* másainak vehetők (v. ö. magy. *víz*, vog. *vit*: zürj. *va*, votj, *vu*; iness. *vu-in*; magy. *kéz*, vog. *kāt*: zürj. votj. *ki*; iness. *kijin*).

26. Zürj. *kula* «krone, baumkrone» = ujperzsa *kulah* «korona», mely szó a volgai törökségben nem ismeretes.

27. Permi *kuti* «hund», melynek finn-ugor és egyéb nyelvekbeli társaira nézve l. Ethn. V. 72. (v. ö. ezekhez még: szarikhol *kud*) = digori *kui*, tagauri *kuʒ*, tekintetbe véve, hogy ezek iráni **kuti* ősalakra vallanak, mint digori *insäi*, tagauri *ssäʒ* «húsz» = zend *vīsaiti*. A szó iráni eredete nem igazolható, St. lehetségesnek tartja a finn-ugorság területéről történt ősi átvételt.

28. *kirs*, *kirsak* «medve» (Anderson «Studien zur vergleichung der indog. u. finn. Spr.» 330—331 és Köppen után idézve permi szó gyanánt) = ujperzsa *χirs* id.

29. Zürj. *köin*, votj. *kion* «farkas»: V. ö. szkr. *çvan*, *çun*, görög κύων «eb» (lat. *canis*, gót *hundas*). A permi alak az árja *s* szókezdő (zend *span*) eredetibb hangzását tükrözné.

30. Zürj. *l̕öb* «lippe» = ujperzsa *lab*, mely a volgai törökségben ismeretlen.

31. Zürj. *majög* «stange, stahl» = már Klaproth szerint digori-osszét *mieχ*, *mēχ*, tagauri *mīχ*, ujperzsa *mēχ*, szkr. *mayūkha* «pflock» (Hübschmann). Megvan a votjákban is: *majäk*, *majik*, *majig* «rúd, sövénykaró; útmutató oszlop; pózna», melyet az azonos jelentésű tat. *majak*, csuv. *majak* után inkább tatár átvételnek tarthatunk (l. Votj. Nyelvt. 397. sz.). Az oroszban is van: маякъ id.

32. Zürj. *mež* «schaf» = ujperzsa *mēš* id. h. rokonságát bővebben Ethn. V, 74. és 179.

33. Zürj. *mort*, votj. *murt* «ember» = zend *mereta*, ujperzsa *mard* «halandó; ember». L. bővebben Ethn. V, 20 és 178. Anderson ezekhez sorolja még az észt *morduma* «mannbar werden» igét.

34. Mordv. *mäkš*, *meš* «méh» = zend *maχši* stb. l. Ethn. V, 178. Egyéb ide fűződő adatok: kurd *miš*, *meš*, *meχes*, *mēš*, *meiyes*, afgán *mākši*.

35. Zürj. votj. *ńań* «brod» = ujperzsa *nān*. L. tüzetesebben Votj. Nyelvt. 566. sz. Megvan a szamojédban is: jurák *ńāń*, osztják-szam. *ńań*, *nai*, tazovi *ńäń*, jeniszeji szam. *ńeń*, *nan*.

36. Zürj. *ord* «seite» = zend *aredha* stb. L. bővebben Ethn. V, 178.

37. Zürj *ort* «schatten (d. verstorbenen); schutzgeist; gespenst»: V. ö. óperzsa *arta*, ujperzsa *ard* ebben: *ardi behišt* (Firdusi) «szent paradicsom», osszét *ard* (óperzsa *arta*) «eid, schwur». Az egyeztetés a jelentések külömbözősége miatt egyelőre kétes értékü. Wied. a votjákból is említ *urt* «geist (von verstorbenen), gespenst» adatot; de én e szót egy irodalmi forrásból (l. Votj. Szót.) csak «lélekjelenlét, bátorság» jelentéssel igazolhatom. Van ellenben az éjsz. vogulban *urt* «a holtak erdei szellemei».

38. Zürj. *ökši* «herr» votj. *äksej, uski* «fejedelem» = zend. *khšaya* «mächtig; herrscher», óperzsa *khšayathiya* «kaiser, schah». Ugyane szóval magyarázzák Müller Vszevolod, Müllenhof és Tomaschek a Λιπό-ξαϊς, Ἀρπό-ξαϊς, Κολά-ξαϊς szkitha törzsfők neveit is. L. Ethn. V, 20.

39. Zürz. *pan* «herr» = ujperzsa *bān* ily összetételekben: *šährbān* «városfő, úr», *märzi-bān* «grenzhüter, markgraf», *der-bān* «türhüter»; pehlevi *pān*, zend *pāna*; örmény (mint átvétel) *pan*. Nyilván azonos vele a magy. *bán* s a cseh-lengyel-tót *pan*, melyeket tehát Vámbéry alaptalanúl származtat *Bajan* avar khagan nevéből.

40. Zürj. *pod* «unteres, unterteil, fuss», *poda* «zu fussgehend», *poda* «vieh»; votj. *pudo* «lábas jószág», *pudän* «gyalog», *pud* «apró növények szára» = zend *padha* «fuss», szkr. *pada*, osszét *fad, fäd* «spur». Bizonyára ide tartozik a votj. *pid* «láb» s a törökségben elterjedt *put, but* «fuss; schenkel» szó is. L. Votj. Nyelvt. 162.

41. Zürj. *porś* «schwein», votj. *pariś*, valamint vog. *poreś* éjsz.-osztj. *pōrės, pūres*, déli-osztj. *pūraś, pūreś, pōres* társai St. nézete szerint az iránság területéről valók, hol szabályos megfelelőjük: kurd *purs* «disznó». Ezekkel szemben a speciális «malacz» jelentésű észt *pursas, porzas*, liv. *pōras, puoras*, mord. *puŕhts, puŕts* szók inkább a litván *parszas* «malacz» átvételeinek tarthatók a mint ezt Ahlquist (Kulturw. 19.) és Thomsen (Beröringer, 226.) is vélik.

42. Zürj. *puž* «reif (pruina)» = már Klaproth szerint (200. l.) ujperzsa *puž* «pruina, pluvia pruinosa». Ide tartozik a votják *pužmer* «dér, zuzmara» is, melynek végzetében összetétel, vagy képzés

lappanghat. Az iráni eredet nem bizonyos: v. ö. cserem. *pöröš* «zuzmara» s a gyakori zürj. votj. *rś—ś, ź* hangváltozást (l. fönt 61. l.).

43. Zürj. *pur* «floss, fähre» = kurd *pir*, zend *peretu* «brücke», melyhez Justi zend szótára a következő adatokat csatolja: pehlevi *puhar*, parszi *puhal*, ujperzsa *pūl*, afghán *pul*, czigány *pkhurd*. Megvan e szó az ugor nyelvekben is; magyar alakja: *para* (l. Ethn. IV, 202.).

44. Zürj. *ram* «sanft, still, friedlich, ruhig»: v. ö. zend *rāma* «ruhe, annehmlichkeit», szkr. *ram-* «zum stillstehen bringen», osszét *urōmun, urōmin* «zurückhalten, hemmen, beruhigen» stb. L. Ethn. V, 178.

45. Magy. *száz* stb. L. Ethn. V, 17, 139, 177.

46. Votj. *śezi, śezĕ* «zab» = tagauri-osszét *sizǯi* és digori *zätχä* id.

47. Zürj. Votj. *śur* «szarv» stb. L. Ethn. V, 140.

48. Zürj. *sös-pu* «eberesche, vogelbeerbaum» = tagauri-osszét *sūs-khäd*, digori *sos-ghädä* «lindenbaum»; v. ö. örmény *sos* «platán, juharfa». Ideváló még: votj. *susi-pu* «boróka-fenyő, gyalogfenyő». A hasonló hangzású vog. *sosi'* «ribiszke» szóra és társaira nézve l. Nyelvőr 23, 2.

49. Magy. *tőr*, cserem. *tür* «kard» (melyet azonban Budenz cser. szótárában nem találunk) = afgán *tura*, csecsencz s egyéb kaukázusi nyelvekben *tur* «kard». L. Ethn. V, 76, hol zend *dauru*, szkr. *dāru*, ujperzsa *dār* «speer, lanze» szókkal van egyeztetve.

50. Votj. *ǯuges*, vog. *śārkéś* «sas» = osszét *ćärgäs* id. L. Ethn. V, 179.

51. Vogul *šäχ* «só» stb. = osszét *ćäχ*; l. Ethn. V, 136.

52. Zürj. *śen: kerku-śen* «hütte» = zend *śayana* «wohnung, sitz»; örmény *śēn* (jövevényszó).

53. Zürj. *šog* «trauer, leid, kummer», votj. *śug* = zend *saoka* «brand», szkr. *çoka*, pehlevi *sōk*, ujperzsa *sōg* «kummer», örmény *sug* id. Budenz a *sajnál*-ige rokonságába sorozza (MUgSz. 328. l.).

54. Zürj. *šoǯ* «hölzerne nadel, holzsplitter»: v. ö. digori-osszét *soǯinä*, tagauri *suǯin, sūǯin* «nadel», melyek Hübschmann szerint jövevényszók egyéb iráni területről: ujperzsa *sōzan*, balucsi *sišin*, kurd *sužin*, szkr. *sūči* «nadel», zend *sūkā* id.

55. Zürj. *šol'* «spiess, speer, lanze, pflock» = zend *sūra*

«spiess, lanze»; szkr. *çūla-*, örmény *sur* «säbel»; kurd *śur* id. Megjegyzendő, hogy eredetibb *r*-nek *l*-vé való változtatása az osszétnak kedvelt hangsajátsága (l. Hübschmann 107. l.). Nyilván ide való a vogul *sirej, siri* «kard» szó is; l. Ethn. V, 16.

56. Zürj. *irgön*, votj. *irgon* «réz» stb. összevetve az osszét *ärkhui* «réz» szóval; l. azonban Ethn. V, 8.

Tanulmánya befejezésében Stakelberg foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy az iránság melyik ágának tulajdonítható az a befolyás, mely e részről a finn-ugor nyelvekben mutakozik. Nem találja eléggé igazoltnak Anderson felfogását, ki az idevágó adatok többjében a finn-ugor és indogermán nyelvcsaládok rokonságból eredő ősi közösségeit keresi. Feltünő az egyezések jó számában a különös *osszét* vonás, mi tekintettel a mai osszétben ki nem mutatható, vagy eltérő alakban kimutatható egyező iráni és finn-ugor elemekre, arra a fölvételre mindenesetre jogosít, hogy az iránság kérdéses ágához tartozott az osszét is. Ezek az iránok Müllenhof kutatásai szerint a nyugati szkythák területén, a Fekete-tengertől éjszakra eső vidékeken laktak, a honnan visszaszorított maradványuknak éppen a kaukázusi osszétek (maguk nyelvén *osz*-ok, a régi *jász*-ok) mai képviselői. Egybehangzó evvel a ténynyel Rittich, Weske és mások vizsgálódásainak azon eredménye, hogy a permi népek terjedési határa valamikor sokkal délebbre nyúlt, mint jelenleg, a mely délibb vidékekről őket a népvándorlás kapcsán benyomúlt török népek (baskirok, mecserek, bolgárok stb.) tolták éjszakfelé. A mai Közép-Oroszországban a Don és Volga mellékein lehetett e népfajok érintkező vonala.

Munkácsi Bernát.

Zsarol. Ez az ige nincs meg a NySz-ban; valószínű, hogy a TSz.^{2}-ben sem lesz meg (Szinnyei professzor úr értesítése). Azt talán fölösleges vitatnunk, hogy a *sarló* (< csuv. *śurlĕ* Ethn. 4 : 276; *sorla* Vámb. Prim. Cult. 44; Hunf. Ethn. 264; zürj. *čarla*, votj. *šurlo* | f. *sirppi* < ószl. *сьрпъ* Archiv für slav. Phil. 16 : 279) szavunkkal a *zsarol*-nak semmi köze. — A *zsarol* (‚pénzt kicsikar‘) osztr.-bajor jövevény, s megfelelője a *scharren, scharen* ‚schaben, kratzen‘ (Schmeller II : 448), a mely változata a ném. *scheren*-nek.

Melich János.

Vogul szójegyzék.

R.

raitéli szétzúz | zerschlagen III.341. — *rǫitéli* összever KL. III.493. — v. ö. *rāti*.

ra'ipi aláhull | hinunterfallen III.273. — v. ö. *raupi*.

raχt sár | koth III.431. iszap | schlamm II.204. *suli-r.* fehér agyag | weisser lehm I.130. — *rāktim* sáros | kothig III.90.

1. *rakw* gallér | kragen 332. — *raχwiñ ta'il* galléros ruha II.119. 321.

2. *rakw* eső | regen II.104. III.118. — *räχw* KL. 2. AL. 78. *ruχ* T. 319. id. — *rakwiñ tūr* eső járta tó II.244.

rakwi esik | regnen II.104. *rakwéltaχti* megered az eső | es fängt an zu regnen 346. — *räkwi* K. *rukhulė* T. 318. id.

rami ás | graben III.380. *jolä ramχats* földbe ásta magát I.12. — v. ö. *rämi, raumi*.

rāpγi csendes gyűrűket vet (*vit* a víz) | langsam fluten K. II.226.

rapši pillog | blinzeln 330. — *räpši* id. AL. 57. — v. ö. *repčäs*.

rāsi vet | werfen AL. 72. — *rasti* dob | werfen. P. 25. v. ö. *rǫsti*.

rašši l. *resi*.

rāti B. *rǫti* AL. K. *roti* KL. *roqti* KL. K. üt, csap | schlagen I.133. 13. lever KL. III.355. *rātili* II.133. *rātilāli* II.101. *rātéltaχti* verődik II.71. *rōtpenti* klopfen AL. 77. *äkwän roqtélti* összecsap | zusammenschlagen KL. III.349. — *šäme roqti* agyonüt | erschlagen K. II.231.

raumti elás | vergraben II.273. — *räumti* KL. III.489. — v. ö. *rami*.

1. *rauti* hány | werfen III.25. ráhint | streuen III.125. *vitél r.* leönti vízzel | begiessen III.380. *tū ta rautsém* ott alázuhantam | ich bin dort hinabgestürzt III.286. *jol r.* lerogy | zusammensinken III.380. szór | verstreuen P. 27. — *räuti* kiráz | herausbeuteln K. I.169. — *rǫutili* dobál III.8. *rǫutlaχti* lehull KL. III.487. — *rautäsi* szór I.29. *χǫmi rautäsi* fölfordít | umstürzen II.118. *pāñk vitä r.*

a piszkos vizet kiönti | das schmutzige wasser ausschütten II.106. *raupi* hull | fallen I.5. II.1. 217. *jol r.* összeomlik | einstürzen I.6. *raupilāli* lecsappan | plötzlich niederfallen III.452. — 2. *rauti* kavar: *sāt kēnäs rautän* hét üst (bozasört) kavarj (a. a. főzz) | braue sieben kessel (bier) I.94. *moké vit-jor räuti* lisztet vízzel kever | mehl mit wasser mischen K. 377. — *manėr nañ ńelmėntel saw raute'in* mit zagyválsz (ill. keversz) annyit nyelveddel | was alles plauschest du zusammen B. 329. — *vitä rautχati* a vize felforr | sein wasser siedet II.295.

rāwi' apró darabokra | in kleine stücke I.98. *rawi' (a* br.) II.22. *rawi' (ą)* III.461.

rä ... l. részben *ra* ...

räγi esik | fallen II.178. *räγäti* id. I.14. II.298. összerogy | zusammensinken I.133. II.6. *χot räγäti* elugrik | wegspringen NyK. 22: 48. *χot räγätāli* id. III.467. — *räχtkäti* rázkodik AL. 54. — v. ö. *rauti, räuti*

(il-) rämäs- ledől | herabstürzen T. 310.

(jel-) rämenti összeszed | zusammenklauben AL. 78.

(jąl-) rämi eltemet | begraben K. 374. — v. ö. *rami,*

räńγenti szállong *kwolkwė posimėl* a házacska füstje | der rauch steigt auf II.127.

khwątė-räpśės összerongyolódott | zerreissen K. — v. ö. *rēpi*

räśėχ rozs | roggen AL. 60.

räśi ujjas | ärmelleibchen III.397. [III.207.

räsis késik | ausbleiben: *khwątal' rässėn* hova késel AL.

jėl-räti leesik | hinunterfallen P. 15. — v. ö. *rauti, räuti.*

rätem sorban, rendben | der reihe nach (рядомъ) T.322.

räumti ás | graben KL. III.489. — v. ö. *rämi*

rēi' B. *rei'* K. *rėi* T. *rī* KL. *rī* AL. hőség | hitze — *rēγiñ* I.52. *rēñ* KL. 20. AL. 61. meleg | warm — *rē'il, rē'inėl* B. 354. *riil* KL. miatt, következtében | wegen, infolge; *rakw-, vōt-rēγil* szél, eső által | durch den wind, regen II.104. *ta rē'ikwėl* annak hatalmánál fogva | durch dessen macht I.40.

rē'ili melegedik | sich erwärmen I.155. *rē'itili* melegít | erwärmen I.148.

rēχti ráz | schütteln II.331. — *akw' ąntėr sāt śiś taw reχti (e* br.) egy méhbeli hét magzatot fog ő szülni (ill. kirázni) | sie wird aus einem schoos sieben kinder gebären I.103. — *rėχtkhąti* reng *mōkän* a föld szine | die erde erschüttert K. II.237.

rēkw meredek part | steiles ufer II.381. KL. III.203.

rēpi ráz | schütteln AL. 72. *rēpėltäχti* megrázkodik AL. 77. — *rēpiti* vet, dob | werfen I.154. III.413. *rēpitili* dobál III.365. *χąni rēpitaχti* hanyatt vágódik | rücklings stürzen III.423. *jol r.* leesik | hinunterfallen NyK. 22. 48. — *ripiti* dob KL. III.351. *ju-ripäntium* (pass.) megrázódom | zusammengebeutelt werden T. 308.

rėpčäšnė: šom r. šąut egy szemhunyorítás ideje alatt | während eines augenblinzelns, d. i. einer secunde T.317. — v. ö. *rapši.*

rėptämi virrad | es wird tag T. 309.

rēs-jiw erdei fa | wald-baum III.194.

rēskė sárga | gelb K. III.131.

rēšpi széjjel foszlik | auseinandergehen, zerfallen K. I.172.

(χot-) rētėlālentawė (pass.) ravaszul elorzani késztil | er will mit list stehlen III.229.

rētėñ ńuli hamis eskü | meineid I.127. III.411. *rētiñ* csalfa | falsch, betrügerisch III.84.

rētti csuffá tesz | betrügen, anschmieren K. I.168.

ri... l. részben *re*...

rīli fut | laufen I.113. *rili* KL. III.493.

(khwąt-) rimli összezavarodik | sich verwirren P. 21.

ro... l. részben *ra*...

roäsėn l. *rąsėn.*

rąχ l. *rāñχ*; — *rōγi* l. *rąwi.*

jąl-rąχi leapad *vit* a víz | das wasser fällt K. 374. T. 310.

roχχi röhög | laut lachen AL. 64.

roχti B. KL. P. K. T. *rąχti* AL. ijed | schrecken; *nąñχ-r.* följed | aufschrecken III.287. ijedve fölpattanik | erschrocken, aufspringen I.5. fölébred | erwachen II.90. — *roχtėpti* III.40. 445. *roχtėptāli* II.318. III.468. ijeszt | erschrecken.

roχtkhąti: roχtkhątep son rázós szán | ein schlitten, der beutelt K. 396. — v. ö. *rēχti.*

rąmiñ suj rezgő hang | schrillender schall I.96. zengő hang | tönender schall III.518.

rąmmi zeng *šaγl* a mennydörgés | der donner schallt P. 27. *rąmmiñ* zengő u. o.

rān idő, zeit: *khwąšä rān* hosszú ideig; *ton rānt* abban az időben, akkor | damals K. 379.

rąñ kivül | ausser: *ämännėl-r., nounne-r.* rajtam, rajtad kívül | ausser mir, dir T. 315. — *rąñkhė ōli* külön lakik | allein wohnen P. 21.

rāñχ rikoltás | geheul III.389. *rāñkwė* (dim.) id. II.29. — *rāχ* kiáltás | schrei II.209. *rąχ-sawän* kiáltó szavuk u. o.

rāñχi krákog I.11. *rāñγi* kiált, kurjant | schreien, jauchzen I.136. III.380. — *rāñχīlāli* II.29. *rāñγulāli* II.190. kiált; *rāñχäšli* elordítja magát | aufbrüllen III.380. *rąnχėltaχti* elkiáltja magát | aufschreien II.176.

rāntä bárka | barke KL. III.485.

rōpi elhull *mom* a nép | das volk stirbt; *jiw r.* a fa lerogy | der baum stürzt AL. 79.

rōpot munka | arbeit I.130. II.117.

rǭś, rōś fövénypart | sandiges ufer II.388. 381. *rǭś* AL. 78. *rōś* KL. III.483.

(kĕnt-) rǫsėχ rongyos sipka | zerfetzte mütze III.529.

rǭsėχti birkózik, küzd | ringen K. 396. *(nal-) rǫssėχti* leveti magát | sich hinabwerfen KL. III.487. — *okhśė kwän-rǫssėm* a pénzt eljátszottam | das geld habe ich verspielt K. 373. — *rǫsti* dob, vet | werfen K. I.169. T.313. — v. ö. *rāsi.*

rǫsėn madzag | bindfaden P. 10. *roäsėn* K. — *sĕtėp-rǫsnä* czérnagombolyag | zwirnknäuel K. 399.

rǫśėńėś oroszul | russisch K. v. ö. *ruś.*

rǫśi selyemmente | seidenrock K.

rośi késik | sich aufhalten 335. *rǫśi* P. 20.

rōśi sír | weinen K.373. — *rośśi* AL. 65. *rośśenti* AL. 59. *raśśi* P. 21.

rott gyors | schnell II.381. — *rotti'* hirtelen, rögtönösen | plötzlich I.15. — *rǫttėn* id. K. P.

rotti' ǭlėn csendben légy | sei still II.306. békében légy | bleib ruhig II.63. — *rottiji' jänimi* szelíddé fog nevelődni | er wird für sanft erzogen II.105. — v. ö. *rōtmi.*

rōtmi megállapodik | still stehen I. 143. — *rotmėlti (o* br.) nyugalomba hoz *(mā* a földet) | zur ruhe bringen u. o. *rottmėlti* lecsillapít | beruhigen II.408.

rǫulaχti átváltozik: *vujśanśuχ-khwarėl r.* állat öreg (medve) alakjára változott át. K. II.225.

(khona) rǫulėχti hátra veti magát | rückwärts stürzen AL. 60.

rǫutsmėl khaitė versenyt fut | wettlaufen T. 328.

rōuli l. *rǭwi* 1.

1. *rǭwi* közeledni | nahen III.77. I.151. *rǭwilāli* id. II.147. — *roγi, rōuli* id. KL. 31. — *at rǭwi* nem szabad | es ist nicht erlaubt I.4. *kit jiw akwän rǫwläγėn (ǫ* br.) két fát illeszt egybe | die zwei bäume zusammenschweissen I.151. — *nē-rǫwtal, -rǫutal* nőnek érinthetetlen *jelpiñ tūr* szent tó | für eine frau untastbar, unnahbar heilig III.324. II.204. *majtėn rǫwtal lūľ latiñ* májba nem fogadható csunya beszéd | es ist eine üble rede, die man nicht in die leber aufnehmen (d. i. verdauen) kann III.504. — *rǫwnė* kellemes | angenehm: *majtnė rǫwnė atiñ pūl* májnak kellemes édes falat III.50. — *rǫwn'-ut* rokon | anverwandt II.198. 268.

2. *rǭwi* himbál | schaukeln, schwingen K. 402. ráz | schütteln K. II.225. legyint, lóbál AL. 70. *rǫwi* P. 29. *rowi* T. 331. — *rǫusi, rǫusoali* csapdos | schlagen AL. 70. *ľōñkh kwäne rǫwėlės* az út fordulatot vett | der weg machte eine biegung K. 374. *khōp khǫmrawelöχw* a ladikot szájával lefelé borítani | das boot umstürzen P. 16.

ruχ l. *rakw.*

ruma barát | freund II.62. 105.

rumalaχti barátkozik | freundschaft schliessen 344.
rumkä kehely | kelch II.313.
rus gyarló, gyönge | schwach I.132.
ruś orosz | russe II.105. *ruśiñiś* B. *ruśńiśä* KL. oroszul | russisch.
rusi rojt, bojt | franse II.25. 197. — *rus* P. 8.
rūtė (gabonát) vet | säen T. 167. 327. — *rūtmi* szaporodik | sich vermehren I.73. III.149.
rūtiläï' jēmti szomoruvá lesz | er wird traurig II.87.

S, ś, š, č.

sa . . . l. részben *sä* . . ., *so* . . .
1. *saχ* nap heve | wärme der sonne KL. 22. nap | sonne AL. 79. — *saχ χātėl* verőfényes napon NyK. 22: 49. — v. ö. *sāñk*.
2. *saχ* bél | darm II.184. III.268. AL. 207.
śaχėn ököl | faust II.6.
śaχėnli ököllel ver | mit der faust schlagen II.205.
saχėr czukor | zucker K. II.239.
sa'ĭ B. *säï'* K. *sä* AL. hajfonat, fürt | haarflechte, locke — *sa'ip, sa'iñ; saγip, saγiñ* (adi).
saγi B. *säγi* K. *säji* AL. P. fon | flechten; — *sa'iχati* fonódik III.188. *akwän saiχatili* egybecsavarod ikI.15.
sāχi suba | pelz I.31. 45.
sa'ilėm érzékeny | empfindlich: *χuri qulaχ s. palėn* mint félénk császármadáré oly érzékeny a füled II.359.
1. *śaχl* felhő | wolke I.74. vihar | sturm II.65. mennydörgés | donner II.51. III.4. *ś- Tārėm* viharisten II.98.
2. *śaχl* halom | hügel I.1. II.263. bokor | strauch III.331. liget | hain III.438. — *śaχlėñ mā* halmos föld | hügelland III.337.
(Uj-āńš) sāχwėsanė ėri' az állat-öreget kikisérő ének | lied beim hinausbegleiten III.221.
saχwtėl: sāt ujpä ujiñ s. χantės hét szarvasból álló szarvasfalkát (heerde) talált II.113.
sai: khqtėl-sai naponként | täglich T. 319.
sai elrothad | verfaulen I.15. *säi* KL. III.349. *śäji* P. 29. — praet. *pėlė-sēis* P. 22. *il-sėis* T. 307. — *kwälėm kwqtė-sēis* házam elkorhadt K.
šail, saila l. *sōl*.
šailkhati hajlik | sich biegen P. 13. — v. ö. *saili*
saili tördel | brechen I.125. *sqili* tör K. II.230. *saimti* I.125. *śaimti* KL. 15. *śajimti* KL. III.353. *sqjėmti* K. 316. id; — *sa'ilawė* töredezik | zerbrechen NyK. 22: 51. *sqiläji* (forgácsot) szálakra vagdal | kienspäne schneiden.
saimtaptė békít | versöhnen T. 328.

sairi, sa'iri B. *sąori* K. *śouri, śäuri* T. *śair-* P. *śauri* KL. vág | schneiden — *sairíli* III.384. *sąorli* K. II.237; *sairépi* csap II.100. *sąorépi* kezd vágni K. II.237, *śairélti* P. III.539. id.; — *sairépāli* III.299. *śaurépoąli* KL. III.355. ácsol | zimmern; *sąorenti* vagdal K. II.228. *śaurenti* vagdal, ill. kapar | scharren KL. III.347.

sairép fejsze | axt II.122. III.384. *śaurép* id, KL. 19. *sa'irép* III.291.

sairémė fehéredik (a gyolcs) | bleichen T. 515.

sairiñ fehér | weiss K. II.376. *sąiréñ, sąiriñ* K. III.126. 127. *sąiriñ* P. 14.

śaiti örül | sich freuen I.16. II.287. *śaitíli* III.149. *śaitełpi* III.120; — *śauti* K. *śautéχlénti* KL. 8. *ćoutkéti* T. 307. id.

śaj téa | thee I.15. — *śoaj* K.

saj mög | abseits gelegener ort pl. *saj-mē* KL. 15. *sajné, sajin* mögé, *sajnét* mögül, *sajit* mögött | nach, von hinten, hinter B. 339. KL. 15. *saji* mögé, mögött K. —*χasäp-sajiñ* kárpit mögött I.24. II.197. III.17. *sam sajt* láthatatlanúl | unsichtbar II.100. — menedék | rettung II.366.

saji' medve-szemfog | hauzahn des bären I.125. III.335. *saj-γép, sajγéñ* (adi.) I.99. — *kēlpi'-saji' alχatei'* véresre verik egymást | einander blutig schlagen I.25.

sajilālili menedéket ad | rettung gewähren II.367.

sajik fagyos, hűvös | frostig, kühl III.256. 506.

sajkéli ébred | erwachen I.7. II.44. III.144. *sajkätili* fölserken III.518. — v. ö. *sāñkéli.*

sajli: *χūs kwons, ńilä saji' tū sajle'it* húsz köröm, négy fog oda (t. i. a húsába) belemélyed | zwanzig krallen, vier zähne vertiefen sich in sein fleisch III.335.

sak darab | stück III.407; *sakw* I.29. *säχw* KL. 349. (dim.)

śāk sulyok | hammer III.500. *kēr-ś.* vas-pőröly | eisenhammer I.28. — *śākiñ sūw-aulén* mankós botra | auf einen stelzstock I.137. [KL. 20.

saka nagyon | sehr I.164. II.407, *säk* K. *śäk* P. 22. *śäkä*

saküti megront | verderben III.397.

(jūw-) śakérāli összezsugorodik | zusammenschrumpfen NyK. 22: 51.

sākmétli sakkoz | schach spielen I.22.

sākmiñ naphevű | sonnenheiss III.322. — v. ö. *saχ, sāñk*

śakw víz-, tűzözön | sintflur I.14. II.67. *śakwé* I.46.

sakwałik szarka | dohle II.111. 156. *sakwéłäχ* K. I.172.

sakwali széttörik | zerbrechen I.15. szétszakad | zerreissen. II.74. — *sakwäti* tör | zerbrechen (trans.) I.74. III.461. *χot s.* megront | verderben I.164. —*jäγém piγénné manéri' sakwätawés* apámat fiad mért becsmérelte | warum wurde mein vater von deinem sohn geschmählert III.471.

śakwiñ csecses *ma'il* mell. II.23. 150. III.36. v. ö. *śäkw.*

śakwśėn'-ut : sa'irėp jäni' śakwśėn'-utä ti āsti fejszebeli **nagy munkája** im elkészül | seine **grosse arbeit** mit der axt wird fertig III.291.

sakwoss csak | nur II.123.

sāľ sajnálat | mitleid I.76. II.85.

śal' l. *soľ.*

sālėm szálka | spahn III.9. II.143.

saľχi B. *śäľχi* K. *säľľi* AL. köp | spucken; — *saľėmi* I.98. *saľimi* I.162.

ċalχo kasza | sense T. 163.

sāli rénszarvas | renthier; *sāli-uj* I.50. *sāli-purn'-uj* II.199. farkas | wolf (ill. rénszarvas-harapó-állat).

śā'i finom *pun* szőr | feines, weiches haar I.119. *ś. ąln* ezüst pénz | silbergeld I.18. *ś. tur* vékony hang | dünne stimme III.317. — *śąľi kaľėn* éles hang KL. III.355.

śāliñ hig étel | suppe III.417.

saľik bozót | moor I.89.

sāľt háncs | bast I.153. II.211. *soľt* AL. 64. — *saľtpą* hársfa | linde (v. ö. **száldob, szádok**).

śam- B. *śäm-* K. KL. *śäm-, śäme-* P. **igek.** pl. *śam-rātitä* agyon-veri | todt-schlagen; *śämė-tēstė* agyonütötte.

sam B. *säm* K. *śäm* KL. *som* T. szem | auge; *rakw-sam* eső-szem | regentropfen I.60. *kēlp-säm* csepp vér | tropfen blut K. II.226, *vot-sam* szellőcske | ein kleiner wind I.60. II.388. *sam-vit* könny | thräne II.142. — *χulän-sam* halpikkely | fischschuppen II.28. *samiñ jūntėp* pikkelyes pánczél | panzer mit schuppen. *samiñ tawėt* karikás tegez | ein köcher mit ringelchen II.22. *akw' samtal* mind egy szemig NyK. 22: 79. — *samnė pats* világra jött | er kam auf die welt II.85. *samt, samtė āťim* nincs jelen, eltünt | er ist verschwunden, ist nicht zugegen I.131. III.120.

sām vidék | gegend I.5. II.70. sarok | ecke I.14. *vōr sāmnė* erdő zúgába | in den winkel des waldes I.99. szöglet | winkel I.2. *sāmp, sāmin* szögletes II.104. *soąmp* id. K. II.377.

sami összevagdal | zerhacken II.395. *samäsi* elapróz II.331.

sāmľiñ suj csengő hang | klingender ton III.320. *śamliñ* III.106. — v. ö. *sumli.*

sampėlti megpillant, észrevesz | bemerken II.129. III.24.

śāmpėlti : χūrėm sāmp sāmiñ śumpėl χūrmi' śāmpėltėstä három szögletű szögletes vízmérő módjára **eszét három felé forgatta** II.104.

sān csésze | schale II.300. nyírhéjdoboz | schachtel aus birkenrinde II.53. III.461. *sāñkwė* (dim.) II.79.

śāń anya | mutter I.5. II.188. *śāńim ekwä* anyámasszony II.273.

sanątė megízlel | kosten T. 325.

sāneuw : *ńol-kwāli'-sāneuw* kötőfék homlokzablája | stirnband am halfter II.112.

sāńχwi rúg, rugdos | stossen III.247. 405. *sāńχwäsi* id. I.28. 121. II.74. leugrik | hinunterspringen II.213. *sāńχwäsėli* dobál | werfen II.182. — *śāńgwi* KL. 23. *śänghė* T. 333. *śonghasi* AL. 54. rúg; *il-śāńghwäsėt* eliramodtak | sie liefen schnell fort KL. III.347. *śäχkhątė* rugdalózik | hin und herstossen T. 333.

śāni' tetűserke | kopfnuss 326. — *soąni* K. *śāmi* T. 155.

1. *sāńk* ágyék | lende II.112. III.212. — v. ö. *sāńkw*.

2. *sāńk* hőség | hitze II.395. III.19. *sāńkiń tū* napheves nyár | heisser sommer II.189. — *tąrėm sāńkwė* isten nyila | blitz II.62. — v. ö. *saχ* 1.

sāńkėli fölébred III.204. *sąnγėmlāli* id. AL. III.207. — v. ö. *sajkėli*.

sāńkėmti teremt | erschaffen I.36. 77. II.291. — *sańγėmli* AL. II.414. *sońγėmli* K. id.; — *sāńkėmli* teremtődik | erschaffen werden I.77.

sāńkėśli dobog | stampfen III.529.

sānki fekete kacsa | schwarze ente I.29. II.323.

sāńkw ágyék | lende II.83. III.337. *s.-pāl* czombdarab III.533.— *soańkw* csipő | hüfte P. III.539. — v. ö. *sāńk* 1.

sāńkwėlti penget (húrt) | die saite schlagen III.380. — *sāńkwėltėp* hármonika NyK. 24 : 331.

χot-śańkwėmtawė (pass.) összekunkorodik | zusammenschrumpfen III.225.

sāns B. *sans* K. *śanś* P. *śānś* T. — *sās* B. III.374. *sāspä sānsiń* B. III.373. térd | knie; *jąut sānsä* íjj hajlata | biegung des bogens I.95. íjj közepe | mitte des bogens I.112. — nemzedék | geschlecht II.47.

sāńs zsombék | moor II.235.

santal szék | stuhl T. 314.

sap l. *śäp*.

sāp fatörmelék | holzspäne II.64. 188. *sāpiń jiw* korhadt fa | morscher baum II.61.

saptäń pāl gyékényes ágy | bett mit strohmatte III.258.

sar B. K. *sär* B. D. *sarė* K. csak | nur I.14. K. I.167. KL. 19. no hát, tehát | also, nun I.58. II.265. immár | schon II.184. talán, vajjon | vielleicht, etwa K. alig, nagy nehezen | kaum, schwerlich KL. 21. AL. 61. P. 22. — *ul pā jäle'im sar* ugyan hogyne mennék föl | nun, wie sollte ich nicht hinauf gehen II.269. — *sar χumim* első emberem | mein vorderer mann (ellentétül: *jui χumim*) II. 168. — *taw ti kwolūt ēlėm-χąlės-śär ąli* ejnye, úgy látszik, ebben a mi házunkban ember van | ja, wie es scheint, ist in unserem hause ein mensch I.51. *śär takkätä* egyes-egyedül | ganz allein II.59.

sara ritka sör | dünnbier AL. 55.

śārük rénszarvas-csorda | renthierheerde. III.111. — l. *śark.*
sarün zürjén.

sarėlaχti kiunszol | ausbetteln II.248.

sarγi reszket *mā* a föld | die erde bebt 354. — *atä sarγenti* haja rezeg | das haar wallt III.223.

śarγi: āγi śarγi χūrnė joχtimēn leányzajgás (ill. zajgó) tájékára érkeztünk III.341. leánycsacsogó stb. III.419. | wir gelangten an einen ort, wo die mädchen lärmten — v. ö. *śärri.*

śārγi fáj | es thut weh II.61. III.322. *śārγėltaχti* megfájdul | es wird weh II.99. — *śariti* (*a* br.) fáj II.431. *śarräti* (*a* br.) id. II.85. *awa-pattä śarrätėm* feje búbját megsajogtatta | am scheitel einen streich versetzen, wehe thun III.171.

sari igaz | wahr II.38. 417. III.16. — *sär* becsületes, igaz K. *särėś* igazán, őszintén K.

sāriñ irhából való *ta'il* ruha | ein kleid aus fell II.20.

śāriś B. *soqrėś* K. tenger | meer.

śarjim tompa | stumpf III.469.

śark csorda | hürde II.280. — v. ö. *śaräk.*

śarkä pohár | glas I.18; csésze | schale II.388. *śärkä* id. T. 316.

śarrimėt megszenesedtek | verkohlen I.46. — v. ö. *särjawė.*

sarńia bőr | fell AL. 77.

čarša merítőkanál | schöpfkelle T. 163.

sart előbb | früher II.117. 139. *s. jąmnė* elől járó | der vorne gehende III.451.

sarti 1) dörgöl | reiben I.12. III.361. *särti* K. II.231. *viltjät śärti (ś!)* arczát fricskázza | ins gesicht schlagen II. 241. — *särtkäti* dörgölődik AL. 54. — 2) mázol | schmieren: *kǫrėm läp-särtı* kemenczém bemázolja K. 376. *sarlatė* mázol T. 160. *sartχati* mázolódik III.461. — v. ö. *käśetäm vit-khūrγėtätėl särtoχ tė pǫmtėstė* öcsését víztömlőjéből (vett vízzel) dörzsölni (ill. kenni) kezdte K. II.231. — 3) *akwän sarti* egybe ragaszt | zusammenkleben I.151. *jelśarti* beszeg | einsäumen P. 15.

sas mind a kettő | beide: *jä'i-piγä ąńγä sas alisaγä* bátyjátnénjét mind a kettőt megölte II.104. *ań kit ątėr sas ta χąjuesi'* ama két fejedelemhőst mind a kettőt érte II.168. v. ö. II.71. — *sas ąs* most ismét | jetzt wieder I.64.

1. *sās* 1) térd | knie l. *sāns.* — 2) tő | wurzel: *akw sāsnėl tėlėm sāt nāñk* egy tőből fakadt hét fenyő II.166. (v. ö. *sāns* nemzetség).

2. *sās* nyirhéj | birkenrinde II.52. III.59. 461. bog | knoten II.337.

sāsi bogoz | mit einen knoten verbinden II.337.

1. *sasti* terem, előterem | wachsen, entstehen I.125. 107. növeszt: *pumä sastėm pumėñ kan* füvét növesztő füves tér | wo das

gras wächst, ein grasreicher ort III.337. *nētä sastėm nēγėñ sām* nő termő nős vidék II.107. — *sästi* gyarapodik, ill. növekszik: *ńawlä rakw-rēγil s.* húsa az eső által gyarapodik | sein fleisch wächst, entwickelt sich durch den regen II.104. *saγä sästėm saγiñ nē* fürtje tökéletes (megnőtt) fürtös nő II.267. *nuñk-šäšti* felnő P. 15. *šäštėm* KL.349.

2. *sasti* simára egyenget | ebnen; *sastli* id.; *pī'jǭmnė sastėm ľāñχ sastemäi' voss sastlėnūlanėm* fiunak járni való egyenletes útat egyengetnék bár egyenletessé II.386. *sastėlti* id. NyK. 21: 363. — *sāstėm mā* egyenletes föld | geebnete erde II.357.

sāt B. *soąt, soät* K. *saat, šot* KL. *sät* T. hét | sieben, woche; — száz | hundert II.17. *šoät* id. KL. 21. — *sät-puñk* vasárnap | sonntag B. 343. *soātėn tūm khotėl* hétbe menő nap, a. a. hétfő | montag K. 397.

sāti bűvöl | zaubern II.100. — *sātili* III.16. *sātilāli* igéz | hervorzaubern II.276. *sātχati*: *sātχatnė vārmil ta χurip* az istenigézés dolga im ilyesnemű II.375. — *nañ sātėm ēlėm-χǭläsėn* igédre termett embered | dein mensch, den du durch dein zauberwort erschufest I.150. *sātsėn* teremts igéddel I.73. — *sątγi* bűvöl K. II.223. *säti* igéz T. 327. *soątėltaχti* jóslatot kérdez | die zukunft erfragen KL. III.347.

sātil igézet | zauberei III.16.

sātmil igézet II.325. idéző ige | zauberwort I.161. II.311.

saumti tör | brechen I.16. — v. ö. *sakwali.*

1. *saw* B. *sau* K. *šoąu* KL. *šąu* T. sok | viel.

2. *saw* liget | hain II.130. *jiw-saw* cserje | strauch I.3. *ńir-saw* vesszőbimbó II.365.

3. *saw* inség | noth I.138. II.319. *sawkėm* III.19. *saukän* III. 191. bajom, bajod.

sawėli kínlódik | leiden III.79. *sawäti* kinoz | peinigen I.21. III.502.

sawi l. *šäwi.*

sawlät, saulät: *sät saulät χąsä ūlėm* hét állat-álomnyi hosszú álom | ein schlaf so lang, wie ihn siebenmal ein thier schläft III.189. *ānkwėl-pālkėm χujne ūlem sāt saulätnė minilawė* fülecskémet heverő álom hét szendergése járdalja | mein ohr übermannt (beschleicht) des ruhigen schlafes siebenfaches schlummern III.152.

sä... l. részben *sa...*

šäχ só | salz; *čiχ* id. T. 155.

čäχėltąp harmonika T. 331. — v. ö. *sāñkwėltėp.*

sä'ir l. *säir.*

säχw 1) köd | nebel K. — l. *sēñχw* 2) darabka l. *sak.*

šäχw-vit tej | milch K. 377. — l. *šäkw.*

säχwlėñ dombos | hügelig K. III.130. — l. *säkw.*

säi józan | nüchtern KL. 19. P. 21. *säine* KL. *säin* P. (adv.)
säir tehén | kuh AL. 78. *sä'ir* P. 15. — l. *sąor*.
säkėt gyöngyök | perlen K. *säkėt* id. AL. 60.
śäkepi belefulad a vízbe | im wasser ersticken AL. 61.
1. *śäkw* oczeán II.313. — v. ö. *śakw*.
2. *śäkw* csecs | euter II.91. — v. ö. *śäχw·viť*.
(päri-) śäkwenti felgyüri (ruha ujját) | aufstülpen (ill. visszatolja) K. 373. — *śäkwśi: katäγä vārei' śäkwśei'* kezei működnek, d o l g o z n a k | seine hände wirken, a r b e i t e n II.55.
śäkwi szopik | saugen II.91. P. 29.
säľiñk bugyborék | schaum K. II.232.
śäľľi szeletel | in stücke schneiden. KL. 5.
śälman: tātėl ąlpä śälmanėm χąpėt a mint e s z m é l e t e m hiján voltam, abban a pillanatban | als ich der b e s i n n u n g baar wurde, in demselben augenblick III.293.
(ju-) śälti belép | eintreten I.3. II.262. *vitnė ju-ś.* a vízbe beleereszkedik | sich in's wasser hineinlassen I.1. — *śältapi* bebujik | hineinschlüpfen I.12. *χotä śältėpeuw* hová menjünk | wohin sollen wir gehen I.71. *śältėpāli* betoppan III.383. — *śältėmti* dob, hajít | werfen, schleudern I.19. II.196. III.143.
sämli: päñkėm ląχwė sämli fejem forog, szédülök | es schwindelt mich K. 376.
säni orrlyuk | nasenloch III.152.
śäñgėl csomó | knoten P. 18.
säñkw halom | hügel III.323.
śäñśi veréb | spatz II.187. madárka | vögelein II.426. III.139.
(il-) śänśilti térdre esik | auf die knie fallen T. 310. — v. ö. *sāns*.
śäp ágas karó | gabelstange KL. 5. *sap* B. u. o.
śäper: ś. jėmtsėn, poχtsėn nagyon jól kijárt neked, le vagy csunyitva | ganz gut ist es dir ergangen, du bist nun besudelt K. III.130.
säptėl mód nélkül, szerfölött | ausserordentlich (tat. *ėsäb* + vog. *-täl*) T. 322.
śäpti temet | begraben K. II.241. P. 27.
śär üszök | kohle I.14.
śär szőr | haar T. 153.
sär-vąrėp légy | fliege AL. 79.
särätenti unszol | zureden AL. 79.
śärχal: ś.-ąñėt-jutlän ąjkä rénbika-szarvíjjas öreg II.165.
śärjawė (pass.) elhamvad | verbrennen I.68. II.95. — *pėľ-śärjan* (pass.) megpörkölődik | es wird angebrannt P. 22. — *śäriti* éget | brennen KL. 26. — v. ö. *śarrimėt*.
śärkėñ, śėrkėnė l. *śärri*.
śärkės sas | adler T. 311.

särnėpi elszunnyad | einschlummern K. I.171.

śärri sivítgat | kreischen: *oai ś. khūr* leányok sivítgató helye (a falu széle) | der ort wo die mädchen lärmend schreien KL. III. 355. — *śärkėñ suj* (az ölyv) visongó hangja III.452. *śėrkėne* csevegő | plauschend: *pľ ś. ńelmä-sujä sujti* fiu módjára csevegő nyelve szava hallatszik. III.284. — v. ö. *śarγi*.

säsėr megálljunk csak | halt! II.125. *sėser* III.113.

säsi' nagybátya | onkel II.96. *säs (säsγėm)* K. *śäś* P. 8.

śäskėn zsebkendő | sacktuch I.14. *śėsk* II.322.

śät: *män-śätnė khoji* mennyibe kerül | auf wie hoch kommt es, was kostet es KL. 22. — v. ö. *śi*.

(jel-) śätepi elsötétedik | es wird finster P. 15.

(jiw-) säu farügy | knospe K. 373.

śäuri kaszál | mähen T. 324. — v. ö. *sai̊ri*.

säwes hüvelyk | daumen III.124. *tāl χōltnė säwės voj* tél eltöltésére való hüvelyknyi zsír III.285.

śäwi savanyodik | sauer werden KL. 20. P. 22. *śäwenti* id. KL. 34. *sawi* B. NyK. 22: 34. — *śäūli* savanyít | säuern KL. 34.

se... l. részben *sa*..., *sä*...

sēγėmāli leng | schweben II.388.

sēγi B. K. *śēγi* KL. *śēji* AL. *śēi* P. *śėji* T. töröl | wischen; — *śēγenti* — KL. 32. *śēimti* KL. III.347. *śēsi* KL. 32. *śeisi* T. 310. id.; — *sē'isi* megdörgöl | reiben III.411. *sēγsāli* törölget I.50. *sēγilāli*: *nuriñ nåmtėm ta sēγilālėm* bosszúálló elmém lecsillapodott (ill. eltörlődött | mein rachegedanke hat sich verwischt, d. i. beruhigt III.196.

sē'isi vagdal, metszeget | schneiden II.333. 343.

śeχw (tő: *śēñkw-)* köd | nebel KL. 3. — v. ö. *säχw, sēñkw*.

sēχwi szimatol | beriechen II.98. 314.

1. *sėi, sai* hosszában, mentében | entlang T. 314.

2. *sėi* homok, iszap | sand, schlamm I.160. III.324. 496.

sėilėñ l. *sēl*.

(pēľ-)seiltėpti festőfűvel befest | mit färbekraut färben P.22.

seim-kiś rosszúl | schlecht (adv.) T. 320. *seim khoru så̊wantem* sovány leszek | ich werde mager T.160.

sēl szél | rand II.67. *āni-sēl* a csésze karéja I.63. — *sēlp* III. 204. *sėilėñ* K. II.222. 235. (adi.).

śelėχ hordó | fass K. 397. — *ćiläχ* kádacska, veder | fässchen, eimer T. 155. 308.

seľėm-üť nyál (köpés-víz) | speichel AL. 54.

sēlχati hozzákap | angreifen, zugreifen; *āmpėm tū sēlχats* kutyám hozzákapott | mein hund griff an ihm zu NyK. 22: 48. *sēltaχti* id. NyK. 22: 50. — *sėrinė tå̊u sēlėkhats* kardjához oda kapottt | er griff zu seinem schwert K. II.237.

sēli szerez | erwerben II.75. 303. *sēlti* II.125. *sēlėpi* II.108.

id. *am sēlėn'-utėm* az én szerzeményem | mein erwerb NyK. 21: 355. — gyarapodik: *χūrėm uj qsiti' sēle'im* három állat vastagságúvá gyarapodom (?) | wie drei thiere, so dick werde ich (vermehre ich mich) III.255.

śēli ért, tud | verstehen AL. 72; bír, tud | vermag P. 21. — *śili* id. T. 166.

selkori rubel K.

śēlmi elvész | verloren sein 213. — *śellnä sujits* végső hörgése hallatszott | es wurde sein letztes röcheln hörbar P. III.525.

(khwqtė-) sēlti meghasad | aufplatzen K. 383.

sėm, sėmė l. *sim.*

sēmėl fekete | schwarz I.3. 165. — *śemel* KL. III.489.

sėmti haragszik | zürnen K. 396.

il-sėmus (pass.) megrozsdásodott | es wurde rostig T. 307. *tqu-sėmwės* id. K. 372.

1. *sēńχw* köd | nebel III.288. — v. ö. *śeχw* stb.

2. *sēńχw* mámor | rausch II.313. *kēlp-s.* vérdüh | blutige wuth II.24. I.98.

śēńghwėji ámulatba jő | in ohnmacht fallen AL. 69. *śēńgwėji* id. AL. III.207.

sēńkw gőz | dunst II.256.

śeńri-pattä kő-üst | steinerner kessel II.33.

sėńs zsámoly | schemmel: *q̄ln sėńsėp sėńsiń kwol* ezüst zsámolyú zsámolyos ház II.318.

śėp zseb | tasche I.17. — *piś-jq̄χ-śėpät* csipői közt | zwischen seinen hüften K. 237.

sēpėr χum művész | künstler III.409.

sėpėrti boronál | eggen K. 396. *sipėrti* id. P. 27.

sēpi elmerül | untersinken K.

1. *sėr* l. *sir.*

2. *sėr* homok | sand K. II.235. *ser-ku* kavics | kiesel T. 165.

ser rengeteg járatlan *vōr* erdő | wilder unwegsamer wald. III.30. I.99. *s. ūnt* sötét vadon | finstere wildniss III.137.

sēr láncz | kette III.44. K. II.237. *sär* K. III.127.

sėräχ gyér, ritka | dünn, schütter T. 320.

sėrėχti vagdal | hauen KL. 23. 26. megijeszt | erschrecken K. II.239. *il-sėrėχtėχti* megrezzen T. 307.

sėrėti kinálgat | anbieten K. I.167.

sėri kard | schwert K. II.223. — v. ö. *sirej.*

sēri : χoli-, īti- s. reg-, esthajnal | morgen-, abendröthe II. 322. *īti sēri-pos* estfény 350. — *śir* hajnal P. 20.

sėri űz | treiben K. 396.

sēri gazdálkodik | wirtschaften AL. 72.

čėrkėt padló | diehle AT. 309.

śërmät gyeplő, kötőfék, kantárfék | leitseil, halfter I.6. II.107. II.323.

sės hát | rücken: *kwäl-sėsnė* a ház mögé | hinter das haus K. 377. — v. ö. *sis.*

śėś farkas | wolf III.208. KL. III.491. P. III.523. *śėśik* id. III.208.

śėś-(āni) sés-ezüst (tányér) | eine art silber III.260.

śësγeli toldozgat | flicken II.67.

śëten kerítés | zaun P. 22. — v. ö. *ćitän.*

sëtėp fonál | zwirn I.153. *śëtėp* id. K. KL. AL. vászon | leinwand AL. 60. — v. ö. *sitä.*

sëti kijön | herauskommen: *kwonsänä tū pēlsėt, ti kwoss maniti, χot at sëte'it* körmei oda befuródtak, akárhogy rántja, nem jönnek ki II.121. 122. — *kwän-śëti* id. P. 14. *el-sëti* kimozdul | sich hinaus begeben K. *ōn śëti nämä* nekem jut hires neve | sein berühmter name kommt mir zu KL. III.491. — *kër-lėχ kwän-iltuχ at śėti* a szeget kihuzni nem lehet (ill. nem megy) AL. 78. — *khątėl ilmėś śëts* a nap erősen sütött T. 319.

sew hajfürt | haarlocke II.28.

sëwam bokor | strauch III.117. bozót | dickicht III.18.

si ... l. részben *se* ...

śi idő | zeit P. 19. *soąt-śi* egy hét | eine woche u. o. KL. 16. *tė śit* azon időben | zu jener zeit KL. 203. *tė śitän* KL. 16. *ton-śit* akkor | damals P. 19. *män-śi* mennyi | wie viel P. 12. *mąrśä-śi* kevés | wenig u. o. *äkwᶜ-mät-śit* egyszer csak | einmal KL. III.349. *äkwᶜ-śit* id. AL. 61. — *lū jel-ōrtėnät-śit sokhi* a ló ha elfárad, liheg | wenn das pferd müde wird, schnauft es P. 19. *nal pätėm śiänt* midőn lejöttek | als sie herunterkamen KL. III.487. — *äm śi khum* magamféle férfi | ein mann meines schlages; *äm śiim, täu śiät poj* oly gazdag mint én, mint ő | er ist so reich wie ich, wie du; *äkwᶜ śikwėl joąmi* egyformán halad | gleicherweise fortschreiten KL. 16. *okwᶜ śi khumei* egyforma emberek P. 12.

si' l. *śou.*

śiγir: *χär śiγirtėm śiγir paul-känne χisätėsmēn* rénbika taposta letaposott havú falutérre szánkáztunk III.317.

śiχliñ csikorgó | knarrend III 316. *śiχliñ* III.261. *śiχriñ* II.42.

sij hang, nesz | laut, lärm II.18. I.136. hír | kunde, ruhm II.160. *sijiñ* híres | berühmt II.160. — v. ö. *suj.*

sijėji hiresztel | verkünden II.1. *sijti* hallatszik | man vernimmt III.143. — v. ö. *sujti.* [*ćul* id.

ćil mindig, folyton | immer, in einem fort T. 318. F. T. *ćil*, *(läp-) śikwertąusei śämän* hályoggal bevonódtak a szemei | es entstand ein star an seinen augen P. 17.

śil rézkarika | erzring II.329. *śilėñ khūrpä rąntä* csörgős szélű bárka KL. III.485.

sı̄l szilánk | spahn III.407. — v. ö. *sili.*

siläti eltünik | verschwinden II.221. *pās s.* hasadék támad, nyílik | es entsteht eine spalte II.289. *kwonä siläti* **kipattan. ill. kiugrik** | sich hinausschnellen u. o. — *jūntėp-pup jänit askwė s.* **tűfok nagyságú** likacska tetszik elő | ein nadelöhr grosses loch wird sichtbar, entsteht III.2. 27. — *nukh siläti* felkuszik | hinaufklettern | KL. III.351.

sili szel | aufschneiden I.21. *silti* II.320. hasít II.331. *siltėli* II.50. — *śilti* metsz KL. 14. *khul pal-śılti* halat fölszijal | fische zerlegen P. 18. — *silėχlāli āwi sı̄lä'* szétmegy az ajtó **szilánkká** | die thüre spaltet sich in spähne III.407.

silmäñ : χajtnė tul silmäñ ūs menő felhő **m a g a s s á g ú vár** | gleich einer schreitenden wolke **h o h e** burg II.31.

sim B. *sėm, sėmė,* K. *śim* KL. P. 1) szív | herz 2) közép | mitte; *Ās simtė* az Ob medrében | im beet des Ob I.119. *śāriś simėn* a tenger közepén | in der mitte des meeres II.120. *ńäńmė pal-jäχtit śimätän* a kenyeret ketté vágja közepén | das brot in der mitte zerschneiden KL. 6. — *simtal χapχä jiw* béltelen nyárfa | eine morsche pappel (ohne mark) I.70. *śimėñ* **bátor** | muthig KL. III.481.

simri sügérhal | barsch (fisch) NyK. 22 : 48.

śińėχpāntwės (pass.) zörgött | rasseln, krabbeln III.222.

śinėli csókol | küssen P. 27. *śinepenti* csókolgat AL. 54. *siniti* ölel | umarmen II.265. *sinitaχti* olelkezik | sich umarmen u. o.

śińiñ bőséges | reichlich K. II.229. — v. ö. *sūńiñ.*

siñkwėl ördög | teufel KL. III.353.

siñs sáncz | schanze II.401.

śīnu nyirfa dudorvány | knollen am birkenbaum P. 55.

sip nyak | hals I.84. *sip-lū* id. I.20. II.107. *śip* KL. III.351. id.

sipel̄ kardhüvely | degenscheide II.139.

sipili ölel | umarmen III.77. *sipχi* ölelget I.22. 137. *sipiχati* ölelkezik | sich umarmen I.20.

śīpkė szürke | schimmel (pferd) K. III.131.

1. *sir, śir* B. *śir* KL. P. *sėr* K. P. 1) faj | art: *sāt sir χul* **hétféle hal** | siebenerlei fische I.148. *tąwliñ sir uj* **szárnyas fajta állat** | flügel-artiges thier, d. i. vogel I.152. — *män sėr* miféle | **was für** eins P. 12. *mot-mot sėr* külömböző (más-más) fajta | verschiedenartig K. I.167. *mät sėrėp* valaminő | irgend ein K. — 2) mód, szer | art u. weise: *qlnė s.* életmód | lebensweise I.46. *q̄ln sirpä* **ezüst szerű** | wie silber II.313. *śirp, śiriñ* **szerű, féle** P.III. 539. *män śirėl* mí módon | wie, auf welche art KL. 19.

2. *sir* rúd, szarúfa | stange, thürpfosten: *sorńi, vąχ sirpä sirėñ kwol* **arany tetőrúdú, réz szarúfájú ház** III.44. II.369. *q̄ln sirp siriñ kwol-āwi* **ezüst rúdú házajtó** I.138. — *śir* **rúd** KL. 5.

śirä sirály | möve II.52. 337. *śirrä* id. II.85.

sirėχti recseg | krachen II.70. — *śirχetāli* **a férfi hótalpainak**

csikorgása hallik, ill. a férfi csikorogtatja t. i. a hótalpait | es krachen ihm seine schneeschuhe; er lässt sie krachen III.415.

sirej kard | schwert; — *śīri* P. 8.

śirkip csípő | hüfte I.123. II.341. *āwi ś.* ajtósarok | thürangel II.196. I.78. III.8.

sirrėmati megcsapdos | hauen I.103. *pal-sirrematwės* (pass.) széttör | zerbrechen AL. 179.

sis B. *śiś* D. hát | rücken; — 1) Helyhat. *sisi'* hátra, mögé, *sist, sisät* hátúl, mögött, *sisnėl* mögül | nach hinten, hinter, von hinten B. 339. stb. — *qu-sisi'* a vízfolyás irányában | in der richtung des stromes II.9. 2) Időhat. *lā̦ńχ kisnėm sis* mialatt az utat kerestem | während ich den weg suchte B. 343. *ti sisä mantiń* ezen idő folytában | während dieser zeit III.209. 393. *sāt sisä* a hét folyamán | während der woche III.44. *jāńkiń χul, tūjtiń χul put-sis* míg egy jeges hal, míg egy havas hal megfőhet, ill. üstben van | bis ein eiskalter fisch gar wird, bez. im kessel ist I·80.

śiś gyermek, magzat | kind I.103. II.37. *śiśkēt, manėr vāsėn* kedveském, mit láttál | mein lieber, was hast dü gesehen II.289.

śiśγi sikít, üvölt | kreischen, brüllen II.303. 178. *śiśχi* II.59. — *śiśγėltaχti* ordít | brüllen NyK. 22: 48.

śiśir-morχo császármadár | haselhuhn II.349.

sisi-por nyomban | sofort (?) II.217.

śiśwė nyúl | hase K. 376.

sit hajlat | krümmung, bug: *sitiń sun sitän* hajlatos szán hajlatára III.389. — *ą̄ln sitpä sitiń āpä* ezüst ívű bölcső | wiege mit silbernem bogen I.135. *ńąn sitpä sitėń nėp* rekettye-fűz keretű batyutartó | ein (bast) korb mit einem rand, besatz aus weidenruten KL. III.355.

sitä fonál, czérna | garn, zwirn T. 312. 164. — v. ö. *sētėp.*

ċitän sövény | zaun T. 163. — v. ö. *śēten.*

sitχati hajlik | sich beugen 347.

śitiń gyors | flink AL. 77. *śitėń* KL. 18.

(pėl-)śitli megsüt | backen P. III.525. — (v. ö. *khą̄tėl ilmėś śēts* l. *sēti.)*

so ... l. részben *sa* ... *sä* ...

sō ferde | schief: *sō śämpä* kancsal szemű | schielend KL. 19. *soγä* (adv.) ferdén | schief u. o. — v. ö. *są̄wi.*

śoarγawė (szíve) égettetik a. a. sajnálja | (das herz) brennt ihm, d. i. er bedauert ihn K. 364. — v. ö. *särjawė.*

soär lószőr | pferdehaar K. III.128. — v. ö. *śär.*

są̄χ : χotėm-są̄χ valahogyan, ügygyel bajjal | irgendwie, mit mühe NyK. 22: 49.

śą̄χ T. *śą̄kh, śokh* P. *sokh, sokho, są̄khwė, śą̄khą̄* K. *śakha* KL. *są̄χä* B. mind minden, mindnyájan | alle; *śą̄kha tall* id.. KL. 21.

soχèñ khạr mindenki, *sạkheñ* minden K. I.170. *šạ̄khiñ por* mindenkor | immer P. 20.

(āńt-) sāχarim szarú-nyilam | mein (hörnerner) bogen II.192.

sōχèrmi összezsugorodik | zusammenschrumpfen II.364. — v. ö. *šākèrāli.*

sāχèrtanti vonszolja magát | sich schleppen III.231. *šoχèrtaχti* kapaszkodik | sich anklammern I.121.

sạχi liheg | schwer athmen III.76. *šokhi* P. 19.

šạkhi kalapál | hammern K. 396. — v. ö. *šāk.*

šėχi halász | fischen AL. 72.

sạ̄χit göngyöleg | knäuel II.247. 405.

(nạ̄ñχ) sạ̄χräti fölugrik | aufspringen 345.

šoχri kés | messer II.20. 219.

soχt egyenes | gerade 345. K. 383. *mā soχti' toχ ti ūnttimė* a föld egyenes állásuvá igy alkotódott. I.37. *sim-por-soχt* szivük táján | in der gegend ihres herzens I.164. *soχtėl* egyenesen (adv.) 345. *soχti* id. K. 383. — *sạχtėñ jiw* sudár fa | ein hoher schlanker baum KL. 30. *sokht ạlpä* becsületesen élő | ehrlich lebend AL. 69. *am sokhtlam* velem szemben | mir gegenüber AL. 60. — *šoχnän* möge | hinter KL. III.491.

soχtėmli csillapodik | sich beruhigen II.13.

sōχti gombolyit | aufwinden II.111. *sāχti* id. II.64. — *soχti* föl-, összeszed | auflesen P. 10. *pär-sạkhti* fölgyüri a (ruháját) | aufstülpen AL. 79. *khwạtė-sạχti* összeküszál | zusammenknäueln K. 383. — *soχtėñ it* átvirrasztott éjszaka | durchwachte nacht (?) KL. III.201.

sạχti zúz | zerschlagen K. I.171.

il-šạkhujus (pass.) megperzselődött | versengen (intr.) T. 158.

šeχw köd | nebel AL. 77. — v. ö. *sėñχw.*

seχwliñ halmos | hügelig P. III.523. — v. ö. *šaχl.*

šokhwėr tenyér, marok | handfläche AL. 78.

sạilė lécz | latte III.131. *sạilė* K. II.228. *sa'ilä* pálczika | stäbchen I.151. *saila* karó | stange T. 163.

soj igazán | wahr (adv.) K. I.166. — v. ö. *sōl.*

soji szelíd | mild III.315.

sạ̄jim patak | bach I.81. II.137. *sojim* patakmenti erdő | wald am bachesrand P. 22. *sojim* mocsaras bozót | sumpfiger morast KL. 47.

sạ̄jmėlti patakzik hervorquellen I.81.

šokwėrmati markol | aufgreifen AL. 65.

sol-kwālχi' hasló szijak | bauchriemen II.112.

šōl' csörgő kacsa | anas crica KL. 20.

1. *sol'* B. *šal'* P. nyárs | spiess II.114. *šal'-ju* id. P. 10. ék | keil III.445. P. III.539. tüske | dorn III.19. *sol'-jạut-ńāl* hegyes fanyilak | spitzige holz-pfeile I.86.

2. *sōľ* B. *šaľ* KL. *šail* T. dér | reif.

soľ igaz, valódi | wahr, echt. I.17. II.329. igazán (adv.) II.426. *sōliň* igaz III.395. *soľiňiś* igazán P. 21. — *šoľ* P. III.521. *äkw'-śol* egyenletesen | gleichförmig K. 384. — *śg̊lėn, pišėn g̊lg̊ntėn?* egészségesen vagy-e | bist du gesund. T. 321. — v. ö. *soj.*

ċōläś keveset | ein wenig (adv.) T. 319. *ċōlg̊* kevés | wenig T. 318. rövid ideig | (auf) kurze zeit T. 319.

sōľėχ csakugyan | wirklich, fürwahr II.56.

soľeχ-aχwtės kovakő | wetzstein I.129.

sälet arany | gold II.329.

ċg̊lkhg̊n répa | rübe T. 331.

soľi dér esik | es fällt reif: *soľėl soľime* dérrel van bevonva | es ist mit reif überzogen II.95. *soľit: χuľaχ-ńol s. χol* holló orrát deresítő reggel | ein morgen (so kalt) dass der schnabel des raben reif überzogen wird III.81. — *soľawė* deresedik III.413. *sg̊ľi* dér esik K. *šaľau* (pass.) id. KL. III.489.

sōľiś hölgymenyét | hermelin K. II.224. KL. III.351 — *śolśi* id. II.71.

śg̊ľiti sajnál | bemitleiden P. 27. — v. ö. *säľ.*

sg̊lkovoi rubel T. 315.

śōlpi megérkezik | ankommen I.111.

śolśi l. *sōľiś.*

sōltγäli ugrál | hüpfen I.49.

soľti fölnyársal | aufspiessen II.114. — *akwän sg̊ltim* (sic!) *sät sėskän* egybetüzött hét keszkenő | zusammengehäftelte sieben sacktücher II.322.

solwėl só | salz 355.

sėm fakérg | baumrinde P. 14. — *tg̊ľė·sėm* az ujj hegyének puha husa | das weiche fleisch an der fingerspitze K. II.228.

sg̊ma, soma egyenesen, éppen | gerade: *s. ľūľnė ēlėm-χg̊lės* egyenest álló ember I.26. *s. posiň tg̊rėmnė ng̊ňχ ta mini* egyenesen a fényes égbe megybe föl II.71. *s. χg̊luňkwė ti ng̊mėsi* éppen csak arra gondol már, hogy meghal | er denkt nur daran, dass er stirbt I.13. — *s. ľūliň-väta* meredeken emelkedő part | steil emporragendes ufer B. 347. — *šam-tunši* meredeken áll KL. 20. *śg̊ma* id. AL. 78.

śomė khwėrėχśiśkėm drága kedves csókám | meine theure lieber elster K. II.226.

sōmjaχti éleskamrát épít | speisekammer bauen III.80. — v. ö. *sūmjėχ.*

(*χot-*) *śg̊mläti* lecsúszik | hinabgleiten II.298.

śämtal erőtlen | kraftlos I.137. II.37. III.60.

śg̊n eszmélet | besinnung: *śg̊nėň nē sg̊nėmnė ti ioχtäsėm* eszméletes nő ím eszméletemhez jutottam III 425.

(*nuň-*) *śonäsi* fölfeszít | aufnageln, aufheften T. 309.

(*nuñk-*) *sonäti* izzóvá lesz | wird glühend: *kēr oąrėś-kēt* a vas a tüzben | das eisen im feuer P. 15.

sönėñ dobozbölcső | eine art wiege (adi.) K. II.222.

sōneti észrevesz | bemerken P. 21. *sonäti* becsül | schätzen K.

śąñχält: tūjä-jāñk s. tūrėl raupilāli tavaszi jég aláhullása zajával csappan le (ijának idege) | (die sehne seines bogens) springt ab mit einem geräusch gleich wie das frühlingseis zusammenstürzt III.452.

śąńr-iän (præt.) végig tekintetted | besichtigen III.198.

śoñghi tőr | dolch AL. 74.

čąñghėtalt- (tetüt) nyomkod | (läuse) erdrücken T. 331.

čoñi zúg | sausen: *piľiñ-äs-khult čoñänt* a fülében zúg T. 313. — *čonti* csörögtet | klirren machen T. 327.

śąñlo fűzfa | weide T. 163.

sons l. *sus*.

sąńśi ferdén, oldalvást | schief, seitwärts 345.

sąntąχ ládika | kästchen T. 315. — v. ö. *sumtėχ*.

śonutė ölel | umarmen T. 308.

śoąkh fokos | beil K. II.230. — v. ö. *śāk*.

saor tehén | kuh K. II.378. 380. — T. 161. *saur* K. — *sair* AL.

śoar világ | welt K. II.222. világtáj | weltgegend K. II.233.

śap-au (pass) rothad | verwesen P. 22.

sąpamti duczol | stützen III. 81. 88.

sąpäm dúcz | stütze III.81. 88.

sąpėk csizma | stiefel II.74. 298.

śąpėl oszlop | säule I.117. *sąpėl* villáskaró | gabelstange T. 156. — *śopla* karó | stange AL. 78.

śopėr siketfajd | auerhahn II.108. III.23.

śopėr voχ tiszta ezüst | reines silber III.6.

śąpili rendezkedik | vorkehrungen machen II.95 *at śąpili, at taji* nem járja, nem illik | das geht nicht an, es schickt sich nicht III.217. — *jel-śōpli* megengesztelődik | sich versöhnen P. III.539. — *śąpiti* fölszerel, ellát | versehen I.23. II.252. I.24. rendbehoz, intéz | ordnen, veranstalten I.26. 156. elvégez | verrichten I.156. 152.

(*il-*) *śąpmątė* odaszorul, benreked | sich einzwängen T. 310. *śąpitąlė* nyom | drücken T. 313.

śąpri tarkó | hinterkopf III.403. (*ā* l.) III.423.

saprińś, *sapriñiś* oroszúl | russisch T. 319.

śopśėlti biztatgat | zureden I.21.

śor pör | zank, streit: *śornė pätsei* összevesztek P. 10.

sor-vit pálinka | branntwein II.388.

(*kāt-*) *sąr* keze szára | arm II.305. III.223. lábszár KL. 46. *sorkwė* (dim.) II.35.

śorak zúzmara | reif II.253.
śoräm keserü | bitter III.335. — v. ö. *śorėm*.
śoräs-oχsėr fekete róka | schwarzer fuchs II.321.
sārėχ lazacz | lachs II.185. — *sorχän-sām* (*ā* l.) lazacz-pikkelyek | lachs-schuppen II.28. v. ö. *χulän-sām* (*ā* l.) u. o. *sorχän χul* pisztránghal | forelle II.160.
śorėktoqli : *qs śorėktoqlės pėskėnėm* csütörtököt mondott, ill. hiába pattant puskám | meine flinte hat versagt K. 384.
sorėm halál | tod I.15. II.81. *sorėmńė patėm* meghalt, ill. halálba esett I.3.
śorėm ānχėń égett mézgaszinű (a medve talpáról) | braun wie gebrannter harz (von den krallen des bären) I.125.
sqrėn-khul' gunya | gewand KL. 13.
śorχilti rovásra metsz | einkerben, auf's kerbeholz einzeichnen III.445.
čqrkhqmlė csepeg | tröpfeln T. 309.
śōri virág | blume AL. 55.
sori' has | bauch I.47. 153. *sori* P. III.523.
sqriń tėp sör | bier I.52. II.34. *soriń t.* I.20.
śoriti veszekedik | zanken K. I.168. *śoritaχti* id. K. 398.
jel-sōrläχti lesoványodik | abmagern P. 15.
sqrmälti vigyáz, figyel | acht geben AL. 77.
sorńėχli reszket | zittern 328.
sqrni, sorni ; *sqrńi* L. arany | gold ; — fehér | weiss AL. 57. *Sornikwė* uram istenem | herr du mein gott I.16.
sārp jávor | elenthier NyK. 22 : 48. — *śōrp* id. AL. 56. vadállat | wildes thier AL. 77.
śorriń csevegő : *āγi śorriń, jontiń χar* leány csevegő, játszó tér | der platz, wo die mädchen schwatzen, spielen III.5. — v. ö. *sarγi*.
sqrt csuka | hecht I.7. AL. 70.
śārti süt | backen AL. 64.
1. *sōs* patak | bach.
2. *sōs* nyirtapló | birkenschwamm III.211. — *śqś* nyirhéj | birkenrinde P. 14. *śoś-pqr* id. AL. 77.
śqs, śos óra | stunde I.2. — *ti śqs* rögtön | sofort II.57. *akw'-śos* egyszer | einmal II.301. *χūrėm ś.* háromszor | dreimal III.83. — *äkwė-säss* egyszerre | auf einmal K. *okw-śäś* id. P. 20. *tė-śoqśt-* rögtön | sogleich KL.
sosar de már | aber schon K. I.172.
sāsi önt, szór | giessen, streuen II.260. 188. ; — *sāsipi* önt I.72. II.60. *sāsili* id. I.98. szór II.195. *sqsėntāli* II.196. *säsχati* ömledezik | sich ergiessen I.39. *χami s.* a vizbe belefordul III.229. — *jel-śośkhati* aláömlik | herabfliessen AL. 78. — *sāspi* : *jutpä nāńχ sāspitä* pánczélját felölti | er legt sein panzerhemd an I.119.

sosi' ribiszke | ribischen II.165. *šošo*, *šošu* id. T. 163.
sossėl valami féreg | eine art unthier I.68. II.141.
sossämti letelepszik | sich niederlassen II.97.
šup-šošsi keresztülrág | durchnagen P. 17.
šošwä nyúl | hase KL. 47.
sąt szerencse | glück I.73. II.333. *sątėñ*, *sōtiñ* szerencsés | glücklich III.417. 30. K. *šōtėñ* id. KL. III.491.
šōt KL. *šot* P. száz | hundert; rubel P. 10.
ti-šąt ennyi | so viel AL. 62. — v. ö. *ši*.
čątėχ ingyenes | unentgeltlich; *čątėχėl*, *čątχėl* ingyen | umsonst (adv.) T. 320. *čątėχėn* id. T. 321.
sątėñ bűvölet | zauber K. II.223.
sątėr ezer | tausend B. *šoątėr* KL. *šątėrą* T. 315. *sątrėñ* III.343. — *khąlėχ-sątėr* népszerte | durch das ganze volk; *ăr ätäm-s.* emberenként, minden ember számítva | für je einen mann; *sątėrąn* mindenfelé | überallhin T. 323.
sōti ingat | hin u. her bewegen K. 372. — v. ö. *säti*.
šottali száguld | rennen AL. 70. — v. ö. *sutγėli*, *sotγäli*.
šąu, *šąw* (tat.) egészséges, ép | gesund: *šąw-pišėn ąląntėn* egészségesen vagy-e? | bist du gesund (grussformel); *šąunä*, *pišėn khaitutlėn* id. T. 321.
šąu, *šöu* K. *šou*, *čou* T. idő | zeit: *ton-šöut* akkor | damals K. I.167. *tu-šout* id. T. 317. *pišėlėnėn šöut* midőn böjtölsz K. — *nė-šąu* mennyi | wie viel K. *kitäχ täl šou* két ölnyire, két öl mérték | zwei klafter weit T. 323. — *tėtė šöul* ilyen módon | auf diese art K. II.224. — v. ö. *ši*.
šou gadus lota (hal) T. 158. — v. ö. B. *si'*.
sou hajfonat | haarflechte T. — v. ö. B. *sa'i*.
soukėtė fonódik | sich winden T. 154.
sąuľėχ-tėp ocsu | spreu K. II.228.
šouleti dolgozik | arbeiten K.
(jąlė-) sąuli bekap | verschlingen K. II.225. *ju-šąulė* id. T. 308.
sąur nyúl | hase I.7. II.299. — *sawėr* II.373.
sąut bödöny | putte KL. III.485. köcsög K. III.127. *sąwėt* bödöny III.21.
1. *saw* csillag, szem | stern, auge III.21. *sąu* id. KL. III.201. *sąukė* (dim) III.190. — *ńir-*, *pum-sąw* vessző-, fű-bimbó | ruthen-, halm-knospe I.87.
2. *sąw* 1) bőr | fell I.7. *sąu* id. K. I.168. — 2) kéreg | rinde: *sąwiñ mā* kérges föld I.128. réteges föld II.133. *jiw-sąw* fakéreg | baumrinde I.153.
3. *sąw* szó | laut, stimme II.209. *sąwpä*, *sąwėñ ľūńšėl* hangos sírással | mit lautem weinen II.79.
sąwėtiñ siralmas | kläglich: *χūrėm sąwėp sąwätiñ ľūńšėl* há-

rom siralmú siralmas rimánkodással | mit drei kläglichen bitten II.365.

śq̧wėl tűzhely | feuerherd 328.

sq̧wės medve szőre | haar des bären I.125. III.223. *sq̧wsiñ sāχi* szőrös suba | zottiger pelz I.98.

sq̧wėtėp könny | thrähne: *jq̧mės jäγėn sq̧wėtpėl sawėl χoltawė* jó atyád a könnyekkel nagyon fogyasztódik III.407.

sq̧wi ferdén, oldalvást | schief, seitwärts 345. — v. ö. *so.*

(ju-) sowi befon *ātä* haját | die haare einflechten T. 308. — v. ö. *saγi.*

(pil-) śöwi megsavanyodik | sauer werden AL. 61.

sq̧wkä: taw māń jq̧ut-sq̧wkätätėl ań jätrit ta lisanä ő kis ijjacskájával rálőtt ama fajdokra | er schoss mit seinem kleinen bogen auf jene birkhühner II.20.

sq̧wńaχ-nē szajkó | elster I.13.

śǫk anya | mutter K. II230.

pal-śöghörti felborzolja *punan* tollát | die federn sträuben AL. 56.

söki szíd | schelten K.

jq̧lė-śǫkǫrlės meghalt | er ist gestorben K. II.241. — *jq̧l-śǫkėrlės* id. K. 374.

pal-śökörti szétfeszít | trennen P. 18.

sōniti izzik | glühen AL. 57.

söri hazudik | lügen K.

sū pálcza | stab I.137. *nāri-, sirėj-sū* kardpálcza | schwert stab I.79. II.33.

sūχ tokhal | dick-fisch III.5. 449.

čuχ csecs | zitze T. 155. — *čuk-iť* tej | milch T. 307. *śük-üť* id. AL. 77. — v. ö. *śakw.*

śukhė sivít *vq̄t* a szél | der wind heult T. 322. — *śuχli* köhög | husten T. 327.

(jėl-) čuχmq̧tė leszakad | abreissen T. 310.

1. *suj* liget, berek | hain III.20. 269. gyalogfenyves | fichtenwald K. II.235. III.126. *sūj (ū l.)* KL. III.483. *soj* T. 158. *sq̧j* K. II.232. III.128.

2. *suj* B. *sq̧j* K. T. hang, hír | stimme, ruf III.193. 271. zaj | lärm T. 308. *sujkwė* id. II.51. — *sujiñ* hires | berühmt II.179. *sujiñ sun* csengő szán | klingender schlitten II.151. *sojeńėś* hangosan | laut K. 382. *sujiñ paľ* érzékeny ill. hangfigyelő fül | ein feines ohr II.325.

sūjä: Sat-sūjä-ńārä-ūlttė-χujnė-q̄jkä hét szőrevesztett bocskoron által fekvő öreg I.16.

śujäli szeret | lieben T. 326. *sujälėχtlė* id. T. 165.

sujti zajlik | erklingen I.44. *sujtili* szól | reden III.379. *sujtilāli* hallatszik II.131. v. ö. *matėr sujtnät sujti* valaminek a zör-

gése zajlik ill. hallatszik | irgend ein geräusch erklingt II.113. — *paľkėn ti voss sujtnūv* fülecskéd ide figyeljen | dein ohr gebe hieher acht II.314. *la'ľlä̃γä χotäľ χąlγelālnėtēn sujti* érzi, hogy lábai valamikép csúsznak | er fühlt, dass ihm die füsse irgendwie rutschen II.112. — *sujejawė* (pass.) (a neve) hangzik | (sein ruhm) erklingt II.243. *sujtawė* id. 193. *sujti* szava hallik P. III.523. *sujtėlti* zajog II.331. *sujtenti* szól KL. III.349.

sūk hajtórud | schlittenst ge II.50.

śuk czipő | schuh III.6.

śukit-: *lul il-śukitlėm* lóval nyargalva utólérem | auf dem pferde reitend erreiche ich ihn T. 160.

(akwän) śukwari összehuzódik | sich zusammenziehen AL. 77.

śuľ B. *soľ* T. *sōľ* KL. agyag | lehm III.431. KL. III.491. T. 312. föld T. 159.

śūl ősz | grau II.325. *sūli* id. I.137. — *čōl* id. T. 321. *čōlnė ujusėm* megőszültem u. o. — *suľi raχt* fehér agyag | weisser lehm I.130. — *sōľim* I.90. — *śūliñ* P. III.521. id.

(χot-) suľγi kiszóródik | es verstreut sich 348. — *suľγėlti* hull | fallen III.94. *suľγati* hulladoz II.217. *lakwä suľäti* szétszóródik I.146. — *sūľpāli* szökken | springen II.339. *sūläsāli* szökken III.304. *sūlinti* id. III.304. *sūlintāli* iramodik | rennen III.30. — *sūľiñ* szökkenő II.60. csökkenés | sprung II.339. (*ū* l.) — v. ö. *sōltγäli*.

suľi üveg | flasche 348.

sūľiti megőszül | ergrauen II.299. *jel-śultąu* (pass.) P. 15. *il-čōletus* (pass. præt.) T. 307.

śuľľoqli fölpillant | die augen aufschlagen KL. III.203.

śuľť szelet | schnitt, scheibe T. 160.

śūltäsiñ szegélyű: *sorni ś.* arany szegélyű | gold-randig II.322.

sultėm szikra | funke II.95.

sūmi szökik, ugrik | springen III.299. *sūmėltāli* ugrándozik II.345. *sūmtėm uj* (zsákmányra) szökő vad III.395. — *sūmi* fut | laufen K. II.224. *sūmili* ugrik K. *sūmėltėpti* id. K. II.225. *śumi* id. KL. 23.

sūmjėχ éléskamra, pajta | speisekammer, II.294. III.17 I.5. — *somjėχ* III.80. *sūmľėχ* II.397. *sǫmľiχ* K. *sǫmlėχ* K. I.166. — *čumľäχ* fazék | topf T. 155.

sumli hallatszik | es wird hörbar II.60. *mat suj ta sumlės* valami zaj keletkezett | es entstand irgend ein lärm NyK. 22: 51. *summėlāli* zeng | klingen II.51. *sumėlämä* (viz) zugása | das rauschen I.71.

śump vizmerő nyirhéj | wassereimer aus birkenbast II.104.

ju-sumri begyömöszöl | hineinstopfen III.298. *śumri* KL. III.349.

sun B. *sǫn* K. *śun* KL. T. szán | schlitten.

suñ ék | pflock T. 153.

śuń bőség. gazdagság, jószág (t. i. hal) | wohlstand, reichtum, fischerei III.146. I.32. I.134. boldogság | glück II.75. — *śuńiñ* dús | reich III.192. boldog | glücklich, bőséges | reichlich KL. III.357.

śuńi boldog | er ist glücklich I,32. II.75. *śuńili* élvez | geniessen III.192. *śuńilti* boldogít | beglücken III.165. *śuńiti* id. III.211. *śuńitili* kedveskedik valamivel | versehen III.366.

suns B. *sọns* K. *śuś* (tő: *śunś-)* AL. P. *śọś* T. bolha | floh.

sūnséñ moszatos | moosig III.231. sásos | binsig: *pēs-sūnsäñ mā* kákát sást termő föld II.417. — v. ö. *sāñs*.

sunsi B. *sọnsi* K. *śunśi* KL. *śunśė* T. néz, lát | sehen; — *sunsili* III.170. *sunsilāli* III.146. *sunsilaχti* III.170. id.; *sunspi* pillant | blicken I.109. *susselti* megpillantani enged | erblicken lassen II.134. — *sọsseχti* egymást nézi | einander ansehen K. 378. *śunśti* mutat | zeigen KL. III.357.

sūnsi növekszik | wachsen: *sūnsėm χum sūnsėntė* növekedő férfi növekedésed korában, a. a. gyermekkorodban | zur zeit, als du zum manne erwachsen bist, d. i. in deiner kindheit I.117. *χūrėm χum sūnsi mēnkwi' jēmtsėn* három féri korabeli menkwvé lettél II.418.

(läp-) śunśtaus (pass. præt.) moszattal bevonódott | es überzog sich mit moos P. 17. v. ö, *sūnséñ*.

sūnt B. KL. *sunt* K. *sut* (tő: *sūnt-)* KL. *sạt* (tő: *sạnt-)* AL. nyilás, szád | öffnung, mündung; küszöb | schwelle I.10. *āwi-s.* ajtó-nyilás | thür-spalte I.4. *jā-sūntkwė* folyó torkolata | flussmündung II,89. *jā-sut* id. KL. 3. — *sūnt-khal* szádköz, ill. tokhüvelyköz, kés | messer, d. i. was mitten im hefte ist KL. III.489.

suntėχ láda | kiste KL. 13.

śuopti készít | bereiten (verfertigen?) KL. III.485.

śuorp jávor | elenthier KL. 46.

sūp száj | mund: *sūp-ńēlmtal* I.5. *sūptal-ńelmtal* I.80. szótlanúl | wortlos, v. ö. *sūp ātim, ńelm ātim* I.5. — *sōp* id. II 34.

1. *sup* ing | hemd 329. *śọp* T. 331.

2. *sup* B. *sọp* K. *śup* KL, *śọp* T. darab, rész | stück, theil; *lui, ali sup* a folyó alvidéke, felvidéke | der untere, obere theil des flusses 337. — *śạs-sup* órácska | eine kleine stunde I.2. *mant-sup* lapátka | eine kleine saufel III.380. *taléχ-sup sirej* kishegyű kard | ein schwert mit kleiner spitze I.119. *ńạl-śọp* félorrú | mit halber nase T. 161. *śup-khạrėl ạl* hószámos T. 320. — *supi'* ketté | entzwei I.16. *sọpi* id. K. II.230. *supi' χajwės* (pass.) közepén találta ő | er traf ihn in der mitte I.28. *supi' ūnsi* átlépdel | überschreiten III.229. *supėn* feléig | bis zur mitte II.60. *sọpi mạs* id. K. II.237. *supėl* felenként, részenként | halbscheit, theilweise 346. — Névutó: *supi'* B. *sọpi* K. *śupa* AL. *śupė* P. *śupu* T. át, által, keresztül | durch,

hindurch. — Igekötő: *šup-* L. *šup-, šupu-* T. át, keresztül | durch.

sūpėl-vuj másodfű csikó | zweijähriges füllen K. II.228. III.221.

supi' tokhal | dick-fisch I.133. III.324. *šupiñ khul* KL. 46. *šupu* T. 163. id.

ćupräk rongy | fetzen T. 309.

šupti félig megtölti (*sąutä* bödönyét) | halb füllen KL. III.485.

surėm tetőnyílás | dachlücke III.38. KL. III.345. P. 9.

sūrėm kemény | hart II.54. — *suımėñ* id. KL. III.493.

sūrėñ száraz étel | trockene speise III.417.

(il-) sūrentėχt- megbotlik | stolpern T. 314.

suriń arany | gold K. II.222.

śurkėn fajd | birkhuhn P. 18.

sūrmėltāli siettet | zur eile aneifern II.127.

śurri csorog | rinnen, triefen 329. — *šurri* AL. 79.

surti-χar réntulok | ren-ferse II.108 III.110.

śurti horzsol | wetzen I.96. megbarázdál | furchen II.72. metsz | schneiden II.59. *śūriti* (*ū* l.) metsz II.114. *śurtėmti* lemetsz II.172. — *šurtėmti* vonást húz | einen strich machen AL. 62.

suru nagy nehezen | sehr schwer (adv.) T. 321.

sus vad, ill. medve | wildes thier, bär III.194. *sus-ańšuχ* id. KL. III.201. szarvas | hirsch III.298. jávor | elenhirsch KL. III.481. P. III 521. — *sǫs* rén, jávor K. II.239. 226.

śuś ragyogó | glänzend: *śuś vitpä vitėñ tūr* ragyogó vizű vizes tó II.341.

sūsäs hozomány | mitgift I.23. — *šūšėm* id. KL. III.353.

(šup-) šuši átgázol | durchwaten P. 17. *sǫpi-sǫsi* K.376. *susχelānti, sussγeli* I.123, *šuššeli* P. 24. *šup-šušti* AL. 60. id. — *sǫsitı* kószál | herumstreichen K. 372.

sūtγeli futkos | herumlaufen K. 376. — *suttėli* nyargaltat (lovat) | antreiben (ein pferd laufen lassen) K. II.238. *suttėlenti* id. K. II.239. — v. ö. *sotγäli.*

sutiti (biráskodik) zugolódik | murren III.88.

(il-) šutūrė összeránczosodik *tąuľ* a bőr | zusammenschrumpfen T. 307.

suw mohlegelő | moos-weide I.133.

suwė lesz, válik | es wird, fit T. 332. *sǫwė* id. T. 331. következik | erfolgen T. 330. (præt. *sūs, sǫ̈s* T. 159. 158.)

suwintaχti támaszkodik | sich stützen III.448.

śūχ, śiχ gyorsan, azonnal | schnell, sogleich; *śūχ-mąľąχ* csakhamar | alsbald T. 318.

(mąrś-) śūśi egy kevéssé | ein wenig KL. 22.

śūśiñ kärkėm csecsemő magzatkám | mein säugling KL. III.487.

T.

ta B. *tä* KL. P. az | jenes; — *ta-ti* ime az; *tatik tq̄rėm* a más világ | die jenseitige welt; *täťäk* ottani, tulsó | jenseitig; *täť* ott | dort; *täť-tä* id. *tä-poq̄l* onnan; *ta* hát, úgy, akkor | nun, so, damals; *ta-pėl* tehát | also; *tai* az csakugyan I.71.; *akw'-ta* ugyanaz | derselbe; *tä* de, hanem | aber T. 324. — Ragozva: *tatim, tatin* stb. *tajim, tajin, tajänem* stb.

taχ majd | dann, bald I.58. II.142.

taγäpi akad, eléakad | anstoss nehmen, begegnen: *taγäpanė nē* botránkoztató nő II.389. — v. ö. *taγėp*.

taγäti fölakaszt | aufhängen II.166. III.512. *täγäti* II.283. *täγäpi* II.113. *tääti* K. 396. id. — v. ö. *ta'ili*.

taχätoq̄li csuszik | rutschen KL. 15. v. ö. *takaślė*.

ťaχėl, ťaχėlän később, azután | später, dann KL. 16. *takheľ* id. K. — v. ö. *tajėχ*.

taγėp akadály | hinderniss II.266.

taχėnli czéloz | zielen 347. — v. ö. *taχi*.

tāχėt I.95. *tāχt* II.71. *tėχt* AL. 20. 70. buvárkacsa, buvármadár | tauchente.

taγi B. *täγi* KL. K. töm, dug | stopfen, verstopfen.

taχi jut, esik | gerathen: *śama taχės* ájulásba esett I.60. *χotäľ taχi* hová fordul I.34. 131. — *tāχi* AL. 72.

ta'ıl B. *tail* KL. ruha, pánczélruha, ujjas | kleid, panzerkleid, ärmel.

ta'il B. *tail, täil* KL. *tä'il* P. tele | voll; — *χāpiñ-ta'il* csónakostul | sammt dem boot II.89. *sq̄χä-t.* mindnyájan | alle II.91. *mir ta'ilėp ta'iliñ χāp* néppel telidesteli hajó II,10. — *ta'ilä* tele van | es ist voll K. I.167.

tä'ili P. *täîli* KL. elege van, jóllakik | genug haben, satt werden P. 28. KL. 29.

ta'ili beleakad vlmibe | hängen bleiben 329. *ta'imati* id. II.295. beleütközik | anstossen 327. *taîmati* fönnakad I.15. akaszt II.166.

ta'inė: puñk-χal t. sīläi' āwi sileχlāli fogköz vájó szilánkká megy szét az ajtó | die thüre zerfällt in splitter wie ein zahnstocher III.407.

ta'ini zeng | tönen II.209. *ta'inėjawė* megcsendül | erklingen III.260.

ta'inti megtelik | voll werden I.147. 153.; — *ta'intėpti* megtölt | füllen I,5. III.21. *ta'intapti* id. III.18. — *ta'intettal* telhetetlen | gierig III18. 21. 268. *ta'inteltal* id. III.268.

taχmeji vágya kerekedik | lust bekommen I.5.

taχni: ūnlėnė mān at taχni ülő helyén nincs nyugta | auf

seinem sitzplatz hat er keine ruhe I.82. — v. ö. *lūlnė mān at χani* álló helyén nincs maradása u. o.

tāχ hátszárny | schwimmflosse: *tāχpä χul* II.345, III.499. — v. ö. *tāñχ*.

taχt-jū tüzi fa | brennholz P. 10. — v. ö. *taut.*

taχtėp orsó | spindel I.77. — v. ö. *taχti.*

taχti fon | spinnen 367.

taχtili serdül | aufwachsen: *ti āγiriś iñ-ėt taχtili* ez a leány még nem serdülő | dieses mädchen ist noch nicht erwachsen 352.

taï ág | zweig KL. III.353. *täï* KL. III.485. — v. ö. *tąw.*

tail: tailnėl le, alá; alulról | hinab; von unten T. 311. — v. ö. *talkwė.*

taïtanti rágcsál | kauen AL. 54. — v. ö. *taj.*

tajėχ aztán, majd | nachher, bald II 89. I.105. később | später II.112. — szigvai *taχ* id. — v. ö. *ťaχėl.*

tājä merőkanál | schöpfkelle III.423. (*a* br.) III.229.

taj- B. *tąj* K. L. P. *täj-* T. eszik | essen; *taji* II.118. III.49. *tajėpi* III.80. *tajėnti* III.223. *tajimė* eledel | nahrung III.81. — *tąjim* KL. III.493. *tąjėpi* K. I.168. *tąjenti* KL. 33. *tąjepoąli* K. I.168. — *täiti* etet | zu essen geben T. 330. — v. ö. *tė'ǐ.*

tajė hótalpon jár | schneeschuhe laufen T. 327. *tajelaχti* id. P. 13.

taji illik | es ziemt sich III.217. *at taji* nem lehet | es ist nicht möglich II.127. *ānėm kwāltuñkw' at tajilėn?* engem fölkelteni nem tudtál (ill. birtál) | konntest du mich nicht wecken? II.300. *tajpä* illő | geziemend II.87. *tajpėñ rąn* alkalmas idő | günstige zeit K. 396.

tajmėm χąpät eszméletem veszte pillanatában | im augenblick, wo ich die besinnung verlor III.419.

tajt B. *tot* KL. *tōt (tąit-)* K. ruha ujja | ärmel.

tajwė ég | brennen NyK. 22: 51. *täji* id. T. 313. *tajėltawės* égni kezdett | es fing an zu brennen NyK. 22: 51. — *lomėtnė ju tajwės* a lángtól fölemésztetett | es wurde vom feuer verzehrt K. 373. *kwäli kwän tajwės* a háza leégett | sein haus ist abgebrannt KL. 19. *(kur-kiwėrnė ulän tū śältėmtawės, tat-ta) tajwės* izzóvá lett | wurde glühend II.298. — *jol-tajwės* elájult | wurde ohnmächtig 354.

tāk erős | stark II.429. III.361. erősség *mātä matėr-sir tākėl voss tākmėltitä* földjét valami erősséggel hadd erősítse I.36. *tākiś* id. III.387. erősen (adv.) I.28. szigoruan | strenge III.392.

tak később | später P. 19. — l. *ťaχėl.*

takaślė csuszik | rutschen T. 307. *takėmti* id. P. 13. *takėsi joąñk-tärėmt* csúszkál a jégen | eis laufen P. 17. — v. ö. *taχätoąli.*

takėm tetű | laus II.73. — *tąχėm* K. II.233. *täχėm* T. 156. id.

takkät egymaga | allein I.24. magányos | vereinzelt I.53. *takkätä* I.34. — *akw' takkät* egymagában II.85. — v. ö. *takwi.*

tākmėlti erősít | befestigen I.36.

1. *takti* nyujt | reichen II.219. *täχti* id. K. 372. — *kwon taktėli* kinyújt | hinausreichen II.72. *taktėpāli* id. II.117. érint | berühren, erreichen II.68.

2. *takti* fon | spinnen: *t. āln int-kēr* fonó ezüst orsó-karika I.101.

takwės ősz | herbst II.46. — *täkwės* KL. P. — *takwsä, täkwsä* őszszel.

takwi ő maga | ipse; *takwi mirä* saját népe | sein eigenes volk I.68. — *täkw* K. KL. P. *täk* AL. *tuχ* T. id.

1. *tāl* B. *toạl* KL. *tạl* AL. KL. tél | winter — *tälä, toạlėl* télen | im winter; év | jahr I.103. II.300. *khurmėt toạltät oli* harmadik évében van | er ist im dritten jahre K. 380.

2. *tāl* tűleveles galy | ein reis von nadelholz II.416. *toạl* K. II.378.

tāľ ātėp kontyoshajú | mit einen haarschopf III.195. — *tāľiñ ätpä* III.221. *tạľ ōtpä* KL. III.355. id.

ťal bizonyára | gewiss NyK. 22: 48. csaknem | beinahe AL. 61. *ťạl* id. P. 23.

tal öl | klafter, umarmung: *talėñ χum talnė mēn patimēn* öles ember módjára ölre megyünk mi III.419. *kit tal pāñχwitėl* két öl szélességre | zwei klafter breit I.103. *talāñ sip* öles nyak III.172. — *täl* K. AL. *tal* ruha alja | schoos am kleide II.362.

taľėχ B. *tạľėχ* K. *tạľėkh* KL. csúcs | spitze; — *kasäj-taľėχ* kés hegye | messerspitze II.333. *Ās-taľėχ* Ob forrása | quelle des Ob II.312. *sūriñ sär taľėkt* arany lánczvégén | am ende der goldenen kette K. III.127. — *kasm taľėχpä porľkwė* sárga virágú kis koró | kleine distel mit gelber blume I.33.

taľėχti hegyez | spitzen II.93.

tāli fölszáll | steigen: *luwä sisėn* lova hátára | auf's pferd I.9. *χāp ńolänė* a hajó orrára | auf den schiffs-schnabel III.293. *tālmati* gyorsan fölszáll (a lóra) I.17. hajóra száll | sich einschiffen II.89. *eläľ tālmatsi'* további utra kerekedtek | sie begaben sich weiter auf den weg II.109. *tālėmäti* fölszállani (mom.): *sonnė tālėmäts* K. II.239. *talapėji* (*a* br.) I.17. *talili* (*a* br.) uszik fölfelé | aufwärts schwimmen II.257. *nal-toạlmäti* ladikra száll | in's boot einsteigen KL. III.487. *toạli khep-kēn* id. P. 17. — *tālti* hord, ill. szállít | tragen II.265. megrak *χāp* ladikot | beladen ein boot III.376. *tāltili* id. II.152. III.145. fölültet *sun kwoťėlkätän* a szán közepébe | in den schlitten setzen II.247. *sun taw ạs taltilāli* a szánra ő is fölrakódik III.388. *tāltχati* fölszáll (a hajóra) | einsteigen (in das schiff) II.266. — *toạlti: jạmes lọl toạltilėn* jó lóra föltelepíted | auf ein gutes pferd aufsetzen, d. i. dazu verhelfen K.

II.378. *tąltχati* (*ą* br.) *khōp-kēn* berakódik a ladikba | das boot beladen KL. 14.

talji öllel fölmér | mit klafter messen 329. *tälji* AL. 64.

talkwä, talkwė alacsony | niedrig II.46. 162. *tälkwė* AL. III.489. K. *tälkiś* (adv.) T. 319.

talmati leszakad | abreissen II.297.

tālt rév | hafen.

tałti olvaszt | schmelzen P. 22. — v. ö. *tąli.*

tamlė, tamliñ B. *tämli, tämlėñ* KL. AL. olyan | solcher. — v. ö. *tėmle, timle.*

tān húr | saite III.153. 380. czérna | zwirn II.129. *tāniñ* inas | nervig III.172. eres | aderig III.153,

tan B. L. P. *tąn* K. *tän, ton* T. ők | sie (plur. 3. szem.).

tańent- : joñkhėp śämė-tańėnts a hold megtelt | es ist vollmond P. 22.

tañerti nyom | drücken: *śam-t.* agyon nyom | erdrücken 349. *tañriti* összenyom | zusammendrücken II.295. — *tañrali* gyúr | kneten I.145. *tañräli* id. I.144. — *täñerti* szorít | drücken K. 372.

tāñγ a hal hátszárnya | flosse: *tāñχpä, - iñ, - ėñ χul* I.133. II.58.; II.345. III.499. — v. ö. *tāγ.*

tānγi akar | wollen II.20. 300. K. 377. *a* br. KL. 23.

tañkw tüzmoha, moszat | moos II.94. I.38. *täñkw* KL. 3.

tańś földi giliszta | erdwurm T. 156. *tōńś* B. id.

(tėmėr-) tanśepi ráhág | auf jemanden treten T. 313.

tanti menyasszonyi díjat fizet | brautpreis bezahlen; *tänti* id. KL. 28.

tāp medve epéje | galle des bären; *toąp* id. NyK. 24: 154.

tapėr : kaśäj-tapėr sairsaγä a milyen apróra csak késsel vagdalni lehet, olyan apróra vágta | so klein man es mit dem messer schneiden kann, so klein schnitt er es II.122.

tāpi letörik | abbrechen KL. III.353. AL. 61. — *tąpmi* eltörik I.58. *tąp-* id. T. 310. *tąptal* (*ą* br.) törhetetlen | unzerbrechlich II.339.

tāplėχ B. *täpliχ* T. 15. 314. tapló | zündschwamm.

(ma-) tapriś vakondok | maulwurf II.71.

tār gyökér | wurzel I.3. 151. — *toąr* K. *tąr* P.

tar KL. AL. *tari-* AL. *toąrė-* K. *tar-* P. *tär, tāru-* T. *tārä-* B. keresztül, át | durch (postp.); át | durch (igekötő); — *tārä jąmėntimēn* egyenesen haladunk | wir gehen geradeaus fort II.127.

1. *tarä* szabad (*mō* hely) | ein freier (platz) KL. 5, — *jiwä tarä matä vitnė* valami g y é r erdős (ill. fás) víztájékra | in eine wassergegend mit s c h ü t t e r e m wald I.111.

2. *tarä, tari* felé, irányában | gegen, in der richtung KL. 15. — v. ö. *tori'.*

tärüti ereszt; bocsát | entlassen: *kwonäl t.* kiereszt | hinauslassen I.17. *mā tärüti* a földet lebocsátja | die erde hinabsenken I.36. *tusä t.* szakállát széteereszti | den bart wallen lassen I.134. *tërnėl t.* kórral eláraszt | mit krankheit überschwemmen I.96. — *Tārėmnė nēl tärätawäsėn* T. nőt rendelt számodra (ill. Taremtől nővel bocsáttattál el) I.7. v. ö. *ań Tārėm tawän tärätālim nāj-āγi ąli kwol-kiwėrt* I.10. — *luwä jol ti täräts* lova aláereszkedett | sein pferd liess sich (von oben) hinunter I.10. — *tāremti: mā* I.36. *tusä* I.133. *tärätali* elbocsát | entlassen (laufen lassen) I.187. *numėn tārtėlim* felülről alábocsátott II.68. *tärätaγti* ereszkedik | sich herablassen I.160. — *tārėmlāwė* (pass.) elárad | überschwemmt werden: *mā akw' pālä vōr-ujin tārėmlawės* (pass.) a föld egyik felét elárasztotta az erdei vad I.147. v. ö. III.361. 443. — *tārämli* terjed | sich ausbreiten: *jänγi' voss jänimėn, lākwä voss tārämlėn* nőjj nagygyá, terjedj szélessé I.161. — *tąrti* KL. 5. AL. 57. *tärėti* K. III.127. *tąrėti* P. III.523.; *tårtkėti* T. 314. *jel-tąrtenėγti* alábocsátkozik AL. 78. *po täräti* a hegyre felfut | auf den berg hinauflaufen K. II.238. *tärėti* K. I.171.

tärėñ medve | bär. T. 161.

tarėń, tarńė réz | kupfer P. 9.

tarės (postp.): *ma'il-t.* egymás mellett | neben einander 339.

tāri' B. (*tāri* I.96. *tạr* II.348.) *tōri* KL. III.347. P. 8. *tāru* T. 155. daru | kranich.

tari' fenyő | fichte II.291. III.391. *täri* K. II.236. KL. III.483. *täru* fenyőcsemete T. 155.

tariti beköt einbinden III.293. — *jel-täri* megköt AL. 78. *täriti* odaköt KL. III.355. *tärsöχw* kötözni P. 15.

tärkä sérincz | kaulbarsch, B. *täru* (tő: *tärk-*) T. 155.

tarm (postp.) fölé | über, auf (mit acc.); *tarmėl* fölött, rajt | oben, auf (mit dat.) túl (időhat.) | über B. 339. 342. — *tärm-* D. pl. *tärmėl, tärmėlnė, tärmėlt* fölött, fölé K. 378. — *χolit χątėl tärmėl* holnapi nap tájt | gegen den morgigen tag zu II.245. — Igekötő: *tarm-ūnlitä* rajta ül | darauf sitzen B. 339.

tarra külön, szét | abgesondert: *am tarra allėm* én külön, szétválva élek AL. 60.

taršeti fölpattog | bersten P. 9.

tārvitėñ nehéz | schwer III.413. — *tärütėñ* KL. III.483. *toąrwėtėñėś* (adv.) K. 382.

1. *tas* idegen | fremd III.92.

2. *tas* tál | schüssel KL. III.357. *toąs* K. II.229. [AL. 57.

tās kész | bereit 328. *täś; täšnä* (adv.) T. 321. *tašnä* (adv.)

tasti 1) készit | bereiten I.70. — *taštkäti* készül AL. 54. *täštkiti* fölszereli magát T. 317. — 2) mer | sich getrauen: *ėlniñ at tastäsėm, tūl tastlaγtsėm* előbb nem mertem, azután neki merészedtem B. 342.

tātä szánkó (medvemüszó) | schlitten III.145. 246. 475.
tātėl üres | leer I.64. II.397. III.293. *t. ąlnė* semmiházi | nichtswürdig II.154. — *tątėl* K. I. 169. *toątėl* KL. III.491.
(kwän-) tatėlti kiüz | hinaustreiben AL. 60. *tātėltųlėχti* üldöz | verfolgen AL. 77. *tatėltaχti* versenyt fut egymással | wettlaufen (hol?)
tať- nedvesít | nass machen T. 325. *(il-) taťėlti* id. u. o. kovászol | säuern T. 167.
tati hoz, visz — l. *tąti*.
tatlėmti kiüresít | ausleeren 362.
tattėm kincs | schatz KL. III.353.
tattėmtāli megtekint | besichtigen III.451.
tauli elég | es ist genug I.59. 163. — *taulė* T. 159. — v. ö. *ta'ilä*.
1. *taut* tüz: *tautėñ ulä-sup* üszkös fadarab | kohle KL. III. 480. 481. — *tąut* tüz | feuer K. II.229. P. III.521. *toąt* KL. 5. *tąt* AL. 78. *täut* T. 158. id.
2. *taut* tegez | köcher III.512. *täut* KL. III.351. — *tawėt* I.98, II.295.
taw B. *täu* L. K. P. *tou* T. *tū* AT. ő | er, sie, es.
(vit-) taw (víz) sodra | strömung: *lakwsi vit sāt taw* mozgó víz hét sodra II.395.
tawant csendes *vōt* szél | ruhiger wind III.55. *tawänt* III.511.
tawėr- (lūpi) korhadt (fatörzs) | morscher baumstamm I.121. — *(pors-) tawri* (forgács-) darab | ein stück spahn 328. *tawrikwė* morzsácska | krumme I.1. — *akw' tąwrit sakwaläst* izzéporrá összetörtek I.15.
(puľ-) tawritaχti szétmállik, morzsákra szétmegy *ńań* a kenyér | das brot zerfällt in krummen 329.
tä . . . l. reszben *ta* . . .
täχam hékám, barátom | mein freund I.13. II.168.
täχwsä őszszel | im herbst AL. 61. — *täχwsi* id. P. 20. — v. ö. *takwės*.
täγwsėmti őszt eltölti | den herbst verbringen K. 396.
täkwaľ: t. joąnkhtilem päsėn felfordítom az asztalt | den tisch umstürzen KL. 14.
tämėñ, tämnėñ ilyen | solcher T. — v. ö. *tėmľe*.
tänem: ōχ-, ju-tänėmėn a hegyen, a fa tetején | am berg, am gipfel des baumes P. 17. *täniñ, täniñ-poąl* felülről, a magasból | von oben, von der höhe u. o.
täñėr egér | maus K. AL. 61.
täräs ablak | fenster T. 309.
tärkuťėñ nehéz | schwer T. 331. — v. ö. *tārvitėñ*.
tärčik gyökér | wurzel T. 160. — v. ö. *tār*.
tāru l. *tārkä*.

tătă atya | vater T. 164.

tăt-: ńq̧lėnnė pom tătänkwė pom vėl läpė K. III.129. *pom tătawė pom oq̧t läpi* K. III.130. orrodra egy f ö l t e e n d ő fűszál ne emelkedjék, ill. nem emelkedik (a. a. nem lesz enni valód).

täuli 1) repül | fliegen I.315. — v. ö. *teili, tîlėmli* 2) jelentkezik | erscheinen K. I.169.

täuti szerez | sich verschaffen K. 398.

täwėnti lecsendesedik (a szél) | (der wind) legt sich K. 396.

-tė és | und K. P. *tė-tė* is . . is | auch KL. de, hát, tehát | aber, also K. — *tē-tē* csak-csak, egyre | nur, fort u. fort T.

tė pron. dem. l. *ti*,

tē'i, tēi' B. *tēi'* K. *tij* KL. *tī* AL. T. *tēi* P. 1) eszik | essen; — *tēśintăli* enni szok | zu essen pflegen II.21. *tēśśėnti* eddegél II.255. *tēpėji* táplálékot szerez | nahrung verschaffen III.378. *tēpjėli* fölfalatoz | aufessen III.81. *tėχti* enni ad, etet | zu essen geben K. I.166. *tiχti* KL. 29. P. 22. *titti* II.21. (ī l.) I.7. id. *nukh-tėkti* teli eszi magát, jóllakik | sich satt essen KL. 6. 20. — *tēp, tēnė* étel | speise, nahrung; *tēnėñ mō* táplálékos föld | nahrungreicher boden K. 396. *tētal* étlenül | ohne speise I.3. 27. — 2) ég | brennen I.14. 69. II.95. *tittîlawė* (pass.) összeég | verbrennen III.391. *tiχti* éget | verbrennen (transit.) AL. 78. — *tēnė* égő II.404.

tēχwliji terít | ausbreiten: *uj-pun ńămėk t.* vadszőrből puha ágyat terít III.378.

teili l. *tîlėmli.*

teji (tő: *täj-*) sző | weben AL. 75.

1. *tēl* tél | winter; *tēltė, tēlnė* télen, télire T. *tēli* télen | im winter I.57. P. 20. *tēli* (adi.): *tēli arpi* téli vejsze I.153. *tēliji' jēmti* télre fordúl az idő | es wird schon winter I.153. — v. ö. *tăl.*

2. *tēl* a mint, a mely időben | als, wann T. 318. — bizonyára | gewiss I.22. *akw' tēlėl* rögtön | sogleich II.111. — *tēlätä ătim vāssi'* többé semmi köze hozzá | es geht ihm nichts mehr an II.98.

tēli: tēlip, tēliñ kěnt karimás süveg | mütze mit ranft II.433. 533.

tēli terem | wachsen I.3. II.68. III.360. *tēlsăli* id. I.33. születik: *man tēlėm q̧tėr-ăγi* valami született fejedelmi leány | eine g e b o r e n e prinzessin I,11. keletkezik, létrejön | entstehen I.1. 154. — *nukh-tēli* fölépül | heilen KL. 20. — *tēlti* létrehoz | erschaffen I.139. *tēltăli* teremt III.270. — *tēlpä jq̧nγėp* teli ill. ujuló hold | vollmond III.337. *tēltal: akw mūs tēltal lūt* egyre csak lovak | in einem fort nur pferde I.8.

tēlîli elegyedik, keveredik | sich mischen II.24. III.215. — *tēliti* I.6. 9. *tēlităli* I.18. kever | mischen — *teliti* id. K. 396. AL. 60 — *ūsėn kwän-tēlili* eszed megzavarodik | dein verstand verwirrt sich KL. 19.

tēlimi tāl beáll a tél | es wird winter II.189. — *tēlmi* id. K. 396. *tēlemti* telet eltölt | den winter verbringen K. 396.

tēlt kikötő | hafen T. 159. — v. ö. *tālt*.

tēlti fizet | bezahlen AL. 64. *tēläti* P. 27. *téltqχti* K. id.

téltkéti fölrakódik (a szánra) | (den schlitten) beladen T. 314. — v. ö. *tālti*.

jel-tēlwės (pass-) behegedt | vernarben AL. 78.

témėr, temėr fölrész | oberer theil — *lu-temėrt* lovon | auf dem pferd. — Igek. rá, szét T. 313. — v. ö. *tärmél, tomor*.

témľe K. *tämľi, ťım-khar* KL. *timľė* P. *ťimľėñ* AL. ilyen | solcher — *tėmľiñ-khar* olyan P. — v. ö. *tamľe* B. *tämėñ* T.

tēn B. *tēn, tīn* K. *tin* L. *tėn* T. ők ketten (dual. 3. pers.)

1. *tēp* táplálék l. *tē'i*.

2. *tēp* epe | galle T. 154. — v. ö. *tāp, toqp*.

(il-) tēpėlmäti mepcsip | stechen, zwicken T. 311.

(khwąt-) tėpi eltéved | sich verirren K. 383. — *χot-tipi* B. NyK. 22.: 19. *kwän-tipi* KL. 19. *kwat-tipi* AL. 61. *khwątė-tipi* P. 21. id.

tērėm ütőszer III.405. *tērėm* fegyver | waffe P. III.523. edény | geschirr K. 396.

tērėn kór, betegség | krankheit I.165. II.283. — *kasäjiñ tērėn (tērėm ?)* késes fegyver | messer-waffe III.99.

tērėñ, tērp erős | kräftig I.171. szilaj (ló) | wildes pferd K. fürge | behend K. II.229. — *tērėñ ēri* hősi ének | heldenlied II.222. *tērniñ ēri* id. II.204.

(khwątė-) tēri szétfoszlik | auseinandergehen K. 383.

tėś-khėr kész | bereit T. 154. — v. ö. *tās*.

tēstė: khōni' t. hanyatt vágta | zu boden werfen K. II.233. *śäme-t.* agyonvágta | erschlagen.

teśti mer | sick erkühnen, getrauen KL. 30. P. III.523.

ti . . l. részben *te* . . .

ti B. *tė* K. *ťė, ťi* KL. *ťė* AL. *ťi* P. *ti* T. ez | dieser — *tit, tėt, ťiť* itt | hier; *tī, tei', ťī* ide | hierher; *tīl, teil, ťīl* innen, ettől fogva, azután | von hier, hernach stb. *ťitäk* itteni, ezen oldalbeli KL. 11. *titik* ez B. — *tīľė* ide felé | gegen hierzu B. K. *tiľaχ* id. K. *tīlt* innen kezdvé | von hier aus K. *til-til* ezért | desshalb B. — 2) *ti* hát | also I.70. *ťi* ím | nun KL. III.347. most | jetzt P. III.523 *tīl-pel* sőt azután | sogar später II.202. — Ragozva: *titim* stb. 334. — dimin: *tiriś* II.117.

ti- nē hej asszony | heda, weib I.11.

tik így | so 344. — v. ö. *toχ* úgy.

tīkės (tat.) egyenesen | gerade (adv.) T. 322.

til tele | voll III.32. — v. ö. *ta'il*.

tīlėmli repül | fliegen I.11. 12. K. I.172. — *teili* K. II.224. *teilėmli* K. u. o. id. *teilėnti* repdes | hin. u. herfliegen K. II.226. P.

10. — *tilėmti* röpít (a szél) | vorwärtstreiben (von wind) II.62. *ńālėl tārä tilemtilėm* (sic!) nyillal keresztül röpitem | mit dem pfeil durchbohren III.452. *tilemtapti* elröppen | davonfliegen III.196. — *tilliti* repül KL. III.349. *tilti* röpülve visz | fliegend tragen KL. III.349 — *tilät: uj-tilät joreń mām* állatnak r e p e s ő alkalmas helyem, a. a. szivem | mein herz III.341, 401. v. ö. KL. III.493. — l. *täuli.*

tin ár | preis II.106. pénz, ár | geld, preis KL. 6. — *tėn* ár K. T. 166. — *tinä ti tanä ti* ára ez, díja ez | das ist sein preis II.51. — *jäγän-tinėń* azt a drága apjukat | (eine verwünschungsformel) KL. III.487.

tinėli elad | verkaufen II.106.

tinėlt-: mā tinėltim ūnlėp kiti' földet m e g n y o m v a (d r ü c k e n d, b e l a s t e n d) ülő kettő II.399. (talán: *titėlt-*).

tińsäń pányva | leine II.107. 108. 279.

tīp gabona | getreide T. 167. — v. ö. *tēp.*

tip fűzfa | weide I.70. bokor | gebüsch AL. 76.

tip-χarγei rigó | amsel I.17. — *tip-khạrkhi* harkály | specht P. III.523.

tisėlti sík földdé változtat | zur ebene machen II.337. — v. ö. *tiss.*

tička rúd | stange T. 315.

1. *tiss* sík *mō* föld | ebenes land P. II. 523.

2. *tiss* gyász | trauer 329.

tissėm valaminő gyökér | ein art kraut III.90.

tisti gyászol | trauern 329. *tistuji* szomorkodik u. o.

tit fa töve | baumwurzel I.12. II.260. KL. 6. torkolat | mündung III.189. — *titiń sạjim* torkolatos patak III.189. *titpä jā* torkolatos folyó I.113.

(pal-) titi átázik | von regen ganz nass werden 329. *pal-titi* id. KL. 27. *jel-titėltawė* id. AL. 78. — *(wütnė) titėlti* (vizbe) áztat | ins wasser tauchen KL. 30. nedvesít P. 27. — *vitnė titėlmati* vizbe márt | ins wasser tunken 428.

(jā-) tīwės no halld csak | nun höre nur I.139.

to . . . l. részben *ta . . ., tu . . .*

tạ, tạu B. *tō* K. *to* KL. némely, egyik-másik | jemand, einer-anderer.

tō tó | teich T. 154. — v. ö. *tūr.*

tạγ torok | kehle III.462. *kēr-tạχ ta'ilėm* vass mellű ruhám | mein kleid mit eiserner brust (latze) II.149. *tạχ-sūnt χalänel* kés tokja közepéből | von der mitte des messerheftes II.219. — *tōkh* torokcsutka | adamsapfel K. II.233. szügy | vorderbug KL. III.353.

toχ, toγin, toχāľiń B. *tokh, tokho, tokhäľ, tokhaliń* K. *tokhwė* FK. *tok (tokh* KL. III.351.) KL. P. *tuχ* T. úgy, olyan módon | so, derart — *toχa-ti* csak | nur III.460.

tą̄χėn vánkos | kissen: *tą̄χėn-jol* vánkos-hely III.425.

toχėri (maga alá) gyür | drücken I.45. 64. visszanyomkod | zurückdrängen KL. 23.

toχχiñ l. *toχtiñ.*

1. *tōγi* evez | rudern K. 402. — v. ö. *tą̄wi.*

2. *tōγi* öklel, döf | mit den hörnern stossen KL. 31. *toχāti* öklelődzik u. o.

tąχlą sapka | mütze T. 321.

tąχli akad valamire | antreffen K. II.232.

(pali-) toχlėpti szétágazik *jo* a folyó | der fluss verzweigt sich K. 378. — v. ö. *tąwi.*

tą̄χśėti megunja magát | sich langweilen 366.

toχt 1) hajó keresztfája, tatfája | balken am hinterverdeck II.56. III.337. *kēr toχtėp toχtiñ χāp* vas keresztpántu hajó II.407. — 2) *toχtiñ uj* patás állat | thier mit gespaltenen hufen II.282. *toχχiñ* id. II.283. 323. [*tėχti, tiχti.*

toχti. śämė toχtilėm jóllakatom | sättigen K. 383. — v. ö.

tąχtti feltatfáz | mit balken versehen III.293.

tǫj l. *tuj.*

tojänti hótalppal jár | mit schneeschuhen gehen II.129.

tojäs hótalpon való vadászat | jagd auf schneeschuhen II.21.

tąji, tąjimą némely, egyik-másik | jemand, einer-anderer T. 167. — v. ö. *tą.*

tōji havaz | schneien T. 327.

tąji olvad | schmelzen K. 396. — v. ö. *toli.*

tąl kór | krankheit II.3. 277. 350.

tą̄l-, tōl-: tālmati elszakad, eltörik | zerreissen, zerbrechen II.99. III.144. *tolmäti* id. KL. III.353. *totėmäti* törik K. II.232. *tą̄lli* szakad | reissen II.79. *tālipi* II.187. *tōlpi* id. K. I.171. P. 15. — *sās tą̄lipėm l̄āñχ χasit* térdkoptató (kniewetzend) út hosszában II.170. *sāsän tąlipėm mil l̄āñχä* térdig besüppedt (bevágódott) mély utja III.374. — *tālėti* metsz | schneiden 363. — *tālėmäti* (az eb) vonítani kezd | zu klaffen anfangen P. III.539.

tąlγi gyalmoz | mit zuggarn fischen I.133.

toli olvad | schmelzen I.139. III.296. *tąli* II.34. *tą̄li* KL. 21. id. *tolti* olvaszt III 102. *toltili* id. III.415. — *sėmėm jal-tąls* szivem lecsillapodott | mein herz hat sich beruhigt K. 375. — *jōñkhėp tōlpi* a hold elfogy | der mond nimmt ab K. II.227. — v. ö. *tąli iąñχėp* olvadó hónap (?) II.48.

tąli' gyalom | zuggarn I.153. *tąli* vonó háló KL. 2.

tāljaχti remeg | zittern AL. 78.

tolmėś tolmács | dolmetsch 329.

tolmeśli tolmácsol | dolmetschen 362.

tōlti betölt, ill. telerak | ausfüllen: *śōt vuj lätt tōltuχ* száz állat számát betölteni | die nummer auf hundert thiere ergänzen

P. III.521. *ju-tälti* telerak, teletölt | füllen: *tāltėn* (*ä* br. T. 328.) *ńoulėl ju ċiläkėt* töltsd teli hussal a vödröket T. 308.

tąmėñ mai: *t. ītu* mai este | den heutigen abend T. 316.

tōmil' jávorünő | elenkalb I.89. *tūmėl'* I.105. *tōmėl'* KL. 30.

tą umėñ ōlenti kong | schallen K. 397. — v. ö. *tomsi*.

tomor: *lu-tomor-uki* tizenegy | eilf T. 314. *lu-turm-uki* id. FT. — v. ö. *tėmėr*.

tomp állatorr | schnauze, rüssel KL. 3.

tąmpli csillapít | besänftigen I.121.

tomsi kong | schallen K. 397.

ton B. L. K. *tąn* P. az, amaz | jener — *tōnt* akkor | damals B. azután | darnach KL.; *tonätėl*, *toni-poąlt* K. *toni-pąlt* AL. *tąn-ji-poąlt* P. azután | darnach, darauf; *tonäntėl* azzal tovább | damit weiter K. I.169. — *tont*, *ton-mąs* K. *tōnä*, *tōniñ* B. azért | darum, desswegen.

tōn ín | nervenfaden KL. 15. L. *tān*.

tāñχ pata | huf I.63. II.337. — *jamės lūw-tąñχpäñėl* jeles lópatás voltában II.337.

tąñkhėl: *tajepoąlėn tīl-tąñkhėl* egyél egy keveset ebből | iss doch ein wenig hievon K. I.168.

tąñiś erősen | stark (adv.) T. 319. — v. ö. *tāk*.

tōńś giliszta | erdwurm K. féreg | wurm P. 10. — *tūńś* földi giliszta KL. 3.

tōnt χum vendégférfi | gast III.102. jövevény ember | fremder II.151.

tōntli vendégeskedik, mulatozik | sich unterhalten II.7. 269.

toąnti megtelik | voll werden K. — *tä'ili*.

(lap-) tąortālili elrekesztgeti | verrammeln III.245.

toąt atya | vater K. II.230. *toąt'* K. II.240. 241. 380. *toätė* K. II.376. *toätė* K. II.377. id.

tōpėl közel | nahe K. 375

tōr kendő | tuch III.126. *tąr* id. I.75. vászon | leinwand I.14. III.195. *päsen-tąr* abrosz | tischtuch AL. 56. — *oχsėr tōrpä χum* rókaprémes sapkájú férfiú II.11. *tąrtal* kendőtlen | ohne tuch III.397.

torästi támogat | stützen II.145.

tārėχ (igekötő) külön, félre, szétválasztva | beiseite, abseits, abgesondert; — *tārėχ-piś ąląntėt* külön élnek T. 312. — *tąrγė* külön-külön, mindenfelé levő | je-je, überall: *t. pöul-mō lakwem-taχti* mindenfelé levő faluhelyeken átsuhan K. I.170.

tąrėm B. *tōrėm* D. ég | himmel I.1. II.91. K. I.170. KL. III.345. isten | gott II.134. K. I.166. *tąrėm-mā* id. I.59. *t.-sām* id. III.116. világ | welt I.3. P. III.523. K. I.170. óczeán I.61. világtáj | welt-gegend I.52. *t. nāj* isteni tűz | göttliches feuer I.14. *t. kan* áldozati tér | opferplatz II.114. *t.-tūjt* hófehér | schneeweiss I.38. —

idő | zeit P. III.521. *äń tōrėmt* mostanság | jetzt; *pēs is-tōrėmt* hajdan, a régi időben | vor alters KL. 17. — *tōrėmśiśkwė* (dimin.) K. I.166.

tārėñ medve | bär T. 159.

tōrės arasz | spanne K. II.227. KL. III.349. *tąrės* II.399.

tąrkhė reszket | zittern T. 327.

toryėmti ért | verstehen II.418.

toryėn: toryėnäi' polwäsėm egész a reszketésig megfáztam | mir friert bis zum zittern 329.

tąryėnt- hortyog | schnarchen T. 314.

tori' B. *tąri* K. *tārė* P. ellen, szembe, felé, -hoz | gegen, gegenüber, zu; — *lā'inät tori'* hivására | auf seinen ruf II.116. *oysėr-tąri* a rókához | zum fuchs K. 378. *am tārėm ōśiti* én reám haragszik | er ist böse auf mich P. 18. — *akw'tori'* egyszerre | auf einmal I.130. — *toryėn* irányában III.411. *ąm tąryėm* velem | mit mir K. II.226. *täu tąryät* ő ellene | gegen ihn K. III.130.

tori elszédűl, eszméletét veszti | ohnmächtig werden III.144. 245. 474. *tąrėmli* id. III.260. *torėmli* III.184.

tāri rezg | schwingen: *jąut tārmä yalt* az íjnak rezgése közben | während des schwingens des bogens III.374. — v. ö. *tąrri.*

toriñ helyre való, derék | tüchtig III.67. 444. helyes, tisztességes | richtig, ehrlich 347. — *toryėn* helyesen, derekasan (adv.) 347. *tąryän* alaposan, jól | tüchtig (adv.) K. 382.

tārni zajg | lärmen: *jol ta tārnėnätä sujtilāli* zaja aláhallatszik | sein lärm wird unten hörbar II.30.

torow medve | bär III.380. *tąrąuw (ājkä)* id. II.375.

tąrri reszket | zittern P. III.523.

tąrti kaczag | lachen K. 383. *tąrtili* id. u. o.

tārti zár, zárva tart | versperren I.35. III.3. *tārtayti* elzárkozik | sich einsperren I.36. *tōrti* id. K. II.237. — megtámaszt (?): *yūrėm-puñkpä äńt-ńälkwėl ti tārtesanėm* három hegyű szarú-nyilacskával döftem ím által (tlk. támasztottam meg) II.43.

torwinti hortyog | schnarchen I.16. *tąrwinti* id. AL. 70. — v. ö. *tąryėnt-*.

tarvoj hiába, haszontalanúl | umsonst, vergebens K. 384.

tąs (tat.) tar, kopasz | kahlköpfig; *tąsna pätsem* megfosztottak mindentől | ich wurde ganz gerupft T. 320.

1. *tōs* talpbőr | sohlenleder III.402. bocskor | sandalen III.413. 491: *tōś kitä* bocskorpár KL. III.491. *tōś* czipő | schuhe P. III.523.

2. *tōs* tiszta | rein KL. 18.

tąs keresztfa | querholz: *tāspä tāsiñ āpä* keresztfájú bölcső III.164. 375.

tąśam száraz | trocken; — *kälėey* czigánytorok T. 313. — v. ö. *tāsi.*

(jel-) tąsäpi fennakad | hängen bleiben AL. 79.

(läp) tosjéχtąus (pass. præt.) beszállta a piszok | es wurde vom schmutz überzogen K. 376.

tōsi K. *tōśi* KL. szárad, elszárad | trocknen, vertrocknen; — *tąsi* szárazra jut | aufs trockene (land) gelangen: *jelpiñ vitėn χūľilālim tąsimei'* a szent vizen lebegvén szárazra jutottak I.47. *χāpėl tąsilim ēkwäi' ajkäi'* a hajóval szárazra jutott asszony s öreg ember I.67. *mātät tū ti tąswės* (pass,) a maga földjén ott ért szárazra I.72. — v. ö. *tōśwė* szárad KL. 30. *tąsawė* kiszárad III.37. — *täsmeji* kiszárad | austrocknen I.72. *tąsli* aszal | dörren III.52. *tąslili* kiszárít | austrocknen (transit.) II.132. *tośli* id. KL. 5. 20. — *tōsėm* száraz | trocken K. II.224. *tąsėm* id. I.12. II.117.

tośpi széjjel málik | ganz zergehen K. I.172.

tot ott | dort B. *tąt* id. K.; az | jener K. *tątė* id. K. *tątėχ* amaz | jener K.

tōtėχti támaszkodik | sich stützen K. *totemtaχti* id. KL. 13. *tātsaχti* II 329. *tątsėlaχti* II.341. id.

tātėp ládika | eine kleine kiste I.69.

tąti, toti B. *tąti* K. (P. 26.) *tati* KL. T. (P. III.539.) *tāti* AL. hoz, visz | bringen; — szenved | erleiden III.75. *ēri' totnė* ének híresztelte | vom gesang verbreitet II.10. 258. *tątili* visz II.85. *tatānti* id. II.118. *tątėnti* K. II.240. *totėlti* nyargalva utolér | reitend erreichen III.117. *sijim totilawė* hirem terjesztetik | mein ruf wird verbreitet II.160. — *khotėl tąlnė läp-tąttils* a napot elborítja a felhő | die sonne verdeckt die wolke K. 376.

totma rejtett kincshalom | verborgener schatz III.6.

tośkhątėl egész nap | den ganzen tag AL. 77.

tąu K. *tau* P. oda | dorthin; — ime | also, nun P. III.521. — *tąul, tąul* onnan | von dort; *tąul-nil* azzal, akkor | dann, damals K. II.239.

tauχ tyúk | huhn T. 308. *tauχ-pąu* (*a* sic!) csirke | henne, küchlein T. 311.

(ľäp-) tąuχ (infin.) betakarni (a gödröt földdel).

1. *tąul, touľ* l. *tąwėľ*.

2. *tąul* tele | voll: *tąul tėkti* jóllakik | satt werden. K. 366.

toulėmlė elröpül | fortfliegen T. 160. — v. ö. *tilemli*.

tąuli eltelik, letelik | sich erfüllen, vergehen: *morsiñ sāt tąulėmä jui-pālt* a kiszabott hét eltelte után | nachdem die ausgemessene zeit vergangen ist I.36. *soāt tąulėmiśt* egy hét letelte után K. II.226. *soątėn tąulėp tėne* egy hétig tartó evés | eine woche dauernder schmaus K. II.241. — elfogy ill. betelik *mojtėm* a mesém | meine erzählung nimmt ein ende K. II.241. — *tąuliś jäni' sāt* éppen száz | genau hundert II.68. — v. ö. *ta'il, tä'ili*.

(nuñ-) toumėχt- fönnakad | hängen bleiben T. 309. — v. ö. *taimati*.

tąumi beleharap | hineinbeissen III.120. *tąumaχti* a fogával hozzákap | mit den zähnen angreifen I.49. — *tąuti* II.123. *tąutlïti* I.9*l*. *tąuteśli* I.117. *tąuteśliti* III.90. rág, szétrág | nagen, zernagen; *il- ąutlė* megharap | beissen T. 311. — v. ö. *taj-, taitanti.*

tąw B. K. *tąu* K. T. ág, galy | zweig, reis; — *osiñ tąwpä tąwiñ ūlėm* vastag ágú ágas álom, a. a. mély á. | ein dick-zweigiger, d. i. tiefer schlaf II.131. — *lą̄ñχ-tąwip* keresztút | kreuzweg II.333.

tąwėrti zár | sperren P. 17. — v. ö. *tą̄rti.*

tąwėl, tąul B. szárny | flügel; *tąul* id. KL.

tąwėľ, tąuľ bőr | lederIII.99. II.425. *touľ* id. KL. 26. — subabőr | pelz I.7. — *kwossėm-t.* a bödöny nyirhéja | der putten birkenrinde III.99. háti batyu héja III.341.

1. *tąwi* ágazik | sich verzweigen K. 378. *tąwili* id. 329. *tąwli* id. II.256.

2. *tąwi* 1) evez | rudern III.293. KL. 34. P. 16. — *tą̄wi* AL. 76. *tąwė, tuwė* T. 332. *tąwili* II.30. *tąwliti* III.339. *tąwtili* III.359. *tąwėnti* 49. *tąwėntāli* III.369. *tąwėśli* 49. *tąulti* KL. 34. id. — 2) *tą̄wi* AL. locsol | spritzen; *tąwli* id. II.333. *vėľtä tujtėl tąwlėstä* arczára havat hányt | mit schnee sein gesicht bewerfen II.127. *kwän-tąwli* kiönt | ausschütten KL. 79. *voj χąmi tąwlaχts* a zsir kiömlött | das fett hat sich verschüttet NyK. 22: 50. — *ląχwe tousän* szétszórta őket | er hat sie zerstreut K. 376.

tąwľil-sak (az ajtó) pántdarabja | aufsatzband III.407. *t.-sakwė* keresztpánt | kreuzband III.529.

tū B. *ťū* KL. oda | hin; *tūnū, tūnūw* B. odébb, tovább, oda | hin, weiter hin: — *tūľė* B. K. *tūľaχ* K. arra felé, odafelé | dahinwärts; — *ťuť, ťüť* ott | dort KL.; — *tūl* B. onnan, aztán | von dort, dann.

tū, tūw. tuw, tuj B. *tuj* L. P. *toj* K. T. nyár | sommer; — *tuitōrėm* KL, *toj-tarėm* T. id. — *tuwä* B. *tujä, tujil* KL. *tuja* AL. *tuji* P. *toji* K. *toju* T. nyáron | während des sommers; — *tujji' jēmti* nyárra fordúl az idő | es fängt an sommer zu werden I.153. *tuji* nyári (adi.) I.53. — *χūrėm tuw* három éven át | während drei jahre I.103.

tuχśą hasonlóképpen, szintén | ebenso, gleicherweise T. 322.

tūjä tavasz | frühling I.56. *tujä-tōrėm* id. KL. *toj-poñ* id. T. — *tūjä* B. *tujäi* P. *toj-poñėt* tavaszszal | im frühling — *tōja-le'in* tavaszi e'et I.21.

tui K. KL. P. *to* T. bemegy | hineingehen; —*tujenti* KL. 33. *tuttäli* KL. u. o. id.

tūji havazik | schneien II.127. III.313. *tūjili* III.310.

(ją'ė) tūjimi beáll a tavasz | es wird frühling K. 374. *jąlė tojmi* beáll a nyár | es wird sommer K. 374. *tūjimti* tavaszt eltölt | den frühling verbringen K. 396. — *iūj-ąil tujim tujmąus* (pass.)

utolsó nyaram érkezett el | mein letzter sommer trat ein KL. III 347.

tujt (tūjt) hó | schnee.

tūjti elrejt | verbergen I.12. *tūjtχati* elrejtőzik | sich verbergen II.89. III.120. *il-tojtkhqtė* T. 310. *el-tuitpq̨χti* K. 373. id.; — *tujtχatnė mō* rejtek hely | schlupfwinkel K. I.169. — v. ö. *tūli.*

tukės ősz | herbst; *tuχsu* őszszel T. 317. — v. ö. *takwės.*

1. *tul* felhő | wolke I.6. II.160. *tol* id. K. 376.

2. *tul* gallér | kragen: *śoräs-oχsėr tulpä vārtäk* f e k e t e r ó k a p r é m-galléros szőnyeg II.321.

3. *tul* élésdúcz | stange mit lebensmitteln III.272. hustartó dúcz | stange, worauf man fleisch aufhängt KL. 29. hombár | scheune. III.235. *pūt-tul* üstholmi, ill. ennivaló | esswaaren II.83.

tuľ fokos | beil K. II.228.

tuľä újj | finger II.93. KL. III.351. — *toľ* K. 396. *tq̨ľ* K. II.228. 239.

tuläm hízott *lū* ló | ausgefüttertes, fettes pferd III.212. *tulėm lū* hizott (átnyaralt) ló III.539.

tuľäti fizet | zahlen T. 330.

tuľėt olcsón | billig P. 21.

tuli: tul tuli hustartó dúczot épít | eine stange zum fleischaufbewahren aufstellen KL. 29.

1. *tūli* hoz | bringen, holen I.3. T. 327. visz KL. III.355. — *jū-t.* bevezet | hineinführen I.20. II.100. III.184. KL. 33. *tūlili* II.410. III.32. 95. *tūlpi* I.115. — *ju-tuli* behajt | hineintreiben AL. 79.

2. *tūli* elrejt | verbergen I.89. *tūli-jiw* elrejtő fa | verbergender baum III.335. *t. pom* KL. III.347. — *el-tūls* elrejtőzött | hat sich versteckt K. 373. — *tūlit* titokban | im geheimen I.69. — *tūlmenti* elrabol | rauben I.7. — *tulėmti* lop | stehlen AL. 77. *tūlmänti* III.119. *tūlmenti* KL. 26. *tolmenti* P. 21. id. — v. ö. *tūjti.*

tūlmaχ álnok | falsch III.110. *tulmakha* lopva, titokban | geheim (adv.) AL. 61. — *tūlmėχ* tolvaj | dieb III.119. *tolmoχ* id. T. 166.

tūlmaχ rozomák III.27. borz | dachs III.382. (*u* br.) II.35. 198.

tultaj tavaly nyáron | vorigen sommer T. 316.

tūltχati küzd | ringen II.219.

tuma P. *tq̨mė* K. nem | nicht.

tumaj vélemény | meinung I.137. — *tumäj* szándék | vorhaben I.69. *t.-vāri* gondolkozik rajta | sich besinnen, nachdenken I.68.

tuman lakat | schloss II.132. III.1.

tumėn folyó alkotta tó | strom-see I.111. 37. *tomėn* K. 372.

tumėnti lakatol, bezár | verschliessen III.2.95.

tumiñ kormos | russig III.194. *tuméñ* szurtos | schmutzig KL. III.355.

tumlantė lop | stehlen T. 166. 331. — v. ö. *tūlmenti.*

tump sziget | insel III.57. 85. 291. KL. 3. — v. ö. *tomp.*

tumpi frecscsen | spritzen II.195.

tumranli tamburázik | tambura spielen III.379.

tun (osztják szó): *Tun-lq̄r-q̄jkä* tüzmohás-tavi öreg II. 94. — v. ö. *Tañkwtūr-q̄jkä* id. u. o.

tuñėltanti húrt penget | die saite anschlagen AL. 54.

tunrä-śaχl tundrahalom I.1. 38.

tuńśi áll | stehen K. I.168. — *tūńśi* KL. III.489. *tońśi* AL. 61. *tońśi* T. 313. *tōńśėn* (imper.) T. 308. — *tūńśėlmati* föláll | aufstehen I.113. *tuńśenti* KL. III.351. *tūńšpi* megáll | stehen bleiben K. II.224.; (*u* br.) K. 377. KL. 15. — *tūśti* állít | stellen B. *tuśt* T. 312. *tośti* K. II.380. *tūśtipi* II.116. *tośtenti* AL. 77. id. *tuśti* helyez KL. 14. — *tuštpi* lép | schreiten P. 19. — *tūśtχati* beáll | sich hineinstellen I.63. helyezkedik | sich stellen II.195.

tuńśiñ magas | hoch KL. III.345. P. 22. — *tońśėñ* K. *tōńsiñ-iś* magasan | hoch (adv.) T. 320.

tuńśit (magasságú) mélységű | tief (adv.) K. II.228.

tūnt réczefajta | eine art ente KL. 3.

1. *tūp* evező | ruder II.215. III.326.

2. *tūp* majd, csak, alig, valahogy | bald, kaum, irgendwie II.307. 147. *tūp-jēr* csaknem, úgy-mint | baldso-wie 351.

tūpiñ kedves | liebling II.105.

tur torok | kehle I.1. hang | stimme II.131. 199. *tor* id. K. III.127. *turpä, turp, turiñ vōt* zugó szél | heulender wind I.135. II.190.

tūr tó | see II.94.

turuj turuj sas | eine art adler II.299. — *turi* id. P. III.523.

turγi: *puł-turγim āmp* megveszett eb | wüthender hund 349. — v. ö. *tori.*

turkä puska | flinte III.190.

turmä fogháztorony | kerker thurm T. 331.

il-turpė elkölt | ausgeben T. 307.

turri csorog | fliessen KL. 15. AL. 79. — v. ö. *śurri.*

jel-tūrti lovat kifog | ausspannen P. 27.

1. *tus* B. *tūs* K. *tōś* T. száj | mund; — szakáll | bart I.5. *toś-pun* (*o* br.) id. T. 158.

2. *tus* vadászat | jagd T. 159.

3. *tus* (tat.) egyenesen, jól, biztosan | gerade, gut, richtig T. 322.

(il-) tusäti kiegyenget, egyenlővé tapos | gerade machen, treten T. 310.

tusjėχ por | staub P. 13. AL. 77.

tuslėj- vadász | jagen T. 312. *tuslejiχt-* id. T. 325.
tūw l. *tū ; tuwė* l. *tąwi.*
türėχ egyszerre, rögtön | sogleich KL. 20.
tüssin hiába | vergebens AL. 61.
tüwät csendes | ruhig, still T. 320.

U.

ū víz folyama | strom T. 154. 313. — v. ö. *ąw.*

uχ, uki egy | eins T. 151. — *ukiń* együvé, együtt | zusammen T. 312. *ūχ-itėl* id. u. o. — *uχwäl, uχ-vail* AT. *uk-äil, uχ-äitėl* teljesen, tökéletesen, egyátalán | völlig, im allgemeinen T. 320.

vχšąr róka | fuchs T. 162. — v. ö. *oχsėr.*

ūkhti látogat | besuchen K. I.167. — v. ö. *uj-.*

uil : äkw'-uil egyszerre, rögtön | plötzlich KL. 20. *tūl-uilt* azután | dann I.141. *χotėl-uilt* hogyan | wie I.144. *χotėl-uit* honnan 335. *tïlnėn-uil* a mint repült | während er flog KL. 18. — v. ö. *vuil.*

(äm) uipläm magamféle | meinesgleichen stb. KL. 9. — v. ö. *voipi.*

uj állat | thier III.6. ló | pferd I.35. jávor | elenhirsch I.133. rénszarvas | rennhirsch II.164. szarvasállat | hornvieh I.5. madár | vogel I.54. medvebőr, rénbőr, állatbőr | bären-, renn-, thier-fell I.31. II.274. 254. — *uj-āńś* medve | bär I.50. — v. ö. *vuj.*

uj-, ui lát | sehen KL. 32. — *ūkti* látszik | sichtbar u. o. *ūsenti* lát KL. 19. *ūśintoąli* KL. III.351. *ujχati* egymást látja | sich gegenseitig sehen KL. 32. *ćuk il-uits* a tej megaludt | die milch ist geronnen T. 307. — v. ö. *vā'i.*

ujė vesz | nehmen; *ūm pǫu* fogadott fiú | adoptivsohn T. 331. — v. ö. *vïγ.*

ūjėl- : ūjėlnė ūjtėp supėn a feszítő nyél (az íjjon) | der bogenschaft, woran der bogen gespannt wird II.60.

(il-) ujkhet- megcsökönyösödik (a ló) | fuchsig werden T. 310.

1. *uji* uszik | schwimmen II.257. KL. III.203. — *ujlenti* KL. 28. *ujγäli* I.149. *ujïli* II.193. *ujγėlānti* I.123. id. — *ujmïtėpti* usztat | schwimmen lassen II.152.

2. *uji* sülyed | sinken I.132. *ujtti* lesülyeszt | versenken I.70. 121. *ujttėp jąńχėp* alámerülő hold | untergehender mond I.121. — *jol-ujtawė* (pass.) alásülyed I.132. *ujtχati* id. I.140. —*jel-ujli* leszáll | hinabsteigen KL. III.351. *ujti* alásülyeszt KL. 20. *jel-uitenti* alámerül *jąńghėp* a hold P. 15. — *tārėm pǫń tulną ujus* (pass.) az eget bevonta a felhő | den himmel überzog die wolke T. 159. *ujim : jutpän-serjän ľunśėm ujim misän* pánczélját, kardját sirva (weinend) odaadta K. II.238. — v. ö. *va'ili.*

ūjim part domb | uferhöhe III 327.

ujtäń-jąut ajzó nyilú (tulajdonnévben) II.59.

ūjtėp l. *ūjėl-*.

ujtśi manó | teufel II.196.

ukitė hozzáfog | anfangen, beginnen T. 159.

ul ne | nicht; hogyne | wie denn nicht; — *ul-pėl* alighanem, bizonyára | wahrscheinlich.

ulä kerítés | zaun III.119.

ul̄ä tüz | feuer I.44. *ul̄'-jiw* tüzi fa | brennholz III.218. *ul̄ä-śup* fadarab | holzscheit KL. III.481. *ul̄ä-kēr* csiholó aczél | feuerstahl NyK. 22: 50.

ulą karó, rúd | stange T. 163. 309. — v. ö. *ulä*.

ul̄äpśi czédrus erdő | zedern-wald II.381.

uläs szék, trón | sessel, thron II.8. I.79.

1. *ūlėm* álom | schlaf I.7. II.19. *ūlmińśiñ* 345. *ulmeńśä* KL. 18. álmosan | schläfrig (adv.) — v. ö. *vulėm*.

2. *ūlėm* élet | leben II.261.: *jamės ūlėm!* (köszöntés távozáskor.

ūli van, él, lakik | sein, leben, wohnen K. I.170. *ūlnė mō* lakóhely | wohnort K. II.225. — *ūlīli* élvez, mulatgat | geniessen, sich unterhalten II.318. 312. III.195. — *ūliñ* gyönyörűséges, vigalmas, boldog | genussreich, freudevoll, glücklich II.255. 365. 47. — v. ö. *ąli*.

ul̄' medvebocs | bärenjunge III.215. 237.

ul̄is utcza | gasse I.121.

ūlmeji álmodik | träumen I.7. KL. 12.

ūlątė folydogál | fliessen T. 320.

ul̄pä czirbolyafenyő | zirbeltanne I.3. KL. III.351.

ul̄päs czirbolyafenyves | zirbelwald KL. III.351. — v. ö. *ul̄äpśi*.

ulś állkapocs | kinn I.162.

ūltä 1) át, keresztül | durch, über *jām-ūltä* a folyómon keresztül | über meinen fluss B.; KL. 14. id. — *ūlttė* id. 338. *ult* id. AL. 60. *ūltì* id. T. 314. — 2) felől | von seitens, von-aus: *am ūltäm lātiñ minės* részemről üzenet ment 338. — 3) időhat. át | während: *at ēt ūltä* öt éjen át 343. *ūlt* id. *tūl-ūlt* aztán | dann u. o. *tūl-ulttė* (*u* br.) id. III.328. *χątėl-ūlt joχtāli* minden másodnap jön | er kommt jeden zweiten tag 343. — 4) igek. *ūltä sa'iri* ketté vág | in zwei schneiden I.70.

umi-as üreg | höhle II.96.

ūmiś málna | himbeer KL. III.203. *ūmėś* id. 328.

ump hal állkapcsa | kiemen: *sūχ-umpėl vintäñ kāttäl* tokhal-álla formája kampós kézzel III.5. v. ö. *sūχ-ūmpäñ* (*ū* l.) III.449.

umpi merőkanál | schöpflöffel 350.

ūn látó távol (?): *vāniñ jiw ūnetmė ness rōtentiän* az erdei fáknak látó távolait szinte egybeszedi (úgy néz mindenfelé) KL. III.493.

ūnėk keskeny | schmal K. II.235.

ūniñ nagy | gross II.197. 188. — v. ö. *ūn.*

ūnk nagybácsi | onkel I.117.

ūñkwä rövid | kurz KL. 47.

ūnlės ülés | das sitzen: *tārütėñ ūnlės tan ūnlet* nehéz üléssel ülnek ők (a. a. erősen, keményen) | sie sitzen mit schwerem sitzen, d. i. fest KL. 483.

ūnli ül | sitzen; *unni* id. AL. 64. él | leben III.391. I.103. *ūnlėnė mā* lakóföld | wohnplatz I.36. *ūnlėnė sām* elterülő vidék | sich verbreitende gegend; uralkodik | regieren I.37. II.145. *toχ ūnli* úgy van (érintetlenül) | so ist es (unberührt) I.49. *jol patėm mātät kwoli'-sumjeχi' ūnlei'* leszálló helyükön ház s éléspajta állanak I.18. — *unlenti* (*u* br.) üldögél KL. III.355. *ūnlenti* id. III,337. 343. *ūnėli* uralkodik | regieren III.123. *ūnliloąli* ül KL. III.485. — *ūnlėp: mā ūnlėpi' ti jēmts* a föld mozdulatlanná vált | die erde wurde unbeweglich fest I.129. — *ūnti* leül | sich setzen I.5. áll, ill. ül | stehen bleiben: *akw mät at ūnti* egy helyen nem áll I.36. *unti* leül AL. 74. *jōrėn ta ūntwės* (pass.) akkor szállta meg az erő | seine kraft befiel ihn nun II.104. — *untėlmati* id. I.50. leülepedik | sich niedersetzen II.100. — *ūntχati* felül II.176. *ėlėm-χąlės nątiñ tąrėm ū.* az emberkorabeli világ beáll | die menschliche welt wird entstehen I.16. *χumin ū.* embered megtörzsökösödik | deine menschen werden erstarken I.73. *urėt ū.* hegyek keletkeznek | berge entstehen I.29. *mā ūntχatės* a föld megalakult | die erde ist entstanden I.154. — *ūntti* ültet | setzen II.267. *ti' ūnttėn* ide ülj | setz dich hieher I.22. *mā ū.* a földet megállítja | die erde zum stehen bringen I.36. *mā ūnttėnė jis* a föld teremtésének ideje | die erschaffungs-zeit der erde I.128. — épít, alkot | bauen, erschaffen I.67. 37. — *vāpsi' ū.* vejévé teszi | zum schwiegersohn machen I.26. — *ūnttilāli* II.270. *ūnttipi* II.89. ültet; — *ńawėr ūnttėlawės* (pass.) csikó ellődött | ein füllen wurde geboren I.43. — *nāl ūtti* lebocsát | hinunterlassen KL. III.485. — *utti* ül | sitzen AL. 60.

ūns-jiw borókafenyő | wachholder III. 258.

ūnsaχ palló | stegbrücke III.218. — v. ö. *vǫntėχ.*

ūńśäs tompora | hüfte III.227.

1. *ūnsi* (át)gázol | waten III.229. — *unśi* id. D. — *nań am vorim manerä̈i' unsitėn* (*u* br.) te az én törekvésemet mért hiusítod meg (gázolod át) | warum durchkreuzest du meine bemühungen I.76. — *ūssuli* lépdel | schreiten I.47. *ūsliti* átlép III.231. *pälusitlėm* széttaposom | zertreten T.316.

2. *ūnsi* padlóz | diehlen: *nājin jąmės pi' ūnsėm kwol* urasszonyod jeles fia padlózta ház III.104. — *ul ūnsakėn* ne kelj át a pallón | gehe nicht über den steg III.219.

uńśit csak most, ép előbb | eben jetzt, soeben T. 318. — v. ö. *vińśt.*

ūnsitiñ: sālt ū. puñkėl háncscsal körülaggatott fejjel | mit bast umhangenem (d. i. bekränztem) kopf III.223. — L. *ūns-*.

ūnt erdő, vadon | wald, wildniss III.337. 341. 137. | *vuor-ūnt* erdei vad | wald-wild KL. III.483. *ūnt-uj* erdei állat | wald-thier III.6. *ūnt-vōrėp-nē* erdei magtörő holló asszony | wald-rabe III.91.

ūntmit ösvény jelei, ill. farovások | kerbschnitte in den bäumen als pfadzeichen III.388. v. ö. III.114. ösvény | pfad III.304. ösvényrovás III.96.

uńulė csókol | küssen T. 308.

ūp néne | tante II.20. III.84. KL. III.349. — *ūpukwė* (dimin.) III.84.

upä χum ipa ura | sein schwiegervater I.121.

1. *ūr* vér | blut T. 162. — l. *viχir*.

2. *ūr* tolvaj | dieb II.70.

1. *ur* 1) oldal | seite II.129. *la'il ur* lábszár csont | die beine II.295. szöglet | ecke II.295. *urėñ* szögletes | eckig KL. III.201. rész | theil: *khorėm urtė* három részre T. 323. táj | gegend: *khątėl ontantne ur* napnyugvó táj T. 330. — *jėt ur* délben | mittag T. 317. 2) alak | form I.141. mód, szokás | art u. weise II.418. — *man urėl* (gyakran *ū* l. I.14. 24. 142.) I.143. 144. *mat urėl* I.143. *matėr-sir ūrėl* I.46. mi módon | auf welcher art, wie; *khumlė urėl* id. KL. 19. *mäñ uru* mi szerintünk, módunk szerint | nach unserer art T. 321. — *māśtėr ur* mesteri szerkezet | meisterhafte konstruktion III.300. — v. ö. *vor*.

2. *ur* hegy | berg I.129. KL. 20. *uriñ* erdős | waldig I.5. — v. ö. *vōr*.

3. *ur* bálványsátor | hütte für den götzen III.329.

urä: urä patitä-mos manėräi' ńärėpäslėn míg haragba nem jöttem, miért ingereltél | bis ich nicht in zorn gerieth, warum hast du mich gehetzt I.115.

ūrėn udvar | hof II.337. bálványsátor | götzen-hütte III.337. — v. ö. *varėn*.

ūri 1) vár | warten I.19. 56. *ūrili* II.191. III.70. id.; *ūrχati* II.161. I.25. *ūrmitaχti* I.24. KL. III.489. várakozik; *urliti* (*u* br.) megvár | erwarten KL. III.485. — *ūriñ* sokátartó *χąsä χātėl* hosszú napon által | während eines langwierigen langen tages II.201. *urnä* -ig | bis KL. 17. v. ö. B. *ūrnäi'* id. ill. várakozásnyira u. o. | 2) őriz | hüten I.8. — 3) fentart | erhalten B. (hol?) — *ūrėn* tarts meg | erhalte mich K. II.376.

urkėn hazudjál csak | lüge nur 347.

urqlė arat | mähen T. 167.

ūrt fejedelem | fürst II.407.

urti rész | antheil T. 159.

ūrtsi oszt | theilen II.331. — *ūrtėp* osztályrész | antheil u. o.

1. *ūs* város | stadt II.91. K. I.172. kerítés | zaum, umzäunung K. I.171.

2. *ūs* legyintés | leichter hieb: *kėr-sirej sāt ūsėl* a vaskard hét legyintésevel II.146.

3. *ūs* nyelmalazacz | lax-fisch I.133.

4. *ūs* ész | verstand KL. 19.

ūs-ńąul czombhus, előczomb (medveműszó) | schenkelfleisch, vorderschenkel III.514. 448.

uś már | schon KL. 17. — *us, ūs* még, ismét | noch wieder K. 380. I.168. *us at* még sem | dennoch nicht K. 388. *us tė* most már | jetzt schon K. 380. *ūs tė* id. K. I:168. *us äkw' por* még egyszer | noch einmal K.380. — *uś ti* csak most | nur jetzt I.5. egyszer csak | einmal I.3. azután | sodann II.339. *uś-ta* még csak | nur noch I.3. — *uśt* éppen, akkor | soeben, damals I.123. III.227.

ūćėχ sár | koth T. 159.

ūsejāli várost alapít | stadt gründen II.188.

usi erős *ūlėm* álom (medveműszó) | fester schlaf III.258.

(joläl) uśi megpihen | sich ausruhen II.109. *uślapti* pihentet | ausruhen lassen I.94. *ūślaχti* (*ū* l.) pihenget II.302.

ūśi elfárad | ermüden: *ūśnė kātän-nak saka ūśäst* fáradó kezük ize nagyon elfáradt II.215.

1. *ūsi* 1) űz | treiben II.318. megfenyeget | drohen III.411. *ēlä-ūsili* elüzöget | vertreiben II.136. — *ūsiti* meglegyint *χamśi* az ostort | die peitsche schwingen II.430. — 2) hálóvarsával halász | mittelst reise fischen I.133. — v. ö. *ūs* 2.

2. *ūsi* elpusztul, meghal | untergehen, sterben I.158. *ūsėm mā* halóföld | todesort I.46. *uśne* (*u* br.) *mā* id. I.15. *usmä* (*u* br.) *porät* midőn megdöglött | als es verreckte II.375. — *jol-ūsėm χąlā* aláhullott (ill. halott) tetem III.49. — *χot-ūsti* elveszt | verlieren I.35. II.96. 127. *ūstipi* id. I.12. *χot ustali* (*u* br.) meghiusít | vereiteln I.76.

uśikwė nénike | liebe tante III.27.

ūsil lépés | schritt; *ūsilakwė* (dimin.) II.35.

ūsintāli egyet ásít | gähnen II.300. — *ōsintė* T. 325.

uśkiľiχ egy kevéssé | ein wenig T. 310.

uślam ruha | kleid T. 307. 325.

ūsmä hálóvarsa | reuse I.133. 153.

uśmėń haragos | zornig KL. III. 487. 531.

usąkhėl (tat. *ozak)* lassan | langsam (adv.) T. 320.

ūśśä hiába | vergebens II.74.

(sāt)-ūśśi' hét manó | sieben teufel II.391.

uśt l. *uś*.

il-uśtaχt- bemázol | einschmieren T. 310.

ustäl asztal | tisch T. 310.

ut T. *üt* AL. víz | wasser — l. *vit.*

ut 1) holmi, valami | etwas, irgendwas: *tēn'-ut, ajn'-ut* enni, inni való | etwas zum essen u. trinken III.75. *āsttal-ut* a mi készületlen, el nem készül | was nicht fertig wird II.127. *am utėm* stb. enyém | mein etc. 334. — *χoti utuw* melyik közülünk | welcher von uns II.116. 2) (határozott jelentés nélkül | ohne bestimmte bedeutung) *rąwn'-ut* rokon | anverwandt II.198. *jänγ'-ut* idősebb | der ältere II.127. *mānl-pālt χuľtėm-utėt* kik a maguk földjén megmaradtak | die auf ihrem eigenem boden zurückgebliebenen I.72. — *ti mā-uťt* ezen a vidéken | in dieser gegend T. 158.

ūtė folyik | fliessen T. 326.

utąnt- simogat | streicheln T. 307.

ūtėχ ajtóküszöb | schwelle K. 375.

ūti ugat | bellen NyK. 22: 48, *ūtenti* id. u. o. 49. *ūtpi* ugató III.463.

utśi manó | teufel II.416. III.326. — v. ö. *ūśśi'.*

V, w.

vāγėn váll | schulter II.22. 315. *va'in* III.409. *vąinė* K. 378. P. 17. *vāγėn-kwālikė* gyeplőszár | leitseil II.247.

vaχχātanti verekszik | sich herumschlagen AL. 54.

va'i B. *vą̄* AL. *vą* P. *woąi* KL. *(uin* KL. 32.) *voą* K. *vǫu* T. erő | kraft.

vā'i B. *vǫi* K. *voi* P. *vaji, vā* T. *vā* AT. lát | sehen; tud | wissen I.13. — *vāśśintāli* tekintget | umhersehen II.31. észrevesz | bemerken II.202. *vaśintali* lát P. 12. *vȯkhti* egymást látja P. 12. *vāχątė* látszik | scheinen T. *il-v.* viszontlát | wiedersehen T. 308. — *at woąγėn* nem értsz | du verstehst nicht KL. 19. — *vātal: χątėl vātal surmiñ kwolėm* a napot látni nem engedő tetőnyilásos házam | mein haus, wesswegen die sonne nicht zu sehen ist (so hoch ist es) III.208. — v. ö. *uj-.*

va'ili leszáll | hinabsteigen I.7. — *voąjli* id. K. III.131. *voili* K. II.225. *vąjlǫχ* (inf.) K. 374. *vailė* id. T. 159. 310. — *va'ilili* III.38. *va'ilipi* nyomban leszáll II.217. *va'ilti* leszállít III.167. leterít | niederstrecken III.150. — *va'iltili* levezet | hinunterführen II.327. — v. ö. *uji* 2.

va'ilėp vonószíj | zugriemen I.93. III.421.

vāχiń gáncs | hinterbein stellen III.449.

vāχińtāli letepер | niederwerfen III.449.

vail l. *vuil.*

vaimėlėñ fondorlatos(?) | ränkevoll K. II.222.

vāj harisnya, botos | strumpf II.122. 295. — *voąj*K. *vāji* T. *voji* AT. id.

vaľ-jiw rozmarinfa | rosmarin-baum III.95. 257. mohos áfonya | heidelbeere III.125.

vaľsäm forgács | spahn III.383.

vām szemlélet | blick, besichtigung III.149.

vānėpti l. *vāntti.*

vāni' erdei hegy | waldeshöhe III.167. 494. dombos erdő | hügeliger wald I.107. — *woąni (wannėm)* erdő | wald KL. III.345— *vāniñ* (adi.) KL. III.489. — *vąni* hegyi erdő P. 8.

vāñχriti horgász, tűz *sirej-taľχėl* a kard hegyére | aufspiessen II.68. *āui pal-vāñχritestä* az ajtónak akasztóját fölnyitotta, ill. fölakasztotta | die thürklinke aufsperren 348.

vāñkariñ horgas *ńolpä* orrú (fajd) | krumm-nasig III.379.

(jol-) vāñkėrti leránczigál | herabzerren II.57.

vāñki mászik | kriechen I.9. csúszik | rutschen II. 366. — *sās-vāñkil vāñknuwuw* térd-csúszással csúsznánk III.366.

vānsiñ gyepes | mit gras bewachsen II.96. 320. — *vānsėñ* II.399.

vānt falka | hürde III.163. — *voąnt* KL. III.347.

vāntti vezet | führen II.111. 327. *vantenti* id. AL. 74. *vānėpti* id. P. 27. — *voąntli* költözik | sich ziehen K. 375.

vāpi hánykolódik | sich hin u. herwerfen II.108. *vāpakti* id. u. o. *vāpilėm* rája ugrom | ich springe auf ihn III.513.

vāps vő | schwiegersohn I.30. — *väps* id. T. 163. — *vāpśikwė, vāpsukwė* (dimin.) II.47. 123.

varėn udvar | hof AL. 79. — v. ö. *ūrėn, värän.*

vāri, vąari (I.162. II.89.) B. *voąri* K. KL. *vąri* AL. P. *väri* T. tesz, csinál | thun, machen; — *mā v.* földet szerez | sich ein land, grund u. boden verschaffen II.97. *pūt v.* üstöt rendez | den kessel bereiten II.142. — *taw manėr vārawė* (pass.) mi történik ott | was geschieht dort I.14. — *vārili* cselekszik II.143. *vōt vāri, vārili* szél támad | es entsteht ein wind III.116. II.190. — *vąari, vąarili* bánt | zu leide thun II.89. *turėl voąri* ordítással megijeszti | mit gebrüll erschrecken III.347. — *el-voąri* elcsinál | eine sache ausgleichen: *am kėrėkėm el-voąrėslėm* én a bűnömet meggyóntam | ich habe meine sünde gebeichtet K. 373. *lap-vāri* elzár | versperren I.151. *ľep-väri* befőd | zudecken T. 312. — *vārmėlti* készít | bereiten II.102. *khom voąrėpi* férjet szerez | einen gemal verschaffen K. II.240. *värkätäm* változom | ich verändere mich T. 160.

vārmėľ dolog, tett | sache that III.403. *(l)* I.74. *vąarmėl* I.162. — *vārmėľi* erősen | stark (adv.) II.303. *vārmėľi saw* igen sok | sehr viel III.83.

vārśėm szárnycsattogás | das schlagen mit den flügeln II.317.

vārtäk szörnyeteg | ungeheuer II.321. III.62.

vās kacsa | ente II.38. 184.

vaś gyomor | magen: *vaś-χuri'* gyomorzacskó | magenbeutel II.179.

vaśermatili üt | schlagen AL. 77. *vaśerpili* id. u. o.

vāsi időzik | sich aufhalten I.111, *vāsγeli* id. III.415.

vaške (orosz) teljesen, éppenséggel | völlig, gänzlich KL. 20. — *vaške, vāškän torėmnė* örökké, örökre | auf ewig P. 20.

vaśrėm, vośrėm, kwaśėrėm epe | galle NyK. 24: 153.

vassi' 1) többé | mehr III.65. 403. (adv.) — 2) legkisebb | der kleinste I.101. — v. ö. *vosi, vossi.*

vāt B. *voät* KL. harmincz | dreissig.

vāta part | ufer I.54. — *sūj-vāta* fenyves széle | rand des fichtenwaldes I.52. *jōs-vātän, pasän vatänt* ösvénye, asztalod szélén | am rande seines weges, deines tisches III.339. II.313. — *vŏt* id. K. II.222. KL. III.489. — *vātäñ tąr* csipkés kendő | spitzenbesetztes tuch II.198.

vatėm arcz | gesicht AL. 77. *vątėm* id. K. P.

vāti szed | klauben, pflücken III.18. 246. *vātili* id. II.271. III.134. — *voti* AL. 72. K. III.126. *votli* K. III.128. id.; *vōtenti* szedeget KL. III.493. *votanti* id. AL. 54.

vati l. *vōti.*

vāt́i 1) rövid | kurz I.52, rövid ideig | kurze zeit; *vot́ (vuot́)* id. K. KL. 17. *vōt́* rövid | kurz P. 16. — 2) közel | nahe; *vāt́in* id. II.167. *vot́enė* id. P. 16. *vōt́ėn, vot́γėn* a közelben | in der nähe, *vot́γė* közelbe, rövid ideig | in die nähe, kurze zeit K. KL. — *vot́-khąl* gyakran | oft K. 378.

vāt́imi közel jő | sich nähern II.96. — *vat́imti* megközelít | nahe kommen I.12. III.136.

(kwän-) vātiti lesimít | abstreichen KL. III.487. — v. ö. *votėnti.*

vä . . . l. részben *va . . .*

väip l. *voipä.*

väitiñ szép | schön T. 319. — L. *vēśiñ.*

väj- l. *viγ.*

(kwän-) väl̓ėkmäpti elcsusztat | zu falle bringen KL. III.491.

värt l. *vort.*

värti csikos evet | geschecktes eichhörnchen T. 164.

vätä bödön | putten K. II.227.

vät- akar, készül | will, ist im begriff T. 310.

vēk talán | vielleicht III.268. bizonyára | gewiss II.79. 144.

vėl ne | nicht K.

vėl̓t arcz | gesicht II.79. (*ė* l.) III.403. — *vėl̓t-puñk* előfog | vorderzahn II.375.

vėńśt, vińśt csak akkor, éppen most | nur dann, soeben, jetzt K. 380. — *wüińśt, wüśt* KL.

vēr ifjú, fiatal | jung III.413. 531. KL. III.203. *vēr* id. P. III.539. T. 318. — *vēr* erő | kraft: *vērnä ti khartėstä* erővel vonszolt engem ide.

vĕriti kibirja | aushalten II.302. bir vele | stand halten, besiegen I.17.; *vērmi* bir | können, mächtig sein I.3. *vērmati* id. II.418. — *vērtėsnė-kė* ha akartok | wenn ihr wollt K. I.166.

vēś szépség | schönheit: *vēśp* I.22. *vēśpä* III.34. *vēśip* II.275. *vēśiñ* I.22. II.267. szép, ekes | schön, prachtvoll.

vėsėm gyülölet | hass K.

vēśkēt becsületes | ehrlich III.386.

vīγ (tő *vī-*) B.; *vij* KL. *voi'* K. *ūi* AL. *vui*, *vī* P. (tő: *väj-*) *ū* T. (tő: *uj-*) vesz | nehmen; — *viγlėlawė* (pass.) kerül, jut | gelangen III.199. — *viśenti* vesz, *viśśėnti* II.153. *viśśėntāli* II.36. *väjenti*, *väjli* KL. 33. id. — *nī vuni pąsė* növevő ideje T. 330. *vukǫtst* egymásba fogózkodtak | sie hielten sich aneinander T. 318.

viγir vörös | roth I.117.

vikśėm ocsmány | abscheulich III.502.

vikśėmti bemocskol | besudeln III.225.

vil' (tő: *vil't*) homlok | stirne K. II.241. — v. ö. *vēlt*.

vinä pálinka | branntwein 346.

viñśt K. *wüiñśt* KL. *wüśt* KL. l. *veñśt*. — v. ö. *uñśit*.

vintäñ kampós | gekrümmt III.5.

viś kicsiny | klein K. I.170. *wüś* KL. III.485. *viśkė* legkisebb | der kleinste K. II.238. *viś-khąr* gyermek, kisded | kind, säugling K. — v. ö. *vassi'*.

vit B. *vüt'* KL. P. víz | wasser. — v. ö. *üt'*.

vitkeś vizi manó | wasser-fex III.337.

vąχ réz | kupfer II.365. vas | eisen 364. *śoper voχ* tiszta ezüst | reines silber III.6. *śėnś-voχi* háncsréz III.35.

vōγi l. *vōwi*.

vąχti 1) dob | werfen III.498. K. II.231. KL. 13. *voχtė* id. T. 326. — *paľä v.* fülét lekonyítja | das ohr hängen lassen II.325. — *vąχtji* dob P. III.523. *kwänė vąχtėkėti* kiugrik | hinausspringen K. III.225. *vąχtėñ ńäl* kilőtt nyil | geschossener pfeil KL. 20. — 2) *voχti* ver | schlagen K. I.171. *śäm vąχtäsi* agyonüt | erschlagen KL. 20. *voχχątė* verekedik | raufen T. 317. *vąχχątė* veszekszik | zanken, raufen T. 328. — *vąχnė jiw* csép | dreschflegel T. 330 *vāχėp* kalapács | hammer II.298. — v. ö. *vōñkhi*.

voikėn fehér | weiss I.14. 76. II.135. *voikėn-uj* nyű | made I.8.

voipä hasonló | gleich I.125. *voipi* id. III.93. 201. *väip*, *väipä* id. K. — *amkim voipä*, *am vojpilem* magamféle | meinesgleichen I.125. III.39. *täu väipät khǫm* olyan ember mint ő K. — *vuipä* id. P. 12. — *vǫtnät väip mė* leülésre alkalmas hely | zum sitzen geeigneter ort I.170.

vōj zsir, halzsir | schmalz, fischschmalz I.93. 70. P. 15.

voj l. *vuj*.

vojenti szaglászik (ill. szagot vesz) | schnüffeln (d. i. geruch nehmen) III.341. — v. ö. *vīγ*, *voj-*.

vąjintaχti czivakodik | zanken KL. 351.
ju-vojlątė visszagondol | zurückdenken T. 308.
vōjtawė (pass.) megzsirosodik | fett werden III. 125.
vōľ folyó fordulója | flusses biegung II.320. III.326. — *ruoľ* id. KL. 45. *pēś-lu-vōľ* csipőcsont-forduló | hüften-schlüsselbein II.179.
vol hely | platz II.354. *vol lūľili* a helyét megállja | recht stand halten II.197.
vąläkėl erőszakkal | mit gewalt P. 10.
wōlėm álom | schlaf T. 314, — *vułėm* P. 9. — v. ö. *ūlėm.*
voľiti ragyog | glänzen III.315. *voľγėlti* id. III.98. *vąľľāli* ragyogtat | erglänzen lassen II.325.
vėlti leszállít, leterít | herabstürzen, niederstrecken P. III.539. *velti* öl | tödten KL. 5. — *va'ilti.*
vǫki lompos | zottig P. III.539.
vąñχėp kalapács | hammer 327. — v. ö. *vąχėp.*
vąñχä gödör | grube B. — *woąnkhä* KL. 21. *vąngha* AL. *vonghą* T. 154. *vąnkhą* T. 311. id.; — *tūr-vąñχä* tó medenczéje | see-becken I.29. *vit-vąñχä* víz-forrás | wasser-quelle II.295. — *vąñχėñ* gödrös II.331. *voąñkhėñ* id. K. III.131.
vōñkhi üt | schlagen K. II.228. — *vōñχi* K. 378. *vąñkhi* vág, üt KL. 72. *il-vąñkhė* elver T. 311. *vōnghi* csépel | dreschen P. 27. — v. ö. *vąχti.*
kēr-vąñqhantėp kovács, ill. vasütögető | schmied T. 331.
vōnė ül | sitzen T. 331. (*vǫnąs* præt. T. 324.) — *vǫnli* K. I.166. *vunli* P. 20. id. — *vǫnti* leül | sich setzen K. I.170. *vąnti* leültet | niedersetzen K. 396. *tōrėm vǫntėñ khǫm* eget lakó férfi | den himmel bewohnender mann K. III.126. *vǫtti* állit, helyez | stellen II.227. *vǫnliloąli* elterül *suj* a liget | ein wald verbreitet sich K. III.126. *vǫntėlmäti* letelepedik | sich niederlassen K. II.233. *khątėl il-vōntąnt* a nap lenyugszik, ill. elül | die sonne geht unter T. 310. — *vunti* ül P. 30. *khątėl jel-vunti* a nap lenyugszik P. 15. *nai vutn' ąrmät* nap lenyugtakor | beim sonnenuntergang P. III.523. — v. ö. *ūnli.*
vońśäľ (*n* B. 347.) hiába | vergebens I.131. *vuńśäľ* id. I.1. pusztán | bloss II.304. puszta, semmi | leer, nichts 347. *nē-mäter āľim vońśäľ* nincs semmije, éppen semmije I.2. — *vońśäln, vunśäln* id. 347.
vǫnsėχ palló | stegbrücke K. 373. — v. ö. *ūnsaχ.*
vąnśχiji simogat | streicheln II.315.
vontė rovásjegyet metsz | kerben T. 339. *vontlaχtė* ácsol | zimmern T. 160. — v. ö. *ūntmit.*
vąntėp horog | angel AL. 79. — *woąntėp* id. KL. 4. — *voąnėp* id. P. 10. T. 162.
vōntėr vidra | bieber II.191. *vąntėrt* P. III.521. *vąntėrąt*

voq̦ . . . l. *vo* . . . *voq̦nėp* l. *vāntėp.*

voq̦ńśėñ később, aztán | später, dann K. 380.

voq̦ntėl viχw feleséget szerezni | sich ein weib schaffen K. II.235.

vōpi: māt vōpi jelpiñ uj földeket b e j á r ó szent állat | länder durchschreitendes heiliges thier II.323.

vŏr B. *vuor* K. KL. *vq̦r* P. erdő | wald — *vq̦̄r* lúczfenyő | pechtanne T. 162. — v. ö. *ur* 2.

vor szerencse | glück II.377. *vor* id. K. III.377. — *vortal* szerencsétlen | unglücklich K. u. o.

vor mód | art: *vorėl, vornė* szerint, -képpen: *kit vorėl, vornė* kétféleképpen | auf zweierlei art K. 383. *ńq̦l-sämät-vorėl khanśėslėm* arczáról megismertem | ich habe ihn von seinem gesicht erkannt u. o. — *am khq̦jėr vor khŏlγėm* én ravasz dolgot (ravaszságot) sejtek | ich vermuthe etwas eine list K. I.167. — v. ö. *ur* 1.

vq̦̄ramli fölserken | erwachen III.188. *voq̦rėmli* id. KL. III.201, *vormėlti* ébresztget | wecken III.366. — *vormėltawėm* (pass.) virrasztanak mellettem | man hält nachtwache bei mir III.103.

vorän istálló | stall K. II.238. *vorėn* id. u. o.

voräti vágyakozik | sich sehnen II.102. törekszik | sich bemühen, wünschen II.187. erőt vesz, erőszakoskodik | fordern, inständig bitten III.187. *väräti* igyekszik | sich bemühen K. II.239.

vorėχ sarló | sense. K. 352.

vōrėji erdész | im wald auf wild jagen III.460.

vq̦̄rėnkė fekete | schwarz K. III.130,

vŏrep magtörő holló | rabe III.91. KL. III.349.

vorėti őriz | hüten K. I.170. v. ö. *ūri.*

vorėtenti vár | warten K. I.169. — v. ö. *ūri.*

vori törekvés | das streben, vorhaben I.76. pörügy | prozess II.58. *voriñ* erőszakos, győztes | gewaltig, siegreich III.1. II.278. — *voril* nehezen | schwer, mit anstrengung I.17. III.385.

vorlaχti arat | mähen M. 398. — v. ö. *urq̦lė.*

vorśpi vereget | schlagen K.

vōrt keménység | härte; *vōrtiñ jiw* kemény fa | hartes holz I.151. III.259. — *värt: jäit-värt śauri* ijjához kemény fát vág KL. III.483.

vorti-pāl baloldal | linke seite II.56. 113. III.7.

vorti vöröslik | roth werden: *uśt vorti lūpta* éppen most vereslő levél I.123. *vortėm ńil sajī* vereslő ill. megvörösödött négy medvefog | röthliche, d. i. geröthete vier bärenzähne I.125. III.335.

vorti oszt | theilen K. 399. — *vurti* id. P. 10. — v. ö. *ūrtsi.*

(nāñχ-) vorti fölpeczkel (*ńāl* a fajdtört) | aufspannen III.378. *n.-vortilāli* id. III.17. — *vortenti* megtámaszt (fával) stützen KL. 26. *vortχati* neki feszül, düleszkedik | sich anstemmen II.197. I.17.

jqlė vortkäti támaszkodik | sich stützen, anlehnen K. II.223. — *nal-vorti* a partról eltaszit (póznával) | abstossen P. 16.

vōś város | stadt T. 159. — v. ö. *ūs* 1.

voś kín | pein III.47. *vōśiñ* (ō l.) szomorúságos | traurig III.425. *vosiñ* (*s* !) mocskos | beschmutzt III.194.

vos ruha | gewand K. II.225. — v. ö. *os*.

vqs, vos l. *voss*.

vqśėχ sár | koth P. 17. *vqśikiñ* sáros | kothig P. 22. — v. ö. *ūćėχ*.

vośχiji megsimcgat | streicheln III.317.

vosi l. *vossi*.

vośki zúz, vág | hauen II.209. *vośkėsi* vagdos III.439. *vośkäsāli* (földhöz) vagdal II.74. *vośχėsaχtili* lecsapja magát | sich niederwerfen I.12.

vośpenti kipirúl | roth werden AL. III.207.

vośrėm sárga | gelb II.299. epe | galle NyK. 24 : 153. — v. ö. *vaśrėm*.

1. *voss* B. *vqs, vos, vos* K. superlativus jelelő: *voss jäni'* legidősebb | der älteste I.92. *vqs viś* legkisebb | der kleinste K. 384. *vos joriñ* legkitünőbb | das vorzüglichste I.167.

2. *voss* hadd | lass sein B. — v. ö. *oss*.

vossi legkisebb *pū* fiu | der kleinste sohn KL. III.493. *vossi vossi pu* id. KL. III.353. *vosi* id. AL. II.414. — v. ö. *vassi', viś*.

vośtaχti bemázol, bepiszkít | einschmieren, beschmutzen P. 25. — v. ö. *voś*.

vōt B. *vuot* K. KL. *vot* P. szél | wind.

votėji felcsatol | aufschnallen II.295. *votäji* III.407. *votinti* II.191. *votintaχti* II.22. 113. id. *josäγä* hótalpait | die schneeschuhe.

votėnti simogat (*pajt-pālä* fél arczát) | streicheln I.60.

votėp B. *voťėp* KL. (ō l.) K. 365. *vatėp* AL. *vaťip* T. özvegy. árva | verwittwet, verwaist NyK. 22 : 10. — *voťpi kholisem* árván maradtam K. 365.

vōti fúj a szél | der wind weht II.104. III.119. a szél himbálja | der wind schaukelt es II.166. *vōtwės* (pass. præt.) fúj a szél | II.104. *vuoti* id. KL. III.353. *vati* id. AL. 79. — *nokh-vuotėmli* szél kerekedik | es entsteht ein wind K. *vuotėmti* elfuj | wegblasen II.228. — *vōtkätä : puñk-sqwä tot vōtkätä* feje bőrét ott fujja a szél II.87. lap — *vōtästawė* (pass.) befuvódik III.313. — *vōtlañ* himbálás | das schaukeln, wiegen: *tūr-χaleu vōtlañėn numėn oss vōtawė* tavi csüllő madár himbálására hadd himbálja ott fenn a szél II.166. *vōtli* szelel (gabonát) | räutern P. 27.

voti l. *vowi*.

vōtim őszült | ergraut II.259. *vōtiñ* id. II.259. 260.

votkės vizi szörnyeteg | wasser-fex K. II.225. — v. ö. *vitkeś*.

votmėt rovásjegy | kerbzeichen T. 333. — v. ö. *ūntmit*.

vou . . . l. részben *vo* . . .
vouta vékony, finom | dünn, fein I.151. II.247., III.56. 290.
vōwi B. K. *vōγi* KL. 1) hív | rufen — 2) kér, követel | verlangen, fordern II.106. 3) koldúl | betteln II.87. akar | wollen III.379. — *vōγenti* hív KL. 31. *vouγati* KL. 31. — *voti* K. AL. *vātė* T. hív; *vati* kér K. II.237. hív K. II.241. *vātaγtė* hivogat T. 319. *votanti* koldul AL. 79.
vuil (időhat. postpos.) midőn, miután | als, nachdem K. 380. közben | während K. II.232. óta | seit P. 20. *okw-v.* egyszerre, hirtelen | auf einmal, plötzlich P. u. o. — Ragozva: *uit, uite* mialatt, a mint | während. als K. 380. v. ö. *uil.*
wūir vér | blut KL. III.349. *vuir* vörös | roth P. III.523. — v. ö. *viγir.*
vuj állat | thier K. II.225. P. 9. medve | bär P. III.521. madár | vogel K. — *voj* id. II.348. *vojle-ōnle* nagyságos állatocska, a. a. medve III.133. — v. ö. *uj.*
vuji uszik | schwimmen K. 377. — *vuiti* id. u. o. — v. ö. *uji* 1
(*jit-*) *vujti* kerget, üldöz | jagen, verfolgen K. 373. K. II.232. *vuitaγti* id. K. II.230.
(*taut-*) *vul'* tüzes üszök | glühende kohle P. 9. — v. ö. *ul'ä.*
vukot-, *vuni* l. *vīγ.*
vūñkwä rövid | kurz P. 10. — v. ö. *ūñkwä.*
vurt rész | antheil, theil P. 10. — v. ö. *urti.*
vūs város | stadt K. II.222. — v. ö. *ūs, vōs.*
vuśėr vörösszőrű evet | rothhaariges eichhörnchen P. III.539.
wuti ugat | bellen: *vutėp* P. III.525. — v. ö. *ūti.*
wüś l. *viś*; — *wüšt, wüińšt* l. *veńšt.*

SZILASI MÓRICZ.

Përzsël (> erd. szász *perſchəln, pärschəln* Jacobi): uro, sengen brennen (Nyszót.) < szerb *pržiti* (> alb. *peršis* ,brate, backe' Denkschriften der Akad. d. Wiss. in Wien. Phil. Hist. 19: 367). A szerb *pržiti* ugyanabból a gyökérből való (*preg-*), a honnan az ószl. *pražiti* (*prag-*, Mikl. Etymldb. 261, v. ö. magy. *parázs* Nyr. 11: 363), t. *pražit'* stb. — A régi magy. *përs, përzs* (NySzót.), a mint a nyelvtörténeti adatok kétségtelenül igazolják, újabb eredetű, a hamis analógiás alakulásnak tekintendő a *përzsël*-ből (v. ö. *vándor* > *vándorol* Nyr. 24: 402). A Correspondenzblatt (des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 9: 120, jegyzet 1) német jövevényt látott a magyar szóban, a nélkül hogy az átvett német alakot közölte volna.

MELICH JÁNOS.

Ószlovén, újszlovén.

Válasz Volf Györgynek.

Nem ritkaság, hogy távolabb álló tisztábbnak, egyszerűbbnek lát egy kérdést, mint a szaktudós, hiszen az adatoknak csak egy kis részét ismeri, nem látja a száz meg száz másfelé vezető fínom szálacskát, olyan világosnak tetszik előtte a dolgok kapcsolata, hogy meg sem foghatja, mi indíthatja a szaktudóst arra, hogy olyan óvatosan, olyan kételkedve nyilatkozzék. De arra mégis ritkán szánja el magát a nem szakértő, a mit Volf hasonló helyzetben tett,*) hogy ezért a szaktudóst tudományos folyóiratban megtámadja, hogy kerülő úton judicium hiányával vádolja.

Meg vagyok ugyan arról győződve, hogy Volf barátomnak esze ágában sem volt engem czikkével megsérteni, de annál meggondolatlanabbnak kell azt a nyilatkozatát tartanom, hogy a legkiválóbb szlávisták fejtegetései «komikus logikai és nyelvtudományi bukfenczek», melyeket «magyar nyelvész már csak humorral (246. l. vagy «jó kedvvel» 247. l.) nézhet», míg én — bizonyosan nem túlságos éleslátásom következtében — a «kelepczét» észre nem veszem, «titkos szándékukat» elfogadom stb. stb. Mondom, meg vagyok arról győződve, hogy Volf ezzel meg nem akart sérteni, nem is sérthetett meg, mikor nálamnál sokkal különb tudósokról így beszél: «Mennyi leleményt, fogást és furfangot fejtenek ki, csakhogy az ószlovén nyelv bölcsője, hazája folyton probléma maradjon!» Tehát csupa világcsaló! És a mellett rossz, gonosz emberek ezek a szlávisták, csak én nem látom «alattomban működő gyarló irígykedésüket». Mondtam már, Volf, a dilettáns, szokatlan bátorsággal ítél a szaktudósokról. No de térjünk a dologra, utóvégre ez mind csak a fölszólalás szokatlan formáját illeti, nem a lényegét.

Én az utolsó értekezésemben, melynek czíme «A szláv szók a magyar nyelvben», mindjárt a bevezetésben azt a tételt állítottam fel, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv hazáját ugyan nem ismerjük, azt a szláv

---

*) L. a 244—247. l. az «Ószlovén, Újszlovén» czímű czikket.

nyelvet sem ismerjük közvetlenül ránk jött nyelvemlékekből, a melyekből a magyar nyelvbe került szláv szók javarésze származik, de jogunk van rendszerint a szók ószlovén alakjából kiindulni, mert a magyar nyelvbe került szláv szók ugyanazokat a hangtani sajátságokat tükröztetik vissza, melyek az ószlovén nyelvre jellemzők. Volf, nem ismerve közelebbről a kérdést, csodálkozik, hogy ebből magyar ember nem jut az egyetlen szerinte lehetséges következtetéshez, hogy t. i. az ószlovén nyelv hazája Magyarország; azt mondom, magyar ember, mert szláv embert nem tart képesnek, hogy elfogulatlanúl ítéljen, a német Leskienről meg, a ki óbolgárnak nevezi Cyrill nyelvét, úgy látszik, megfeledkezett, vagy talán erről a kiváló nyelvészről is fölteszi, hogy «kelepczébe» ment?! Nézzük egyszer Volf állításának visszáját. Ha a hangtani tünemények fönt említett találkozásából okvetetlenül az következik, hogy az ószlovén nyelv hazája nem is lehetett más mint Magyarország, az annyit jelentene, hogy más szláv terület nyelvében abban a régi korban nem lehettek meg ugyanazok a jellemző hangtani sajátságok együttvéve. Mert ha m á s h o l is meglehettek, csak ott vagyunk, a meddig én is eljutottam. Ha tehát Volf szlávista lett volna, kötelessége lett volna, nyomban hozzálátni annak a bebizonyítására, hogy Cyrill szülővárosában, Szalonikiben, vagy a hozzá közel fekvő tartományokban, Bolgáriában, Macedoniában, a hol mások az ószlovén nyelv hazáját keresik, Cyrill idejében nem lehettek meg amazok a magyar nyelvben tükröződő hangtani sajátságok. Mert ha ott is megvoltak, a napnál világosabb, hogy a hangtani tünemények egyedűl soha végkép el nem dönthetik a kérdést, akkor máshová kell fordulnunk, a historiához, palæographiához, szóval más téren kell a kérdés végleges eldöntését keresnünk, mely a hangtani kutatások segítségével csak annyira vihető, hogy igen nagy határokon belül lokalizáljuk.

Tehát nézzük, mennyiben találjuk föl Bolgária vagy Macedonia régi nyelvében ugyanazokat a hangokat, a melyek az úgynevezett ószlovén nyelvet jellemzik és a magyar nyelvbe került szláv szókban olyan híven tükröződnek. Ilyen jellemző hangtani vonásokúl említettem: a *d*, *t*-ből lágyult *žd*, *št*-t, a két orrhangú hangzót (*ę* és *ą*), két irrationalis hangzót (*ŭ* és *ĭ*). Ha ezek megtalálhatók a mai bolgár nyelvben vagy legalább biztosan föltehetjük, hogy régebben megvoltak benne, Volf egész okoskodása halomra dől. Pedig hogy részben megvannak, részben megvoltak, azt Volf már az említett értekezésemből tudhatta volna.

Kezdjük a legjellemzőbb, a döntő hangtani kriteriumon a *žd* és *št*-én. Tudva levő dolog, hogy ez egyáltalában nem található más szláv nyelvben, csakis a bolgárban, ez bírhatta rá Leskient első sorban, hogy az «ószlovén» elnevezés helyett az «óbolgár»t haszálja, ez vitt engem is

arra a következtetésre, »hogy az ószlovén nyelv egyetlen most élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban mint a bolgár nyelvvel« (l. 5. l.). A magyar *pest*-nek csakis az ószlovén *peštĭ* és a bolgár *pešt* szókban találjuk tökéletes mását, a többi szláv alakokból (or. *pečĭ*, újszl. *peč*, hr. szb. *peć*, cs. t. *pec*, l. *piec*) nem keletkezhetett volna. A *mostoha* szavunk egyetlen egy más szláv nyelvben található alakból sem magyarázható ki, csak az ószlovén-bolgár *mašteha*-ból (v. ö. or. *mačicha*, újszl. *mačiha*, *mačuha*, hr. szb. *maćeha*, cs. t. *maceha*, lengy. és lauz. szb. *macoha*). A *rozsda* szó az ószlovénben és bolgárban egyaránt *rŭžda*, míg az or. *rža*, az újszl. *rja*, hr. szb. *rdja*, cs. *rza*, t. *zrza*, lauz. szb. *zarz*, l. *rdza*, *rza* egytől egyig olyan alakot mutatnak, a melyből soha sem lehetett volna a magyarban egy *zsd*-vel hangzó szó. A *mesgye* szó az ószl. és bolg. *mežda*-t tükrözteti, míg pl. a *megye* szó, épen mert hiányzik belőle a jellemző *žd* mása, későbbi horvát-szerb forrásból jött szerzeménynek bizonyúl (v. ö. or. *meža*, újszl. *meja*, hr. szb. *medja*, cs. *meze*. lauz. szb. *mjeza*, l. *miedza*).

Itt a magyar nyelvbe került szláv szókban ez az annyira jellemző *žd*, *št* nem tükröződnék, roppant nehéz volna a másik két jellemző hangtani vonás miatt határozottan azt állítani, hogy a magyar nyelv olyan szláv nyelv hatása alatt állt régente, a mely az úgyn. ószlovénnel közel rokon. Mert csakis e *žd*, *št*-ről állíthatjuk, hogy más szláv nyelvben régebben sem hangzott, míg a két orrhangú hangzóról és a két irrationalis hangzóról épen ellenkezőleg azt kell állítanunk, hogy valaha okvetetlenül minden szláv nyelv közös tulajdonai voltak. De hogy azokat legkevésbbé lehet a bolgár nyelvtől elvitatni, az eléggé kiviláglik abból a kevésből is, a mit az én értekezésemben erről a kérdésről mondtam (l. 18. és 30. l.). De minthogy Volf valószínűleg a nélkül, hogy annak tudatában lett volna, implicite azt mondja, hogy a bolgár nyelvben ezek a jellemző hangok nem lehettek meg, egy kicsikét meg kell ezeket a pontokat is világítanom.

Az orrhangú hangzók, a melyek csak a lengyel nyelvben maradtak meg következetesen, a legtöbb szláv nyelvben már nagyon korán elveszték, de nincs szláv nyelv, a melyben meg nem lettek volna valaha, ez az egyes szláv nyelvek összehasonlításából egészen kétségtelenül kitünik. De a bolgár nyelvre nézve koránt sem kell hypothesishez folyamodnunk, hogy bebizonyítsuk, hogy valaha megvoltak. Nem akarok az erdélyi bolgár telepek nyelvére rámutatni, a melyekben még századunk elején tett följegyzésekben is következetesen megtalálhatók e hangok, mert Miklosich csodálatos módon föl nem ismerte a följegyzésekben a sok régi vonás mellett is a kétségtelen bolgár habitust és visszavonva régibb helyes véleményét, nem keres már bolgár telepet Kis-Csergeden, a honnan

az említett följegyzések származnak, hanem autochton dákoszlovéneket!![1]) Hogy ez mennyire téves föltevés, azt nemsokára csattanós bizonyítékokkal fogja kimutatni egy e régi bolgár telepeken most járt bolgár tudós, erre tehát csak akkor kivánok reflektálni, mikor mindjárt a legújabb, ránk nézve is igen érdekes kutatásokat is ismertethetem. De megmaradt még a mai bolgár nyelvjárásokban is a régi orrhangú hangzónak elég emléke,[2]) csakhogy — szakasztott úgy mint a magyarba került hasonló szóknál — a nasalis elem tiszta mássalhangzóvá fejlődött. Egyes egészen magában álló eseteken kívül ezek a hangok sűrűn csakis Szucho (Szochosz) és Kasztoria körül hallhatók, tehát keletre nem messze Cyrill szülővárosától — Szucho Szaloniki és Szeresz közt fekszik —, nyugatra pedig ugyancsak jó messzire tőle. E helyeken még ma is *sŭmbota*, *gŭlŭmb*, *krŭng*, *mŭnka*, *obrŭnč*, *porŭnčam*, *sŭnsêd*, *rend*, *grenda*, *pentok svent* s sok más szóban tisztán hallatszik az orrhang. Azért a magyar *szombat*, *galamb*, *korong*, *munka*, *abroncs*, *parancs*, *szomszéd*, *rend*, *gerenda*, *péntek*, *szent* s több efféle szókból azt akarni következtetni, hogy az ószlovén nyelv hazája, mivel a két orrhangú hangzó hű megőrzése jellemző az ószlovénre nézve, csakis Magyarország lehetett, nagy hiba volna.

Áttérek a két irrationalis hangzóra, a melyek szintén jellemzők az ószlovén nyelvre, ámbár nincs szláv nyelvész, a ki föl nem tenné, hogy valaha ezek is megvoltak valamennyi szláv nyelvben, jellemzők azért, mert a két irrationalis hang szoros megkülönböztetése abban a korban, a melyekből legrégibb ószlovén kézirataink származnak, több szláv nyelvben eltűnt volt. Utalok e tekintetben Jagić legújabb fényes értekezésére (Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen, Archiv f. slav. Philologie 17: 47—87), a melyben épen az újszlovén nyelvről is kimutatja, hogy már nagyon korán egy hangba olvadt össze a két irrationalis hang. A bolgárban ez az összeolvadás, a melyet az újszlovénben

[1]) Miklosich 1856-ban még azt mondja: «Dass namentlich die Slaven in Cserged zum bulgarischen Stamme gehörten, macht ihre Sprache unzweifelhaft» (Denkschriften phil. hist. 7: 106), de később ezt az egyetlen helyes és a szövegekből első pillanatra szembe szökő ítéletet elejtette és folyton holmi mysticus «dákoszlovének»-ről beszél, a kiknek azután nyugodtan meghagyhatja az orrhangú hangzók rendes használatát, a melyet a bolgároktól el szeretne vitatni még a legrégibb korban is.

[2]) Miklosich, a kinek ez a tény nem igen illett theoriájába, sokáig kételkedett benne (l. Altslovenische Formenlehre in Paradigmen 1874 XXIII l. és Altslovenische Lautlehre 1878 334. s k. l.), tudtommal csak 1883 ismerte el egészen szárazon a valódi tényállást «*ęn* hat sich mundartlich erhalten: *męndro* für altslov. *mądro*, *mъnka*, *mъnž*, *rъnka*» (l. Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen. Wien 1883, 10. l.).

már a Freisingi-töredékekben befejezettnek látunk, még ma sem teljes. Az igaz, hogy a régi *ĭ* mint olyan nem maradt meg, de tény az is, hogy koránt sem esett mindig össze a valószínűleg hangzásra nézve részben egészen híven megőrzött *ŭ*-val, hanem gyakran, különösen képzőkben más, jelesen *e* hangot mutat, a mely csakis *ĭ*-ből fejlődhetett, *ŭ*-ból nem. Igaz, hogy a magyar nyelvben pl. az ószlovén *rŭžĭ* szóval szemben *rozs*-ot találunk, a *lĭnŭ* szóval szemben pedig *len*-t, hogy tehát az ószlovén nyelvben észlelhető fínom hangkülönbség a magyar szókban tisztán tükröződik, de ép oly igaz, hogy ez a különbség, a mely p. o. az újszlovénben és a horvát-szerbben olyan korán elvesztek, hogy még nyomát sem tudjuk kimutatni, a bolgárban még ma sem tünt el teljesen, így a két fönt említett szóban sem; *rŭž* még ma is irrationalis hangzóval, talán szakasztott ugyanazzal hangzik, mint az ószlovén *rŭžĭ*, a *lĭnŭ* szónak pedig a bolgárban *len* felel meg, a mely csakis régibb *lĭn*-ből magyarázható és a bolgár hangtörvények szerint soha sem fejlődhetett volna, ha az *ĭ* ebben a szóban is, úgy mint sok másban, *ŭ*-vá vált volna, ha tehát a két irrationalis hang úgy mint a többi délszláv nyelvben teljesen összeesett volna. Hogy a bolgár nyelvben csak *ŭ* maradt meg következetesen, *ĭ* pedig a szók tőjében nagyobbára összeesett amazzal és csak a képzőkben lett belőle *e*, az természetesen nem bizonyítja, hogy valaha nem volt két teljesen külön irrationalis hang a bolgár nyelvben, hiszen még ma is elég szóban él a régi *ĭ* emléke: ószl. *dĭnŭ*: bolg. *den*, ószl. *lĭgŭkŭ*: b. *lek*, ószl. *lĭsĭnŭ*: b. *lesin*, ószl. *žĭnǫ*: b. *ženŭ*, ószl. *čĭnǫ*: b. *čenŭ*, ószl. *ovĭnŭ*: b. *oven*, ószl. *orĭlŭ*: b. *orel*, ószl. *vênĭcŭ*: b. *vênec*, ószl. *starĭcŭ*: b. *starec*, ószl. *gladĭnŭ*: b. *gladen* stb. stb. A hol ellenben az ószlovénben *ŭ*-t találunk, a bolgárban is rendesen azt találjuk tőkben és képzőkben egyaránt, példát csak egyet-egyet hozok föl, mert a tünemény olyan szabályos, hogy fölösleges a példákat szaporítani: ószl. *sŭnŭ*: b. *sŭn*, ószl. *pętŭkŭ*: b. *petŭk*.*) Az irrationalis hangzók eredeti kétfélesége tehát a bolgárban legalább a képzőkben még ma is tisztán kivehető, sőt részben még a szók tövében is meg lehet ismerni, vajjon *ŭ* vagy *ĭ* hangzott-e benne eredetileg. Semmi ok sincs tehát, hogy ezért lehetetlennek tartsuk, hogy az ószlovén nyelv hazája a bolgár nyelv területén lett volna.

A mondottakból, azt hiszem, eléggé kiviláglik, hogy ámbár hang-

---

*) Megjegyzem, hogy a mondottak csak azokra az *ŭ* és *ĭ* hangokra vonatkoznak, a melyek teljesen el nem tüntek a nyelvből. E hangzók irrationalis volta t. i. épen abban nyilatkozik meg még ma is valamennyi szláv nyelvben, hogy számos esetben helyükön egyáltalában nem találunk már hangzót: az ószl. *starĭcŭ*-nak igenis *starec* felel meg a bolgárban, de a többesben az ószlovén *starĭci*-vel szemben *starci*-t találunk a bolgár nyelvben.

tani tünemények igenis azt bizonyítják, hogy azószlovén nyelv hazája lehetett volna akár Magyarország is, de ugyanazok a hangtani tünemények ép úgy megengedik, hogy e nyelvnek a hazáját Bolgáriában vagy Macedoniában keressük, tehát a hangtani kriteriumok véglegesen el nem döntik a kérdést. Hogy azószlovén nyelv hazáját miért keresi a tudósok legnagyobb része Szaloniki, Cyrill szülővárosa, környékén és nem Magyarországon, az annyira egyszerű dolog, hogy alig szorúl magyarázatra. Hiszen minél előkelőbb szerepet tulajdonítunk a lángeszű apostolnak, annál könnyebben értjük, hogy arra a szláv nyelvre fordította a szent írást, a melyet gyermekkora óta ismert, és nem egy előtte legalább működése kezdetén ismeretlen szláv nyelvre. Hogy így is nagy, megható benyomást tehetett a szláv liturgia a hallgatóságra, az könnyen elképzelhető, ha meggondoljuk, hogy a latin nyelven végzett istentisztelet előtte merően érthetetlen volt. E hatás nagysága megmérhető azon, hogy mindig egy és ugyanaz az egyházi szláv nyelv valóságos diadalutat tett és rövid idő alatt csaknem az egész szlávságot meghódította, úgy hogy Rómából rendszeres hadjáratot kellett ellene indítani, csakhogy gyökeret ne verjen valamennyi szláv törzsnél.

Nézzük a kérdést most már a másik szempontból. Mi is szól a mellett, hogy Magyarország volt az egyházi szláv nyelv hazája? Az ember valóban ámulva kérdi, hát igazán olyan nyomós okok szólanak a mellett, hogy Magyarországon keletkezett a legrégibb szláv bibliafordítás, hogy annak elfogulatlanságában szabad kételkedni, a ki nem hiszi, hogy az ószlovén nyelv hazája Magyarország volt? Én semmi más okot nem látok, mint a hangtani tüneményeket, melyek azonban, a mint kifejtettem, ugyancsak tág tért engednek a nyelv hazájának a keresésében. Tudvalevő dolog, hogy Cyrill nem Magyarországba jött, hanem Szvatopluk nagymorva birodalmába. Ha tehát nem az anyanyelvére fordította a szent írást — anyanyelvére mondom, ha t. i. fölteszszük, hogy szlávnak vallotta magát és nem görögnek — bizonyosan arra a nyelvre fordította csak, a mely Szvatopluk birodalmában a legelterjedtebb volt. No pedig ez alig lehetett más mint egy a mai cseh-morva nyelvvel a legszorosabb rokonságban levő nyelv, a melyben a fönt említett jellemző *žd* helyett *z*, az *št* helyett pedig *c* hangzott. Miklosich csak igen erőszakos hypothesissel segíthet magán, följteszi t. i. hogy akkor a szlovének a Dunától éjszakra egészen a mai Morvaországba terjedtek és ezt a csepet sem valószínű hypothesist olyan kétségbeesett argumentummal támogatja, mint az, hogy a tótok annak emlékeül, hogy a szlovén törzs valaha az ő területükön is dominált, még ma is *slovenský jazyk*-nak nevezik nyelvüket. A ki tudja, és most már tudhatja mindenki, hogy a *slověnĭsky* ép úgy mint a *slověni* elnevezés az összes szlávságban el van terjedve és itt

is, ott is fölbukkan, hogy eredetileg nem törzsnév, hanem általános elnevezés, a mely csak annyit jelent mint a mi *szláv* szavunk (l. értekezésem 6. l.), az érteni fogja ugyan, hogy miért ragaszkodunk a régi tradition alapuló ószlovén elnevezéshez, de aligha fogja a tótok *slovenský jazyk*-át és több efféléket komoly bizonyítékoknak elfogadni és olyan imperative követelni, hogy Miklosichot kövessük olyan térre, a melyen a legerőszakosabb föltevések nélkül nem haladhatunk egy lépést sem.

Még csak egy palæographiai argumentumot akarok fölhozni, a melyet eddig nem említettem. Cyrill, abban egyetértenek a szlávisták, nem a később róla elnevezett cyrill írást találta ki, hanem a glagol betűket. E betűk egészen világosan arra vallanak, hogy a bolgár nyelv számára alkották, és nem annak leírására, a melyet a magyarországi «szlovének» beszéltek, oly annyira világosan, hogy ez a tény egymaga hatalmas argumentum a pannoniai elmélet ellen. A glagol írásban t. i. egy jel szolgál az *ê* és *ja* kifejezésére. Ez annál meglepőbb, mert különben mindenki csak bámulattal figyelheti meg a fínom árnyéklatokat, a melyeket ugyanaz a glagol írás kifejezni képes. Egy írásban, melyben két irrationalis hangzóra két különféle önálló jelet találunk, megfoghatatlan, hogy *ê*-t és *ja*-t egymástól meg nem különböztettek volna, hogy p. o. az *obêdŭ* és *jasli* szókban az *ê* és *ja* hangot egyformán írták volna. Pedig tényleg egyformán írták. Ha mi most meg is különböztetjük és azt szoktuk mondani, hogy az ebédet az ószlovénben *obêdŭ*-nak, a jászolt pedig *jasli*-nak hítták, ez tisztán csak a későbbi cyrill betűvel írt kéziratok alapján történik és nem felel meg a legrégibb glagol kériratoknak, így p. o., hogy csak egyet említsek, nem a valamennyi ószlovén kéziratok közül legrégiesebbnek elismert Zographos-Evangeliumban megőrzött hagyománynak. Ezt máskép magyarázni nem lehet, mint hogy olyan nyelvterületen keletkezett a glagol írás, a melyen *ê* és *ja* vagy teljesen vagy csaknem teljesen összeesik vagy legalább is folytonosan váltakozik egymással. Ez pedig máshol, mint a bolgár nyelv területén nem lehetett, hiszen tudva levő dolog, hogy a keleti bolgárságban az *ê* még mai nap is mindig *ja* (*ᵉa*)-nak hangzik, vagy pedig mint pl. az irodalmi nyelvben is bizonyos föltételek alatt *ja*, más föltételek alatt pedig *e*-nek hangzik. A bolgár irodalmi nyelvben p. o. még ma is azt mondják, hogy *djad* = ószl. *dêdŭ*, magy. *déd*, de a többese, a hol a következő szótagban magas hangzó cseng, *dedi*-nek hangzik. Egyes nyelvjárásokban mindig *ja*-t ejtenek ilyen szókban, míg másokban, különösen nyugaton, Macedoniában, mindig *e*-t. A *ja*-s kiejtés még ma is egészen Szaloniki kapujáig terjed. Ha tehát e nyelv leírására állította össze Cyrill a különben bámulatos lángészre valló betűrendszerét, akkor igenis érthetjük, hogy *ê* és *ja*-ra csak egy jelet használt, ha azonban fölteszszük, hogy egy olyan szláv nyelvre terem-

tette vagy akár csak alkalmazta, a milyen az lehetett, a melyből a magyar átvette a *csép*, *déd*, *lép*, *méh*, *néma*, *ebéd*, *aczél*, *répa*, *szomszéd*, *tészta* szavait *e*-vel, akkor olyant teszünk föl róla, a mi ellentmond mindennek, a mit e kiváló férfiú működéséről különben tudunk. — Én e kérdéssel kapcsolatban készségesen elismerem, hogy talán hiba volt ezt a körülményt az értekezésemben föl nem említeni, de utóvégre is nem szlávistáknak írtam az értekezésemet, ok nélkül nem akartam szaporítani az olyan kérdések feszegetését, a melyek bennünket talán még sem érdekelnek annyira és a mellett nyelvésztársaim előtt annyira ismeretlenek, hogy csak hosszadalmas tárgyalás helyezheti kellő világításba. E tekintetben is hasonló aggodalmaim voltak, mint a 41. lapon a *kereszt* szó tárgyalásánál említettek: egy a magyar nyelvészeknek szánt, csak a legfontosabb tudnivalókra kiterjeszkedő értekezésben nem akartam a szláv nyelvészet speciális problemáival olvasóimat kifárasztani és figyelmöket fontosabb részekről elvonni. Azt, igaz, nem sejthettem, hogy valaki abból, hogy nem hozok mindent föl, a mi fölhozható, azt fogja következtetni, hogy nem is tudnék több okot fölhozni állításaim támogatására; utóvégre megkívánhatom, de ha végnélküli fejtegetésekbe nem akarok bocsátkozni minden apróságnál, meg is kell kívánnom, hogy puszta szavamra is elhigyjenek egyet-mást. Különben is nem tűztem ki magamnak értekezésemben azt a feladatot, hogy kimutassam az ószlovén nyelv hazáját, én csak egypár szóval jeleztem a mai tudomány álláspontját.

Ennyi legyen egyelőre elég az *ószlovénről!* Most pedig hadd szóljak egy-két szót az *újszlovénről* is, ha már benne van a Volftól kölcsönkért czímben az «újszlovén» is. Volf ugyan, mikor az újszlovénről szól, nem ellenem vagy, mondjuk inkább, nem hozzám fordúl, hanem Melichhez és azt igenis helyesen konstatálja, hogy hiába volt Melichnek attól félnie, hát ha valaki az én értekezésemből nem vehetné ki elég tisztán, hogy én semmi szorosabb kapcsolatot nem találok az újszlovén és ószlovén közt. De Volf, a ki ezelőtt az újszlovénben az ószlovén egyenes örökösét látta, ma sem hagyja bántani az újszlovén nyelvet, csaknem haragszik Melichre, mert olyannyira hangsúlyozza, hogy az újszlovénnek nincs semmi köze az ószlovénhez. Én legalább csak így érthetem Volfnak egy különben érthetetlen nyilatkozatát: «Meg vagyok győződve ma is, sőt most, hogy az újszlovént valamivel közelebbről ismerem, még inkább mint régebben, hogy jobb szolgálatot teszünk a magyar nyelvészeknek, ha az újszlovénre egyenesen figyelmeztetjük, mint ha óvjuk tőle, tartsák bár akár helyesen, akár helytelenül az ószlovén lányának vagy testvérének vagy akármijének.» Ugyan kinek jutott eszébe, hogy óva intse a magyar nyelvészeket az újszlovén tanulásától? és ki tagadhatja, hogy olyan szláv nyelv nincs,

a melynek tanulása nem lehetne a magyar nyelvészre nézve is tanulságos? De hogy miért kellene nyelvészeinket «egyenesen figyelmeztetni» az újszlovénre, azt őszintén megvallom, nem értem, több tanulságot nem fog benne találni, mint sok más szláv nyelvben, sem az ószlovén nyelv megértésére, sem a magyar nyelvbe került szláv elemek tisztább megítélésére. De Volf «egyébként is» ajánlja a szlovén nyelvet nyelvészeink figyelmébe, félti a kevés szlovént, a kik hazánkban laknak, a kipusztulástól, sietni kellene nyelvök kiaknázásával, mert ki tudja, nem lesz-e mind a szláv, mind a magyar nyelvtudományra nézve «tetemes veszteség», ha ezt elmulasztjuk. Hát nem olyan egészen ismeretlen ez a nyelv, elég gyakran van róla szó a tudományos irodalomban, hiszen talán nincs szláv nyelv, melynek nyelvjárásai olyan alaposan föl volnának dolgozva, mint épen a szlovén nyelvjárások, így hát nem egyszer szóba hozták a magyarországi szlovének nyelvét is. Holmi meglepetések bizonyosan nem várhatók e nyelvjárás még olyan beható ismertetésétől sem. De szó sincs róla, érdemes és hazafias munkát végezne, a ki külön foglalkoznék egyszer a magyarországi szlovének nyelvével. Ha azonban magyar nyelvész azt mondja nekem, szeretne egy hazai szláv nyelvet alaposan megtanulni, hogy szolgálatot tegyen hazánk ethnographiájának és nyelvtudományának, bizony az én «lelkiismeretem mulasztással» nem «vádolna», ha legeslegutolsó sorban nevezném meg az újszlovént. Ha az illető nem kötné tanulmányait bizonyos helyhez, habozás nélkül a *tót* nyelvet ajánlanám neki. Ez különféle nyelvjárásokból álló, messze elterjedt nyelv, a mely elfoglalja északi Magyarországnak egy jó részét s mindenfelé belenyúlik az ország szívébe is, azonkívül az egyetlen szláv nyelv, a mely speciális magyar, a melynek ismertetését tehát a tudomány méltán tőlünk várja. A mellett olyan kevéssé van még átkutatva, hogy az eddig földolgozott anyagot tudományos czélokra alig lehet használni. Miklosich, a ki annyira «jártas volt mind a szláv nyelvekben» ügyet sem vet a tótra, a mi neki az egyik műben tót, az a másikban cseh és megfordítva. Igaz, legtöbb esetben Miklosichon múlik a dolog, de tény, hogy a tót szókincs nagyon gyarlón van földolgozva, úgy hogy a gyorsan dolgozó és roppant sok adatra szoruló Miklosich sem találhatott mindig elég kényelmesen fölvilágosítást. Pedig hogy mekkora a különbség, ha azt mondom, hogy egy szó csak a magyarban és a csehben van meg vagy ha azt mondom, a szó csak a magyarban és tótban található, azt Volfnak nem kell magyaráznom. Tehát igen, bizony én a tótok közé küldeném az én emberemet, azután pedig — a **r u t é n e k** közé, a hol a nyelvjárások kis területen is olyan tarkaságot mutatnak, nyilván azért, mert a hegyekben csekély az érintkezés az egyes községek közt, de talán más, még föl nem derített okoknál fogva is. De ne higyje Volf,

hogy a szlávisták «gyarló irígysége» bennem is «működik», dehogy is, kívánok neki is tiszta szívből egy ügyes szorgalmas tanítványt, a ki elmegy a szlovéneink közé — hadd ismerjük végre valahára egészen azt a hazát, a melyben immár ezer éve lakunk!

Ezeket a sorokat szeptember 29-ikén fejeztem be, október 1-ején kaptam az Ethnographia IV. füzetét, melyben a mindenhez értő és mindenhez hozzászóló Melich rettenetes szemrehányást tesz nekem, hogy miért orosz nyelvtant írtam és nem tótot. Hát ha én okosabbnak tartom, hogy ha valaki az orosz nyelvvel kezdi a szláv nyelvek tanulását és az orosz irodalmat is többre becsülöm a tótnál? Azért világért sem akarom Melichet elriasztani a tót nyelv tanulásától, de elégedjék meg az eddig írt nyelvtanokkal és ne követelje olyan erőszakosan, hogy épen én írjak neki tót nyelvtant, ha még annyi «vágott dohányom» is van hozzá — ez a kifejezés nyilván mint magyarországi ethnographiai specialitas került az «Ethnographia»-ba. Tanulhat Melich a meglevő tót nyelvtanokból is igen sok hasznos dolgot, így p. o. azt, hogy az *a*-n végződő szók a genitivusban *y* ragot vesznek föl. Él sem hiheti, milyen szép dolog az, mikor az ember ezt tudja, mert hiába beszél olyan komolyan a nyelvjárások beosztásáról, Pastrnek és Czambel irodalmi működéséről, hiába ír a tót nyelvbe került magyar szókról czikket, mikor még azt sem tudja, hogy az *a*-n végződő szók genitivusa *y*-n végződik. De aztán nemcsak ezt illik tudni, hanem illik tudni azoknak a tudósoknak a becsületes nevét is, a kikről az ember ítéletet mond, különben szemfényvesztésnek nézhetik az embernek a dolgát. Ha tehát Melich hivatottnak tartotta magát, hogy arról nyilatkozzék, Šembera jól vagy rosszúl osztotta-e be a tót nyelvjárásokat, legalább nézte volna meg, hogy ezt az embert hogy híjják és ne nevezte volna mindig Šember*y*-nek, mivel a prágai ethnographiai kiállításon véletlenül csak genitivusban találta a nevét (*mapa k základu dialektologie česko-slovenské V. A. Šembery:* Šemberának ... térképe). Hiszen az ethnographiai kiállításokat nem azért rendezik, hogy az oda látogató fiatal tudósok declinálni tanuljanak.

Ásbóth Oszkár dr.

Szalkai László magyar glosszái 1490-ből.

Az esztergomi főegyházmegyei könyvtárban őriztetik Szalkai László iskolai kézikönyve, melyet a Kisvárdai János baccalaureus vezetése alatt álló pataki iskolában írt. Szalkai Lászlónak, a Mohácsnál elesett esztergomi érseknek életrajza sokkal ismertebb, mintsem arról itt bővebben szólanunk kellene, tehát áttérhetünk a kézirat rövid ismertetésére.

A negyedrét papircodex 258 levélre terjed; tartalma a következő: fol. 1—18. De Calendario ecclesiastico a. 1489; fol. 19 üres; fol. 20—23/a. Pro intellectu calendarii; 24—27/a. Epistola Aristotelis de regimine hominis; 28—29/a üres; 30—63 a. De cantu (scala ut re mi fal sol); 64—64/a üres; 65—79. Circa lecturam arboris consangvinitatis; 79/a üres; 80—167. Ecloga Theodoli, (itt vannak a magyar glosszák); 167/a üres; 168—258 Rhetorica Tybini oratoris.

A másoló a 78/a lapon ekként nevezi meg magát: «Per me Laslonem de Zalka in patak Rectore Johanne Baccalaureo de Kyswarda protunc existente.» A sorközi magyar glosszák Theodulos Eclogajánál fordulnak elő, erről már Toldy is tesz említést: A magyar nemzeti irodalom története 1862. röviden fölemlítik még Szilády Áron Temesváry Pelbárt élete, továbbá Zolnai Gy.: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatásig; az 1882-iki Könyvkiállítási Kalauzban a magyar glosszáriumnak híre sincs. A glosszákat tartalmazó fejezet így végződik: «Anno domini 1490 feria quinta post festum Epiphanie.

In Cancro solis, in tali signo zodiaci — *eghnek tyzen kettőd rezyben, mennek egy yegyben.* (80 a.)
Tilie sub amenitate — *has fanak kyessyge ala.*
Ab athenis, tali ciuitate grecie — *gőrőg orzagnak athenas new varosabol.*
Buccas — *pophayath.*
5. Per mille foramina vocum — *zoknach ezer lychan.*
Ad fontem iuxta — *kuthfw melleth.* (82.)

---

2. A középkori magyar nyelvben mindig csak hásfa található.

Cytharam percussit, citarizauit — *kynthornala.*
Modulantis carmina plectri — *ydeszaw kyntornanak zawayth.*
Felle, iracundia doloris — *banathnach myrghewel.* (82 a).
10. Littoris alterius ab aggere — *az mas parthnach magassagarul.*
Certare, disputare — *vetekedni.*
Tuum cedet in vsum, in tuam fruicionem — *the yletedre.*
Legem coeamus in equam — *egybezerkezzẃnk.*
Adeo — *ennyre.* (83 a.)
15. Quam, quantum — *menyre.*
Testis sedulus, approbatus — *yeles thanw.*
Sententia veri, sensus veritatis — *ygassagnak ertelme.*
Adaquare, potare — *megh ytathni.*
Releuare, tollere — *El venni vagy megh segytheni.*
20. Tua seria, sonosas sermones — *te terleyteth bezydedeth.* (84.)
Sequenti studio — *vtolso vetelkedessel.* (84 a.)
Tetras Pythagore — *ez pitagoras mesternech nygyzamw verse.*
Cretheis ab horis, a finibus — *Cretha neẃ orzagnach tartomanyabol.* (85.)
Aurea secula — *aranyas vilagath.*
25. Auo — *ősinech.*
Coniuge suadente, consulente — *felesyghe intysiuel.* (86.)
Donec — *mighnem.*
Venenum mortis — *keserẃ halalnach venerechit.*
Illatis crudeliter armis — *kemen fegyverecheth alkotwan.* (87.)
30. Discolor mundo successit ymago — *ez vylag nagh kẃlẃmb kẃlẃmb zerzethi.*
Exulat, exilium patitur — *ydeghen helyen nyawalg.*
Temeremur — *vakmerőkődninch.* (87 a.)
Stipite pomi eterni — *őrők almanak tőwewel.*
Egregio citropi — *valaztoth citropus neẃ orzag kyralanak.* (88 a.)
35. Causa litandi, sarcificandi, offerendi — *aldozathnak ocha.*
Bouis viscera — *ekernech belyth.*
De semine frugum — *gabonanak maghabol.* (89.)
Inuasit, iniuit — *bemyne.* (90.)
Hospes — *vendegh.*
40. Corpus hominis — *emberi testeth.*
Os hominis — *embernek zayath.*
Seuit, furit — *kemenkedek.*
Vltra judicis aduentum secundum — *byronak massod yővissire.* (90 a.)
Ab oceano, a magno mari — *napnyrgath felől valo tengherből.* (91.)
45. Dewcalione excepto — *ez yly neẃ embertẃl el valua.* (91 a.)

---

12. Az élet szó itteni értelmére lásd NySz.
13. Egybe-szerkezni l. NySz.
20. Törlejteni l. NySz.
26. Intés itteni értelmét l. NySz.
28. Venerék l. NySz., továbbá Beszt. és Schl. szójegyzékek.
30. Szerzet itteni értelmét l. NySz.
45. Elválva=kivéve, kivételével l. NySz.

Abissi, profundi maris — *thengernek mylsighyth.*
Octauum noe — *Noeth nyolczad magaval.*
In partibus arche — *az archanak egy zegeletiben.*
Visibus humanis — *embereknech latasara.* (92.)
50. Possedit, habuit — *byrth.* (92 a.)
Fulmine — *menvͤtysvel.* (94.)
In antrum — *barlangiaba.*
Posteritas — *maradeka.* (94 a.)
Vrbus — *ekezarw.*
55. Excitat, prouocat — *rezzezthi.*
Nomen — *az new.*
Herilis, nobilis — *nemes firphy.* (95 a.)
Lactat — *emlety.*
Aptatis, dispartis — *alkatoth.* (96 a.)
60. Liquidus, humidus — *lagy.*
Brumales arctos, alio nomine vrsa — *ysak fele valo hulgh heyekre.*
Non est motus, turbatus — *nem remelteteth.* (97.)
Aries — *őrő chos.* (97 a.)
Rigat — *vizezy.* (98 a.)
65. Ore supino, incuruato — *zaya fel emeluyn.*
Ceu — *olyha.*
In Salis effigiem — *so kipbely ozloppa.* (99.)
Commissa ducis furiosi — *haragos feyedelemnek tytemynyth.* (100 a.)
Acuunt — *eleseytich.*
70. Congressus, conflictum faciens — *vetekedvin viuan kw̋ződwin.*
Luctamine, certamine — *kw̋sedyswel.*
Nervos — *ynayth.*
Amisit — *el vezethe.*
Femoris, lumborum — *agychanak.*
75. Successio tota, tota posteritas — *yacobnak nemzetynek minden maradica.*
Nouerca — *mostoha.*
Discerptus, laceratus — *vetteteth.* (101 a.)
Bigis phocas balenas agitantibus — *tengeri cethalachnak zőrnyẃ zőnghyzytw̋l.*
Sic dictus — *ez ily neve.*
80. Dominium tocius egipti — *egiptomnak mynden nemẃ vrasaga.* (102.)
Literas latinas — *dyaki bőtőketh.* (104.)
Fato (euento) mersit fortuna sinistro — *gonoz zerencze tőrtynethywel.*
Magicas artes, sortilegas — *varazrul valo ördőghy tudomanyocath.* (104 a.)

---

55. és 58. L. NySz.

61. A csillagot jelentő húgy szó csak itt fordul elő *l* betűvel; ezt az alakot Budenz is gyanította.

62., 66., 70., 71. L. NySz.

83. A varázs főnév a NySz.-ban nem fordul elő, hanem csak származékai: varázsol, varázsos.

Omnis regio circumflua nylo — *nylus kernyel valo minden neme vydik*
85. Submersit — *el merithe.*
Mare rubrum — *weres tenger.*
Jouis calidas medullas — *Jouis new istennek gheryedethes belendessyghyth.* (106.)
Amictum — *őltőzethith.*
Conflauerat, formauerat — *egybe ereztette vala.* (106 a.)
90. Insanit — *bolondozik.*
Post quam — *mynek vtanna.*
Pontificalis infula — *pyspeky myltosagh.*
Iure perhenni, perpetua possessione — *őrők byrodalomnak terwynywel.*
Vxoris tue stimulos, incitaciones — *felesyged intysit hadba valo kyztetisith.* (107.)
95. Fata (mors) chore miseris, infelicis — *bodogtalan korenak halala* (107 a.)
Monet — *ymtnek.*
Ventilant, stimulat — *bogarostattya.* (108 a.)
Offensus — *bantatototh.* (109.)
Vrgat — *kyselethi.*
100. Laxatur, reseratur — *megh nylik.*
Animalis — *bestye.*
Noctis opem placide — *kellemethes ynek mŭelkedetith.* (110.)
Candida phebe, splendida luna — *fenes hold.*
Indignante (nolente) nouerca — *mostoha anya nem akarwan.*
105. Victrici bello — *gőzedelmez hadban.*
Deficeret, cessaret — *meg sŭnnek.*
Defixus — *indulatlan.* (110 b.)
Que — *menyk.*
Sancte fidei sunt premia — *sent hwthnek jutalmi.*
110. Pompam — *gegem.*
Neruorum vincula — *ymban fonth kőteleketh.* (111 a.)
Numina mille diwum, potestates mille deorum — *isteneknek ezer sok hatalma.* (112 a.)
Par idemque, equalis — *egy allat.* (113.)
Contenderunt — *vetekettek ŭgekeztek.*
115. Demissis frondibus, ramis — *agak ala haytogathwan.*
Frondes siluestres — *erdei agak.*
Modulantes carminis odas — *yneknek ydessiget.*
Motis illis — *azok megh remőlwen.*
Regnum acherontis — *pokolbeli folyo vizeknek wrasagith.*

---

87. L. NySz., továbbá Schl. szójegyzék.
96. L. NySz.
97. NySz. és Tsz. bogároztat.
99. Kíszeléti, kénszeríti l. NySz.
107. L. NySz.
113. NySz.-ban csak egyállatúság ismeretes.
118. L. NySz.

120. Condicione graui, premissione difficili — *nezes ketel alath.*
Reddi, restitui — *meghaddj.*
Vexaret — *bantana.*
Studium, officium — *tizte.*
Successit — *kőrethkezek.*
125. Ceptro, regali dignitate — *kyraly felsyghe.*
Herbarum sucos, radicum medicalium virtutes, virtus herbarum dicitur sucus — *Fiẃ gőkereknek yosagith* (113 a.)
Tractans, agitans — *serezwen.*
Cillenius, mercurius — *mercurius neẃ isten fya.*
Dominus deus mercatorum — *kalmaroknac ystene vra.*
130. Exhortes luce, vita — *meh holtakoth.*
Renouauit — *hoza.* (114.)
Arte potens (peritus) tali — *twdo yly orwossagnak twdomanyaban.*
Fateri, dicere — *mondam.*
Filium concubine Jouis — *Jupiter agyasanak fyat.*
135. Preditus, ditatus — *beueltetett.*
Menia templorum — *tornacyat.*
Confectus, ditatus — *kazdagultattot.*
Quateret, produceret, — *nemzene teremtene.* (114 a.)
Racemos — *magocoth.*
140. Serpente ministro — *kygyok solgalatya myath.*
Specie ariste — *gabona vetyzyt, vetemynek zeryt.*
Madidus stillaret vt ymber — *nedwessegh harmath ess.* (115.)
Gorgonis effigie — *ez yly neẃ lean tekentheze myath.*
Virum suum — *wrat.*
145. Thalamis, lectis — *agyakwal.*
Superbiendo — *kewylsegwel serezwen.* (116 a.)
Ornatus, pomposus — *ykes.*
Augendo — *eregythwyn.*
Tam diw — *yl socca ennyghlen.*
150. Mennonis annua festa — *ky mennon neẃ ennebnek estendokynt valo halala napyat.*
Rigat — *meghnedweseythy.*
Promeruisse, optinuisse, — *yrdemleny nyerni.*
Cursus sol retroflexit, retrocessit — *nap iẃ termyseth serint valo folyasath megh uona hatra folya myne.*
Velox — *gyors.*
155. Excedit, superat — *felwl mwl.* (117.)
Primus — *eleztyb.*
Agonos, certamina — *vetekediseketh hyw jatikochoth.*
Instituit — *serze.*
Sub vertice montis Olimpi — *olympos hegynek magassaga alatth.*
160. Aurea laurea corona — *aranyas borostyan corona.*

---

120. Nezes = nehezes, valamint nezek = nehezék, nezkes = nehézkes; lásd Schl. Szój. és NySz. — Kötél = föltétel l. NySz.
126. Jószág értelmét l. NySz.
156. L. NySz.

Obnubit, obtegit — *befede.*
Ducit, portat — *vizi.*
Pompa, superbia — *kewylsygh.*
Confusio, derisio — *zemyrem mewetsygh.*
165. Fons, origo — *kezdeth.* (117 a.)
Detestatur — *sydalmazzac.*
Nobile pascha, excellens dies festus Judeorum — *zydocnak nemez wdnepe.*
Vesper, scilicet stella — *esti hwgy.* (119.)
Visibus (mentibus) humanis — *embery elmek latasyra.* (119 a.)
170. Chrisiane doctrine — *kerestyen niphnec tanusaga.*
Tunc — *accoron.*
Pluuiam stillauit aureum, aquas pluuiales stillare fecit — *viz serinth valo aranyath boczata.*
Ex humero trime, dyane — *ez ily istennek vallasabol.* (121.)
Spicula, tela, sagitte, questiones — *ezer kerdysek.*
175. Neruis, articulis — *thagokwal.*
Nyobe vindictam, vlcio — *nyobe azzonnak bossvallasa.*
Longi temporis etas — *hozzv ydenek kora.*
Subegit, sabiugauit — *meghgyéze.*
Aera — *eghet.* (122 a.)
180. Fedent, inficiant — *ferteztessenek.*
Istinc, iam in isto loco — *mosth ynnen.*
Convicia, vituperia — *te sydalmassagyd.*
Expauit, timuit — *fylthe.*
Insignis vidue vesano captus amore — *nemes özwegy assonnak balgatagsagos zerelmywel.*
185. Assiri populi — *assyryay nepek.*
Ardet, ardenter amat — *geryedetesth kywanya.* (124.)
Torquebat — *fwrdogalya vala gyetry vala.*
Purpureo, aureo — *aranyas.*
Veterem — *ẃ wyn.*
190. Spoliauit — *megh foztha.*
Crine — *hayatwl.*
Contempta, spreta — *megh vtaltatotth.*
Viro — *ẃ firynek.*
Capit, scilla accipit — *wywe.*
195. Rostro — *madary orrawal ayakaval.*
Vexat — *haborgatya.*
Ipsius Mynos vnguibus — *Mynos kyralnak körme altal.*
Oh nagy Isten.
Offensum — *bantottat.* (124 a.)
200. Coniugis tumido sermone — *felesyghenek vtalatos bezydewel.*
Tyrannum regem Aswerum Persidis et medie — *ez yly videkeknek asweros neẃ kyrallyat.*

164., 167. és 168. L. NySz.
186. L. NySz.
198. Fölkiáltás, a minőt igen gyakran találunk a középkori codexíróknál.

Species (pulcritudo) virginis hester — *hesternek sypsyghe.*
Commouit — *yndoyta.*
In solio illius regine — *Ez yly kyralne sekybe.*
205. Captina — *fogattatot.*
Silue — *erdők.*
Prata — *rytek.*
Virent, virescunt — *zőldvlnek.*
Frondent, ramescunt — *meghagaswlnak.*
210. Rident, redolent — *vyragoznak.*
Musas, tales mulieres — *Ez yly vers zeerző assonyokath.*
Deos florum — *vyragoknak ystenyth.*
Precipue, principaliter — *yelennen.*
Curant, curam habent — *zorgalmatossagok wagyon, zorgalmatossagval zereznek.*
215. Loca viridea — *kyes helyekről.*
In distichii serie, in órdine duorum vers — *keth samv versnek serybe.*
Talis poeta — *yly vers zerző.*
Restat, sequitur — *mi lezen.* (125 a.)
Sponte sua — *tulaydon valo akaratyok serynt.*
220. Boues et alia pecora — *czordak.*
Ad stabula — *aklocba.*
Vesper, stella vespertina — *esty czyllagh.*
Ab vlmo — *az sylphatwl.*
Insidiabitur — *ellenkedyk.*
225. Terret, formidare facit — *rezzezt.* (126.)
Ad ouile — *aklochba.*
Cornibus elatis — *fel magastatoth saruatoccal.*
Mea cura, solicitudine — *en sorgalmatossaghomyat.*
Percutite — *veryetek.*
230. Protrahe — *hozzoyczad.*
Pergentibus — *yaroknak.*
Illius stelle visio — *ez yly czyllagh nyzyse.*
Putredo — *rothadas.*
Pratis arentibus ymber — *harmath assu rythy vyragoknak.* (126 a.)
235. Mandragore — *ez yly new fẅvek.*
Sterili — *meddő.*
Agricole — *munkas embernek.*
Precellit, dulcius est — *ydesb.* (127.)
Zodiaci loca, illius, circuli situs — *mennyey kereksignek helyth.*
240. Magna congregacio deorum — *nagy soksagnak ystene.*
Stertunt — *hartyagnak.*
Potaciones illius fluuii infernalis — *pokolbeli folyo vizeknek tolyasath italit.*

---

203. Indítá.
213. L. NySz.
255. L. föntebb 55. sz. továbbá NySz.
230. Hosszítsad.

Preualet, victoriam habeat — *mech hatalmazandich*. (128 a.)
Calcantis more — *kalcans poeta kyppen*.
245. Vesperus — *esti csillag*.
Manes, spiritus inferiores —*czaykatachat*. (129 a.)
Frigus opacum, latens — *feld ala vetteteth*.
Predia, terrarum possessio — *telech*. (139.)
Non debes periclitari, viciari, confundi, perire — *gyalaztattnod* (142 a.)
250. Misera — *gyarlo*.
Ordine fedo, — *yktelen undok serwél*.

Betűrendes jegyzéke

az alakjukra vagy értelmükre nézve elavult szóknak.

Akkoron 171.
állat 113.
Balgatagságos 184.
beléndesség 87.
bestye 101.
bogároztat 97.
bővül 135.
Csajkatak? 246.
Egybeereszt 89.
egybeszerkezik 13.
ellenkedik 224.
élet 12.
elöst 156.
elválva 45.
emlet 58.
ennyiglen 149.
es 142.
Folyik 153.
fölmagaszt 227.
Gazdagul 137.
gerjedetes 87, 186.
gyaláz 249.
Had 94, 105.
hársfa 2.
húgy 61, 168.
Indulatlan 107.
int 96.
intés 26, 94.
Jelennen 213.
jeles 16.
jószág 126.
Keménykedik 42.
készelít 99.
késztetés 94.
kiesség 2.
kintorna 8.
kintornál 7.
környül 84.
kötél 120.
kútfő 6.
küsződés 71.
küsződik 70.
Más 10.
megágasul 209.
meghatalmazik 243.
megrémül 118.
megvon 153.
mennyütés 51.
mevetség 164.
művelkedet 102.
Nehezes 120.
nemes 167.
nemzet 75.
Olyha 66.
öregít 148.
Rémül 62.
rezzeszt 55, 225.
Szemérem 164.
szer 141.
szerez 127, 157.
szerzet 30.
szidalmasság 182.
Tanúság 170.
tekintés 143.
tétemény 68.
törlejt 20.
tudó 132.
Uraság 80, 119.
ünnep, 150, 167.
Venerék 28.
vet 247.
vizez 64.

SZAMOTA ISTVÁN.

---

243. L. NySz,
246. Eddig ismeretlen és megfejtetlen szó.

Ismertetések és birálatok.

Archiv für slavische Philologie.

Örömmel veszem észre, hogy nyelvészeti irodalmunkban itt is, ott is nagyobb érdeklődés kezd mutatkozni a szláv nyelvészet iránt. Azon egy cseppet sem csodálkozom, hogy nyelvésztársaim ilyenkor első sorban Miklosich munkáihoz fordulnak, ezt nem csak azért teszik, mert Miklosich tekintélyében bíznak, hanem bizonyosan azért is, mert seholsem találják a szükséges adatokat olyan könnyen, mint épen ő nála. Nem akarok a magyar nyelv szláv elemeiről szólni, melyekre nézve egyelőre Miklosich értekezése még mindig az egyetlen kiinduló-pontot képezi, de ott van Miklosichnak 4 kötetes összehasonlító szláv nyelvtana, ott van a szláv nyelvek etymologiai szótára. Ennél kényelmesebb forrást mindaddig nem fognak találni a nem-szakértők, sőt nem tagadom, sok tekintetben a szakértők is — hiszen különösen az *Etymologisches Wörterbuch*-ot jóformán minden nap forgatjuk, — a míg a szláv nyelvészet legújabb eredményeit összefoglaló encyclopædia el nem készül, a melyen most Jagić vezetése alatt a szlávisták mindenfelé serényen dolgoznak. De lehetetlen addig is megnyugodni csakis Miklosich állításainak egyszerű ismétlésében. Hogy csak egyet említsek, lehetetlen az 1879-ben utoljára megjelent szláv hangtan eredményeire támaszkodnunk, nem csak azért, mert 16 év óta nagyot haladt a tudomány, hanem különösen azért is, mert Miklosich igen sokról nem vett tudomást, a mi már akkor is igen beható discussió tárgya volt. Arról, hogy nyomban megjelenésekor is mennyi komoly ellenvetést lehetett a munka ellen tenni, tanúságot tesznek Leskien és Jagić ismertetései, melyek az Archiv für slav. Phil. IV. kötetében láttak napvilágot (142—151. l. és 482—496. l.) Miklosich *Altslovenische Lautlehre*-jével szemben rámutattam már egy ízben (Ny. K. 25 : 255. l. jegyz.) Leskien *Altbulgarische Grammatik* czímű kitünő munkájára, különösen annak első, *Lautlehre* cz. részére. A ki tudja, hogy Miklosich nagy összehasonlító nyelvtanának ránk nézve épen legfontosabb része azószlovén hangtan, a mely külön is megjelent

és a szláv hangtannak több mint felét teszi, megnyugvással fogja tudomásul venni, hogy Leskien könyve megbízható kalauzul szolgálhat e rész elolvasásánál. De, igaz, Leskien csak az ószlovén nyelvvel foglalkozik, ezt csak az indogermán nyelvekkel állítja szembe, nem a többi szláv nyelvekkel is, marad tehát még elég dolog, a melyről magyar nyelvész néha fölvilágosítást kénytelen keresni, mert érinti azokat a kérdéseket, a melyekkel maga is foglalkozik és a melyekről Leskien az óbolgár nyelvtanában a dolog természeténél fogva nem szól. Azért legyen szabad ezúttal nyelvészeink figyelmét a szláv nyelvészet legelőkelőbb organumára, az *Archiv für slavische Philologie* czímű folyóiratra fordítani, és ne vegye rossz néven, hogyha ezt a folyóiratot ismertetve, a melynek lapjain gyakran annyi frisseség, sőt mondhatnám lángész nyilatkozik meg, nem tudtam, nem akartam arra szorítkozni, a mi csak épen nyelvészt illet, hanem folytonosan tekintettel voltam arra is, hogy mi földrajzi és politikai helyzetünknél fogva különben is élénken érdeklődünk a szláv népek iránt.

Az említett folyóiratból immár 17 vastag kötet jelent meg, arról tehát szó sem lehet, hogy az eddig megjelent kötetek tartalmát rendszeresen akarnám ismertetni, de szerencsénkre nem nehéz még most is aránylag rövid idő alatt tájékozást nyerni egy-egy speciális kérdés köréből az Archivban megjelent értekezésekről, sőt néha még egy-egy fontosabb nyilatkozatról is. Az Archiv minden egyes kötetében t. i. nem csak tartalomjegyzéket találunk, hanem tárgymutatót is, megtaláljuk továbbá a kötetben akármilyen kapcsolatban előforduló szerzők betűrendes sorozatát és végre egy kis szómutatót is. Azonkívül megjelent egy külön kalauz az első 13 kötethez Pastrnektől: Bibliographische Uebersicht über die slavische Philologie 1876—1891. Zugleich Generalregister zu Archiv Band I—XIII. Berlin 1892. A mint a czímből kitetszik, ez egyszersmind a szláv philologiának 25 évi története, tehát annak a visszatekintésnek folytatása, a melyet Jagić az Archiv I. kötetében közzé tett: Bibliographische Uebersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der slavischen Philologie und Alterthumskunde seit dem Jahre 1870 (465—607 l.). Ha mégis a 13 első kötetből is fölemlítem a legfontosabb értekezéseket és rámutatok sok érdekes apróságra is, teszem ezt, hogy jobban fölkeltsem nyelvésztársaim érdeklődését.

Mindjárt az I. kötetben határozottan Jagić, az Archiv szerkesztője, veszi át a vezető szerepet, a melyet egész mai napig megtartott; ez az I. kötet bámulatos sokoldalúságának fényes bizonyítéka. A mindenre kiterjedő figyelme korántsem csak a kötet végén található 142 lapra terjedő bibliographiában nyilatkozik, még inkább szembe ötlik azokban a kitünő tanulmányokban, melyeket e kötetben közzé tett.

Sajnos, a főbb czikkek czímeinek a kiírására kell szorítkoznom, de már ezek is némi fogalmat adhatnak Jagić nem mindennapi sokoldalúságáról: Studien über das altslovenische Zographos-Evangelium 1—55. l.; die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik 82—133. l.; aus dem südslavischen Märchenschatz 267—290. l.; Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoesie 299—333. l.; über einige Erscheinungen des slavischen Vocalismus 337—412. l.; Miklosichs vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Band II u. IV. 412—438; neue Beiträge Prof. Miklosichs zur Grammatik der altslovenischen und der übrigen slavischen Sprachen 438—453. l. Ránk nézve az utolsó ismertetés legérdekesebb. A mit Jagić ott a 443—447. l. Miklosich pannon theoriájáról és az ószlovén nyelv hazájáról mondott, az még ma is megérdemli, hogy nyelvészeink, a kik Miklosichon kívül nem ismernek senkit a szlávisták közül, újra meg újra elolvassák és fontolóra vegyék. Hogy Jagić a 447. és k. lapon egy pár a magyar nyelvbe került szóból azt vélte következtethetni, hogy a Dunán túl a szlovén nyelv hathatott a magyar nyelvre, az könnyen érthető botlás (l. *A szláv szók a magyar nyelvben* czímű értekezésemet 13. l.).

Jagić azontúl is mindig a folyóirat lelke maradt, ámbár természetesen nem írhatott minden kötetbe annyit, mint az elsőbe. Jagić egyes fontos kérdésekről újra meg újra nyilatkozott, ha csak rövid megjegyzésekben is, melyek számos, gyakran rendkívül szellemes könyvismertetéseiben olvashatók, és így valóságos iskolát alapított. A ki pl. a ránk nézve is annyira fontos kérdésről, hogy hol keresendő tulajdonképen az úgynevezett ószlovén nyelv hazája, tájékozást kíván, nem egy helyen talál Jagićtól czélzást, hosszabb-rövidebb nyilatkozatot, csak az *Altslovenisch* czikket keresse a tárgymutatóban.

A II. kötetben befejezi Jagić a Zographos-Evangeliumról írt nagy tanulmányát, a mely szoros kapcsolatban áll e legfontosabb ószlovén forrásnak kiadásával, melyet Jagić 1879-ben eszközölt.

A III. kötetben különös figyelmet érdemelnek Leskien bírálatai (696—713. l.), melyek a szláv hangtan sok fontos kérdését Miklosich-csal szemben a kellő világításba helyezik. Ugyancsak fontos és ránk nézve speciális érdekkel bíró kérdéseket fejteget e kötetben Potebnja (Ueber einige Erscheinungsarten des slavischen Palatalismus 358—381. és 594—614. l., egyebek közt arról a *žd-št*-ről is szól, a mely annyira jellemző az ószlovén nyelvre, és mely a magyar nyelvbe került szláv szókban, pl. mindjárt Pest nevében is tükröződik (l. id. értekezésem 12—18. l.). Potebnja értekezésével összehasonlítandó Kirste czikke az V. kötetben 377—390. Potebnja ugyancsak a III. kötetben egy másik hangcsoportról is szól, a melyről minálunk is már több ízben volt szó,

a régi orrhangú hangzókról (Zur Frage nach dem ursprünglichen Lautwerth der slavischen Nasalvocale 614—620). Curiosum gyanánt említem, hogy egyebek közt a magyar *galamb* és *pisztrang* szókra hivatkozik, a mikor az ószlovén *ą an*-féle ejtése mellett keres argumentumokat (l. Asboth, Szláv szók a magyarban 26. s k. l.).

A IV. kötetben Jagić behatóan foglalkozik a 2 szláv apostolról szóló legújabb kutatásokkal (97—128. és 297—316. l.), a délszláv népies epika multjával (192—242. l.) és a horvát szerb-nyelv újabb keltű *a* hangzójával, a mely annyira jellemző e nyelvre (397—411. l.). Érdekes az eredetileg orosz nyelven, de később német fordításban is megjelent Pypin-féle szláv irodalomtörténet ismertetése, mely részben szintén Jagić tollából eredt (465—482. l., v. ö. még Archiv VI. 273—278. és VII. 299—308. l.).

Az V. kötetből kiemelendők Leskien értekezése *Die Präsensbildungen des Slavischen und ihr Verhältnis zum Infinitivstamm* 497—534 l. és Jagić egy nagy tanulmánya: *Die Umlautserscheinungen bei den Vocalen e, ê, ę in den slavischen Sprachen,* melyet a VI. kötetben 73—104. l. folytatott.

A VI. kötetben a folklore iránt érdeklődő olvasó Wesselovskytól talál két nagyobb tanulmányt (*Der Stein Alatyr in den Localsagen Palästinas und der Legende vom Gral* 33—72 l. és *Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonssage* 393—411. és 548—590. l.) és Wollnertól egy czikket, a melyhez a későbbi kötetekben itt-ott pótlásokat is találunk *Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie* 239—269. l.)

A VII. kötetben Jagić részletesen szól a glagol írásáról Geitler *Die albanesischen und slavischen Schriften* czímű nagy művének bírálatában 444—479 l.

Miklosich *Die subjectlosen Sätze* czímű értekezése az Archiv VIII. kötetében egy egész nagy czikkben és két rövid fölszólalásban talált visszhangot (Lugebil *Zur Frage über zweitheilige und eintheilige Sätze* 36—68, hozzá Jagić *Zusatz* 68—73 és Schuchardt *Ein Nachtrag zu S. 73* 334 s köv. l.), a melyek közül különösen Schuchardt rövid fölszólalása eredetiségével gondolkodóba ejt. Hadd használjam föl ezt az alkalmat, hogy Schuchardtnak egy ránk nézve nagyon tanulságos művére újra fölhíjam a nyelvésztársaim figyelmét, értem a *Slawodeutsches und Slawoitalienisches* czímű szellemes és nagytudományú munkáját, a melynek Jagić az Archiv épen említett kötetében igen beható ismertetést szentel (312—325. l.). Történetíróinkra nézve fontos a Leger-féle Nestor-fordítás ismertetése 578—583. l. Ethnographusaink figyelmébe ajánlom azokat a szellemes és ritka alapossággal írt ismertetéseket, melyeket Jagić a dilettans Krausz műveiről folyóiratában közzétett, ebben a kötetben a

Sitte und Brauch der Südslaven cz. művéről 355. s k. l. és 612—632. l., a X. kötetben pedig a *Smailagić Meho* cz. művéről 339—346. l. Miklosich a keleteurópai nyelvekben található török elemekről szóló értekezéséről, a mely, ámbár a szerző a magyarra csak alkalmilag mutat rá, sok ránk nézve is becses, ámbár kissé nyers anyagot tartalmaz, igen beható ismertetést kezdett Korsch az Arch. VIII. kötetében 637—651. l., melyet azután a IX. kötetben folytatott 487—520. és 653—682. l. Miklosich fölhasználta a rendkívül gazdag anyagot, a mely ebben az ismertetésben rejlik a később kiadott pótlásokban (*Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. Nachtrag. Erste Hälfte. Wien 1888. Zweite Hälfte 1890* külön lenyomat a Denkschriften XXXVII. és XXXVIII. k.-ből).

Ugyancsak a IX. kötetben vetette Jagić első ízben szavának egész súlyát a híres königinhofi kézirat hitelessége ellen a latba *Philologie und Patriotismus* cz. czikkében 335—344. l. A ki a kérdés iránt érdeklődik, a mely Csehországban olyan elkeseredett harczot szűlt, tökéletes tájékozást talál minden ide vágó kérdésről az Arch. X. és XI. kötetében. Még a IX. kötetben vetette föl Schuchardt a *karácson* szavunk eredetéről szóló kérdést (526 s k. l.), a melyre én ugyanott megfeleltem neki (694—699. l.); visszatért a kérdésre Kalužniacki a XI. kötetben (624—628 l.).

Talán föltünt egyiknek-másiknak, hogy eddig a legfontosabb értekezéseket sorolva föl Miklosich nevét csak akkor említettem, mikor egy-egy művének ismertetésére mutattam rá. Ez abban találja magyarázatát, hogy Miklosich a X. kötetig nem közölt semmit sem az Archivban. Csak mikor Jagić mint utódja már Bécsbe költözött, írt Miklosich olykor-olykor egy kis czikkecskét az Archivba; mindössze a következők jelentek meg ott: X. k. 1—7. l. *Über die altrussischen Kolbjagen*, a XI. k. egy 5 sorból álló megjegyzésen kívül (633. l.) egy általánosabb érdekű fejtegetés: *Über Fremdwörter* 105—111. l. — itt érinti egyebek közt a 111. l. a magyar *hajdú* szó eredetét — a XII. k. egy horvát nyelvjárási szöveg megjegyzés és aláírás nélkül 317—319. l. Itt említhető föl, hogy Jagić azután a XIV. kötetben 300—320. l. közzétett több levelet, a melyet Miklosich különböző időkben hozzá intézett.

A X. kötetben az eddig fölemlített czikkeken kívül még két könyvismertetés számíthat általánosabb érdeklődésre, az egyik Jagić tollából eredt: *Das Slavische im «Grundriss der vergleichenden Grammatik der indog. Sprachen» von K. Brugmann* 188—196. l., a másik Brücknertől való és Reinhold (*Geschichte der russischen Literatur*) és Vogüé (*le roman russe*) nagy munkáiról szól 592—598. l.

A XI. kötetben két tudós is foglalkozik Miklosich utolsó nagyszabású munkájával, Fortunatov: *Phonetische Bemerkungen, veranlasst*

durch Miklosichs Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen 561—575. l. (a befejezést l. XII. 95—103) és Brückner: *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen von Franz Miklosich. Wien 1886.* 112—143 l. Minket az egyik vagy másik szempontból közelebbről érdeklő czikkek ebben a kötetben még a következők: Polívka ismerteti Pastrnek *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprachen in Ungarn* cz. dolgozatát 242—250. l. és Jagić Vlček tót irodalomtörténetét 625—627., Jagić szól azonkívül a bolgár nyelvben még ma is bizonyos mértékig megőrzött orrhangú hangzókról 264—269. l., a «szent István» szacskóján található szláv föliratról 311—313. l. és egy hosszabb, rendkívül érdekes czikkben ismerteti a Hörmanntól kiadott boszniai és herczegovinai mohamedánok (szerb) népdalait 424—451. l. Ugyancsak ebben a kötetben jelent meg Oblaknak a szlovén declinatióról írt kitünő értekezésének első része 395—423. és 523—561. l. (l. folytatását XII. 1—47, 358—450. és befejezését XIII. 25—68. l.), a mely ránk nézve azért fontos, mert folytonos figyelemmel kíséri a magyarországi szlovének nyelvét is.

A XIII. kötetben van három czikk, a mely a legtágabb körben érdeklődést kelthet; Pypinnek eredetileg orosz nyelven megjelent czikke: *Über das Verhältnis der ruthenischen Literatur zur russischen* 434—463. l., Jagić czikke: *Aus dem Leben der serbischen Volkspoesie* 631—636. (v. ö. Archiv X. 352—554. l. is) és Murko czikke: *Eine russische Stimme über die neueste ethnographische Karte der Slaven* 616—622. l.

Befejeztem volna a böngészetet a 13 első kötetből, a melyeket Pastrnek indexe is könnyebben hozzáférhetőkké tesz. Hogy ez az index nem tette fölöslegessé, hogy egyre-másra külön is fölhíjjam olvasóim figyelmét, azt -- reménylem -- mindenki el fogja készséggel ismerni, a ki a 415 lapra terjedő vaskos kötetet valaha forgatta. Inkább szorúl talán magyarázatra, hogy az azóta megjelent köteteket sem szándékozom behatóbban ismertetni. Az Archiv egy-egy kötete több mint 600 lapra terjed és tartalma nagyon változatos, minden kötet tele van fontos kutatásokkal, könyvismertetésekkel, egyes figyelemre méltó megjegyzésekkel. Lehetetlen akár 4 kötet anyagáról is behatóan referálnom, a nélkül hogy sokkal több helyet követelnék, mint a mennyit szabad. Azért tehát újra a minden kötet végén található indexekre utalok, de igenis megigérem, hogy minden ezentúl megjelenő füzetet behatóbban fogom ismertetni. Hiszen az út most már meg van egyengetve, és kellő érdeklődésre számíthatok.

A XIV. kötetben Jagić egészen röviden ismertet egy rakás új könyvet. Inkább magukra a könyvekre, mint a rövid ismertetésökre szeretném a szláv nyelvekben járatos olvasóimat figyelmeztetni, ámbár Jagić ismertetéseiben, ha még oly rövidek is, rendesen egy-egy találó

megjegyzés, egy-egy a dolog velejét megvilágító igazság rejlik (l. p. o. a mit Krizsanicsról mond a 625. l.). Az ismertetett könyvek közül hadd említsem névszerint is Pypin az orosz ethnographiáról írt nagy munkáját (l. 629. l.) és Smičiklas Szlavoniáról írt nagy művét, a mely két részre oszlik: I. Szlavonia és a többi horvát tartományok a törökök alatt és fölszabadítások, II. Szlavoniáról szóló emlékek a VII. században (l. 634. l.). Elég fontosnak találom Smičiklas könyvének e második részét, hogy szóról-szóra ide igtassam Jagić erre vonatkozó szavait: Den letzteren (értsd den Befreiungskämpfen) ist der ganze zweite Theil des Werkes gewidmet, wobei die genaue Beschreibung Slavoniens, nach der erfolgten Occupation (zwischen 1697 und 1702) gemacht, von der grössten Bedeutung für die Statistik, Topographie und Ethnographie Slavoniens ist. Diese Beschreibung umfasst auch beinahe den ganzen zweiten Theil des Werkes. Für die Orts- und Personennamen gewinnen wir durch die Entdeckung dieser Quelle einen Zuwachs ersten Ranges; darin culminiert auch die grosse Bedeutung dieses Werkes für die slavische Philologie.»

A XV. kötetben Jagić, a ki Tolsztojnak nagy tisztelője, egy német Tolsztoj-fordításról szólva (103—108. l.) egypár szép megjegyzést tesz az orosz irodalom nagy jelentőségéről (v. ö. Archiv XV. 436—438. l.), Budilovics könyve alkalmából pedig nyilatkozik a némelyek előtt kívánatosnak látszó közös szláv nyelv kérdésében (417—423. l.). Uhlenbeck a legrégibb időben a szláv nyelvekbe került germán szókat tárgyalva nem egy szót hoz föl, a mely a mi nyelvünkbe is átment, hol egyenesen a némettől, hol valamely szláv nyelv révén (481—492. l.). Novaković *Beiträge zur Erforschung der macedonischen Dialecte* cz. értekezésében (37—46. l.) újabb adatokat közöl a bolgár nyelvben itt-ott még megőrzött nasalismusról. Nagyon érdekes, hogy Novaković ugyanott, a 46. l., a különben a bolgár nyelvben nem igen ismert *kračun* szót közli Korcsa vidékéről (v. ö. Arch. IX. 694. l.) és a mellett egy mintegy Kracs napját jelentő *kračov den* kifejezést Ochridából a mi *karácson* szavunk jelentésében. Az említett Novaković nagy művet adott ki a régi szerb «falú»-ról; Jagić róla írt ismertetéséből (108—117. l.) csak két apróságra akarok rámutatni, a szerb házközösségről szóló részre (116. l.) meg a 111. l. lent kezdődő érdekes adatokra, melyek a szláv *granica* (*gránicz* ném. *Grenze*) szó eredetére vetnek világot. Történetíróink, ha nem is tudnak oroszul, élénk érdeklődéssel fognak Jagić ismertetéséből (438—440. l.) Ikonnikov az orosz történetírásról szóló hatalmas munkájáról tudomást szerezni. Milyen sokat mondók egy olyan hívatott és pártatlan bíró szájában az ismertetés végén álló e szavak: *Man würde recht vielen Vertretern der westeuropäischen Intelligenz, die Russland nur nach allerlei Tagesblättern*

beurtheilen, dringend wünschen, so ein Buch einmal in die Hand zu bekommen. Mindjárt a rá következő lapon egy másik ismertetés élén Jagić a cseheknek állít ki szép bizonyítványt: *Mit der Ausdauer, die unter den Slaven eigentlich doch nur den Böhmen eigen ist* ... Minthogy a csehekről van szó, itt említem, hogy ugyanaz a Vlček, a ki már régebben egy jó tót irodalomtörténetet írt, komoly tanulmányokon alapuló cseh irodalomtörténetet ad ki; első füzetéről szól Jagić e kötet 433—435. l., a másodikról XVI. 294., a harmadikról és negyedikről XVII. 301. l.

A XVI. kötetben a nyelvész sok figyelemre méltó czikket talál, így Oblaktól az irrationalis hangzókról szóló jeles értekezést (*Die Halbvocale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen* 153—197. l.), Zubatýtól egy szláv etymologiákkal foglalkozó tartalmas czikket (*Slavische Etymologien* 385—425. l.), Uhlenbecktől egy még mindig vitás kérdés fejtegetését (*Die Behandlung des indg. s im Slavischen* 368—384. l.). Ugyanott találunk két bennünket közelebbről érdeklő könyvismertetést, egyet Setälätől (Thomsen *Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog* cz. nagy munkájáról 269—281. l.), a másikat Pastrnektől Szabó Eumén ungvári gymn. tanárnak szép rutén chrestomatiájáról 497—502. l. Hadd említsem még Šachmatov az orosz hangokról szóló munkáját (*Izslêdovanija v oblasti russkoj fonetiki*), a melyről Jagić itt még tartózkodóan szól 284—287. l., míg az Archiv XVII. k. 295. l. teljes elismeréssel adózik neki: *Diese bedeutendste Leistung im Bereich der slavischen Grammatik der letzten Zeit.* Oblak a 305. s k. l. szól egypár a Balkánfélsziget nyelveiben közösen megtalálható tüneményről, a melyekben Miklosich thracoillyr hatást vélt fölismorhetni, a 311. l. Hasdeu csodabogarairól, a melyek szerint a bolgárok tulajdonkép lengyelek és a szlovének is csak a magyarok által nyugatra szorult lengyelek, a 312. s k. l., Šišmanov a népetymologiáról általában és a bolgár népetymologiáról különösen szóló nagyszabású munkájáról, a 313—315. l. a szerb-bolgár nyelvhatárról.

A XVII. kötetben találjuk Jagić jeles értekezését a délszláv nyelvekről (*Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen* 47—87. l.), Oblak nagy tanulmányát a bolgár nyelv hangjairól (*Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* 129—185. és 430—477. l.), a melyből ránk nézve különösen fontosak a 133. s k. lapokon tárgyalt orrhangú hangzók és még inkább az *ê*-ről szóló részlet (156—162. l.), a hol az ószlovén nyelv hazáját illető kérdést is érinti: Oblak, a született szlovén, az ószlovén nyelv hazáját csak ott keresi, a hol mai nap a legtöbb szlávista keresi, azaz Szaloniki környékén.

Van e kötetben még egy nagy nyelvészeti tanulmány, a melyet első pillanatra élénk örömmel fogja üdvözölni a hazai nyelvész: *Zum*

Kleinrussischen in Ungarn von *Olaf Broch* 321—416. l. Fájdalom, ez a nagy tanulmány nem alkalmas arra, hogy a hazai rutén nyelv iránt tágabb körben, első sorban maguknál a ruténeknél élénkebb érdeklődést keltsen, a szerző mindenkit elriaszt művének olvasásától, a ki nem foglalkozott specialisan hangphysiologiával. Az pedig nagy hiba, mert így első sorban kizárja teljesen azokat, a kik legjobban ismerik azt a nyelvet, a melyet kutatásainak tárgyává tett. Az ő terminologiája a Sweet-féle, tiszta angol, a hangok nála *mid-front-narrow*, *mid-back-wide*, *high-mixed-narrow* s több efféle rettenetes tudós neveket viselnek, a mi még a szakembernek is mód nélkül megnehezíti az olvasást. A milyen tudós a terminologia, olyan eredeti a föladat, a melyet a szerző kitűzött magának: Broch leírja egyetlenegy rutén embernek a nyelvét, a kivel véletlenül Lipcsében találkozott!! Azóta a fiatal norvég tudós fölkereste magát azt a helységet (Ublya Zemplénmegyében), a honnan az ő embere való és egypár hetet ott töltött. Valószínűleg közzé fogja majd tenni újabb kutatásainak eredményeit — vajha olyan nyelven, a melyet nem csak a svéd phonologusok dresszurájában nagyra nőtt tudósok élvezhetnek kellőleg!

A könyvismertetésekben is sok megragadja figyelmünket: Oblak az 599. l. újra rámutat Szaloniki környékére, mint az ószlovén nyelv hazájára, Jagić szól Kulakovskynak az illyrizmusról írt nagy munkájáról 304—306. l., Strausz Adolfnak immár német nyelven is megjelent bolgár népdalgyűjteményéről 620. s k. l. stb. stb. Csak még egy helyre akarom külön fölhíni nyelvészeink figyelmét, mert egy actualis kérdést érint: Jagić ismertetve Mikkola munkáját (*Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen*) azt mondja egyebek közt a 291. l.: *Dagegen sind die Behauptungen, dass das urrussische o seinem Klange nach dem kurzen a nahe kam . . . nicht ganz sicher und jedenfalls nicht zwingend.* Az orosz *o* hangzására tudvalevőleg Szinnyei is hívatkozott. (Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? 19. s k. l.), de ő jóval tovább megy, az *u* hangnak is nyiltabb *o*-féle hangzást tulajdonít régi németben és ószlovénben (22. l.), csakhogy a legegyszerűbb, eddig általánosan elfogadott fölfogást ha lehet halomra döntse, a mely szerint magában a magyar nyelvben nyiltabb lett a hangzók kiejtése.

Befejeztem munkámat, vagy, ha úgy tetszik, megkezdtem, mert én a jelen czikkemet csak bevezetésnek tekintem, hisz a mint mondtam, ezentúl az Archiv minden új füzetét be akarom itt mutatni. Ha olvasóim egy kicsikét tarkának találják azt a képet, a melyet az Archivról adtam, tulajdonítsák annak, hogy némi fogalmat akartam arról, nyujtani, milyen sokoldalú e jeles folyóirat; ha a kép túlságos rendezetlen, szogáljon mentségeműl, hogy inkább össze-vissza említettem föl a fontos

dolgokat, mint hogy teljesen elhallgassam. Természetesen foganatja az én munkámnak csak úgy lesz, ha valóban minél többen kezükbe veszszik az Archivot, az egyik, hogy komoly tanulmányaiba illeszsze be az ott találtakat, a másik azért, hogy élvezve tanuljon és egy kicsit tájékozódjék a szlávságot érintő nagy kérdésekben. A magyar nyelvésznek nem szabad hozzá szólani a szláv nyelvészet problémáihoz, a nélkül hogy minél gyakrabban tanácsért ne fordulna az Archivhoz. De valóban intelligens nem-nyelvészt sem képzelhetek, a kinek tisztán nemes szórakozás végett nem merném kezébe adni az Archiv akármelyik kötetét: elég ha csak benne olyan universalis szellemnek, mint a milyen Jagić, nyilatkozatait olvasgatja, tudom megelégedve, meggazdagodva teszi le a kötetet s aztán újra meg újra kezébe veszi az Archivot.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Az erdélyi szászság magyar jövevényei.

Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen, von dr. *Julius Jacobi.* Megjelent a segesvári ág.-ev. főgymn. 1894—95. évi értesítőjében.

A hazai szászság tájszavai nincsenek még összegyűjtve. Haltrich, Schuller, Seywert közlései az erdélyi szászság részéről, Schröer, Genersich (v. ö. Versuch eines Idiotikons der Zipser Sprache, Schedius-féle Zeitschrift von und für Ungarn, V. és VI. köt.) munkálatai a felsőmagyarországi németség, illetve szepesi szászság részéről csak töredékek, s a mellett igen nehezen hozzáférhetők. Pedig a magyar szókincs, különösen a székely nyelvjárás tájszavainak eredete meghatározásánál fontos szerepe van az erdélyi szász nyelvjárásnak. A magy. *ejtel, dörököl, döröcköl, kóbor* (szekér v. ö. Tsz.[2]), *pöce* stb. csakis az erd. szászból magyarázhatók meg pontosan; a szep. szászságnak köszönhetjük a *römpöly*-t, bár tagadhatlan, hogy e nyelvjárásból geografiai helyzete miatt kevesebbet vettünk.

Jacobi munkája az erdélyi szászság magyar jövevényeit veszi vizsgálat alá, s becsülettel oldja meg feladatát. A szerző azt mondja munkájáról, hogy az csak ‚ein bescheidener beitrag zum längstgeplanten idiotikon der sieb. sächsischen volkssprache'.

A szerző tárgyára vonatkozólag kitünően használta föl a hazai irodalmat. Ez érdeméből semmit sem von le az a körülmény, hogy a Schröer munkái mellett nem nézte meg a Genersich és Rumi Károly György dolgozatait; vagy hogy nem idézi Haltrich (v. ö.: Bildliche redensarten, umschreibungen und vergleichungen der sieb. sächs. volkssprache) és Schuller (Volkslieder in sieb. sächs. mundart) azon dolgozatait, a melyek a Fromman-féle ‚Die deutschen Mundarten'-ban jelentek meg. Hiszen Haltrich és Schuller e közléseiket ide haza is értékesí-

tették; ezeket pedig Jacobi fölhasználta. Ha a szóban forgó dolgozatokat is megnézte volna, néhány alakváltozattal többet közölhetett volna (v. ö.: Fromman-nál: *dobbesch*: dicker kerl, wal. *dobbe* ,trommel': Jacobinál *dobəsch* < magy. *dobos* | Fr. *schäp*: Jacobi *schäp* < magy. *zseb*; v. ö. szep. sz. der *schebs* Genersich és Schröer | Fr. *kattner*: Jac. *kåtner* < magy. *katona* stb.). — Elismerésre méltó érdeme a szerzőnek az is, hogy a magy. jövevények átvevése korát is igyekezett megállapítani. Ez persze nem sikerülhetett neki minden esetben, mert hiszen a jövevények, a mikor a papiroson is megörökítődnek, már néhány évtized óta élhetnek, és élnek is az illető nyelvben.

A jövevény szóknál nem épen utolsó dolog az, hogy az átvevő az átadó nyelvnek egy-egy kihalt szavát, esetleg csak egy-egy kihalt jelentés változatát őrzi meg. Ebből a szempontból is érdekes vallomást tesz a Jacobi dolgozata. Az erd. szász *fälschê* (,ehemaliges staatskleid der sächsischen beamten zum umhängen') nyelvtörténetileg is igazolva van 1607-ből és 1703-ból. Hasonlót mondhatunk az erd. szász *tschuklobîro, schuklobîro* ,goldamsel' szóról, a melynek megfelelőjét a magyar szókincsből nem ismerjük. A magy. *horgas* az erd. szászságban *horgəsch, horgasch* alakban van meg s magy. pénznemet jelent 17 krajcár értékkel. Ennek sem ismerjük a pontos jelentésbeli megfelelését. — Itt említem meg, hogy a szep. szászság is megőrzött ilyféle alakot a *babke*-ban (,viertelkreuzer', Zeitschrift von und für Ungarn, V. köt. < magy. *babka, batka* NySz. 1: 186.)

Jacobi értekezése az erd. szász szókincsnek körülbelül 260 szaváról mutatja ki a magyar eredetet; természetes, sok e szó közt a szórványosan élő, de van köztük általános használatú is. Az adatokat a szerző részint a nép ajkáról (a Segesvár vidékieket), részint az előszóban beszámolt forrásmunkákból merítette. A legtöbb erd. szász jövevényen annyira fölismerhető magyar eredete, hogy ép ezért az egész értekezésben hibás származtatás alig van. Az erd. szász *kazəwekchi* (,ein mit pelzwerk gefüttertes kleidchen') szót a szerző nem fejtette meg; talán összevethető a magy. *kacabajka* (,női kabát, női dolmány, női téli kabát' Tsz.[2]) szóval, a mely azonban a székelységben (a Tsz.[2] vallomása szerint) ismeretlen. Inkább azon lehet csodálkozni, mint akarták a régibb kutatók minden áron a legkézzelfoghatóbb esetekről is a német eredetet kimutatni (v. ö. *birschâk* < kfn. *burgezoc* ,bürgschaft' Schuller | *fât'el* < sváb *fachel* ,leinwand' Schuller *maschkura* <arab *mascara*! Haltrich, Schuller stb.).

A Jacobitól felsorolt jövevény szók közt több van olyan, mely német eredetű a magyarban s mi a szászoknak újból átadtuk (v. ö. *bitånk, boglârcher, bârdålni, hängêr* stb.). Helyeseljük Jacobi azon eljárását is, hogy nem elégedett meg a szavak egyszerű felsorolásával s magy. egy-

értékesük szembeállításával, hanem az illető magy. szó etymologiájára vonatkozó irodalmat is — kritikával — felhasználta, s vagy csatlakozott egy-egy nézethez, vagy pedig maga próbált véleményt kockáztatni. Igy kerekedett ki kis cikkellyé a *buta* szóról írt fejtegetése, bár kifejtett nézetéhez nem csatlakozhatunk; a *korhely* szónál elfelejtette megemlíteni, hogy ném. eredetű a magyarban s egyáltalában nem lehetetlen, hogy a ném. *chorherr* mása (Szarvas). — A magy. befolyásnak a régiségét talán semmi sem bizonyítja jobban, mint az erd. szász *hainôl, hainâl, hainal, hoinal* szó (‚der morgengruss, den die jugendlichen gäste am 2. tage in geräuschvollem aufzug dem hochzeitshaus bringen‘: v. ö.: ‚A zemberek muzsikaszóval mâr bejârtâk a falut; eszt ugy hivik, hogy hajnal‘ Tsz.[2], azonfelül l. Katona cikkelyét Nyk. 25 : 186).

Jacobi dolgozata ellen nincsen semmi lényegesebb kifogásunk; olyan kicsiségekkel meg, hogy ezt vagy azt a szót így is lehetne magyarázni, nem akarunk előállani. Inkább a helyett az alkalommal élve ideiktatjuk a szepesi szászság, illetve felsőmagyarországi németség azon magy. és szláv eredetű szavait, melyeket tanulmányaink közben Schröer és Genersich munkáiból kijegyeztünk magunknak. Magyar eredetűek:

babka ‚ein viertelkreuzer‘ (Genersich, V.) *) <magy. *babka* Nyszót. | *bajussen* (többes, Schröer Laute 233) < magy. *bajusz*, v. ö. morv. *balousy, valouzy*, t. *bajúz* Matz. 103 | ? sich *bemotschen*: besudeln, anschmutzen (Genersich, V.) < magy. *bemocskolni* ? | *birsche*: gebür, geldbuss (Schröer Versuch 56, erd. sz. *birschâk*) < magy. *bírság* | *zischen, zischmen* vom ung. *tsizma* (Genersich, V.) | *tschutsche* ‚hund‘ (Schröer szerint erd. sz. *tschutschu*, Jacobinál nincs meg) < magy. *csucsi*, tót *čučko* | *dresch kriegen*: schläge bekommen (Genersich, V.) < magy. *deres*, v. ö. ném. vendégszavaimat; az is lehet, hogy a magyar szó épen ebből a német alakból való | *kitzen* ‚stück‘ < magy. *kicsiny*? Schröer, XXVII. | *kotzling, kotzur*: ein ungekämmter (Genersich 5): a *kotzling* a magy. *kócos*-sal egyjelentésű, de inkább a ném. *kotzen* származéka, míg ellenben a *kotzur* szláv eredetű lesz | *lamposch* ‚ein lump‘ (Genersich 5) < magy. *lompos* | *lutsche* ‚eine schmutzig gekleidete person (Genersich 5) < magy. *lusta* | ? *mäkern*: öfters und leise lachen (Genersich 5) < magy. *mekeg* | *paplon* ‚eine leichte bettdecke, mit baumwolle ausgestopft < magy. *paplon* (Genersich 6).

Szláv, illetve tót eredetűek:

bobock ‚ein schreckbild, vielleicht von einem alten helden; in einer anderen bedeutung ein tropf; ein einfältiger mensch (Genersich 5) < t. *bobo* ‚gyerekijesztő szó‘ | *drugein*: grob spinnen (in den dörfern, Genersich 5) < t. *drugať* ‚kócból spárgát fonni‘ | *kalîbe, kalibe* ‚hütte im wald, vielleicht aus dem slav. Schröer Laute, Genersich 5; v. ö. erd. szász *kalip*, inkább szláv, mint magyar eredetű) < t. *koliba, kaliba* | *kobel* ‚stutte‘ (Schröer Laute, Genersich 5) < t. *kobola* | *kolâtsch, klautschen, kolatschen* ‚eine art rundes backwerks (Genersich 5) < t. *koláč, koláče*

*) A Zeitschrift von und für Ungarn V. és VI. kötetében.

(többes) v. ö. erd. sz. *klôtsch* | *kolende* (= C. M. B., Caspar, Melchior, Balthasar), Zeichen, welches die um weihnachten und drei könige singend umherziehenden chorschüler an der thüren zurücklassen (Schröer Laute 233) < ószl. *kolęda*, v. ö. a *kolendá*-kra vonatkozólag Archiv f. sl. Phil., 17. köt.) | *kose* ‚ziege' (Schröer Laute) < t. *koza* | *okolâr* ‚brillen' (Schröer Laute) < t. *okulár* | *papulle* ‚wange' (Schröer Vers. 41) < t. *papuľe* (többes) | *píp* ‚tabakspfeife', die wein-*píp* ‚eine röhre wein abzuzapfen' < t. *pípa*; a szep. szász szó második jelentése legjobban bizonyítja a tót eredetet*) | *plasch* ‚nachlässige person' (Schröer Laute 235): v. ö. t. *plašec* ‚hebrencs ember' | *schentitze, sinzize* ‚gekochte schafmilch' davon der meiste käse abgenommen' (Genersich 6, Schröer 25: 252) < t. *žinčica* | *schachter* ‚ein melkgefäss' (Geners. 6) < t. *šochtár* | *suke*, eine böse od. unzüchtige magd' < t. *suka* | *terrefere* ‚haspel' (Schröer 25) < t. *terefere* | *truschbe* ‚hochzeitsbitter' (Schröer) < t. *družba* | *zigon, ziganke* ‚tropisch statt lügner, lügnerin (Geners. 5) < t. *zigámka*.

Ezeket a szavakat akartuk a Jacobi munkájának ismertetésén belül megemlíteni. Végezetül csak annyit említünk még meg a Jacobi dolgozatáról, hogy nem ártott volna olyan csoportok szerint, a hogy a ló-, marha- és kutyanevek vannak felsorolva, az összes átvételeket még egyszer összefoglalóan felsorolni.

MELICH JÁNOS.

A *tąrėm-ńāl* szóhoz. Munkácsinak keserűséggel teli válaszára csak rövides megjegyzést teszek. Azt mondja, hogy én csalással és szántszándékos félrevezetéssel vádoltam, vagy inkább rágalmaztam őt, mert a *tąrėm-ńāl* «isten-nyila» (voltakép «ég nyila») kifejezésnek meglételét a vogulban kétségbe mertem volna vonni. Nyugodt lehet Munkácsi; ilyesmi épen nem volt szándékomban. Tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy támadó czikkeimben soha sem léptem a személyeskedés terére, mint a hogy M. tette velem szemben kicsinylő válaszaiban. M. tanulmányában a *tąrėm-ńāl* nevet ugor mythologikus kifejezésként akarta feltüntetni s meglételének bizonyítására egy olyan medveénekre hivatkozott, melyben nem hogy ez, de még a *ńāl* («nyil») szó se kerül elő. Átnéztem az eddig megjelent vogul mythikus énekeket és regéket, de a *tąrėm-ńāl*-ra egyikben se akadtam; azt hiszem tehát, mindenki helyesnek, vagy legalább is jogszerűnek találja azon eljárásomat, hogy meglételét, bár egyenesen nem tagadtam, de mégis kétségbe vontam. Vagy talán csak nem kivánhatja tőlem M., hogy kézirati jegyzeteit is ismerjem. Nyilatkozata után teljes készséggel elismerem a *tąrėm-ńāl* létezését; de ez amúgy se mozdít követ; fő dolog az, hogy nem ősvallási kifejezés és nem sajátossága az ősugor felfogásnak, mint nem az magyar társa, az «istennyila» sem.

R. PRIKKEL MARIÁN.

*) De v. ö. az olasz *pipa, pippa* szót mind a két jelentéssel. *S. Zs.*

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK HUSZONÖT KÖTETÉNEK TARTALOMJEGYZÉKE.

TÁRGYMUTATÓ

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK HUSZONÖT KÖTETÉHEZ.

SZÓJEGYZÉKEK

A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK I—XXV. ÉVFOLYAMÁHOZ.

I. Magyar szójegyzék.

(Nincsenek fölvéve e szójegyzékbe azok a szók, melyek Budenz J. magyar és finn-ugor szóegyezéseiben s Vámbéry Á. magyar és török-tatár szóegyezéseiben fordulnak elő; amazok betűrendes jegyzéke 5:54.)

II. Más nyelvek.

(Ezek a szójegyzékek az idő és hely szűke miatt nem lehettek teljesek. Többnyire mellőzve vannak azok, melyek valamely magyar szó kapcsán amúgy is megtalálhatók.)

Ugor nyelvek.

(Vö. még Budenz: Szóegyezések 6. és 7. köt. és Munkácsi: A m. magánhangzók történetéhez 25. k.)]

Finn nyelv.

Lapp nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban: Lapp . . .)

Osztják nyelv.

(Vö. a tárgymutatóban: Osztják . . .)

Más ural-altaji nyelvek.

Török-tatár nyelvek.

(L. még a tárgymutatóban: Török-tatár . . .)

Mongol nyelv.

(L. még a tárgymutatóban: Mongol . . .)

Tungúz nyelv.

Indogermán nyelvek.

Görög nyelv.

(Itt nincsenek fölvéve a szláv eredetű újgörög szók, l. 10:339—344.)

Latin nyelv.

(L. még Szénássy, Latin szónyomozások és orthographiai tanulmányok 7. és 8. k.)

Román nyelvek.

(Az oláh szók nincsenek külön megjelölve.)

Germán nyelvek

(Az újfölnémet szók nincsenek külön megjelölve.)

Szláv nyelvek.